ئۇشبۇ كىتاب ئېلكىتاب تورى تەرىپىدىن تارقىتىلدى

ئەزىز ئوقۇرمەن، ئۇشبۇ كىتاب ئېلكىتاب تورى ئوقۇرمەنلىرى
تەرىپىدىن سكاننېرلىنىپ تارقىتىلدى.

ئېلكىتاب تورى ئادرېسى:
www.elkitab.org

ئېلكىتاب

ئېلكىتاب تورى ئادرېسى:
www.elkitap.org

زوردۇن سابىر

قەرزدار

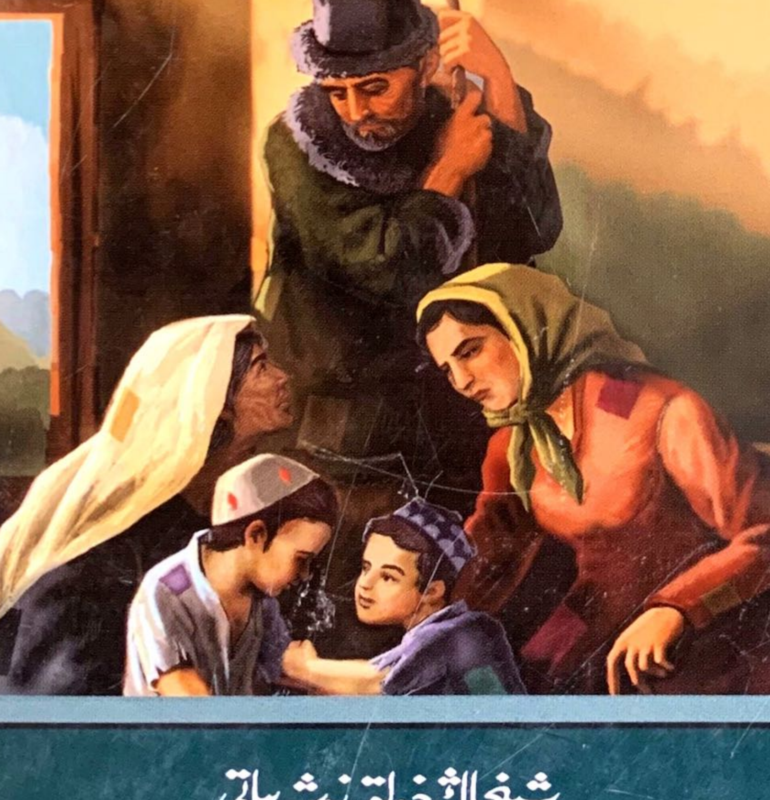

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

يازغۇچى زوردۇن سابىر (1937 — 1998)

ئۇيغۇر ئەدەبىي ئەسەرلىرىدىن تاللانمىلار

1 – 20

维吾尔原创文学作品精选

زوردۇن سابىر

قەرزدار

(ھېكايىلەر توپلىمى)

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

图书在版编目(CIP)数据

债户：维吾尔文 / 祖尔东·沙比尔著. - 2版.
- 乌鲁木齐：新疆人民出版社, 2012.11
ISBN 978-7-228-16074-7

Ⅰ. ①债… Ⅱ. ①祖… Ⅲ. ①短篇小说-作品集-中国-当代- 维吾尔语(中国少数民族语言) Ⅳ. ① I247.5

中国版本图书馆CIP数据核字(2012)第251816号

责任编辑	阿不都热合曼·艾白，阿不都克依木·沙依木
责任校对	再米拉·裴达依
封面设计	艾克拜尔·沙力
出版发行	新疆人民出版社
地　　址	乌鲁木齐市解放南路348号
电　　话	(0991)2827472
邮政编码	830001
印　　刷	四川新华彩色印务有限公司
经　　销	新疆维吾尔自治区新华书店
开　　本	880×1230毫米 1/32
印　　张	13
版　　次	2012年11月第2版
印　　次	2012年11月第1次印刷
印　　数	1 — 3000
定　　价	36.00元

مۇندەرىجە

سىرىق ئادەملەرگىلا 1
ئىشسىزلار تېخىمۇ ئىشچان 15
ئىنساب 51
ھاجىم توغرىسىدىكى ئىغۋالار 75
باش ـ ئاخىرى يوق خەتلەر 109
ئېھ، توپىلىق يول 128
جىگدىلەر پىچىرلايدۇ 160
بۇركۈت 183
قەرزدار 196
ئامەت 229
ئايدىڭ كېچە 259
قوبۇلخانىدا 286
ھېكايىلەر 296
چايخورلار 341
دولقۇنلار ساداسى 365
قۇياش ۋەھىمىسى 387

سىزىق ئادەملەرگىلا

تۈن، جىمجىت.

جەنۇبتىن شىمالغا سوزۇلغان «بېرلىن چېگرا تېمى»نىڭ شەرقىي تەرىپىدىكى تاپتاقىر بوشلۇقتا قورالىنى چىڭ تۇتقان، سەگەك، چەبدەس قاراۋۇل مېڭىپ يۈرىدۇ. شەرقتىكى تامغا يانداشقان ئۈچ قەۋەتلىك ئۆيلەرنىڭ چىراغلىرى ئۆچتى. شەرقىي تامنىڭ تۈۋىدە ئۇزۇن كۆلەڭگىلەر پەيدا بولدى. جەڭچى كۆلەڭگىلەرگە دىققەت بىلەن قاراپ قويۇپ جەنۇبقا قاراپ ماڭدى. ئۇ ئاسمانغا قارىدى، قۇشلارغا چېگرا تېمى يوق، ئۇلار ئەركىن، ئۇياقتىن - بۇياققا ئۇچۇپ يۈرۈشمەكتە. ئۇ ئىككى ياقتىكى دەرەخلەرگە قارىدى. دەرەخلەر ئوخشاش لىڭشىماقتا. شامالغا چېگرا تېمى يوق. بۇ تام پەقەت ئادەملەرگىلا. ئۇزاق يىللىق تارىخقا ئىگە بۇ شەھەرنى ئىككىگە بۆلۈۋەتكەنمۇ، ئىككى ياقتىكى ئادەملەرنى بىر - بىرىگە دۈشمەن قىلىپ قويغانمۇ ئادەملەر ئۆزلىرى. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئادەملەردىن ھوشيار بولۇش كېرەك.

— توختا! — جەڭچى كەينىگە بۇرۇلۇپ، قورالىنى تامدىن سىيرىلىپ چۈشكەن قارا گەۋدىگە توغرىلىدى. لېكىن، تامدىن چۈشكۈچى خۇددى ھېچنېمە ئاڭلىمىغاندەك غەربىي تامغا قاراپ ماڭدى.

— توختا! — دېدى جەڭچى، لېكىن قارا گەۋدە قاراپمۇ قويمىدى، ئەكسىچە جەڭچىنى مەنسىتمەستىن غەربىي تامغا قاراپ ئىتتىك ماڭدى.

— توختا! — جەڭچى ئۇنىڭ بېشىدىن ئارتىلدۇرۇپ ئوق

ئاتتى. لېكىن، ئۇ يەنىلا توختىمىدى. جەڭچى غەزەپكە كەلدى. ئەمدى تەخىر قىلىشقا بولمايدۇ. ئۇ يامىشىپ تام ئۈستىگە چىقىۋالسىلا ئۇنىڭغا ئوق ئاتقىلى بولمايدۇ ـ دە.

— توختا! — دېدى جەڭچى يەنە ئۇنىڭ بېشىدىن ئارتىلدۇرۇپ ئوق ئېتىپ، لېكىن ئۇ يەنىلا پەرۋا قىلمىدى. جەڭچى قورالىنى ئۇنىڭ گەۋدىسىگە توغرىلاپ غەزەپ بىلەن ئوق ياغدۇردى. گەۋدە دۈم چۈشتى، كېيىن ئۆرۈلۈپ ئوڭدا بولدى.

جەڭچى يۈگۈرۈپ كېلىپ يىقىلغۇچىغا قارىدى.

— پېتا! بۇ سەنمۇ؟ — دېدى ئۇ كەينىگە داجىپ.

ئۇ پېتانىڭ بېشىنى يۆلىدى. ئۇنىڭ تونۇش كۆزلىرى پارقىراپ تۇراتتى. «ئاھ، بۇ ئىشنى! — دېدى جەڭچى ئەلەم بىلەن، — مۇھەببەت ئۈچۈن ئۆلدۈڭمۇ دوستۇم؟» خىيال چېگرا سىزىقىنى ئېتىراپ قىلمىغىنىغا ئوخشاش، مۇھەببەتمۇ ھېچقانداق سىزىق بىلەن چەكلەنمەيدۇ. ئۇ شۇنداق بىر ئاجايىپ كۈچ، ناۋادا ئۇنىڭ يۈرەر يولىغا سىز توك ئۆلانغان سىمدىن توسۇق ياساپ سىزىق پەيدا قىلىپ قويسىڭىزمۇ، ئۇ ھامان ئۆزىنى تەھدىتسىز، بىخەتەر ھېس قىلىدۇ ـ دە، كىشىلەر تەرىپىدىن قويۇلغان ھەرقانداق چەك ـ چېگرا سىزىقلىرىنى ئۆز كۈچى بىلەن بىكار قىلالايدۇ.

بىزنىڭ ھېكايىمىز مانا مۇشۇ خىل مامات سىزىقى ئۈستىدە سادىر بولدى. ئۇنىڭ جەستى چېگرا ھېسابلانغان پاكىز، يۇمشاق تۇپراقلىق، ھەيدەلگەن يەر ئۈستىدە ئىككى سوتكا ياتتى. رېئاللىق بىلەن رومانتىكا ئارىلاشمىسىنى ئۆزىنىڭ جانسىز گەۋدىسى ئاستىغا بېسىپ ياتقان بۇ نەۋقىران يىگىت بۇ يەرنىڭ ئۆلۈم سىزىقى ئىكەنلىكىنى نېمىشقا ئويلىمىغاندۇ ـ ھە؟

— سىز تونۇيمەن دېۋىدىڭىزغۇ؟ — دېدى چېگرا قاراۋۇل قىسىملىرىنىڭ باشلىقى — ياش ئوفىتسېر يەرگە قاراپ، مىلتىقىنىڭ ئىستوۋۇلىنى يەرگە قارىتىپ تۇرغان چېگرا

مۇداپىئە جەڭچىسىگە ئەلەم بىلەن قادىلىپ، — ئېيتىڭا، بۇ يىگىتنىڭ ئاتا - ئانىسى كىم، نېمىشقا جەسەتنى تېخىچە ئەكەتمەيدۇ؟

— ئاتا - ئانىسى ئوغلىنىڭ بۇ پاجىئەلىك ئۆلۈمىدىن بىخەۋەر بولسا كېرەك؟ — دېدى كۆزلىرى قىزارغان، ناسۋال رەڭ ھەربىيچە ئۇستىباش كىيگەن، ئالتۇن ھەل بېرىلگەن دۆلەت گېربى قادالغان قىزىل جىيەكلىك، كەڭ قاسقانلىق شەپكىسىنى سېرىق قاشلىرىغىچە چۆكۈرۈپ كىيىۋالغان چېگرا مۇداپىئە جەڭچىسى ياش لىغىلداپ تۇرغان كۆزىنى جەسەتتىن ئۇزمەستىن سۆزلەپ، — بىز پېتانىڭ ئاتىسىغا خەۋەر قىلىمىدۇق.

— پېتا؟ ئۇنىڭ ئاتىسى كىم، ئۇنىڭ ئادرېسى قانداق؟

— پېتا مۇشۇ بېرلىنلىق كىلاۋس توكچىنىڭ ئوغلى.

— بۇ قانداق جاۋاب؟ بېرلىنلىق توكچى دېگەنمۇ بىر كىشىنىڭ ئادرېسى بولالامدۇ؟ بىزنىڭ بۇ چوڭ شەھىرىمىزدە كىلاۋس ئىسىملىك كىشىلەر كۆپقۇ؟

— شۇنداق. لېكىن، پېتانىڭ دادىسى كىلاۋس پۈتۈن بېرلىندا بىرلا. ئۇ سوتسىيالىستىك ئەمگەك قەھرىمانى. ئۇنى ئادرېس، ئىزاھاتسىزلا ھەممە ئادەم بىلىدۇ.

— مۇنداق دەڭ، شۇنداق قىلىپ سىز، يولداش چېگرا قاراۋۇلى، بىزنىڭ ئەمگەك قەھرىمانىمىز كىلاۋسنىڭ ئوغلى پېتانى ئۆز قولىڭىز بىلەن ئېتىپ ئۆلتۈردىڭىز - دە؟

— يولداش كاپىتان، مېنىڭ ئوقۇم دۆلەت قانۇنى، سىزنىڭ بۇيرۇقىڭىزدىن ھېچقاچان ئۈستۈن ئەمەس، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئوق ئېتىش زۆرۈر بولغاندىلا ئوق ئاتتىم. پېتا مېنىڭ دوستۇم ئىدى، مەن چېگرادىن قېچىپ ئۆتكۈچى پېتا ئىكەنلىكىنى بىلمەيلا ئوق ئاتتىم، بىلگەن بولساممۇ...

ئۇنىڭ بۇلاقتەك قايناق ياشلىرى كۆكرىكىگە تېمىپ تۇراتتى.

— چۈشىنىشلىك. سىز ۋەزىپە ئىجرا قىلىدىڭىز، چېگرادىن ئۆتكۈچى سىزنىڭ ئاگاھلاندۇرۇشلىرىڭىزغا پىسەنت قىلمىغاندا، ئەلۋەتتە مۇشۇنداق قىلىشقا مەجبۇرسىز. لېكىن، لېكىن پېتا نېمىشقا قاچتى؟

— ئۇ قاچمىدى، قاراملىق بىلەن چېگرادىن ئۆتمەكچى بولدى !

— قاراملىق بىلەن چېگرادىن ئۆتۈش جىنايىتى؟ بۇ قانداق جىنايەت؟ بۇ ئاتالغۇنى نەدىن تاپتىڭىز؟

— پېتانى «قاچتى» دېيىشكە تىلىم بارمايدۇ، يولداش كاپىتان. ئۇنىڭ بىلەن مەن باشلانغۇچ مەكتەپتىن تارتىپ ئالىي مەكتەپنى پۈتكۈزگۈچە بىللە ئوقۇغانمەن. ئۇ كانكى، چاڭغا تېيىلىش، سۇ ئۈزۈش ماھىرى ئىدى. بىز فىنلاندىيەگە بىللە چاڭغا تېيىلغىلى بارغان. ئۇ شۇ چاغدا بىر قىز بىلەن تونۇشقان. ئۇ قىزنىڭ ئېتى دېتا ئىدى. ئۇ لۆبەك شەھىرىدە تۇرۇشلۇق بىر دوختۇرنىڭ يالغۇز قىزى ئىدى. ئۇلار ئىككى يىلدىن بېرى ئاۋۇ غەربىي بېرلىندىكى كوپېستىندام كوچىسىدا ئۆي تۇتۇشقان. پېتا پات - پات ئۇ يەرگە باراتتى. مەن ئىككى كۈننىڭ ئالدىدا پېتانى كۆرگەن. بىز بىللە پىۋا ئىچىپ پاراڭلاشقان. بىلىدىغىنىم مۇشۇنچىلىك...

— ئۇ سىزنىڭ مۇشۇ ئاخشىمى ۋەزىپە ئۆتەيدىغانلىقىڭىزنى بىلەتتىمۇ؟

— مەن بۇ توغرىدا گەپ قىلمىغان.

— سىلەر نېمە توغرىدا پاراڭلاشقانىدىڭلار ئەمىسە؟

— ئۇ دېتانىڭ ھامىلىدار ئىكەنلىكىنى، بالىنى كىم ئالىدۇ دېگەن مەسىلىدە دائىم تالىشىدىغانلىقىنى، دېتاغا رەسمىي توي قىلىش ئۈچۈن تەلەپ قويغانلىقىنى ماڭا سۆزلەپ بەرگەن.

— ئۇنداقتا، سىز دېتانىڭ قوشۇلغان - قوشۇلمىغانلىقىنىمۇ سورىغانمۇ؟

— سورىغان. دېتا پېتانىڭ تەكلىپىنى قوبۇل قىلمىغان.

— مۇنداق دەڭ. ئىككى يىل بىر ئۆيدە بىللە تۇرۇپ، بىر بالىلىق بولۇش ئالدىدا تۇرىدىكەنۇ، توي قىلىشقا ئۇنىمايدىكەن. غەلىتە قىزكىنە؟ سىزچە مۇنۇ پاجىئەنىڭ بۇ پىشمىغان نىكاھ بىلەن مۇناسىۋىتى بارمىدۇ؟

— تەكشۈرۈپ كۆرسەك بولىدۇ.

جەڭچى پېتانىڭ بېشىنى تىزىغا ئالدى. پېتانىڭ قاۋۇل قوللىرى قان ئۇيۇپ قالغان كۆكرىكىدە. ئۇ خۇددى جانسىز گەۋدىسىدىن كۆڭۈل سىرلىرى سىرتقا چىقىپ كېتىشىدىن ئەنسىرەۋاتقاندەك كۆكرىكىنى مۇجۇپ تۇتۇۋالغان؛ ئۇنىڭ نۇرسىز، تىنىق كۆك كۆزلىرى كىچىك ۋاقتىدا چىگىچ ھېساب ئەمەللىرىگە باش قاتۇرۇۋاتقىنىدەك بىر نۇقتىغا تىكىلگەن. جەڭچى بىردەملىك دۈشمىنى، مەڭگۈلۈك دوستى بولغان بۇ مۇردىغا ياش بىلەن غۇۋالاشقان كۆزلىرى بىلەن قادىلىپ، پېتا بىلەن دېتانىڭ سەرگۈزەشتلىرىنى ئەسلىدى.

... دېڭىز ساھىدىلىكى قۇملۇقتا سۇنايلىنىپ ياتقان، سېرىق چاچ، ھەتتا كىرپىكلىرىمۇ ئالتۇندەك سېرىق، بۇرنى ھەددىدىن تاشقىرى چوڭ بۇ يىگىت بىلەن قارا چاچ، قارا قاش، قارا كۆز، بۇرۇن - ئېغىزلىرى تولىمۇ گۈزەل قىز چۆچەكلەردىكى بىر جۈپلەرگە زادى ئوخشىمايدۇ. ئۇلار ئىككى خىل ئۆڭ، ئىككى خىل چىرايغا بۆلۈنىدىغان گېرمانىيەلىكلەرنىڭ تاشقى قىياپىتىگە ۋەكىللىك قىلالايدۇ. ئەدەبىيات ئاتالمىسى بىلەن ئاتىساق، ئۇلار «تىپىك نېمىس». لېكىن، ئۇلارنىڭ يۈرىكى، روھىچۇ؟ ئۇلار بىر مىللەت بولغىنى بىلەن ئىككى دۆلەتنىڭ ئادىمى. ئۇلار بىر - بىرى بىلەن ئىختىيارىي تېپىشقان، ئىككى يىل بىر ئۆيدە بىللە ياشىغان، بىر دەۋرنىڭ ياشلىرى بولغىنى بىلەن، ئۇلارنىڭ ئېتىقاد، تەشەببۇسلىرى ئوخشاش ئەمەس. پېتانى ئالساق، ئۇ كوممۇنىست ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. ئۇنىڭ ئاتا - ئانىسى فاشىستلارغا قارشى كۈرەش

قىلىش ئۇچۇن، ۋەتىنىدىن سوۋېتلەر ئىتتىپاقىغا قېچىپ كېتىپ، ئوكرائىنا ئورمانلىقلىرىدا بىر - بىرىنى ياخشى كۆرۈشكەن. ئۇلار ئۆز ئوغلىغا ئۆز غايىلىرىنى ئانا سۈتى بىلەن بىللە سىڭدۈرگەن. پېتا — پىيونېر، كومسومول تەشكىلاتلىرىنى ئۆز جېنىدەك سۆيۈپ يېتىلگەن. ئۇ يەنە ئۆز خەلقىنىڭ بەخت - سائادىتى ئۈچۈن كېلىدىغان خېيىم - خەتەر، ۋەھىمىنىڭ غەلىتە ئىكەنلىكىنى ھېچقاچان ئۇنتۇپ قالمىغان. دېتاچۇ؟ مەن ئۇنى زادى بىلمەيمەن. دادىسى غەربىي گېرمانىيە قەد كۆتۈرگەندىن كېيىنلا ئامېرىكىدىن ۋەتىنىگە قايتىپ كەلگىنىگە قارىغاندا، دېتا راھەت - پاراغەتنى ياخشى كۆرىدىغان بىر ئائىلىدە چوڭ بولغان. بۇ شۈبھىسىز. لېكىن، ئۇ قانداقلارچە غايە - ئەقىدىسى ئۆزىگە ياقمايدىغان، چىرايىدا قىزلارنى جەلپ قىلالىغۇدەك ھېچبىر ئالامىتى بولمىغان يوچۇن بىر يىگىتنى ياخشى كۆرۈپ قالغاندۇ - ھە؟ ئۇلار ئىككى دۆلەت، ئىككى تۈزۈم توغرىسىدا تالاش - تارتىش قىلىشماستىن قانداقمۇ بىرنەچچە يىل بىللە ياشاشقاندۇ - ھە؟ بۇ مۇمكىنمۇ؟ ياق. ئۇلار جەزمەن تالاشقان، ھەتتا بىر - بىرى بىلەن مۇشۇ سەۋەبتىن دۈشمەنلەشكەن بولۇشى مۇمكىن!...

جەڭچى پېتانىڭ يانچۇقىدىن تېشى كۆك، يوللۇق، كىچىككىنە خاتىرە دەپتەرنى ئالدى. ئۇ تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن خاتىرىنى ۋاراقلاشقا باشلىدى. خاتىرە قىسقا - قىسقا جۈملە، سوئاللار، ۋەقەلەر بىلەن تولغان. بۇ بىر ياخشى يېزىلغان كۈندىلىك خاتىرە ئىدى.

جەڭچى بۇ خاتىرىنى ئوقۇپ چىقتى. خاتىرىنى ئوقۇپ بولۇپ يېنىدا سۇنايلىنىپ ياتقان يىگىتنىڭ سېرىق، گادىرماچ چاچلىرىنى سىلىدى. ئۇ كۆڭلىدە خەتتىكى گەپلەرنى بىر - بىرىگە ئۇلىدى. شۇ چاغدا ئۇنىڭ كۆڭلىدە مۇنداق بىر مۇھەببەت سىزىقى پەيدا بولدى:

بالتىق بويى — قۇملۇقتا ئۇلار بىر - بىرىگە ياندىشىپ

كۆك ئاسمانغا قاراپ يېتىشاتتى. ئاچ چايكىلار ئۇلارنىڭ يېنىدا چۇرقىرىشىپ ئېگىز - پەس ئۇچۇشۇپ يۈرۈشەتتى، ھەتتا بەزىدە كېلىپ ئۇلارنىڭ بەدىنىگە قونۇشاتتى. يىراقتىكى يەلكەنلىك كېمىلەر خۇددى داۋالغۇپ تۇرغان دېڭىزدا توختاپ قالغاندەك جىمجىت كۆرۈنەتتى.

— خاتىرجەملىك، — دېدى چىرايلىق قىز لىپتىك، سۇ ئۈزۈش تورسىكىدىن باشقا كىيىم يوق، كۈندە سەل قارايغان، تولۇق بەدىنىگە بىر قولىدا ئىسسىق قۇم چېچىپ، — لېكىن كۆڭۈللەر خاتىرجەم ئەمەس، ئۇ شاۋقۇنسىز داۋالغۇيدۇ، ۋاڭ - چۇڭسىز ماجىرالىشىدۇ، ئېيتىڭا، سىز راستىنىلا مەن بىلەن نىكاھلانماقچىمۇ؟

— شۇنداق، لېكىن سىز دېموكراتىك گېرمانىيە پۇقراسى بولۇشىڭىز شەرت..

— بۇ شەرتنى قوبۇل قىلمىسام، ئەكسىچە سىزنى ئىتتىپاق گېرمانىيەگە پۇقرا بولۇشقا مەجبۇرلىسامچۇ؟

— بۇ مۇمكىن ئەمەس.

— ئۇ چاغدا مېنى ياخشى كۆرۈشتىن توختاپ قالامسىز؟

— بۇ مۇمكىن ئەمەس، مۇھەببەت دۆلەتكە ئەمەس، ئىنسانغا تەئەللۇق نەرسە.

— ئىنسان دۆلەتلەرگە بۆلۈنگەن، مىللەتلەرگە بۆلۈنگەن. مۇھەببەتنى چەكلەيدىغان سىزىقلار تولىمۇ جىق. مىسالى، بىز بىر مىللەت، لېكىن ئىككى دۆلەت. شۇنىڭ ئۈچۈن، چېگرا سىزىقى بىزنىڭ مۇھەببەت ئەركىنلىكىمىزگە چەك بولۇپ تۇرۇۋاتىدۇ.

— سىزگە شۇنداق تۇيۇلسا كېرەك، لېكىن مېنىڭچە، مۇھەببەتنى چەكلەيدىغان سىزىق دۇنيادا يوق.

— ئىدېئولوگىيەچۇ؟ بۇ قوبۇل قىلغىلى بولمايدىغان چېگرا سىزىقى كۆزگە كۆرۈنمەيدۇ، لېكىن تولىمۇ قورقۇنچلۇق. سىزنىڭ تەشەببۇسلىرىڭىزنى ئاڭلىسام سىزنى

بىر تۇرۇپ ئەقلىدىن ئازغان ئوخشايدۇ دەپ ئويلايمەن، بىر تۇرۇپ قاتتىق زەھەرلەنگەن بولسا كېرەك دەپ قارايمەن. ئېيتىڭا، «كوللېكتىپ»، «ئومۇمىي خەلق» دېگەنلەر سىلەرگە قانچىلىك پايدا يەتكۈزىدۇ زادى؟

— بۇ توغرىدا سىز بىلەن يەتكۈدەك مۇنازىرىلەشتۇق. ئەمدى سىزگە دېگۈدەك يېڭى گەپ قالمىدى.

— تۇغۇلغۇسى بالىمىز سىزچە كىمنى ياقلاپ سۆزلەيدۇ. بۇنى ئالدىن مۆلچەرلەپ بېقىڭا!

— كىمنىڭ تەربىيەسىدە بولسا شۇنى ياقلايدۇ - دە.

— بۇنىسى ئېنىق، ئۇ مېنىڭ تەربىيەمدە بولىدۇ، چۈنكى ئۇ ھازىر مېنىڭ بەدىنىمدە.

قىز قورسىقىنى ئاستا سىلاپ قويدى.

ئارىدىن بىر ھەپتە ئۆتكەندىن كېيىن پېتا ئايرودۇرۇمدىكى شوپۇر دوستىنىڭ ئاپتوبۇسى بىلەن غەربىي بېرلىنغا ئۆتتى. دېتانىڭ ئۆيىنىڭ قوڭغۇراق كۇنۇپكىسىنى بېسىۋىدى، ئىشىكتىن دېتانىڭ ئەمەس، بىر ئەر كىشىنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى:

— بىز بۈگۈن چۈشنىڭ پويىزى بىلەن ھامبورگقا بارماقچى، — دېدى نامەلۇم ئەر كىشى ئالدىراپ سۆزلەپ، — دېتا يۇيۇنۇۋاتىدۇ، ئۇنىڭدىن بىسوراق سىزگە ئىشىك ئېچىپ بېرەلمەيمەن.

پېتا نەچچە ۋاقىتتىن بېرى بىرلا ئىنزۋانوك بىلەن ئېچىلىدىغان ئىشىككە، بەش قەۋەتلىك بىنا، قارىغاي - ئارچىلار بىلەن قاراڭغۇلاشقان بۇ ئېگىز بىنالار ئارىسىدىكى ھويلىغا كۆڭۈلسىز قاراپ خېلىغىچە تۇردى. دېتانىڭ ئىسمى يېزىلغان ئىشىك كۇنۇپكىسى يېنىدىكى كىچىك تورلۇق تۆشۈكتىن «پېتامۇ سەن، قېنى پات كىرگىن» دېگەن تونۇش ئاۋاز چىقىدۇ ۋە قېلىن ئەينەكتىن قىلىنغان ئېغىر ئىشىك ھازىرلا ئېچىلىدۇ دەپ ئويلىدى. لېكىن، تۆشۈكتىن ئاۋاز چىقمىدى، ئىشىكمۇ ئېچىلمىدى.

پېتا كوچىغا چىقتى. يول بويىدىكى پاكار، مەخسۇس سۇپىلاردا سانسىزلىغان پىكاپلار خۇددى قوتاندا ياتقان قويلاردەك زىچ تۇرۇپتۇ. پېتا ئۆزلىرى دائىم چۈشۈپ تاماشا قىلىدىغان قىزىل رەڭلىك پىكاپنى ئىزدىدى. پىكاپ يولنىڭ نېرىسىدا ئەنە، ئالدى ئەينىكىگە ئېسىلغان ئوغۇل قونچاق كۈلۈپ، كۆك كۆزلىرىنى پارقىرىتىپ تۇرۇپتۇ. دېتا دائىم: بۇ بىزنىڭ ئوغلىمىزنىڭ ھەيكىلى، دەپ چاقچاق قىلاتتى. پېتا پىكاپنىڭ يېنىغا باردى ۋە قونچاققا قاراپ كۈلۈپ قويدى. ئۇ دائىم ئۆزى ئولتۇرىدىغان ئالدىدىكى ئورۇنغا قارىدى. ئەنە، ئۇنىڭغا تونۇش قارا، پارقىراق بىخەتەرلىك بەلبېغى، ئەنە، ئۇ تېخى ئوقۇپ تۈگىتەلمىگەن «يارامسىز ئەر» ناملىق رومان. ئاۋسترىيە شائىرى موزىللانىڭ شېئىرلىرى پېتانىڭ يۈرىكىنى تىترەتكەن، لېكىن مۇنۇ داڭلىق رومانى ئۇنىڭغا شېئىرلىرىدەك تەسىر قىلمىغانىدى. «بىز بالىلىق بولغىلىۋاتىمىز، مەن ئۇنى ھېلىھەم كانكى مەيدانىدا تېپىشقان ھېلىقى چاغلاردىكىدەك ياخشى كۆرىمەن. ئۇ مەندىن يۈز ئۆرۈگەنمىدۇ ـ ھە؟ مېنىڭ دوستلىرىمغا ماختىنىپ: مەن بىر ماگنىت، قىزلار تۆمۈر كېپىكى، ماڭا چاپلاشتىمۇ، بولدى، ئۇ ماڭا ئەسىر بولىدۇ، دېگەنلىرىم ئەمدى مەنىسىز چوڭ گەپ بولۇپ قالامدۇ؟ مەن يەنە دېتا بىلەن: مۇھەببەت سىياسىي ئەقىدە، دۆلەت، مىللەت دېگەنلەرنى ئېتىراپ قىلمايدۇ، بىزنىڭ ئوتتۇرىمىزدىكى ئىككى خىل تۈزۈم پەيدا قىلغان ئىختىلاپ بىزنىڭ ساپ مۇھەببىتىمىزگە قىلچە تەسىر قىلالمايدۇ، دەپ تالاشقان ئەمەسمىدىم. ئۇ ئۆز كۆزقارىشىنىڭ توغرىلىقىنى ئىسپاتلايدىكەنۇ، مەن مەغلۇپ بولغىنىمنى ئىسپاتلىغۇدەكمەن. ياق، مەن ‹يارامسىز ئەر› ئەمەس، مەن مەغلۇبىيەت ئىگىسى ئەمەس. پېتا ھەممە ئىشتا يەڭگۈچى، ئىمتىھانلار، مۇسابىقىلەر، سوتسىيالىستىك ئەمگەك مۇسابىقىلىرى، كومسومول چاقىرىقلىرى، لېنىنچە يەكشەنبىلىك... مەن قايسى ئىشتا

يەڭگوْچى ئەمەس؟»
هويلىدىن دېتا بىر يىگىت بىلەن چىقىپ كەلدى. پېتا تېلېفون بوتكىسىغا كىرىۋالدى. ئۇ دېتانىڭ كۆزلىرى مېنى ئىزدەيدۇ دەپ ئويلىدى. لېكىن، دېتا ئەتراپىغا قاراپمۇ قويمىدى. ئۇ يېنىدىكى ساقاللىق، قولىقىدا هالقىسى بار، قارا بۇدۇر چاچلىق يىگىتنى قولتۇقلىۋالغان؛ ئۇلار كۈلۈشمەكتە، بىر ـ بىرىگە سۆركىلىشمەكتە. دېتا ئاۋۋالقىدەك پىكاپنىڭ ئىشىكىنى ئاچتى، يىگىتنى پېتانىڭ ئورنىغا ئولتۇرغۇزۇپ بىخەتەرلىك بەلبېغىنى ئۆز قولى بىلەن تارتىپ قويدى. ئۆزى رول تۇتۇپ ئولتۇردى ـ دە، ئادىتى بويىچە ئوغۇل قونچاقنى ئەركىلىتىپ قويۇپ قاقاقلاپ كۈلدى...
پېتا ئۆزىگە قىلىنىدىغان ئىلتىپاتلارنىڭ باشقا بىرىگە قىلىنىۋاتقانلىقىنى، ھەتتا ساقاللىق يىگىتنىڭ «يارامسىز ئەر» ناملىق رومانىنى پىكاپنىڭ كەينىگە چۆرۈۋەتكىنىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆردى...
جەڭچىنىڭ خىيالى بۇ يەرگە كەلگەندە، دوستىنىڭ قاتمال، يوغان قوللىرىنى سىلىدى. بۇ ئوڭدا ياتقان جەسەت مەغلۇبىيەت ئىگىسىگە هېچ ئوخشىمايتتى. ئۇ ئالدىنقى كۈنى نەق يېرىم كېچىدە شەرقىي تامدىن ئۇزۇن بىر گەۋدىنىڭ سىيرىلىپ چۈشكىنىنى، يۈز مېتىر كېلىدىغان، ھەيدەلگەن چېگرا بوشلۇقى ئۈستىدە لوك ـ لوك مېڭىپ غەربىي تامغا قاراپ ماڭغىنىنى كۆردى.
«توختا!» ئۇ توختىمىدى، ھاۋاغا ئوق ئاتتى، ئۇ يەنە توختىمىدى، يەنە ئاتتى، ئۇ تېزرەك ماڭدى. جەڭچى ئۇزۇن گەۋدىنىڭ كۆكرىكىنى چەنلىدى... ئۇ شۇ ئاخشىمى پېتانى تونۇغان بولسىچۇ؟ ئۇ دوستىنىڭ كۆكرىكىنى ئەمەس، بەلكى پۇتىنى... ياق، ئۇ دۆلەت چېگرا سىزىقىنى كۆزگە ئىلمىدى، ئۇ چاغدا ئۇ قارا گەۋدە جەڭچىگە دۇنيادىكى ئەڭ يىرگىنچلىك نەرسە بولۇپ كۆرۈنگەنىدى. بۇ مۇقەددەس سىزىق، بۇ دەخلى ـ

تەرۈزسىز سىزىقنى قوغداۋاتقان جەڭچى ئۈچۈن باشقا خىياللارنىڭ ھەممىسى يات، ئۇ گۇناھ، جىنايەت...

جەڭچىنىڭ خىيالى شۇ يەرگە كەلگەندە پېشانىسىدىن تەر چىقتى. پېتا نېمىشقا قاراملىق قىلغاندۇ؟ ئۇ كېچىسى قاراملىقى بىلەن ئۆز كۆزقارىشىنىڭ توغرىلىقىنى، «مۇھەببەت دۇنيادا ھەممىدىن ئۈستۈن» دەيدىغان نېمىنى ئىسپاتلىماقچىمۇيا؟

جەڭچى دەپتەردىكى خاتىرىلەردىن بايا ئۈزۈلۈپ قالغان ئەسلىمىسىنىڭ ئاخىرىنى داۋاملاشتۇردى:

پېتا ئۈچ كۈنگىچە غەربىي بېرلىندا ھېلىقى ئۆيىنى چۆرگىلەپ يۈردى، ئاخشاملىرى يېرىم كېچىگىچە پىۋىخانىلاردا يۈردى، چۈنكى ئۇ دائىم دېتا بىلەن پىۋىخانىغا كىرىپ ئازادە ئورۇندا پىۋا ئىچكەچ مۇڭدىشاتتى.

ئۇ كۈندۈزلىرى «تېز تاماق» رېستورانلىرىغا كىرىۋېلىپ، بېشىغا ئالا - بۇلىماچ ئىسپانكا كىيگەن كۈتكۈچى قىزلارنىڭ شوخ ئىستۇدېنتلارنى ئەرزان تۇخۇم پوشكىلىغا ئورالغان سالات بىلەن قىزغىن كۈتۈشلىرىنى مەقسەتسىزلا كۆزىتىپ ئۇزاقتىن - ئۇزاق ئولتۇراتتى. ئۇ يەنە كوپېستىنىدام كوچىسىدىكى ئەڭ ئېگىز بىنا ھېسابلانغان «ياۋروپا سودا مەركىزى»نىڭ ئۈستىگە لىفىت بىلەن چىقىۋېلىپ پۈتۈن بېرلىننى كۆزىتەتتى. «بېرلىن چېگرا تېمى»نىڭ شەرقىي تەرىپىدىكى قاتار ئۈچ - تۆت قەۋەتلىك كۈل رەڭ بىنالار ئارىسىدا پېتالارنىڭ ئۆيى بار. شۇ ئۆينىڭ ئۆگزىسىدىن قارىغاندا دېتا ئىككىسىنىڭ مۇنۇ بەشىنچى قەۋەتتىكى ئۆيىنىڭ چىرىغى كۆرۈنەتتى. ئۇ «ياۋروپا سودا مەركىزى»نىڭ ئۈستىدە تۇرۇپ شەرقىي بېرلىن بىلەن غەربىي بېرلىننى سېلىشتۇردى، بۇ ئىككىگە بۆلۈنگەن بىر شەھەرنىڭ ھېچنەرى ئۇنىڭغا يات، چۈشىنىكسىز بىلىنمىدى. ئۇ مۇشۇ شەھەرنىڭ قوينىدا چوڭ بولدى. ئۇ ئېسىنى بىلگەندىن تارتىپ بۇ شەھەر ئىككىگە بۆلۈكلۈك ئىكەن. پېتا

ئوقۇغۇچى چاغلىرىدىلا شەھەر ئوتتۇرىسىدىكى تاملارغا ھەيران ئىدى، باشقا تاملارغا ياماشسا ھېچكىمنىڭ كارى يوق، مۇشۇ ئۇزۇندىن - ئۇزۇنغا سوزۇلغان، ھەر خىل رەسىملەر سىزىلغان ئالا - بۇلىماچ تامغا يامىشىشقىلا رۇخسەت قىلىنمايتتى. ئۇ چاغدا پېتاغا بۇ تام سىرلىق - قورقۇنچلۇق بىلىنەتتى. ئۇ: بۇ تامنىڭ نېرىسىدا جىن - ئالۋاستىلار ماكانى بولسا كېرەك، دەپ ئويلايتتى. لېكىن، كېيىن بىلدى، تامنىڭ نېرىسىدىمۇ ئۆزلىرىگە ئوخشاش ئادەملەر بار ئىكەن، ئۇلار پېتالارغا ئوخشاش تىلدا سۆزلەيدىكەن، ئۇلاردىمۇ ئادەمگەرچىلىك، مېھرىبانلىق، مۇھەببەت مەۋجۇت ئىكەن. قىزىقارلىق يېرى شۇكى، تامنىڭ نېرىسىدىكى قارا كۆز قىزچاق پېتانىڭ يۈرىكىدىن ئورۇن ئاپتۇ تېخى...

پېتا ئۈچ كۈندىن كېيىن ئۆز ئۆيىگە قايتىپ كەلدى ۋە ئۆز ئىشىغا — شەھەر قۇرۇلۇشىنى پىلانلاش ئىدارىسىگە كەلدى.

ئۇ ھەر كۈنى كەچتە هاراق ئىچەتتى ۋە مەست بولۇۋېلىپ ئاتا - ئانىسىغا بىلىندۈرمەي ئۆگزىگە چىقىپ ھېلىقى غەربىي بېرلىن كوپىستىندام كوچىسىدىكى ئۆينىڭ دېرىزىسىگە قاراپ ئولتۇراتتى. ھەر كەچتە ئۈچ - تۆت سائەت داۋاملىشىدىغان بۇ كۆزىتىش ئازمۇ ئەمەس، تۆت ئاي داۋاملاشتى. بىر يۈز يىگىرمە ئۈچ كۈن بولغۇچە ئۇ كۆزىتىۋاتقان ئۆينىڭ دېرىزىسىدە يورۇقلۇق كۆرۈنمىدى. لېكىن، ئىرادىلىك پېتا بۇنىڭ بىلەن «كۆزىتىش»تىن زېرىكىپ قالمىدى. ئۇ ھېسابلىدى: ئۇنىڭ دېتانىڭ بەدىنىدە چوڭ بولۇۋاتقان پەرزەنتى مۇنۇ توغرا كېسىلمىگەن تاۋۇزدەك ئىككىگە بۆلۈنۈپ تۇرۇۋاتقان شەھەردە دۇنياغا كۆز ئاچقان بولۇشى كېرەك ئىدى. دېمەك، پېتا ئەمدى نېمىلا بولسۇن دېتانى كۆرۈشى، پەرزەنتىنى كۆرۈشى، ھېچبولمىغاندا ئۇ پەرزەنتىنى سوتسىيالىستىك گېرمانىيەنىڭ يېڭى پۇقراسى قىلىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىشى، ئەمدى

«كۆزنىش»تىن ھەرىكەتكە ئۆتۈشى كېرەك.

ئاجايىپ ئىش، ئۇ ئاشۇنداق «ھەرىكەتكە ئۆتۈش»نى قارار قىلغان كۈنى دىتانىڭ ئۆيىدە چىراغ يورۇدى. پىتا خۇشاللىقىدا ئۆگزىدىن يەرگە سەكرىگىلى تاسلا قالدى.

ئۇ ئۆيىگە كىرىپ پاسپورتىنى ئاختۇردى، لېكىن تاپالمىدى. ئۇ قانچە ئويلانسىمۇ پاسپورتىنى نەگە قويغانلىقىنى ئەسلىيەلمىدى. ئۇ نائىلاج دادىسىنىڭ پاسپورتىنى ئېلىپ غەربىي بېرلىنغا ئۆتۈش ئېغىزىغا كەلدى، لېكىن ئۇ بىرىنچى تۈشۈكتىلا تۇتۇلدى.

— بۇ قانداق بولغىنى؟

— ئالدىراشلىقتا دادامنىڭ پاسپورتىنى ئەكەپتىمەن.

ئۇ ئەتىسىمۇ پاسپورتىنى تاپالمىدى. ئاچچىقىدا يەنە ھاراق ئىچتى، يېرىم كېچىگىچە ئىچتى، شۇنىڭدىن كېيىن...

— پاسپورتۇڭنى تېلېفون بېرىپ دىتانىڭ ئۆزىدىن سوراپ كۆرۈشنىمۇ ئۇنتۇدۇڭمۇ؟ — دېدى جەڭچى ئەلەم بىلەن دوستىنىڭ پۈتۈن ئارزۇ - ھەۋەسلىرىنى قۇچاقلاپ جىمجىت ياتقان گەۋدىسىگە ئازاب بىلەن قاراپ قويۇپ، — ئىسىت، ئىسىت !...

كەچقۇرۇن جەسەتنى ئالغىلى پىتانىڭ دادىسى كىلاۋس بىلەن ياداڭغۇ، تولىمۇ چىرايلىق ياش ئايال بىللە كەلدى. كىلاۋس خۇددى ئون يىل تۈرمىدە ياتقاندەك سولغۇن، زوۋان سۈرمەي جىم تۇراتتى. ياش ئايالنىڭ قولىدا زاكىلاقلىق بوۋاق بار ئىدى. ئايالنىڭ قاپقارا كۆزلىرىدىن تاراملاپ ياش ئاقماقتا، ئۇنىڭ قاپاقلىرى ئىششىغان، لەۋلىرى كۆكەرگەنىدى.

— پاسپورتى مەندە ئىدى، ئۇ ئۇنتۇپتۇ. بىز لۆبەكتىن كېلىۋېتىپ ئۇ يېرىم يولدا — بېرلىنغا كەلمەي تۇرۇپ ئۆز ۋەتىنى تەۋەسىدە پويىزدىن چۈشۈپ قالغان. مەن بۈگۈن ئەتىگەن ئۆيىگە تېلېفون بېرىپ ئۇنى ئوغلى بىلەن مۇبارەكلىمەكچى بولغانىدىم ۋە ئۆزۈممۇ شەرقىي بېرلىن پۇقراسى بولماقچىدىم، —

دېدى.

— قارا ساقاللىق يىگىتنى نېمىگە ئاربلاشتۇرۇپ يۈردىڭىز ئەمىسە؟

— ئاندرىياسمۇ؟ ئۇ مېنىڭ ئىنىمغۇ، دادامنىڭ ئامېرىكىدىكى ئايالىدىن تۇغۇلغان ئوغلى.

— پېتاغا نېمىشقا بۇ ھەقتە ئېيتمىغان؟

— ئۇ بۇ ھەقتىكى گەپلەرنى يامان كۆرەتتى.

جەڭچى ھەممىنى چۈشەندى. ئۇ ئېغىر نەپەس ئالدى. ئەتىسى جەڭچى يەنە ۋەزىپە ئۆتەشكە چىقتى. ئۇ ھېچنېمە بولمىغاندەك جىم سۈنايلىنىپ ياتقان ئالا ـ بۇلىماچ تامغا، ئوتتۇرىدىكى بوشلۇققا كۆڭۈلسىز، نەپرەت بىلەن قارىدى. ئۇ قورالىنى چىڭ تۇتۇپ سۇرلۇك ئاسمانغا قارىدى، كەپتەرلەر ئۇياقتىن ـ بۇياققا ئۇچۇپ ئۆتمەكتە، بىر خىل شامالدا ئىككى ياقنىڭ دەرەخلىرى ئوخشاش ئىرغاڭلىماقتا؛ «ئىككى ياق قۇشلارغا، شاماللارغا ئوخشاش، لېكىن ئادەملەرگىلا يات، ئۇلارنى ياتلاشتۇرۇپ تۇرغان مۇنۇ تاملار قاچان يوقىلاركىن؟...»

1987 ـ يىلى 28 ـ ئۆكتەبىر، غەربىي گېرمانىيە — فرايبورگ.

ئىشسىزلار تېخىمۇ ئىشچان

1

بالتىق دېڭىزى بويىدىكى بۇ تۆپىلىكلەر قىشۇياز ياپيېشىل، يالتىراپ تۇرىدۇ. ئورمانلار ئەتىگەنلىكى تۇمان ئىچىدىن ئاستا - ئاستا باش چىقىرىپ كۆز ئاچقاندا، قۇياش ئارغامچا بويى كۆتۈرۈلگەن بولىدۇ. بۈك ئورمان، گۈل - گىياھلار ئارىسىدىكى چېدىرچىلاپ يېپىلغان ئىككى - ئۈچ قەۋەتلىك ئۆيلەردىن ئىس ئورنىغا كۈلكە چىقىدۇ. شەرق ئۆيلىرىدەك تۇرخۇنلاردىن چىققان قويۇق ئىسلار ھۆرۈنلۈق بىلەن تىنىق ئاسماندا تارقىلىدىغان مەنزىرە بۇ يەردە تېپىلمايدۇ. ئۆيلەرنى بىر - بىرىگە تۇتاشتۇرىدىغان ئاسفالت يوللارنىڭ چۆرىسىدىكى سېرىق خىش ياتقۇزۇلغان چىغىر يوللارمۇ كېچىچە بۇ شىمال ھاۋاسى تەرىپىدىن يۇيۇلغاچقا خۇددى يېڭى ئويغانغان بالىدەك كۈلۈپ، مەرمەردەك پارقىراپ، خۇشاللىق بىلەن قۇياشنى كۈتۈۋالىدۇ. بۇ يەردە نويابىرنىڭ ئاخىرلىرىدا ئۆز شاخلىرىدا ساڭگىلىشىپ تۇرۇشىدىغان سۈزۈك، سۈلۈق ئالما، نەشپۈتلەر، نەق شۇ چاغدا ئەمدىلا كۆكباش بولىدىغان كۆممىقوناقلار؛ مۇنبەت، قارا چىلان تۇپراقنىڭ ياپيېشىل ئوتلاقلىرىدا يوغان يېلىنلىرى كاشىلا بولغانلىقتىن ھۆرۈنلۈق بىلەن ئاستا مېڭىپ يۈرىدىغان سېمىز ئالا سىيىرلار، سېمىز مېرىنوس قويلىرى، تۈكلىرى يالتىراق، ساغرىسى تولۇق ئاتلارمۇ بار.

قارىسىڭىز بۇلارنىڭ ھەممىسىلا راھەت - پاراغەتتىن

ھۇرۇنلاشقاندەك، دۇنيانىڭ بىكارچىلىقىدىن زېرىكىپ قالغاندەك كۆرۈنىدۇ…

لېكىن، ئادەملەر بۇلارنىڭ ئەكسىچە، ئۇلار ئۆيلىرىدىن ئالدىراش چىقىشىدۇ - دە، كېچىچە ئىشىكلىرى ئالدىدا تۇرۇشقان ماشىنىلىرىنى ئالدىراپ ئوت ئالدۇرۇپ، تۈپتۈز ئاسفالت يوللار بىلەن بايىقى تىنچ، گۈزەل تەبىئەتكە ۋەھىمە پەيدا قىلىپ نەلەرگىدۇر غۇيۇلداپ چېپىشىدۇ. بۇ ئۈچ يۈز نەچچە ئۆيلۈك يېزىدا بۇ ئىش ھەر كۈنى تەكرارلىنىدۇ: بۇ يېزىنىڭ ھويلا ئىشىكلىرى تولىمۇ تېز قۇلۇپلىنىدۇ، ئادەملەر بىر - بىرى بىلەن تولىمۇ تېز «گۈتىن تاڭ» دېگەن سۆزنى يېرىم - يارتا «گۈت» ياكى «تاڭ» بىلەن ئىپادىلەپ سالاملىشىدۇ. ماشىنىلار (يالغۇز ياكى ئىككى - ئۈچ ئادەم چۈشكەن ھەر خىل ماشىنىلار) خۇددى بىر - بىرى بىلەن بەسلەشكەندەك تېز چېپىشىدۇ.

بۇ ئۈچ يۈزنەچچە ئۆيلۈك ئارىسىدىكى قىرىق نەچچە ئۆيلۈك دېھقانمۇ ئۆزلىرىنىڭ دېھقانغا لايىق چوڭ، ئازادە ھويلىلىرىدىن ھەر خىل چوڭ - كىچىك ماشىنا - تىراكتور، ھەر خىل سايمانلىرىنى ھەيدىشىپ باشقىلارغا ئوخشاش ئالدىراپ ئېتىزلىرىغا يۈگۈرۈشىدۇ. ئۇلارمۇ گويا بۇ يەردە ماكانلاشقان ئالىملار، دوختۇرلار، پىروفېسسورلار، سودىگەرلەر ۋە ئىستۇدېنت - ئوقۇغۇچىلار بىلەن ئىشقا تېز مېڭىشتا بەسلىشىۋاتقاندەك كۆرۈنىدۇ.

بۇ يەردە بۇ خىل ھايات ھەر كۈنى، ھەر يىلى، قىشۇياز تەكرارلىنىپ تۇرىدۇ، لېكىن بەزىدە تۇيۇقسىز ۋەقەلەرمۇ سادىر بولىدۇ. بۇنداق چاغلاردا ئۆيلەرنىڭ دېرىزىلىرىدىكى گۈل تەشتەكلىرى مەنىلىك تىزىلىدۇ، ئادەملەر بىر - بىرىگە مەنىلىك سالام بېرىشىدۇ ياكى باغاق سۇنۇشۇپ ئۆزئارا پىكىرلىشىدۇ…

ياكوب بۇگۈن بىر ئىشقا تۇتۇش قىلغان ئوخشايدۇ. ئۇ

ھاياجانلانغان، روھلانغان ھالدا ئىككىنچى قەۋەتتىكى كىتابخانىسىدىن ياغاچ پەلەمپەينى غاراسلىتىپ ئالدىراپ تۆۋەنگە چۈشتى. ئۇ بىرىنچى قەۋەتتىكى چوڭ ئۆينىڭ ئالا يۇڭ گىلىمى ئۈستىگە جايلاشتۇرۇلغان دۈگىلەك ئۈستەلگە گۈل، شام، بولكا، سېرىق ماي، ئىرىمچىك، ۋارىنا، قەھۋە، سۈتلەرنى تىزىپ، كۆڭۈللۈك ناشتىغا تەييارلىق قىلىۋاتقان ئايالىنى مەقسەتسىز لا چاقىردى:

— ئەللۇ، ھەيدى!

— ياخشىمۇ سىز، ياكوب، باغاقلار تەييار بولدىمۇ؟

— بىر يۈز ئون پارچە باغاق ماشىنىكىدا ئۇرۇلدى، يەتمىش پارچىسىنى سىز تارقىتىسىز، قالغىنى ماڭا بىر كۈنلۈك ئىش.

— سىز قاچانلا بولسا ئۆزىڭىزگە ئىش تېپىپ يۈرىسىز، — دېدى ھەيدى قىسقا يەڭلىك كۆڭلەكتە ساغلاملىقى تېخىمۇ نامايان بولۇپ تۇرغان بىلەكلىرىنى ساقاللىق ئېرىنىڭ مۈرىسىگە قويۇپ، — ئىشسىز بولۇپ قالغىنىڭىزغا بىر ئاي بولاي دېدى، لېكىن بىر ئاي ئىچىدە بىرنەچچە ئايلىق ئىشنى تاماملىدىڭىز؟ ئېيتىڭا، بۇ ئىشىڭىزدىن سىزگە پايدا تېگەرمۇ؟

— «سىزگە» دېگىنىڭىز نېمىسى؟ بۇمۇ بىر كۈرەش، نەچچە مىڭ يىلدىن بېرى داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان پۇلدارلار بىلەن يوقسۇللار ئوتتۇرىسىدىكى كۈرەشنىڭ داۋامى. پۇلدارلار ھامان بۇزىدۇ، يوقسۇللار تۈزەيدۇ. ئاندىرياستەك كارخانىچىلارغا يەر كەممۇ؟ بىزنىڭ يېزىمىزغا زاۋۇت قۇرۇپ ھاۋانى، سۇنى بۇلغاپ، دەرەخلەرنى قۇرۇتۇپ يېزىنىڭ ئىسكەتىنى بۇزمىسا باشقا يەردىن يەر تېپىلمايتتىمۇ؟ شۇمۇ گەپمۇ؟ «دېھقان يىگىرمە ئۈچ گېكتار يېرىنى ئىختىيارى بىلەن ساتتى، مەن بۇ يەرگە دېھقانچىلىق قىلامدىم، زاۋۇت قۇرامدىم، بۇ ئۆزۈمنىڭ ئىشى» دېگۈدەك تېخى. بىزنىڭ خاتىرجەم تۇرمۇشىمىزغا ۋەھىمە سېلىش ئۇنىڭ ئۆز ئىشىمكەن؟

— باغاقتا بۇ دېگەنلىرىڭىز يېزىلغاندۇر - ھە؟

— ئالىقاندەك باغاققا بۇنچە سۆز سىغاتتىمۇ، ئاڭلاپ بېقىڭ، باغاققا: «ئاندىرىياس خىمىيەۋى بىرىكمىلەر قوللىنىلىدىغان بىر زاۋۇت قۇرماقچى. ئۇ پۈتۈن يېزىنىڭ توك پۇلىنى ئۈستىگە ئېلىشقا ۋەدە قىلدى. مەن ياكوبنى ئۈچ مىڭ تۆت يۈز مارك مائاش بېرىپ توكچىلىققا قوبۇل قىلماقچى. بارلىق ئىشسىزلارغا ئىش بەرمەكچى. مەن مۇنداق زاۋۇتنىڭ قۇرۇلۇشىغا قارشى، ئاندىرىياسنى قوللىغۇچىلار دېرىزىلىرىگە بىر دانە ئاق ئەتىرگۈل قويۇپ ئىپادە بىلدۈرسۇن. ياكوبنى قوللايدىغانلار ئىككى قىزىل، بىر سېرىق ئەتىرگۈل قاچىسىنى دېرىزىلىرىگە قويۇپ ئىپادە بىلدۈرسۇن؟! كارخانىچىغا قارشى چىققۇچىلار مېنىڭ دوستۇم، ياكوب!» مانا مۇشۇنچىلىكلا سۆز يېزىلدى؟ — ئۇ ئايالىنى مۈرىسىدىن قۇچاقلاپ ئۈستەل يېنىغا ناشتىغا ئەكەلدى.

مانا مۇشۇنداق گەپلەر بىلەن ياكوب، ھەيدى ئەر - خوتۇن ئىككىسى ناشتىغا ئولتۇردى. ئۇلار باشقىلاردەك ئالدىراش ئەمەس، چۈنكى ئۇلارنىڭ باغچە - يەسلىگە يولغا سالىدىغان بالىلىرى يوق. بالىلىرى بولمىغاچقا، ئۇلارنىڭ ئاستى - ئۈستى بەش ئېغىز ئازادە ئۆيى رەتلىك - پاكىز، ئۇنىڭ ئۈستىگە ياكوب ھازىر ئىشسىز. ھەيدى بولسا بىرىنىڭ ئۆي ئىشىنى قىلىشىپ بېرىپ ھەر كۈنلۈكى ئەتىگەن سائەت ئوندىن كەچ سائەت تۆتكىچە قىلغان ئۆي ئىشى ئۈچۈن ئېيىغا بەش يۈز مارك ھەق ئالىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا ۋاقىتلاردا ماشىنىسى بىلەن يېزا ئارىلاپ يۈرۈپ «سەييارە ساتىراشلىق» قىلىدۇ. ياكوب خوجايىنىنىڭ چىشىغا تېگىپ زاۋۇتتىن بوشىتىلمىغان بولسا، ھەيدىنىڭ ساتىراشلىق قىلىشى ناتايىن ئىدى. بۇدۇر، قىسقا چاچ، كۆك كۆز، لەۋلىرى تولىمۇ ئوماق چوكان ئۈچۈن ساتىراشلىق قىلىش كۆڭۈلدىكىدەك كەسىپ ئەمەس، لېكىن ئېرى ئىشسىز، ئۆزى ئارانلا ئون بىر يىللىق ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ سەككىز يىللىقىنى تۈگىتەلىگەن چوكانلار ئۈچۈن

گېرمانىيەدە ساتىراشلىقمۇ مۇۋاپىق. دېمەك، ھەيدى مۇشۇ ئىككى خىل ئىش بىلەن ئۆيىنى باقمىسا ياكوب تەبىئەت ۋە ئىنسانىيەتنى قوغداش ئۈچۈن ئىشەنچلىك كۈرەش قىلغىلى كوچىغا چىقالمىغان بولاتتى ـ دە!

ھەيدى ئاغزىنى سالفىتكا بىلەن سۈرتۈپ ياكوبقا قارىدى. ياكوب — غىجىم، بومبا ساقال، قوش بۇرۇت، كۆك كۆز يىگىت، ئۇ سېرىق ماي سۈۋالغان قارا بولكىنى سىغىز چاينىغاندەك كۆشەپ تۇرۇپ:

— ئۇلگۈرىسىز، باغاقلارنى يۇداس، ماركوسلارنىڭ ئۆيلىرىگە يىگىرمىدىن تاشلاڭ، ئۇن دانىسىنى ئۆزىڭىز تارقىتىڭ، ئۇلارنىڭ بۇ ئىشتىن خەۋىرى بار. يولىڭىزغا قاراپ تۇرۇۋاتىدۇ، — دېدى.

ھەيدى ئۆيدىن ئالدىراپ چىقتى ـ دە، ماشىنىسىنى دەرھال ئوت ئالدۇردى. ئۇ ئۆينىڭ ئىككىنچى قەۋەت بالكونىدا ئۆزىگە قاراپ تۇرغان ياكوبنىڭ مەيۇس چىرايىغا قايرىلىپ قارىدى. ئۇ ئېرىنى چەكسىز ياخشى كۆرگەنلىكى ئۈچۈن ئۇنىڭ ئىشلىرىغا بولغان نارازىلىقىنى يۇزتۇرا ئېيتمايتتى. لېكىن، ئۇ ئېرىنىڭ يوق يەردىن تېپىۋالغان بۇ ئىشىغا قاتتىق نارازى ئىدى. باشقىلار زاۋۇت قۇرامدۇ، دەرەخلەر قۇرۇپ، بېلىقلار ئۆلەمدۇ، بۇنىڭ ياكوب بىلەن نېمە ئالاقىسى بار؟ ئۇنىڭسىزمۇ ياكوب ئۆزىنىڭ ئىشسىزلىقى، زاۋۇت خوجايىنىنىڭ ياكوبنى زاۋۇتتىغا سىلىپسارلىققا قوبۇل قىلغان ۋاقتىدىكى توختامىغا ئەمەل قىلماستىن ئۇنى ئادۋوكات تەكلىپ قىلىشقا مەجبۇرلىشى ئۇلار ئۈچۈن يەتكۇدەك كۆڭۈل ئاغرىقى ئىدىغۇ؟ زاۋۇت خوجايىنى ياكوبنى ئىشقا ئېلىشتا «قاچان ئىشتىن بوشىتىلساڭ، ئون مىڭ مارك نەپىقە پۇلى بېرىمەن» دېگەن سۆزنى توختامغا ئۆزى يازغان. بىر ئاي ئىلگىرى ئۇ ئۆزى ياكوبنى ئىشتىن بوشاتتىم دەپ بۇيرۇق چۈشۈردى. توختام بويىچە ئون مىڭ مارك تۆلىشى لازىم ئىدى ـ دە. ئۇنىڭ تاپقان

گېپىنى قارىمامدىغان، ياكوب هاراقكەشمىش، ئىشقا هاراق ئىچىپ كەلگەنلىكى ئۈچۈن ئىشتىن بوشىتىلغانمىش. ئون مىڭ مارك بەرسە ياكوبنىڭ ئىش تارىخى ئارخىپىغا «هاراقكەش» دېگەن سۆزنى يازارمىش، ناۋادا بۇ سۆزنى يېزىشقا ياكوب قوشۇلمىسا ئون مىڭ مارك بېرىلمەسمىش. بۇ قانداق يولسىزلىق؟! بۇ پېشكەلچىلىك ئازلىق قىلغاندەك، ياكوبنىڭ يوقىلاڭ ئىشلارغا باشلامچى بولۇۋالغىنى نېمىسى؟ ئەگەر هەيدى مۇهەببەتنى دېمىسە، ئېرىنىڭ كۆڭلىنى دېمىسە، ئۆز نارازىلىقىنى ئېيتاتتى ـ دە، مۇنۇ هازىرقى كۆڭۈل غەشلىكىدىن قۇتۇلۇپ قالاتتى. هازىرچۇ؟ مۇشۇ پەرىشانلىقى بىلەن ماشىنا ۋەقەسى تۇغدۇرۇشىمۇ مۇمكىنغۇ؟

هەيدى چوڭ يولغا ئەگىپ ماشىنىسىنى يۇقىرى سۈرئەت بىلەن هەيدىدى. سۈرئەت كۆرسەتكۈچ ئىستىرېلكىسى بىر يۈز قىرىقنى كۆرسىتىپ تۇرسىمۇ ئۇ يەنە خوت يۆتكىدى، ماشىنا سۈرئىتى بىر يۈز سەكسەن كىلومېتىرغا چىقتى. تېز سۈرئەتلىك يوللاردىن باشقا يوللاردا بۇنداق سۈرئەت بىلەن مېڭىش چەكلەنگەن، هەيدى بۇنى بىلىدۇ، لېكىن ئۇ نېمىشقا قاتناش قائىدىسىگە خىلاپلىق قىلغانلىقى، نېمىگە ئالدىرايدىغانلىقىغىمۇ ئۆزى هەيران. ئۇ ئىش ئورنى — ماركوسلارنىڭ ئىشكى ئالدىكى ماشىنا ئىسكىلاتى ئالدىغا كەلگەندىلا ماشىنىسىنى كۈندە توختىتىدىغان ئورۇنغا توختىتىپ قويۇپ ئۆز ـ ئۆزىگە: «پاھ، ساراڭلىقىمنى، نېمانچە تېز هەيدىدىم؟ ياكوب نېمە قىلسا مەيلى ئەمەسمىدى، باشقىلار ئۈچۈن نېمىگە سەدىپارە بولىمەن ـ هە؟» دېدى.

— ئەللۇ!

هەيدى بالكوندا ئۆزىگە قاراپ كۈلۈپ تۇرغان ماركوسنى كۆرۈپ، دەرهال هېچ نەرسە بولمىغاندەك كۈلۈپ ئوڭ قولىنى كۆتۈردى.

— ئەللۇ، هەيدى، دېرىزىگە قاراپ بېقىڭ!

ھەيدى ئاۋۋال ساقاللىق ماركوسنىڭ تىنىق كۆك كۆزلىرىدىكى خۇشاللىقتا، ئاندىن كېيىن دېرىزىگە قارىدى. ئۇ يەردە ئىككى قىزىل، بىر سېرىق ئېچىلغان ئەتىرگۈل تىزىقلىق تۇراتتى.

— ۋەرەقنىنى ئوقۇماي تۇرۇپلا قوللاپسىز ـ دە، ماركوس.

— بىز ھەممىمىز ئىسانىڭ مالائىكلىرى① تۇرساق بىر ـ بىرىمىزنى قوللىمىساق بولاتتىمۇ ئەمىسە؟ — دەپ چاقچاق قىلدى ماركوس چوققىسى تاقىر، چۆرىسى بۇدۇر چاچلىق بېشىنى سىلاپ، — «بىبىل»②دا خائىن دېگەن تامغىسى بار يۇداس چېغىدا بىزنى قوللىماقتا، مەن قوللىماي چەتتە تۇراتتىممۇ؟

ھەيدى مۇشۇ چاقچاقچى ئادەمنىڭ ئائىلە ئىشىنى قىلىدۇ. ماركوس ھازىر ئىشسىز، دىسسېرتاتسىيە يېزىۋاتىدۇ. شۇڭا ئۇ ئېيىغا بىر مىڭ ئىككى يۈز مارك ئىشسىزلىق مائاشى ئالىدۇ. ئۇ ئايالى بېئاك خانىمنىڭ ئۈچ مىڭ بەش يۈز مارك ئايلىقىغا تايىنىپ كۈن كەچۈرىدۇ. شۇنداق بولسىمۇ ئۇ دائىملا خۇشال، دائىملا ئالدىراش. ئۇنىڭ ئىشخانىسىغا كىرگەن ئادەم گىلەملەر، ئۈستەللەر، كارىۋاتلارغا چېچىلىپ ياتقان كىتابلار دەستىدىن تاپان قويغۇدەك يەر تاپالمايدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە كىرگۈچى ئۇنى دائىملا ماشىنكا بىلەن خەت ئۇرۇۋاتقان ياكى يازغانلىرىنى ھېلىقى ئېلېكتىرلىك ماشىنىسى بىلەن يېشىل ئېكرانغا چۈشۈرۈپ ئۆزگەرتىپ ئولتۇرغان ھالدا كۆرىدۇ. ھەيدى پۈتىنىڭ ئۈچىدا دەسسەپ ئۇنىڭغا قەھۋە ئەكىرگەندە، ئۇ دائىم ھەيدىنىڭ كىرگىنىنى تۇيمايدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە بېئاك خانىمنىڭ نارازىلىقىچۇ تېخى؟ «پۇل بولمايدىغان ئىشلارغا ئۆمرىنى سەرپ قىلىپ قېرىپ كېتىۋاتىدۇ بۇ ئادەم، — دەيدۇ

---

① ئىسانىڭ ئون ئىككى مالائىكىنىڭ ئىچىدە ماركوس، ياكوب، يۇداس دېگەن ئىسىملار بار.
② بىبىل — «ئىنجىل» توغرىسىدىكى كىتاب.

سېرىق چاچلىق، يوغان كۆز خانىم خاپا بولۇپ، — ئېيتىڭا، هەيدى، نېمىشقا ئەرگە تېگىمىز زادى؟ بۇ ئىشسىزلارنى بېقىش ئۈچۈنمۇ؟ جاپاسىنى تارتىش ئۈچۈنمۇ؟»

هەيدى ماركوسنىڭ يېنىغا كىردى ـ دە، كۈلۈپ قويۇپ باغاقلارنى ئۇنىڭغا بەردى.

— بېئاك خانىم سىزنىڭ بۇ ئىشقا ئارىلىشىشىڭىزغا نارازى بولماسمۇ؟ — دېدى هەيدى چېچىلىپ ياتقان بالىلار قونچاقلىرىنى يىغىشتۇرۇۋېتىپ، تېلېفوندا بىرى بىلەن سۆزلىشىۋاتقان ماركوسقا قاراپ قويۇپ، — كارخانىچى زاۋۇت قۇرىدىغان گەپ. بۇنىڭ بىلەن نېمە كارىمىز؟

— گېرمانىيە بىلەن بىزنىڭ كارىمىز بولمىسا كىمنىڭ كارى بولىدۇ، هەيدى؟ گېرمانىيەنىڭ شان ـ شۆھرىتىنى نامايان قىلىدىغان گيۇتى قايتا تىرىلمەيدۇ. پانكىلار①: «ياشىسۇن فاشىزم !...» دەپ شوئار توۋلاشنى بىلگىنى بىلەن، دۆلەتنى گۈللەندۈرۈشنى ئويلاپمۇ قويمايدۇ. دۆلەتنى ئاسراش، مىللىي غۇرۇر، مۇھىت تازىلىقى، ئېكولوگىيەلىك تەڭپۇڭلۇق، ئىنسان هوقۇقى، ئېزىلگەن دۆلەتلەر، ئاجىز مىللەتلەرگە ياردەم قىلىش قاتارلىق چوڭ ئىشلار بىز گېرمانىيە زىيالىيلىرىنىڭ زىممىسىدە. ۋاھالەنكى، هەيدى، هازىر بۇ ئەمگەكچى قاتلامنىڭ ئون پىرسەنتى، يەنى ئىككى مىليون بەش يۈز مىڭ ئادەم ئىشسىز، بىز مۇشۇنىڭ ئىچىدە. لېكىن، بىز ئىشسىزلىققا قارشى كۈرەشتىن مۇھىتنىڭ بۇلغىنىشىغا قارشى كۈرەشنى مۇھىم بىلىمىز. نېمىشقا دەمسىز؟ ئالدىنقىسى بىزنىڭ پايدىمىز ئۈچۈن، كېيىنكىسى گېرمانىيەنىڭ، ياق، پۈتۈن ياۋروپانىڭ پايدىسى ئۈچۈن !

— دېمەك، بېئاك خانىم سىزنى قوللايدىكەن ـ دە؟

— كەچتە ئۆزى بىلەن سۆزلىشىپ بېقىڭ، — دېدى

① پانكىلار — غەلىتە كىيىنىپ يۈرىدىغان، فاشىزمنى تەرغىب قىلىدىغان ياشلار.

ماركوس، — بەلكى ئۇ ماڭا قارىغاندا يېڭىراق بىرنېمىلەرنى بىلەر. ئۇ دېگەن ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ تارىخ مۇئەللىمى - دە! ئوغلىمىز چېغىدا بۇ ئىشقا كۆڭۈل بۆلمەكتە. ئۇ نېمىلەرنى دەيدۇ دېمەمسىز تېخى: «ھەر كۈنى ئىنسانىيەت ئۈچ يۈز ئەللىك مىڭ گېكتار يەرنىڭ دەرىخىنى يوقاتقۇدەك، ھەر كۈنى بىر خىل ئۆسۈملۈك تۈرىنىڭ تۇخۇمىنى قۇرۇتقۇدەك. ئۇ نېمىدېگەن ۋەھشىيلىك! تەبىئەتنى سۆيمىگەنلىك ئىنسانىيەت ئۈچۈن پاجىئە، بۇ دېگەنلىك ئۆز - ئۆزىنى سۆيمىگەنلىك دېگەن سۆز. بىز ئۇ نادانلىققا قارشى تۇرايلى!» مانا بۇ ئوغلىمىزنىڭ ئەينەن سۆزى. بىز ئۇنىڭ سۆزىنى ئۈنئالغۇغا ئېلىۋالدۇق.

— ماركوس ئەپەندى، — دېدى ھەيدى ئىش ئۈستىلىگە مۇكچىيىۋېلىپ بىرنەرسە يېزىۋاتقان خوجايىنغا تىك قادىلىپ، — چۈشلۈك تاماقنىڭ تەييارلىقىنى قىلىپ قويدۇم. ئۆي ئىشىمۇ تۈگىدى، ماڭا ئىككى سائەتلىك رۇخسەت بەرسىڭىزكەن، مەن ياكوبنىڭ تاپشۇرمىلىرىنى ئورۇندىمىسام بولمايدىغان ئوخشايدۇ.

— ياخشى، ھەيدى، يۇداسنىڭكىگە ۋەرەقە ئاپىرامسىز؟ ئۇنىڭغا دەپ قويۇڭ، ئاخشاملىققا ياكوب ئىككىمىز پىۋا ئىچكىلى بارىمىز، تاماقمۇ تەييارلىسۇن.

2

يۇداس تىرىشقاقلىقى ئۈچۈن ۋاقىتسىز قېرىشقا باشلىغان ئادەم. ئۇنىڭ ئاقىرىشقا باشلىغان بۇدۇر ساقىلى، ئۈستى تاقىر، چەت - چۆرىسى غىجىم چاچلىق بېشىدىكى زىننەت بۇيۇمى، ئۇنىڭ مۇشۇكنىڭكىگە ئوخشىشىدىغان كۆزلىرى، ئۇزۇن، سېرىق قاشلىرى ئارىسىدا نۇرلىنىپ، قويۇق ساقال - بۇرۇت ئارىسىدىكى قىپقىزىل لەۋلىرى دائىم ھىم يۇمۇقلۇق تۇرىدۇ. ئۇنىڭ سەل مۇكچەيگەن ئۇزۇن گەۋدىسى بىر سوتكىنىڭ ئون تۆت - ئون بەش سائىتىنى تىنىمسىز ھەرىكەت

بىلەن ئۆتكۈزىدۇ. ئىككى گېكتار يېرىگىمۇ، قوي ـ كالا، ئۆچكىلىرى ئوتلايدىغان سىم بىلەن قاشالانغان بېغىغىمۇ، ئۆينىڭ ئىچى بىلەن كىرىدىغان ئىككى قەۋەتلىك ياغاچچىلىق كارخانىسىغىمۇ، ھەتتا بال ھەرە ساندۇقلىرى، پىۋا ئىشلەيدىغان ئەسۋاب ـ بوچكىلىرى بىلەن رەخت توقۇيدىغان قوپال دەستىگاھقىمۇ بىرلا ئۆزى ھەم خوجايىن، ھەم ئىشچى. ئۇلار ئايالى، شاگىرتى ئۈچى ئۆيدە تاماق ئېتىشنىمۇ جەدۋەل بويىچە نۆۋەتلىشىپ قىلىشىدۇ. ئۇنىڭ ئايالى ئالىي مەكتەپنىڭ قول ھۈنەرۋەنچىلىك فاكۇلتېتىنى تۈگىتىپ بىر يىللا ئوقۇتقۇچىلىق قىلغان، لېكىن بىر كەپسىز بالىنى ئۇرۇپ قويغانلىقى ئۈچۈن ئىشتىن توختىغان. شۇڭا، ھازىر بىر مىڭ بەش يۈز مارك ئىشسىزلىق مائاشىغىلا قاراشلىق. مۇشۇ نارازىلىقى بىلەن بۇ ياش، چىرايلىق چوكان دائىملا خاپا، تېرىكىپلا يۈرىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۈچ قىز، بىر ئوغلىنىڭ تاپشۇرۇقلىرىنى تەكشۈرۈش، ئايالى ئۈچۈن خىزمەت ئىزدەپ ئۇ يەر ـ بۇ يەرگە بېرىش ياكى تېلېفون بېرىشمۇ يۇداسنىڭ ۋەزىپىسى. شۇنچە ئىشنىڭ ھۆددىسىدىن چىققاندىن سىرت، يۇداس كىتاب ئوقۇش، يەلكەنلىك پاراخوت بىلەن دېڭىزدا ساياھەت قىلىش، دوستلىرى بىلەن كۆڭۈل ئېچىشقىمۇ ۋاقىت چىقىرالايدۇ تېخى.

ئۇنىڭ بىردىنبىر بايلىقى — ساغلاملىقى بىلەن جىسمانىي كۈچى.

يۇداس قارىماققا ئەللىك نەچچە ياشقا كىرگەندەك كۆرۈنىدۇ. لېكىن، ئۇ بۇ يىل ئوتتۇز سەككىزدە. بۇ ياشقا كىرگۈچە ئۇ ئىنقىلاب قىلىش ئۈچۈن ئىشچىلار ئارىسىدا تەشۋىقاتمۇ ئېلىپ باردى، گېرمانىيەنىڭ غۇرۇرى ھېسابلانغان ئەربابلاردىن لېيىنىز، كانت، ھېلد، ھومبولد، فىھت، گېگىل، نىتسى، فېيېرباخ، ماركس، ئېنگېلسلارنىڭ پەلسەپە جەۋھەرلىرىنى ئۆزلەشتۈرۈشكە ياشلىق كۈچ ـ قۇۋۋىتىنى

سەرپ قىلدى. ئۇ گېگىلنىڭ: «شەخسلەرنىڭ ئەڭ ئالىي مەسئۇلىيىتى دۆلەتنىڭ بىر ئەزاسى بولۇشتۇر» دېگەن تەلىماتىنى ئۆز هاياتىنىڭ قىممىتىنى ئۆلچەيدىغان مىزان - تارازا هېسابلىدى - دە، گېرمانىيەگە شان - شەرەپ كەلتۈرگەن گيۇتى، شىللىرلارنى ئۆز ئاتىسىدىن ئۇستۇن بىلدى. 1871 - يىلى ئىككىنچى ئىمپېرىيەنى قۇرۇپ گېرمانىيەنىڭ قەددىنى كۆتۈرگەن بىسماركنىڭ قەبرىسىنى دائىم زىيارەت قىلىپ، ئۇنىڭ ئۆز ۋاقتىدا ئوۋچىلىق قىلغان ئورمانلىقلىرىنى ئارىلاپ، ئۇنىڭ نامى بىلەن بىنا بولغان رېستورانىنىڭ تاملىرىدىكى بۇغا مۈڭگۈزلىرى بىلەن هەر خىل ئوۋ مىلتىقلىرىغا قاراپ زوقلىنىشنى كىنو بىلەن تانسىدىن ئەۋزەل بىلدى...

يۇداس ئۆزىنى ئوت يۈرەك ۋەتەنپەرۋەر هېسابلاپ يۈرگەن ئاشۇ يىللار ئۇنىڭ قاتتىق زەربە يېگەن يىللىرى بولدى. ئۇ ئالىي مەكتەپتىن قوغلاندى. ئۇ ئوتتۇرا ياشقا يېقىنلاشقاندىلا، ئۆزىنىڭ گېرمانىيە تارىخىدىكى ئۇلۇغلار قاتارىدىن ئورۇن ئالالمايدىغانلىقىنى بىلدى - دە، مەرهۇم دادىسىدىن قالغان مۇشۇ جايغا كېلىپ دېهقانچىلىق ۋە هەر خىل هۈنەرلەر بىلەن شۇغۇللاندى. ئۇ هازىر تولىمۇ دەردلىك، چۈنكى دەۋر ئۇنىڭ ئارزۇ - تىلەكلىرىنىڭ ئىشقا ئېشىشىغا يول قويمىدى. ئۇنى ئاز دەپ پەلسەپە، تارىخ، ئەدەبىيات ۋە مائارىپ - ئىنسانشۇناسلىق ساهەلىرىدىكى مول بىلىملىرى زايە كەتتى. گېرمانىيەدە هېچكىم ئۇنى «بىلىملىك» دەپ ئەتىۋارلىمىدى.

ئۇ دەردىنى ئىچىگە يۇتۇپ، پۈتۈن ئۈمىدىنى باللىرىغا بېغىشلىدى. ئۆزى باللىرى ئۈچۈن ياخشى شارائىت يارىتىش ئۈچۈن پۈتۈن ئەقلىي، جىسمانىي كۈچىنى پۇل تېپىشقا سەرپ قىلدى. ئايالىنىڭ بىر مىڭ بەش يۈز مارك پۇلى بىلەن ياغاچچىلىق ئۆگىنىۋاتقان شاگىرتى هەر ئايدا تۆلەيدىغان بەش يۈز مارك شاگىرتلىق هەققى هېسابقا ئېلىنمىغاندىمۇ،

ياغاچچىلىق كارخانىسىدىنلا ھەر ئايدا بىرنەچچە مىڭ مارك (نەق سان مەخپىي) تاپىدۇ. پەقەت مىلاد بايرىمى ئۈچۈن ياغاچتىن تەييارلانغان قىزىقارلىق ئويۇنچۇقلاردىنلا نەچچە ئون مىڭ مارك پۇل تاپىدۇ. ئۇنىڭ ھەيۋەتلىك، ئىككى تۈپ قارىغاي قىشۇياز ياشىرىپ تۇرىدىغان ئازادە ھويلىسىدا ئەڭ زامانىۋى ئىككى ماشىنىسى، موتورلۇق قولۋىقى بالىلىرى ئۈچۈن پولات كۆل، ھەر خىل ماشىنا، تىراكتور، ۋېلىسىپىت، ئويۇنچۇقلىرى، بۇلماقتەك بىر جۈپ ئارغىماق، ئۈچ تۇياق نەسىللىك بۇقىسى، ئوتلىقىدا يىگىرمىدەك قوي، ئۈچ جۈپ سىيىر، غاز، ئۆچكىلىرى تۇرۇپتۇ. ئۇ باي، لېكىن دەردلىك، ئۇ كۈچلۈك، لېكىن بىچارە. ئۇ ئىشچان، لېكىن زېرىكىشلىك. بىر - بىرىگە قارىمۇقارشى بۇ نەرسىلەر ئۇنىڭ ئۆيىدە، بەدىنىدە ئۆسۈپ يېتىلمەكتە.

يۇداس باياتىن توك ھەرىسى بىلەن پەن تىلدى. مانا سائىتىگە قارىدى ـ دە، ئالدىراپ ياغاچچىلىق كارخانىسىدىن ئاشخانىغا چىقتى. ئۇ يەردە ئايالى چۈشلۈك تاماق ئۈچۈن كاللەكبەسەي توغراۋاتاتتى.

يۇداس مۇزلاتقۇدىن ئوغلاق گۆشىنى ئالدى ـ دە، ئايالىغا گەپمۇ قىلماستىن كىچىك دۆشكىگە گۆشنى قويۇپ توغراشقا باشلىدى.

— ئۇلار قاچان كەلمەكچى، يۇداس؟

— ھازىر.

— نېمىشقا بالدۇرراق دېمىدىڭىز، يۇداس؟

— شۇنداق، كەلگەندە دېگىنىم دۇرۇس، ئەنە ئۇلار كەلدى.

— يۈرۈڭ، ئالدىغا چىقايلى، يۇداس.

— بەرىبىر ئۇلار ئۆيگە كىرىدۇ.

راست دېگەندەكلا ئۆيگە ياكوب، ماركوسلار كىرىپ كېلىشتى. ئۇلار قۇچاقلاشتى. يۇداسنىڭ ئايالىنى ئۇلار بىر - بىردىن قۇچاقلاپ ئىككى مەڭزىگە سۆيۈپ چىقىشتى.

ئۇلار ئەنە شۇنداق كۆرۈشۈپ چىققاندىن كېيىن ئايال مۇنداق دېدى:

— مېھمانخانىغا كىرىڭلار ئەمىسە، 20 - ئەسىرنىڭ سوتسىيالىستلىرى !

ئۇلار كۈلۈشكەن پېتى مېھمانخانىغا كىرىشتى.

ئۇلار بۇ قوپال ئۆي جاھازلىرى بىلەن بېزەلگەن ئۆيدە ئۆرىتۆپە بولۇشۇپ، خېلىغىچە قۇرۇلغۇسى زاۋۇت ۋە ئۇنىڭ ئىنسانغا، تەبىئەتكە كەلتۈرىدىغان زىيانلىرى توغرىسىدا ئۇزاق سۆزلەشتى. ماركوس جەمئىيەت توغرىسىدا، يۇداس دەرەخلەر ۋە قۇشلار توغرىسىدا مىساللارنى ئېلىپ ئۇزاق سۆزلىدى. ياكوب يېزا خەلقىنىڭ ئۆزلىرىنى قوللاش ئەھۋالىنى، ئۆزىنىڭ قىلماقچى بولغان ئىشلىرىنى سۆزلەپ:

— كارخانىچى بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزۈش، يۇقىرىغا ئەرز يوللاش ئۈچۈن يەتتە كىشىلىك ھەيئەت قۇرۇلدى. لومىيورس، بېئاك ۋە مەن بۇ ھەيئەتنىڭ مەسئۇللىرى بولۇپ سايلاندۇق. لومىيورس قېرى سىلېسارلىق دۇكىنىنى ئېتىپ، بىز ئۈچۈن خىزمەت ئىشلىگىلى كوچىغا چىقتى. بېئاك خانىم ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچىلارنى كوچا نامايىشىغا تەييارلىماقچى. بىزنىڭ كەسپىي پائالىيەتچىلىرىمىزدىن يۇداس، ماركوسلار ۋەرەقە بېسىپ تارقىتىش، كىتاب - گېزىتلەردىن قايىل قىلىش كۈچى زور بولغان پاكىتلارنى تاللاپ تارقىتىش، ھەرقايسى گېزىت، تېلېۋىزورلارنىڭ مۇخبىرلىرى بىلەن ئالاقىلىشىش ئىشلىرىنى ئۈستىگە ئېلىشى كېرەك !...

ياكوب زور كۆلەملىك ئىش تاشلاشقا قوماندانلىق قىلىۋاتقان رەھبەردەك جىددىي، دەبدەبىلىك تەلەپپۇزدا سۆزلىگىلى تۇرغاندا، ئۆيگە چوڭ بىر گىرىلكىدا پىۋا كۆتۈرۈپ يۇداسنىڭ ئايالى كىرىپ كەلدى - دە:

— «ئىنقىلاب» قىلىمىز دەپ ئۆي ئىشىنى بىزگە تاشلاپ قويۇشقا بولمايدۇ، قېنى چىقىپ قول - قولچە تاماققا تۇتۇش

قىلايلى، — دېدى.

ئۇلار كۈلۈشتى ـ دە، پارقىراپ تۇرىدىغان تۇتقۇچلۇق چوڭ ئىستاكانلاردا پىۋا ئىچىشتى ۋە ئاشخانىغا چىقىشىپ بىرى گۆش توغرىسا، بىرى پىياز، بىرى كالالەكبەسەي توغراپ، تۇتۇك بىلەن تاماق پىشىدىغان قازان بېشىدا قالغان گەپلىرىنى داۋاملاشتۇرۇشتى ۋە قارارلارنى قوبۇل قىلىشتى.

3

يەتتە كىشىلىك ھەيئەتنىڭ كارخانىچى بىلەن قىلغان تۈنجى سۆھبىتى ھېچ نەتىجىگە ئېرىشەلمىدى. ياكوب بىلەن لوميورس بوۋاي مەيلى قانچىلىك پاكىت كۆرسىتىپ قۇرۇلغۇسى زاۋۇتنىڭ كەلتۈرىدىغان زىيانلىرىنى سۆزلىمىسۇن، بەرىبىر قۇللىغۇچىلار كۆپ بولمىدى. ھەتتا بىئاك خانىم چېغىدا جىمجىت تۇرۇۋالدى. كارخانىچى:

— ئۈچ يۈز نەچچە ئۆيلۈكنىڭ توك پۇلى، تېلېفون پۇلى، ئەخلەت، سۇ پۇللىرى زاۋۇت ھېسابىدا بولىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە كۆپچىلىك نامىغا بىر باغ، بىر يەسلى، بىر باللار تەنتەربىيە زالى ياسىلىدۇ! — دېۋىدى، يىغىلىشقا قاتناشقان يېزىلىقلار بۇ ۋەدىدىن ئۆزلىرىگە كېلىدىغان پايدىنى ھېسابلاش بىلەن ئاۋارە بولۇپ، ياكوب بىلەن لوميورسنىڭ سۆزلىرىگە قۇلاق سالمىدى.

— دۇنيادا ھەر كۈنى بىر خىل ناباتات ئۆلىدىكەن. ئويلاپ قويۇڭلار، ھايۋان خىللىرى بىلەن ناباتات خىللىرىنىڭ سانى چەكسىز ئەمەس. كۆرۈپ تۇرۇپسىلەر، پۈتۈن بالتىق بويلىرىدا قارىياغاچ قۇرۇپ تۈگىدى. يەنە نېمىلەر يوقىلىدۇ بىلەمسىلەر؟

— ياكوب، بۇ يوقىتىش ھېسابىغا سەن ئۈچ مىڭ بەش يۈز مارك ئايلىق ئالىدىغان توكچى بولۇپ قالىسەن، — دېدى يۈزى مايلاپ قويغاندەك يالتىراپ تۇرىدىغان، قىسقا چاچ، ساغلام

بەدەنلىك كارخانىچى بىرلىيانت كۆزلۈك ئالتۇن ئۈزۈك سېلىنغان بارماقلىرىنى پۇكۇپ ھېساب كۆرسىتىپ، — گېرمانىيە پۇل بىلەن روناق تاپالايدۇ. ئۆسۈملۈك، ھايۋان تۈرلىرى بىلەن روناق تاپسا ئافرىقا، ئاسىيا ياكى جەنۇبىي ئامېرىكا دۇنيانىڭ يۈرىكى ياكى كۆزىگە ئايلانغان بولاتتى. لېكىن بۇ يۈرەك، بۇ كۆز ھازىرچە يەنىلا ياۋروپادا، بايلىقتا بىز ياۋروپادا بىرىنچى، دۇنيادا، مېنىڭچە، ئۈچىنچى ئورۇندا. گەرچە بىزنى باشقىلار ياپونىيەنىڭ كەينىگە قويۇپ تۆتىنچى سانىسىمۇ، بىز ھەممىمىز بىر ۋەتەننىڭ باللىرى. مەقسىتىمىز مۇشۇ ۋەتەننى دۇنيادا بىرىنچى ئورۇنغا، تەڭدىشى يوق ئورۇنغا ئىگە قىلىش. بۇنىڭ يولى بىرلا، ئۇ بولسىمۇ سانائەتلىشىشنى بىرىنچى ئورۇنغا قويۇش، ھەممىنى مۇشۇ نىشانغا بۇراش.

— ياق، ياق، — دېدى لۇمىيورس قىزارغان يوغان كۆك كۆزلىرى بىلەن كارخانىچىغا ئالىيىپ قاراپ قويۇپ، — بۇلار ھەممىسى ۋاقتى ئۆتكەن گەپلەر، ئادولىف گىتلېرنىڭ نۇتۇقلىرىدا تولا تەكرارلانغان گەپلەر بۇ. بىزگە گېرمانىيەمۇ كېرەك، مۇھىمى يەر شارى، ئىنسانىيەت. گېرمانىيە ئىككى قېتىملىق جاھان ئۇرۇشىدا يەر شارىغا، ئىنسانىيەتكە قانچىلىك زىيان سالدى؟ بۇنى ھېسابلاپ كۆرمىگەن بولساڭ بىزنىڭ ماركوسقا مۇراجىئەت قىل. سان ـ سېپىرلار بىلەن بۇ زىياننىڭ سالمىقىنى ئۇ ساڭا دەپ بېرىدۇ. قانداق دەيسىز، بېئاك خانىم؟ سىزمۇ مېنىڭ پىكرىمنى قوللايدىغانسىز؟

— بۇ ھەرىكەتنىڭ مەنىسى سىز دېگەندەك، — دېدى بېئاك خانىم ياكوبقا قاراپ قويۇپ، — لېكىن، بۇ مۇنەۋۋەر ئەسەرنىڭ باش قەھرىمانى سىز بىلەن مەن ئەمەس. بۇ قەھرىمانلار ياكوب بىلەن ھەيدى. ياكوب ئىشسىز توكچى، ئۇنىڭ كارخانىچىلارغا غەزىپى بار. ھەيدىچۇ؟ ئۇ بىر كۇندە نەچچە خىل ئىش قىلىدۇ. بالا باقىدۇ، ساتىراشلىق قىلىدۇ، ئۆي ئىشىمۇ قىلىدۇ.

ئۆلارنىڭ تەبىئەتكە قارىغاندا، پۇلغا بولغان ئېھتىياجى زور بولسا كېرەك. مەسىلەن، ھەيدىمۇ بۇ كارخانىدا مۇقىم ئىشقا ئىگە بولسا، ئۇنىڭ ئۇستىگە ياكوبمۇ !...

— بولدى قىلىڭ، بېئاك خانىم، بىز توغرۇلۇق بۇنىڭدىن ئارتۇق سۆزلىشىشكە تاقىتىم يوق، — دېدى ياكوب ئاچچىقىدا غالىلداپ تىترەپ، — سىزچە زاۋۇت جەننەت. قۇتۇلدۇرغۇچ خۇدا، شۇنداقمۇ؟ ئۇنداق بولسا بىزنىڭ ھەرىكىتىمىزنى نېمىشقا قوللىدىڭىز؟ نېمىشقا دېرىزىڭىزگە ئىككى قىزىل، بىر سېرىق ئەتىرگۈل قويدىڭىز، نېمىشقا بىزنىڭ ۋەرەقىلىرىمىزنى ئۆز قولىڭىز بىلەن تارقاتتىڭىز؟ بىزنى كارخانىچىغا باش ئەگدۇرۇش ئۈچۈنمۇ؟

— ئەپۇ قىلىڭ، ياكوب، مېنىڭ يامان نىيىتىم يوق. ھەيدىگە ئىچىم ئاغرىيدۇ. ئۇمۇ ۋەرەقە تارقىتىپ يۈرگىنى بىلەن بۇ ئىشقا تازا قىزىقمايدۇ.

— سىز ھەيدىنى مەنچىلىك بىلمەيسىز، ھەيدىمۇ سىزنى مېنى سۆيگەنچىلىك سۆيمىسە كېرەك.

— لېكىن ئاياللارنىڭ كۆڭلىنى ئاياللار كۆپرەك چۈشىنىدۇ، — دېدى كارخانىچى كۈلۈپ قويۇپ، — ياكوب، مەن ساڭا ۋەدە بېرىمەن، ھەيدى يەسلىگە مەسئۇل بولىدۇ. ئېيىغا ئىككى مىڭ بەش يۈز مارك ھەق ئالىدۇ. ئىش ھەققىنى مۇشۇ نويابىردىن باشلاپ بېرىمەن.

ياكوب ئورنىدىن تۇردى، ئۇ غەزەپلەنگەن ھالدا:

— مەن ئەمدى جانابىي كارخانا خوجايىنى بىلەن بىر ئۆيدە تۇرالمايمەن. تۇرمۇش غېمىدە بولسام ھاۋا، سۇ، تۇپراق، ئۆسۈملۈك، ھايۋانلار توغرىسىدا باش قاتۇرمىغان بولاتتىم. ئاغىنەم يۇداسنىڭ بىر مەشھۇر سۆزى بار: دۇنيادا ئىككى خىل ئادەملەرلا مەۋجۇت. بىر خىلى ھايۋانلارغا يېقىن، بىر خىلى جانسىز تەبىئەتكە. بىزگە ئوخشاش جانسىز تەبىئەتنىڭ دوستلىرى ھامان ھىمايىسىز ئىكەنمىز. جانابىي لوميورس،

بىز مەغلۇپ بولدۇق، بىزنى كارخانا خوجايىنى ئەمەس، دوستۇمنىڭ ئايالى، يەنى ئەدەپلىك، بىلىملىك بېئاك خانىم يەڭدى. مېنىڭ دوستۇم ماركوسقا ئىچىم ئاغرىيدۇ. نېمىشقا دېگەندە، ئۇ ھەم مەغلۇپ بولغانلار ئىچىدە.

— مېنىڭمۇ سىزگە ئىچىم ئاغرىيدۇ، — دېدى بېئاك خانىم كۈلۈپ قويۇپ، — كارخانىچى بىلەن يامانلىشىپ ھەر ئايدا كىرىدىغان ئالتە مىڭ بەش يۈز ماركتىن قۇرۇق قېلىۋاتىسىز ناۋادا، ھەيدىنىڭ كۆڭلىنى دېمىسەم، مەن ئاللىقاچان سىلەرنى قوللاپ جانسىز تەبىئەتكە يېقىنلاردىن بولۇپ قالغان بولار ئىدىم. ئىسىت، ھەيدى! ئۇمۇ ئىشسىز، سىزمۇ شۇنداق. تەبىئەتنىڭ بۇلغىنىشى ئىشسىزلىقتىنمۇ يامان بولمىسا كېرەك.

— بولدى قىلىڭ، — دېدى لوميورس پاخپاق قاشلىرى ئاستىدىكى قىزىرىپ كەتكەن كۆپكۆك كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ، — مەن بېئاك خانىم توغرىسىدىكى قاراشلىرىمنى تامامەن ئۆزگەرتتىم. ئەپۇ قىلىڭ، خانىم، بۇ ئۆزگىرىش مېنىڭ تۇتۇرۇقسىزلىقىمدىن ئەمەس، بەلكى كىشىلەرگە باھا بېرىش قابىلىيىتىمنىڭ ناچارلىقىدىن پەيدا بولدى. يەتمىش نەچچە ياشلىق ئادەم ئۈچۈن بۇ خىل قابىلىيەت تولىمۇ قىممەتلىك ئىدى، ئىسىت، ئەمدى مەن جەمئىيەتكە كۆپ ئارىلىشالمايدىغان بولدۇم! — ئۇ ھاسا تايىقىغا تايىنىپ ئىنجىقلاپ ئورنىدىن تۇردى.

— ئەتىلا قۇرۇلۇش باشلايمەن، — دېدى كارخانىچى غۇرۇرىنى نامايان قىلماق بولۇپ پارقىراق، قىپقىزىل يۈزىنى پاكىز ياغلىق بىلەن سۈرتۈپ، ئۇ چۆرىسى جىيەكلىك يالتىراق يۇمشاق سالفىتكا بىلەن يوغان بۇرنىنى بوشىتىپ بولۇپ، قاقاقلاپ كۈلۈپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، — كېرەك يوق. ياكوب، ساڭا، ھەيدىگە ۋەدە بويىچە ئىش بېرىمەن. لوميورس ئاكا، ئەمدى سىزگە سېلىسارلىق دۇكىنىنى ئېچىشنىڭ

ھاجىتى قالمىدى. مەن تازا ئوبدان بىر قەھۋەخانا ئاچىمەن. ئورنى كۆل بويىدا بولىدۇ. ئىچىملىك ئۈچۈن سىزدىن ئۆمۈر بويى پۇل ئالمايمەن. بىرلا شەرتىم بار. سىز ئۇنى ئاسانلا قوبۇل قىلالايسىز. شەرت شۇ: ئەتىدىن باشلاپ، ياق، ھازىرنىڭ ئۆزىدىن باشلاپ مېنىڭ زاۋۇتۇم توغرىسىدا يامان گەپ قىلماڭ.

— جانابىي خوجايىنىم، — دېدى لومېيورس كارخانىچىغا تىكىلىپ قاراپ، — بىز يېڭىلدۇق، لېكىن سىزدىن ئەمەس. شۇنىڭ ئۈچۈن، سىز بىزگە قورال تاپشۇرۇڭلار دەپ بەكمۇ ئالدىراپ چۇقان سالماڭ. مېنىڭچە، سىز زاۋۇت قۇرالمايسىز. چوڭ بالا - قازاننىڭ ئالدىنى ئالىمەن دېسىڭىز، زاۋۇت قۇرۇشقا ئالدىرىماڭ. بىز تېخى سۆھبەتنى يەنە باشلايمىز. بەلكى بۇ سۆھبەت ماجىراغا ئايلىنىپ، ئادۋوكات ياللاشقا توغرا كېلەر. بانكىدا يېتەرلىك پۇلۇم بار. مەن، بىزنىڭ غالىبىيىتىمىز ئۈچۈن ھەممە پۇلۇمنى خەجلەشكە رازىمەن، خەير - خوش، قېنى ماڭ، ياكوب.

4

كەچ كۈزنىڭ بۇ تۇمانلىق، قۇياشسىز كۈنلىرى ھەيدى ئۈچۈن تولىمۇ كۆڭۈلسىز تۇيۇلۇشقا باشلىدى. ئاخشام ياكوب ئۆيدىن چىقىپ كەتتى. ئۇ چىقىپ كېتىش ئالدىدا تەنە بىلەن:

— بېئاك خانىمنىڭ ئۆي ئىشىنى قىلمىساڭمۇ بولار. ئەمدى خوجايىنىڭ ئىككى مىڭ بەش يۈز مارك بەرسە، قىينالماي جان باقالايسەن! — دەپلا قويدى. ھەيدى ياكوبنى قانچىلىك ياخشى كۆرىدۇ - ھە؟ ياكوبسىز ئۆتكەن بىر كېچە ھەيدىگە بىر ئۆمۈر تارتقان ئازابتەك ئېغىر سېزىلدى. ئۇ بېئاك خانىمغا پەقەتلا ياكوبنىڭ يىغىسىنى يىغلاپ بەردىغۇ؟ ياكوب زاۋۇت خوجايىنىغا قارشى تۇرامدۇ، كوچىغا چىقىپ نامايىش قىلامدۇ، بۇ ئىشلارنىڭ ھەيدى بىلەن نېمە ئالاقىسى بولسۇن؟

ھەيدى: خاتىرجەم ئائىلە، كۆڭۈللۈك تۇرمۇش ۋە مۇھەببەت ئۈچۈن ئۆز ئېرىنىڭ ئىشىدىن ئىچىدە نارازى بولغانمىدىغۇ؟ دېمەك، ئۇ سۆيگىنىنىڭ ھەرقانداق ئىشىنى پايدا ــ زىيان سۈرۈشتۈرمەيلا، ئاقىۋىتىنى ئويلاشمايلا قوللاش لازىم ئىكەن ــ دە؟ ھەيدى بۇنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالايتتى. ياكوبقا مەدەت بېرىپ، ۋەرەقىلىرىنى تارقىتىپ يانتاياق بولالايتتى. ئىسىت، نېمىشقا شۇنداق قىلمىدى؟ مۇھەببەتنى ئاسرايمەن دەپ نابۇت قىلغىنى نېمىسى؟ ئەمدى بۇ كۆڭۈل ئاغرىقى بىر ئاخشام بىلەنلا ئاخىرلاشمايدۇ ــ دە؟ مانا ھازىر پوچتىدىن ئاتكرىتكا تاپشۇرۇۋالدى. گۈللەرنىڭ رەسىمى چۈشۈرۈلگەن ئاتكرىتكىنىڭ كەينىگە: «سىزگە كۆپ رەھمەت، ئۈن بىرىنچى ئايلىق ئىش ھەققىڭىز ئۈچۈن بانكىغا ئىككى مىڭ بەش يۈز مارك يوللانماقچى، ھېساباتى نومۇرىڭىزنى تۆۋەندىكى ئادرېسقا يوللاڭ» دېگەن قىسقىلا خەت يېزىلغان، ئادرېس رەقەملەر بىلەن بايان قىلىنغان. بۇ ئادرېس كارخانىچىنىڭ كافتورىسى بولۇشى مۇمكىن. توۋا، بىكاردىنلا ئىككى مىڭ بەش يۈز مارك ئەۋەتكىنى نېمىسى؟ كارخانىچى تېخى ھەيدىنى كۆرمىگەن تۇرسا، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇ تېخى كارخانىچىغا ئىش قىلىپ بەرمىگەن، ھەتتا ئۇنىڭ ئىشىنى قىلىشقا رازىلىقمۇ بەرمىگەن تۇرسا، قانداقمۇ بۇ ئىككى مىڭ بەش يۈز ماركنى قوبۇل قىلغىلى بولسۇن. بۇ ئەلۋەتتە بىر خىل ساتقۇنلۇق. ۋىجدان ئالدىدا شۇنداق ھۆكۈم چىقىرىشقا توغرا كېلىدۇ.

ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن تاراملاپ ياش قۇيۇلدى. ياكوب ئۆيدە بولغان بولسا، كارخانىچى بىلەن ئېلىشىشقا ئۇنىڭغا ۋەدە بەرگەن بولار ئىدى. بۇ ۋەدە ئۇنىڭ قولىدىن كەتكەن خۇشاللىقىنى، مۇھەببىتىنى قايتۇرۇپ كەلگەن بولار ئىدى. لېكىن ياكوب يوق، ئەمدى ئۇنىڭغا كۆز يېشى ھەمراھ.

ئۇ مەقسەتسىزلا تاختاي پەلەمپەي بىلەن يۇقىرىغا، تۆۋەنگە بىرنەچچە قېتىم چىقىپ چۈشتى.

ئىنژۋانوك جىرىڭلىدى. ئۇ يۇقىرىدىن ئىككى پەلەمپەينى بىر دەسسەپ ئالدىراپ ئىشىك ئاچقىلى چۈشتى: «ياكوب قايتىپ كەلگەن بولۇشى مۇمكىن، ئەمدى ياكوبنى ھېچ يەرگە كەتكۈزمەيمەن، ئۇنىڭ دېگىنىنى قىلىمەن». ئۇ ھاياجان بىلەن ئىشىك ئاچتى. كەلگۈچى ياكوب ئەمەس، بېئاك خانىم ئىكەن. ھەيدى بېئاك خانىمنىڭ سولغۇن چىرايى، ئۇيقۇسىز كۆزلىرىدىن ئۇنىڭ خاپىلىقىنى چۈشەندى.

— ھازىرلا ماڭاي دەپ تۇراتتىم، — دېدى ئۇ سائىتىگە قاراپ قويۇپ، — ياكوب ئاخشام كەتتى، گاڭگىراپلا قالدىم.

— چۈشىنىمەن. مەن بالىلارنى يولغا سالدىم، ئۆي ئىشىمۇ تۈگىدى. بۈگۈن ئۈچ سائەت دەرسىم بار ئىدى. لېكىن، دەرس ئۆتكۈدەك ھالىم يوق. ماركوسمۇ مەندىن خاپا. ياكوب يۇداسنىڭ ئۆيىگە كۆچۈپ بېرىۋاپتۇ. يۇداس دېھقان بولغىنى بىلەن باي، سېخىي ئادەم. ئاڭلىغانسىز، يۇداس بىلەن لومىيورس قېرى خېلى جىق پۇل چىقىرىپ پاۋىل بىلەن ماركوسنىڭ تەبىئەت ۋە ھاۋانىڭ بۇلغىنىشىغا قارشى ماقالىلىرىنى بىرنەچچە گېزىتكە بىراقلا باستۇرۇپتۇ. تېلېۋىزوردىمۇ بەش مىنۇتلۇق خەۋەر، پاكىتلىق سۈرەتلەر بېرىلىپتۇ. ئۇلار ھازىر كارخانىچىغا پۈتۈن جەمئىيەتنى قارشى قوزغاش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلماقتا!

ھەيدىنىڭ لەۋلىرى تىترەپ، كۆزلىرىدىن ياشلار تۆكۈلدى:

— مەن نېمىشقىمۇ ئىككىلەنگەندىمەن. مېنىڭ كۆڭلۈمنى دەپ سىزمۇ ئۇلاردىن ئايرىلىپ قالدىڭىز، بېئاك خانىم!

— ئايرىلىپ قېلىش بىلەنلا ئىش تۈگىسە مەيلىدىغۇ، ھەيدى، ئاخشام بىر پارچە تەھدىت خېتى تاپشۇرۇۋالدىم. خەتنىڭ بىر بۇرجىكىگە ئادەم قېنى تېمىتىلغان. دېمەك، مەن كارخانىچىغا قارشى دەرھال ئوچۇق پوزىتسىيە بىلەن مەيدانغا چىقىشىم كېرەك. بولمىسا مېنىڭ قېنىم تۆكۈلمەكچى!

— سىزگە بۇنچە ئۆچمەنلىك قىلغان كىم ئىكەن ئۇ،

بېئاك خانىم؟

— مەن ئادۋوكات تەكلىپ قىلدىم. ئادۋوكات خىمىيەلىك ئۇسۇل ۋە ئىملا تەكشۈرۈش يوللىرى بىلەن بۇ خەتنى يازغۇچى لومىيورس قېرى دەپ ئىسپاتلىدى.

— بۇ قېرى قىلالايدۇ، ئادۋوكات خاتالاشمىغان بولۇشى مۇمكىن، ئۇ قىلمىشىغا ئىقرارمۇ؟

— ياق، ئۇمۇ ئادۋوكات تەكلىپ قىلىپ مېنىڭ ئادۋوكاتىمنىڭ ھۆكمىنى رەت قىلدى.

— ئەمدى قانداق قىلماقچىسىز، بېئاك خانىم؟

— بىلمەيمەن.

— كارخانىچىنى ئەيىبلەپ نۇتۇق سۆزلەڭ ياكى ماقالە يېزىڭ، ياكى بولمىسا ئوقۇغۇچىلارنى نامايىشقا ئۇيۇشتۇرۇڭ، شۇنداق قىلسىڭىز جېنىڭىز ئامان قالىدۇ.

— ياق، قورقۇپ مەيداننى ئۆزگەرتتى دېگەن نامنى ئالغاندىن، قاتىلنىڭ قولىدا ئۆلگىنىم تۈزۈك.

— نېمە دەيدىغانسىز، بېئاك خانىم. ئۇنداق بولسا ماركوس ئەپەندىگە مەلۇم قىلايلى، ئۇ ئاق كۆڭۈل ئادەم، بىزگە ياردەم قىلىدۇ.

— ياق، ياق، يۈز تۆكۈلىدىغان ئىشنى زادى قىلمايمەن!

— ئۇنداق بولسا بىز ئىككىمىز كارخانىچىنىڭ ئالدىغا بارايلى. بىزنىڭ جېنىمىزغا، ئائىلىمىزگە كەلگەن پالاكەتنىڭ ھەممىسى شۇنىڭ زاۋۇتىدىن كەلگەنلىكىنى ئۇ بىلسۇن. ئۇ ئادەممۇ گېرمانىيەنىڭ ئىستىقبالى توغرىسىدا باش قاتۇرغۇدەكقۇ، ئاياللار بولمىسا ئىستىقبال نەدىن بولسۇن؟ ئاياللارنىڭ كۆز يېشى ھەرقانداق نېمىنى ئېرىتىدۇ، يۈرۈڭ، بېئاك خانىم، شۇنداق قىلايلى.

بېئاك خانىمنىڭ «مېرسېدىس» ماركىلىق ماشىنىسى يۇقىرى سۈرئەتلىك يولغا چىققاندىن كېيىن سائىتىگە بىر يۈز سەكسەن بەش كىلومېتىر تېزلىك بىلەن ئۇچتى. بۇ سۈرئەت

ئىككى ئايالنى غەم - غۇسسىدىن ئازاد قىلىشقا ئاستىلىز قىلماقتا. يېقىنلا يەردىكى شەھەر بۈگۈن يىراقلاپ كەتتىمـ ياكى قايغۇلۇق ئادەملەر ئۈچۈن جاھاندا قىسقا يول يوقمۇ؟

ئۇلارنىڭ ماشىنىسى ئون بەش قەۋەتلىك بىنانىڭ ئالدىدا توختىدى. بىنانىڭ پېشانىسىگە ئۇلار كۆرۈشمەكچى بولغار خوجايىنىنىڭ ئىسمى شىركەت ئىسمى بىلەن بىللە يېزىلغان بۇ نام كۈندۈزىمۇ يېشىل - قىزىل رەڭلەردە بىر ئۆچۈپ - بىر يېنىپ تۇراتتى. ئىككى ئايال لىفىت بىلەن سەككىزىنچى قەۋەتكە چىقىپ خوجايىن ئىشخانىسىنىڭ ئىمزۋانوك كۇنۇپكىسىنى باستى.

— سىلەر كىم؟ — ئىشىك ئىمزۋانوكىدىن ئاۋاز چىقتى.

ئاياللار ئۆزلىرىنى مەلۇم قىلدى، ئىشىك ئۆزلۈكىدىن ئېچىلدى.

ئاياللار كىرگەندە خوجايىن ئۆيىنىڭ پەردىلىرىنى چۈشۈرۈۋېتىپ سىنئالغۇ كۆرۈۋاتاتتى. ئۇ ئاياللارغا قاراپمۇ قويمىدى. ئاياللار ئۈن - تىنسىز خوجايىن بىلەن بىللە سىنئالغۇ كۆردى، ئاجايىپ كۆرۈنۈشلەر: «يۇندى رەڭ سۇ، سۇ تەركىبىدىكى سارغۇچ ماددا» بىر بېلىق سارغۇچ ماددا بىلەن ئۇچراشتى - دە، سۇ ئۈستىگە لەيلەپ چىقتى. سارغۇچ ماددا بىر يىلتىزغا ماڭدى - دە، ئېكراندا يوپۇرماقلىرى تۆكۈلۈۋاتقان ياغاچ پەيدا بولدى، يەر شارى ئايلاندى، يېشىل جايلار سارغايدى، ئاندىن ئۈچ يۈز نەچچە مىڭ گېكتار دېگەن رەقەم — ئۇنىڭ كەينىدىن ناھايىتى كۆپ رەقەم ئېكرانغا يېزىلدى، بۇ رەقەم ھېلىقى ئۈچ يۈز نەچچە مىڭ دېگەن رەقەمگە بۆلۈندى ۋە سوئال بەلگىسى قويۇلدى، سوئال بەلگىسى بىردىنلا كۈچلۈك بوراندا ئۆچتى، قۇم دۆۋىلىرى كۆچتى، شەھەرلەرنى باستى، زاۋۇتلار قۇم ئاستىغا كۆمۈلدى، چاك - چاك يېرىلغان يەرلەر، جان تالىشىۋاتقان، ئۆلگەن، سۆڭەككە ئايلانغان سان - ساناقسىز، خىلمۇخىل ھايۋانلار...

ئاخىرىدا «ئېكراندا يەر شارىنى ۋە ئىنسانىيەتنى گۈللەندۈرىدىغانمۇ، ھالاك قىلىدىغانمۇ ئىنسان ئۆزى !» دېگەن خەت چىقتى. خوجايىن سىنئالغۇنى ئۆچۈردى ـ دە، ئاياللارغا قايرىلدى.

— مانا، سىلەرنىڭ ئەرلىرىڭلارنىڭ قەھرىمانلىقى، — دېدى ئۇ قاقاقلاپ كۈلۈپ، — ئۇلار ھەممە تېلېۋىزىيە، رادىيو، گېزىت ـ ژۇرناللارنى ئىشقا سېلىپ ماڭا ھۇجۇمغا ئۆتتى. لېكىن، بۇ ھۇجۇم گىتلېرنىڭ ئۆز كۈچىنى تولىمۇ ئۇستۇن چاغلاپ، ياۋروپاغا ھۇجۇم قىلغىنىغا ئوخشاش بىر تەلۋىلىك. مەن گېرمانىيەنىڭ شان ـ شەرىپى ئۈچۈن كۈرەش قىلغۇچى ۋەتەنپەرۋەر ئادەممەن. مەن ھەرگىز چېكەتكە، زەھەرلىك گاز، ئاتوم، ۋودورود بومبىسىدەك قىرغۇچى ـ يوقاتقۇچى ئەمەسمەن. گېرمانىيەنىڭ شان ـ شەرىپى پۇل بىلەن. بىلەمسىلەر، ئامېرىكا، سوۋېت ئىتتىپاقى، ياپونىيەلەر، نېمىسى بىلەن بىزدىن ئۇستۇن؟ ياكوب، يۇداس، ماركوستەك «ئىنسانپەرۋەر» لىرى بىلەنمۇ؟ ياكى خەلقى ھاۋانى، سۇنى، ئۆسۈملۈك، ھايۋانلارنى مىللىي مەنپەئەتتىن ئۇستۇن بىلگەنلىكى ئۈچۈنمۇ؟ ياق، ياق، قەتئىي ياق. ئۇلار پۇلى بىلەن بىزدىن ئۇستۇن. ئۇلار بىزدىن دانا ئەمەس، بەلكى بىزدىن پۇللۇق، بىزنىڭ ھالاكىتىمىز پۇلنىڭ قەدرىنى بىلمىگىنىمىزدە. سىلەرنىڭ ئەرلىرىڭلار تارىخنى، پەلسەپەنى، تەبىئەتشۇناسلىق، ئىنسانشۇناسلىقنى بىلگىنى بىلەن ئىقتىسادشۇناسلىقنى بىلمەيدۇ، مەن بۇنى بىلىمەن. گېرمانىيەدە بىزدەكلەر ئاز، شۇڭا بىز دۇنيادا بىرىنچى ئورۇندا ئەمەس. شۇنىڭ ئۈچۈن، بىزنىڭ يېرىمىز تۆت دۆلەتنىڭ ھەربىي گازارمىسى، گىتلېر بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن گېرمانىيەنىڭ بويىنىغا سېلىنغان ئاسارەت — ۋېرسال سۈلھى شەرتنامىسىنى ھايت ـ ھۇيت دېگۈچە بىكار قىلىپ گېرمانىيەنى ياۋروپاغا خوجا قىلالىغان. بىزچۇ؟ تېخىچە يالتا قارارى، تېھران كېلىشىمى،

سان ـ فرانسىسكو ئاخباراتى دېگەندەك نەرسىلەرنىڭ ئاسارىتى ئاستىدا تۇرۇۋاتىمىز، بۇ ئاسارەتتە ئازغىنە كەم يېرىم ئەسىر تۇردۇق. بىر ئەسىر، ئىككى ئەسىر تۇرىمىزمۇ؟ گېرمانىيەنىڭ مۇنەۋۋەر پەرزەنتلىرى مانا مۇشۇنىڭغا باش قاتۇرۇشى كېرەك. ۋاھالەنكى سىلەرنىڭ ئەرلىرىڭلار!...

— بىزنىڭ ئەرلىرىمىزنى ئەيىبلەش ھەققىڭىز يوق! — دېدى بېئاك خانىم تاقەتسىزلىنىپ، — بىزگە دۆلەتنىڭ، مىللەتنىڭ شان ـ شەرىپىمۇ زۆرۈر، لېكىن ھازىر بىزگە كېرەك بولۇۋاتقىنى ئائىلىمىزنىڭ شان ـ شەرىپى، شەخسىي غۇرۇرىمىز، بىزگە ئائىلە، بەخت كېرەك. قىسقىسى، ئەرلىرىمىز كېرەك. سىزنىڭ قۇرماقچى بولغان زاۋۇتىڭىز بىزنى بەختتىن مەھرۇم قىلىدىغان بولدى. ھەيدى تۇل قېلىش ئالدىدا، مېنىڭ باللىرىم ئاتىسىنىڭ ئەقىدىۋازلىقى سەۋەبى بىلەن يېتىم بولۇپ قېلىشى مۇمكىن. سىز راستىنلا ئۆزىڭىز ئېيتقاندەك ئالىيجاناب بولسىڭىز، بىزنىڭ يېزىمىزغا زاۋۇت قۇرۇش پىلانىڭىزدىن ۋاز كېچىڭ. مۇشۇنداق قىلسىڭىز بىزگە تولىمۇ چوڭ ياردەم قىلغان بولىسىز!

— ھا ـ ھا ـ ھا!... بېئاك خانىم! — دېدى كارخانىچى مەرۋايىت كۆزلۈك ئالتۇن ئۈزۈك سالغان سول قولىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، — سادda ئىكەنسىز، گەپنى ئوچۇق قىلغىنىڭىز ئۈچۈن سىزگە رەھمەت. لېكىن، مەنمۇ ئەقىدىۋاز. مەنمۇ ئۆز ئەقىدەم ئۈچۈن كۆرەش قىلىمەن. مەن يۇقىرى ئىش ھەققى تۆلەپ ئۈچ نەپەر ئادۋوكات تەكلىپ قىلدىم. مەن رادىيو، گېزىت، تېلېۋىزىيە ئىستانسىلىرىنى ئۆزۈمگە خىزمەت قىلدۇرالايمەن. مەن ئۇستا قەلەمكەش يالىلۋالدىم. ئۇ مېنىڭ مۇشۇ ئەسىر ئىچىدە گېرمانىيەنىڭ شان ـ شەرىپى ئۈچۈن قۇرىدىغان زاۋۇتلىرىم، ياۋروپا ئورتاق بازىرىدا قولغا كەلتۈرىدىغان ئۇستۇنلۇكۇم، ياۋروپادا، ئاسىيادا رىقابەتچىلىرىمنىڭ ھاياتىغا كەلتۈرىدىغان كۆڭۈلسىزلىك ـ

كىرىنىشلىرىم توغرىسىدا ماقالە يېزىۋاتىمەن. شۇ كۆڭۈلسىزلىكلەردىن ياكوب، يۇداس، ماركوس، لومىيورسلار قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ. ئەلۋەتتە، ئەنە شۇ چاغدا ھەيدى خانىم بىلەن بېئاك خانىم بارلىق قايغۇ ـ ئازابلاردىن خالىي بولىدۇ. ھەيدى خانىم ھازىردىن باشلاپ بىزنىڭ خادىم، ئايلىق ئىش ھەققىڭىزنى ئالغانسىز خانىم. ھە، بېئاك خانىم سىزگە كەلسەك ھېلىقى قان دېغى بار تەھدىت خېتى ھېچ نەتىجىگە ئېرىشەلمەيدۇ. سىز خاتىرجەم بولۇڭ، لومىيورس قېرىنى سىزنىڭ ماركوسىڭىزنىڭ ئۆزى ماڭا تىزلاندۇرۇپ بېرىدۇ؟

كارخانىچىنىڭ بىردە مېڭىپ، بىردە توختاپ تۇرۇپ قىلغان بۇ لېكسىيەسى ئىككى ئايال ئۈچۈن تولىمۇ قاتتىق زەربە بولدى. بولۇپمۇ ھەيدى نېمە دېيىشىنى، نېمە قىلارىنى بىلەلمەي گاڭگىراپ قالدى. كارخانىچى ئۇنىڭ ئائىلىسى، مۇھەببىتى، بەختى بىلەن ھېسابلاشمايدىكەن. ھەيدىنىڭ قارىشىچە، ئادەم ھېسسىيات بىلەن قەدىرلىك، باشقىلارنىڭ شەخسىي ھېسسىياتىغا ھۆرمەت بىلدۈرۈش ئىنسانىيەتچىلىكنىڭ ئالىي بەلگىسى. لېكىن، كارخانىچى ئۈچۈن شەخسىي ھېسسىيات ئەرزىمەس بىر نەرسە ئىكەن. ئۇنىڭ قارىشىچە، ھەيدى بىلەن بېئاك ئۆز ئەرلىرىنىڭ مەغلۇبىيىتىنى كۆرۈپ ئازابتىن خالىي بولارمىش، چۈنكى ئەرلىرىنىڭ مەغلۇبىيىتى ھېسابىغا ئاياللىرى ياخشى ئىش ھەققى ئالارمىش؟ بۇ مەغلۇبىيەت ناۋادا جىسمانىي ياكى مەنىۋى ھالاكەت بولسىچۇ؟...

5

ياكوب بىردە يۇداس بىلەن بىللە كىتابخانىلاردىن كىشىلەرنى قايىل قىلىدىغان ئىلمىي يەكۈن، پاكىت ۋە سانلىق رەقەملەرنى ئىزدەپ تېپىپ ماشىنىكىدا ۋەرەقە قىلىپ ئۇرۇپ چىقسا، بىردە يىغىنلارغا قاتنىشىپ نۇتۇق سۆزلەيتتى، بىكار بولسىلا يۇداسنىڭ ياغاچچىلىق كارخانىسىدا تەرلەپ ـ پىشىپ

توك ھەرىسى بىلەن پەن تىلاتتى. ئۇ پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن ئۆز ئىشىغا — كارخانىچىنىڭ زاۋۇت قورۇشىغا قارشى تۇرۇش «كۈرىشى»گە كىرىشىپ كەتكەنىدى. ئۇ ئائىلىسى، ھەيدى توغرىسىدا ھېچكىمگە ھېچنېمە دېمىدى. يۇداسنىڭ:

— ھەيدى قانداق؟ — دېگەن سوئالىغا قاپىقىنى تۈرۈپ:

— ئۆز ئىشى بىلەن، — دەپلا قويدى. لېكىن، ئۇ ھەيدىنى ئويلىماي تۇرالمايتتى، ئايالىنى ئويلىغانسېرى ئۇنىڭ قەلبىدە ئايالىغا بىر خىل ئۆچمەنلىك ئۇلغايماقتا ئىدى. ئۇ ماركوستىن بېئاك، ھەيدىلەرنىڭ كارخانىچى بىلەن قىلغان سۆھبىتىنىڭ مەزمۇنىنى ئاڭلىغانىدى. ماركوس گېپىنى ئاخىرلاشتۇرۇپ، ئۇلارنىڭ نەسىھەت بىلەن كارخانىچىنى ئىنسابقا دالالەت قىلغىنىنى مېنىڭچە ساددىلىقى، دېۋىدى، ياكوب ساقىلىنى بارماقلىرى بىلەن تاراپ:

— ساددىلىقى دېدىڭما؟ ياق، ئەخمەقلىقى، ئاجىزلىقى، قەلبىنىڭ چوڭقۇر قاتلىمىدىكى قۇلچىلىقنىڭ ئاشكارلىنىشى، — دېدى.

— ئاياللارنى تازا چۈشەنمەيسەن، ياكوب، — دېدى ماركوس پۇتىغا قاراپ قويۇپ، — ئۇلارغا ئۇنچىلا قاتتىق تەلەپ قويۇشنىڭ زۆرۈرىيىتى يوق! ئۇلار مېھرىبان، كۆڭۈلچەك، نازۇك.

— ئىككى يۈز يىلنىڭ ئالدىدا بۇ گەپلىرىڭ بەلكى ھېكمەتلىك سۆزگە ئايلانغان بولار ئىدى، ماركوس، لېكىن ھازىر بۇ گەپلەرگە بىرىنچى سىنىپنىڭ ئوقۇغۇچىسىمۇ ئىشەنمەيدۇ. ئۇلار بىزگە ئوخشاش، پەقەتلا جىنسىي پەرقى مەۋجۇت. بىر ئەرنىڭ قەلبىنى چۈشەنمىگەن، ئۇنىڭ ئارزۇ - ئارمانلىرىغا ھەمنەپەس بولالمىغان، ئەكسىچە ئۆز ئېرىنىڭ ئەقىدىسىدىن ئىچى پۇشۇپ زېرىكىپ يۈرگەن ئايالنى سېنىڭ بايىقى قاراشلىرىڭ بىلەن ئاقلاپ چىققىلى بولمايدۇ. ئۇنىڭ كاساپىتىدىن بېئاك خانىم بىزگە ئاسىيلىق قىلدى، ماركوس،

بۇنىڭدىن كېيىن ھەيدىنى ئاقلايمەن دەپ زادىلا ئاۋارە بولما !

شۇنىڭدىن باشلاپ بۇ ئاغىنىلەر ئوتتۇرىسىدا ھەيدى ياكى بېئاك توغرىسىدا بىر ئېغىزمۇ گەپ بولمىدى. ئۇلار ھەدەپ ماقالە يېزىش، تېلېۋىزوردا سۆزلەش، يۇقىرى دەرىجىلىك ھۆكۈمەت ئەربابلىرىغا ئەرز سۇنۇش، كارخانىچىنىڭ كۆپ خىل ۋاسىتىلەر بىلەن ئېلىپ بېرىۋاتقان قايتۇرما ھۇجۇمىغا جاۋاب بېرىش بىلەن ئالدىراش، كۈنلەرنىڭ قانداق ئۆتۈپ كېتىۋاتقىنى بىلەن ھېسابلاشماي ئىشلەشكە كىرىشىپ كېتىشتى.

سىم ـ سىم يامغۇرلۇق، يېشىل جىرالارنى قويۇق تۇمان قاپلىغان دېكابىرنىڭ ئاخىرقى ئەتىگەنلىكى يۇداسنىڭ ئىشىكى ئالدىغا پاتقاقتا مىلەنگەن بىر كۆك ماشىنا كېلىپ توختىدى. ماشىنىدىن لومىيورس بوۋاي ئىنجىقلاپ چۈشۈپ كەلدى ـ دە، يامغۇردىن ھۆللەشكەن شالاڭ چاچلىرىنى سىلاپ قويۇپ ھىم يېپىقلىق قاشا قاپقىسىنىڭ كۇنۇپكىسىنى باستى.

ئىشىك ئېچىلغاندىن كېيىن ئۇ ئالدىراپ ـ سەندىرەكلەپ ئۆيگە كىردى ـ دە، تېلېۋىزوردا بىر ئىلمىي فانتازىيەلىك كۆرۈنۈشنى قىزىقىپ كۆرۈۋاتقان ئۈچ دوستىغا «تاڭ، تاڭ» دەپ قىسقىلا سالام قىلدى.

— ياخشى خەۋەر ھەم يامان خەۋەر، — دېدى ئۇ كۆك كۆزلىرىنى ئالايتىپ يىگىتلەرگە قاراپ قويۇپ، — كارخانىچىغا بىرى بارماق قېنىنى بېسىپ خەت يېزىپتۇ. خەتتە ئۇنىڭغا ئۈچ كۈنگىچە زاۋۇت قۇرۇشتىن ۋاز كېچىش بۇيرۇقى بېرىلگەن. دېمەك ياكى ئۈچ كۈنگىچە ئاپەت كېلىدۇ، ياكى ئۈچ كۈندىن كېيىن كارخانىچى بېشىنى يەيدۇ؟ ھە، پاۋىل، نېمىگە قارايسەن؟ چۈشەنمىگۈدەك قانداق گەپ بار ئىكەن؟ ! كارخانىچى بۇ خەتنى ئېلىپلا قانۇنغا تاپشۇرغان. ئىستراخوۋانىيە ئورۇنلىرىمۇ ئۇنىڭ جېنىنى قوغداش ئۈچۈن ئوتتۇرىغا چىققان، قانۇن ـ ساقچى، ئىستراخوۋانىيە كارخانىچىنىڭ قولچوماقچىلىرى بولۇپ، بىر مۇداپىئەچىلەر ئەترىتى

شەكىللەنگەن. مانا ھازىرنىڭ ئۆزىدە ئۇلار ئىملا، قان تەكشۈرۈش نەتىجىلىرىنى يانچۇقلىرىغا سېلىپ بىزنىڭ يېزىغا كېلىشكەن. ئۇلارنىڭ بىرىنچى گۇمانى، ياق، گۇمان ئەمەس، ھۆججەت نۇقتىسى ئەلۋەتتە بىز. ھەر ئېھتىمالغا قارشى، بىرىنچىدىن، ياخشى ئادۋوكاتلاردىن ئىككىنى تەييارلاپ قويايلى، ئۇنىڭ خىراجىتى مەندىن بولىدۇ. ئىككىنچىدىن، ئۇلارنىڭ مەسىلىسىنى «ماشىنا سوقۇلۇش ۋەقەسى» بىلەن ھەل قىلىنىۋېتىشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن، ئىككى ـ ئۈچ كۈنگىچە سىرتقا چىقمايلى.

— ھەممە ۋەھىمىنى سەن پەيدا قىلدىڭ، لومىيورس! — دېدى ماركوس قاپىقىنى تۈرۈپ، — سەن بېئاكقا تەھدىت خېتى يازمىغان بولساڭ بۇ ۋەھىمە ھەم بولمىغان بولاتتى. ئېيتقىنا، بېئاك كارخانىچىغا قارشى بىرەر ئىپادە كۆرسەتمىسە خېيىم ـ خەتەرگە يولۇقامدۇ؟

— تەھدىت خېتى يېزىشقا پېتىنالىغان ئادەم ئەلۋەتتە بېئاكنى ئاياپ قويماسلىقى كېرەك!

— سەن بوۋاي، راستىتىنلا مېنىڭ ئايالىمنىڭ جېنىغا زامىن بولامسىنا؟

— خەتنى مەن يازغان بولسام شۇنداق قىلاتتىم.

— سەن تېخىچىلا بۇ خەتنى مەن يازمىغان دەپ تۇرۇۋاتامسىنا؟

— ھازىرغىچە ھېچكىم مېنى قارىلاپ ئىسپات كۆرسىتەلمىدى.

— مېنىڭ سەزگۈلىرىم ماڭا خاتا خەۋەر بەرمەيدۇ. مەن كېسىپ ئېيتىمەن، بۇ خەت سېنىڭ!

— سېنىڭ سەزگۈلىرىڭ گۇماندىن باشقىغا يارىمايدۇ. گۇمان ئالدى بىلەن ساڭا زىيانلىق، مەن ئۈچۈن ئۇنىڭ قىممىتى يوق.

— بىلىپ قوي، لومىيورس، بېئاك ھەرگىز خاتا قىلدىم دېمەيدۇ. مەن ئۇنىڭ مىجەزىنى بىلىمەن. ئۇ بىر تەھدىت خېتى، بىر تامچە قاننى كۆرۈپ ئۆزىنى يوقىتىپ

قويىدىغانلاردىن ئەمەس. ئۇ ئۆلۈشكە رازىكى، كۆزقارىشىدىن قايتمايدۇ. سەن بىلىسەن، مەن ئۇنى تولىمۇ ياخشى كۆرىمەن، بالىلىرىمىز ئۇنىڭسىز قالسا بەختسىز بولىدۇ. تەھدىت خېتىنى يازغان ئادەمنى سەن بىلىشىڭ مۇمكىن. سەن ئۇنىڭغا ئېيت، مېنىڭ، بالىلىرىمنىڭ يۈز - خاتىرىنى قىلسۇن، ھېلىمۇ خېتىنى ئىناۋەتسىز قىلىۋەتسۇن، بېئاك بىزگە خائىنلىق قىلدى، لېكىن نېمە ئۈچۈن؟ سەن ئۇنى بىلىسەن، ئۇ بىز بىلەن بىر ئەقىدىدە، لېكىن ھەيدىنىڭ كۆز يېشى، ياكوبنىڭ بېشىغا كەلگەن كۈن بىچارە بېئاكنى ئۆز ئەقىدىسىگە خىلاپ ئىش قىلىشقا مەجبۇر قىلدى. ياكوب بىر كارخانىچىنىڭ ناھەق زەربىسىگە ئۇچراپ ئىشسىز قالدى، لېكىن مۇنۇ يېزا خەلقىنىڭ، ياق گېرمانىيە خەلقىنىڭ، دۇنيا خەلقىنىڭ پايدىسىغا مۇناسىۋەتلىك ئىش ئۇنى تىنچ قويمىدى، بۇ ئىش ھەممىمىزنى تىنچ قويمىدى؛ مەن ئۆزۈمنىڭ دىسسېرتاتسىيەمنى تاشلاپ قويدۇم. يۇداس نەچچە يۈز مارك كىرىم قىلىدىغان ئىشنى توختاتتى. ياكوب ھەيدىدى، مەن بولسام بېئاكتىن ئايرىلغىلىۋاتىمىز. لۇمىيورس، سەنمۇ ئىشىڭنى تاشلىدىڭ، نۇرغۇن پۇل خەجلىدىڭ، لېكىن مېنىڭ ئۇمىدىم ئادەم ئۆلمىسۇن. مەيلى كىم بولسۇن ھايات قالسۇن، بىز قانۇنىي يول بىلەن، گەپ - سۆز، دەۋا - دەستۇر، مۇنازىرە يولى بىلەن ئىشنى ئاخىرلاشتۇرايلى!

— مەن ماركوسنىڭ پىكرىگە قوشۇلىمەن! — دېدى يۇداس، — ئىشنىڭ يولى شۇ، لېكىن...

— لېكىن، — دېدى ياكوب يۇداسنىڭ گېپىنى بۆلۈپ، — مەن كارخانىچىغا تەھدىت خېتى يازغۇچىنى قوللايمەن، بىز ئۇنى سىلەر دېگەن يول بىلەن يېڭەلەيمىز. چۈنكى، بىزدە ئۇنىڭكىدەك پۇل يوق!

— گېرمانىيەدە پۇلدىن باشقا ھەقىقەت يوق دەمسىنا؟ — دېدى يۇداس خاپا بولۇپ، — مەن پارلامېنتقا، ئىشتات باش

مىنىستىرىغا، بارلىق ئۇنىۋېرسىتېتلارنىڭ پروفېسسورلىرىغا ئايرىم - ئايرىم خەت يازدىم، بىزنى قوللايدىغانلار چوقۇم كارخانىچىنى قوللايدىغانلاردىن كۆپ !

— يۇداسنىڭ پىكرى توغرا ! — دېدى ماركۇس دەرھال ئۇنى قوللاپ.

— ئارىمىزدىن يەنە خائىنلار چىقىدىغان ئوخشايدۇ ! — دېدى لومىيورس ئاشخانىدىن بىر رومكا ھاراق ئاچىقىپ. — خائىنلارنىڭ جاجىسى قان، قان تۆكۈلمىسە ئېلىشىش دېگەننىڭ مەززىسى بولمايدۇ ! مەن ياكوبنى قوللايمەن، كارخانىچىنى سۆز بىلەن ئەمەس، قان بىلەن يېڭىش كېرەك !

6

پۈتۈن دۆلەتنى خۇددى بەدەندىكى قان تومۇرلاردەك چىرمىۋالغان يۇقىرى سۈرئەتلىك ئاسفالت يوللاردا كېچەيۈكۈندۈزلەپ بىر - بىرى بىلەن بەسلەشكەن ماشىنىلار چېپىشىپ يۈرۈشىدۇ. بۇ ماشىنىلار مىڭلارچە ئەمەس، تۈمەن ياكى يۈز مىڭلارچىمۇ ئەمەس، مىليونلارچە ! شۇڭا، ھەر يىلى بۇ يوللاردا سادىر بولىدىغان قاتناش ۋەقەلىرى (پاجىئەلەر) نەچچە ئون مىڭ قېتىمغا يېتىدۇ. بۇ گۈزەل، راۋان، نۇرلۇق يوللاردا ماشىنا چاقى بىلەن ئاسفالت سۈركىلىشىدىن زور مىقداردا كادمىي پەيدا بولۇپ، ئۇ ئالىيومىن قاتارلىق زەھەرلىك ماددىلار بىلەن ھاۋاغا ئارىلىشىپ ھاياتقا تەھدىت سالغاندىن باشقا، يەنە نۇرغۇن بەختلىك ئادەملەرنى بەختسىز قىلىدۇ. ئات ياكى ھارۋا ماڭغان توپىلىق يوللاردا ئون يىلدىمۇ كۆرۈلمەيدىغان بەختسىزلىكلەر مۇشۇ يۇقىرى سۈرئەتلىك يوللاردا بىر كۈن ياكى بىرنەچچە سائەتنىڭ ئىچىدە سادىر بولىدۇ - دە، يۈگۈرۈك ماشىنىلارنىڭ مەخسۇس قاتناش خەۋەرلىرىنى ئاپتوماتىك ھالدا ئاڭلىتىدىغان رادىيو كانايلىرىدىن بۇ بەختسىزلىك توغرىسىدا

قىسقا، ئېنىق خەۋەر ھەر كۈنى ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ. غەرب يوللىرىدىكى بۇ پاجىئەلەرنى پاكار ئۇچىدىغان بىر تىك ئۇچار ئايروپىلان بىلەن ئوت ئۆچۈرۈش ماشىنىسىنىڭ ماڭغان تەرىپىگە قاراپ ئادەملەر ئوڭايلا بىلىۋالىدۇ – دە، ماشىنىلىرىغا تورمۇز بېرىشىپ «ئاۋارىيە»نىڭ ئۆتۈپ كېتىشىنى بىرنەچچە مىنۇت سەۋر – تاقەت بىلەن كۈتىدۇ. يول ئېچىلغاندىن كېيىن ھېچكىمنىڭ خىيالىغا پاجىئە توغرىسىدىكى بىرەر خەۋەر كىرىپ چىقمايدۇ. ئۇلار ئۇچۇن يۇقىرى سۈرئەتلىك يوللار بەخت يولى، ھايات يولى، ئىنسانىيەتنىڭ 20 – ئەسىرنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدىكى قەدىمىي، تۇرمۇش رىتىمى بولۇپ تۇيۇلىۋېرىدۇ.

لوميورس بوۋاي ماشىنىسىغا يېتەرلىك ماي قاچىلاپ يۇقىرى سۈرئەتلىك يوللاردا ئالتە سائەتتىن بېرى چېپىپ يۈرىدۇ. ئۇ ماشىنا سۈرئىتىنى بىر يۈز سەكسەن كىلومېتىردىن زادىلا چۈشۈرمىدى. دېمەك، مىنۇتىغا ئۈچ كىلومېتىردىن كۆپرەك يول ماڭدى. ناۋادا، ئۇ ۋەتىنىنى شىمالدىن جەنۇبقا كېسىپ ئۆتمەكچى بولغان بولسىدى، بۇ چاغقىچە بۇ ئىشنى ئاخىرلاشتۇرۇشقا ئاز قالغان بولار ئىدى، لېكىن ئۇ ئالتە سائەتتىن بېرى ئايلىنىپ ئىككى يۈز كىلومېتىردىن ئاشمايدىغان ئۈچلا شەھەرنى ئايلىنىپ يۈرمەكتە.

ئۈچ شەھەر ئۇنىڭ پۈتۈن ھاياتىنىڭ تۈگۈچى، تۇرمۇشىنىڭ باشلانغان، گۈللەنگەن، ئاخىرلاشماقچى بولغان ئۈچ تۈگۈنى.

بۈگۈن تۇغۇلغان شەھىرىگە ئۈچ قېتىم باردى. شەھىرى لوميورس كىچىك ۋاقتىدا كۆرگىنىدەك: ئاستا ئاقار دەريا، قىزىل خىشلىق ئىككى – ئۈچ قەۋەتلىك ئۆيلەر، تاش ياتقۇزۇلغان دەرەخسىز، تار كوچىلار... ئوقۇغان، قىزلارنىڭ كەينىدىن چاپقان شەھەرچۇ؟ قەرەللىك ئۇرۇلىدىغان چېركاۋ قوڭغۇرىقى، چېركاۋغا كىرىدىغان قاراڭغۇ كارىدورلۇق تاش دەرۋازا يەنە بۇرۇنقىدەك. بۇ خىلۇەت، بۇدۇر – چوقۇر تاش

تاملارغا يۆلىنىپ تۇرۇپ قىزلارنىڭ يۇمشاق چاچلىرىنى ئويناش ئەجەب كۆڭۈللۈك ئىدى. لېكىن، لومىيورسنىڭ ياشلىقىدا ئۆگەنگىنى تولىمۇ ئاز ئىدى. ئۇ «گېتلېرچى ياشلار ئىتتىپاقى»غا قاتنىشىپ يېزىلارغا چۈشۈپ چېنىققان ۋاقتىنى زادىلا ئۇنتۇمايدۇ. ئۇ تۇنجى قېتىم شۇ چاغدا ئاننا بىلەن ھاياتتىن رازى بولغانىدى. ئاننا ھامىلىدار بولۇپ قالغىنىدا لومىيورس ئەسكەر سېپىدە ئىدى. ئەسكەرلىكتە ئۇ گېرمانىيە بىلەن فىيورېردىن باشقا ھېچنېمىنى بىلمەيتتى. شۇ ئىككىسى ئۇچۇن ياشاش، قۇربان بولۇش ئۇنىڭ بۇرچى ئىدى. لېكىن، لومىيورس قۇربان بولۇشنى خالىغان بىلەن ئىلاجى بولمىدى. ئۇنىڭدىن بۇرۇن گېرمانىيە بىلەن فىيورېرنىڭ ئۆزى ھالاك بولدى... ئۇ ئىلبا دەرياسىنىڭ كۆۋرۈكىدىنمۇ ئۇچ قېتىم ئۆتتى. دەريا سۈيى قارامتۇل، بېتى سوپۇن كۆپۈكىدەك كۆپۈكلەر بىلەن تولغان، لومىيورس يىگىرمە نەچچە ياشلىق يىگىت مەزگىلىدە مۇشۇ دەريادىن ئۈزۈپ، ئامېرىكا، ئەنگلىيە، كانادا بىرلەشمە ئارمىيەسى بىلەن جەڭ قىلغان. گەرچە ئۇلار بېرلىنغا يۇرۇش قىلغان بۇ بىرلەشمە ئارمىيەنى توسۇپ قالالمىغان بولسىمۇ، ئۆز يېرىدە كەلگۈندىلەرگە ئەجەللىك زەربە بەرگەنىدى...

مانا ئەمدى لومىيورس بىر دورىگەر. ئۇرۇش ئاخىرلاشمىغان، گېرمانىيە تەسلىم بولمىغان بولسا، لومىيورس بەلكى دورىگەرمۇ بولالمىغان، مىلتىق ئېتىشتىن باشقىنى بىلمەيدىغان، ئادەم ئۆلتۈرۈشتىن قولى تىترىمەيدىغان ئادەم بولۇپ ياشاۋەرگەن بولار ئىدى. لېكىن، لومىيورس يېڭىلانغان دۇنيادا قىرىق نەچچە يىل ياشىدى. ئۇ دۇنياغا قايتىدىن تۇغۇلغاندەك بولدى. گېرمانىيەنىڭ خارابىلىكتىن ئۆمىلەپ قوپۇپ قەد كۆتۈرۈشى ئۇچۇن ئۇ كۈچىنى تەقدىم قىلىشنىڭ مەنىسىنى شۇ چاغدا، يەنى گۈزەل ياشلىقى كەلمەسكە كەتكەن چاغدىلا چۈشەندى. بۇ چۈشەنچە «گېرمانىيە ئۇچۇن، فىيورېر

ئۈچۈن ئۆلۈش» دېگەن چۈشەنچىدىن چوڭقۇر كەڭ مەنىگە ئىگە. ئۇ ھازىر ھايات — ئىنسانىيەت، تەبىئەت ئىككىسىنىڭ نورمال پائالىيىتى، ساپلىقى بىلەن گۈللىنەلەيدۇ، دەپ چۈشىنىدۇ. گەرچە بۇ چۈشەنچىنى ئۇ ياشاۋاتقان تۇرمۇش، ياكوب، يۇداس، ماركوستەك دوستلىرى ئۇنىڭ ئېڭىدا پەيدا قىلغان بولسىمۇ، بۇ چۈشەنچە ھازىر ئۇنىڭ ئۆزىنىڭ...

كۈلرەڭ، يالتىراق ماشىنا يۇقىرى سۈرئەتلىك يوللاردا مانا يەتتە سائەتتىن بېرى چېپىپ يۈرىدۇ. ئۇنىڭ رولىدا يۇقىرىقى سەرگۈزەشت ۋە خىياللارنىڭ ئىگىسى يۇڭلۇق قوللۇق، ئاق چاچلىق، غوزمەك قاش، قويۇق بۇرۇتلۇق، كۆك كۆزلۈك بوۋاي — لومىيورس سەزگۈرلۈك بىلەن ئولتۇرماقتا. ئۇنىڭ يوغان كۆك كۆزلىرى ياندىن ئۆتكەن ھەربىر ماشىنىغا دىققەت بىلەن قاراپ قويىدۇ. يولنىڭ قاسىنىقىدىكى ماشىنا چىرىغىدىن نۇر ئېلىپ يولنى يورۇتىدىغان ئەينەك چىراغلار قاراڭغۇنى كۈندۈزدەك يورۇتۇپ تۇرغاچقا، ياندىن ئۆتكەن ماشىنىلارنىڭ ئىگىلىرى ئۇنىڭغا ئېنىق كۆرۈنەتتى... مانا تونۇش قارا ماشىنا «مىرسىدىس» ئۇنى ياندىن ئۆتتى. ئۇ كارخانىچىنىڭ قىسقا چاچ، قىزىل ـ يالتىراق يۈزلۈك چىرايى، ماشىنىسى بىلەن رەڭداش كاستۇم ـ بۇرۇلكىسى، سۇر گالستۇكىنى ئېنىق تونۇدى. كارخانىچى ھەتتا لومىيورسقا قاراپ كۈلۈپ قويدى. لومىيورس ئۇنىڭ مەغرۇر چىرايىنى كۆرۈپ چىشلىرىنى غۇچۇرلاتتى. لومىيورس ماشىنىسىنىڭ تېزلىكىنى ئاشۇردى. «كەينىدىن قوغلاپ يېتىپ ماشىنا بىلەن ئۇرۇش كېرەك، — دەپ ئويلىدى ئۇ سۈرئەت ئىنستىرېلكىسىنىڭ بىر يۈز توقسانغا چىققانلىقىغا قاراپ قويۇپ، — ياق، مەن بېئاك بىلەن ئۇچراشماقچىدىمغۇ؟ مەن ئۇ مەغرۇر، تەرسا خوتۇنغا خائىنلىق قىلىشنىڭ نېمىلىكىنى كۆرسەتمەي تۇرۇپ ھالاك بولىمەنمۇ؟ ياق، مەن بېئاك بىلەن بۈگۈن جەزمەن ئۇچرىشىمەن!...»

ئۇنىڭ ماشىنىسى كارخانىچىنىڭ ماشىنىسىغا يېقىنلاشتى.

دەل شۇ پەيتتە، ۋېۋىسكا يېزىلغان يان يولدىن بىر قىزىل ماشىنا ئوقتەك ئۇچۇپ چىقتى ــ دە، كارخانىچىنىڭ ماشىنىسىغا كۈچ بىلەن ئۇرۇلدى. ئىككى ماشىنا ئوت، دەھشەتلىك ئاۋاز ئىچىدە كاللا ــ موللاق بولۇشتى ــ دە، بىرى ئوتتۇرىسىدىكى توسۇققا، يەنە بىرى بېرىقى قىرغاققا ئۇرۇلدى. لومىيورس ماشىنىدىن قاڭقىپ چىققۇچىنىڭ قىسقا، بۇدۇر چاچلىرىنى تونۇغاندەك قىلدى. غىل ــ پال كۆرۈنگەن بۇ ياش كۈچ بىلەن قاڭقىپ چىقىپ سېمونت قىرغاققا ئۇرۇلدى ــ دە، يۇقىرى سۈرئەتلىك يولغا قىپقىزىل قان ئېقىپ چىقتى. لومىيورس چاقچانلىق بىلەن ئىككى ماشىنا ئۇرۇشقاندىن كېيىنكى بۇ پۈرسەتتە قان كېچىپ ئۆلاردىن ئۆتۈپ كەتتى. سېكۇنت ئارىلىقىدا پاجىئەنى كۆردى ــ دە، ئۇچقاندەك ئالغا قاراپ يۈرۈپ كەتتى. بەش مىنۇت ئۆتمەي ماشىنا رادىيو كانىيىدىن ئاپتوماتىك خەۋەر تارقاتقۇچى تۆۋەندىكى خەۋەر قىلدى: «... شەھەردىن يىگىرمە يەتتە كىلومېتىر ئون ئۈچ يېرىم مېتىر يىراقلىقتا قاتناش قائىدىسىگە ئاشكارا بۇزغۇنچىلىق قىلغۇچى قىزىل ‹× × ×› ماركىلىق ماشىنا ھەيدىگۈچى ئايال ئۆز ماشىنىسى بىلەن ‹مىرسىدىس› ماركىلىق (0736) نومۇرلۇق ماشىنىغا كېلىپ ئۇرۇلدى. ھەر ئىككى ماشىنىنىڭ ئىگىلىرى ئۆلدى، ماشىنىلار كۆيۈپ كەتتى. يولۇچىلار ئۆز ئورۇنلىرىڭدا يىگىرمە مىنۇت كۈتۈپ تۇرۇڭلار، يىگىرمە مىنۇتتىچە بۇ يولدا قاتناش توختىلىدۇ.»

ـــ ھەيدى! ـــ دەپ ۋارقىرىدى لومىيورس غەزەپ بىلەن، ـــ مەن قىلىدىغان ئىشنى نېمىشقا تارتىۋالىسەن!

ئۇ چارچىغان، روھسىزلانغان ھالدا يۇداسىنىڭ ئۆيى ئالدىغا كېلىپ ماشىنىدىن چۈشتى. ئۇ مەست ئادەمدەك ئىشىك قوڭغۇرىقىنى قايتا ــ قايتا قوپاللىق بىلەن باستى.

ئۆيدە ئۈچ ئاغىنە تېلېۋىزور كۆرۈۋاتاتتى. تېلېۋىزور ئېكرانىغا قانغا بويالغان ئىككى جەسەت، كۆلگە ئايلانغان

ماشىنىلار كۆرۈنمەكتە.
ئاغىنىلەر جىمجىت، ئۇلارنىڭ چىرايلىرىدا غەلىبە شادلىقى يوق ئىدى.
— ھەيدى ! — دەپ ساقىلىنى چاڭگاللىدى ياكوب.
— نېمىشقا مەن سېنى ئۆلگەندىن كېيىن چۈشىنىۋاتىمەن ـ ھە؟
— ئۇ بىزنى قوغداش ئۈچۈن شۇنداق قىلدى !
— ياق، ئۆزىنىڭ ئىززەت ـ ئابرۇيىنى قوغداش ئۈچۈن !
— ياق، ھەقىقەتنى قوغداش ئۈچۈن !
— ياق، مۇھەببەتنى قوغداش ئۈچۈن !
— ھەممىسى بىر گەپ ! — دېدى لومىيورس بىر ئىستاكان ھاراقنى تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن كۆتۈرۈپ !
تېلېۋىزىيە دىكتورى سۆزلىمەكتە:
«كارخانىچى سۇيىقەست بىلەن ئۆلتۈرۈلگەن. قاتىل ئۆزىمۇ ئۆلگەن. لېكىن، خەلقئارا رىقابەت ئۈچۈن كۈرەش قىلىۋاتقان قابىلىيەتلىك، ۋىجدانلىق، ياش كارخانىچىنىڭ قاتىللىرىدىن ھايات تۇرۇۋاتقانلىرىمۇ بار. گېرمانىيەنىڭ شان ـ شەرىپى ئۈچۈن ئۆزىنى ئاتىغان كارخانىچىنىڭ بۇ دۈشمەنلىرى سۈرۈشتۈرۈلىدۇ...»
يۇداس تېلېۋىزورنى ئۆچۈردى. ياكوب ئۇنى قۇچاقلىدى.
— ھەممە ۋەرەقىلەرنى كۆيدۈرەيلى ! — دېدى يۇداس قەغەزلەرنى غىجىملاپ !
— ياق، — دېدى ماركوس ئۇنىڭ قولىغا ئېسىلىپ، — بۇ قەغەزلەر بىزنىڭ ھالال ئىشىمىزنىڭ ئىسپاتى، بۇلار تارىختىن ئورۇن ئالىدۇ !
— قورقماڭلار، — دېدى لومىيورس، — ئەمدىكى قان تۆكۈش ئۆچرىتى مېنىڭ، مەن قېرى جېنىم بىلەن سىلەرنى قوغدايمەن !...
— نۆۋەت بېئاكىنىڭ ئەمەسمىدى؟ — ماركوس بوۋايدىن سورىدى.

— ياق، ۋاز كەچتىم، — دېدى لومىيورس، — ھېلىقى تەھدىت خېتىنى مەن يازغان، ئۇ ئەمدى ئىناۋەتسىز !

— ھەيدى ! — دەپ ۋارقىرىدى ياكوب، — مېنى ئەپۇ قىلغانمىدىڭ زادى؟

— يىغلىما، ئۇ ھەقىقەت ئۇچۇن ئۆلدى؟

— ياق، مۇھەببەت ئۇچۇن ئۆلدى !

— ئىككىسى بىر گەپ، — دېدى ماركوس سالماقلىق بىلەن، — ھەقىقەت بىلەن مۇھەببەت ئوتتۇرىسىغا تەڭلىك بەلگىسى قويۇلمىغىنى بىلەن، ئىككىسى بىر گەپ !

— مەن ھەيدىنىڭ ھەيكىلىنى ياساپ چىقىمەن ! — دېدى يۇداس ياشلىق كۆزىنى سۈرتۈپ، — ھازىر بۇ ئىشنى باشلايمەن !

— ئاھ، بېئاك نېمە بولۇپ كېتەر، بالىلىرىمچۇ تېخى ! — ماركوسمۇ كۆز يېشىنى سۈرتتى، ئۇلار يىغلاشتى، بۇ ھېكايە ياكوبنىڭ گېپى بىلەن ئاخىرلاشتى:

— بىز ئىشسىز، شۇڭا قىلىدىغان ئىشىمىز ھەممىدىن كۆپ !

1987 ـ يىلى بېرلىن، 1988 ـ يىلى ئۈرۈمچى.

ئىنساب

— خۇدادىن تۆۋەن، پەيغەمبەردىن
يۇقىرى بىرنېمە بار، ئۇ نېمە؟
— ئۇ — ئىنساب!

(ھەدىستىن)

1

مەككە - مۇكەرەم شەھىرىنىڭ «ئىبراھىم خېلىلۇللا كوچىسى» ئۆزىنىڭ ئاۋات دۇكانلىرى بىلەن مەشھۇر. بۇ دۇكانلارغا خىلمۇخىل ماللار تولغان. بۇ كوچا يەنە ھەج كۈنلىرىدە كېچەيۈكۈندۈز ئۆتۈپ تۇرىدىغان ئېھراملىق، كۈنلۈك تۇتۇشقان مېھمانلىرى، قۇيرۇقى ئۈزۈلمەس ماشىنا سەپلىرى بىلەن باشقا كوچىلاردىن پەرقلىق. دۇنيانىڭ ھەممە يېرىدىن كېلىشكەن ھاجىلار بۇ كوچىنىڭ ئىككى قاسنىقىدىكى بايىقى دۇكانلاردىن شۇنچىلىك كۆپ مال سېتىۋالىدۇكى، دۇكاندارلار بۇ كۈنلەردە بۇ يىللىق پايدىنى بىراقلا تېپىۋالىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار بۇ كۈنلەرنى تولىمۇ ئەتىۋارلايدۇ. بۇ كۈنلەرنىڭ بىر مىنۇتىنىمۇ زايە قىلماسلىق ئۈچۈن ھەرقانداق مۇھىم ئىشلىرىنى قايرىپ قويۇپ تىجارەت قىلىشىدۇ؛ ئۇلار دۇكانلىرىغا خىزمەتچى ياللىۋالغانىنىڭ سىرتىدا ئۆزلىرىمۇ كۈنىگە ئون نەچچە سائەتلەپ ئەللىك نەچچە گىرادۇسلۇق ئىسسىقتا سودا قىلىدۇ، ھەتتا ئۆزىنى ئارانلا داياپ ماڭالايدىغان قېرىلارمۇ سالقىن ئۆيلىرىدە يېتىشنى خالىمايدۇ. ئۇلار مۇشۇ

بىر ـ ئىككى ئايدا تاپقان پۇلى بىلەن قالغان كۈنلىرىنى خۇشال ـ خۇرام ئۆتكۈزىدۇ ـ دە، كېلەر يىلى شۇ مەزگىلگىچە بۇ لەززەتلىك كۈنلەر توغرىسىدا ئۆزئارا سۆزلىشىدۇ.

ھەر خىل ماللار — رەخت، چامادان، ساندۇقلار بىلەن تولغان دۇكاننىڭ خوجايىنى سەكسەن ئىككى ياشلىق ياقۇپ ھاجىم بۈگۈن نېمە ئۈچۈنكى خېرىدارلارغا سوغۇق مۇئامىلە قىلىدىغان بولۇپ قاپتۇ. ئۇ خېرىدارلار بىلەن باھا تالاشمايلا «ئاخىر كالام، ئاخىر كالام!» دەيدۇ ـ دە، خېرىدارلارنى قاچۇرۇپ قويۇۋاتىدۇ. چايداندا چېيى لىق تۇرسىمۇ نېگىر يىگىتكە «چاي ئەكەلمىدىڭ» دەپ كايىپ قويىدۇ، ئىشىكى ئالدىدىكى سايىۋەن چۈشۈرۈكلۈك تۇرسىمۇ بېشىدىكى قىزىل يوللۇق ئاق ياغلىقىنى كۆزىگە تارتىپ قويۇپ ئىسسىقتىن زارلىنىدۇ. ئۇ پات ـ پاتلا چاقماق بومازى «يوپكىسى»نى كۆتۈرۈپ ئورنىدىن تۇرىدۇ ـ دە، يولغا قارايدۇ. ھېلىدىن ـ ھېلىغا «ئۇھ» تارتىدۇ، ئاغزىنى مىدىرلىتىپ ئىچىدە بىرنېمىلەرنى ئوقۇيدۇ. ئۇنىڭ نېگىر يىگىت بىلەن قىلىشىدىغان چاقچىقىمۇ، تىلەمچى نېگىر ئاياللىرىغا قىلىدىغان مەردلىكىمۇ، بېشىغا مېۋە سېۋىتى قويۇۋېلىپ دائىم كېلىدىغان مېۋىچىگە قىلىدىغان زاكازلىرىمۇ بۈگۈن يوق. نېگىر خىزمەتچىسى ئۆز خوجايىنىغا ھەيران. ھەر يىلى بۇ يىگىت مۇشۇ بوۋاينىڭ خىزمىتىنى قىلىدۇ. ئۇ بوۋايدا بۇنداق كۆڭۈلسىزلىك بولغانلىقىنى ئىلگىرى كۆرگەن ئەمەس ئىدىغۇ، بۈگۈن بوۋايغا نېمە بولدىكىنە؟

بوۋاي ئۇيقۇسىزلىقتىن قىزارغان، ياشاڭغىراپ تۇرىدىغان كۆزلىرىنى ئۇۋۇلاپ قويۇپ يولۇچىلارغا بىرمۇبىر قارايدۇ، بولۇپمۇ قارا گىرىپ بىلەن پۈتۈن بەدىنى چۈمكەلگەن ئاياللارغا سىنچىلاپ قارايدۇ ـ دە، ئۇلار ئارىسىدىن ئۆزىگىلا مەلۇم بولغان بىرىنى ئىزدەيدۇ. بۇ ئاياللار ئۇنىڭ دۇكىنىغا ئەگىلمىگەندىن كېيىن ئۆزىچىلا غودۇڭشىپ: «تېلېفون كەلگىلى

ئىككى سائەت بولدى، ئەجەب ئادەمنىڭ قارىسى كۆرۈنمەيدا !»
دەپ قويىدۇ. «پۈتۈن دىققىتىنى پۇل تېپىشقا قارىتىدىغان
بۇنداق قاتمالالىق چاغلاردا بوۋاينىڭ خىيالىغا نېمىلەر
كىرىۋالدىكىنە، بۇ قانداق سىرلىق ئىشكىن؟» نېگىر
خىزمەتچىسى ھەيران بولۇپ ئۆزىدىن سورايدۇ.
بوۋاينىڭ بۇگۈنكى تاقەتسىزلىكىنىڭ سىرىنى بىلىشكە
قىزىققان نېگىر يىگىت ئەمدى ئۆز خوجايىنىنىڭ ھەربىر
ھەرىكىتىگە دىققەت قىلىشقا باشلىدى: بوۋاي ھېلىدىن -
ھېلىغا ئۇھ تارتىدۇ، يېنىدىكى كونىرىغان سومكىدىن ئاق قول
ياغلىقىنى ئالىدۇ - دە، ئۇنىڭغا تۈگۈلگەن بىر جۈپ ئالتۇن
بىلەزۈك بىلەن بىر جۈپ تىللا كۆزلۈك ئۈزۈكنى تىترەپ
تۇرغان قوللىرى بىلەن سىلاپ قويىدۇ. بوۋاي بىر ئايالغا
ئاشىق، ئۇنىڭ تەقەززا بولۇپ كۈتۈۋاتقىنى شۇ ئايال ئىكەن، دەپ
ئويلىدى بەدىنى كۆمۈردەك قارا، چاچلىرى كۇچا مەرىيەسىدەك
بۇدۇر، ئۇزۇن ئاق كۆڭلەك كىيگەن نېگىر يىگىت خۇشال
بولۇپ.
شۇنداق، ئۇ بىر ئايالنى كۈتمەكتە. ئايال بايا ئۇنىڭغا
تېلېفوندا: «دۇكانلىرىغا بېرىپ ئاخىرقى جاۋابىمنى بېرىمەن»
دېگەنىدى. ئايالالارنىڭ بۇنداق ئاۋازى يىگىرمە ئىككى يىلدىن
بېرى ئۆزىگە ھەمراھ تىلەپ «ئىستىقامەت»تە ئولتۇرغان ئادەمنى
ھاياجانغا سالمايتتىمۇ ئەمىسە؟
بوۋاي تاقەتسىزلىنىپ سائىتىگە قارىدى. مانا يەنە يېرىم
سائەت ئۆتتى. «يالتايدىمۇيا؟ مەندىن ياشراق، مەندىن بايراق بىر
لايىق چىقىپ قالدىمۇيا؟» بوۋاي ئەنسىزلىك بىلەن شۇلارنى
دېدى - دە، نېگىر يىگىتكە ۋارقىرىدى:
— ئابابەكرى، ئۆتكەندە بىز بارغان ھېلىقى بۇخارىنىڭ
ئۆيىنى بىلەمسەن؟ !
— بىلىمەن.
— ماشىنا بىلەن شۇ يەرگە بارغىن - دە، ھېلىقى بىزگە

تاتلىق چاي قۇيۇپ بەرگەن دۇكاندار بوۋايغا، ھە، ھېلىقى رادىيو، تېلېۋىزور ساتىدىغان بوۋاي شۇ. شۇ بوۋايغا ئېيت، ھېلىقى مېھماننى سېنىڭ ماشىناڭغا سېلىپ قويسۇن. مېھمان بۇ يەرگە كېلىشتىن يالتايغان بولسا سەۋەبىنى ئېنىق بىلىپ كەلگىن، ئاڭلىدىڭمۇ؟ دەپ باقە، مەن نېمىلەرنى تاپىلىدىم؟ !

بوۋاينىڭ ئەرەبچە سوئالىغا نېگىر يىگىت ئەرەبچە جاۋاب بىلەن خوجايىنىنىڭ يۇقىرىقى تاپشۇرمىلىرىنى قايتا تەكرارلاپ چىقتى. نېگىرنىڭ ماشىنىسى ئەگىمىدىن ئۆتۈپ تونېلغا كىرگۈچە بوۋاي قاراپ تۇردى ـ دە، ئۇ كۆزىدىن يىتكەندىن كېيىن ھاياجانلىنىپ شېئىر ئوقۇشقا باشلىدى:

دىلىمنىڭ مىسلىدا بىر دىلنى تاپسام،
مېنىڭ دەردۇ ھالىمنى بىر ئېيتىۋالسام...

«ئاھ، سەكسەندىن ئاشقاندا بېشىمغا ئىشق سەۋداسى چۈشكىنى نېمىسى؟ ياشلىقىمدا پۇل ـ دۇنيادىن باشقىغا ئاشىق بولمىغانىكەنمەن. مانا ئەمدى پۇل ـ دۇنياغا قانغانمەن، ئاشىق ـ بىقارارلىق ئۆمۈرنىڭ كەنجى كۈنلىرىگە نېسىپ بولغانىكەن ـ دە! بۇ كۇپۇرلۇق، نەپسانىيەتچىلىك بولماسمۇ؟...»

ئۇ يەنە شېئىر ئوقۇشقا باشلىدى:

گۇناھىڭ بولمىسا زەررى چىگىتتەك،
ياتارسەن گۆردە يېڭى ئۆيلەنگەن يىگىتتەك!

«يېڭى ئۆيلەنگەن يىگىت قانداق بولىدۇ؟ ھەي نۇرنىسا خېنىم، سىزنىڭ قارارىڭىز بۇنىڭغا جاۋاب بولالايدۇ!...»

ئۇنىڭ پۇرلەشكەن، تېرىلىرى ساڭگىلاپ قالغان يۈزىدە، خۇنى ئازايغان ئۇمىدلىك كۆزلىرىدە مۇھەببەتنىڭ تەپتى بىلەن بىر خىل جانلىنىش، بىر خىل ئويغىنىش پەيدا بولدى. بۇنى

ھېچكىم سەزمەيدۇ، بىر ئادەم، يەنى ئۇنىڭ ئۆزى، ئۇنىڭ ھاياتىنىڭ ئاخىرىدا تېپچەكلىگەن يۈرىكىلا سېزىدۇ.

2

بوۋاي ھەر كۈنى كەچ سائەت ئونىدىن كېيىن دۇكان تاقايتتى. بۈگۈن سائەت سەككىز بولمايلا دۇكىنىنى تاقاشقا بۇيرۇق بېرىپ ئۆزى ماشىنىسىغا قاراپ ماڭدى. ئۇنىڭ ئون نەچچە يىلدىن بېرى ماشىنا ھەيدەپ كېلىۋاتقان قوللىرى بۈگۈن بىر كۈندىلا ماغدۇرىدىن قالغاندەك رولنى تەستە بۇرايتتى. پۇتلىرىمۇ ھېچ قولاشمايتتى. ئۇ تۆت كوچا ئېغىزىدا قىزىل چىراغقا قاراپ بىردەم تۇردى ـ دە، بىردىنلا ماشىنىسىنى يان كوچىغا بۇرىدى. بۇ كوچا بىلەن شىمالغا كېتىدىغان يورۇق تونېلغا چىقتى ـ دە، ئۇدۇللا بارىدىغان جاي ــ دوستىنىڭ ئۆيىگە ئايلىنىپ بارماقچى بولدى. ئۇنىڭغا يۇرتىدىن كەلگىنىگە بىر يىل بولغان بۇ ئايالنى تاپقانمۇ، ئۇنىڭ بىلەن ئۆز ئۆيىدە بىر قېتىم يۈز كۆرۈشتۈرگەنمۇ مۇشۇ دوستى ــ ئىبراھىم ھاجىم ئىدى. ئىبراھىم ھاجىم دوستىغا لايىق تاپمىغان بولسا، ئەللىك يەتتە ياشلىق بۇ ئايالنىڭ ئۇيغۇرلارغا خاس بېجىرىم، چىرايلىق چىراي ـ ھۆسنىنى ئۆز ئۆيىدە بوۋايغا كۆرسىتىپ كوزا ـ كوزاڭ قىلمىغان بولسا، بوۋاينىڭ كۆل سۈيىدەك تىنىچ تۇرمۇشىدا بۇنداق داۋالغۇش بولمىغان، ئۇنىڭ خۇدا بىلەن ئوقەتتىن باشقىنى يادلىمايدىغان قەلبىگە بىر ئايالنىڭ سىماسى مۇنداق كىرىۋالمىغان بولاتتى. ئۇ ئاخىرقى ئۆمرىدە ئۇنى تىنىچ قويمىغان دوستى ئىبراھىم ھاجىمنى قانچىلىك ئەيىبلىسىمۇ ھەق. ئۇنىڭ تاپقان لايىقى بوۋاينىڭ ئىچىگە بىر پارچە ئوتنى سېلىپ قويۇپ، مانا ئەمدى نېگىر يىگىتتىن، «ياتلىق بولمىغۇدەكمەن» دېگەن تېتىقسىز جاۋابنى ئەۋەتىپتۇ. ئۇنىڭ بۇ جاۋابى بىر زەھەر بىر خەنجەر، بىر ئوق ئەمەسمۇ؟ يېشى

سەكسەندىن ئاشقان ئادەمنىڭ ئاجىز يۈرىكى بۇنداق زەربىگە بەرداشلىق بېرەلەيتتىمۇ ـ ھە؟

ئۇ ئىبراھىم ھاجىمنىڭ سەككىز قەۋەتلىك بىناسى ئالدىغا كېلىپ ماشىنىسىنى توختىتىشى بىلەن، كەبە تەرەپتىن ھەيۋەتلىك ئەزان ئاڭلاندى. بوۋاي ماشىنىدىن ئالدىراپ، لېكىن تەستە چۈشۈپ ئىبراھىم ھاجىم مەسچىتىنىڭ تەرەت ئالىدىغان زالىغا قاراپ ماڭدى. ئۇ زالدا دوستىغا ئۇچراپ قالدى.

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم، ياقۇپ ھاجىم!

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، ئىبراھىم ھاجىم!

شۇنىڭدىن كېيىن ئۇلار «ئىستىنجا» ئۆيلىرىگە كىرىپ كېتىشتى. ئۇلار زالدىن بىللە چىقىشتى.

— قانداقراق؟

— ئىنشائاللا!

— نامازدىن كېيىن ئۆيگە كىرەرسەن؟

— ئەلھەمدۇلىللا!

دوستىنىڭ قىسقا جاۋابلىرىدىن ئىبراھىم ھاجىم بىر كۆڭۈلسىزلىكنى سەزدى. لېكىن، گەپ قىلىشقا بولمايتتى. ياقۇپ ھاجىم خۇپتەننىڭ سۈننىتىگە قولاق قاقماقتا.

ئىمام پەرھىزنى باشلىدى. ئىمام «ئەلھەمدۇ»نىڭ ئاخىرىسىدىكى «ۋالەز زالىن»نى سوزۇپ ئوقۇغاندا، ئەرەب ئادىتىدە پۈتۈن جامائەت تەڭلا «ئامىن» دەپ ئىمامغا ئەگىشىپ توۋلايدۇ. ياقۇپ ھاجىم بۈگۈن پۈتۈن كۈچى بىلەن شۇنداق قاتتىق توۋلىدىكى، ئۇنىڭ يېنىدىكى ئىبراھىم ھاجىم چۆچۈپ كەتتى. نامازدىن كېيىن ئىبراھىم ھاجىم دوستىدىن سورىدى:

— نېمە بولدۇڭ، نېمانچە توۋلايسەن بايا؟

— نېمە قىلغان بولساڭ شۇ بولدۇم.

— نېمە قىلدىم زادى؟

— ساراڭ قىلدىڭ.

— نۇرنىسا خېنىمنىڭ جاۋابى مۇجمەل بولدىمۇ؟

— قورۇسۇن خېنىمنىڭ، — دېدى ياقۇپ ھاجىم ھاسىسىنى يەرگە ئاچچىق بىلەن ئۇرۇپ. ئۇ دوستىغا ئالىيىپ قاراپ قويۇپ شېئىر ئوقۇدى:

ئەقىدە بىلمىگەن شەيتانىي ئەلدۇر،
گەر مىڭ يىل ئەمەل دەپ قىلسىمۇ يەلدۇر.

ئىبراھىم ھاجىمنىڭ ئاچچىقى كەلدى. ئۇ دوستىغا ئو-رۇنسىز كايىغىنى ئۇچۇن ئالايدى.

— ئېيتقىنا، يۇرتىمىز چىققاندىن بېرى قىرىق بىر يىل بىللە ئىبادەت قىلىپ، بىللە ئوقەت قىلدۇق. بىر - بىرىمىزنى ئالدىمىدۇق، بىر - بىرىمىزنىڭ رىزقىغا كۆز ئالايتماي، بارنى تەڭ تالىشىپ يەپ، بىللە پۇل تاپتۇق، نەۋرىلىك بولدۇق، قېرىغاندا سەن بويتاق قالدىڭ!

قادالسا بىر تىكەن، يا چۇشسە بىر قىل،
ئىرادەسىز ئەمەس، يىراق - يېقىن بىل.
ئىرادە قىلسا ئول ھەيىۋ تاۋانا،
قىلۇر بىر لەھزىدە بىلمەس نىدانا!

ھەر ئىش ئىرادە بىلەن بولىدۇ. ئىگىسى ئالەمدىن، ئىنساندىن ئەللىك مىڭ يىل بۇرۇن قەلەمنى ياراتقان. بارلىق يارالغۇچىنىڭ كەچمىش - كەچۇرمىشلىرىنى شۇ قەلەم ئاللىقاچان پۈتۈپ بولغان. سېنىڭ كۆڭلۈڭگە ئىشق سەۋداسىنى ئەلۋەتتە ئىگىسى سالغان. مەندىن رەنجىسەڭ، ئۆز دوستۇڭنى: ئەقىدە بىلمىگەن شەيتان، قىلغان ئىبادىتى شامال، دەپ ھاقارەتلىسەڭ، بۇ قىلغىنىڭ كۇپۇرلۇق ئەمەسمۇ؟

ياقۇپ ھاجىم دوستىغا نېمىمۇ دېيەلىسۇن؟ ئۇنىڭ گەپلىرى يوللۇق، ھەق گەپ!

— سۇبھانالـلا !... — يـاقۇپ ھاجـىـم سۇرە ئوقـۇپ تـوۋا قىلدى، — سەۋەنلىك ئۆتۈلدى، گېپىڭ دۇرۇس. ئېيتـقىنا، بۇ سەۋدانىڭ داۋاسى زادى نېمە؟

— ئۆيلـىنىش ! — دېدى ئىبـراھىـم ھاجـىـم دوستـىـنى ئۆيىنىڭ بىرىنچى قەۋىتىدىكى ئۆز ھۇجرىسىغا باشلاپ، — قېنى ئولتۇرغىن، مەن ساڭا مەسلىھەت بېرىمەن. ئـاياللىـڭمۇ ساڭـا كۆڭلى بار. سېنىڭ چىرايىڭغا، خۇلقۇڭغا ئەمەس، پۇلۇڭغا، جـاڭ - ئالتۇنلىرىڭغا كۆڭلى بار !

— مەيلى، پۇلۇمغا كۆڭلى بولغىنى ماڭا كۆڭلى بولغىنـى. پۇلۇم بىلەن جىسمىم بىر ئەمەسمۇ، ئاداش؟

— شۇنداق، توغرا ئېيتتىڭ، سـەن بىلەن مـاڭا «ئاشىـق»، «تۇغـقان»، «يېقىـن» بولغـۇچىلارنـىڭ ھەممـىسىلا پۇلـىمىـزنى دەيدۇ. بىلىپ تۇرۇپ ئۇلارنىڭ يالغان مېھرىنى قوبۇل قىلىـمىز ئەمەسمۇ، نۇرنىسا خېنىمنىڭ جاۋابىنى مەن ئاڭـلىدىم. ئـاۋۋال ئۇنىڭغا قانۇنىي مىراس بېكىتىدىكەنسـەن، ئاندىن ئـۇ سېنـىڭ ئەمرىڭگە ئۆتىدىكەن.

— ئاپلا، يامـان بولدى. مېـنىڭ تېخى تابەم يـوق ئەمەسمـۇ؟ تابەم بولمىغاندىكىن مىراس قالدۇرۇش ھوقۇقۇم بولمايدۇ - دە !

— شۇنداق، لېكىن بۇنىڭ ئامالى بـولىدۇ. سېـنىڭ تابـەڭ بولمـىسا مېنـىڭ بار. خوش، قـېنى خېـنىمغـا قانچـىلىك بـىر نەرسە مىراس قالدۇرماقچىسەن؟

— نۇرنىسا خېنىمنى بىر باي قىلاي دېگەن نىيـەتتىمـەن. يۈز مىڭ دوللارلىق ۋەج مىراس بېرەتتـىم. بىر جايـىم ئۇنـىڭ نامىغا مىراس قالدۇرۇلاتتى.

— قايسى جايىڭنى بەرمەكچىدىڭ؟

— ئـاشۇ ھۆكـۈمـەت بۇزماقـچـى بولغـان تـۆت قەۋەتلـىك بىنانى. بۇ بىنا يولغا توغرا كەلمىگەن بولـسا، قانچـىلىك پۇل بولغان بولاتتى. يەنە ئاز - تولا ئالتۇن، دوللارمۇ بار.

— ئانداق بولسا ئىش پۈتتى، مەن نۇرنىسا خېنىمغا خۇش

خەۋەر يەتكۈزىمەن. تابە ئېلىشقا ئادۋوكات سالايلى. قىرىق بىر يىل ياشايمىزۇ، تابە ئالالمايمىز. بۇ قانداق گەپ ئۆزى؟

— كۈپۈرلۈق، كۈپۈرلۈق! — دېدى ياقۇپ ھاجىم بۇ قېتىم دوستىنىڭ خاتالاشقىنىنى سېزىپ، دەرھال ئۆچ ئالماق بولۇپ:

قادالسا بىر تىكەن، يا چۈشسە بىر قىل...

— سۇبھانالللا! — دېدى ئىبراھىم ھاجىم چىرايلىق ياسىتىلغان تۆت چاسا ساقىلىنى چاڭگاللاپ، — كۈپۈرلۈق. خاتالاشمايدىغان كۈنىمىز يوق، شۇڭا ئاسىي بەندە بىز.

3

بۇ يەرنىڭ قانۇنى شۇنداق: بۇ دۆلەتنىڭ پۇقرالىقىغا رەسمىي ئۆتمىگەن ئادەمنىڭ ئۆي - جاينى سېتىش، مىراس قالدۇرۇش ھوقۇقى بولمايدۇ. زۆرۈر بولۇپ قالغاندا، ھاجەتمەن تابەسى بار بىر يېقىنىنىڭ نامى ئارقىلىق بۇ ئىشلارنى بېجىرەلەيدۇ. ياقۇپ ھاجىم نۇرنىسا خېنىمغا بىر جاي بىلەن پۇل ۋە ئالتۇنلىرىنى مىراس قالدۇرۇش ئۈچۈن، ئۆزىنىڭ يېقىنلىرى ئىچىدىن مۇۋاپىق بىر ۋاكالەتچى ئىزدەپ نۇرغۇن ئويلاندى: ئوغلى باشقا شەھەردە، ھۆكۈمەت ئىشى بىلەن. ئۇنىڭغا بۇ ئىشنى ئېيتقىلى بولمايدۇ. قىزى بىلەن كۈيئوغلىنىڭ نوپۇسى بار، لېكىن ئۇلار ئۆمرى ئاز قالغان دادىسىنىڭ يات بىر ئايالغا بۇنچە مال - دۇنيانى مىراس قالدۇرۇشىغا ھەرگىز يول قويمايدۇ. ئۇنىڭ بانكىدىكى پۇلى، ساندۇقتىكى ئالتۇنى، جايلىرىنىڭ قانۇنىي رەسمىيەتلىرى... ھەممە بايلىقى ئالللىقاچان قىزىنىڭ قولىغا ئۆتۈپ بولغان. ئۇ قىزىدىن بىسوراق بۇنچىلىك پۇلنى بىرىگە ھەرگىز بېرەلمەيدۇ.

لېكىن، قىزى دادىسىنىڭ بىر ئىنسابلىق موماي بىلەن نىكاھلىنىشىنى ئۆزى ئوتتۇرىغا قويغان. نۇرنىسا خېنىمنى ھەم قىزى تاپقان. لېكىن، ياش كۆرۈپ قىزىقمىغان، ئەمما ئۇ دادىسىنىڭ ھازىرقى ھالىدىن، يەنى نۇرنىسا خېنىم بىلەن دىدارلاشقىنىنى، ئۇ ئايالغا سىلىق سۆزلىرى، يۈزى ئېچىلمىغان قىزلاردەك نومۇسچانلىقى، نازۇكەرەشمە، جادۇ كۆز، چىرايلىق لەۋلىرىدە ئويناپ تۇرىدىغان تەبەسسۇمى ئۈچۈن ئاللىقاچان «ئاشىق ـ بىقارار» بولۇپ قالغىنىنى بىلمەيتتى. بۇ ئىشلار دوستى ئىبراھىم ھاجىمنىڭ ۋاسىتىچىلىكى بىلەن بولغان. ئىبراھىم ھاجىم ئۇنىڭغا قېرىغىنىدا بۇ تارتقۇلۇقنى تېپىپ بەرگەنىدى. ئەمدى بوۋاي ئويلا ـ ئويلا ئۆزىنىڭ نۇرنىسا خېنىمسىز ياشىيالمايدىغانلىقىنى چۈشەندى. ئۇنىڭ ئەس ـ خىيالى، چۈشى، ھەتتا بەش ۋاخ نامىزىدا خۇدايىمدىن تىلەيدىغان مۇراد ـ مەقسىتى ئاشۇ ئايال بولۇپ تۇرۇۋاتسا، ئۇ ئاجىز تېنى، چولتا ئەقلى، بوشاشقان ئىرادىسى بىلەن قانداقمۇ بۇ بىر كۈچلۈك ئارزۇ ـ تەمەنىڭ ھۇجۇمىدىن ئۆزىنى قوغداپ قالالايتتى؟ !... «ئىبراھىم ھاجىمنىڭ تابەسى بىلەن مىراس رەسمىيىتىنى ئۆتىسەم، مەن ئۆلگەندىن كېيىن باللىرىم يات بىر ئايالغا ئۆزلىرىدىن يوشۇرۇنچە قانۇنىي مىراس قالدۇرغانلىقىمنىڭ سەۋەبىنى بىلىدۇ. مېنىڭ ئامالسىز قالغانلىقىمنى، يۈرىكىمگە ماڭا بويسۇنمايدىغان، بەلكى مېنى ئېگىلدۇرىدىغان بىر سەۋدانىڭ كىرىۋالغانلىقىنى چۈشىنىشىدۇ، ئۇلار بىلگەندىن كېيىن مېنى ئەپۇ قىلىشىدۇ، لېكىن ئىبراھىمغا ئىشەنگىلى بولامدۇ؟...»

ئۇ دۇكىنىدا غەمكىن ئولتۇرۇپ يۇقىرىقىلارنى ئويلاۋاتقاندا، دۇكان ئالدىدا ئۇزۇن ئاق كۆڭلەك كىيگەن، تۆت چاسا ساقال قويغان دوستى ئىبراھىم ھاجىمنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى.

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم، غەمكىن دوستۇم، قانداق

ئەھۋالىڭ؟
— ئەلھەمدۇلىللا، كەلگىن، ھېلىگەر، كەلگىن!
— ھا ـ ھا ـ ھا... چۈش كۆرۈۋاتاتتىڭمۇ؟
— شۇنداق، چۈشۈمدە ئىستىخار قىلدىم.
— لەببەي، قانداق؟
— بىر ئىككىمىز تۆگىدە سېۋەتنىڭ ئىككى بېشىغا ئولتۇرۇپ مەككىدىن مەدىنىگە مېڭىپتىمىز.
— بۇ چۈش ئەمەس، قىرىق ئىككى يىل بۇرۇنقى ئىش.
— ياق، كونا ئىش، يېڭى چۈش.
— خوش؟
— شۇنداق قىلىپ، سەن مېنى قاراقچىغا تۇتۇپ بېرىپسەن!
— ھا ـ ھا ـ ھا... ئىستىخارمىش تېخى. ئۆتكەن ئىش بىلەن خام خىيالنىڭ قېتىشمىسى، تەمسىز تاماقتەك بىر نېمە؟ نەنىڭ قاراقچىسى ئىكەن ئۇ؟
— نۇرنىسا خېنىم قاراقچى بولماي نېمە؟ — ياقۇپ ھاجىم ياشاڭغىرىغان، لېكىن ھايات لەززىتىدىن ئۈمىدلىنىپ ياشارغان كۆزلىرى بىلەن دوستىغا تەلمۈرۈپ قارىدى.
— ئۇ دۇكىنىڭغا كەلدىمۇ؟
— خۇددى ئەزرائىلدەك تۇيدۇرماي كىرىپ كەلدى. مەن غەپلەت ئۇيقۇسىدا ئولتۇرۇپ ئۇنىڭ ئاياغ ئاۋازىنى تونۇۋالدىم. كۆزۈمنى ئاچسام قارا پۈركەنجە ئىچىدە بىر نازۇك بەدەن ئېگىلىپ تۇرۇپتۇ. ئۇنىڭ «ئەسسالام، ھاجىم» دېگەن ئاۋازى تىترىدى. مەن ئۇنىڭغا بىر پىيالە چاي سۇندۇم. كاساپەت، پىيالىگە جان كىرىپ قولۇمدىن يەرگە چۈشتى. چاي تىزىمنى كۆيدۈردى. ئۇ نازۇك قوللىرىنى ئىشقا سېلىپ پۈركەنجىنىڭ ئېتىكى بىلەن تىزىمنى سۈرتتى. ئۇنىڭ تىنىقى يۈزۈمگە ئۇرۇلدى، يۈرىكىنىڭ گۈپۈلدىشى ئاڭلاندى. ئۇنىڭ سۈزۈك بارماقلىرى قوللىرىمغا تەگدى... مەن بىھوشلاندىم. مەن بىر ئايالغا ئاشىق بولۇپ باقمىغان. سەكسەن ئىككى يېشىمدا

دىلىمغا بۇ سەۋدانى سالغان ئىگەمگە مىڭ رەھمەت. مەن خۇدانىڭ بۇ نېمىتى ئالدىدا غەيرەتكە كەلدىم.

— خېنىم، مۇشۇ تاپتا مەن ئاخشامقى چۈشۈمنىڭ ئۆزىنى تەكرار كۆرۈۋاتىمەن. ئاللانىڭ مېنى بەخت بىلەن ئۇچراشتۇرغانلىقىغا مىڭ رەھمەت، — دېدىم. نۇرنىسا خېنىم يۈزىنى قىيا ئاچتى، نىكاھلانماي تۇرۇپ ماڭا يۈزىنى كۆرسەتكىنى ئەلۋەتتە نامەھرەم — گۇناھ. بۇ گۇناھ ماڭا ھېساب، مەن ئۇنى شەيتان بولۇپ ئازدۇردۇم. ئۇ كۈلۈپ تۇرۇپ:

— مەن سىلىنى قىرىق يىل بۇرۇن چۈشۈمدە كۆرگەن. ئۇ چاغدا سىلى قىرىق ئىككى ياشلىق يولۋاس ئىدىلە، مەن ئون ئالتىگە كىرگەن ھۆر - غىلمان ئىدىم. ئىگىمىز بىزنىڭ كۆڭۈل رىشتىمىزنى شۇ چاغدىلا بىر - بىرىگە ئۇلىغان. لېكىن، قاتمۇقات تاغلار، لاي سۇلۇق دەريالار، گىياھسىز چۆللەر ئارىمىزنى يىراق قىلىپ تۇرغاچقىلا، روھىمىز قوشۇلغان بىلەن جىسمىمىز ھىجرانلىقتا تۇرۇشقانىدى. مانا ئەمدى ئىگىمىز بىزنىڭ جىسمىمىزنىمۇ يېقىنلاشتۇردى، — دېدى.

يەتتە ئىقلىمدا يوق ئەرمىش سەن كەبى نازۇك بەدەن،
سەككىز ئۇجماقتا تىلەيمەن كۆزلىرى دۇردانىنى...

— بەللى، بەللى، مۆجىزە! — دېدى ئىبراھىم ھاجىم دوستىنىڭ يېنىدا چاترىقىنى كېرىپ ئولتۇرۇۋېتىپ، — قاراقچى دەيسىنا تېخى، نازۇك بەدەن، كۆزلىرى دۇردانە قاراقچى ئىكەن - دە؟ ھا - ھا - ھا!

— قاراقچى بولماي نېمىدى؟ چۆل قاراقچىلىرى سېنى باغلاپ، ئۇرۇپ پۇلۇڭنى ئالىدۇ. بۇنداق ئاياللارچۇ؟ ئاشۇ بەدەن، كۆز، نازلىرى بىلەن پۈتۈن دۇنيايىڭنى، ھەتتا جېنىڭنى ئالىدۇ. چۆل قاراقچىلىرىغا بىر تىللانىمۇ بەرمەسلىك ئۈچۈن

جېنىمىزنى تىكىمىز، مۇنۇ ئايال سۇرەتلىك قاراقچىلارغا ھەممىنى ئىككى قوللاپ تۇتىمىز. لازىم دېسە جېنىمىزنىمۇ ئايىمايمىز. خوش دوستۇم، تابە قانداق بولدى؟

— ھەي، دوستۇم ياقۇپ ھاجىم، بولمىدى، يېشىمىڭ سەكسەندىن ئاشتى. يېشى ئاتمىشتىن ئاشقانلارغا تابە بېرىلمەيدىكەن. بۇ يەردە قىرىق بىر يىل ياشىدىڭ، كۆڭلۈكچىدىن كاتتا بايغا ئايلاندىڭ، لېكىن تېخىچە تابە ئېلىشقا ھەرىكەت قىلماپسىنا؟

— ئىبراھىم خېلىلۇللا كوچىسىدا ھەممە كۈنلەر بىر خىل ئۆتىۋەردى، بەش ۋاخ نامازنى ھەر كۈنى قازاسىز ئوقۇدۇم، بىرىگە ئازار بەرمىدىم، بىرىدىن ئازار يېمىدىم، تابە ئېلىش ئادەمنىڭ خىيالىغا نەدىن كەلسۇن. راست، بىر قېتىم مۇشۇ مەسچىتنىڭ ئىمامى ئۇستىدىن ھەرەم قازىسىغا ئەرز قىلىپ باردىم. سەن بىلىسەن، ئۇ ئىمام بىر يەمەنى ئىدى. ئۇ چېكەتتى، ھارامدىن قول تارتمايتتى. بىر ھەمشىرىمىز ئۇنىڭغا ئۆز ئۆي - جايىنى سېتىپ بېرىشنى ھاۋالە قىلغانىكەن. ئۇ ھەمشىرىمىزنىڭ جايىنى ئون يەتتە مىڭ رىيالغا سېتىپ، ئون مىڭ رىيالنى قولىغا بېرىپ يەتتە مىڭ رىيالنى يەۋاپتۇ. ھەمشىرىمىز تابەسى بولمىغاچقا ئەرز قىلىپ ئاقتۇرالماپتۇ. مەن بېرىپ قازىغا ئەرز قىلسام، قازى «تابەڭ بارمۇ؟» دېدى، مەن: «يوق» دېدىم. قازى مېنى ئېلىۋەتكەن تىرنىقچىلىك كۆرمىدى. مانا شۇ چاغدا تابە ئېلىشقا ئىلتىماس يازغان، بۇنىڭغىمۇ يىگىرمە يىلدىن ئاشتى.

— ئەمدى قانداق قىلماقچى؟ نۇرنىسا خېنىمغا مىراس قالدۇرمىساڭ، بەرىبىر كېيىن خورلىنىدۇ؟

— شۇنداق، لېكىن سېنىڭ نامىڭ بىلەن ھېلىقى جايىنى خېنىمغا مىراس قالدۇراي دېسەم، ساڭا ئىشەنچ قىلالمايۋاتىمەن.

— نېمە؟ ماڭا ئىشەنمەمسىنا؟ مەندىن باشقا ساڭا قانات ياپىدىغان يەنە كىم بار؟

— دۇرۇس، بىز يەتمىش يىلدىن بېرى ئاغىنە، لېكىنزە بىر خۇدا، بىر ئۆزۈڭگە مەلۇم، سەن مېنى نۇرغۇن قېتىم بابلىدىڭ. ئويلىغىنا، بىرىنچى قېتىم مېنى نۇرغۇن بابلاپ سۇپۇرگە ھاجىمغا ياخشىچاق بولغاندىن تارتىپ...

— قويغىنا، كونا خامانىنى سورۇپ نېمە قىلاتتىڭ؟ ئۇ چاغلاردا ھەممىمىز ئاچ كۆز ئىدۇق...

ئۇلار جىم بولۇپ قېلىشتى. ئىبراھىم ھاجىم سەكسەندىن ئاشقاندا، يەنى پۇلدار، باي بولۇپ، نامى تونۇلغان بوگۇنكى كۇندە ئۆزىنىڭ دوستىغا قىلغان خىيانەتلىرىنى ئازاب ۋە ئۆكۈنۈش بىلەن ئەسلەپ ئۆتتى.

... ئۇلار قىرىق نەچچە يىلنىڭ ئالدىدا يۇرتىدىن «نىجاتلىق» ئىزدەپ بىللە يولغا چىقتى. ئىككىسى پەرىجە، خۇرجۇنلىرىنى بىر ئېشەككە ئارتىپ، سۇپۇرگە باينىڭ ئارقىسىدىن ئون ئۇچ كۇن مېڭىپ مەككىگە (ھازىرقى قونجىراپ) ئېغىزىغا كەلدى. سۇپۇرگە باي قاپىقى ئېچىلمايدىغان، ھەرقانچە ئىسسىقتىمۇ سۆسەر تۇمىقىنى بېشىدىن ئالمايدىغان، كۆك چەكمەن پەرىجىسىنى يەشمەيدىغان، كەم سۆز ئادەم ئىدى. ئۇنىڭ ئات - ئېشەكلەرگە ئارتىلغان ماللىرى، قوينىدىكى ھەميانىدا نۇرغۇن ئالتۇن، تەڭگىلىرى بار ئىدى. ئون نەچچە خىزمەتچىسى، تىلى زەھەر، ئاۋازى غاراڭ - غۇرۇڭ غوجىدارى بىللە سەپەرگە چىققاچقا، ئۇ خالتار يورغىسى ئۇستىدە دائىم مۇگدەپ خاتىرجەم ئولتۇراتتى. لېكىن، مەككىگە ئېغىزىدىن ئۆتەردە ھۆكۈمەت خادىمى ھەربىر ئادەمدىن بىردىن ئالتۇن تاپشۇرۇشنى تەلەپ قىلغاندا، ئۇنىڭ خاتىرجەملىكى تۇگىدى - دە، ئۇزۇن قاشلىرى كۇرۇك توخۇنىڭ شىللىسىدەك تەتۇر ئۆرۈلۈپ، يول بويى يۇمۇق كەلگەن كۆزلىرى جامدەك ئېچىلدى:

— بىز ئون توققۇز كىشى بىر ئۇلۇش، بىر ئالتۇن بېرىمىز، مۇنۇ قوتۇر ئېشەكنىڭ خوجايىنلىرى ئىككى ئۇلۇش،

ئىككى ئالتۇن بېرىدۇ ! — دېدى ئۇ شالاڭ ساقاللىرىنى دىر - دىر تىترىتىپ...

سۇپۇرگە ھاجىمنىڭ شۇ كۈنكى تەلەتى ئىبراھىمنىڭ يادىدا ئۆمۈر بويى ساقلاقلىق !...

— بۇ، بۇ... — دېدى جۇل - جۇل پەرىجە، كونا سالۋار تۇماق كىيگەن، يېڭىدىن ساقال قويغان ياقۇپ ئۇسسۇزلۇق، يول ھارغىنلىقىدىن چاك - چاك يېرىلغان لەۋلىرىنى يالاپ قويۇپ، — بىزدە ئالتۇن يوق، پىشكى تەڭگىمىز بار.

— بىر ئالتۇن قىرىق تەڭگە، تەڭگە تۆلىگىن ئانداق بولسا !

— بار - يوقى قىرىق - ئەللىك تەڭگىمىز بار. بىز نامرات، ئوقەت ئىزدەپ كېتىۋاتىمىز، تەخسىر !

— ئانداق بولسا ئارقاڭغا يان ! — دېدى ئېغىز خادىمى بايغا ھىجايغان بىلەن، ئىككى نامراتقا قەھرلىك تىكەن بولۇپ سانجىلىپ.

— قەشقەر باھاسىدا بىر ئالتۇنغا يىگىرمە تەڭگىدىن تۆلەيلى ئەمىسە ! — دېدى ئىبراھىم قوينىنى كولاپ.

— قەشقەر باھاسى قەشقەردە قالغان. بۇ يەر دېگەن مىڭتېكە ! — دېدى سۇپۇرگە ھاجىم غوجىدارىغا قاراپ قويۇپ، — گەپنى سوزۇشما، بولمىسا مەن تۆلەپ قويىمەن. ئەمما، گەپنى ئوچۇق قىلاي: داداڭلارنىڭ يۈز - خاتىرىنى قىلدىم. غوجىدار، بۇلارنىڭ قولىدىن ھۆججەت ئېلىۋال، ھەربىرى قىرىق تەڭگىدىن قەرزدار ! بىلىپ قوي، قىرىق تەڭگىدىن !

... ئۇلار پاكىستان - پىشاۋۇردا، گېلگىتتا ناۋايلىق قىلىپ خېلى پۇل تېپىشتى، لېكىن قىرىق تەڭگىنى ئۈزۈپ بولالمىدى. كاراچىدا پاراخوتتىن مال چۈشۈرۈپ كۈنگە ئون - ئون ئىككى سائەتلەپ ئىشلەپمۇ قىرىق تەڭگىنى تۈگىتەلمىدى. قىرىق تەڭگە بىردەم قىرىق ئالتۇنغا، بىردەم پاكىستان رۇپىيەسىگە، بىردەم ئامېرىكا دوللىرىغا، بىردەم ئەرەب رىيالىغا ئۆزگىرىپ، ئون ئۈچ ئاي ئۇلار بىلەن بىللە يۈرۈپ،

جىددە شەھىرىگىمۇ يېتىپ كەلدى. ياقۇپ جىددە شەھىرىدە پورتتا يۈگۈرۈپ يۈرۈپ ھامماللىق قىلدى، تازىلىق ئىشچىسى بولدى، پىچاق چاقلىدى، ئاشخانىدا ئىشلىدى. دۇم يېتىپ - دۇم قوپۇپ، ئۈچ ئاي بولغاندا ئۇ تۆت يۈز رىيال سەئۇدى پۇلىنىڭ ئىگىسى بولۇپ قالدى. بۇ چاغدا ئىبراھىم ئالىلىقاچان قەرزدىن قۇتۇلغان، سۆيۈرگە ھاجىمنىڭ مال ساتقۇچىسى بولۇۋالغانىدى. ئۇ مانا شۇ چاغدا بىرىنچى قېتىم دوستىغا خىيانەت قىلدى.

— ھاجىمنىڭ قەرزىنى سۆيلەپ كەلدىم، — دېدى ئۇ ياقۇپ ئىشلەۋاتقان ئاشخانىدا توخۇ كاۋىپىنى ئىشتىھا بىلەن يەۋېتىپ، — قەرز ئۈزارسا سىرتماق بولىدۇ، بىلىدىغانسەن؟

— پىشاۋۇردىلا ئۈچ يۈز رۇپىيە تۆلىدۇق، كاراچىدا يەنە يۈز رىيال بەردىم. مېنىڭ ھېسابىمدا ھاجىمغا بىز قىرىق تەڭگە ئەمەس يۈز نەچچە تەڭگە تۆلىدۇق! بۇنى سەنمۇ بىلىسەنغۇ؟ گۇۋاھلىق بەرگىن!

— ھۆججىتىڭ مانا! — دېدى ئىبراھىم قوينىدىن بىر قەغەزنى چىقىرىپ، — ئۆزۈۋەت، ھاجىم بولمىغان بولسا، بىز بۇ ئۇلۇغ تۇپراققا قەدەم باسالايتتۇقمۇ؟ مەن قەرز ئۆزگىنىڭگە گۇۋاھلىق بېرەلمەيمەن.

— قانچە تۆلەيمەن؟

— ئۆسۈمى بىلەن ئۈچ يۈز رىيال.

ياقۇپ قۇمدا يېتىپ، سوغۇق سۇ ئىچىپ، قارا نان يەپ بىر رىيال - ئىككى رىياللاپ يىغقان پۇلدىن ئون - تىنىسىز ئۈچ يۈز رىيال ساناپ بەردى. دوستىدىن رەنجىپ جىددەدىن مەككىگە قايتىپ كەلدى. بۇ يەردە بىر يىل ناۋايلىق قىلىپ مىڭ رىيالغا ئىگە بولغاندا، بىر كۈنى دۇكان ئالدىدا يەنە ئىبراھىم پەيدا بولدى.

— ھاجىمۇ بىللە كەلدى، — دېدى ئۇ يالاڭ ئاياغ پۇتلىرى بىلەن يەر تاتىلاپ، — بىچارە دىشۋارچىلىقتا يولۇقتى. يۇرتتا

ھۆكۈمەت ئۆزگىرىپتۇ دېگەننى ئاڭلاپ ھېلىقى قىزىل كۆز غوجىدارى بۇ ئادەمنىڭ پۈتۈن مال، ئادەملىرىنى ئېلىپ پاراخوت بىلەن قېچىپ كېتىپتۇ.

— نەگە قېچىپتۇ؟

— تەيۋەنگە، ئامېرىكىغا!

ياقۇپ سۇپۇرگە ھاجىمنى كۆردى. ئۇ بىر ئۆينىڭ بوسۇغىسىدا ھېلىقى كۆك پەرىجە، سالۋار تۇممىقى بىلەن دۈگدىيىپ تۇرۇلۇپ ئولتۇرۇپتۇ.

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم، ھاجىم دادا!

— مېنىڭ قىرىق تەڭگەمنى نېمشقا بەرمەيسەن، ھاراملىق؟!

— بەرگەنمەن، ھاجىم دادا، بىر قېتىم ئۆزلىرىگە، بىر قېتىم مۇشۇ ئىبراھىمغا بەرگەنمەن!

— ئىللا بىللا ئالمىدىم!

— گۇۋاھلىق بەرگىنە، ئىبراھىم ئاداش؟

— ئىللا بىللا ئالمىدىم!

ئىبراھىممۇ سۇپۇرگە ھاجىمنىڭ قەسىمىنى تەكرارلىدى. ياقۇپ سۇپۇرگە ھاجىمغا قارىدى.

— ھاجىم دېگەن سىلىدەك بولامدۇ، ھاجىم دادا؟

— تىلىڭنى تارت نەسارى!

ھاجىم شۇنداق ئالايدى، شۇنداق تىترىدىكى، ئۇنىڭ شۇ كۈنكى چىرايى ئىبراھىم ئۇچۇن ئۆمۈرلۈك يادنامە. ياقۇپ گەپمۇ قىلماي يېنىدىن يەنە ئۈچ يۈز رىيال چىقاردى.

— رازى بولسىلا، ھاجىم دادا!

كۈنلەر، ئايلار، يىللار بىر خىلدا ئۆتتۇۋەردى. ئۆز ۋاقتىدىكى ياقۇپ كۈنلۈكچى ئەرەبىستاننىڭ ئەللىك نەچچە گىرادۇس بىلەن ئوتتۇز نەچچە گىرادۇس ئارىلىقىدا قىشۇياز بولۇپ تۇرىدىغان ئىسسىقلىرىدا تونۇر بېشىدا تەر تۆكۈپ، كاۋاپتەك پىژىلداپ پىشىپ يۈرۈپ، دۇكان، ئۆي ۋە ئايال ـ باللارغا ئېرىشتى. ئۇنىڭ ئىسمىنىڭ ئاخىرىغا «ھاجىم»

سۈپىتى قوشۇلدى. ئۇ بەش ۋاخ نامىزىنى ئوقۇپ، تېگىشلىك زاكاتنى كەم قىلماي بېرىپ، خاتىرجەم تىجارەت قىلىپ يۈرگەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۇنىڭ دۇكىنى ئالدىدا ھاسىغا تايانغان، نەپىسى ئېغىرلاشقان، كۆزىنىڭ خۇنى ئاجىزلاشقان سۆپۈرگە ھاجىم پەيدا بولدى.

— سېنى بۇ ئۇلۇغ جايغا مەن ئەكەلگەن، — دېدى ھاجىم تىترەپ، ھاسىراپ تۇرۇپ، — سەن مېنى تاشلىۋەتتىڭ، سەن ماڭا قارا يۈزلۈك قىلدىڭ، تاپقان پۇلۇڭ ھارام!

بوۋاي تومۇزدىمۇ تىترەيتتى. ئۇنىڭ ئۇچىسىدىكى ھېلىقى ئۆز ۋاقتىدا كۆك ئىكەنلىكىنى ئەمدى ياقۇپ ھاجىمدىن باشقا ھېچكىم بىلمەيدىغان ئۇيغۇر چەكمىنىدىن تىكىلگەن جۇل - جۇل پەرىجىسى كىشىلەرنى تەرلىتىدىغان تومۇزدىمۇ ئىگىسى بىلەن بىللە تىترىمەكتە ئىدى.

— راست، راست، نائىنسابلىق قىلدىڭ، ياقۇپ ھاجىم! — دېدى سۆپۈرگە ھاجىمنىڭ يېنىدا ئۇنۇپ چىققاندەك پەيدا بولۇپ قالغان ئىبراھىم ھاجىم بوۋاينى يۆلەپ تۇرۇپ، — ھاجىمنىڭ ھېلىقى ياخشىلىقى بولمىغان بولسا...

— بولىدۇ، ھاجىم دادا، — دېدى ياقۇپ ھاجىم يانچۇقىنى كولاپ، — مانا مىڭ ريال، رازى بولسىلا. راست، سىلىگە قارىيالمىدىم. يەنە قانداق تەلەپلىرى بار؟

— ھاجىم يۈرتقا قايتماقچى! — دېدى ئىبراھىم ھاجىم مىڭ ريالنى ساناۋېتىپ، — يول خىراجىتى، سوۋغا - سالام لازىم.

ياقۇپ ھاجىم يۈرتىدىكى تۇغقانلىرىغا ئون ئالتۇن، ھاجىمغا يوللۇق قىلىپ ئون ئالتۇن بەردى. بوۋاي قاپىقىنى ئاچماي، خوش، رەھمەتمۇ دېمەي، ئىنجىقلاپ كەلگەن تەرىپىگە كەتتى.

ئاز كۈندىن كېيىن بوۋاينىڭ ھەرەمدە ۋاپات بولغانلىقى، ئۇنى دەپنە قىلمىدىغان ئادەم چىقماي تۇرۇۋاتقانلىقى ياقۇپ

هاجىمغا خەۋەر قىلىندى. ياقۇپ ھاجىم ئۇنى ئەرەب ئادىتى بويىچە ئۆز ھويلىسىدىكى تەييار قەبرىگە دەپنە قىلدى ۋە نەزىر قىلىپ ئۈچ كۈنگىچە پەتىچىلەرگە ئىشىكى ئالدىدا چاي قۇيۇشقا بىر يەمەننى يەتتە يۈز رىيالغا ياللىۋالدى.

ياقۇپ ھاجىم ئىبراھىم ھاجىمدىن يىگىرمە ئالتۇننىڭ دېرىكىنى قىلىۋىدى، ئىبراھىم ھاجىم «ئىللا بىللا بىلمەيمەن!» دىن باشقىنى دېمىدى.

«بىر خۇدا، بىر سەنلا بىلىسەن» دېگەن سۆز ئىبراھىم ھاجىمغا تەسىر قىلغان چېغى، يۇقىرىقى ئىشلارنى ئەسلەپ ئۆتكەندىن كېيىن ئىبراھىم ھاجىم كۆز يېشىنى سۈرتتى:

— يۈز ئادەمنى ئۆلتۈرگەن قاتىلنىڭ تەۋبىسىنى قوبۇل قىلغان خۇدايىم مەندەك بىر جاھىل بەندىسىنىڭ گۇناھىدىن كېچىدۇ، ئەلۋەتتە! — دېدى ئۇ ئاخىر ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ، — راست، سۈپۈرگە ھاجىم يىگىرمە ئالتۇننى ماڭا ئامانەت قويغان. بۇ يىگىرمە ئالتۇن سۈپۈرگە ھاجىمنىڭ مۈلكى، مەيلى يوللۇق، مەيلى سوۋغا - سالام قىل، ئۇ سېنىڭ قولۇڭدىن چىقتى، باشقىنىڭ قولىغا كىردى. ئۇ ئەمدى باشقىنىڭ، مەندىن ئۇ پۇلنى تەلەپ قىلساڭ، سۈپۈرگە ھاجىمدەك ئۇلۇغ زاتنىڭ ھەققىگە خىيانەت قىلغان بولىسەن، ئىنساب قىل، ياقۇپ ھاجىم!

— ماقۇل، ماقۇل ئىنساب قىلاي، ئىبراھىم ھاجىم، — دېدى ياقۇپ ھاجىم بىرئاز سۈكۈتتىن كېيىن، — نۇرنىسا خېنىمنى سەن ماڭا تونۇشتۇردۇڭ، ئۇنىڭ سەۋداسىنىمۇ سەندىن كۆرىمەن. نۇرنىسا خېنىم ئۈچۈن مەن ھەرنېمە قىلىشقا رازىمەن. ماقۇل، سېنىڭ تابەڭ بولغاندىكىن مېنىڭ ھېلىقى جايىمنى، يىگىرمە سەر ئالتۇن، ئەللىك مىڭ رىيال پۇلنى نۇرنىسا خېنىمغا قانۇنىي يول بىلەن مىراس قىلىپ توغرىلا! خېنىمنى بۈگۈن - ئەتىنىڭ ئىچىدە نىكاھلاپ ئەمرىمگە ئالاي. ئەمما، مەن ۋاپات بولغاندىن كېيىن خېنىمغا يۈزسىزلىك

قىلىما، ئۇنداق قىلساڭ ئەرسات كۇنى قىزىل تىرنىقىم قىزىلئۈڭگىچىگدە بولىدۇ. مۇڭگۇزسىزنىڭ مۇڭگۇزلۇكتىن قىساسىنى ئېلىپ بېرىدىغان خۇدايىم جازا ئۇشەردى ئىنئامىنى سەندىن ئايىمايدۇ !

4

مۇھەببەتتىن مەست بولۇپ، ھاياتىنىڭ ئاخىرىدا بەخت ئىزدىگەن بوۋاي باللىرىنىڭ نارازىلىقىغا قارىماي نۇرنىسا خې-نىمنى نىكاھ قىلدۇرۇپ ئۆز ئەمرىگە ئالدى. نىكاھتىن كېيىن-كى تۇنجى ئاخشام ئۇچۇن ئۆزىنىڭ ئەڭ كۆڭۈللۈك ئۆيى — بازار سىرتىدىكى يېڭىدىن سېتىۋالغان بەش قەۋەتلىك، ئەتراپى بۇك خورمىزارلىق جاينى تەييارلىدى. قىرىق ئېغىزلىق، ھەم-مىلا خانىسى ئەڭ ئېسىل، ئىران، يۇنان، ئىتالىيە گىلەملىرى، ياۋروپا دىۋانلىرى بىلەن بېزەلگەن بۇ ئۆيدە ئۇ ئاخشام ئەر - ئايال ئىككىسىدىن باشقا ھېچكىم قالمىغاندا، نۇرنىسا خېنىم نېپىز گىرىپ كۆڭلەك، بويۇن، قۇلاق، بىلەك، بارماقلىرى ئال-تۇن بىلەن نۇرلانغان، ئۆزىدىن گۇپۇلدەپ ئەنبەر پۇرىقى كېلىپ تۇرغان ھالدا بوۋاينىڭ ئالدىدا يۇمشاق گىلەمدە تىزلىنىپ ئول-تۇردى ۋە تېخى جەلپ قىلىش كۇچىدىن ئايرىلمىغان خۇمار كۆزلىرى بىلەن نازلىنىپ تۇرۇپ:

— ھاجىم، مەن بۇگۇن ئۆزۈمنى بەختلىك دەيمەن، خۇدانىڭ قۇلچىلىقىنى قىلىپ، ھالال ئىشلەپ نېمەتكە ئېرىشكەن بىر تەقۋادارنىڭ تەرىتىگە سۇ بېرىش ماڭا نېسىپ بوپتۇ. مېنى سىلى بەختلىك قىلدىلا، قانداق قىلسام مەندىن رازى بولالىكىن؟ — دەپ سورىدى.

بوۋاي شادلانغان، ھاياجانلانغانىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە يىگىرمە نەچچە يىلدىن بېرى بىرەر ئايالغا تېگىلىپمۇ قارىمىغان، ئەمما خىيال ۋە چۇشىدە گۇزەل ئاياللار بىلەن

دائىم پىچىرلىشىپ كەلگەنلىكى ئۈچۈن، ئالدىدا ئۆزىگە تەلمۈرۈپ تۇرغان گۈزەل ئايالنىڭ خىيالىمۇ، چۈشىمۇ ئەمەس، نەق ئارزۇسىدەكلا راستىتىنلا تىرىك ئايال ئىكەنلىكىگە تېخى ئىشەنچ قىلالماي ئارىسالدىلىقتا ھودۇقماقتا ئىدى. ئۇنىڭ شالاڭ ساقىلى، كۆكۈچ لەۋلىرى تىترىمەكتە، قوۋۇز گۆشلىرىمۇ تارتىشىپ لىپىلدىماقتا ئىدى. نۇرنىسا خېنىم بوۋاينىڭ چىرايىغا قارىدى ـ دە، تىترىدى ۋە ئۆزىگە بېقىنمايدىغان سەسكىنىشنى يوشۇرۇش ئۈچۈن كۆزلىرىنى يۇمدى. بوۋاينىڭ تىترەپ تۇرغان قوللىرى ئۇنىڭ مۈرىسىگە چۈشكەندە، ئۇ خۇددى ئىسسىق يوتقاندىن مۇزدەك سۇغا تاشلانغاندەك بولدى. بوۋاينىڭ تىترەڭگۈ ئاۋازى ئاڭلاندى:

— راست دەۋاتاملا، خېنىم، سىلى خۇددى دېگەنلىرىدەك بەختلىك بولغان بولسىلا ئىدى، بۇ مېنىڭ بەختلىك بولغانلىقىم. ماڭا بەخت لازىممىدى؟ تۆت كۈنلۈكۈم قالغان ئادەممەن. سىلىنى نىكاھىمغا ئالغىنىم سىلىنى ئايال قىلىپ، ھۇزۇرلىنىش ئەمەس، سىلىنى ئاز ـ تولا پۇل ـ دۇنياغا ئىگە قىلىش. بىلىپ قويسىلا، مەن سىلىگە بىر قورۇ ـ جاي، يۈز مىڭ دوللار پۇل، يىگىرمە سەر ئالتۇن مىراس قالدۇردۇم. مەن بىلىمەن، ھازىر بەختمۇ، مۇھەببەتمۇ، دوستلۇق، ئادەمگەرچىلىكمۇ ئالتۇن ـ پۇل بولۇپ قالدى. مەن ئەرلىك ھوقۇقۇمنى ئىشلىتىش كۈچىدىن ئايرىلغان ئاجىز قېرىمەن. ھەرقانداق دورا، ھەرقانداق ئەملەشمۇ مەندە يوقالغان كۈچنى تىرىلدۈرەلمەيدۇ. مەن سۆزلەيدىغان مۇردا، تاماق يەيدىغان ھەيكەلمەن. نۇرنىسا خېنىم، ماڭا ئېيتسىلا، ئىبراھىم ھاجىم سىلىگە تۇغقانمۇ، ياتمۇ؟ ھېلىلا خۇپتەن ئوقۇدۇق. تەرەت بىلەن تۇرۇپتىمىز، راست گەپلىرىنى قىلسىلا؟

— ئىبراھىم ھاجىم ئاتا باشقا ئانا بىر ئاكام بولىدۇ. ماڭا ۋىزا ئەۋەتىپ بۇ يەرگە ئەكەلگەنمۇ، سىلىنى لايىق تاپقانمۇ شۇ كىشى.

— بەلەن، بەك بەلەن ! — دېدى ياقۇپ ھاجىم تىترەپ تۇرۇپ، — سىلىنى بىر ئەرەبنىڭ خىزمىتىگە سالغانمۇ، ئۆز ئۆيىدە تۇرغۇزماي، كوچا راباتتا تۇرغۇزغانمۇ ئىبراھىم ھاجىممۇ؟

— شۇنداق، ھاجىم، ئۇ ماڭا: بىرمۇ كىشىگە مېنى ئۆز ئاكام دېمىگىن، ئۇنداق دېسەڭ شۇ ھامان يۇرتقا قايتۇرۇۋېتىمەن، — دېدى.

— ھەي ئۇيغۇر، ھەي ئۇيغۇر، پۇل، پايدا ئۇچۇن ھەممىنى قىلالايدىغان ئۇيغۇر. خېنىم، بىلەملا، مەن خوتۇن ئالىمەن دېسەم، يەمەن، مىسىر، تۈرك، ئەرەب، ھىندونېزىيە، پاكىستان گۈزەللىرى تولۇپ تۇرۇپتۇ، مېنىڭ پۇلۇم ھەرقانداقنى ئالدىمدا تىز چۆكتۈرەلەيدۇ. لېكىن، مەن بىر ئۇيغۇر ئايالنى بەختلىك قىلماقچى بولدۇم. مەن مانا شۇ ئارزۇنىڭ ئىشقىدا ياندىم، مانا شۇنىڭ ئۇچۇن سىلىگە ئاشىقى ـ بىقارار بولدۇم. خېنىم، ئىشىمىزغا ئىبراھىم ھاجىمنىڭ ھارام نىيىتى ئارىلىشىپ قالدى. ئۇ سىلىنى بەختلىك قىلمايدۇ. ئۇ ئۆز بايلىقىنى كۆپەيتىش ھېسابىغا سىلىنى بەختسىز قىلىدۇ. بىر ئۇيغۇر ئايال بىچارە خورلۇققا ئۇچرايدۇ !...

بوۋاينىڭ كۆزلىرىدىن تاراملاپ ياشلار قۇيۇلدى. توختىماي تىترەۋاتقان قوللىرى بىلەن تىزلىنىپ ئولتۇرغان ئايالنى قۇچاقلىدى. ئۇنىڭ ۋۇجۇدى ئېرىدى. پۈت ـ قولى بوشاشتى، ئەڭ ئاخىرقى ئەرلىك تەلىپى خۇددى قېلىن كۆل ئاستىدا قالغان بىر تال چوغ بوراننىڭ كۈچى بىلەن كۆل تېگىدىن ئازاد بولۇپ سۇس يالقۇنجىغاندەك، پىل ـ پىل قىلدى ـ دە، ماغدۇرسىز قوللىرى بىلەن ئايالنى يۇمشاق چۈشەككە تارتتى. ئۇ ئۇنتۇغان، تامامەن خىيالىدىن كۆتۈرۈلگەن ئىشنى باشلىدى ـ دە، بىردىنلا ھوشىدىن كەتتى. ئارتۇق خۇشاللىق، بەخت ھالاۋىتىنى بوۋاينىڭ ئاجىز بەدىنى كۆتۈرەلمىدى...

ئارىدىن بىر ھەپتە ئۆتكەندە، ياقۇپ ھاجىمنىڭ جەسىتى

ئاشۇ يېڭى قورۇسىنىڭ ھويلىسىدىكى يېڭىدىن كولانغان يەرلىككە ئەرەب قائىدىسى بويىچە دەپنە قىلىندى. ئىبراھىم ھاجىم ئۇنىڭ ئۆيىدە ئولتۇرۇپ ئۈچ كۈن قۇرئان ئوقۇدى. يەنە بىر ھەپتىدىن كېيىن، ئۇ نۇرنىسا خېنىمغا ئايروپىلان بېلىتىنى تەڭلەپ تۇرۇپ:

— ئەتىلا يۇرتقا ماڭ، بىر-بىرلا ئىنىڭ بىلەن ياراش، باللىرىڭنى باق، مانا ساڭا مېنىڭ ياردىمىم ئىككى مىڭ ئامېرىكا دوللىرى! — دېدى.

نۇرنىسا خېنىم:

— ھېچ بولمىسا ئېرىمنىڭ يىلىغىچە ئولتۇرىمەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئېرىم ماڭا بىر جاي، يۈز مىڭ دوللار، يىگىرمە سەر ئالتۇن مىراس قالدۇرغان، بۇ بايلىقنى ئەكىتىمەن، — دېدى.

— مىراس قەغىزىڭ قېنى؟ قازىخانىنىڭ مۆھرى بېسىلغان مىراس قەغىزىڭ بولمىسا بىر رىيالغىمۇ ئىگە بولالمايسەن!

— بۇ قەغەز سىلىدە ئەمەسمىدى، ئاكا! ھاجىم جان ئۇزۇش ئالدىدا سىلىگە شەرەت بىلەن گەپنى ئۇقتۇرغان. ھاجىمنىڭ ھەققىگە خىيانەت قىلمايدىغانلا، ئاكا!

— مەندە ھېچقانداق مىراس خېتى يوق! — دېدى ئىبراھىم ھاجىم قاپىقىنى تۇرۇپ، — ياقۇپ ھاجىم سېنى ئالداپتۇ. تېز كەت، بولمىسا ياقۇپ ھاجىمنىڭ باللىرى سېنى سولىتىپ قويىدۇ. بىلەمسەن، سەن ئۇنىڭغا تەگمىگەن بولساڭ ئۇ ھېچ بولمىسا بەش يىل ئۆمۈر كۆرەلەيتتى. ئۇلار قانۇنغا ئۈستۈڭدىن ئەرز سۇنسا، قانۇن چوقۇم سېنى جاۋابقا تارتىدۇ. ئۇنىڭدىن كۆرە...

— نېمە، بوۋاينىڭ ئۆلۈمىنى مەندىن كۆرەمدۇ تېخى ئۇلار؟

نۇرنىسا خېنىم غالىلداپ تىترىدى.

— ئەلۋەتتە. توي ئاخشىمىلا يىقىلغان تۇرسا!...

نۇرنىسا خېنىم ئەتىسى جىددە ئايرودۇرۇمىدا ئاكىسى

بىلەن خوشلاشقاندا بۇقۇلداپ يىغلاپ تۇرۇپ:

— ئاكا، مېنىڭ ئورنۇمدا ياقۇپ ھاجىمنىڭ روھىغا ئاتاپ قۇرئان ئوقۇتۇپ قويۇڭ! — دېدى.

— ئەلۋەتتە، — دېدى ئىبراھىم ھاجىم ئوشۇقنى يېپىپ تۇرىدىغان ئاق كۆڭلىكىنىڭ چوڭقۇر يانچۇقىدىن قول ياغلىقىنى چىقىرىپ كۆز يېشىنى سۈرتۈپ تۇرۇپ، — ئىبراھىم خېلىلۇللانىڭ نامى بىلەن ئادالەت ئۈچۈن ياشاۋاتىمەن سىڭلىم، ئىنساب دىيانەت تۇغى قولۇمدا كۆتۈرۈكلۈك، جازائۇشەردى نەسارىلارغا ئىنىئام. مەن دۇنياغا جازا ئۆلخەيرى ئۈچۈن تۇغۇلغان ئۇيغۇر ئوغلىمەن!...

1988 ـ يىلى 12 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى

ھاجىم توغرىسىدىكى ئىغۋالار

... ماقۇل بالام، مەن پىكرىڭنى قوبۇل قىلاي: ناسىر ھاجىمنىڭ ئۈستىدىن يازغان ئەرزىنى قايتۇرۇۋالاي. لېكىن، مەن ئۆمرۈمدە ھېچكىمدىن ئاڭلىمىغان ئاھانەتنى ھاجىمدىن ئاڭلىدىم، ھېچكىمدىن كۆرمىگەن خورلۇقنى ھاجىمدىن كۆردۈم. مەنمۇ قانۇننى بىلىمەن، ئۇزاق يىللىق ئوقۇتقۇچىمەن. ھازىر دىندار بولغىنىم بىلەن، نۇرغۇن ئۆمرۈم مۇئەللىمچىلىك بىلەن ئۆتكەن. شۇنىڭ ئۈچۈن، قانۇننى بىلىمەن: بىر ئادەمنىڭ ئۈستىدىن ئىغۋا توقۇشقا، بىر ئادەمگە ھاقارەت قىلىشقا قانۇن يول قويمايدۇ. ھاجىم مېنى نەچچە يۈز ئادەمنىڭ ئالدىدا: «پەخرىدىن سەرراپ» دەپ ئاتىدى. ئۇنىڭ پاش قىلىشى بىلەن مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلاردىن ئادەم كېلىپ: «قانۇنسىز ئالتۇن سودىسى» قىلىۋېتىپسەن، دەپ مېنى جاۋابقا تارتتى. مەن ئۇلاردىن قاتتىق رەنجىدىم. ئۇلارنى: «تۇخۇمدىن تۈك ئۈندۈرىدىغان مۇتتەھەملەر !» دەپ تىللىدىم. ئۇلار: «ناھىيەلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، ئاتاقلىق دىنىي زات ناسىر ھاجىممۇ يالغانچىمۇ؟» دەپ ھاجىمنىڭ پاش قىلىش ماتېرىيالىنى ئالدىمغا تاشلىدى. ئوقۇپ باقسام قىپقىزىل تۆھمەت ! غەزىپىم ئىچىمگە سىغماي شۇ كۈنى نەزىردىلا ھاجىم بىلەن تۇتۇشۇپ قالدىم ـ دە، كالىچىمنى ھاجىمنىڭ بېشىغا ئاتتىم. ھېلىمۇ ياخشى، كالاچ ھاجىمنىڭ سەللىسىگە تەگكىنى، بولمىسا جامائەت مېنى چالما ـ كېسەك قىلاتتىكەن. مېنى جامائەت ئۇ كۈنى دۆشكەلەپ، غولۇمدىن ئىتتىرىپ، نەزىردىن قوغلاپ چىقارغاننى ئاز دەپ، ناھىيەلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى

ئىدارىسىنىڭ بىر كېچاڭى ھاجىمنىڭ كۆشكۆرتۆشى بىلەن مېنى ئۈچ كۈن سولاپ قويدى... بۇ ئىشلار ھار كەلمەمدۇ؟ مېنىڭمۇ بالىلىرىم، نەۋرىلىرىم، يۇرت ـ جامائىتىم بار ـ دە! ھاجىم يۈز ـ خاتىر قىلمىغاندىكىن، مەنمۇ قاراپ تۇرمايمەن ـ دە. ھاجىمنىڭ ئۈستىدىن سوتقا ئەرز بەردىم. قانۇن ئالدىدا ھەممە ئادەم باراۋەر. قانۇن مۆتىۋەرگىمۇ، لۈكچەككىمۇ ئوخشاش ئىشىنىشى كېرەك ـ دە. ئەرزىمنى ئاڭلاپ ھاجىم كۈندە دېگۈدەك ئەلچى قويۇپ بوسۇغامنى تېشىۋەتتى. بۇگۈن سەن كەپسەن، نېمىمۇ دەيمەن، ماقۇل، ئەرز يازمىغان بولاي. ماقۇل، ھاجىم بىلەن سىياسىي كېڭەشنىڭ ۋەكىللىكىنىمۇ تالاشماي. لېكىن، سەن ئاڭلاپ قوي، ھاجىم ھەققىدىكى ئىغۋالارنى بىر تەكرارلىۋالاي: ھاجىم مېنى ئىغۋا تارقاتتى دەيدۇ. مەن ئىغۋاچىمۇ ياكى ھاجىم ئۆزى «ئىغۋا» ئۈچۈن ئۇرۇق چاچتىمۇ؟ بۇنى سەن ئۆزۈڭ ئويلاپ خۇلاسىلىۋال. مەن ھاجىم بىلەن بىللە ھەج قىلىش جەريانىدا كۆرگەن ـ ئاڭلىغانلىرىمنىلا ساڭا دەپ بېرەي:

ھەج قىلىش — ئىسلام دىنىدىكى بەش پەرھىزنىڭ بىرى. مەن بالىلىرىمنىڭ زورى بىلەن ھەج قىلدىم، بالام. ئۈچىنچى ئوغلۇم ئەفرىدىن بۇنىڭدىن ئون يىل بۇرۇن ئۆيدىن يامانلاپ چىقىپ كېتىۋىدى، گۇاڭجۇ دېگەن شەھەرگە بېرىۋېلىپ بەش يىلدىن كېيىن كاتتا سودىگەر بولۇپ قايتتى. يەتتە ئوغۇلنىڭ يەتتە خىل ھۈنىرى بار، بالام. ئەمما، يامىنى ئاشۇ ئەفرىدىن. ئۇ شەيتانغا نوختا سالالايدۇ، ئالداركۆسىنى ئالدىيالايدۇ. تىۋۋا، مېنىڭ پۇشتۇمدىن ئەفرىدىندەك ئالدامچىنىڭ چىقىشىنى ئويلاپمۇ باقمىغانىكەنمەن. ھازىر ئۇنىڭ ئۈچ شەھەردە دۇكىنى بار، نەچچە يۈز مىڭ سوملۇق دەسمايىسى بار. ھازىر ئۇ چوڭ باي. لېكىن، ئۇنىڭ بايلىقى ساختىلىق، يالغانچىلىق بىلەن قولغا كەلگەن. مەن ئۇنىڭ پۇلى بىلەن ھەج قىلىشنى راۋا كۆرمىۋىدىم، قالغان ئالتە ئوغلۇم بىلەن ئىككى قىزىم ھالال

ئەمگەكتىن تاپقان پۇللىرى بىلەن مېنى يولغا سالماقچى بولدى. ئىككى مىڭ ئامېرىكا دوللىرى بولمىسا پاسپورت بەرمەيدىكەن. مېنىڭ بالىلىرىم نەدىن جۆندىدىكىن سەككىز مىڭ ئامېرىكا دوللىرى جايلاپتۇ. ئەفرىدىن مەن بىلەن بىللە بارماقچى بولۇۋىدى، مەن، سودىگەرچىلىك قىلىپ ھەج ساۋابىنى گۇناھقا ئايلاندۇرمىسۇن دەپ ئۇنىمىدىم. ئاخىر، بالىلىرىم ناسىر ھاجىم بىلەن ئىككىمىزنى يولغا سالدى. ناسىر ھاجىم كىم بولىدۇ، دەمسىنا؟ بىلمەمسەن، ھېلىقى مازارنىڭ جارۇپى شۇ. ئۇ ھازىر سىياسىي كېڭەشنىڭ ئەزاسىمۇ بولدى، بېيجىڭ، ئۈرۈمچىلەرگە ۋەكىل بولۇپمۇ نەچچە قېتىملاپ باردى. بولىدۇ، ناسىر ھاجىم كونكرېت ئادەم. مەن مۇشۇ ئادەمنىڭ ئەھۋالىنى سۆزلەپ بېرەي. ئۇ ئادەم ھازىر يۇرت چوڭى، ھۆكۈمەتنىڭ تىزىمىدا بار ئىناۋەتلىك ئادەم. ئۇ ئادەم ئالدىنقى يىلى ھۆكۈمەتنىڭ ھەج ئۆمىكى بىلەن بىر قېتىم ھەج قىلىپ كەلگەن. بۇ — ئۇنىڭ ئىككىنچى قېتىملىق سەپىرى. ئالدىنقى قېتىم ھەج قىلىپ يانغىنىدا پۈتۈن رايوندىكى يۇرت چوڭلىرى تۆت ئاپتوبۇس بىلەن شەھەرگە كىرىپ ھاجىمنى كۈتۈۋالغانىدۇق. ئۇ بىزنىڭ تۇنجى ھاجىمىمىز بولغاچقا، بىز ئۇنىڭ پەشلىرىنى سۆيدۇق. ئۇنىڭ ئۆيىدە بىر يۇتۇم زەمزەم سۈيى ئىچكەنلىكىمىز ئۈچۈن، ئۆز قولىدا بىردىن تەسۋى تەقدىم قىلغانلىقى ئۈچۈن ئۆزىمىزنى بەختلىك - ئامەتلىك ھېسابلىدۇق. ھاجىم ئات ياكى ئېشەك بىلەن كوچىلاردىن ئۆتسە، ھەممىمىز بېشىمىز يەرگە تەگكۈچە ئېگىلىپ سالام بەردۇق. ئۇنىڭ ئارقىسىدا ناماز ئوقۇشنى ساۋاب بىلىپ، يىراق كۆرمەستىن ناسىر ھاجىم ئۆز ۋاقتىدا جارۇپلۇق قىلغان، ھازىر ئىمامىلىق قىلىۋاتقان جۈمە مەسچىتىگە بېرىپ بەش ۋاخ نامىزىمىزنى ئوقۇدۇق. نەزىر - چىراغ، ئۆلۈم - يېتىم مەرىكىلىرىدە ئۇنىڭغا ئون سوم شۇڭغۇتۇش ئورنىغا يۈز سوم شۇڭغۇتتۇق. ئۇنىڭ دۇئاسى، ئۇنىڭ دەمدىسى قىرىق

يىللىق كونا كېسەلگە، ئوتتۇز يىللىق تۇغماس خوتۇنغىمۇ داۋا ـ شىپا بولىدۇ دېسە، ئۇنىڭغا ئىشەندۇق. ئۇ بىزنىڭ بۇ يېزىلىرىمىزدا تىل تەگكۈزگىلى، گۇمان قىلغىلى بولمايدىغان بىر «پەيغەمبەر»گە ئايلىنىپ قالدى. ئۇنىڭ ئىززەت ـ ئابرۇيى، كىرىم ـ تاپاۋىتى مانا شۇنداق راسا كۆپىيىۋاتقان كۈنلەرنىڭ بىرىدە، ناسىر ھاجىم چاندۇرۇپ قويدى. نېمە قىلدى دەمسىنا؟ بىر تۇل ئەما ئايال ئۆز قىزىنى ھاجىمغا دۇئا قىلدۇرغانىكەن، ھاجىم يۇرت ـ جامائەتتىن ئەيمەنمەستىن ئۆزىنىڭ يەتمىشتىن ئاشقان، يۇرت ـ جامائەت ئىچىدە ئىناۋىتى بار ھاجىم ئىكەنلىكىنى ئۇنتۇپ، ئۇن يەتتە ياشلىق مەسۇم قىزنى مومىيى ئۇستىگە نىكاھ قىلدۇرۇپ توقاللىققا ئاپتۇ. ھاجىمنى يۇرت ـ جامائەت قانۇنىي جازادىن ساقلاپ قالدۇق. لېكىن، ئۇنىڭ ئىناۋىتىنى ساقلىيالمىدۇق.

مانا مۇشۇ ناسىر ھاجىم ماڭا ھەمراھ بولدى. ھاجىم ماڭا:

— ئىككىنچى قېتىم ھەج قىلىپ پاكلىنىپ كېلىمەن. خۇدا بەندىسىنى كەچۈرىدۇ. مەن ئەرەپاتتا ھەممە گۇناھىم ئۈچۈن خۇدايىمدىن كەچۈرۈم سورايمەن! — دېدى.

بىز ناسىر ھاجىم ئىككىمىز بۇ يىل 6 ـ ئايدا يۇرت ـ جامائەتكە كاتتا نەزىر بېرىپ، يۇرتنىڭ دۇئا ۋە سوۋغا ـ سالام يوللۇقلىرىنى قوبۇل قىلىپ يېزىدىن شەھەرگە كىردۇق. ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسى بىلەن ئىسلام جەمئىيىتى بىزنى يىغىپ بىر ھەج ئۆمىكى تەشكىللىدى. بىز تۇغقان يوقلاش ۋەزىپىسى بىلەن ماڭىدىغانلار ئوتتۇز تۆت كىشى ئىكەنمىز. كۆپچىلىك مېنى ھەج ئۆمىكىنىڭ باشلىقى قىلىپ سايلاپ قويدى. مەن ناسىر ھاجىمنى كۆرسىتىۋىدىم، مەندىن باشقا ئىككى ئادەم ئۇنى قوللاپ ئاۋاز بېرىپتۇ. ئۆمرىدە تۆت ئادەمگە باشلىق بولۇپ باقمىغان ماڭا ئوخشاش بىر سەھرالىق ئوتتۇز نەچچە كىشىلىك ھەج ئۆمىكىگە باشلىق بولۇپ سايلانسا، تولىمۇ كۈلكىلىك تۇيۇلىدىكەن. ھەممىدىنمۇ ماڭا بۇ ئىش

كۆلكىلىك تۇيۇلدى. ساقال قويغىنىم ياخشى بولغانىكەن. مەن نەۋرە كۆرگەنلىكىم ئۈچۈن يېزا ئادىتىگە ئەمەل قىلىپ ساقال قويغانمەن. ساقال بىلەن ھۆرمەت تېپىش خىيالىمغا كىرمىۋىدى، بۇ قېتىم ساقالنىڭ ھۆرمىتى بىلەن «باشلىق» بولۇپ قالدىم، دەپ ئويلىدىم.

— ياق، ساقالنىڭ ھۆرمىتىنى قىلسا مېنى سايلىسا بولاتتى، — دېدى شەھەردىن قەشقەرگە يولغا چىققان كۆنىمىز ناسىر ھاجىم چىرايلىق، تۆت چاسا ساقىلىنى سىيپاپ قويۇپ، مەيۈس ھالدا، — سىزنىڭ بۇ گېپىڭىز توغرا ئەمەس. كۆپچىلىك سىزنىڭ مۆئەللىم بولغانلىقىڭىزنى ھۆرمەت قىلىشتى. ھەممىنى بىلدىم، ئەپەندى. ھەج قىلغۇچى ئوتتۇز نەچچە كىشىنىڭ يېگىرمە نەچچىسى سىزنىڭ ئوقۇغۇچىلىرىڭىز ئىكەن. ئۇلار ھەج قىلغىلى ئەمەس، سودا قىلىپ پۇل تاپقىلى كېتىپ بارغان سودىگەرلەر. سىز ساپلا سودىگەرلەرنى تەربىيەلەپسىز. يۈز بالىڭىزنىڭ توقسىنى سودىگەر. سودىگەر دېگەندە ئىمان سۇيۇق بولىدۇ. بۇنداق ئىمانى سۇيۇق ھەج ئۆمىكى بىلەن بىللە سەپەر قىلىشمۇ بىر گۇناھ، ئەپەندى. سىز بۇلارغا باشلىق بولدۇم دەپ خۇشال بولۇۋاتىسىز. بىلەمسىز، سىز گۇناھكارلارغا باش بولدىڭىز، ھى - ھى - ھى...

— ھاجىم، ھەج سەپىرىدە كىشىگە ئازار بېرىش، قوپال گەپ قىلىش ھەتتا ئېھرامغا كىرگەندىن كېيىن گۈل - گىياھلارنى ئۈزۈش، ھاشاراتلارنى ئۆلتۈرۈشمۇ گۇناھ بولىدۇ، شۇنداقمۇ؟

بىز ئاپتوبۇسنىڭ ئالدىدا ئولتۇرىمىز. ئارقىمىزدا ئوتتۇز نەچچە ھەج قىلغۇچى ئولتۇرۇپتۇ. بىز چۈشكەن قىرىق نەچچە ئورۇندۇقلۇق، چەت ئەلدە ياسالغان ئالىي دەرىجىلىك ئاپتوبۇسنىڭ بوش قالغان ئورۇندۇق ۋە ئاپتوبۇسنىڭ ئۈستى ھەج قىلغۇچىلارنىڭ چامادان، چىڭدالغان مىشكاپ، خالتىلىرى

بىلەن تولغان، ھاجىمنىڭ كۆزدە تۇتقىنى مانا شۇ ماللار ئىدى. ئۇ مېنىڭ گېپىمنى ئاڭلاپ كەينىگە بۇرۇلدى ـ دە، كۆپچىلىككە ئاڭلىتىپ تۇرۇپ:

— ئازار بېرىش، قوپال گەپ قىلىش گۇناھ، لېكىن پەرھىز ئادا قىلغىلى ئەمەس، باي بولۇپ كېلەيچۇ دەپ ھەج قىلغىلى يولغا چىقىش تولىمۇ چوڭ گۇناھ. خۇدانى ئالداش، ئىماننى سېتىش دېگەن مانا شۇ!

— ئۇنداقتا سىلىنىڭ ئىمانلىرىچۇ، تەخسىر! — دېدى ئېگىز، چوقۇر يىگىت ئورنىدىن تۇرۇپ، — راست، مەن ئۇزۇم سودىگىرى. سوۋغا ـ سالام ئۇچۇن ئىككى ـ ئۇچ يۈز مېتىردەك شايى بىلەن ئىمبوس ئالدىم. سىلىچۇ؟ ماشىنىدىكى يۈكنىڭ يېرىمى سىلىنىڭ، تەخسىر. قانچىلىك يوپكا، چۇچۇنچە، مەرۋايىت ئالدىلا؟ يول ئۇزۇن، تېخى كۆرىمىز. كىم سودا قىلغىلى، كىم ھەج قىلغىلى كېتىپ بېرىپتۇ؟ ياراتقان ئىگىسى ھەممىنى كۆرۈپ تۇرىدۇ!

— بەس، ھاي قاسىم ئۇكام، — دېدىم مەن تەخىر قىلالماي، — ھاجىمنىڭ گەپلىرى يوللۇق، راست ئېيتىدۇ، ھەج قىلغىلى ساپ نىيەت بىلەن مېڭىش زۆرۈر.

يول ئۇزۇن، سەپەر مۇشكۇل، ماشىنىدىكىلەر تېزلا بىر جامائەت بولۇپ قالدۇق. سۇ بار يەرلەردە توختايمىز، بەش ۋاخ نامازنى قازا قىلمايمىز. مەن ئەزان ۋە تەكبىر ئېيتىمەن، ئىمامەتچىلىككە ھاجىمنى ئۆتكۈزۈپ قويدۇق. ھەر ۋاخ نامازدىن كېيىن ناسىر ھاجىم «ھەج ساۋاتلىرى» ئىسلام دىنىنىڭ ئەۋزەللىكلىرى ئۇستىدە ئۇزاقتىن ـ ئۇزاق كىتابخانلىق قىلىدۇ. نامازدىن كېيىن ماشىنىدا كېتىپ بېرىپمۇ ساۋاب ۋە گۇناھلار ئۇستىدە ئاۋازلىرى پۈتكۈچە سۆزلەيدۇ. مەن قايىلمەن، ناسىر ھاجىم شەرىئەت ئىلمى چوڭقۇر كىشى ئىكەن. قاراڭ، «قۇرئان كەرىم» كەلىمىلىرى ئۇستىدە شۇنداق تەپسىلىي سۆزلىدىكى، قۇرئاندىكى ئالتە مىڭ ئالتە يۈز ئاتمىش

ئالتە ئايەتنى تۆرلەرگە بۆلۈشنى مەن بىرىنچى بولۇپ ھاجىمدىن ئاڭلىدىم. نېمە، قانداق تۆرلەرگە بۆلۈنىدىكەن دەمسىنا؟ ساڭا بۇنىڭ نېمىگە لازىمى بار بالام؟ بوپتۇ، بۇمۇ بىر بىلىم دەپ تونۇغان بولساڭ دەپتىرىڭگە يېزىۋال، ھە، راستتىنلا ئاۋۇ ئۇنىئالغۇ دېگەن نېمەڭ ھەممىنى ساڭا خاتىرىلەپ بېرىدۇ ئەمەسمۇ. ئۇنداق بولسا بىلىۋال: قۇرئاندىكى ئالتە مىڭ ئالتە يۈز ئاتمىش ئالتە ئايەت تۆۋەندىكىچە تۆرگە بۆلۈنىدىكەن:

مىڭ ئايەت ۋەئىدە (يەنى ئەمرىمگە مەدھىيە).

مىڭ ئايەت ۋەئىدە (يەنى تەھدىت).

مىڭ ئايەت ئەمرى (يەنى بۇيرۇق).

مىڭ ئايەت فەھىيە (يەنى مەنئى، چەك).

مىڭ ئايەت قىسسە (يەنى ۋەقەلەر).

مىڭ ئايەت مىسال (مىسالىنى ئۆزۈڭ بىلىسەن).

بەش يۈز ئايەت ھالال ـ ھارام.

يۈز ئايەت دۇئا (يەنى تىلەك).

ئاتمىش ئالتە ئايەت ناسۇخ ـ مەنسۇخ (تىلاۋەت قىلىنىدۇ، ئەمەل قىلىنمايدۇ، دېگەن سۆز).

ـــ ناسىر ھاجىمنىڭ ئەڭ كۆپ سۆزلەيدىغىنى ھالال ۋە ھارام توغرىسىدىكى بەش يۈز ئايەت. قارا، بالام، ھاجىم ھالال بىلەن ھارامنىڭ تۆرلىرىنى شۇنداق سانايدۇكى، ئاڭلىغان ئادەمنىڭ ئاغزى ئېچىلىپ قالىدۇ. ئۇ، دۇنيادىكى ھارام نەرسىلەرنىڭ سانىنى بىرنەچچە يۈزگە، ھەتتا بىرنەچچە مىڭغا يەتكۈزگەن. ئۇنىڭ دېيىشىچە: ئادەم پىلسىراتنىڭ ئۈستىدە ماڭغۇدەك، ئازراقلا دىققەت قىلمىسا ھاراملىق پاتقىقىغا دەسسىۋالىدىكەن. كۆپچىلىك سەپەر جەريانىدا ھاجىم توغرىسىدىكى ھېلىقىدەك گەپلەرنى ئۇنتۇپ ئۇنى ھۆرمەتلەشكە، ئۇنىڭغا ئىخلاس قىلىشقا باشلىدى. ئۇ ئاشۇنداق قىلىپ گەپ ـ سۆزسىزلا بىزنىڭ ھەج ئۆمىكىمىزنىڭ بىرىنچى نومۇرلۇق ئادىمىگە ئايلىنىپ قالدى. مەن ھەج ئۆمىكىنىڭ باشلىقى

بولغىنىم بىلەن ھېچقانداق بىر ئىشنى ناسىر ھاجىمنىڭ مەسلىھەتىسىز قىلمايدىغان بولۇپ قالدىم. ئۇ ئوتتۇز نەچچە كىشىنىڭ ئەقىلدارى، رەھبىرى، پېشۋاسى بولۇپ قالدى.

— ئۇنىڭ دۇئا قىلىنغان قىزنى ئالغىنى ئىغۋا ئىكەن.

— شۇنداق بولماي نېمە بولاتتى، بىز ئۇيغۇرلار پىتنە ـ پاساتقا شۇنداق ئۇستا تۇرساق...

— پىتنە توقۇيدىغان بولساق ئىگەكىم...

— ھاڭگىنى مادا قىلىۋېتىمىز !

— نارەسىدەنى قاتىل قىلىۋېتىمىز !

— ئۆزىمىز توقۇغان پىتنىگە ئۆزىمىز ئىشىنىمىز !

ئاخشىمى چۆلدىكى ئازادە شەخسىي سارايدا يېتىپ قىلىنغان بۇ سۆھبەتكە يەنە مەن چەك قويدۇم:

— قويۇڭلار دەيمەن، غەيۋەت ـ شىكايەت گۇناھ !

— بىز بىرىنى دېمىدۇق.

— ئۇيغۇرلار توغرىسىدا دەۋاتىسىلەرغۇ، بۇ گۇناھ ئەمەسمۇيا؟

— بىزمۇ ئۇيغۇرغۇ. ئۆز ـ ئۆزىمىزنى دېسەك گۇناھ ئەمەستۇ، ئەپەندى؟

مەن دائىم مۇشۇنداق سوئاللارغا جاۋاب بېرەلمەيمەن.

نېمىشقا دەمسىنا؟ پاكىتلار مېنىڭ ئاغزىمنى تۇۋاقلاپ قويىدۇ، بالام. راست، بىز پىتنە ـ ئىغۋاسىز ياشىيالمايمىز. مەن ئۆز خەلقىمىزنى ياخشى كۆرىمەن، بالام. ئۇيغۇر دېسە تىك تۇرىمەن. لېكىنزە، بۇرۇن ئۆز خەلقىمنى ياخشى كۆرگەن بىلەن ياخشى بىلمەيدىكەنمەن. مانا قارا، بۇ قېتىم خەلقىمنىڭ موللىلىرى، زىيالىيلىرى، سودىگەرلىرى، ئەخمەقلىرى، كۆكەرمىلىرى... خىلمۇخىل كەسىپ، خىلمۇخىل مىجەزلىكلىرى بىللەن بىللە سەپەر قىلىپ، پايدا ـ زىيان، راھەت ـ جاپادا بىللە، بىردە يول قويۇپ، بىردە تالىشىپ، قىزىرىشىپ يۈرۈپ خەلقىمنى چوڭقۇرراق چۈشەندىم. بالام،

بەزى ئادەملەرگە ھەيران قالدىم: ئۇلارغا خۇدايىم شۇنداق بىر كۆز بېرىپتۇ، ئۇ كۆز باشقىلارنىڭ ئەيىبىنىلا كۆرىدىكەن، ئۇلارغا شۇنداق تىل بېرىپتۇ، بۇ تىل باشقىلارنىڭ يامان گېپىنىلا قىلىدىكەن، ئۇلارغا يەنە شۇنداق بىر مېڭە بېرىپتۇ، بۇ مېڭە باشقىلارنى ۋەيران قىلىشنىلا ئويلايدىكەن!

... قېنى چاي ئىچ، بۇ گەپلىرىمنى ئۇنتۇلغۇدىن ئۆچۈرۈۋەت، باشقىلار ئاڭلاپ قېلىپ رەنجىپ يۈرمىسۇن يەنە!

— مەن يولدىن چىقىپ كەتتىم، نەگە كېلىۋىدىم ـ ھە؟ ھەئە شۇنداق. ھېلىقى چۆلدىكى سارايدا بوسو، پېتىر مانتا، چەينەك شورپىلىرى بىلەن ياخشى تويغاندىن كېيىن خۇپتەننى ئوقۇپ، قوغۇن ـ تاۋۇز شىرنىسىدىن بوشاشقان، شۇ سەۋەبتىن سىم كارىۋاتتا پاكىز كىرلىك سېلىنغان كۆرپە ئۈستىدە يېتىشقان ياش سەپەرداشلارنىڭ سۆھبىتىگە كېلىپ توختىغانمەن.

بىز ئون كىشىلىك چوڭ ئۆيدە سۆھبەتتە، ھاجىم ياندىكى كارىۋاتلىق ھوجرىدا يالغۇز خورەك تارتماقتا. بىز ئۇنىڭ خورىكىنى ئېتىبارغا ئېلىپ ئاشۇ يالغۇز ئۆيگە ئورۇنلاشتۇرغان.

— ھاجىمنىڭ خورىكى مۇشۇ ئۆيگە ئاڭلىنىپ ئۇخلىيالمايۋاتىمەن!

— ھاجىمنىڭ خورىكى ماشىنىنىڭ ئاۋازىنىمۇ بېسىپ چۈشىدىكەن!

— خۇدايىم ئىشتىھا بىلەن ئۇيقۇنى ھاجىمدىن ئايىمىغانىكەن.

— بۇگۈنكى تاماق پۇلىنى تۆلىگىنىڭگە چىدىيالماي ھاجىمنىڭ يامان گېپىنى قىلىۋاتامسىنا، چىدىماس؟

— ھاجىمنىڭ تاماق، ياتاق پۇلىنى ئۈستىمىزگە ئالغىنىمىز ساۋابلىق ئىش، ئاغىنىلەر!

— نەچچە تاي مېلى بىلەن مەرۋايىتلىرىنى چېگرادىن

ئۆتكۈزۈشۈپ بەرسەك توپتوغرا جەننەتكە كىرسەن، ئەمەت هاجىم !

— قاسىم چوقۇر، هەرەمگە ئۆزۈم ئېلىپ ماڭالمىدىم دەپ غەم بىلەن ئۇخلىيالمايۋاتامسەن؟ قەشقەردىن كاۋاپدان ئېلىۋال، بېيجىڭ، گۇاڭجۇلاردا كاۋاپچىلىق قىلغان ئۇيغۇرغا ئىسلامئاباد، كاراچى، جىددە، مەككىلەر نېمىدى؟

— سەن دوغاپچىلىق قىلغىلى ماڭدىڭمۇ ئەمىسە؟ ئەمەت دوغاپچى بىر دومىلاپلا ئەمەت هاجىم بولۇۋاپتۇ تېخى !

— بولدى قىلىڭلار، هاجىم ئويغىنىپ قالمىسۇن يىگىتلەر، — دېدى ئارىمىزدىكى قېرى ئىشچى ئۆز كارىۋىتىدا تەسۋى سىيرىپ، ئاغزىنى مىتىلدىتىپ قىلىۋاتقان تەقۋادارلىقىدىن مەغرۇرلىنىپ، — بىلەمسىلەر، ناسىر هاجىم تەكشى ئادەم ئەمەس، سىلەرنىڭ مۇشۇ چاقچاقلىرىڭلارنى چۈشىدە ئاڭلىدى ئۇ. هەج سەپىرىدە چاقچاق هارام، ئۇنتۇپ قالماڭلار !

— غەيۋەت هارام، چاقچاق هارام، ئاچ كۆزلۈك، خىيانەت، نامەھرەم، كۇپۇرلۇق، شېرىكلىك... يەنە نېمىلەر ئىدى؟ قاسىم چوقۇر، سەن ياخشى يادلىۋال جۇمۇ؟

— ئەمەت دوغاپچى، سەن بوينۇڭغا تۇمار قىلىپ ئېسىۋال، هارام بىلەن هالالنىڭ پەرقىنى بىلمەيدىغاندىن ئارىمىزدا بىرلا سەن بار !

بىز ئاشۇنداق چاقچاقلار بىلەن ئۇخلاپ قالدۇق.

يەرگە يورۇق چۈشمەستە بىز ماشىنىغا چىقىشتۇق. ئىشىك ئالدىدا سارايۋەن ئايال پەيدا بولدى.

— قايسى هاراملىق ئەديالنى ئېلىپ ماڭدى؟ — دەپ ۋارقىرىدى ئۇ قوللىرىنى شىلتىپ، — ئۈچ كويچەنلىك ياتاق پۇلى تۆلەپ ئوتتۇز كويچەنلىك ئەديالنى ئېلىپ ماڭغان نائەھلىنى تېپىپ بەرمىسەڭلا ماشىناڭلارنى ماڭدۇرمايمەن !

مەن تۆش يانچۇقۇمدىن ئوتتۇز يۈەن چىقىرىپ ئايالغا يېلىندىم:

— سىڭلىم، مەڭ، يېڭىسىنى ئېلىۋېلىڭ، ھەج سەپىرىگە ماڭغان ئادەملەرگە قارا چاپلىماڭ!

— ۋاي ئازازۇل دوزىخى! — دېدى ناسىر ھاجىم ئايالغا ھومىيىپ، — پۇل بەرمەڭ بۇ تويمىغۇر قانجۇققا!

جېدەل چىقاتتى، لېكىن شوپۇرىمىز مېنىڭ ئىشارىتىم بىلەن ماشىنىنى ھەيدىدى.

بىز سەپەر ئۈستىدىكى ئاخىرقى بامدات نامىزىنى بىر قوغۇنلۇقتا ئوقۇدۇق. مەن ھاجىمنىڭ بىر يېڭى ئەدىيالنى جايناماز قىلىپ بىزگە ئىمامەتچىلىك قىلىۋاتقىنىنى كۆردۈم - دە، ھېلىقى سارايۋەننى ئېسىمگە ئېلىپ سەسكىنىپ كەتتىم.

— قەشقەرگە كېلىپ قالدۇق، جامائەت! — دېدى ھاجىم ئورنىدىن تۇرۇپ كۆپچىلىككە قاراپ، — ئۇلۇغ ئاپپاق غوجام مازىرى بار مۇقەددەس شەھەرگە پاك ئىمان، پاك نىيەت، پاك بەدەن بىلەن كىرەيلى. ئەنە سۇ، تەرەت ئېلىپ ماشىنىغا چىقايلى.

بىز ئۇنىڭ دېگىنىنى قىلدۇق. ئۇ سەللىسىنى قايتىدىن ئۆرۈپ سەللىسىنىڭ پەتتىسىنى ئالدىغا چۈشۈرۈپ قويۇپ، ئۇزۇن قاشلىرى ئاستىدىكى يوغان كۆزلىرىنى يېرىم يۇمۇپ بىزگە باشلامچى بولۇپ سۈرە باشلىدى:

— لەببەك، ئاللاھۇممە لەببەك!...

قەشقەر شەھىرىنىڭ خام بازىرىدىكى ئابدۇقادىر داموللام مەدرىسەسىگە (ئۇ جاي ھازىر سىياسىي مەكتەپ ئىكەن) سۈرە ئوقۇپ ھەيۋەت بىلەن كىرىپ كەلدۇق!...

خوش، ئۆي ئىسسىپ كەتتى، قالغان گەپنى باغقا چىقىپ قىلىشايلى. قېنى، ئوغلۇم ئەيسىرەم، مەرھەمەت قىل، باللار باغقا — ئالما تېگىگە ئورۇن راسلاپ قويۇپتۇ.

كۆرپە بېسىپ ئولتۇرغىن، ماموق ياستۇقنى قولتۇقۇڭغا قىسىپ يانپاشلا. ھە، مانا شۇنداق. باللار چاينى ئۈزۈلدۈرمەڭلار. گەپ ئۇزۇن، تېخى ئەمدى باشلاندى، بالام.

ئۇنئالغۇڭنىڭ زاپاس لېنتىسى باردۇ ـ ھە؟ ئۇنداق بولسا ياخشى. خوش، قەيەرگە كېلىۋېدىما؟

ھە، راستتىنلا خام بازىرىدىكى ئابدۇقادىر داموللام مەدرىسەسىگە كېلىۋېدۇق. شۇنداق قىلىپ بىز مەدرىسە ھۇجرىلىرىغا جايلاشتۇق. ھويلا مىغ ـ مىغ ئادەملەر بىلەن تولغانىكەن. مەن ئۇ كۈنى شۇنداق چارچىدىمكى، بالام، ئون يۇتلۇق يەرنىڭ زىغىرىنى چالغا بىلەن چاپقاندەك بولدۇم. نېمىشقا دەمسىنا؟ مەن ئۆمەك باشلىقى ـ دە، بۇ يەردە ئۆمەك باشلىقىنىڭ ئىشى شۇنچىلىك جىقكى، ئۇنى بىر دېمە، ئوتتۇز تۆت ئادەمنى ياتاقلارغا بۆلۈش، ئانكېتلارنى تولدۇرۇش، ساقچى ئىدارىسىدە ئۆچرەت تۇرۇپ پاسپورت ئېلىش، ئۇ يەردىن پوچتىخانىغا كېلىپ پوچتا ھەققى (بۇ نېمىسىكىنتاڭ) تۆلەش، بانكىغا بېرىپ قىستىلىپ يۈرۈپ ھەربىر كىشىگە ئىككى يۈز ئامېرىكا دوللىرى تېگىشىپ ئېلىش. بۇ يەردە ئىككى مىڭ ئامېرىكا دوللىرى كۆرسەتمىسەڭ تېخى ساڭا پۇل تېگىشىپ بەرمەيدىكەن دېگىنە! ناسىر ھاجىم ئۇ يەردىمۇ بىر جالىق قىلدى جۇمۇ، بالام. مەندىن مىڭ دوللار ئېلىپ ئۆزىدىكى سەككىز يۈز دوللارغا قوشۇپ كۆرسىتىپ ئۆتكەلدىن ئۆتۈۋالدى. ماڭا قايتۇرۇپ بەرگەن مىڭ دوللاردىن ئىككى قەغەز كەم چىقتى جۇمۇ، بالام. بۇنى قانداقمۇ ھاجىمغا دېگۈلۈك، بەلكى قېرى ئادەم چۈشۈرۈپ قويغاندۇر ياكى بىرى ئېلىۋالغاندۇر. لېكىن مەن، نېمىلا بولسۇن ئىشنىڭ پۈتكىنىگە خۇشال. كەچتە ھېرىپ ياتاقتا كەلسەم يەنە ھاجىمنىڭ جىدىلى. ئادەم ياتىدىغان ئۈچ كارىۋاتقا ھاجىم ئۆزىنىڭ يۈك ـ تاقىنى قويۇۋالغانىكەن، ئۈچ ئادىمىمىز تالادا قاپتۇ. ھاجىمنىڭ يۈكلىرىنىڭ تولىلىقىنى دېمەيتىمەن تېخى، مېنى چارچىتىپ ھالىمدىن كەتكۈزگەنمۇ شۇ يۈكلىرى ئىدى. ئۆمەك باشلىقى بولغانلىقىم ئۈچۈن بىرمۇ ئادەمنىڭ يۈكىنى تالادا قويماسلىقىم لازىم ـ دە. مەن توشۇماي كىم توشۇيتتى ئەمىسە. قارا تەرگە

چۆمگۈچە يۈك توشۇدۇم، بالام. بۇ چاغدا قۇرئاندىكى ھېلىقى بەش يۈز ھالال ـ ھارام، ناسىر ھاجىمنىڭ ھاراملار تىزىملىكى ھەممە ئادەمنىڭ ئېسىدىن چىقىپ كەتكەنىدى. ئاخشىمى ياتاق ماجىراسىدا قاسىم چوقۇر يەنە بۇ گەپنى قوزغىدى:

— ھاجىم، غوجامنىڭ ئېشىكى چۈشەكتە يېتىپ، مالىيى توپىدا ياتسا، بۇ ئېشەك غوجامغا ھالالغۇ دەيمەن؟ — دېدى ئۇ ھاجىمنى مەسخىرە قىلىپ. شۇنىڭ بىلەن ياشلارنىڭ ئېغىزلىرى ئېچىلدى:

— موللىنىڭ دېگىنىنى قىل، قىلغىنىنى قىلما!

— ھەممىنى موللا بىلىدۇ، موللا قويۇپ كۆلگە...

— پاھ، ھاجىم، ئون تاي مال ئېلىپ مېڭىپتىلا، تاموژنا بىلەن پۈتۈشۈپ قويىلىمۇ نېمە؟

ھاجىم ئۇ چاغدا شۇنداق بىر ئادەمگە ئۆزگىرىۋالدىكى، قويىۋەر، ئۆزىنىڭ ئىززەت ـ ئابرۇيى، تەقۋادارلىقى ۋە يول بويى قىلغان ۋەز ـ نەسىھەتلىرىنى ئون تاي مال ئۈچۈن يۈندىدەك تۆكۈپ تاشلاپ، ھارسىز، بىچارە، پاخغا ئايلىنىۋالدى. ئۇ قارا يەكتەك ئۈستىدىن كۆپ پوتا باغلاپ، ئاق شاپاق دوپپىسىنى كۆزىگە چۆكۈرۈۋېلىپ، كارىۋاتتا تۈگۈلۈپ ئولتۇرۇۋېلىپ ھەممە زەربە، ئاھانەتلەرگە چىداشلىق بەردى. لېكىن مەن چىدىمىدىم:

— بولدى، يۇرۇڭلار، كارىۋات يېتىشمىگەنلەرنى مەن مېھمانخانىغا ئورۇنلاشتۇرىمەن، — دېدىم ئاخىر ئورنۇمدىن تۇرۇپ.

ھاجىمنىڭ شۇ كۈنلەردىكى بىچارە، مىسكىنلىكىنى ئويلىسام كۈلگۈم كېلىدۇ، بالام. ئازراق پايدا ئۈچۈن ئۆزىنى خورلاش، باشقىلارغا يېلىنىش، باشقىلارنىڭ ئايىغىدا ئۆمىلەش بىز ئۇيغۇرلاردىلا بار ئەيىبمۇ ياكى باشقا مىللەتلەردىمۇ بارمۇ؟ بۇنى مەن بىلمەيمەن، سەن ياخشى بىلىسەن، بالام.

يېرىم كېچىدە بىرى مېنى ئىرغىتىپ ئويغاتتى.

— بۇ مەن، ناسىر ھاجىم، — دېدى ئۇ مەن چالا ئويغانغاندىن كېيىن پىچىرلاپ، — يۇرۇڭ باشلىق، تالاغا چىقسىڭىزا، سىز ماڭا مەسلىھەت بەرمىسىڭىز بولمىدى.

بىز ھويلىغا چىققاندىن كېيىن ئۇ پىچىرلاپ تۇرۇپ:

— سىز راستىنلا ھېچقانداق مال، سوۋغا - سالامسىز يولغا چىقتىڭىزمۇ؟ — دەپ سورىدى.

— شۇنداق، تەخسىر، ھەج قىلغىلى چىقتىم.

— تائىفتا تۇغقانلىرىم بار دېۋىدىڭىزغۇ؟

— شۇنداق، شىرەم تۇغقان.

— ئۇنداقتا مۇنۇ تۆت كوپتىنى ئېلىۋېلىڭ، قۇرۇق قول بارغاندىن ياخشى. سىز تولا خام ئادەم ئىكەنسىز.

مەن كوپتىلارنى قوبۇل قىلدىم ھەم ئىككى يۈز سوم تەڭلىدىم.

— ياق، بۇ مېنىڭ سىزگە قىلغان ياردىمىم. سىز ماڭا كۆپ ياردەم قىلدىڭىز. ئۆمەك باشلىقىنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىش ئەزالارنىڭ بۇرچى. بۇنى ئوتتۇز تۆت، ياق، ئوتتۇز ئۈچ ئەزانىڭ ئىچىدە بىر مەنلا چۈشىنىدىغان ئوخشايمەن!

— ئېسىمگە سالغانلىرىمۇ چوڭ ياردەم، تەخسىر، شۇنداقتىمۇ بىكارغا ئالالمايمەن!

— ماقۇل ئەمىسە، دانىسى ئەللىك كويدىن ئەمەس، قىرىق بەش كويدىن ئۆز باھاسىدا بولسۇن، پۇلىنى يۇرتقا بارغاندىن كېيىن بېرىڭ.

بىرئازدىن كېيىن ئۇ:

— مېنىڭ ئىككى تاي يۇكۇم سىزنىڭ پاسپورتىڭىز بىلەن تاموژنىدىن ئۆتسە قانداق دەيسىز، تەنجاڭ! — دېدى.

ئۇ بىر دەمدىلا خەنزۇچىلاپ «تەنجاڭ» (تۇەنجاڭ — ئۆمەك باشلىقى دېمەكچى) دېگەن سۆزنىمۇ ئىشقا سالدى. مەن ئۇنىڭ تەلىپىنى قوبۇل قىلدىم. ئەتىسى ماللار ئۆتكۈزۈلۈپ بولۇپ، بىز قەشقەردىن پاكىستانغا قاراپ يولغا چىقتۇق. ھەممە ئادەم

هاياجانلانغان، هويلىلار، كوچىلار خوشلاشقۇچىلارنىڭ يىغا - زار، ھۆكمەت، تىلاۋەت دۇئالىرى بىلەن تولغان، ماشىنىلارغا يۈرت - يۈرت بويىچە ئورۇنلاشقان ھەج ئەھلى. ئەنە شۇنداق خوشلىشىۋاتقاندا، بىزنىڭ ناسىر ھاجىم قايتىدىن جانلاندى. ئۇ قارا پەشمەت، ئاپپاق كۆڭلەك، چىرايلىق ئورالغان سەللىسى، تۆت چاسا چىرايلىق ساقىلى بىلەن ھەممە ئادەمنىڭ دىققىتىنى تارتماقتا ئىدى. ئۇ سۆزلىمەكتە، ئايەت ئوقۇماقتا، كەينى - كەينىدىن دۇئا قىلماقتا ئىدى. پۈتۈن خەلق ئۇنىڭ ۋەز - نەسىھىتىنى ئىخلاس بىلەن ئاڭلىماقتا:

— ھەج قىلغىلى ماڭغان ھەربىر مۇسۇلمان خۇدادىن باشقىنى ئويلىماسلىقى، پەرھىز ئادا قىلغىلى ماڭغان ھەربىر ئۇممەت خۇدانىڭ بىر نامىدىن باشقا نامنى تىلغا ئالماسلىقى، دىلغا پۈكمەسلىكى لازىم. كىمدىكىم مال - دۇنيا، ئالتۇن - كۈمۈش ۋەسۋەسىسىگە چۈشىدىكەن، ئۇنداق ئادەمنىڭ قىلغان ھەجى قوبۇل بولمايدۇ...

ئەنە شۇنداق، بالام ئەيسىرەم، بىز خەق مەنپەئەت ئۈچۈن ھەممىنى قىلالايدىكەنمىز، بىچارە بولىدىغان، ئۇششۇق بولۇۋالىدىغان جايدا ئۇنىمۇ قاملاشتۇرالايدىكەنمىز. مەرتىۋە، ئابرۇي تالىشىدىغان سورۇن تېپىلسا باشقىلارغا زادىلا ئۇلۇش قالدۇرمايدىكەنمىز.

ئوپالدىن ئۆتۈپ تاقىر تاغقا ياماشقاندىن كېيىن، ھاجىم بېشىنى مورىمگە قويۇۋېلىپ شۇنداق خورەك تارتتىكى، بۇ خورەك تاكى قاراڭغۇ چۈشكەندە تاشقورغانغا كەلگۈچە ماشىنىدىكى ھېچ ئادەمگە ئارام بەرمىدى. ياشلىرىمىزنىڭ ئاغزى ئېچىلدى:

— ئون تاي مالنىڭ ئالتىسى تاموژنىدىن ئۈستىلىق بىلەن ئۆتتى. تۆت تاي مال ئورۇندۇقنىڭ ئاستىدا، ماشىنىنىڭ ئۈستىدە خاتىرجەم بولۇۋالغان ھاجىم بۇنچىلىك ھۆركىرىمەيتتىمۇ ئەمىسە!

— ھاجىمدىن سورىۋالماپتىمىز – دە، كۆل بۇقىسى ھۆركىرىگەندەك ئاڭلىنىدىغان خورەك ھالالمىدۇ، ھارامىدۇ؟

— ھەي يىگىتلەر، ياخشى گەپلەرنى قىلايلى، ئازار بولىدىغان گەپلەرنى قىلمايلى.

مەن ھېلىدىن – ھېلىغا ياشلارنى نەسىھەت بىلەن توسۇۋالىمەن. ھاجىم بۇ تاپا – تەنىلەرنى نەدىن ئاڭلىسۇن، ئۇنىڭ ئۇچۇن مەن ئازابلىنىمەن، خىجىل بولىمەن. بۇ ئازاب، خىجالەتچىلىك، مېنى ئۇنىڭ يۈكلىرىنى توشۇغاندىنمۇ، تاموژنىدىن ئۇنىڭ يۈكىنى ئۆتكۈزىمەن دەپ خادىملارغا يېلىنغاندىنمۇ بەكرەك تەرلەتتى، بالام.

تەرلەپ – پىشىپ، ھېرىپ – چارچاپ، ھاۋاسى شالاڭ تاغ ئۈستى «مىڭتېكە» (قونجىراپ) ئېغىزىغىمۇ كەلدۇق. مەن بۇ يەرنى مىڭتېكە دېيىشنى لايىق كۆرۈۋاتىمەن. ئارىمىزدا خېلى بىلىملىك ئادەملەرمۇ بار ئىكەن. «قونجىراپ» دېگەن سۆز پارسچە «قان ئاقار دەريا» دېگەن بولىدىكەن. بۇ يەرنىڭ ئۇيغۇرچە مىڭتېكە دېگەن ئىسمىمۇ بار ئىكەن ئەمەسمۇ. بىز نېمىشقا ئۇيغۇرچە يەكەن دەرياسى، مىڭتېكە دېگەن سۆزلەرنى قوللانماي «زەرەپشان»، «قونجىراپ» دېگەندەك پارسچە سۆزلەرنى قوبۇل قىلىمىزكىنتاڭ!

ماقۇل، گەپنى شاخلاتماستىن ئاشۇ «مىڭتېكە» ئېغىزىغا كېلەي. بۇ يەردە بىزنى قەشقەردىن ئەكەلگەن ماشىنىلار يەرگە چۈشۈردى – دە، بىز چېگرادا تەكشۈرۈشتىن ئۆتۈپ ئاندىن يەنە قايتىدىن ماشىنىلارغا ئولتۇرۇپ، پاكىستانغا قاراپ ماڭدۇق. مانا شۇ يەردە ھەممە ئادەمنىڭ ئەستەر – پاختىسى چۇۋۇلىدىغان گەپ ئىكەن.

ئۈستى سولىياۋ بىلەن يېپىلغان تەكشۈرۈش ئۆيلىرىگە ھەممە يۈكنى كۆتۈرۈپ ئەكىرىدىغان گەپ ئىكەن. بۇ يەردە ھېچكىم – ھېچكىمگە ياردەم قىلمايدىكەن. ئادەملەر سەمىمىيەت، راستچىللىق دېگەنلەرنى مانا مۇشۇ يەرلەردە

تامامەن ئۇنتۇشىدىكەن. مەن ئاران ـ ئارانلا نەپەس ئېلىپ ياندىكى ئاشخانا سايىسىدا ئولتۇرۇپ تەكشۈرۈشتىن ئۆتۈۋاتقان خوتەن ھەج ئۆمىكىدىكىلەرنىڭ قىزىقچىلىقىنى كۆرمەكتىمەن. بۇ يەردە خالتىلار ئۆلچىنىدۇ، تالونلار تەكشۈرۈلىدۇ، بەلگىلىمىدىن ئارتۇق ماللار تۇتۇپ قېلىنىپ، مال ئىگىلىرىنىڭ قوللىرىغا تالون بېرىلىدۇ، ئۇ تالون بىلەن ھەج قىلىپ قايتقاندا تۇتۇپ قېلىنغان ماللىرىنى قايتۇرۇپ ئەكىتىدۇ. بىزنىڭ ھەج قىلغۇچىلىرىمىزنىڭ پەم ـ پاراسىتىگە ھەيران قالدىم. بىر خالتىنى تارتقۇزۇپ بىرنەچچە خالتىنى ئۆتكۈزۈۋاتقان، مومايلارنىڭ بويۇنلىرىغا، بىلەكلىرىگە قات ـ قات مەرۋايىت باغلاپ، ھەتتا تەكشۈرۈشتىن ئۆتۈپ بولغانلارغا ئۇستىلىق بىلەن ماللىرىنى شۇڭغۇتۇپ بېرىش ئارقىلىق ماللىرىنى ئۆتكۈزۈۋاتقانلار ماڭا ئۆز ھۈنەرلىرى بىلەن كۆرۈنۈپ تۇرماقتا. تاموژنا خادىملىرىنىڭ سەگەك كۆزلىرى، مول تەجرىبىلىرى بىزنىڭ ھەج قىلغۇچىلىرىمىز ئالدىدا ئۆز رولىنى يوقاتقان.

مەن ئۆزۈم بىلەن بىللە نەچچە كۈنلەپ سەپەر قىلغان، ئادەتتە ئۆز گېپىنىمۇ ئوڭلاپ قىلالمايدىغان، ناچار كىيىنگەن دېھقانلارنىڭ بۇنچىلىك ماھارەتنى ئۆگىنىۋالغىنىغا ھەيرانمەن. مەندىن باشقا ھەممىلا ئادەم مال ئەكەلگەن. ھەممىلا ئادەم تاموژنىدىن ئارتۇق ئۆتكۈزۈشنىڭ كويىدا.

— ھاجىمنىڭ ماللىرى ھارام بولىدىغان بولدى، — دېدى قاسىم چوقۇر خۇشال بولۇپ، — قاراڭلار، بوز يەرگە مۆكۈنگەن دوغداقنىڭ ئۆزى، ئۇنىڭ ماللىرى...

مەن شۇ چاغدىلا يول بويى يېنىمدا ئولتۇرغان، قىلىقلىرى بىلەن جېنىمغا تەگكەن يۇرتلۇقۇم ناسىر ھاجىمنىڭ ئارىمىزدا يوقلۇقىنى بايقىدىم. ئۇ يولنىڭ ئوتتۇرىسىغا بولۇشىغا تاشلانغان مىشكاپ، خالتا، چامادانلار ئارىسىدا شاپاق دوپپىسىنى كۆزىگە چۈشۈرۈۋېلىپ مۆكچىيىپ يۈرەتتى.

ياشلارنىڭ ئاغزى ئېچىلدى:
— مەرۋايىتلىرىنى بوينىغا ئاسارمىكىن بۇ ھاجىم!
— ماللىرىنى تارتىۋالسا ھوشىدىن كېتەرمىكىن دەيمەن!
— ھەي ئەمەتجان، ھېچ بولمىسا ماللىرىنى تارازا يېنىغا ئەكىلىشىپ بەرسەڭ بولمامدۇ، ئۇنتۇما، قېرىلارغا ياردەم قىلماق ھالال!
— ھارامنى كۆتۈرمەك ھالال دېگىنە!
— ئاپلا، ھاجىم ھېلىقى ھاراملارنىڭ تىزىملىكىگە ئۆلچەمدىن ئارتۇق مال ئېلىش ھارام دېگەننى كىرگۈزمىگەنكەن - دە!
— ھاي يىگىتلەر، يۇرۇڭلار ياردەم قىلايلى بىچارە بوۋايغا!
مەن يەنە ئىككى - ئۈچ يىگىت بىلەن ھاجىمغا ياردەم قىلىشقا باردىم.
— ئە... ئەزالىرىغا قارىمايدىغان قانداق ئۇمەك باشلىقىسەن، ئەپەندى!
ھاجىم بىرنەچچە مىنۇتنىڭ ئىچىدىلا قېرىپ - مۈكچىيىپ، قارىداپ - سارغىيىپ كېتىپتۇ. ئۇ خۇددى بەزگەكتەك تىترىمەكتە ئىدى. مەن يۇمشاق كۆڭۈل ئادەم ئىكەنمەن. ئۇنىڭغا بىردىنلا ئىچىم ئاغرىپ قالدى:
— ماۋۇ ئىككى بوپىنى مەن ئۆتكۈزۈپ بېرەي، يەنە نېمىلىرى بار، تەخسىر؟
ئۇ قويىنىدىن بىر كىر خالتىنى ئالدى. خالتا ئېغىر ئىدى.
— مەرۋايىت، — دېدى ئۇ ياشاڭغىراپ تۇرغان كۆزلىرى بىلەن ماڭا قاراپ يېلىنىپ، — بىرىنىڭ ئامانىتى ئىدى. ناھايىتى بەش كىلو...
— ئەكىلىڭ، مەن ئۇنى ئۆتكۈزۈشۈپ بېرەي.
مېنىڭ ئۆمەك باشلىقى ئىكەنلىكىم شۇ يەردە ھەممىنىڭ يادىغا كەلدى. مەنمۇ شۇ يەردىلا ئۆزۈمنى راست باشلىق ھېس قىلدىم: ھاۋا يېتىشمەي ھالسىرىغان قېرىلارغا ئۇسسۇزلۇق

تېپىپ بېرىش، ماللارنى رەتلىك تىزىش، ئەزالارنىڭ پاسپورت، ئانكېتىلىرىنى رەتلىشىپ بېرىش، يۇقىرى بېسىملىق قازاندا پىشقان كۆكتاتسىز سۇيۇقئاشقا ئادەملەرنى ئىنساب بىلەن ئۆچرەت ساقلاشقا دەۋەت قىلىش، ھەممە ئادەمگە يېتىپ بىر ئادەمگە يەتمىگەندە، سۇيۇقئاش يەتمىگەن شۇ بىر ئادەم بىر مەن ئۆزۈم بولۇپ قېلىش، تېخى سۇيۇقئاش تالىشىپ بىر - بىرىنى ئىتتىرىشىپ ئاخىرىدا ياقىلىشىپ قالغان ئۇيغۇرلىرىمنى ئاجرىتىپ قازى بولۇپ ماجىرا سوراش، مانا بۇلارنىڭ ھەممىسى ئۆمەك باشلىقىنىڭ قىلىدىغان ئىشلىرى. ئەلۋەتتە، بۇ ئىشلاردا ھەركىم مېنى ئەسلەيدۇ - دە، بالام.

ئۆمەك باشلىقى بولغانلىقىم ئۈچۈن باشقىلارنىڭ قانۇنغا خىلاپ قىلمىشلىرىغا سۈكۈت قىلدىم. بۇنىڭ ئازابى ئازمۇ، بالام.

بىز يېزىدا خۇددى قويدەك ياۋاش، شەبنەمدەك تازا ئۆسكەن ئادەملەر. راستىنى راست، يالغاننى يالغان دەپ ئادەتلەنگەن. ھۆكۈمەت بىرنېمىنى بىلمىسە چېگرادىن ئۆتكۈزۈلىدىغان مالغا چەك قويامدۇ؟ لېكىن، بىزنىڭ ئادەملەرنىڭ ھەممىسىلا مۇشۇ چەكنى بۇزدى. بۇزغاندىمۇ يوق قىلدى دېگىنە. بۇنىڭ ئازابىنى بىرلا مەن تارتتىم. نېمىشقىمۇ مۇئەللىم بولغاندىمەن؟ دەپ ئويلىدىم، بالام. ساختىلىق، يالغانچىلىق، ئالدامچىلىق تەرىپىدە تۇرۇش قانچىلىك ئازاب - ھە؟ لېكىن، چېگرادىن ئۆتۈپ بولغاندىن كېيىن ئازابقا ئازاب قوشۇلدى: مەن ھاجىمنىڭ ماللىرىنى سالامەت ئۆتكۈزۈشۈپ بېرىش ئۈچۈن ئەزالارغا نەسىھەت قىلدىم. ئەزالار قولمۇقول قانات يېيىپ ئۇنىڭ ھەممە مېلىنى ئۆتكۈزۈشۈپ بەردى. ئۇنىڭ ھەممە مەرۋايىتلىرىنى ئۆمىكىمىزدىكى ئاياللار بويۇنلىرىغا باغلىشىپ ئۆتكۈزۈشۈپ بەردى. لېكىن، مەن ساناپ، ئۆلچەپ ئۆتكۈزۈۋالمىغان مەرۋايىتنى ھاجىم مەندىن ساناپ ئۆتكۈزۈۋېلىپ، كۆزلىرىنى يېرىم يۇمۇپ نالە قىلىشقا باشلىدى:

— كىشىنىڭ ھەققى ھارام، مېنىڭ بەش تىزىق مەرۋايىتىم كەم تۇرىدۇ. كىم ئالغان بولسا قىلغان ھەججى قوبۇل ئەمەس! — دېدى ئۇ ماشىنىدا ئۆرە تۇرۇۋېلىپ ۋارقىراپ. مەن ئۇنىڭ پېشىنى تارتتىم:

— ئاياللارغا ئازار بولىدۇ ھاجىم، تارتقان زىيانلىرىنى مەن تۆلەپ بېرەي، ۋارقىرىمىسىلا!

ھاجىمنىڭ دېگىنى بويىچە پۇل تۆلىدىم. بۇنىڭ كارى چاغلىق. سېنىڭ بەرىبىر يانچۇقۇڭدىكى پۇلمۇ باشقىلارنىڭ بالام. لېكىن، ئاق كۆڭۈل ئادەملەرنى بولۇپمۇ كۆيۈمچان ئاياللارنى ناھەق قارىلاش، ماڭا ئوخشاش «ئىنساب دالالەتچىلىرى»گە تولىمۇ ھار كېلىدىكەن.

مەن قالغان پۈتۈن سەپەر داۋامىدا ھاجىمغا گەپ قىلمىدىم. ئۇنىڭغا ئىقتىدا قىلىپ نامازمۇ ئوقۇمىدىم. ئۇ «مىڭتېكە» ئېغىزىدىن ئۆتكەندىن كېيىنلا قايتىدىن جانلاندى. ۋەز - نەسىھەت، سۈرە، ھالال - ھارام ھەققىدىكى ئىزاھاتلار، بولۇپمۇ ھەج قىلغۇچىنىڭ سۈپەتلىرى توغرىسىدىكى گەپلىرى پۈتۈن يول بويى توختىمىدى.

ئاخىر ئاجايىپ ئېگىز تاغلاردىن، تىك قىيالاردىن، قورقۇنچلۇق سۇ بويلىرىدىن سالامەت ئۆتۈپ، كۇئېنلۇن - ھىمالايا تاغلىرىنىڭ تۇتىشىدىغان جايىدىكى ئۆتەڭ — سۇس شەھىرىگە يېتىپ كەلدۇق. بىز بۇ يەردە بىزنى قەشقەردىن ئەكەلگەن شوپۇرلار بىلەن خوشلىشىپ پاكىستان ماشىنىلىرىغا چىقتۇق. مەن باشقىلارنىڭ خىزمىتى بىلەن بولۇپ ئورۇن ئىگىلىمىگەنىكەنمەن، ئالدىنقى قاتاردىن ماڭا قالدۇرۇلغان ئورۇنغا ھاجىم ئۆز چامادانىنى قويۇۋاپتۇ. مەن ئۈن - تىنسىز ئەڭ كەينىگە بېرىپ ئولتۇردۇم.

— پەخرىدىن ئەپەندى، چامادانىنى ئېلىۋېتىپ ئالدىدا ئولتۇرسىلا، — دېدى قاسىم ئورنىدىن تۇرۇپ، — چامادان ئارقىدا تۇرسىمۇ بولىدۇ.

— ياق، ياق، ئۇكام قاسىم، ماشىنىنىڭ كەينى ئازادە ئىكەن، پۇت - قولۇمنى سۇنۇپ ئولتۇرغىلى قوي!

ھاجىم ماڭا ئالىيىپ قاراپ قويدى.

پاكىستانلىق ساھىبخانا — چاڭگا ساقاللىق ئادەم بىزنى شەھەرنىڭ سىرتىدىكى دۆڭگە جايلاشقان مەسچىتكە باشلاپ باردى. بۇ چاغدا ناسىر ھاجىم ئانچە - مۇنچە ئوردۇ تىلى بىلگەنلىكى ئۈچۈن دەرھال ئالدىنقى سەپكە ئۆتۈۋالدى. مەسچىت ئالدىدا شۇ يەرنىڭ ھاكىمى، شەھەر چوڭلىرى بىزنى قارشى ئېلىپ تۇرۇشقانىكەن. ھەربىر ھەج ئۆمىكىنىڭ باشلىقلىرى ئاۋۋال چۇشۇپ ئۇلارنىڭ قارشى ئېلىشى ۋە ئۆمەك باشلىقلىرىنىڭ بويىنىغا ئالاھىدە چەمبىرەكنى قوبۇل قىلىدىغان گەپ ئىكەن. مانا شۇ چاغدا ناسىر ھاجىمغا قايىل بولدۇم. مەن ئارقىدىكى ئورنۇمدىن قوزغالغۇچىلا ئۇ خۇددى يىگىتلەردەك تېتىكلىشىپ نەلەردىدۇر كىيىپ ئۈلگۈرگەن چۇچۇنچە پەشمەت، چىرايلىق سەللىسى بىلەن سۇرلۇك قىياپەتكە كىرىپ ساھىبخانىلارنىڭ ئالدىدا پەيدا بولدى ۋە ئۇلار بىلەن كۆرۈشۈپ چەمبىرەكنى قوبۇل قىلىپ بويىنىغا ئېسىۋالدى. بىزگە كەڭ زالدا بىر قاچىدىن ئاچچىق - چۇچۇك سۇيۇقئاش تارتىلدى. ھاجىم يۇقىرىدا، بىز پەگاھدا ئولتۇرۇشتۇق.

— پەخرىدىن ئەپەندى، بىز سىزنى ئۆمەك باشلىقى قىلىپ سايلىغان، نېمىشقا ئورنىڭىزنى تارتقۇزۇپ قويىسىز؟

— ھۆرمەتنى ھاجىمغا ئۆتۈنگىنىم توغرا، ئۇكام قاسىم، قورساقنى كەڭ تۇتايلى! — دېدىم مەن چىن دىلىمدىن ھاجىمغا قايىل بولۇپ.

بىزنىڭ ياشلارنىڭ ئاغزى ئېچىلدى:

— جاپاغا سىز، راھەتكە ئۇ!

— جاپاغا سىز، ئابرۇيغا ئۇ!

— ھالالغا سىز، ھارامغا ئۇ، ۋوي ھاجىم بولماي قالغان

لەنىتى !

— ھاي، قويۇڭلار، كىشىگە ئازار بولىدىغان گەپلەرنى قىلمايلى !

ئاجايىپ ئېگىز تاغلارنى مەن شۇ يەردە كۆردۈم. بۇلۇتلارنىڭ ئۈستىدە، ئاسماننىڭ قەرىدە تۇرىدىغان بۇنداق قارلىق ئېگىز چوققىلارنى مەن كۆرمىگەنىكەنمەن. ئۇ يەرنىڭ يوللىرىچۇ؟ ئۈستۈڭ تىك قىيا، ئاستىڭ بوزغۇنلۇق دەريا، ئاسمانغا قارىساڭمۇ، يەرگە قارىساڭمۇ بېشىڭ قايىدۇ. پاكىستان شوپۇرلىرىغا ئاپىرىن ! ئاشۇنداق خەتەرلىك، ئەگرى - بوگرى يوللاردا ماشىنىنى تۈزدە ھەيدىگەندەك ھەيدەيدىكەن. بالام، مەن باشتا قورقتۇم، ئەندىكتىم، ئاستا - ئاستا كۆندۈم. لېكىن، ھاجىم شوپۇرلارنى بىردە ئۆيغۇرچە، بىردە ئوردۇچە، بىردە ئەرەبچە ھەتتا بىردە خەنزۇچە تىل بىلەن شۇنداق تىللىدى، قارغىدىكى، ھاجىمنىڭ قارغىشىنىڭ ھېكمىتى بولغان بولسا، ئاشۇ شوپۇرلار غولاپ ئۆلگەن بولار ئىدى. مەن ئاخىر ئارقىدىكى ئورنۇمدىن ھاجىمنىڭ يېنىغا كەلدىم. بۇ قېتىم غەزىپىمنى يوشۇرالمىدىم:

— ئۇ سىزنىڭ جامائىتىڭىز ئەمەس، چەت ئەللىك، ماۋۇ تىللىرىڭىزنى توختىتىڭ تەخسىر.

— سەن پەخرىدىن بىزدەكلەرگە ئۆلۈم تىلەيسەن، يامان نىيەت بىلەن بۇ سەپەرگە چىققانسەن !

ئۇ ماڭا يەيدىغاندەك ئالىيىپ قارىدى. مەن ئۇنىڭ ئىككى قېتىم «سەن» دېگىنىگە خاپا ئەمەسمەن: «يامان نىيەتلىك» دېسىمۇ مەيلى، لېكىنزە بىزنى تېزرەك قارارگاھىمىزغا يەتكۈزۈش ئۈچۈن جاپا چېكىۋاتقان مېھماندوست پاكىستانلىق شوپۇرنى «ئاستا ماڭمىدىڭ» دەپ تىللىغىنى ماڭا بەكمۇ ھار كەلدى. بىر چەت ئەللىكنىڭ ياخشى نىيىتىگە بىشەملىك بىلەن ھۇجۇم قىلغۇچى نەق مېنىڭ يۇرتلۇقۇم، مېنىڭ ئۆيغۇرۇم ئەمەسمۇ؟ بۇنىڭغا ئادەمنىڭ زەردىسى ئۆرلىمەمدۇ، بالام !

سەپەر ئاخىرلاشتى. بىز يېرىم كېچىدە راۋالپىندى بىلەن ئىسلامئاباد ئارىلىقىدا ياپيېشىل، مۇنبەت، قاراچىلان تۇپراققا سېلىنغان «ھاجىخانا»غا كېلىپ ئورۇنلاشتۇق. ماشىنىلاردىن ماللارنى ئىككىنچى قەۋەتتىكى ياتاقلارغا توشۇماق بىر ئېغىر ئەمگەك. ھاجىمنىڭ ماللىرىنىڭ ھەقىقىي مىقدارىنى مانا مۇشۇ يەردە بىلدىم. ئۇنىڭ ھەممە مېلى ئەگەر كىلو بىلەن ھېسابلانسىمۇ بەش - ئالتە يۇز كىلو كېلىدۇ. نېمىشقا دېگەندە، ئۇنىڭ بىردىنبىر ياردەم قىلغۇچىسى بولغان پەخرىدىن ئەپەندى تەرلەپ - پىشىپ، ھارغان - چارچىغىنىغا قارىماستىن، ئۇنىڭ ھەممە يۇكىنى توشۇدى ئەمەسمۇ؟

— نېمىشقا توشۇيسىز دەمسىنا؟ ئۇنتۇپ قالدىڭمۇ، ئۇ مېنىڭ يۇرتلۇقۇم، ئۇيغۇرۇم، مەن ئۇنىڭ ئۆمەك باشلىقى!

ھاجىخانىنىڭ خەيمىيەن كۆرپىلىك، يەردە ئىككى شامالدۇرغۇچ گۇركىرەپ تۇرىدىغان، تورۇستا ئالتە دانە پىرقىرىغۇچ شامال چىقىرىپ پىرقىراپ تۇرىدىغان ياتاقلىرى، قارا ئۇن چەلپەكى، قېتىقى، تۆمۇر قاچىلاردىن قۇيۇپ ئىچىدىغان مۇزدەك سۇيى پات ئارىدىلا سەپەر ئۇستىدىكى ھەممە كۆڭۈلسىزلىكلەرنى ئۇنتۇلدۇرۇۋەتتى. مېنىڭ ئىشىم يوق، بەش ۋاخ ناماز ئوقۇيمەن، راۋالپىندىنىڭ راجى بازىرىغا ياكى ئىسلامئابادتىكى «فەيسال جامەسى»گە بارىمەن - دە، پاكىستانلىق كىراكەشلەرنىڭ قوڭغۇز سۇرەت، ئورۇندۇقى قاتتىق، سىرلىرى ئۆچكەن ماشىنىلىرىدا ھۇزۇرلىنىپ ئولتۇرۇپ سەيلە - تاماشا قىلىمەن. ھاجىمچۇ دەمسىنا؟ ئۇ ئادەم بەش ۋاخ نامازنىمۇ «ھاجىخانا» سىرتىدىكى «ھاجىلار بازىرى»دا ئۆزىنىڭ يىپەك ماللىرى بىلەن مەرۋايىتلىرىنى يېيىۋېلىپ ئەتىدىن - كەچكىچە سودا قىلىدۇ، پەقەت خۇپتەندىن كېيىنلا ماڭا ئېلېكترونلۇق ھېسابلاش ماشىنىسىنى تۇتقۇزىدۇ - دە، بىر كۇنلۇك سودىسىنى ھېسابلاتقۇزىدۇ:

— شايى ئىككى يۈز يىگىرمە رۇپىيەدىن بىر مىڭ تۆت يۈز مېتىر...

ئۇنىڭ پۇلى كۈندىن ـ كۈنگە كۆپەيمەكتە. ئەكەلگەن ماللىرى بىرگە ئىككى، ھەتتا ئۈچ پايدا بىلەن سېتىلماقتا. لېكىن، ئۇ يەنىلا خېرىدارلارنى تىللايدۇ:

— ۋوي پاكىستانلىق پىت كۆزلەر !...

ھاجىم قاتناش، ياتاق، تاماقنى بىكارغا بەرگەن، ئۇنىڭ ئۈستىگە سودىدا شۇنچە پايدا كەلتۈرۈۋاتقان پاكىستانلىقلارنى تىللىغىنى ئۈچۈن مەن ئازابلىنىمەن.

مېۋىگە باق، چاينى يېڭىلاڭلار ! غىزا تەييار بولغۇچە پارتىيىمنى تۈگىتەي، قانداقراق؟ تازا ياخشى بولۇۋاتىدۇ دەمسىنا؟ ناسىر ھاجىمنىڭ غەيۋىتى بولۇپ قالمىسۇن ـ ھە، يەنە؟ ئۇنئالغۇنى ھاجىم ئاڭلاپ قالسا مېنىمۇ، سېنىمۇ جايلىۋېتىدۇ جۇمۇ. نېمە، قانۇن، سىياسەت دەمسىنا؟ بىلىپ قوي، ھاجىم بىز بىلمىگەن قانۇن، سىياسەتلەرنى بىلىدىغان ئادەم. ھەر ھەپتىدە بىر قېتىم ھاجىمغا يۇقىرىدىن پىكاپ كېلىدۇ. ئاڭلىساق، ئۇ پىكاپ ھاجىمنى مۇھىم ئۆگىنىش، مەجلىسلەرگە ئاپىرارمىش. ھازىر ھاجىم كىم؟ ئۇ بىزنىڭ يۇرتىنىڭ «پەيغەمبىرى»، ئۇنىڭ رازىلىقىسىز قىز تاللىق قىلالمايمىز، ئۇنىڭ دۇئاسى بولماي تۇرۇپ تەۋەللۇتتىكى ئايالللارمۇ يەڭگىيەلمەيدۇ. ئۇنىڭ نامىدا بىر كاتتا مەسچىت سېلىندى. «ناسىر ھاجىم مەسچىتى» دېسەڭ، پاكىستاندىكى فەيسال جامەسى، قەشقەردىكى ھېيتگاھ جامەسى، ئۈرۈمچىدىكى خانتەڭرى جامەسى، غۇلجىدىكى بەيتۇللادەك ھەممە ئادەم بىلىدۇ، بالام. بۇ مەسچىتنىڭ پۇلىنى ھاجىم چىقارغانمۇ دەمسىنا؟ شۇنداق دېسىمۇ بولىدۇ. ھاجىمنىڭ بىر جۇمەدە قىلغان كىتابخانلىقى، بىر دۇئاسى بىلەن، بىزنىڭ يۇرتتىن گۇاڭجۇ، بېيجىڭ، شاڭخەيلەرگە بېرىپ باي بولۇپ قايتقان سودىگەر دېھقانلار بىلەن يېزىمىزدا كارخانا ئاچقان، خىلمۇخىل

ئوقەتلەر بىلەن بېيىغان دېھقانلار پۇل دېگەننى تۆكۈپ تاشلىدى. بىرلا سودىگەر ئىككى يۈز پارچە گىلەم تەقدىم قىلدى دېگىنە! شۇنداق، پۇل سودىگەردىن بولغىنى بىلەن، دۇئا - تىلاۋەت ناسىر ھاجىمدىن ئەمەسمۇ؟ ئۇنداق بولغاندىكىن، مەسچىتنىڭ نامى «ناسىر ھاجىم مەسچىتى» بولىدۇ - دە!

نېمە، ھېكايىنىڭ ئاخىرىنى ئاڭلاشقا ئالدىراۋاتىمەن دەمسىنا؟ ماقۇل ئەمىسە، نەگە كېلىۋېدىم؟ ھە، راستتىنلا ھاجىمنىڭ پاكىستانلىق خېرىدارلارنى تىللىغان يېرىگە كەلگەنىدىم.

شۇ بىر كۈنكى ھېسابتىلا ھاجىم ئوتتۇز سەككىز مىڭ رۇپىيەگە مال سېتىپ، يىگىرمە مىڭ رۇپىيە پايدا تاپقان!

ھاجىم شۇ كۈندىن باشلاپ ماڭا پۇلنى ھېسابلاتقۇزمايدىغان بولۇۋالدى. ئاخشىمى تەرگە مىلىنىپ كىرىدۇ - دە، خۇپتەننى ئالدىراپلا ئوقۇيدۇ، شامالدۇرغۇچقا قاقلىنىپ يېتىپ ھېلىقى خورىكىنى بەھۇزۇر باشلىۋېتىدۇ.

ئىسلامئاباد ئايرودرومىغا ماڭىدىغان كۈنىلا مەن ھاجىمنىڭ ماڭا گەپ قىلغىنىنى ئاڭلىدىم. ئۇ خۇشال، چىرايلىق كىيىنگەن ھالدا ماڭا ھەج ساۋاتلىرىدىن دەرس سۆزلەشكە باشلىدى:

— ھەرەمدە ئوقۇغان بىر رەكەت ناماز باشقا يەردە ئوقۇغان يەتمىش مىڭ رەكەت ناماز بىلەن باراۋەر. ھاجىم بولماقلىق خۇدانىڭ ۋىسالى ئۈچۈن دەرۋىش بولماقلىق دېگەن سۆز. كۆردىڭىزمۇ، بىزنىڭ ناپىسەنت ھاجىلىرىمىز چامادان، سومكىلارغا نېمىلەرنى تولدۇرۇۋالغان؟ سىزنىڭ سومكىڭىزمۇ سەككىز ئايلىق قورساقتەك، ھى - ھى... بۇنداق ناپىسەنتلىك قىلسىڭىز قىلغان ھەجىڭىز راۋا بولمايدۇ، ئەپەندى. مانا مەن بىرلا كىچىك سومكا بىلەن...

مەن ئۇنىڭ قانچىلىك مالنى ئامېرىكا دوللىرىغا ئايلاندۇرۇپ بولغانلىقىنى بىلمىگەن بولسام، ئۇنىڭ ماللىرىنىڭ

ھەممىدىن جىق ئىكەنلىكىگە گۇۋاھچى بولمىغان بولسام بەلكىم ئۇنىڭغا خاپا بولمىغان بولار ئىدىم، لېكىن سۆزلىمەي بولمىدى:

— كىمنىڭ راۋا، كىمنىڭ راۋا ئەمەسلىكىگە ھۆكۈم قىلغۇچى بەندە ئەمەس، ئاللاتائالانىڭ ئۆزى، تەخسىر! لاشەرەكەلەك!

مانا شۇ بىر ئېغىز گەپ بىلەن ھاجىمنى رەنجىتىپ قويدۇم. بىز ھەر قۇرى ئون بەش ئورۇندۇقلۇق ئاجايىپ چوڭ ئايروپىلان بىلەن ئىسلامئابادتىن كاراچىغا باردۇق. كاراچىدا ئېھرام باغلىدۇق. يەنە شۇنداق ئايروپىلان بىلەن قىزىل دېڭىز ئۈستىدىن ئۇچۇپ ئۆتۈپ، ئەرەب يېرىم ئارىلى ئۈستىدىن توغرا كېسىپ ئەرەب قولتۇقى بويىغا جايلاشقان جىددە شەھىرىگە كەلدۇق. بۇ سەپەردە ھاجىم بىلەن يانمۇيان ئولتۇردۇق. لېكىن، ھاجىم ماڭا گەپ قىلماق تۇگۇل قاراپمۇ قويمىدى.

جىددە ئايرودۇرۇمىنىڭ تەكشۈرۈش ئۆيىدە ئەرەب خادىملىرى مېنىڭ چامادىنىمنى چۇۋۇپ شۇنچىلىك قاتتىق تەكشۈردى. مېنىڭ يېنىمدا تۇرغان ھاجىم ئۇيغۇرچە «تۈركىي تىللار دىۋانى»نى «لۇغەت» دەپ ئۇقتۇرۇپ بېرىشكىمۇ ئۇنىمىدى... بىز مەككە مۇكەررەمە شەھىرىگە چۈشتىن بۇرۇن يېتىپ كەلدۇق. مەن «مۇسفىلە» كوچىسىدىن ناھايىتى تەسلىكتە بىر ئېغىز ئۆي ئىجارىگە ئالدىم. ھاجىمنى شۇنىڭدىن باشلاپ يوقىتىپ قويدۇم.

مەن كۇچا راباتى، قەشقەر راباتى، خوتەن راباتلىرىنىمۇ ھاجىمنى ئىزدەپ باردىم. لېكىن، ھاجىمنىڭ دېرىكىنى ئالالمىدىم. پەقەت ئەرەپات كۈنىلا، بىز مىنادىكى چېدىرلاردىن ئورۇن ئالغان ئاخشىمىلا ھاجىمنى ئىشتىھا بىلەن توخۇ گۆشى بېسىلغان پولۇ يەۋاتقان ھالەتتە كۆرۈپ قالدىم.

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم، ھاجىم!

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، ئەسسالامۇئەلەيكۇم !
— نەلەردە يۈردىلە، ھاجىم؟
— كەلگەن كۈندىن تارتىپ كېچەيۈكۈندۈز ھەرەمدە بولدۇم، ئەپەندى.

مەنمۇ كەلگەن كۈنىلا ھەرەمگە بېرىپ ئىككى رەكەت ناماز ئوقۇپ، كەبىنى يەتتە ئايلاندىم، سافا مەرۋىنى يەتتە قېتىم قاتراپ مېڭىپ تاۋاب قىلدىم. چېچىمنى ئالدۇرۇپ بولۇپ يۇيۇنۇپ ئېھرامدىن چىقىپ كىيىمىمنى كىيىۋالدىم. لېكىن، ھاجىم كەبىنىڭ يۇمشاق گىلەم سېلىنغان، مۇزدەك سۇ ئۈزۈلمەيدىغان سالقىن قوينىدا كېچەيۈكۈندۈز يېتىپ - قوپۇپ، قۇرۇق نان بىلەن سوغۇق سۇ ئىچىپ ئىبادەت قىلغانىكەن - دە !

— ياتاققا پۇل تۆلەشتىن قاچقان گەپ ! — دېدى قاسىم چوقۇر قۇلىقىمغا پىچىرلاپ، — يىگىرمە مىڭ ئامېرىكا دوللىرى بىلەن كەلگەن ئادەم بىر ئېغىز ئۆي ئىجارە ئالسا بولماسمىدى. قاراڭ، قېرى تېكىدەك بىخسىپ - پۇراپ كېتىپتۇ خەسىس ھاجىم !

— يامان گەپ قىلما قاسىم، سەن پەرھىز ئادا قىلغىلى ئەرەپاتقا ماڭغان ھاجىسەن !

ئەرەپات كۈنى مىليونلىغان ئادەملەر ئۆز دۆلەتلىرى بويىچە قوللىرىنى گىرەلەشتۇرۇپ تۇتۇشۇپ، ئۆز دۆلەت بايرىقى ئاستىدا ئەرەپات تۈزلەڭلىكىگە ماڭىدىكەن. ماشىنا، پىيادىلەر توپى چەكسىز، مەن ئۆمرۈمدە مۇنچىلىك نۇرغۇن ئادەم قاينىمىنى كۆرمىگەنمەن بالام. كۈن شۇنچىلىك ئىسسىق، ئەللىك گىرادۇستىن يۇقىرى دېگىنە ! لېكىن، سۇ بىلەن مۇز باياشات. مېنىڭ كۆزلىرىم يەنىلا شۇنچە جىق ئادەملەر ئارىسىدىن ھاجىمنى ئىزدەيدۇ. ھاجىم ھېچ يەردە كۆرۈنمىدى. بىز بىر كۈن شۇ تاشلىق سايدا ئىبادەت قىلىپ ئولتۇردۇق. مېنىڭ كۆڭلۈم بىر خۇدادىن باشقا ھېچ نەرسىنى سېغىنمىدى.

بالام، مەن گۇناھلىرىمغا كەچۇرۇم سورىدىم، ئەڭ ئالىي تىلەكلىرىمنى بايان قىلدىم. گۇناھلىرىم ئۇچۇن خۇدادىن كەچۇرۇم سوراۋېتىپ ھاجىمنى يادىمغا ئالدىم. نېمە ئۇچۇن ئۇ كىشى يادىمغا چۈشكىنى ئۆزۈمگىمۇ قاراڭغۇ، ئىشقىلىپ ھاجىم يادىمغا كەلدى. تازا شۇ چاغدا نەچچە مىڭلىغان دۇئا ـ تىلاۋەت قىلغۇچىلار ئارىسىدىن ھاجىمنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ قالدىم. قانداق تونۇۋالدىمكىن، بۇ ئۆزۈمگىمۇ قاراڭغۇ، ھاجىم تاشلىق يەردە تىزلىنىپ ئولتۇرۇۋېلىپ، ئالىقانلىرىنى بېشىدىن ئېگىز كۆتۈرۈۋېلىپ، يىغلاپ تۇرۇپ دۇئا قىلىۋاتقانىكەن. ئۇنىڭ بار ئاۋازى بىلەن چىرقىراپ:

— خۇدايىم، خۇدايىم ! — دەپ ۋارقىرىغىنىنى، ھۆڭگۈرەك ئېيتىپ يىغلىغىنىنى، شۇ چاغدىكى كۆزلىرى يۇمۇلغان، ساقاللىرى تىترىگەن ھالىتى، ئېھرام ئىچىدىن يېرىم يالىڭاچ چىقىپ تۇرغان تېرىلىرى بوشاشقان، لاي توپا باسقان گەۋدىسى ھېلىمۇ كۆز ئالدىمدا تۇرۇپتۇ، بالام. مېنىڭ ھاجىمغا تولىمۇ ئىچىم ئاغرىدى. مەن ئۇنىڭ ھەممە يارامسىزلىقلىرىنى ئۇنتۇپ، ھاجىم ئۇچۇن خۇدايىمدىن ئەپۇ ـ مەغپىرەت تىلىدىم، بالام.

شۇنىڭدىن كېيىن ھاجىمنى كۆرمىدىم. بىز سەئۇدى ئەرەبىستاندىكى ھەج پەرھىزى ئادا قىلىش ئىشىمىزنى ئاخىرلاشتۇرۇپ، تۈركىيە ـ تۈركمەنگە بۆلۈنۈپ كەلگەن يولىمىز بىلەن پاكىستانغا قايتتۇق.

يولدا كېتىۋېتىپ يېنىمدىكى ئەمەتجان بىلەن قاسىم چوقۇردىن:

— ناسىر ھاجىم يەنە مەككە مۇكەررەمەدە قالدىغۇ دەيمەن، ئاڭلىسام كەبىگە كىرىۋاپتۇدەكقۇ؟ — دەپ سورىدىم.

ئەمەتجان قاسىم چوقۇرغا قاراپ كۈلۈپ قويدى:

— دەڭلا قاسىماخۇن، ھاجىم نېمىلەرنى قىلدى؟ — دەپ سورىدى.

— سەن دېمەمسەن، شېرىكلىشىپ ئوقەت قىلغان سودىگەرلەر بولغاندىكىن...

— ئەپەندى، ھاجىم كەبىدە قالمىدى، ئۇ ھازىر پاكىستاندا، — دېدى ئەمەتجان مازاق ئارىلاش كۈلۈپ قويۇپ، — ئۇ توپتوغرا يىگىرمە تاي چىكەن، ئون تاي بۆرتمە شال بىلەن كەشمىر ياغلىق تويۇن قىلدى (پوچتىدىن سالدى)، ئۆزى بىلەن يەنە ئون تايدەك مال ئېلىپ ماڭدى!

— بىر مىڭ يەتتە يۈز رىيالدىن تۆت پىدىيون ئالغىنىنى كۆزۈم بىلەن كۆردۈم، — دېدى قاسىمۇ قوشۇمچىلاپ.

مەن مۇسفىلە كوچىسىدىكى سەئۇدى ئەرەبىستان يۇقرالىقىغا ئۆتكەن ئۇيغۇر دۇكاندارلاردىن ئاشۇنداق تاي - تاي مال ئېلىۋاتقان سودىگەرلەرنى كۆپ كۆرگەن، لېكىن ھاجىمنى كۆرمىگەنىدىم.

— نېمە، ئىشەنمەمسىز مۇئەللىم؟ — دېدى قاسىم كۈلۈپ، — ئۇ ھەممە مالنى مەككىدىن ئەمەس، مەدىنە شەھىرىدىن ئالدى. شۇ يەردىن پوچتىغا سالدى. نېمىشقا بىزدىن بالدۇر كەتتى دەمسىزا!؟ مۇئەللىم، سىز بەكمۇ تۈز كۆڭۈل - دە. ئۇ قالغان مالنى پاكىستاندىن ئالىدۇ، ئۇ شۇ تاپتا جەزمەن راۋالپىندىدىكى قەشقەر خوۋۇزدا يېتىپ - قوپۇپ، راجى بازاردىن ئەرزان ماللارنى ئېلىپ پوچتىدىن ماڭدۇرۇش بىلەن ئاۋارە، ئۇ ھاجىم ئەمەس، سودىگەر!

— قاسىم ئۇكام، ھاجىمنىڭ يامان گېپىنى قىلمىغىنا، بۇ ئۇنىڭ ئىككىنچى قېتىم ھەج قىلىشى، بىرىنچى قېتىم ھەج قىلىپ ھاجىم نامىغا خىلاپ ئىشلارنى قىلغانلىقى ئۈچۈن، بۇ قېتىم خۇدايىمدىن گۇناھلىرى ئۈچۈن ئەپۇ سوراپ ئىككىنچى قېتىم ھەج قىلغىلى كەلگەن ئادەم. ئۇنىڭ ئاز - تولا پۇل تاپقىنىغا كەلسەك، ئۇ بۇ پۇلنى ساۋابلىق ئىشقا سەرپ قىلماقچى، ئۆزى شۇنداق دېدى، ئۇكام!

بىزنىڭ سۆھبىتىمىز تېزلا ئاخىرلاشتى. لېكىن، ھاجىم

توغرىسىدىكى ئوي ـ خىياللىرىم ئاخىرلاشمىدى، مەن يول بويى ھاجىم توغرىسىدا ئويلاندىم: بىزنىڭ ھۆرمەتلىك ئادەملىرىمىزنىڭ ھەممىسىلا ھاجىمدەك ھەم خەلقنى، ھەم خۇدانى ئالدايدىغان ساختىپەزلەرگە ئايلىنىدىغان بولسا، بىزدەكلەرنى، بولۇپمۇ ئاق كۆڭۈل، ياۋاش ـ يۇمشاق ئادەملەرنى كىم ھىمايە قىلىدۇ؟ ياۋاشلار دائىم زەربىدىن نېرى بولالمايدۇ. ئۇلار ئۇچۇن ھىمايە ناندەك زۆرۈر، بەش پەرھىزدەك مۇھىم، بالام!

پاكىستاندىكى ھاجىخانا ھاجىلار بىلەن تولدى. لېكىن، ھازىر بۇ يەردە سۆزلەپ تۇرىدىغان رادىيو، يۇگۇرۇپ يۈرىدىغان ئۇزۇن كىيىملىك مۇلازىمەتچىلەر، ئىككى دەرۋازا ئالدىدىكى ھاجىلار بازارلىرىمۇ يوق، بۇ يەر چۆلدەرىگەن. بىزنىڭ ھاجىلىرىمىزنىڭ ئۇزۇلمەي كىرىپ ـ چىقىپ تۇرىدىغان ماللىرىنى توشۇغۇچى كىرا ماشىنىلىرىدىن باشقا ماشىنىلارمۇ يوق.

مەن بۇ شەھەردىمۇ ناسىر ھاجىمنى تاپالمىدىم.

توۋا دەيمەن، بالام، ئادەم ئاجايىپ ئىشلارنى كۆرىدىكەن ـ دە!

بىز پاكىستاندىن ماشىنىلار بىلەن يەنە يولغا چىقتۇق. مەن پوچتىدىن ئالىدىغان مېلى يوق ھاجىم بولغاچقا، ئالدىدا ماڭىدىغانلار قاتارىغا قېتىلدىم. قالغانلار ماللىرىنى ساقلاپ ھاجىخانىدا قېلىشتى. بىز كۆن ئولتۇرغاندا «مىسكىتېكە» ئېغىزىغا يېتىپ كەلدۇق. بىز ئەمدى بۇ يەردە بىرمۇبىر تەكشۈرۈلىمىز.

بىز ماللىرىمىز بىلەن ھويلىغا توپلاندۇق. ئۇ يەردە ئىسمىمىز چاقىرىلغاندا تەكشۈرۈش زالىغا بىرمۇبىر كىرىمىز. مەن مانا شۇ تەكشۈرۈش زالىدا ھاجىمنى كۆرۈپ قالدىم. ھاجىم پاكىستاندىن ئەرزان باھادا (جۇڭگو پۇلىغا ئون ـ ئون بەش يۈەن) سېتىۋالغان چەت ئەل پەلتوسى بىلەن تولىمۇ كۆركەم كۆرۈندى. ئۇ ساقىلىنى قىسقا ياسىتىپ شىلەپە كىيىپ

ھەقىقىي «دىپلوماتىيە خادىمى» قىياپىتىگە كىرىۋاپتۇ. ئۇ بىر يىگىتنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلاپ قويۇپ، ماڭا ھومىيىپ قاراپ ئولتۇراتتى.

— بار - يوقى مۇشۇ بىر چامادان، بىر سومكىمۇ؟ — تاموژنا خادىمى سىلىق - سىپايە سورىدى.

— مال ئاز بولغىنى بىلەن ئالتۇن كۆپ - دە ! — دېدى ھاجىم مېنى خۇددى تۇنجى قېتىم كۆرۈۋاتقاندەك يات ئاۋازدا سۆزلەپ، — مېنىڭ پەرىزىمچە، بۇ كىشىنىڭ پۇلدار ئوغۇللىرى بار، بۇ كىشى سەككىز مىڭ ئامېرىكا دوللىرى بىلەن چەت ئەلگە ماڭغان، ئىككى مىڭ دوللار ھەج خىراجىتىگە كەتتى دېسەكمۇ ئالتە مىڭ دوللارلىق مال ئېلىپ قايتقان گەپ. قېنى ئەپەندى، ئالتۇن، سائەت ۋە مارجانلارنى ئۇستەلگە ئۆزلۈكىڭىزدىن قويۇڭ !

مەن چامادان، سومكامنى ئاچتىم - دە، ھەممە مېلىمنى ئۇستەلگە يايدىم. باللىرىمغا ئالغان ئۇششاق - چۈششەك سوۋغىلاردىن باشقا ھېچنېمە چىقمىغاندىن كېيىن، تاموژنا خادىمى — ياش، چىرايلىق يىگىت ھاجىمغا قاراپ ئالايدى:

— سىلى بىزگە ياردەم قىلىمەن دەپ ئاۋارە بولمىسىلىمۇ بولاتتى ھاجىم، بىز كىملەرنى قانداق تەكشۈرۈشنى ئۆزىمىز بىلەتتۇق !

— ئۇنداق دېمەڭ ئوغلۇم ! — دېدى ھاجىم سالماقلىق بىلەن، — مەن ھۆكۈمەت پايدىسىغا ئىش قىلىمەن، سىلەردىمۇ سىلاپ - سىيپاپ ئۆتكۈزۈۋېتىدىغانلار بار، ھاجىملار ئارىسىدىمۇ تۇيدۇرماي كۆزگە قۇم چاچىدىغان ساختىپەزلەر كۆپ. سىز مېنىڭ كىم ئىكەنلىكىمنى بىلمىسىز، مەن ھەم ھۆكۈمەتنىڭ، ھەم خەلقنىڭ ۋەكىلى !

ئۇنىڭ «ۋەكىل» بولۇۋېلىپ، ھاجىلار ئىچىدىكى سودىگەرلەرنى تاموژنا خادىملىرىغا بىرمۇبىر تونۇشتۇرۇپ، ھەسسىلەپ باج چۈشكەنلىكى ئۈچۈن ئەلەمدىن يىغلىغان،

سارغايغان، ھوشىدىن كەتكەن چىرايلارنى كۆرۈپ خورسەن بولغانلىقى مېنى غەزەپلەندۈرمىدى، مېنى غەزەپلەندۈرگىنى، ئۇنىڭ سالىمىمنى ئىلىك ئالماي، مېنى «ئالتۇن سودىگىرى» دەپ تاموژنا خادىملىرىغا تونۇشتۇرغىنى بولدى. دېمەك، ئۇ ماڭا تۆھمەت قىلغانىكەن، باشقىلارنىمۇ تۆھمەت بىلەن زىيانغا ئۇچرىتىشى تۇرغان گەپ ئەمەسمۇ؟ مېنىڭ يۇرتلۇقۇم، مېنىڭ ئۇيغۇرۇم بولغان ئادەمنىڭ باشقىلارغا زىيان سېلىشى مېنى بەكمۇ ئازابلىدى.

بىزنىڭ خەلقىمىز، بولۇپمۇ يۇرت چوڭلىرى يەنە بىرنەچچە كۈندىن كېيىن ھاجىمنىڭ پېشىنى كۆزلىرىگە سۈرتۈپ، سۆزلىرىنى تۇمار قىلىپ بويۇنلىرىغا ئېسىۋېلىشىدۇ. ھاجىم بولسا بىردە تەقۋادار، بىردە بىچارە، بىردە غادايغۇچى، بىردە ئۆمىلىگۈچى، بىردە ساخاۋەتچى، كەڭ قورساق، مېھرىبان، بىردە بولسا زالىم، تۆھمەتخور، كۆڭلى قارا سۇيىقەستچى. ئۇ خۇدايىمغا ھىيلە ئىشلىتىدىغان ئادەم تۇرسا، بەندىلەرگە ئادىللىق قىلاتتىمۇ ئەمىسە؟... ئويلىسام يۈرىكىم ئېچىشىدۇ، ۋۇجۇدۇم كۆيىدۇ. ھەي بالام، بۈگۈن مېنىڭ ئويلىغانلىرىم بولۇۋاتىدۇ. بىزنىڭ جامائەت ھازىر ناسىر ھاجىمنى بېشىغا ئېلىۋالدى. ھاجىمغا يارىماق، ھاجىمنىڭ ئىلتىپاتىغا ئېرىشمەك ھازىر خەلقىم ئۈچۈن ھەج قىلغانغا ئوخشاش بىر ئۇلۇغ ئىش. مەن مانا شۇنىڭ ئۈچۈن، يەنى خەلقىمىزنىڭ ھېچ نەرسىنى بىلمەيلا بىر ئادەمنىڭ نامى بىلەن سەللىسىگە چوقۇنۇۋاتقانلىقى ئۈچۈن ئازابلانماقتىمەن.

مىڭتېپكىدە نە ياتاق، نە ئاشخانا، نە سۇ يوق. ئەتراپتىكى تۆپىلىكلەر ئاپپاق قار، مۇز توڭلىغان تاغ سۈيىدە ئامالسىز تەرەت ئېلىپ، دالادا بەش ۋاخ ناماز ئوقۇپ، سوغۇق چېدىرلاردا قىستىلىشىپ ياتىمىز. ھاجىلارنىڭ تولىسى نۇرغۇن مال بىلەن چېگرادىن ئۆتكەنلىكى ئۈچۈن ئۇلار نۇرغۇن باج تۆلەشكەن. مەن ئۇلارنىڭ باجغا چىدىماستىن، ھاجىمنى قارغاشلىرىنى ئاڭلاپ

چىداپ ياتىمەن. بولۇپمۇ، ياش ھاجىملار بىلەن، ئاتا ـ ئانا، قېرىنداشلىرىنىڭ ئالدىلىرىغا چىقىشقان ياشلارنىڭ ئاغزى ئېچىلغان:

— باج كادىرى بەش مىڭ كوي باج تۆلەيسەن دېسە، ناسىر ھاجىم باج كادىرىغا: «سەن نېمىشقا بۇلارنىڭ ماللىرىنى ساناپ ئۆلچەپ كۆرمەيسەن؟ سېنى يۇقىرىغا چاقىمەن» دەپ قورقۇتۇپ، ھەممە تاغارلىرىمنى يەشتۈردى. قاراپ تۇرۇپلا يىگىرمە ئۈچ مىڭ كوي تۆلەتكۈزدى. ئوغرى ھاجىم ئون يەتتە مىڭ كوي زىيان سالدى!

— ماڭا ئون ئىككى مىڭ كوي!

— ماڭا ئوتتۇز بەش مىڭ!

— ماڭا ئون ئىككى مىڭ!

— ئۆزى قانچىلىك باج تۆلىگەندۇ ئۇ ئوغرى؟

— ئۇنىڭ خىزمىتىنى مۇكاپاتلاپ باج ئالماس بەلكى!

— تاموژنىدىكىلەرمۇ ئۇنىڭدىن جاق تويۇپتۇ!

— قۇتۇلۇش ئۈچۈن بولسىمۇ باج ئالماس ئۇ ئوغرىدىن!

— تۆھپىسىمۇ بار، ھەيۋىسىمۇ بار، تۆھمىتىمۇ بار!

— يىغىسىمۇ، توۋسىمۇ بار!

— قايتىپ ئۆيگە بارغاندىچۇ؟

— بېشىدا سەللە، قولىدا تەسۋى، ئاغزىدا ئىمان، قوينىدا زەللە، ئاغزىدا ئەپسۇن، كۆڭلىدە شەيتان!

قاسىم چوقۇر بىلەن ئەمەتجان بىردەمدىلا ناسىر ھاجىم توغرىسىدا بىر مىسرادىن شېئىر تەييارلاپتۇ، مەن لام ـ جىم دېمىدىم.

شۇنىڭدىن كېيىن ناسىر ھاجىمنى كۆرمىدىم. ئەتىگەنلىكى بىز قەشقەرگە قاراپ يولغا چىقتۇق. مەن ھاجىم بىلەن ئۇچرىشىپ قىلىشتىن ئەنسىرەپ قەشقەردىمۇ ئۇزاق تۇرمىدىم.

غەيۋىتىم ئاخىرلاشسۇن بالام. ھاجىم مەندىن بىر ئاي كېيىن قايتىپ كەلدى. ئۇنى يۇرت ـ جامائەت تۆت ماشىنا

بىلەن شەھەرگە كىرىپ ھۆرمەت ـ داغدۇغا بىلەن قارشى ئېلىپ مەھەللىگە ئەكەلدى. قاسىم چوقۇرنىڭ دېيىشىچە، ئۇ بۇ قېتىم ناھايىتى نۇرغۇن پۇل ـ مال بىلەن كەپتۇ. ئۇغلىغا شەھەردە، كېلىنىگە ناھىيەدە دۇكان ئېچىپ بېرىپتۇ. ئۇلارنىڭ دۇكانلىرى ماللىرىنىڭ تولىلىقى، خىللىقى بىلەن ھەممە دۇكانلارنى بېسىپ چۈشەرمىش!

نېمە، ئەمدى ئۇ راست ھاجىم بولدىمۇ دەمسىنا؟ مازاق قىلىۋاتىسەن ـ ھە؟ دۇرۇس، مەن ھازىر «ئالتۇن سودىگىرى» دېگەن نامغا ئېرىشتىم. مېنى «سودىگەر ھاجىم»، «زەرگەر ھاجىم» دەيدىغانلار كۆپەيمەكتە. ناسىر ھاجىمنىڭ بىرىنچى تۆھپىسى مانا شۇ، بالام! بۇ تۆھمەت، لېكىن راستىقا ئايلىنىدىغان تۆھمەت. بۇ نېمىشقا دەمسىنا؟ «ئۇلۇغ» ئادەملەرنىڭ تۆھمەتلىرى ناھايىتى ئاسانلا راستقا ئايلىنىدۇ، بالام. بىزنىڭ راست گەپلىرىمىزچۇ؟ ئوخشاشلا ناھايىتى تېزلىكتە ئىغۋاغا ئايلىنىپ قالىدۇ. بولدى بالام، ھاجىم ھەققىدىكى «ئىغۋالار»نى ئاخىرلاشتۇراي، ئۇنىڭ پېشىنى سۆيۈش ئۈچۈن ئۈمىلىشىپ يۈرگەن جامائەت بۇ ئىغۋالارنى ئاڭلىسا، مېنى ھېلىقى «ئالتۇن سودىسى» قىلغان «جىنايىتىم» بىلەن قوشۇپ جازالاپ قويىدۇ. مەن خۇدادىن قورقىمەن، جامائەتتىن، قانۇندىن قورقىمەن. مەن ھاجىمدەك ئىككىنچى قېتىم «ھەج» قىلىپ گۇناھتىن قۇتۇلالمايمەن!

1988 ـ يىلى 12 ـ ئاينىڭ 31 ـ كۈنى، ئۈرۈمچى.

باش - ئاخىرى يوق خەتلەر

قىممەتلىك دوستۇم گۈلمىرە، مەن بۇ خەتلىرىمنى ھېكايىگە ئوخشىتىپ يېزىۋاتىمەن. نېمە ئۈچۈن ساڭا ئارقا - ئارقىدىن خەت يازىمەن، بۇ ئۆزۈمگىمۇ قاراڭغۇ. يېقىندىن بېرى ساڭا خەت يېزىشنى ئارزۇ قىلىدىغان بولۇپ قالدىم. بۇنىڭ سەۋەبىنى ئاخىرقى خەتلىرىمنى ئوقۇپ چىقىپ چۈشىنىپ قالارسەن... سەن بىلىسەن، مەن رومان ئوقۇشقا تولىمۇ ھەۋەسكار ئىدىم. «چالىقۇشى»نى دەپتەرگە كۆچۈرۈپ چىققانلىقىم يادىڭدىدۇر - ھە؟ «ئۆتكەن كۈنلەر»، «مېھرابتىن چايان»لار ھازىرمۇ يېنىمدا جۇمۇ؟ لېكىن، ھازىر بۇ كىتابلار كونىراپ قالدى. مەن ھازىر ئەرەبچە رومان ئوقۇيالايدىغان بولۇپ قالدىم. كۈنبويى قىلىدىغان ئىشىم كىتاب ئوقۇش، ياسىنىش... مەن ئالتۇن - كۈمۈش، ياقۇت - مەرۋايىت ئىچىدە، خان ئوردىسىدەك ياسىداق ئۆيدە ياشاۋاتىمەن. مەن راھەت - پاراغەتنىڭ يۈكسەك چوققىسىدا تۇرغانلىقىم ئۈچۈن ئۆتكەن كۈنلەرنى ئۇنتۇماقچى، ھەممىنى باشقىدىن باشلىماقچى بولغانىدىم. لېكىن، ئۆتكەن كۈنلەر ئادەمنىڭ يۈرىكىگە يىلتىز قالدۇرۇپ ئۆتىدىكەن. ئۇنى يۇلۇپ ئېلىۋەتمەك تولىمۇ تەس ئىكەن، ياق، مۇمكىن ئەمەس ئىكەن. مەن يىگىرمە تۆت ياشقا تولغان كۈنۈم ئاتمىش نەچچە ياشلىق باي بىلەن توي قىلغىنىمدا سىلەر مېنى مازاق قىلىش ئۈچۈن تويۇمغا كەلدىڭلار، لېكىن ھەربىرىڭلارنىڭ قۇلىقىغا بىردىن ئالتۇن ھالقا سېلىپ قويۇۋىدىم، مازاق، تاپا - تەنە ئۈچۈن تەييارلىغان سۆزلىرىڭلار ئاپىرىن - مەدھىيىگە ئۆزگىرىپ كەتتى. مەن

بۇنى سەزدىم، سىلەردىن نەپرەتلەندىم ۋە پۇلنىڭ كۈچىگە قايىل بولدۇم. مەن ئەقلىمنى بىلسەم، ئىنسانلار تەلپۈنىدىغان نەرسە پۇل ئىكەن. ھەرقانداق چىرايلىق، داغدۇغىلىق گەپلەرمۇ پۇل ياالقۇنىدا ئېرىيدىكەن ياكى رەڭگىنى ئۆزگەرتىدىكەن. مەن بۇ سىرنى چۈشەنگەندىن كېيىن ئاتمىش نەچچە ياشلىق بوۋاينىڭ نىكاھىغا ئۆتۈشنى خۇشاللىق ۋە مۇھەببەت بىلەن قوبۇل قىلدىم. ناۋادا، باشقا بىرى ئۆزىنىڭ ئاجايىپ گۈزەل چىرايىنى، ياشلىقىنى ۋە «ئىستىقبال» دەپ ئاتىلىدىغان كەلگۈسىنى پۇل - پۇچەك ئۈچۈن قۇربان قىلغان بولسا، مەن ئۇنىڭدىن نەپرەتلەنگەن ۋە ئۇنى تىللىغان بولاتتىم. لېكىن، مەن ھېچكىمدىن نەپرەتلىنىپ گەپ ئاڭلىمىدىم. مانا شۇنىڭ ئۈچۈن مەن ئۆتمۈشكە نەپرەتلەنگەنىدىم. لېكىن، نەپرەت بىلەن ئۇنتۇش ئىككى نەرسە ئىكەن...

مەن بۇگۈن چوڭ بىر مەرىكىگە بېرىپ ئۆز چىرايىمى، بايلىقىم بىلەن ماختىنىپ كەلدىم. لېكىن، كۆڭلۈم غەش، روھىي ھالىتىم ناچار. يالغۇز ئۆيدە ئەينەككە قاراپ ئۇزاق ئولتۇردۇم. كۆز ئالدىمدىن ياشلىق، بالىلىق چاغلىرىم زادىلا كەتمەي تۇرۇۋالدى. غەشلىكتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن بىرى بىلەن مۇڭدىشىش كېرەك. بىرىگە ئۆز بەختىمنى كۆز - كۆز قىلىشىم كېرەك. بۇ خىل كۆز - كۆز قىلىش ئاغرىق پەسەيتىش دورىسىغا ئوخشىشىپ كېتىدۇ. مېنىڭ نېرۋىلىرىم بىرمەھەل ئالدىنىدۇ - دە، مەن ئۆز تۇرمۇشۇمدىن رازى بولۇپ قالىمەن. ساڭا ماختىناي: مەن ئالتۇن - كۈمۈش، ياقۇت - مەرۋايىت ئىچىدە (مېنىڭ خېتىم ئارقىلىق ساڭا ھەم ھال ئېيتقۇم، ھەم ماختانغۇم، تۇرمۇشۇمنى كۆز - كۆز قىلغۇم كېلىدۇ)، ماڭا بۇ يەردە ماختىنىشقا ئورۇن يوق. يېنىمدا سىلەر — مېنىڭ بىللە ئۆسكەن دوستلىرىم بولساڭلار ئىدى، قانچىلىك ماختانسامۇ بولاتتى. سىلەر ماڭا ھەيران قالاتتىڭلار، مېنىڭ ھاياتىم بىلەن پەخىرلىنەتتىڭلار، چىن كۆڭلۈڭلەردىن ماڭا

بەخت تىلەيتتىڭلار...

لېكىن، ھازىر مېنىڭ ئاق كۆڭۈل دوستلىرىم — سىلەر مەندىن تولىمۇ يىراقتا. ئارىمىزدا قارلىق تاغلار، شاۋقۇنلۇق دەريالار، قۇملۇق چۆللەر، نەچچە مىڭ كىلومېتىرلىق ئۇزۇن يوللار بار.

سەن بىلىسەن، مەن كىچىككىمدىنلا زىبۇ - زىننەتكە ئامراق ئىدىم. يادىڭدىدۇ؟ سېنىڭ ھېلىقى ھېقىق مارجانلىرىڭ يوقالغاندا قانچىلىك يىغلىدىڭ - ھە؟ سېنىڭ كۆز يېشىڭ مېنىڭ قەلبىمگە يىڭنىدەك سانجىلدى. لېكىن، نەپسىم ئىنسابىمدىن غالىب ئىدى، مەن مارجانلىرىڭنى تىقىۋالغانىدىم. دوستۇم، مانا ئەمدى شۇ قىلىقىم ئۈچۈن ساڭا خەت بىلەن خالتا ئەۋەتتىم. خالتىدا تۈركىيەنىڭ قىزغۇچ ئالتۇندىن ئىشلەنگەن مېداليونى بار. مۇشۇ سوۋغام بىلەن كۆڭلۈڭدىكى غەشلىك يوقىلار، بەلكى...

... مەن ساڭا خەت يېزىۋېتىپ ئۆزۈمچىلا نومۇستىن تەرلەۋاتىمەن، توۋا، ھېلىقى چاغدا سېنىڭ گىرىپ كۆڭلىكىڭگە ئەتەي سىياھ تۆكۈۋەتكەنىدىمۇ سېنىڭ كۆزلىرىڭگە ياش كەلگەنىدى. لېكىن، لەۋلىرىڭ يەنىلا كۈلكىگە مايىل كۆرۈنگەن...

دوستۇم گۈلمىرە، شۇنىڭ ئۈچۈن ئالدىڭدا ماختانغۇم، تۈرمۇشۇمنى كۆز - كۆز قىلغۇم كېلىدۇ: بىلەمسەن، بوۋىيىمغا ھەر كۈنى سېنىڭ گېپىڭنى قىلىپ بېرىمەن، بوۋىيىم سېنىڭ گېپىڭ چىقسا بۆلەكچىلا جانلىنىپ كېتىدۇ ۋە مېنىڭ چىشىمغا تېگىپ:

— ئەكىلىپ ھەمراھ قىلىپ بېرەيمۇ؟ سەنلا ماقۇل دېسەڭ قولۇمدىن كېلىدۇ، — دەپ قويىدۇ. بۇ گەپلەرنى ئاڭلىسام كۆڭلۈم بۇزۇلىدۇ. ياشلىقىم، ئارزۇ - ئارمانلىرىم كۆز يېشىم بىلەن بىللە پەيدا بولىدۇ - دە، «بوۋىيىم» كۆزۈمگە سوغۇق، كۆرۈمسىز كۆرۈنۈپ قالىدۇ.

بۇنداق دېسەم «بوۋايغا ياتلىق بولۇپ پۇشايمانىدا قاپتۇ» دەپ ئويلاپ قالما يەنە. مەن بوۋاينى ياخشى كۆرىمەن. ئۇنىڭغا خۇدايىمدىن ئۆمۈر تىلەيمەن. بوۋاي ئاتمىش ئالتىگە كىرگەن بىلەن ماڭا ئوتتۇز ياشلىق قىران يىگىتنىڭ مۇھەببەت ھارارىتىنى تەقدىم قىلماقتا. دوستۇم، يىگىرمە بەش يېشىمدا بۇنچە ياشلىق (دادامدىن ئون ياش چوڭ) ئادەمنى تاللىۋالغىنىمغا پۇشايمان قىلمايمەن. بوۋاي — مېنىڭ مېھرىبان، سېخىي ئېرىم بولمىغان بولسا، مەن ساڭا نېمە بىلەن ماختىنالايتتىم؟...

... دوستۇم، بۈگۈن ئۆيىمىزگە يۇرتىمىزدىن بىرنەچچە «ھاجىم» مېھمان بولۇپ كەلدى. مەن ئۇلارنىڭ ئاۋازىنىلا ئاڭلىدىم. بىر ئاۋاز ماڭا تولىمۇ تونۇش ئاڭلاندى. دېرىزىدىن ماراپ ماشىنىغا چىقار ۋاقتىدا ئۇلارنى غىل - پال كۆرگەندەكمۇ بولدۇم: ھېلىقى قول ھارۋىسىدا ئالما ساتىدىغان باققال بالا ھەج قىلغىلى كەلگەنمۇ، نېمە؟ ئۇنىڭ ھېلىقى شوخ، ھىيلىگەر كۆزلىرى ھايت - ھۇيت دېگۈچىلا بىزنىڭ بۇ ئالتە قەۋەتلىك بىنايىمىزنىڭ ھەممە دېرىزىلىرى، مەرمەر تاشلار ياتقۇزۇلغان ھويلىدىكى فونتان، ئىككى تۈپ خورما، كۆلدىكى بىر جۈپ ئاق قۇ، ھەتتا ئامېرىكىدىن كىرگۈزۈلگەن بىر جۈپ يېڭى ماشىنىلىرىمىزنى كۆرۈپ بولدى. مەن ئۇنىڭ بىزنى ئالدايدىغان چىرايلىق، لېكىن نەپرەتلىك كۆزلىرىدىن پۇل، دۇنياغا بولغان چەكسىز ئاچ كۆزلۈك، ھېرىس ۋە قىزىقىشنى بايقىدىم. ئۇنىڭ ماڭا كەلتۈرگەن كۆڭۈلسىزلىكلىرىمۇ شۇ كۆزلىرىدىن كەلگەن ئەمەسمىدى؟...

... بولدى، بۇ «ئالمىچى ھاجىم»نى ئۇنتاي، مەن ساڭا ماختىناي: يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان ھەممە بايلىق مېنىڭ. مەن بوۋىيمنى شۇنىڭ ئۈچۈن سۆيىمەن: ئۇ قانۇني يول بىلەن بۇ بايلىقنى ماڭا مىراس قالدۇردى. بىلەمسەن، «بوۋاي»نىڭ نە ئوغلى، نە قىزى يوق. بارلىق مىراسخورى بىز ئۈچ ئايالى.

ئاياللىرىنىڭ چوڭلىرىنىڭ ئۆيلىرى باشقا شەھەرلەردە. بوۋاي دائىم مېنىڭ يېنىمدا تۇرىدۇ.

... دوستۇم، ساڭا بۇ مەملىكەتتىكى تويۇم ۋە نيۇيورك شەھىرىگە تويغا بارغانلىقىم توغرىسىدا ھېكايە قىلىپ بېرەي. سەن بەلكى بۇ گەپلەرگە ئىشەنمەيسەن، لېكىن مەن راستىنى يېزىۋاتىمەن، ناۋادا باشقا بىرى ماڭا سۆزلەپ بەرگەن بولسا مەنمۇ ئىشەنمىگەن بولاتتىم.

يۇمشاق، سىلىق، سالقىن (خۇددى بىزنىڭ يۇرتنىڭ سېنتەبىر ئايلىرىدەك) ماشىنا بىلەن شەھەردىن سىرتقا قاراپ ماڭدۇق. ماشىنا ئىچىدە بوۋىيىمدىن باشقا ھېچكىم بولمىغاچقا مەن چۇمپەردەمنى ئېلىۋەتتىم. بۇ يەرگە مودا بولغان قارا گىرىپ ئۇزۇن كۆڭلىكىم زىلۋا بەدىنىمگە ياراشقان، بوينۇمدىكى بىرلىيانت كۆزلۈك مېداليون، قۇلىقىمدىكى ئاجايىپ ھالقام ماشىنا ئەينىكىدىن كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. مەن شۇنچىلىك ئاقىرىپ كەتكەنمەن (بىر يىلدىن بېرى كۈن كۆرمىگەنلىكىم ئۈچۈنمىكىن)، ھېلىقى چاغدا قايتا تەربىيەدىن شەھەرگە بىر تويغا كەلگىنىمدە يېرىلىپ كەتكەن قىزىل - قارا يۈزلىرىمنى كۆرۈپ، مازاق قىلىشىپ لەۋلىرىنى پۈرۈشكەن ماشىنىچى قىزلار ئەمدى كۆرگەن بولسىدى، دەپ ئويلايمەن. ئاداش، ئۇلار مېنى كۆرسە جەزمەن بىر - بىرىگە: «باي بولغاندىكىن سۈت بىلەن يۇيۇنار ھەرقاچان» دېيىشەر... دوستۇم، مەن ھازىر ئاجايىپ گۈزەلمەن. بارماقلىرىمدىكى بىر - بىرىدىن چىرايلىق ئۈزۈكلەر، ئاپپاق بىلەكلىرىمدىكى كۆزنى چاقىدىغان قۇر - قۇر بىلەزۈكلەر... بىر مىڭ تۆت يۈز ئامېرىكا دوللىرىغا ئالغان ئالتۇن سائەت... باشقىلارنىڭ بولغىنىدا مەن كۆرۈپ ھوشۇمنى يوقىتار ئىدىم. لېكىن، ئۇلارنى يىغسا مېنىڭ بىر قېتىم مىيىقىمدا كۈلۈپ قويغىنىمغا تەڭ كەلمەيدۇ. دوستۇم، بۇ بوۋىيىمنىڭ ماڭا ئېيتىدىغان شېرىن سۆزلىرىنىڭ بىرى...

قويۇق خورمىزارلىقتا شۇنچىلىك كۆپ چېدىرلار تىكىلگەن، شۇنچىلىك كۆپ قازانلار ئېسىلغان، بۇۋاي مېنىڭ قۇلىقىمغا:

— توقسان ئالتە قوي سويۇلدى، قىرىق ئالتە چېدىر تىكىلدى، ئەڭ ئاتاقلىق بايلاردىن ئوتتۇز ئىككىسىگە دوستلاردىن بىر يۈز يىگىرمە ئىككىسىگە باغاق تارقىتىلدى. ئۆزىمىز بىلەن بىر يۈز ئەللىك بەش جۈپ بولدۇق. لېكىن، بۇ بىر يۈز ئەللىك بەش جۈپ ئادەم ئون بەش مىليون ئادەمگە ۋەكىللىك قىلىدۇ. پۈتۈن مەملىكەت بۈگۈن بىزنىڭ تويىمىز بولغانلىقىنى بىلىدۇ، — دېدى.

بۇ يەرنىڭ خەلقى پۇل - دۇنيا بىلەن ماختىنىشتا دۇنيادا بىرىنچى ئورۇندا تۇرسا كېرەك. ئەرلەر ئالتۇنلىرى بىلەن، ئىمارەتلەرنىڭ سان - سۈپىتى بىلەن ياكى بۇ يىلقى ھەج مەزگىلىدە ئۆيلىرىنىڭ ئىجارىگە بېرىپ تاپقان پۇلى، دۇكانلىرىدا سودا بولغانلىقى بىلەن ماختانسا، ئاياللىرى زىبۇزىننەتلىرى، قايسى مەملىكەتلەردە زىيارەت قىلىپ يازنى ئۆتكۈزگەنلىكى، خان ئائىلىسىگە جەمەت كېلىدىغان خېنىملار بىلەن بېرىش - كېلىش قىلغانلىقلىرى، ئېرىنىڭ ۋەدىلىرى، بالىلىرىنىڭ ئوقۇش، قىلىقلىرى، ھەتتا ئالدىدىن ئاشقان تاماقلىرى بىلەن ماختىنىدۇ.

بىز چېدىرلارنى ئارىلىدۇق: فىرانسىيە، ئىتالىيە، ھىندىستان، تۈركىيە، تۇنىسلارنىڭ ئەڭ ئېسىل گىلەملىرى سېلىنغان چېدىرلاردىن بۇرنۇڭغا گۈپۈلدەپ ئەنبەر پۇرىقى ئۇرۇلۇپ تۇرىدۇ. داستىخانلاردىكى مېۋىلەر دۇنيانىڭ ھەممە يەرلىرىدىن كەلگەن. پۈتۈن - پۈتۈن پېتى تونۇردىن چىققان پاقلان گۆشلىرى (تونۇر كاۋىپى بۇ يەردە ئەتىۋارلىق)، تونۇر كاۋىپىنىڭ شورپىسىدا پىشقان مەززىلىك پولۇ، ھەر خىل شەربەتلەر... كىشىنىڭ ئىشتىھاسىنى ئاچىدۇ. لېكىن، تويلاردا بۇ نېمەتلەر زادىلا يېيىلمەيدۇ. ئاياللار ھەتتا بىر - ئىككى

چىشلەم بىلەنلا قوللىرىنى سۈرتىدۇ (گەرچە قورسىقى ئاچ بولسىمۇ)، ئاياللار ئۆزلىرىنىڭ مۇشۇ «توقلۇقى» بىلەنمۇ ماختىنىدۇ. ئاشقان تاماقلارنى مەخسۇس توڭلاتقۇلىرى بار ماشىنىلار كېلىپ ئەكىتىدۇ ـ دە، مۇشۇ خىل غىزالارغا قاراشلىق ئائىلىلەرگە ئۆز قەرەلىدە ئاپىرىپ بېرىدۇ.

مەن توي تەييارلىقىدىن رازى بولدۇم. لېكىن، پۇلغا بولغان ئامراقلىقىم ۋە خوجايىنلىقىم مېنى سۆزلەشكە مەجبۇر قىلدى:

— نېمىشقا بۇنچىلىك ھەشەمەتلىك توي قىلىپ پۇل زايە قىلىمىز؟

— پۇل دېگەننى چاچىمىز، تاپىمىز، ئۇ دائىم قول يۇغاندەكلا بىر ئىش.

— ئۆيلىرىمىزمۇ كاتتا، نېمىشقا ئۆيلىرىمىزدە مېھمان ئۇزاتمايمىز؟

— بۇ يەردە ئەرلەرنىڭ تويدا قانچە چېدىر تىككەنلىكى نام ـ ئابرۇيىغا مۇناسىۋەتلىك.

ئېرىمنىڭ تاپشۇرمىسى بويىچە مېھمانلار كەلگەندە چۇمپەردە ئىچىگە يوشۇرۇندۇم. ئەرلەر بىلەن ئاياللار ئايرىم ـ ئايرىم كۈتۈلدى، مەن ئاياللارغىمۇ ئارىلاشماي مەخسۇس چېدىردا توي كىيىمى بىلەن ئىززەت ساقلاپ ئولتۇردۇم. چۇمپەردە ئىچىدە تۇرۇپ تەقدىم قىلىنىۋاتقان توي سوۋغاتلىرى: ئالتۇن ـ مەرۋايىت، ئېسىل رەختلەر، ئالتۇن جابدۇقلار، زامانىۋى ئۆي ـ مۈلۈكلىرىنى كۆرۈپ تۇرىمەن.

دوستۇم، بۇ سوۋغىلار بىزنىڭ پۇلىمىزغا نەچچە يۈز مىڭ يۈەنگە يارايدۇ دېگىنە.

لېكىن، مەن ئامېرىكىدا كۆرگەن قىمىز سوۋغىلىرىغا سېلىشتۇرغاندا ماڭا چۈشكەن بۇ سوۋغىلار ھېچ گەپ ئەمەس. بىزگە نيۇيوركتىكى ئەڭ كاتتا مېھمانخانىنىڭ بىر ئېغىز ئۆيىنىڭ بېلىتى، ئامېرىكىغا بېرىپ ـ كېلىدىغان ئايروپىلان بېلىتى سېلىنغان بىر كونۋېرت پوچتا ئارقىلىق كېلىپ

تەگدى. كونۋېرتقا باغاق بىلەن يۇقىرىقى بېلەتلەر بىللە سېلىنغانىكەن. بىز ئەر - خوتۇن ئايروپىلان بىلەن نيۇيوركقا تويغا باردۇق. بىر باي (بىزنىڭ بوۋاينىڭ بىر يېقىنى) ئۆز ئوغلىنىڭ تويىنى مۇشۇ مەشھۇر شەھەرگە ئورۇنلاشتۇرغانىكەن. بەلكى سەن «نېمە ئۈچۈن؟ ياكى قىز ئامېرىكىلىقمۇ؟» دەپ سوراپ قالارسەن. ياق، قىزمۇ مۇشۇ يەرلىك. ئۇلار پۇل خەجلەش ئۈچۈن، پۇل خەجلەپ نام - ئاتاق چىقىرىش ئۈچۈن شۇنداق قىلىشىدۇ.

شۇنداق قىلىپ مەن ئاجايىپ ئېگىز بىنالىرى، پاكىز كوچىلىرى، مەدەنىيەتلىك ئادەملىرى بىلەن دۇنيادا داڭقى بار مەشھۇر شەھەرگە كەلدىم. بىزنىڭ ياتاق ئاتمىش تۆتىنچى قەۋەتتە ئىكەن، ياتاقنىڭ بىر كۈنلۈكى ئۈچ يۈز نەچچە ئامېرىكا دوللىرى ئىكەن (ياتاقنى تەسۋىرلەپ سىنىڭ ئېچىڭنى پۇشۇرۇپ قويماي يەنە). بىز دۇنيانىڭ ئۇ يەر - بۇ يېرىدىن كەلگەن ئىككى يۈز نەچچە ئەر - خوتۇن (قىز - يىگىتلەرنىڭ سانى نامەلۇم) مانا مۇشۇ مېھمانخانىدا توي مۇراسىمىغا قاتناشتۇق. مەن كەتكەن پۇلنى ھېسابلاپ ئاۋارە بوپتىمەن: مەسىلەن، بىر كىشىگە يىگىرمە مىڭ دوللار كەتتى دېسەك، ھەممىسى بولۇپ قانچە؟... ناۋادا، بىر مېھمانخانىغا خەجلىگەن پۇل بىزنىڭ يېزىلىرىمىزنىڭ بىرىگە تەقدىم قىلىنسا قانچىلىك ئىش قىلىۋالغىلى بولار - ھە؟... دېگەنلەرنى ھېسابلاپ ھېرىپ كەتتىم... كەچتە قىزنىڭ يۈز ئاچقۇ مۇراسىمى بولدى. بىر يىگىت قىزنىڭ يىپەك رومىلىنى ئاچتى. ھەيۋەتلىك زالدا ھەيرانلىق نىشانى — قىيقاس - چوقان كۆتۈرۈلدى. قىز گۈزەل ئىدى. ئۇنىڭ سۈتتەك ئاق يۈزى، ئاجايىپ چىرايلىق چاچلىرى، بۇرۇن، قاش - كۆزلىرى مېنىمۇ ھەيران قالدۇردى. مەن زالدىكى چۈمپەردىسىز ئولتۇرغان خېنىملارغا (بۇ يەردە ئاياللار چۈمپەردىسىز، ئەرلەر ياۋروپاچە كىيىنگەن) بىر - بىرلەپ قارىدىم. ياق، ھېچكىم بۇ قىز بىلەن چىرايدا

تەڭلىشەلمەيدىكەن. گۈزەل قىزنىڭ لەۋلىرى كۈلۈمسىرىدى، يۈزى قىزاردى. لېكىن، ئۇ كۆزىنى ئاچمىدى. بىر يىگىت ئورنىدىن تۇردى ـ دە: «مەن كۆزىنى ئاچۇرىمەن!» دەپ قىزغا قاراپ ماڭدى. ئۇ يانچۇقىدىن بىر سىقىم تىللانى ئالدى ـ دە، بىر تال تىللانى تىلى بىلەن نەمدەپ قىزنىڭ پېشانىسىگە چاپلىدى، قىز كۆز ئاچمىدى، تىللا كۈز يوپۇرمىقىدەك يەرگە چۈشتى. يىگىت يەنە چاپلىدى، قىز كۆز ئاچمىدى، يىگىت ئارقا ـ ئارقىدىن تىللا چاپلاۋەردى. قىز كۆز ئاچمىدى. يىگىتنىڭ تىللالىرى تۈگەپ باشقا بىر يىگىت ئورنىدىن تۇردى.

دوستۇم، مۇبالىغە ئەمەس، باي يىگىتلەر قىزنىڭ پېشانىسىگە شۇنچە جىق تىللا چاپلىدىكى، قىزنىڭ ئەتراپىدىكى تىللالارنى يىغسا جەزمەن بىر جاۋۇر ئالتۇن بولىدۇ. بۇ ئالتۇن بەلكى ئون كىلو ياكى يىگىرمە كىلو كېلەر، ئىشقىلىپ، بۇ كۆڭۈل ئېچىش ئۈچۈن سەرپ قىلىنغان ئالتۇنلار بىلەن بىزنىڭ يۇرتىمىزدا كىچىكرەك شەھەر قۇرغىلى بولار ئىدى. بىز مېھمانخانا ھۇجرىسىغا كىرگەندە مېنىڭ بوۋىيىم ئۈستەلگە قويۇلغان كۈمۈش پىيالىنى تىللا بىلەن تولدۇرغاندا «پاھ» دەپ ۋارقىرىۋەتكەنىدىم. بوۋاي:

— بۇ بىر رەسىم ـ قائىدە، ھەيران قالغۇچىلىكى يوق، — دېگەندە، مەن:

— بىر ئىمارەت پۈتىدىغان ئالتۇننى بېرىۋەتتىڭىز، — دېگەنىدىم، مانا ئەمدى، قىزنىڭ چۆرىسىگە جىرىڭلاپ چۈشۈۋاتقان تىللالارنى كۆرۈپ، زادىلا ئۆزۈمنى تۇتۇۋالالمىدىم: پاھ، «بويى بىلەن تەڭ ئالتۇن...» دېگەن سۆزنى ئاڭلىغان، لېكىن بۇ گەپنىڭ راستلىقىنى بۈگۈن كۆردۈم، دەپ پىچىرلىدىم بوۋىيىمغا، بوۋىيىم كۈلۈپلا قويدى.

دوستۇم، ھېلىقى قىز راستتىنلا بويى بىلەن ئالتۇن ئارىسىدا قالدى.

نيۇيوركقا تويغا بېرىپ، پۇل دېگەن نەرسىنىڭ بۇ يەردە قانچىلىك ئەرزىمەس نەرسە ئىكەنلىكىنى كۆردۈم. بۇ يەردە ئادەملەر قەغەز پۇل ئەمەس، ساپسېرىق ئالتۇن تىللالارنى دەسسەيدىكەن، چاقچاق قىلىپ خۇددى تاش ئالمىدەك بىر - بىرىگە ئاتىدىكەن !... دوستۇم، سەن بىلىسەن، مەن پۇلغا تولىمۇ ئامراق، پۇلغا ئىگە بولۇش، نۇرغۇن پۇلنىڭ خوجايىنى بولۇش ئىستىكى مېنى ۋەتەن — يۇرتۇمدىن كېچىشكە مەجبۇر قىلدى. مەن ئەنە شۇنداق نۇرغۇن قۇربان بېرىشلەر ھېسابىغا بۇگۈن نۇرغۇن بايلىقنىڭ قانۇني مىراسخورىغا ئايلىنالىدىم. مەن پۇل ۋە راھەت تۇرمۇش بىلەن ھەممىنى ئۇنتۇماقچى، ھەممىنى باشتىن باشلىماقچىدىم، لېكىن بۇ ئىش تولىمۇ تەس ئىكەن. مەن ھېلىقى ئالمىچىنى كۆرگەن كۈندىن بېرى ياشلىقنى، تۇغۇلغان، كىندىك قېنىم تۆكۈلگەن يۇرتنى، دوستلارنى ئۇنتۇش زادىلا مۇمكىن ئەمەسلىكىنى چۈشەندىم. مەن مانا ئۈچ كۈندىن بېرى راھەت ئىچىدە ئازابلىنىۋاتىمەن. نۇرغۇن پۇلغا ئىگە بولغان تۇرۇقلۇق يوقسۇزلۇق دەردى بىلەن ئۆرتىنىۋاتىمەن. دوستۇم، مەن ساڭا باشتا «ماختىنىمەن» دېگەنىدىم، ئەلۋەتتە ماختانغۇچىلار مەڭگۈ غالىبلار ئەمەس ئىكەن. شۇنداقلا ئارزۇ قىلغۇچىلار، تەلمۈرگۈچىلەرمۇ مەڭگۈ بىچارىلەر ئەمەس ئىكەن...

مەن ئاخشام بوۋىيىمدىن سورىدىم:

— ھاجىلار سىزدىن ياردەم سوراپ كەلگەندۇر ھەرقاچان - ھە؟

— شۇنداق - دە، — دېدى بوۋىيىم قاپىقىنى تۈرۈپ، — ھېلىقى شاپاق دوپپا كىيگەن ياشراقى، ھە، راست، سىز ئۇلارنى كۆرمىدىڭىز - ھە؟ ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى ياشراقى، مىللەتنى تەربىيەلەش، خەلققە ياردەم قىلىش ھەربىرىمىزنىڭ بۇرچى، بىز بايلار پۇل چىقىرىپ مەكتەپ ئاچتۇق. تۆت قەۋەتلىك بىنا سالدۇق. ھازىر ئىككى يۈز ئوقۇغۇچى ھەر خىل تىللارنى ئۆگىنىۋاتىدۇ. بىزنىڭ مەكتىپىمىزگە قانچىلىك ياردەم

قىلالايسىز؟ دەيدۇ تېخى.
دوستۇم گۈلمىرە، ھېلىقى جادۇ كۆز ئالمىچى ھازىر راستىنلا بايمۇ؟ بايلار پۇل چىقىرىپ مەكتەپ سالدۇق دەپتۇ، شۇ ئالمىچى راستىنلا شۇنداقمۇ؟ مەن دېرىزىدىن ئۇنىڭ كەڭ پۇچقاقلىق ئىشتان، ئاق كۆڭلەك، شاپاق دوپپا كىيىۋالغىنىنى كۆرگەن. ئۇ مەن كۆرگەن تۇرقى بىلەن ھېچبىر بايغا ئوخشىمايدۇ، بەلكى تىلەمچىگە ئوخشىشىدۇ. مەن ئۇنى ھېلىقىدەك، رېزىنكە ئۆتۈك، مايلىق شەپكە، شەپكىدىن چىقىپ تۇرغان بۇدۇر چاچلىرى، ئەلەم ۋە تەنە سىڭگەن سىرلىق كۆزلىرى بىلەن كۆرۈشنى خالايتتىم...
ئەتىسى بوۋىيىم كەچ قايتىپ كېلىپ ئالمىچىنى كايىشقا باشلىدى:
— بايلارنى يىغىپ ھېلىقى شاپاق دوپپىلىق چاي تەييارلاپتۇ، بايلار بىر - بىرىدىن ئېشىپ پۇل بەرگىلى تۇردى. شاپاق دوپپا كىيگەن ھېلىقى سىزنىڭ يۇرتلۇقىڭىز ھەدەپ سۆزلىگىلى تۇردى. مەن لام - جىم دېمەي قايتىپ كەلدىم. بېرەي دېسەم دىلىم تارتمايدۇ. بەرمەي دېسەم بايلارنىڭ ئالدىدا سەت، مەن «ئويلىنىشىۋالاي» دەپ قايتىپ كەلدىم، — دېدى. مەن ھەيران قالدىم:
— نېمىشقا ئۇنى يامان كۆرۈپ قالدىڭىز؟ سىز مەرد ئادەم ئىدىڭىزغۇ؟
— مەندىن سوراۋاتامسىز؟ — دېدى ئۇ تامدەك تاتىرىپ، — ئۇ بۇ يەرگە سىزنى كۆرگىلى كەلگەن، مېنى بىلمەيدۇ دېمەك، ئۇ ھازىرمۇ سىزنىڭ پېيىڭىزدە، گادايلىقىدا ئېرىشەلمىگىنىگە ئەمدى باي بولۇپ ئېرىشمەكچى. ھە، نېمىگە تاتىرىپ كەتتىڭىز؟ مەن بىلجىرلاۋاتىمەنمۇ؟ ياق! ئاشۇ شاپاق دوپپا، بىزنىڭ تويىمىز بولغان كۈنى غەرق مەست بولۇۋېلىپ تويىنى بۇزغىلى تاسلا قالغان ئەمەسمىدى؟ ئۇ ئۇنتۇغان بىلەن مەن ئۇنتۇمايمەن. ئۇنىڭ باغدىكى ئالمىنى قوچاقلىۋېلىپ: «ھەي،

گۈلجەھرە !» دەپ ۋارقىرىغىنىنى ھېلىمۇ قۇلىقىم يېنىدا، ئۇ بىزنىڭ ھۇجرىمىزنىڭ دېرىزىسى يېنىدا ۋارقىرىمىدىمۇ؟...

مەن بۇۋايغا نېمىمۇ دېيەلەيتتىم. خۇددى بىرى گېلىمنى بوغۇۋالغاندەك بولۇپ قالدىم...

... كەچ كۈز، يامغۇر، پاتقاق، سوغۇق... يۈگۈرۈپ دېگۈدەك يېزىدىن شەھەرگە كېتىۋاتىمەن. قاراڭغۇ چۈشتى. مېنىڭ ئەس ـ خىيالىم ئاپامدا. مەن چۇخەيلىرىمگە چاپلاشقان ئېغىر لاي، ئېغىز ـ بۇرنۇمغا كىرىۋاتقان قاڭسىق تەر ئارىلاشقان يامغۇر بىلەن ھېسابلاشماستىن كېتىۋاتىمەن. مەن قايتا تەربىيە قىلىنىۋاتقان يېزىنىڭ شەھەردىن بۇنچىلىك يىراقتا ئىكەنلىكى مانا شۇ كۈنى بىلىندى. مېنى ماشىنا، تىراكتورغا تەكلىپ قىلىپ كۆزۈمنىڭ ئىچىگە قارىشىدىغان تەمەخور شوپۇرلار بىراقلا ئۆلدىمىكىن، ھېچكىم ئۇچرىمىدى. كېتىۋاتىمەن، ئاياغلىرىم بارغانسېرى ئېغىرلاشماقتا، ماغدۇرسىزلانماقتا. تەبىئەتنىڭ بۇ كۆڭۈلسىز، رەھىمسىز پەسلىگە شۇنىڭدىن بېرى ئۆلگۈدەك ئۆچمەن.

... ئالدىمدا تاشقىن كۈز سۇلىرى يامرىماقتا، سۇنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر ئېشەك ھارۋىسى تۇرۇپتۇ. ئېشەك كۆرۈنمەيدۇ. ھارۋىكەش تىزىدىن يۇقىرى سۇغا كىرىپ ھارۋىسى بىلەن ھەپىلەشمەكتە (كۆز باغلانغان مەھەل بولغاچقا مەن ئېنىق كۆرەلمىدىم). «نېمىلا بولسۇن بىر جاپاكەش ئادەمگە يولۇقتۇم، جاپاكەشلەر بىر ـ بىرىنىڭ ھالىغا يېتىدۇ. ھەمراھ بولاي» دەپ ئويلىدىم ـ دە، سۇغا تېخى چۆكۈپ بولمىغان چىغىر يول بىلەن ھارۋىغا قاراپ ماڭدىم.

— ئېشىكىڭىز يېتىۋالدىمۇ نېمە؟

— ياق، ئۆلدى!

— ئۆلدى؟

مېنىڭ سوئالىم جاۋابسىز قالدى. ئالدىمدا تۇرغان ئادەم — يىگىرمىدىن ئاشقان يىگىت ماڭا سېھىرلىك كۆزلىرى بىلەن

يالت قىلىپ قارىدى ـ دە، كۈلۈمسىرىدى. ئۇنىڭ شۇ كۆزلىرى، شۇ ئەلەملىك كۈلۈمسىرىشى ھېلىمۇ ئېسىمدە. ئۇ كۈلۈمسىرەشكە ئاشۇ كەچ كۈز مەنزىرىسىگە، ئەرزىمەس بىرنەچچە سېۋەت ئالمىغا مۇشۇنداق جادۇ كۆزلەرنىڭ ئىگىسى بولغان قىران يىگىتنى باغلاپ قويغان، پاتقاقتا مىلىنىشكە، ياماق چۈشكەن، ئۇزۇن قونچلۇق رېزىنكە ئۆتۈك بىلەن سۇ ئىچىدە سائەت ـ سائەتلەپ تۇرۇشقا، ئۆلگەن ئېشەك ئۈچۈن ياش تۆكۈشكە ۋە باشقا خورلىنىشلارغا مەجبۇر قىلغان شارائىتقا نەپرەت، تەنە ۋە مەسخىرە يوشۇرۇنغانىدى.

ئۇ ئاشۇ كۆزلىرى بىلەن بىرلا قاراپ بىرلا كۈلۈمسىرەپ يۇقىرىقىلارنى ماڭا ئۈنسىز، شەرتسىز ئېيتىپ بەردى. مەن ئاغرىق ياتقان ئانامنى، يىگىتكە ھەمراھ بولۇشنىڭ خەتەرلىك ئىكەنلىكىنى ئۇنتۇدۇم ـ دە، ئۇنىڭغا ياردەملەشتىم.

بىز ئېشەكنىڭ ئۆلۈكى بىلەن خوشلىشىپ، ھارۋىنى سۆرەپ سۇدىن چىققاندا، ئەتراپتىكى ھەممە نەرسە — نېرىدىكى قارامتۇل تاغلار، يېقىندىكى چىغ، قورايلار قاراڭغۇلۇق ئىچىگە يوشۇرۇنغانىدى.

يىگىت ھارۋا شوتىسىنى يەرگە قويۇپ، يورۇقىنىڭ كۈچى قالمىغان قولچىرىغى بىلەن مېنىڭ ئاياغلىرىمنى، ئاندىن يۈزۈمنى يورۇتتى، مەن قوشۇمامنى تۈردۈم.

— نېمانداق قىلىسىز، بىلىپ قويۇڭ، بۇ قىلىقىڭىز ئەخلاقسىزلىق.

— نېمە؟ چىرايلىق قىزلارغا قاراشنى ئەخلاقسىزلىق بولىدۇ دەپ قانداق كىتابقا يېزىپتىكەن؟ مەنمۇ كىتاب مەستانىسى. مەن بۇنداق كىتابنى ئوقۇماپتىمەن. ئەكسىچە تېخى...

— ئەكسىچە نېمىنى ئوقۇدىڭىز؟ — دېدىم مەن خاپا بولۇپ، — قولچىرىغى بىلەن باشقىلارنىڭ كۆزىنى يورۇتۇش گۈزەل ئەخلاق دەپ ئوقۇغانمىدىڭىز؟

— ھا ـ ھا ـ ھا... پاھ، ئۇكام، 50 ـ يىللارنىڭ ئوقۇغۇچىلىرىدەك گەپ قىلدىڭىزغۇ؟ مېنىڭ ئاكا ـ ھەدىلىرىم مۇشۇنداق دەيتتى. لېكىن، سىز بىلەن بىزدەك ئۇزۇندى ئوقۇغان ياشلارغا بۇنداق سۆزلەر ياراشمايدۇ!

ئۇ موخوركىسىنى ياندۇردى. مەن چاقماق يورۇقىدا ئۇنىڭ چىرايىغا قارىدىم: ئۇ چىرايلىق — شەپكىسىدىن چىقىپ تۇرغان بۇدۇر چاچلىرى، ئۇزۇن كىرپىك، يارىشىملىق يۇمىران بۇرۇتى، دۇگىلەك يۇزىدىكى قاش ـ كۆز، ئېغىز ـ بۇرۇنلىرى — ھەممىلا يېرى چىرايلىق يىگىت ئىدى. ئۇنىڭ چىرايىدىن مەن ئېھتىيات قىلغان قوپاللىق بىلەن ۋەھشىيلىك تېپىلمىدى... ئېھ، گۇلمىرە، سەن مېنى زاڭلىق قىلىپ: «نېمانچە ئەزمىلىك قىلىپ ئۇنىڭ چىرايىنى يېزىپ ئولتۇرىدىغانسەن، بىر كۆرۇپ كۆيۈپ قالغانمىدىڭ يا؟» دەپ سورىشىڭ مۇمكىن. بىزنىڭ ئاجىزلىقىمىز مۇشۇ ئەمەسمۇ دوستۇم، راستتىنلا يىگىتلەرگە بىر كۆرۇپ كۆيۈپ قالىمىز. لېكىن، لام ـ جىم دېيەلمەيمىز. ئۇلاردىن مۇھەببەت، شوخلۇق تەلەپ قىلىمىز. لېكىن، كۆپ ھاللاردا ھېچنېمىگە ئېرىشەلمەيمىز.

مەن شۇ كېچىسى شۇنداق تىترىدىمكى ماڭغۇدەك ھالىم قالمىدى. ئاسمانغا قارىسام ھاۋا ئېچىلىپتۇ، ئاي ئاقۇچ بۇلۇتلار ئارىسىدىن پات ـ پاتلا چىراي كۆرستىپ ماڭا قاراپ قويىدۇ. قارا ـ كۆك ئاسماندىكى يۇلتۇزلارمۇ خۇددى ماڭا دۇربۇن بىلەن قاراۋاتقاندەك، ئاي بىلەن يۇلتۇزلار خۇددى «ئەجەب بىھايا قىز ئىكەن، كېچىدە ئادەمزاتسىز دالادا بىر يىگىت بىلەن يالغۇز تۇرغىنىنى قارىمامدىغان» دەۋاتقاندەك قىلىدۇ.

— ماڭايلى، سىز ئالدىرىمىسىڭىز مەن ئالدىرايمەن! — دېدىم تىترەپ تۇرۇپ.

— مەن نېمىشقا ئالدىرايمەن، — دېدى يىگىت موخوركىسىنى شوراپ تۇرۇپ، — چايغىچە ئالمىنى پۇل قىلىپ

بۇياققا يەنە ماڭىمەن، ئېشەك ئۆلدى. پۈتۈن بىر ئايلىق پايدا تۈگىدى. دائىم بازار باشقۇرۇشتىكىلەر بۇلىۋالاتتى، بۇ قېتىم خۇدايىم ئۆزى ئالدى.

ئۇنىڭ موخوركا يورۇقىدا قىزارغان ئەلەملىك چىرايىغا قاراپ ئىچىم ئاغرىدى.

— نان يەمسىز؟

— ئا يەردە خامان بار. مەڭگەن ئاستىدىن قۇرۇقراق بىرنېمە تېپىپلا، ئوت قالاپ ئىسسىنىۋالايلى، قارىڭ جالاقلاپ تىترەۋاتىسىز...

مەن ئۇنىڭ كەينىدىن خامانغا ماڭدىم. مېنى راھەت سۆرەپ ماڭدىمۇ ياكى ھېسداشلىقىمۇ ھېچ يادىمدا يوق. بىردەمدىن كېيىن گۈلخان يېنىدىن ئورۇن ئالدىم. بىز ئوت ئالدىدا راھەتلىنىپ ئولتۇرۇپ نان بىلەن ئالما يېدۇق.

گۈلمىرە، ئادەمنىڭ ھاياتىدا نۇرغۇن ئىشلار بولىدىكەن. ئۇلاردىن نۇرغۇنلىرى ئېسىڭدە قالمايدىكەن. بەزىلىرى ئۇنتۇلمايدىكەن. بەزىلىرى ھەتتا ھەر كۈنى يادىڭغا كېلىدىكەن. ئاشۇ خامان، ئاشۇ كېچە مەن ئۈچۈن ئاشۇنداق ئۇنتۇلغۇسىز...

گۈلخان ئۆچتى، لېكىن مېنىڭ ماڭغۇم يوق. گۈلخان يېنىدا قىلىشقان گەپلەر ئەمدى قاراڭغۇلۇقتا داۋاملاشماقتا. ئاسمان زۇمرەتتەك تىنىق، يۇلتۇزلار بۆلەكچىلا نۇرغۇن ۋە نۇرلۇق، ئاي خۇددى ھازىرلا مۇنچىدىن چىققان قىزدەك سۈزۈك. سوغۇق كۈز شامىلىمۇ ماڭا ئىللىق ۋە يېقىملىق، ئالما پۇرىقى ئارىلاشقان زەي ھاۋامۇ شۇنچە راھەت. ئۇ قاچانلاردا يېنىمغا كېلىۋالدىكىن، يۈرەكلىك ھالدا قولۇمنى تۇتتى:

— نېرى تۇرۇڭ، قېلىنلىق قىلماڭ! — مەن ئۇنى بىئىختىيار (خالىماستىن)، ماغدۇرسىز قوللىرىم بىلەن ئىتتەردىم. لېكىن، ئۇ خۇددى مەن ئۇنى ئۆزۈمگە تارتقاندەك ماڭا چاپلاشتى. مەنە يەنە خالىماستىن تىللاۋاتىمەن:

— نېمانداق قىلىدىغاندۇ، بېشىڭنى يەيدىغان داپشاق، ۋىيەي قېلىنلىقىنى، ۋارقىرايمەن جۇمۇڭ بىكار...

بىز قىزلار جۇرئەتچان (قېلىن) يىگىتلەرگە ئامراق ئوخشايمىز. مەن ئۇنىڭ ھەممە شوخلۇقلىرىنى تىللاپ تۇرۇپ، يۇمشاق قارشىلىق بىلەن كۆتۈۋالدىم. ئۇ مېنىڭ قۇلىقىمغا:

— بۇ دۇنيادا بۇنىڭدىن باشقا نېمە راھەت بار دەيسىز، دائىم جاپا، دائىم مۇشكۇل، دائىم خاپىچىلىق، ئاھ راھەت، نېمانچە راھەت!...

ئۇ مېنى كۈچلۈك، قوپال قوللىرى بىلەن شۇنچىلىك چىڭ قۇچاقلىدىكى، مېنىڭ نازۇك بەدىنىم غارسىلداپ ئۇگە - ئۇگىسىدىن ئاجراپ كېتىدىغاندەك بىلىندى. لېكىن، مەن زارلانمىدىم. ئەكسىچە راھەتلەندىم...

بولغان ئىش شۇنچىلىك، لېكىن ئۇنتۇلغۇسىز. شۇنىڭدىن كېيىن مەن ئۇنى كوچىلاردا نۇرغۇن كۆردۈم، لېكىن كۆرمەسكە سالدىم. ئۇ دائىملا ئۇستىبېشى ناچار، رېزىنكە ئۆتۈك بىلەن ئالدىراپ يۈرەتتى. بۇنداق كۆرۈمسىز، دۇگدۇك ئوقەتچىلەر دوقمۇشتا - دوقمۇشتا تولۇپ تۇرۇپتۇ. شەھىرىمىزنىڭ مودا تالىشىغان قىزلىرى بۇنداقلار بىلەن گەپلىشىشنى نومۇس بىلىدۇ. ئۇنداقلارغا چىشىڭنىڭ ئېقىنى كۆرسىتىپ قويساڭ پۇتۇن شەھەرگە يامان گېپىڭ تارقىلىدۇ.

مەن ئۇنىڭغا يىراقتىن قاراپ قويۇش بىلەنلا چەكلەندىم. بىر كۈنى ۋېلىسىپىت بىلەن ئالدىراپ كېتىۋېتىپ تار كوچىدا بىر ئېشەك ھارۋىسىغا دۈچ كەلدىم. ھارۋا يولدا توغرىسىدا تۇرۇۋاپتۇ. مەن ئامالسىز ۋېلىسىپىتتىن چۈشۈپ ئېشەكنى تىللىدىم:

— خىخ، ھارام!

— تىللىماڭ، قىزچاق، ھارامنىڭ ھارۋىسىدىكى ئالمىسى ھالال، ئالما يەڭ!

قوش ئىشكىلىك، سوقما تاملىق، ھويلىسى ئالما -

ئۆرۈكلۈك قورۇدىن ھېلىقى ئالمىچى چىقىپ ماڭا تىكىلىپ قاراپ، كۆزلىرىنى ئويىنىتىپ سۆزلىمەكتە ئىدى. ئۇنىڭ بۇدۇر چاچ، يۇمشاق بۇرۇتلىرى، ئويناپ تۇرىدىغان جادۇ كۆزلىرى مېنى ئىختىيارسىز توختاتتى:

— سىزنىڭ ئۆيىڭىز مۇشۇمۇ؟

— ھەئە، تۇل ئانام، ئالتە ئۇكام بىلەن مۇشۇ ئۆيدە كۈن كۆرۈۋاتىمىز.

— يالغۇز سىزلا ئوقەت قىلامسىز؟

— شۇنداق، قىزچاق، ئۆزۈم بىلەن سەككىز جاننى مەن باقىمەن. ئېشەك بىلەن ئون دەڭ تېخى!

— ئاياليڭىزچۇ؟

— ئايال؟ ئاياليم بولغان بولسا ھېلىقى كۈنى سىزگە شۇنچە...

— قويۇڭ ئۇ گەپنى! — مەن ۋېلىسىپىتىمگە سەكرەپ مىندىم. ئۇ كەينىمدىن «گۈلجەھرە!» دەپ ۋارقىرىدى، مەن قارىمىدىم. ئۇنىڭ نېمىسىگە قارايمەن: چىرايىغىمۇ؟ ماڭا چىراي ئەمەس، بايلىق كېرەك. ئۇنىڭ كۆڭلى بار ئوخشىمامدۇ؟ تۇنجى مۇھەببىتى بىلەن مېنى قۇچاقلىغان بولسىچۇ؟ بۇمۇ بىر بايلىق ئەمەسمىدى؟ لېكىن، بۇ بايلىق بىلەن ئىنسان بەختلىك بولالمايدۇ...

گۈلمىرە، مەن ئەمدى ئىقرار بولۇۋاتىمەن. مەنمۇ ئاشۇ ئالمىچىنى تۇنجى مۇھەببەت بىلەن ياخشى كۆرگەنىكەنمەن. لېكىن، ئۇنىڭ كۆرۈمسىز ئۇستىبېشى، ئورنى، چۆچۈرىدەك ئۇكىلىرى ماڭا تۇسالغۇ بولغانىكەن. مەن بۇ خىل ئادەملەر بىزدەك قىزلارنىڭ خىلى ئەمەس، ئۇلار مۇھەببەت، ئائىلە دېگەننى خورلاشقىلا، تۇگىتىشكىلا يارالغىلىق دەپ ئويلىغانىكەنمەن. مەن مۇھەببەت بىر ئاجايىپ سىرلىق گۈلگە ئوخشىشىدۇ، ئۇ شۇنداق بىر تۇپراققا موھتاج: بۇ تۇپراق پۇل، ئالتۇن - كۈمۈش دەپ ئويلايتتىم. شۇنىڭ ئۈچۈن، مەن

«ئالمىچى»نىڭ ئىسمىنىمۇ سورىمىدىم. ئۇنى ئۇنتۇش ئۈچۈن نەچچە يىلدىن بېرى ھەر كۈنى، ھەر سائەت ھەرىكەت قىلدىم. لېكىن، ئۇنىڭ ھېلىقى جادۇ كۆزلىرى، بۇدۇر چېچى مەن بىلەن قېرىشتى. مەن ئۇنى ئۇنتۇيالمىدىم، ئالمىچىنىڭ شوخلۇقىغا گۇۋاھ بولغان خامان، گۈلخان، ئاي ۋە يۇلتۇزلار زادىلا ئۇنتۇلمىدى...

— قانچىلىك بىرنەرسە بەرمەكچى سىز ئۇلارغا؟ — دەپ سورىدىم بوۋىيمدىن. بوۋاي ماڭا ئالىيىپ قارىدى.

— بىلمەيمەن، بەلكى ھېچنېمە بەرمەسمەن ! — دېدى بوۋاي ئاخىر خاپا بولۇپ.

مەن باتۇرلۇقۇمنى نامايان قىلىشنى ئويلىدىم:

— ئۇنداق بولسا، مەن بارلىق ئالتۇنلىرىمنى ئۇلارنىڭ مەكتىپىگە ياردەم قىلىمەن. بەلكى يۈز مىڭ ياكى يۈز ئەللىك مىڭ دوللارغا ياراپ قالار !

— نېمە؟ سىز شاپاق دوپپا بىلەن بەلكى مەندىن يوشۇرۇنچە كۆرۈشكەنسىز. ئۇنىڭغا بەلكى ھېلىھەم كۆڭلىڭىز باردۇ؟ ئۇ ياش، چىرايلىق، بىز بولساق قېرى، كۆرۈمسىز؟

— سىز نېمىلەرنى دەۋاتىسىز؟ مەن ئۇنى ئۆمرۈمدە كۆرگەن ئەمەسمەن. مەن سىزدىن باشقا ھېچكىمگە كۆڭۈل بەرگەن ئەمەسمەن، ئىللا - بىللا شۇنداق.

مەن كۆزلىرىمگە ياش ئالدىم. بۇ ياش كىملەرگە مۇھەببەت، كىملەرگە نەپرەت تەقدىم قىلىشنى بىر ئۆزۈمگىلا ئايان.

دوستۇم گۈلمىرە، ئەرلەر بىزنىڭ كۆز يېشىمىزنى كۆرسە ئاسانلا يۇمشايدۇ. بىز ئۇلارنى ھەرقانداق يالغان گەپكە ئىشەندۈرەلەيمىز، بۇ ئىشتا بىزنىڭ نازۇك تىلىمىز بىلەنلا كۆز يېشىمىز بىزگە ياردەم بېرىدۇ. مەن بوۋىيمنىڭ چىرايىدا رازىلىق ۋە خۇشاللىق پەيدا بولغىنىنى كۆردۈم.

— بولىدۇ، — دېدى ئۇ كۈلۈپ قويۇپ، — مەن يىگىرمە

مىڭ دوللار تەقدىم قىلاي. خوتۇن، ھېچكىم بۇنچىلىك چوڭ ياردەم قىلمىدى تېخى. يۇرتۇڭنىڭ گۈللىنىشى سىنىڭ خۇشاللىقىڭ، مەن بۇنىڭغا بېشىڭ بىلەن تەڭ ئالتۇن بېرىشكىمۇ رازى.

ئاڭلىدىڭمۇ گۈلمىرە، مانا بۇ مېنىڭ بوۋىيىمنىڭ جاۋابى. بۇ جاۋابقا قانچىلىك مۇھەببەت ھاراپتى سىڭگەن ـ ھە! لېكىن، بىز ئۆزىمىزنى قەدىرلەيدىغان ئادەملەرنى دائىم ئالدايمىز: ئۇلارغا يالغان سۆزلەيمىز. بايلىرىغىمىزمۇ، گادايلىرىغىمىزمۇ، ئۆزىمىز ياخشى كۆرىدىغانلىرىغىمىزمۇ، يامان كۆرىدىغانلىرىغىمىزمۇ شۇنداق قىلىمىز. باشقىلار قانداقكىن، مەن نەق شۇنداق.

1988 ـ يىلى 8 ـ ئاي، پاكىستان راۋالپىندى

ئېھ، توپىلىق يول

1

گۈلئايشەم قىممىتى بار ھەممىلا نېمىسىنى — ياشلىقىنى، ھۆسنىنى، ئار - نومۇسىنى... پۇلغا تېگىشىشكە رازى بولدى. بۇ ئىش ئۇنىڭ غېمىنى يېگۈچىلەرنىڭ غەزىپىنى، نارازىلىقىنى قوزغىغىنى بىلەن ھاممىسىنىڭ خۇشاللىقىنى، غۇرۇرىنى ئاشۇردى. ھاممىسى ئېقىمۋاتقان ناندەك سالپىيىپ تۇرىدىغان ئىككى مەڭزىگە تېپىپ چىققان خۇشاللىقىنى نامايان قىلىش ئۈچۈن، ئۆيمۇئۆي قاتىرىدى ۋە خىرىلداق ئاۋازى بىلەن باشقىلارنى ئەيىبلەپ، ئۆزىنى ماختاپ مۇنۇ گەپلەرنى تەكرارلىدى:

— ئۆزىدىن يىگىرمە ياش چوڭ بولغىنى بىلەن، نارەسىدە بالىدەك گول، يېتىمدەك ياۋاش، مالايدەك تىنىمسىز ئادەم ئۇ. مۇنداق ئەرگە چۇشۇۋالغان خوتۇنغا مۇھەببەتنىڭ لازىمى نېمە؟ ياشلار بەخت، بەخت، دېيىشىدىكەن، چىرايلىق گەپ، سېغىنىش، كۆيۈشۈش... بەختمىش. بەخت — پۇل! ئاڭلىمىغانلار ئاڭلاپ قويسۇن، مەن گۈلئايشەمگە يېگەن - ئىچكەندەك سوقا سەندەلدەك، تۇرغۇزۇپ قويسا تىكلىمە تاغاردەك، يېتىلىسە ئۆكۈزدەك، يېسە مېۋىسى تۈگىمەس دەرەختەك ئەر تاپتىم. يەتمىش مىڭ كوي پۇلى بار، تەرەپ - تەرەپكە يولى بار. خام تاسمىدەك قولى بار، ئىككى قىز، تۆت ئوغلى بار، ئىككى قوتان قويى بار، ياغاچ - ئورمان بېغى بار، نەچچە يۈز مو يېرى بار، يۈزى تۇتۇق، قولى ئوچۇق، تويغىمۇ

يالاڭ ئاياغ ياريدىغان، يىغىنلارغا زاغرا تۇگۈپ ماڭىدىغان گۈل ئەرگە تەگكەن ئايال بەختسىز بولامدىكەن؟ بىلىپ قويۇڭلار، گۈلئايشەمنىڭ بەختى ئېچىلدى!

ئاچچىق كاساڭ قورايىنىڭمۇ چىرايلىق گۈلى بولىدۇ. ۋات ـ ۋات ئايالنىڭمۇ چىرايلىق تەسەللىسى بار ئىكەن:

ــ كۆڭلۈڭنى بۇزما، ــ دېدى ئۇ تىكلىمە ئەينەك ئالدىدا سىڭار يان تۇرۇۋېلىپ ئىچىدە ياشلىقى ۋە گۈزەللىكى بىلەن خوشلىشىۋاتقان مىسكىن چىراي گۈلئايشەمنىڭ كۆڭلىنى ياساپ، ــ ياشلىق ئۆلمەيدۇ، مۇھەببەت قېرىمايدۇ. قېرىغا تەگكەنگە كۈل بولۇپ توزۇيدىغان ئىش بولسا، مەن توزۇماسمىدىم. قېرى ئۆلدى، دۆلىتى قالدى. بەخت تاپتىم. كۆڭۈل بىلەن بەختلىك بولىدىغان بولسا، مەن ئون يەتتە قېتىم بەختلىك بولار ئىدىم. نەدىكىنى؟ دىلىمغا ئون يەتتە قاداق چۈشتى. سېنىڭ بۇ بوۋىيىڭنى خەقلەر روزەك بەز دەيدىكەن. ئۇ بەز بولسا، سەن مۈشۈك بول، قىزىم. ئاغزىدىن كىرىپ، بۇرنىدىن چىق. بىر يىلغىچە ئۆلسە، ھېچ بولمىسا بانكىدىكى يەتمىش مىڭ كويىنىڭ يېرىمى سېنىڭ. ئۆلمىسىچۇ؟ ئون مىڭ كويلۇق چەكتىن بىرنىلا ئېلىۋالساڭ بولدى، قالغان بەختىڭگە مەن كېپىل!

مەڭزى سالپاڭ، ئاغزى كەمشۈك ۋات ـ ۋات موماي قاڭشىق گەپلىرى بىلەن گۈلئايشەمنىڭ چىرايىدىكى مىسكىنلىك ئورنىغا خۇشلۇق ئەكەلدى. ئەمدىلا ئوتتۇزدىن ھالقىغان قىران جۇۋان ئەمدى بوۋايغا ئايال بولىدىغانلىقىنى تامامەن ئۇنتۇدى ـ دە، بولغۇسى دۆلەت، يەنى پۇل، خوجايىن بولۇش ئارزۇسى ئۇنى مەست قىلىشقا باشلىدى. ئۇ شۇ مەستلىكنىڭ كۈچى بىلەن بۇگۈن دىدارلىشىدىغان لايىقىنىڭ كۆڭۈل تۆرىدىن ئورۇن ئېلىش ئۈچۈن گۈزەل چىراي ۋە ئەۋرىشىم سۇمباتىنىڭ قىممىتىنى ئاشۇرۇشقا تۇتۇش قىلدى...

ئۇ پەردازدىن كېيىن ھاممىسىنىڭ ئالدىغا چىقتى:

— بوپتۇمەنمۇ، هامما؟
— گۈلدەك ئېچىلىپسەن قىزىم. جەننەتنىڭ هۆرلىرى
بىكار قالسۇن ئالدىڭدا. مەن روزەك بەزگە خەۋەر قىلاي،
بۈگۈنلا توي خېتى ئېلىڭلار!
هاممىسى چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، گۈلئايشەمنىڭ يەنە
كۆڭلى بۇزۇلدى. مۇشۇ هۆسنى بىلەن كۆرۈمسىز، بىلىمسىز،
ئەڭ يامىنى مۇھەببەتسىز، ئالته بالا ۋە كېلىن - نەۋرىسى بار
قوپال دېهقانغا ئايال بولىدۇ. ئۇنىڭ پۇل ۋە دۆلىتىنى ئۆزىگە
قارىتىۋېلىش ئۈچۈن ئار - نومۇسى، ۋىجدانىنىمۇ ساتىدۇ، ئۇ
نېمىلا بولسۇن، يەتتىنچى سىنىپنى تۈگەتكەن، خېلى جىق
رومانلارنى ئوقۇغان، ئالىي مەكتەپنى پۈتكۈزۈپ هۆكۈمەت
ئورۇنلىرىدا ئىشلەۋاتقان تونۇش - بىلىش، دوستلىرى بىلەن
سۆهبەتلەشكەن، بىرىنچى ئېرىدىن كۆڭلى سۇ ئىچمەي،
خورلۇق تارتقىنى ئۈچۈن، ئۆزىگە ئىچ پەش تارتقان نۇرغۇن
يىگىتلەرگە قاپاق ئاچمىغان، سەۋر - تاقەت ۋە يوقسۇزچىلىققا
كۆنگەن ئايال تۇرۇپ، يەنە نېمىشقا پۇلغا ئۆزىنى ئاتتى؟
هاممىسى ئازدۇردىمۇ؟ هېلىهەم بولسىمۇ يېنىۋالسا بولىدۇغۇ؟
شۇ چاغدا ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا قولىغا نۇرغۇن پۇل تۇتقان نادان
دېهقان كەلدى - دە، تىمزىق - تىمزىق پۇل ئۇنى يەنە
قىزىقتۇردى: يەتمىش - سەكسەن مىڭ كوي نەق پۇلى بارمىش،
يەنە ئۇلار يالاڭ ئاياغ يۈرەرمىش، تامىقى زاغرا بىلەن
قېتىقمىش. پۇل تېپىشنى بىلەرمىش، خەجلەشنى ئۇقمايمىش.
مېنىڭ ۋەزىپەم پۇل خەجلەش! پاھ، بۇنداق ئاسان ئىشقا كىم
يۈگۈرمىسۇن؟ ئۇ شۇلارنى ئويلىدى - دە، بۇ قېتىم ئالدىنقى
نىكاهىنىڭ تەتۈرىنى قىلماقچى بولدى. ئۇ قېتىم كۆڭلى،
ۋىجدانى ئۇنى باشقۇرغان، لېكىن ئۇ خورلانغان، بۈگۈنچۇ؟
كۆڭلى، ۋىجدانى ئۇنى ئەيىبلىمەكتە، لېكىن ئۇ بۇ قېتىم
ئۆزىنى نېمىلا بولسۇن تەۋەككۇل قىلىپ نەپسىگە تاپشۇرىدۇ...
هويلا ئىشىكى غىچىرلىدى، گۈلئايشەمنىڭ يۈرىكى

جىغىلدىدى. ئۇ نىمىلا بولسۇن تويى بولىدىغان ئايال ـ دە. ئۇ ھاياجانلاندى، تەمتىرىدى. ئۆيىنىڭ زەدىۋاللىرىنى تۇزەشتۇردى، سۇپىغا تاۋار يىپكەنداز سالدى ۋە يۇزىنى ئالىقىنى بىلەن سىيپىدى.

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم!

ئۆيگە شىپىلداپ بىر ئەر كىشى كىرىپ كەلدى ۋە تاپسىدىلا زوڭزايدى. گۇلئايشەمنىڭ تىنى شۇركۇندى، ئۇ كىرگۇچىگە قارىدى. ئايالنىڭ كۆزىگە ئەڭ ئاۋۋال دىھقاننىڭ كىرلەشكەن شاپاق دوپپىسى، تەردىن قېتىشقان ئاق يەكتەكنىڭ سىرتىدىن باغلىغان يىشىل تاۋار بەلبېغى، قولتۇقىغا قىستۇرۇۋالغان بىر جۇپ كونا كالىچى چۇشتى. گۇلئايشەم ئىختىيارسىز ھالدا:

— سىلى، سىلى، ھامامىنى ئىزدەپ كەللىمۇ؟ — دەپ سورىدى.

— يوقسۇ، — دىدى دىھقان يېرىم قوزغىلىپ بىر ئالىقىنىدا چاڭ باسقان گەدىنىنى سىلاپ قويۇپ، — گۇلئايشەم دىگەن چوكان بىلەن كۆرۇشمەكچىدىم! — ئۇ ساپسىرىق شالاڭ چىشلىرىنى كۆرسىتىپ ھىجايدى. گۇلئايشەم ئۆزى پەرەز قىلغىنىدىن نەچچە ھەسسە كۆرۇمسىز ئادەمنى كۆرۇپ ئىختىيارسىزلا كەينىگە داجىدى. مانا مۇشۇ ئادەم ئەمدى ئۇنىڭ ئېرى بولىدۇ. بۇ ئەلۋەتتە ئالدىنقى ئېرىنىڭ دەسسەشلىرى، خورلاشلىرىدىنمۇ بەتتەر ئىش. لىكىن، مۇشۇ كۆرۇمسىز گەۋدە ئۇنى بەختلىك قىلىدۇ. چۇنكى، ئۇ پۇلدار. گۇلئايشەم ئۆزىنى نەپسىگە تاپشۇرغانىكەن، ئەلۋەتتە بۇ ئادەمگە ئوچۇق چىراي، خۇش مۇئامىلىدە بولۇشى كىرەك.

— سۇپىغا چىقسىلا، يىپكەندازغا!... مەن گۇلئايشەم...

دىھقان ئەندىككەندەك قىلىپ گۇلئايشەمگە قارىدى. ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن ئوت يانغاندەك، لەۋلىرى تىترىگەندەك بولدى ـ دە، ئايالغا تىكىلىپ ئورنىدىن تۇردى. شۇ چاغدا ئۇنىڭ

قولتۇقىدىن كالىچى چۈشۈپ كەتتى. گۈلئايشەم تۇيۇقسىزلا خۇددى تۇغۇپ بولغان مېكىياندەك قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى.

— خېنىم، بالىكەنلا، بەك چىرايلىقكەنلا، بىزدەك دېھقانغا ئاش بولالىمۇ؟ — گۈلئايشەمنىڭ كۈلكىسى تۈگىگەندىن كېيىن روزەك بەز ئايالدىن سورىدى.

— خەق سىلىنى بەز دەيدىكەن، ماڭىمۇ بەزلىك قىلالىمۇ؟

— توپىدىن پۇل تاپىدىغان خەق بەز بولمىسا بېيالمايدۇ خېنىم!

— سىقىپ سىقىمدىن چىققىنىنى يالا دېسىلە، سىلىگە ئاش بولمايمەن. ھەممە گەپنى ھاممام ئېيتقاندۇ، ھاممامنىڭ دېگىنىگە كۆنسىلە مەنمۇ سىلىنى قېرى كۆرمەيمەن!...

— كۆنگەچكە ئالدىلىرىدا يۈكۈنۈپ ئولتۇرغاندىمەن خېنىم!

گۈلئايشەم روزەك بەزنىڭ يالاڭ ئاياغ، تۆگە تاپىنىدەك پۇتلىرىغا، چاڭ باسقان يۇڭلۇق مەيدىسىگە، كىچىك، ئورۇق يۈزىگە ياراشمىغان كەكە ساقىلى بىلەن ئىنچىكە بۇرۇتىغا، تەر تەپچىرەپ تۇرغان قىڭغىراقتەك بۇرنىغا، ئورا كۆزلىرىگە سىنچىلاپ قارىدى. بۇرنىدىن باشقا بۇ گەۋدىدە گۈلئايشەمگە ياققۇدەك ھېچنېمە تېپىلمىدى. ئۇ ئۇلۇغ - كىچىك تىندى - دە:

— توينى چوڭ قىلالا؟ — دېدى.

— جۇۋان تويى بولغاندىكىن چېغىدا بولار!

— مەن ئېتىزدا ئىشلىيەلمىسەمچۇ؟

— ئالتە بالىغا ئانا بولۇپ ئۆيدە ئولتۇرۇپ بېرەلا!

— زېرىكسەمچۇ؟

— زېرىكسىلە ئىش قىلالا.

— قانداق ئىش؟

— كالا ساغىلا، سۈت پىشۇرىلا، يۇڭ تىتىلا، شوينا ئېشىلا، ياماق يامايلا، تۇخۇم يىغىلا، ئوتياش ئوتايلا، ئوغۇت يىغىلا، ۋاي - ۋۇي چىدىسىلا مىڭ خىل ئىش بار.

— ۋاي ئانام، ئاۋۋالقى ئاياللىرىنى ئىشلىتىپ

ئۆلتۇرۇۋېتكەن ئوخشىمامدۇ؟
— بالىلىرىغا قىسسىنىپ، ئاچ يۇرۇپ كېسەل تاپتى. ھازىر بولغان بولسا ئۆلمەيتتى.
— ئۆلۈپ كەتكىلى نەچچە يىل بولدى؟
— سەككىز يىل ئىككى ئاي.
— بالىلار ئۆگەيلىسە قانداق قىلىمەن؟
— بالىلار كالىنى ئانا دېگۈدەك بولدى. ئۆگەيلەمدۇ؟ ماڭا ئايال بولمىسىمۇ بولىۋېرەتتى، بالىلارغا ئانا بولمىسا بولمايدىكەن.
— بالىلارنى باشقۇرامدىمەن؟
— شۇنداق.
— پۇلنىچۇ؟
— بانكا باشقۇرىدۇ.
— چەكنىچۇ؟
— ساندۇق.
— ئاچقۇچنى كىم تۇتىدۇ، ئانىمۇ، ئاتىمۇ، بالىمۇ؟
— كېيىن بىلىسىلا.
— دېمىسىلە توي خېتى ئالغىلى بارمايمەن.
— ئۇنداق بولسا يېپىق قازان دۇملەگىلىك پېتى قالسۇن!
روزى بەز ئورنىدىن تۇردى. گۇلئايشەم چۆچۈپ ئالدىنى توردى:
— چاقچاق، چاقچاق قىلغانلىقىمنى بىلمەمدىلا؟
ئەتىسى ئۇلارنىڭ نىكاھى ئوقۇلدى. ئۇلار ئۆيگە كەتمەكچى بولۇپ پىيادە يولغا چىقتى. گۇڭشى بازىرىدا روزى بەز گۇلئايشەمنى بەش موچەنلىك لەڭمەن بىلەن مېھمان قىلدى. گۇلئايشەم خاپا بولۇپ قالدى. ئۇلار يولغا چىققاندا، گۇلئايشەم ئوشۇققىچە توپىغا پاتتى. ئۇ پۇتىنى قېقىپ نارازى بولۇپ:
— گۇلدەك جۇۋاننى ئەللىك كوي خەجلەپ ئېلىۋاللا، يەنە گەپ قىلمىسام پىيادە ئەكىتىۋاتىلىغۇ؟ — دېدى.

— هارۋا كىرا قىلاي دېسەم نومۇس قىلىدىكەنمەن خېنىم، توپىدىن قورقمىسىلا، مانا ماڭا ئوخشاش يالاڭ ئاياغ ماڭسىلا! — ئۇ توپا ئىچىدىكى پۇتىنى كۆرسەتتى.

«خورلۇق! — دەپ ئويلىدى گۈلئايشەم توپىلىق يولدا ئېگىز پاشنىلىق توپلىيى بىلەن قىينىلىپ كېتىۋېتىپ، — سەۋر قىلاي، ئون مىڭ كويلۇق چەكتىن بىرىلا قولۇمغا چۈشسە، سېنىڭ ئۆيۈڭدە باغلاپ قويساڭمۇ تۇرمايمەن...»

2

تۈن، تىنچىق ئۆي.

ئۇن ئىككى پارچە تىكمەت سېلىنغان سۇپىدا سامان تەكى، چىت كۆرپىلەر ئۈستىدە گۈلئايشەم يالغۇز ياتماقتا، ئۇنىڭ ئۇيقۇسىزلىقتىن قىزارغان كۆزلىرى تۈڭلۈككە قادالغان. كىچىككىنە تۈڭلۈكتىن بەش تال يۇلتۇز كۆرۈندى. قاراڭغۇ باغدىن كاككۇك ئاۋازى، يېقىنلا يەرلەردىن قويلارنىڭ مەرەشلىرى، ئىتلارنىڭ ھۇۋلاشلىرى ئاڭلانماقتا. يوغان ئۆينىڭ تۆت تېمى ۋە كىرلەشكەن زەدىۋاللىرى شام يورۇقىدا غۇۋا يورۇپ تۇرغاچقا، ئۆيمۇ خۇددى تالادەك قورقۇنچلۇق: «ھەممىلا نېمىسى كۆڭلىدەك قارا، — دېدى ئۇ ئۆز - ئۆزىگە، — بىرىنچى توي ئاخشىمى ياش ئايالىنى گۈندىخانىسىغا يالغۇز تاشلاپ قويۇپ بىر چىچقاق قوزا ئۈچۈن پۈتۈن بالىۋاقىسى بىلەن چۆلگە چىقىپ كەتكەن ئادەمدىن نېمىمۇ ئۈندۈرۈۋالارمەن؟ ھەي بەختسىزلىك، بۇ ئەرنىڭ ماڭا كەلتۈرىدىغان راھەت - پاراغىتىدىن ئەزىمەتنىڭ تاياق - دۇمباسى مىڭ ياخشى ئەمەسمۇ؟ كېتىش كېرەك، تېزرەك قېچىش كېرەك...»

لېكىن، ئۇنىڭ كۆزى كات ئۈستىدىكى تېرىلەر ئاستىدا توپا بېسىپ ياتقان قارا ساندۇققا چۈشۈش بىلەن يۈرىكى ئويناپ

كەتتى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا بۇگۇن كۆرگەنلىرى: روزەك بەزنىڭ بۇك دەرەخلەر ئارىسىدىكى ئىككى قورۇ جايى، چېتىگە كۆز يەتمەس ئورمانلىرى، قويلىرى، كەڭ ئېتىزلىرىدىكى كېۋەز، بۇغداي، قوغۇن، ئوتياشلىرى، توخۇ ـ تۇمان، يوڭ ـ تېرە، ياغاچ ـ تاش؛ كىر كىيىملەرنى كىيىشىپ ئەمگەكتىن باشقىنى بىلمەيدىغان ساددا باللىرى، يەردىن ئۇستۇن قارىمايدىغان بوستان چاچ كېلىنى، خۇمار كۆز، قوشۇما قاش، مىسكىن كۇيلەرگە نەي چالىدىغان قويچىسى... بىرمۇبىر كەلدى. ئاشۇ كۆرگەنلىرىنىڭ ھەممىسىلا ئاۋۇ توپا بېسىپ ياتقان ساندۇقنى پۇلغا تولدۇرۇشقا تىرىشىۋاتقانلار. مانا شۇ بايلىققا خوجايىن بولۇشنى خالىماي قېچىش ئەخمەقلىق بولماسمۇ؟ لېكىن، ھېلىقى يىرگىنچلىك بوۋاي ھازىر كېلىدۇ، ئۇنىڭ بىلەن بىللە بولىدۇ، بۇ خورلۇققا ئۇنىڭ يۈرىكى چىدارمۇ؟ «ئىلاھىم ھېلىقى قوزىسى بىلەن ئۆزىمۇ يوقالسىدى. مەن ئۇنىڭسىز خوجايىن بولسام قانداق ياخشى ـ ھە !»

تۇڭلۇكتىن كۆرۈنگەن يۇلتۇزلارنى بىر پارچە كۇل رەڭ بۇلۇت كېلىپ توسۇۋالدى. بۇلۇت بىردىنلا شەكلىنى ئۆزگەرتىپ ئادەم سۈرىتىگە ئوخشاپ قالدى. بۇ ئادەم ئورۇق، يىرگىنچلىك روزەك بەزنىڭ ئەينەن ئۆزى ئىدى. گۇلئايشەمنىڭ تېنى شۈركۈندى ـ دە، تۆۋەندىكى مەنزىرە خىيالىدىن چاقماقتەك ئۆتتى: ئۇزۇن خەسە كۆڭلەك، تامبال كىيگەن ئادەم شامنى پۈۋدەپ ئۆچۈردى ـ دە، گۇلئايشەم ياتقان يەرگە كەلدى، ئۇ گۇلئايشەمنىڭ يېنىغا قىيسايدى، گۇلئايشەمنىڭ بەدىنىگە تىترەك ئولاشتى. ئەرنىڭ يىرىك قولى ئۇنىڭ بېلىگە تەگكەنىدى، گۇلئايشەم ئىختىيارسىز «ئەزىمەت !» دەپ ۋارقىرىۋەتتى. روزەك بەز ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ شامنى ياندۇردى ۋە زورغا كۇلۇمسىرەپ:

— قورقۇتۇپ قويدۇمما؟ — دېدى.

گۇلئايشەم شۇمشىيىپ ئولتۇرۇۋېلىپ تامدەك تاتىرىپ

ئۇنىڭغا يېلىندى.

— ماڭا يېقىن كەلمىسىلە، ئۆتۈنەي!

ھويلا ئىشىكى قېقىلدى، روزەك كىردى - دە، گۈلئايشەمگە قاراپ كۈلۈپ:

— ھېلى كېلىمەن، قوزا كەلمەپتۇ، تېپىپ كېلەيلى! — دېدى.

گۈلئايشەم تۈڭلۈككە قارىدى، ئادەم سۈرەتلىك بۇلۇت يوق، يۇلتۇزلار كۈلمەكتە: بىرىنىڭ ئايالى بولىمەنۇ، يىرگىنىمەن؛ يەنە بىرىنىڭ ئايىغى ئاستىدا چەيلىنىمەنۇ، سىغىنىمەن! ئەزىمەت، سەن مېنىڭ ھاياتىمدا راستىنلا ئۆچمەس يۇلتۇزمىسەن - ھە؟ گۈلئايشەم شۇنداق ئويلىدى. ئەمدى ئۇنىڭ كۆزلىرى خۇمارلىشىپ ھەم شېرىن، ھەم ئاچچىق، ياشلىق - گۆدەكلىك خاتىرىلىرى كىنو لېنتىسىدەك بىرمۇبىر ئالدىدىن ئۆتتى...

بۇدرۇق پاقلاندەك شوخ، بوۋاقتەك غەمسىز، سۈزۈك كورلا نەشپۈتىدەك چۈرۈك، ئەتراپتىكى ھەممىلا نېمە گۈزەل ۋە قىزىقارلىق بىلىنىدىغان ئون ئالتە ياشقا تولغان چېغىدا ئۇنى تۇنجى مۇھەببەت مەست قىلدى، ھاياتىنى ئۆزگەرتىۋەتتى. ئۇ نەسىھەت ۋە تەھدىت قىلغان ئاتا - ئانىسىنى، ئىستىقبال ۋە بەخت ۋەدە قىلغان مەكتىپىنى چۆرۈۋېتىپ، تىراكتورچى يىگىت بىلەن قاچتى. يىگىتنىڭ ئويناق كۆزلىرى بىلەن بۇدۇر چاچلىرى ئۇنىڭ ئۈچۈن ھەممىدىن گۈزەل، قىممەتلىك، بىلىمسىز يىگىتنىڭ قوپال چاقچاق، بىھايا ناخشىلىرى ئۇنىڭغا مەكىت قوغۇنىدەك لەززەتلىك بىلىندى. ئۇ مۇرادىغا يەتتى. تويدىن كېيىن، بىر پارچە كىگىز، بىر يوتقان - كۆرپە بىلەن ئۆي تۇتقان بولسىمۇ، ئۆزىنى بەخت ئىگىسى، غالىب - ئۈستۈن ھېسابلىدى. چىرايلىق ئەر — ئۇنىڭ ھاياتى. ئائىلە ئۇنىڭ بەختى بولۇپ تۇيۇلدى. ئۇ ئەر ئۈچۈن ھەممىدىن كېچىشكە، ئائىلە ئۈچۈن ھەممىنى قىلىشقا رازى بولدى، توپىغا مىلىنىپ

ئېتىزدا ئىشلىدى، قىغ ـ كۆكۈمغا سۈركىلىپ قوي بوردىدى. باشقىلار: «تۆت بۇلۇڭ، بىر كۇلۇڭ» دەپ كۆزگە ئىلىمغان ئۆيىگە گىلەم سالدى. رادىيو ئالدى، ئېرىنىڭ مېھمانلىرى ئۈچۈن ئوتتا كاۋاپ، ھالى خاراب بولسىمۇ زارلانماستىن خۇش بولدى. ئېرى تىراكتورنى تاشلاپ سۇ ئىدارىسىنىڭ ماشىنىسىنى ھەيدىگەن يىلى گۈلئايشەم ئوغۇل تۇغدى. بۇدرۇق ئوغلى گۈلئايشەمنىڭ ھاياتىغا تېخىمۇ چوڭ قەدىر ـ قىممەت تەقدىم قىلدى، ئۇ ئەمدى باياشات، غەمسىز ياشاپ، بالىلىرىنى قاتارغا قوشۇشقا چىن ئىخلاس بىلەن ئىشەندى...

لېكىن، ھايات توختام سۇ ئەمەس ئىكەن، يالغانچى كۈنلەر، ئالدامچى يىللارمۇ بولىدىكەن. ھەتتا تۈيۈقسىز مۆلدۈر يېغىپ، بوران چىققاندەك، بالايىئاپەت ئەكىلىدىغان كۈنلەرمۇ بولىدىكەن. بىر كۈنى دوستلىرىدىن ئېرىنىڭ بىر قىزنى ماشىنىغا سېلىپ ئۈرۈمچىگە ئەكەتكىنىنى ئاڭلىدى. ئېرى كەلگەندە سۈرۈشتۈرگىنى ئۈچۈن سۆيۈملۈك ئېرىدىن تۇنجى قېتىم قاتتىق تاياق يېدى. گۈلئايشەم يەنە گۇناھنى ئۆزىگە قويدى: بالا، ئۆي بىلەن بولۇپ كېتىپ ئەرنى رازى قىلالمىدىم، ئۆزۈمنى تاشلىۋەتتىم. ئەزىمەتنىڭ مەندىن كۆڭلى سۇ ئىچمىگەن يەرلىرى بار بولغاچقا، تالاغا قارىغان، دەپ ئويلىدى. ئۇ ئەمدى كۆپرەك جاپا تارتسىمۇ، ئېرىنىڭ كۆڭلىنى ئېلىش ئۈچۈن تىرىشىدىغان بولدى، ئۇ ئۆزىنى ياساشقا، ئېرى بىلەن بىللە ئولتۇرۇش، ئويۇنلارغا بېرىشقا باشلىدى. لېكىن، ئۇ بۇنىڭ بىلەن تېخىمۇ بەكرەك رەنجىش تاپتى: ئېرى ئۇنىڭ كۆزىچىلا باشقا قىزلار بىلەن تانسا ئوينايدىغان، ئېرىنىڭ ئويناق كۆزلىرى بىلەن بۇدۇر چاچلىرى باشقا قىزلارغا ھۇزۇر ـ ھالاۋەت بېرىدىغان، ئۇنىڭ كۆڭۈل يارىسىنى ئۇلغايتىدىغان بولۇپ قالدى. گۈلئايشەم روھىي خورلىنىشتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن دوستلىرىغا ھال ئېيتىدىغان، دوستلىرىنىڭكىدە قونۇپ قالىدىغان بولۇپ قالدى. ئۇ بىر كۈنى بالىسىنى كۆتۈرۈپ

ئۆيىگە كەلدى - دە، بېشىغا چاقماق چۈشكەندەك قاتتىق ۋارقىرىدى: ئېرى بىر ئايال بىلەن كارىۋاتتا ئۇخلاۋاتاتتى...

شۇنىڭدىن كېيىن گۈلئايشەم قويغان - تۇتقىنىنى بىلمەيدىغان، ئولتۇرغان يېرىدە سائەتلەپ ئولتۇرىدىغان، كىشىلەرگە كۆرۈنۈشتىن نومۇس قىلىدىغان بولۇپ قالدى. مانا شۇ كۈنلەردە ئۇنىڭ ھاياتىدا مۆلدۈرلۈك بوران تويۇقسىز پەيدا بولدى. بالىسى تويۇقسىزلا ۋاپات بولدى. گۈلئايشەم بالىسىنىڭ قەبرىسىنى قۇچاقلاپ نەچچە كۈنلەرنى ئۆتكۈزدى، لېكىن، ئۇ تارتقۇلۇققا ئۆلمىدى. بالا كۆيۈكى، ئەرنىڭ زۇلمى ئۇنى ۋاقىتسىز قېرىتىپ، يىگىرمە نەچچە يېشىدىلا يۈزىگە قورۇق، داغ چۈشتى.

بالىسى ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىن، ئېرى ئۇنى تېخىمۇ خورلىدى، ئۇردى، تاشلىدى. بىر كۈنى ئۇ ئېرىنىڭ ئايىغىغا يامىشىپ يالۋۇرۇپ: «ئۇر، تىللا، قۇل قىل، لېكىن سىرتقا قارىما !» دېدى. ئېرى ئاچچىق كۈلۈپ قويۇپ گۈلئايشەمنىڭ قۇلىقىغا دەسسىدى. قۇلاق ۋە بۇرۇنلىرىدىن قان چىقىپ تۇرغان گۈلئايشەمنى ھامىسى ئۆيىگە ئەكەتتى.

«ھوي ئەزىمەت، سەن مېنىڭ ھاياتىمدىكى يۇلتۇزمۇ؟ مەن سېنى كۆرمىگىلى ئۈچ - تۆت يىل بولدى، تايىقىڭ، تىل - ئاھانىتىڭ ئۇنتۇلدى، نېمىشقا كۆزلىرىڭ بىلەن بۇدۇر چاچلىرىڭ ئۇنتۇلمىدى؟ نېمىشقا يەنە نامىڭنى تىلغا ئالىمەن، نېمىشقا سېنى چىللايمەن !» گۈلئايشەم پىچىرلاپ ئۇخلاپ قالدى.

گۈلئايشەم ۋاراڭ - چۇرۇڭدىن ئويغاندى: تاڭ ئېتىپتۇ. ھويلىدا بالىلار ۋارقىراشماقتا. ئۆزىدىن نېرىدا سامان تەكمىيەگە بېشىنى قويۇپ، چەكمەن يەكتەكنى غېرىبچە يېپىنىپ روزەك بەز يېتىپتۇ. گۈلئايشەم ئورنىدىن تۇرۇۋىدى:

— ئوبدان ئۇخلىدىلىمۇ؟ — دېدى روزەك كۈلۈپ تۇرۇپ.

— قوزا بارمىكەن؟

— تاپتۇق.
— بىر قوزىنى دەپ ھەممىڭلار باياۋانغا چاپتىڭلىمۇ؟
— كۆزگە بېرىۋالسا ئاتمىش - يەتمىش كويلۇق قوي دېسىلە ! — دېدى روزەك ئورنىدىن تۇرۇۋېتىپ، — تۇرسىلا خېنىم، ھېلى باللار سالام بەرگىلى كىرىدۇ.

گۇلئايشەم ھېچنەدە كۆرمىگەن ھۆرمەتنى بۇ ئۆيدە كۆردى: ئالتە بالا، بىر كېلىن ئۇنى «ئانا» دېيىشتى. گۇلئايشەم نومۇس قىلىپ، روزەككە:
— ھېچ بولمىسا چوڭ ئوغۇل بىلەن كېلىن ئاچا دېسۇن، ئانىسى نېمىسى ! — دەپ پىچىرلىدى.

«ئانا» ئېغىزدىكىلا گەپ ئەمەس ئىكەن، باللار ۋە ئەرنىڭ ھۆرمىتىمۇ يېتەرلىك بولدى: بىرىنچى كۈنىلا ئۇنىڭ ئالدىغا قاتلىما، قايماق، پىششىق تۇخۇملار قويۇلدى. باشقىلار بولسا زاغرا بىلەن غىزالىنىپ ئىشلىرىغا كېتىشتى. چۈشكىچە گۇلئايشەم باغ، هويلا - ئاراملارنى يەنە ئارىلىدى. باغ ئۇنىڭ زوقىنى تارتتى. ئۇ يەردە قويۇق تېرەكلەرنىڭ سايىسى، مەي باغلاپ پىشقان شىرنىلىك چېقىر ئۈجمە، جىگدىلەرنىڭ پۇرىقى، قۇشلارنىڭ سايراشلىرى كۆڭۈلگە ئارام، بولۇپمۇ نۇرغۇن ۋاقىتنى ھامىنىسىنىڭ تار ئۆيدە خىيال بىلەن ئۆتكۈزگەن مىسكىن ئايال ئۇچۇن بۇنداق سالقىن، ھاۋالىق باغ جانغا راھەت تۇيۇلدى. ئۇنىڭ ۋارقىراپ ناخشا ئېيتقۇسى، دەرەخلەرگە ياماشقۇسى، باغلاقتىن بوشانغان موزايدەك قىيغىتقۇسى كەلدى. ئۇ باغدا يالغۇز يۇرۇپ يۇمران جىگدە كۆچەتلىرى ئارىسىدىن بىردەمدىلا ئەللىك - ئاتمىش تۇخۇم يىغىۋالدى. ئىچ پۇشۇقىدا باغنىڭ نېرىسىغىچە يالت - يۇلت قىلىپ ئىشلەۋاتقان باللارغا زوقمەنلىك بىلەن قارىدى...

چۈشتە ئۇ باللارنى پىششىق تۇخۇم بىلەن مېھمان قىلدى. قارىقۇمچاق كېلىن ئۇنىڭغا ئېگىشىپ پىچىرلىدى:
— ئاتام ئۇقسا تە بولىدۇ. ھەر ئالتە كۈندە بەش يۈز

تۇخۇم ساتىمىز، تۇخۇم پۇلى يۇز كوي، كېمىسە بوۋاي خاپا سالىدۇ ئانا !

— يەنە نېمە ساتىسىلەر؟

— كۆكتات، ئۆرۈك، ئۆردەك، بېلىق، ياغاچ، ئارىلاپ قوي، گۆش، سۇت، قايماقمۇ ساتىمىز.

— يەكشەنبە بازاردا قانچىلىك پۇلغا ئىشلەيسىلەر؟

— كۆپ بولغاندا بەش ـ ئالتە يۇز كوي، بولمىسا ئۇچ ـ تۆت يۇز كويلۇق نەرسە ساتىمىز، ئانا.

— پۇلنى سىلى تۇتاملا؟

— ياق، ھېسابنى مەن چىقىرىمەن، پۇلنى ئاتام ئۆزى ساندۇققا سالىدۇ، ئۇچ ـ تۆت ئايدا بىر قېتىم بانكىچى كېلىپ پۇللارنى ئەكىتىدۇ. بىزنىڭ بالىنىڭ دادىسى بىللە بېرىپ چەك ئەكىلىدۇ.

— ئۇقتىلىمۇ، دادىلىرى پۇل يىغىپ نېمە قىلىدىكەن؟

— تازا بىلەلمىدىم ئانا، مەن قوغۇنلۇققا باراي، قوغۇنلار بۇ يىل بەلەن ئوخشىدى. قوغۇن پىشقاندا ھەپتىدە ئىككى ـ ئۇچ يۇز كوي كىرىم بولىدۇ.

— يەنىچۇ؟

— كۇزلۇككە كېۋەز پىشقاندا نەچچە مىڭ كويلاپ پۇل كىرىدۇ.

— يەنە پۇل كىرىدىغان قانداق چاغلار بار؟

— ئەتىيازدا باققان قويلارنى ساتقاندا، يازدا ھۆكۈمەتكە بۇغداي ئۆتكۇزگەندە، ھە، راستىلا ئۇنتۇپ قاپتىمەن، بىزنىڭ بالىنىڭ دادىسىنىڭ دېيىشىچە، مىڭ تال جەگە ياغاچ سېتىلىپتۇ. يېقىندا ياغاچ كېسىدىغانلار كېلەرمىش.

— بىر تال جەگە نەچچە كوي؟

— كەم بولسا ئالتە ـ يەتتە كوي، بولمىسا ئون كوي.

— ۋاي ئاتام ! — دېدى گۇلئايشەم پېشانىسىگە شاپىلاقلاپ، — پۇل دېگەننى كوچىنىڭ توپىسىدەك ئۇسىدىغان

گەپكەنغۇ !

ئۇ شۇنچە پۇللۇق ئائىلىنىڭ ئەزاسى، ياق، ئەزاسى ئەمەس، خوجايىنى، ئۇ ئەلۋەتتە خۇشال بولۇشى، ھاممىسىنىڭ ئۆيىدە بىر كوي ئۇچۇن چىراي سارغايتقان كۇنلىرىنى ئۇنتۇشى، بوۋاينى ياخشى گەپ بىلەن ساندۇقنىڭ ئاچقۇچىنى بېرىشكە، پۇتۇن ئائىلىنىڭ كىرىم ـ چىقىمىنى باشقۇرۇش ھوقۇقىنى تاپشۇرۇپ بېرىشكە كۆندۈرۈشى كېرەك.

كەچكى تاماقتا گۇلئايشەمنىڭ ئالدىغا پىششىق گۆش تارتىلدى.

گۇلئايشەم گۆشنى پارچىلاپ ئەڭ چوڭىنى روزەككە، قالغانلىرىنى بالىلارغا بۆلۈپ بەردى. روزەك خاپا بولۇپ:

— يامان ئۇگىنىپ قالدۇ، گۆشنىڭ تەمىنى تېتىپ قالسا، بالىلار قوتاندىكى قوينى تۇگىتىدۇ، خېنىم ! — دېدى.

— قوتاندىكى تۇگىسە، ئېتىزدىكىسى باركەن، ئېتىزدىكىسى تۇگىسە، بانكىدىكىسى باركەن، ۋايىەي ! — دېدى گۇلئايشەم. بالىلار خۇشال بولۇشتى. ئەمما، روزەك قولىنىڭ كەينى بىلەن ئاغزىنى سۇرتۇپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى.

كەچ كىرگۇچە ئېغىر ئەمگەك بىلەن چارچىغان بالىلار كەچكى تاماقتىن كېيىنلا ئاشۇ تاماق يېيىلگەن ئۆيدە ئوڭغۇل ـ دوڭغۇل يېتىشىپ ئۇخلاپ قېلىشتى. يالغۇز گۇلئايشەملا ھېلىقى يوغان «مېھمانخانا»سىغا قايتىپ كېلىپ، كۆرپىلەر ئۇستىگە يانپاشلىدى. سىرتتىن نەي ئاۋازى ئاڭلاندى. گۇلئايشەم راھەتلىنىپ تىڭشىدى. ئارقىدىن گۇلئايشەم ياخشى كۆرىدىغان «گۇلمەرەم» دېگەن ناخشا ئېيتىلدى. گۇلئايشەم ناخشىغا ئەگەشتى:

بۇ يوللار ئۇزۇن يوللار، گۇلمەرەم،
ئەگىمەي ماڭالملا، گۇلمەرەم.

بىر پىيالە چاي تۇتۇپ، گۈلمەرەم،
كۆڭلۈمنى ئالالامىلا، گۈلمەرەم.

ياش ئايالنىڭ ھېسسىياتچان قەلبى ناخشا بىلەن ئويغاندى. «قويچى بولساڭمۇ يىگىتسەن، — دېدى ئۇ ناخشىغا زوقلىنىپ، — شۇڭا ناخشاڭغا ئەگەشتىم...»

ئۇ شۇ بىر كۈن ئىچىدە ھاياتتىن يەنە نۇرغۇن لەززەت ئېلىشقا بولىدىغانلىقىغا ئىشەندى: بىر يەردە قېقىلساڭ، يەنە بىر يەردە كۆتۈلىدىكەنسەن، بىرنى يوقاتساڭ، بىرنى تاپىدىكەنسەن، خاپىلىق، خۇشاللىق دېگەنلەر يۈزگە چۈشكەن خالدەك ساڭا بىر ئۆمۈر ھەمراھ بولۇپ تۇرالمايدىكەن. گۈلئايشەمگە خۇشاللىق ئاتا قىلغان بۇ ھايات ئۇنىڭغا مۇھەببەتمۇ ئاتا قىلسۇن، بىز ئۇنىڭغا خەيرلىك تىلەيلى. چۈنكى، قاراڭغۇلۇقتىن ئەنە ئىككىنچى بىر قەلب ئىگىسى چىقىپ كەلمەكتە: ئۇنىڭ يۈرىكى خۇددى بۇنىڭدىن ئوتتۇز نەچچە يىل بۇرۇنقىدەك ھاياجان، خۇشاللىق ۋە نومۇس كۈچى بىلەن تېپچەكلىمەكتە!

3

خوجايىن بولۇش ئىنسانلارنىڭ روھىدىلا ئەمەس، بەدىنىدىمۇ يېڭىلىق پەيدا قىلىدىكەن. قاراڭلار، گۈلئايشەم مۇنۇ ئۆيدىكى توققۇز ئەمگەكچىنىڭ خوجايىنىغا ئايلىنىۋېدى، بىر ئايدىن كېيىن يۈزىدىكى داغ ئىزلىرى بىلەن ئىنچىكە قورۇقلىرى تۆگەپ، خۇددى ئەزىمەت بىلەن بەختلىك سائەتلەرنى ئۆتكۈزگەن ۋاقتىدىكىدەك چىرايىدىن نۇر ۋە كۈلكە يېغىپ تۇرىدىغان بولۇپ قالدى. ئۇ ھاۋانىڭ سالقىن چاغلىرىدا كېۋەزمۇ ئوتىدى، قوغۇننىڭ ئوتىنى چاپتى. قول تىراكتورى بىلەن بۇغداي تېپىۋاتقان خامانغا بېرىپ ئارا تۇتۇپ ئاياق

سالدى، كېلىن بىلەن سەھەر ـ كەچلىكى كالا ساغدى... لېكىن ئۇ بۇ ئىشلارنى ئۆزىنىڭ ھەممىگە يارايدىغان «خوجايىن» ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىش ئۈچۈن قىلدى. ئۇ ئىشلاردىن ئەيىبمۇ تاپاتتى. ئۇنىڭ تاپقان ئەيىبى چوڭ ئوغلىنىڭ ئوغىسىنى قايناتقان بىلەن روزەكىنىڭ زوقىنى قوزغايتتى:

ــ ئاناڭلارنىڭ دېگىنىدەك قىلىڭلار ! ــ دەيتتى ئۇ تاماق ئۈستىدە بالىلىرىنى جونۇپ، ــ ئۇنىڭ قولى تەگكەن يەردىن گۈل ئۈنىدۇ. كۆردۈڭلارمۇ، ئاناڭلارنىڭ قولى تەگكەچكە، كىيگەن كۆڭلەكلىرىڭلارنىڭ رەڭگى ئېچىلدى. ئاناڭلار كەلمەستە ئاق كۆڭلەك، قارا كۆڭلەك، كۆك كۆڭلەك ھەممىسىلا لاي رەڭ ئىدى !

گۈلئايشەم بۇ ئۆيگە خۇشاللىق، يېشىللىق ئەكەلدى. ئۇنىڭ قولى بىلەن يوتقان ـ كۆرپىلەرنىڭ كىرى، ئۆينىڭ توپىسى تۈگىدى، ئۇلارنىڭ غىزاسىغا تەم كىرىپ، بالىلارنىڭ باش ـ كۆزى تازىلىنىپ، چىرايىغا قان يۈگۈردى. مانا بۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ ھۆرمىتى ئاشتى، مەرتىۋىسى چوڭايدى. ئۆز ئانىسىدىن كىچىك قېلىپ يېتىمچىلىك ۋە غورىگىللىكنىڭ دەردىنى كۆپ تارتىپ، تۇرمۇش ــ ئەمگەك، يېيىش، ئۇخلاش دېگەن تۇرمۇش چۈشەنچىسى بىلەن چەكلەنگەن بالىلار، «ئايالنىڭ ۋەزىپىسى ــ خامنى پىششىق قىلىش» دەپلا قارايدىغان كېلىن، بېقىش تېپىپ سەمرىپ پارقىراۋاتقان كالىدەك كۈندىن ـ كۈنگە گۈزەللىشىۋاتقان ئائىلىسىنى كۆرۈشۈپ، گۈلئايشەمنى چىن دىلى بىلەن «ئانا» دېيىشتى.

لېكىن، گۈلئايشەمنىڭ يەنىلا توققۇزى تەل ئەمەس ئىدى.

قورسىقى توق، غېمى يوق ئادەمنىڭ ھامان روھىي ۋە جىسمانىي تەلىپى ئۆرلەۋېرىدىكەن: گۈلئايشەم ئەمدى ئۆز ھاياتىدا نېمىنىڭ كەمچىل ئىكەنلىكىنى سەزدى: ئۇنىڭغا مۇھەببەت لازىم ئىدى. ئۇ ئېرىدىن رازى، چۈنكى ئېرى تاپقان

پۇللارنى گۈلئايشەمنىڭ قولى بىلەن ساندۇققا سالدۇ. ساندۇقنىڭ ئاچقۇچىنى چوڭ ئوغلى باشقۇرغىنى بىلەن ھامان بىر كۈنى ئۇنى قولغا چۈشۈرۈشكە گۈلئايشەمنىڭ كۆزى يەتتى. ئېرىدىن رازى بولۇشنىڭ يەنە بىر سەۋەبى، ئېرى ئىشتىن ھېرىپ كېلىدۇ ـ دە، كەچكى تاماقتىن كېيىنلا ئۆينىڭ بۇلۇڭىغا كىرىپ ئۇيقۇغا كېتىدۇ. ئۇ گۈلئايشەمنىڭ رازىمەنچىلىكىگە ئاشۇ ھاردۇق ئۇيقۇسى بىلەن ئېرىشكەن. گۈلئايشەم خالىغانچە خىيال قىلالايدۇ...

بۇ رازىمەنچىلىك ھېسابىغا ئۇ بۇ ئۆيدە نېمىگە ئېرىشەلەيدۇ؟ پۇل ۋە ھۆكۈمرانلىق ئۇنىڭ ھاياتىنىڭ ئاخىرقى مەقسىتىمۇ؟ ئۇنىڭ ھاياتتىن تەلەپ قىلىدىغىنى مۇشۇلارلا ئەمەسقۇ؟ ئۇ ئۆز ئارزۇسى بويىچە ياشىشى، يەنى مۇھەببەت ئۈچۈن يەنە بىر قېتىم قۇربان بېرىشى، ئەنە شۇ قۇربان بېرىشتىن ھەقىقىي لەززەت ۋە خۇشاللىق تېپىشى لازىم. لېكىن، قېنى ئۇ مۇھەببەت؟ كىم ئۇنى ۋە ئۇ كىمنى ياخشى كۆرىدۇ؟ ئەزىمەتنى ئۇ ئۇنتۇمىغىنى بىلەن ئەزىمەت ئۇنى ئۇنتۇغان. ئەمىسە ئۇنىڭ قەلبى يەنە نېمىگە تەلپۈنىدۇ؟ نېمىشقا ئىچى پۇشىدۇ، كېچىلىرى نېمىشقا ئۇيقۇسى كەلمەيدۇ؟ ئۇنى بىئارام قىلغان بوغالتىرنىڭ قوڭۇر كۆزلىرىمۇ؟

بوغالتىر گۈلئايشەمنى ئەگىپ كەلدىمۇ؟ ئۇنداق بولسا گۈلئايشەمنىڭ ئۆيدە يالغۇزلۇقىنى بىلىپ تۇرۇپ نېمىشقا ئاتتىن چۈشمىدى؟ ھېسابلاش ماشىنىسى بىلەن توختامنامە قەغەزلىرىدىكى رەقەملەرنى ھېسابلاۋاتقاندا نېمىشقا گۈلئايشەم ئەتەيلەپ گەپ قىستۇرسىمۇ قاراپ قويمىدى؟ گۈلئايشەم ئۇنىڭ چىشىغا تېگىش ئۈچۈن توختامنامىدىكى ساپ پاختا مەھسۇلاتىنى بىر يۈز يىگىرمە جىڭغا چۈشۈرۈپ بەرمىسەڭلار بولمايدۇ، دېگەندە بوغالتىر سوغۇقلۇق بىلەن ئۇنىڭ پىكرىنى قېقىپ: «سىلى ئارىلاشمىسىلا» دەپ نېمىشقا ئالىيىدۇ؟ ئالايغان

كۆزلەردىن مۇھەببەت ئىزدەش ئەخمەقلىق ئەمەسمۇ؟ ئەمىسە كىم ۋە نېمە ئۇنى ئۇخلاتمايۋاتىدۇ؟ ئاۋۇ قويچىنىڭ ناخشىسىمۇيا؟ ياق، گۈلئايشەم نېمىلا بولسۇن قويچىغا قاپاق ئاچمايدۇ. ئۆزىنىڭ خوجايىن ئىكەنلىكىنى ئۇنتۇپ، ئالدىدا قول قوۋۇشتۇرۇپ تۇرىدىغان قويچىغا ھەرگىزمۇ مۇھەببەت ئىزھار قىلمايدۇ. ياق، كېتىش كېرەك. گۈلئايشەم بۇ يالغۇز كۆزلەككە مۇھەببەت ئىزدەپ كەلگىنى يوق. ئۇ يوقسۇزچىلىق، سارغىيىش ئازابىدىن كەلگەن، ئۇ ۋىجدانىنى نەپسىگە بويسۇندۇرۇپ، ئاز - تولا پۇلغا ئىگە بولۇۋالماقچى. بۇ مەقسىتى ئەمەلگە ئاشسىلا بۇ كۆزلەكتىن كېتىدۇ. ئۇ يانپاشلاپ يېتىپ شۇلارنى ئويلاۋېتىپ توساتتىنلا چوڭ ئوغۇل بىلەن روزەكنىڭ پارىڭىنى ئاڭلاپ قالدى.

— ئوتتۇز مىڭ جىڭ بۇغداي ساتتۇق، — دېدى ئوغلى دادىسىغا پىچىرلاپ، — پۇلنى ھېلىقى ئالتە مىڭ ئىككى يۈز كويلۇق چەكنىڭ ئۈستىگە قويۇپ ئون مىڭ كويغا توغرىلاپ قويايمۇ؟

— ئوسمان بانكىچىغا ئېيت، توغرىلاپ بېرىدۇ.

گۈلئايشەم ئۆيدىن ھويلىغا يۈگۈرۈپ چىقتى:

— مەنچۇ؟ نېمىشقا توغرىيالمايدىكەنمەن، پۇلنى ئەكىلىپ ماڭا بەرسىلە!

ئوغۇل دادىسىغا قارىدى، روزەك ساپسېرىق چىشلىرىنى كۆرسىتىپ ھىجايدى:

— سىلە ئاۋارە بولماڭلا، خوتۇن!

— گېپىمنى يىرمىسىلا دەيمەن، مەن پۇلنى ھامامغا ئاپىرىپ بەرمەيمەن، چۆنتەكلىرىگە سالىمەن.

— بولىدۇ خوتۇن، بولىدۇ، — روزەك كۈلۈپ قويۇپ ئوغلىغا مەنىلىك قاراپ قويدى.

كەچتە چوڭ ئوغۇل گۈلئايشەمگە ئون مىڭ كويلۇق چەكنى

ئەكىلىپ بەردى. ئۇن مىڭ كوي — بىر پارچە قەغەز، لېكىن بۇ بىر پارچە قەغەز چوڭ بايلىق، گۈلئايشەم ئۆز ھاياتىدا بۇنچىلىك بايلىقنى ئالىقىنىدا كۆرۈشنى ئويلاپمۇ باقمىغان تۇرسا، قانداقمۇ ھاياجانلانمىسۇن؟ ئۇ چەكنى ئاۋۋال يانچۇقىغا، كېيىن ھېچكىم يوق چاغدا تامبالغا تىكىۋالغان مەخسۇس يانچۇقىغا سالدى. ئەمدى ئۇ ئۆينىڭ تولۇق خوجايىنى ئىكەنلىكىگە ئىشەندى. ئۇنىڭ ئەمدى ھېلىقى ئىچ پۇشۇقى، نامەلۇم بىرىنى سېغىنىشلىرى ۋاقتىنچە تۈگىدى.

گۈلئايشەم ئۈچ كۈندىن كېيىن بۇ كۆزلەككە يول ئېلىش ئۈچۈن كەلگەنلەرگە چاي بەردى. چۈشلۈك چاي ۋاقتىدا ئۇلارنىڭ بېغى بۆلەكچىلا ئاۋاتلاشتى. ياشلار ناخشا - ئۇسسۇل بىلەن گۈلئايشەمنىڭ ياشلىقىنى بۇرنىغا پۇراتتى.

— روزاخۇن باينىڭ ئۆيىنىمۇ خىشتىن ياساپ بەرسەك، ئاستى - ئۈستىگە تاختاي قېقىپ گۈلئايشەمگە ساراي سېلىپ بەرسەك بولغۇدەك.

— نېمىلا قىلسا يارىشىدۇ. ھاي، روزاخۇن ئاكا، نېمىشقا قوڭغۇراقلىق پوچتا ھارۋىسى قىلمايسەن؟ خېنىمىڭنى يېنىڭغا ئولتۇرغۇزۇپ، غوجەك بايدەك يەكشەنبە بازاردا تاماشا قىلساڭ بولمامدۇ؟

— روزەكباي ماشىنا ئالارسەن - ھە؟...

مانا شۇنىڭدىن كېيىن «روزەك بەز» دېگەن ئىسىم «روزەكباي»غا ئالماشتى.

بۇ ماختاشلار ۋە خۇشامەتلىك سۆزلەر گۈلئايشەمگە يېقىن كەلگۈسىدە ئىشقا ئاشىدىغان يېڭىلىقلار بولۇپ تۇيۇلدى.

كۈز پەسلى، يېڭىلىق پەسلى، باياشاتچىلىق — توي پەسلى ئىكەن.

بىر مۇخبىر كېلىپ ئۇلارنى سۈرەتكە تارتتى. گۈلئايشەم بىلەن روزەكباينىڭ يوغان قوغۇنلارنى تۇتۇشۇپ چۈشكەن بۇ

سۈرىتى «ئەمگەك بىلەن بېيىغان ئائىلە» دېگەن خەت بىلەن كېزىتكە چىقتى.

تۈنۈگۈن ئېكسكۇرسىيەچىلەر كەلدى. ئۇلارغا گۈللىنىۋاتقان ئىگىلىكنىڭ خوجايىنلىرى روزەك بىلەن گۈلئايشەم ئۆز ئىشلىرىنى تونۇشتۇردى. ئاخشىمى گۈلئايشەمنىڭ مېڭىسىدە يېڭى بىر تۇيغۇ پەيدا بولدى: مۇھەببەتسىزمۇ ھاياتتىن خۇشاللىق تاپقىلى بولىدىكەنغۇ. يېڭىلىقلار ئەجەب كۆپ: ئېتىزدا، ئۆيدە، مەھەللىدە، ھەممىلا جايدا شۇلارنىڭ لەززىتىمۇ گۈلئايشەمگە يېتىدىكەنغۇ؟

گۈلئايشەم بۈگۈن كېچە روزەككە يېقىنراق ياتتى. ئۇ بوۋايغا: پۇل خەجلەش يەنى زامانغا لايىق ئۆي سېلىش، ئۈستەل، ئورۇندۇق، ئىشكاپ، سافا ياسىتىش، ئىلاج قىلىپ توك ئەكىلىش، تېلېۋىزور ئېلىش، ئۆيدىكىلەرگە زامانغا لايىق كىيىم قىلىش، گىلەم سېلىنغان ھارۋىغا چۈشۈپ مېھمانغا بېرىش قاتارلىق ئىشلار توغرىسىدا ئۇزاق ۋە قىزغىن سۆزلىدى. روزەك تاكى خورىكى باشلانغۇچە، ھەممىسىگىلا «ھە» دەپ ياتتى.

شۇنداق قىلىپ گۈلئايشەم ھېلىقى بىكارچىلىقتا پەيدا بولغان مۇھەببەت ھېسسىياتىنى يېڭىش، ئۆزىنى يېڭىلىقلارنىڭ قاتناشچىسى قىلىپ كۆرسىتىش ئۈچۈن ئەتىگەنلىكى ئورنىدىن تۇرۇپلا ئىشقا تۇتۇش قىلىدىغان بولۇۋالدى.

گۈلئايشەم بۇ ئۆيگە كېلىپ ئۈچ ئايدىن كېيىن روزەكباينىڭ ياخشى مەسلىھەتچىسى ۋە غەمخورچىسى بولۇپ قالدى. ئۇ ئىشقا ھەۋەس بىلەن كىرىشتى. ئۇنىڭ قوللىرى قايتىدىن ئىشتا پىشتى، تاتىراڭغۇ يۈزى دېھقان ئاياللىرىغا خاس رەڭ بىلەن گۈزەللەشتى. ئۇ ئەمدى غەم ـ قايغۇنىلا ئۇنتۇپ قالماستىن، مۇھەببەتنىمۇ ئۇنتۇدى: «نېمىشقا بۇرۇنراق شۇنداق قىلمىدىم ـ ھە، ئەخمەق ئىكەنمەن، نادان ئىكەنمەن،

بولمىسا نىمىشقا بەختىمنى يىگىتلەردىن ئىزدەيتتىم !»

گۈلئايشەم قاقاقلاپ كۈلۈپ ياكى ئۇن سىلىپ ناخشا ئېيتىپ هويلىغا كىرىپ كەلگەندە، روزەكبايىنىڭ قەلبىدە بىر خىل خۇشاللىق ئوتى يالقۇنلايتتى. بۇ ئوت گۈلئايشەم ئۇنتۇپ كەتكەن ھېلىقى مۇھەببەتنىڭ ئوتى، گۈلئايشەمنىڭ ئەكسىچە ئەمدى روزەكباي دۇنيادا مۇھەببەتسىز ياشاش مەنىسىزلىك دەپ قارايدىغان بولۇپ قالدى. ئۇ كۈندىن - كۈنگە ئۆلغىيىۋاتقان مۇھەببىتىنى قەدىرلەيتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئايالىنىڭ دېگىنىنى قىلاتتى. ئايالى ئۈچۈن ھەرنېمە قىلىشقا رازى ئىدى. مانا بۇمۇ روزەكبايىنىڭ ھاياتىدىكى يېڭىلىق. بۇ يېڭىلىقلارنى ئۇلارغا ھايات تەقدىم قىلغان. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇلار ھاياتقا چىن قەلبىدىن رەھمەت ئېيتماقتا.

مانا قاراڭ، يەكشەنبە كۈنى گۈلئايشامنىڭ ئاللىقاچان يىراقلىشىپ كەتكەن دوستلىرى ئەر - ئايال بىر تىراكتوردا ئۇنى ئىزدەپ كەپتۇ. روزەكباي ئايالىنىڭ كۆڭلىنى دەپ ئۇلارغا قوي سويدى.

روزەكباي ئەزەلدىن توي - تۆكۈن، ئويۇن - تاماشىغا بارمايتتى. لېكىن، گۈلئايشەمنىڭ دوستلىرى ئۇنى ئىزدەپ كەلگەن كۈنى، ياش چوكانلار بىلەن يىگىتلەر روزەكباينى ئۆز ئارىسىغا ئېلىۋېلىپ چاقچاق ۋە ئۇسسۇللىرىغا ئارىلاشتۇردى. ياش ئەر - خوتۇنلار ئارىسىدا ئارانلا قورۇنۇپ ئولتۇرغاننىڭ ئۈستىگە گۈلئايشەمنىڭ شوخلۇقى تۇتۇپ ئۇنى ئۇسسۇلغا تارتتى. چاۋاك - قىيقاسلار روزەكباينى مىدىرلىتالمايتتى، لېكىن گۈلئايشەمنىڭ دومسىيىشى ئۇنى ئىختىيارسىز ئوتتۇرىغا ئاچىقتى. ئۇ ئايالىنىڭ كۆڭلىنى دەپ قوللىرىنى قوتازنىڭ قۇيرۇقىدەك ئارۋاڭ - سارۋاڭ قىلىپ ئۇسسۇلمۇ ئوينىدى.

روزەكبايغا مۇھەببەت، خۇشاللىق تەقدىم قىلغان بۇ

تۇرمۇش ئۇنىڭغا نۇرغۇن ئىشلارنى قايتىدىن ئۆگەتتى: ئۇ پۇتىغا ئۆتۈك، دىكادىن شىم ـ تۇجۇركا، بېشىغا چىمەن دوپپا كىيدى. بۇ نەرسىلەرنى كىيىش ئۇنىڭغا قانچىلىك يات، نومۇسلۇق بولسىمۇ، ئايالىنىڭ كۆڭلى ئۇنى كىيىشكە مەجبۇر قىلدى. ئۇنى ئاز دەپ يۈزىنى سوپۇنلاپ يۇيىدىغان، ئاخشىمى پۇتىنى يۇيىدىغان، ئىشتىن كېلىپ كىيىم يۆتكەيدىغان «قاملاشمىغان» قىلىقلارنىمۇ چىقىرىشقا مەجبۇر بولدى. ياخشى كۆرگەن ئايالىنىڭ بۇ ئىشلاردىن كۆڭلى خۇش بولغىنى ئۈچۈنلا روزەكباي دىلى تارتمىسىمۇ ئۆزىنى زورلىدى. چۈنكى، بۇ كۈنلەردە گۈلئايشەمنى خۇش قىلىش بىردىنبىر ئارزۇسى ئىدى.

لېكىن، گۈلئايشەم دوستلىرىغا ئارىلاشقانسېرى ھاياتىدىكى كەم نەرسىنى قايتىدىن يادىغا ئالدى. ئۇنىڭ قەلبىنىڭ چوڭقۇر يېرىدە كىمگىدۇر بىرىگە بىر يوشۇرۇن چوغ ساقلاقلىق ئىكەن. گەرچە بۇ چوغ ياسالما جىمجىتلىقنىڭ كۈلى بىلەن بىرمەھەل كۆمۈلۈپ ياتقان بولسىمۇ، ئەمدى دوستلىرىدىن كەلگەن ياشلىق ـ مۇھەببەت شامىلىنىڭ غىدىقلىشى بىلەن قايتىدىن يالىڭاچلىنىپ ۋىلىلداپ يالقۇنجاشقا باشلىماقتا ئىدى.

ئۇ شېرىن، مۇرادى ھاسىل بولمىغان بىر چۈشنىڭ تۈرتكىسى بىلەن تۈندە ئويغاندى. ئۇ يېنىدا ياتقان ئېرىنىڭ خورىكىدىن بىزار بولۇپ كۆڭلەكچان، يالاڭ ئاياغ مېڭىپ تالاغا چىقتى. تالا ئايدىڭ، قارامتۇل دەرەخلەر گويا قېنىق كۆك تاۋاردىن لىباس ئارتقاندەك، يىراقلاردىكى قارىيىپ تۇرغان مەھەللىلەرنىڭ ئۈستىگە ئاق داكا تارتىلغاندەك، گىرىمسەن ئېتىزلار ئاشۇ داكا ئاستىدا ئۇخلاۋاتقاندەك. بۇ سىرلىق كېچىدە يالغۇز گۈلئايشەمنىڭ يۈرىكىلا بىر خىل ئەندىكىش، سېغىنىش بىلەن تېپىرلاۋاتقاندەك قىلاتتى. گۈلئايشەم ئوك

ياڭىقىنى ئالىقىنىغا قويۇپ، كېچىنىڭ سالقىن ھاۋاسىدىن لەززەتلىنىپ كۆتەك ئۈستىگە ئولتۇردى. شۇ چاغدا دەرخلەر ئارىسىدىكى قوي قوتىنى تەرەپتىن ئاستا، يېقىملىق ناخشا ئاڭلاندى، ناخشا مۇڭلۇق ئىدى. گۈلئايشەم ناخشىچىنىڭ يېنىغا كېتىپ بېرىپ: «سەمەت قويچى، بەلكىم سەن مېنى دەپ ئۇخلىيالمىغانسەن، يەر ئاستىدىن قاراشلىرىڭ باشقىچە ئىدى. ئېيتقان ناخشىلىرىڭ ماڭا ئاتالغان بولسا، مەن سېنى مۇرادىڭغا يەتكۈزەي» دېدى.

قويچى بىمەھەل كەلگەن خوجايىنىنى كۆرۈپ قاتلانما كارىۋات ئۈستىدىن چاچراپ تۇرۇپ گەدىنىنى سىلىدى:

— كىم سېنى ئۇخلاتمايۋاتقان، سەمەتباي ! — ئايال ئۇنىڭغا يېقىنلاشتى.

— قويلار، ئاچا، قويلار ! — سەمەت داجىدى، گۈلئايشەم ئۇنىڭ قولىدىن تۇتتى.

— ساراڭ، قورقما، خوجايىنىڭ قېرى ئىتتەك مەلەق ئۇيقۇدا !

— كىرىپ كەتسىلە ئاچا ! — دېدى سەمەت تىترەپ، — ئۇنداق قىلمىسىلا، نامەھرەم بولىدۇ، خوجايىنىنىڭ تۇزىنى ھالاللاپ يېگىلى قويسىلا !

— ساراڭ ! — دېدى گۈلئايشەم كاسىلداپ تىترەۋاتقان يىگىتنىڭ قولىنى سىلىكىپ قويۇۋېتىپ، — ئادەمنىڭ ئۇيقۇسىنى بۇزۇپ نېمىگە كاركىرايسەن ئەمىسە؟

— بايىلا بىر قوي قوزىلىدى، شۇنىڭ خۇشاللىقى ئاچا !

— ئۆل ئىلاھىم، — گۈلئايشەمنىڭ قويچىغا غەزىپى كەلدى، — ھايۋاننىڭ كەينىدە يۈرۈپ، يۈرىكىڭمۇ بۇلغىنىپتۇ !

گۈلئايشەم ئەمدى ھۆكۈم قىلدى: ئۇ ئەزىمەتنى ئۇنتۇيالمايدىكەن.

4

يېڭى ياسالغان يول بىلەن بىر كىچىك ماشىنا چىقىپ كەلدى، ماشىنىدىن رايون كاتىپى چۈشتى ـ دە، روزەكباي بىلەن كۆرۈشۈپ بولۇپ ئۆيگىمۇ كىرمەستىن روزەكباينى ئالدىراتقىلى تۇردى:

— ناھىيەگە، ۋىلايەتكە بارىدىكەنسىلەر، زاغرا تۈگۈپ يۈرمىسىلە، ئاز ـ تولا پۇل، بېلەت ئالسىلا بولدى.

— كىيىم يۆتكىسىلە! — دېدى گۈلئايشەم ئىش كىيىملىرى بىلەن ماڭماقچى بولغان روزەكباينىڭ پېشىدىن تارتىپ.

— ئوبدانراق كىيىنسىلە، — دېدى كاتىپ كۈلۈپ، — ئېكسكۇرسىيە، مەجلىس بولغاندىكىن، دۆلەتكە پاختا سېتىشتا خىزمەت كۆرسەتكەنلەر قاتارىدا ئولتۇرىلا، سۆزلەيلا!

— سۆزلەيدىغان بولسام خوتۇننى ئېلىۋالساقمىكىن؟ — روزەكباي كۆزلىرىنى چىمىلدىتىپ كاتىپقا قارىدى.

كاتىپ ساددا بوۋاينىڭ گېپىدىن كۈلۈپ گۈلئايشەمگە قارىدى. گۈلئايشەم مىيىقىدا كۈلۈپ قويۇپ، ئېرىگە:

— مېنى ئېلىۋالمىسىلىمۇ بۇيرۇتمامنى ئېلىۋالسىلا، ياخشى گىلەمدىن بىر جۈپ ئالغاچ كەلسىلە. يادىلىرىدا تۇتسىلا، تۆت گەزلىك، بىرى ئانار گۈللۈك، بىرى لوڭقا گۈللۈك بولسۇن. يەنە بىر دانە تىكىش ماشىنىسى، گۈللۈك دىچۆلياڭدىن ئون ئىككى، ياق، ئون سەككىز مېتىر، ئەت رەڭ سارجىدىن...

ئۇ بىرتوقاي سودا بۇيرۇدى، روزەكباينىڭ ئاغزى ئېچىلىپ، بېشى گىلدىڭلاپ تۇراتتى. گۈلئايشەم نېمىلا دېسە ئۇ باش ئىرغىتىپ ماقۇللايتتى. گۈلئايشەم ئۇنىڭ قولىغا بىر

كاللەك پۇلنى تۇتقۇزغاندىن كېيىن، بوۋاي هالال ئەمگىكىنىڭ بەدىلىگە كەلگەن پۇلنى خۇددى بىرى ئىچ ئاغرىتىپ بېرىۋاتقاندەك ئەندىكىپ قولىغا ئالدى. مانا بۇلار روزەكبايىنىڭ هاياتىدىكى هېلىقى يېڭىلىقنىڭ كۈچى. مۇھەببەت بوۋاينى قانچىلىك يۇمشاتقان ــ ھە؟ ناۋادا، بۇنىڭدىن ئىككى ئاي بۇرۇن گۈلئايشەم بىر كويلۇق سودا بۇيرۇغىنىدا ئىدى، بوۋاينىڭ قول ۋە لەۋلىرى تىترەپ بېشى «ياق»قا گىلدىڭلىغان بولاتتى.

مۇھەببەتكە ئاپىرىن! بارلىق بېخىللارنىڭ دىل خەزىنىسى مۇھەببەت بىلەن تولغان بولسا، بۇ جاھاندا كۆڭۈلسىزلىكلەر خېلى ئازايغان بولاتتىكەن ــ ھە؟ لېكىن، ياخشى ئادەملەرمۇ ئەيىبتىن خالىي بولالمىغىنىغا ئوخشاش، ياخشى نەرسىلەرمۇ كىشىلەرنى غەم ۋە ئازابقا سالىدىغان چاغلارمۇ بولىدىكەن.

بۇ خىل ئىشتىن بىرى مۇشۇ يىل، يەنى 1983 ــ يىلى 9 ــ ئاينىڭ 12 ــ كۈنى مۇشۇ يېزىدا سادىر بولدى.

گۈلئايشەم بۆلەكچىلا ياسىنىدىغان، كۈلىدىغان، كۈلگەندە، سۆزلىگەندە ئاۋازىنى تىترىتىدىغان بولۇپ قالدى. ئېرى كېتىپ ئۈچ كۈندىن كېيىن ئايالدا يۈز بەرگەن بۇ ئۆزگىرىش باللارنى قىزىقتۇرغىنى بىلەن كېلىنىنى غەملىك، چوڭ ئوغۇل بىلەن قويچىنى غەزەپ ــ نەپرەتلىك قىلىپ قويدى.

چوڭ ئوغۇل بىلەن قويچى چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ ئۇلارنىڭ بېغىدىن ياغاچ توشۇشقا كەلگەن شوپۇرلارنىڭ ھەممىسىنى، بىخەستەلىك قىلىپ ئۆزى يوق ۋاقىتتا ياغاچ كېسىش بىلەن توشۇشنى ئورۇنلاشتۇرغان دادىسىنى، ئۈجمە كۆڭۈل ئانىنى ئىچىدە تىللاشتى. لېكىن، پالاكەتنى تىل بىلەن توسۇۋالغىلى بولمىغىنىدەك، تالاي گۇناھلارنى قوينىدا يوشۇرىدىغان قاراڭغۇ تۈنىمۇ تىل ۋە نارازىلىق بىلەن ئۆزگەرتىۋالغىلى بولمايدىكەن.

ئوقۇرمەن، بۇ ھېكايىدە تۈن نېمانچە تولا دەپ قالماڭ،

ئەپۇ قىلىدىكى، يەنە بىر قېتىم، يەنى ئاخىرقى قېتىم بىز گۈلئايشەمنى تۇن قوينىغا يالغۇز قويۇپ كۆرەيلى.

تۈن، ئايسىز تۈن. يۇلتۇزلار يەر يۈزىدىكى قىزىقچىلىقلارغا قاراشماقتا: ئۇلار جىمىرلىشىپ خۇددى يەرگە يېقىنلاۋاتقاندەك، ئۇلارنىڭ بىرلىرى يەرگە سەكرەپ چۈشۈۋاتقاندەك، يەنە بىرلىرى نومۇسچان قىزغا ئوخشاش كۆزىنى قاچۇرۇۋاتقاندەك قىلماقتا.

گۈلئايشەم ھويلىدىكى كات ئۈستىدە يۇلتۇزلارغا قاراپ ئوڭدا ياتماقتا. ئۇنىڭ شوخ يۈرىكى كۆكرەك قەپىسىنى دۈكۈلدىتىپ يوشۇرۇن سىرلارنى ئاشكارىلاپ قويمىدىغاندەك، تىنىقى تېزلەپ، ئىچىگە پاتمايۋاتقان خۇشاللىقى بىلەن ھاياجانلىرىنى سىرتقا چىقىرىپ قويۇۋاتقاندەك، كۆزلىرى يۇلتۇزلارغا سىر ئېچىۋاتقاندەك بىلىنمەكتە.

ئۇ ھاياجان ۋە ۋەھىمە ئىچىدە تولغانماقتا. ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا ۋىجدان بىلەن خاھىش قاتتىق ئېلىشماقتا. ئۇنىڭ بىر سەزگۈسى ئۆزىگە پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن بېرىلگەن، لېكىن، ئايالىنىڭ مۇھەببىتىگە ئېرىشەلمىگەن ئېرى — روزەكبايغا خىيانەت قىلىشنى ۋىجدانسىزلىق دەپ قارىسا، ئۇنىڭ يەنە بىر سەزگۈسى ياق، سەن ۋىجدان دېگەننى بىلمەيدىكەنسەن، كۆڭلۈڭ تارتمىغان ئادەمنىڭ ئايالى بولۇش ۋىجدانسىزلىق، خاھىشىڭ سېنى بەختلىك قىلىدۇ، ۋۇجۇدۇڭنى تىترەتكەن يىگىت بىلەن كەت، ئۇنىڭ يولىدا قۇربان بولساڭمۇ سەن بەختلىك، دېمەكتە.

ئۇ ئازاب ۋە ھاياجان بىلەن تولغىنىپ ئەتراپقا قۇلاق سالدى. قويلار پۇشقۇرىدۇ، ياۋا ئۆردەكلەر، قۇشلار سەگەك، لېكىن سەگەك ئىتلارمۇ جىمىغان... بىردىنلا ئاياغ تىۋىشى ئاڭلاندى. مانا ئۇنىڭ يېنىغا يالاڭ ئاياغ يىگىت كەلدى ۋە ئۇنى خۇددى بالىنى كۆتۈرگەندەك كۆتۈرۈپ ماڭدى. گۈلئايشەمنىڭ ئۇزۇن چاچلىرى بىلەن ھالسىز پۇت ـ قوللىرى يىگىتنىڭ بىلەكلىرىدىن ساڭگىلاپ چۈشۈپ تۇراتتى.

— پۇلنى ئۇنتۇمىغانسەن؟
— ياق، ئۇ مانا!

گۈلئايشەم ئون مىڭ كويلۇق چەك تىكىلگەن تامبالنىڭ يانچۇقىنى سىلاپ قويدى.

ئۇلار قاراڭغۇ باغقا ئەگىشگەندە يىگىتنىڭ گەجگىسىدىن بىر كۈچلۈك قول سىلكىپ تۇتتى.

گۈلئايشەم چۆچۈپ يەرگە چۈشتى، ئۇ ئۈنسىز دومىلاقلىشىۋاتقان ئۈچ گەۋدىگە ئۆزىنى ئاتتى.

— ئۇنى ئۇرماڭلار، مېنى ئۇرۇڭلار، ئەزىمەتتە گۇناھ يوق!
— قورقمىسىلا ئانا! — گۈلئايشەم تونۇدى، بۇ چوڭ ئوغۇل.

دېمەك، ئەزىمەتنى يەرگە باسقان، قاراڭغۇ ياققا ئەكەتكەن قويچى بىلەن چوڭ ئوغۇل ئىكەن، ئۇلار ياش شوپۇرنىڭ گۈلئايشەم بىلەن كۈسۈرلاشقانلىرىغا دىققەت قىلىشقان، ئۇلارنىڭ پېيىگە چۈشكەن، ئاتىغا سادىق بۇ ئىككى كۈچۈك روزەكبايىنىڭ نېسىۋىسىگە چىۋىن قوندۇرماسلىق ئۈچۈن سەگەك يېتىشقانىكەن.

گۈلئايشەم ئەتىگەنلىكى كېلىنىدىن سورىدى:

— شوپۇرنى نېمە قىلدى، ئەجەب يامان نېمە ئىكەن. ئۇخلاپ قاپتىمەن، كۆتۈرۈپ ماڭغىنىنى تۇيماپتىمەن، ھېلىمۇ ياخشى...
— ھەيدىۋەتتى ئۇ ئوغرىنى!

گۈلئايشەم ئەتىگەنلىك چايدىن كېيىن دومىلىنىپ زارلاندى. ئۇنى ئوتتۇرانچى ئوغۇل مەھەللە دوختۇرىغا ئېلىپ ماڭدى.

ئۇ دوختۇردىن چىقىپ بالىنى كەتكۈزۈۋەتتى - دە، ھامىسىنىڭكىگە كىردى. چۈشتىن كېيىن ئۇ بانكىغا كىردى.

ئۇ نېمە قىلارىنى بىلەلمەي پوكەي ئالدىدا ئۇزاق تۇردى.

ئاخىر ياش قىزنىڭ ئالدىغا چەكنى قويدى:

— ھەممىسىنى ئالماقچى، توي ئىشىمىز بار.

قىز كۆلۈپ قويۇپ يان ئۆيگە كىرىپ كەتتى. بىردەمدىن كېيىن ھېلىقى بانكىچى بىلەن ساقچى بىللە چىقتى.

— ئوغرى، بوزۇق! — دېدى بانكىچى گۈلئايشەمگە قوللىرىنى شىلتىپ، — بۇرۇنقى ئېرىڭ بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ، ئون مىڭ كوينى ئوغرىلاپ شاڭخەي، گۇاڭجۇلارغا بېرىپ سودىگەرچىلىك قىلماقچىمسەن، راستمۇ؟

گۈلئايشەم لاغىلداپ تىترىدى:

— راست!

— جىنايەت ئۈستىدە قولغا چۈشتۈڭ، — دېدى ساقچى، — سىنىڭ شېرىكىڭ ئەزىمەتنى ئاخشاملا روزاخۇن ئاكىنىڭ باللىرى بىزگە تاپشۇرۇپ بەرگەن. ئۇ ھەممىنى ئىقرار قىلدى. سەن ئۇنى يېڭىلدۇرغانسەن، راستمۇ؟

— ياق، ياق، مەن ئۇنى يېڭىلدۇرمىدىم، — دېدى گۈلئايشەم كاسىلداپ تىترەپ، — ئۇ مېنى يېڭىلدۇردى.

— كىم؟

— كىم بولاتتى... كۆڭلۈم!

ئايال يۈزىنى تۇتۇپ ئۆپكىلەپ يىغلىدى. ئۇنىڭ ئەپسۇس ۋە پۇشايمەن بىلەن تولغان ياشلىرى ئۇنى قوغداپ قالالارمىكىن؟

گۈلئايشەم يەتتە كۈن تۇتۇپ تۇرۇلدى. يەتتە كۈنگىچە ئۇنىڭ كۆز يېشى قۇرۇمىدى. ئۇنىڭ خىيالىدىن ئاتا ـ ئانىسى، ھاممىسى، بۇرۇنقى ۋە كېيىنكى ئېرىنىڭ ئۆيىدە تۇرغىنىدا بولغان ئىشلار بىرمۇبىر ئۆتتى. ئۇ ھاياتىدىكى خۇشاللىق ۋە خاپىلىقلىرىنى تۇگۈنلەپمۇ كۆردى. تارتقان خاپىلىقى كىچىك، خۇشاللىقى چوڭ تۇگۈن بولۇپ تۈگۈلدى.

خاپىلىقى تۈگۈلگەن تۈگۈنچىنى ئاختۇرۇپ كۆرۈۋىدى،

خاپىلىقلىرىنىڭ تولىسىغا ئىشق ـ مۇھەببەت يىپىنىڭ داغلىرى چۈشۈپتۇ. يەنە كېلىپ بۇ داغلارنىڭ ھەممىسىگىلا ئەزىمەتنىڭ نامى يېزىلغانىكەن. ئۇ يىغىنقى سوراقنى ئەسلىدى:

سوراقچى ئەزىمەتتىن سورىدى:

— روزاخۇننىڭ ئون مىڭ كوي پۇلىنى ئەپقېچىشنى سەن گۈلئايشەمگە دېدىڭمۇ ياكى گۈلئايشەم ساڭا دېدىمۇ؟

— مەن روزاخۇننىڭ پۇلىنى نەدىن بىلەتتىم! — دېدى ئەزىمەت سوغۇق كۈلۈپ، — گۈلئايشەم ماڭا يالۋۇردى، ئىچ ئاغرىتقان گۇناھىم بار!

گۈلئايشەم ئۇنىڭ يالغان سۆزلەۋاتقىنىنى ئاڭلاپ تىترىدى. «ئىت — دەپ ئويلىدى ئۇ، — ئۇنىڭ چىرايلىق سۆزلىرىگە ئالدىنىپتىمەن».

گۈلئايشەم ھېلىقى ئۇچرىشىشنى ئەسلىدى: ئەزىمەت تۇيۇقسىزلا ئۇلارنىڭكىگە ماشىنا ھەيدەپ كەلدى. ئۇنى كۆرۈپ گۈلئايشەم ئۆيىگە مۆكۈندى. ئەزىمەت مايلىق شەپكىسىنى گەجگىسىگە كىيىپ ئىشىكتە گىرەدەپ تۇرۇۋېلىپ:

— گۈلئايشەم، سېنى دەپ كەلدىم، بىلەمسەن، ئايالىمنى بالىسى بىلەن قويۇۋەتتىم، پۇشايماننى ئالىدىغان قاچا يوق، توۋا قىلدىم!

— ۋالاقلىماي چىقىڭ!

— مېنى كەچۈرۈڭ گۈلئايشەم، سىزنى دەپ ياش ئايالىم بىلەن ئوغلۇمنى تاشلىدىم. سىز قېرىنى تاشلىيالامسىز؟ ھاممىڭىز ئېيتتى، ئازابتا ئىكەنسىز!

گۈلئايشەم ئۇنىڭغا ئىشەندى ۋە ئۇنىڭ بىلەن قېچىشقا ماقۇل بولدى.

سوراقچى گۈلئايشەمگە قارىدى:

— ئۇنىڭغا يالۋۇرغىنىڭىز راستمۇ؟

— راست...

ئەزىمەت قويۇپ بېرىلدى. راستىنى ئېيتقاندا، گۈلئايشەم ئەزىمەتتىن شۇ كۈنى قاتتىق يىرگەندى. ئۇنىڭ بىلەن ئىككىنچى قېتىم يۈزلىشىپ قالماسلىق ئۈچۈنلا ھەممىلا سورىققا «راست» دېدى.

يەتتىنچى كۈنى ئۇنى سىلىق مۇئامىلە بىلەن باشلىق ئىشخانىسىغا باشلاپ چىقتى. ئۇنى تاشقىرىقى ئۆيگە ئولتۇرغۇزۇپ قويدى. ئىچكىرىكى ئۆيدە تالاش بولۇۋاتاتتى. گۈلئايشەم تالاشقۇچىلارنى تونۇدى. بۇلار روزەكباي بىلەن بانكىچى ئىدى. بانكىچى:

— ئۇ ئوغرى، بۇزۇق، ساڭا قىلچە كۆڭلى يوق تۇرسىمۇ، يەنە ئۇنى خوتۇن قىلىمەن دەيسىنا! — دەيتتى.

— ئۇ ئوغرى ئەمەس، مېنى ياخشى كۆرمىگىنى بىلەن بالىلىرىمغا ئامراق، ئۆيۈمگە كۆيۈنىدۇ. ئۇنى ھېلىقى ئازدۇردى. بىر ئادەم ئازسىلا بۇزۇق بولامتىمۇ؟ — دەيتتى روزەكباي.

— چەكنى ئوغرىلىغان تۇرسا!

— ئۆزىنىڭ چېكىنى ئۆزى ئوغرىلامدۇ؟

شۇ چاغدا ئۆيگە تاشقىرىدىن بىر كىشى كىرىپ كەلدى. ئۇ مۇشۇ ئورۇننىڭ مەسئۇلى. ئۇ كۈلۈپ تۇرۇپ گۈلئايشەمگە:

— ئەپۇ قىلىڭ، گۈلئايشەم، سىزنى ئۇقۇشماستىن يەتتە كۈن تۇتۇپ تۇرۇپتىمىز. ئۆيىڭىزگە قايتىڭ، يولدىشىڭىزنىڭ خىزمىتىنى ياخشى قىلىڭ، سىزنى روزاخۇنكام ئاقلاپ چىقتى، — دېدى.

— ياق، مەن ئوغرى، بەرىبىر ئۇنىڭ پۇلىنى ئوغرىلىماقچىدىم! — گۈلئايشەم ئورنىدىن تۇرۇپ يىغلاپ تۇرۇپ سۆزلىدى.

— گۈلئايشەم! — ئىچكىرىدىن روزاخۇن يۈگۈرۈپ چىقتى، — كېچىكىپ قالدىم، بالىلارنىڭ سەۋەنلىكى، يۇرسىلە، ھارۋا ئەكەلدىم.

گۈلئايشەم روزەكباينىڭ سىغىنىش، مۇھەببەت يالقۇنجاپ تۇرغان كۆزلىرىگە قارىدى. ئۇنىڭ قەلبىنىڭ چوڭقۇر يېرىدە ساددا دېھقانغا بىر خىل يېڭى تۇيغۇ پەيدا بولدى. گۈلئايشەم تۇنجى قېتىم كۆرۈۋاتقاندەك بوۋايغا قارىدى، بوۋاينىڭ يالغۇز بۇرنىلا ئەمەس، ھەممىلا يېرى گۈلئايشەمگە چىرايلىق كۆرۈندى.

— سىزنى دەپ ئات ھارۋا قىلدىم، سودىلىرىڭىزنى تولۇق ئالدىم، توك چىقىرىدىغان ماشىنا ئالدىم، ئەكىلىشكە ئوغۇل قەشقەرگە كەتتى. قېنى ھارۋىغا چىقىڭ.

گۈلئايشەم يەرگە قارىدى. ئۇ ھازىر يالاڭ ئاياغ ئىدى.

— پىيادە كېتىلى.

— نېمىشقا؟

— مۇڭداشقاچ.

گۈلئايشەم شۇنداق دېدى - دە، يالاڭ ئاياغ پۇتلىرى بىلەن يېزا يولىنىڭ يۇمشاق توپىسىنى دەسسىدى.

ئېھ، توپىلىق يول، گۈلئايشەمگە پاياندار بول!

1984 - يىلى 6 - ئاي، مەكىت.
1984 - يىلى 14 - ئۆكتەبىر، ئۈرۈمچى.
(ئىككىنچى قېتىم ئۆزگەرتىلدى)

جىگدىلەر پىچىرلايدۇ

سىزنىڭ مىنگەن ئېتىڭىزنىڭ،
بويىنى ئالا قاشقا.
بىز ئىككىمىز بىللە بولساق،
ھېچنېمە لازىم ئەمەس،
بىر قاپاق سۇدىن باشقا.

(مەكىت خەلق قوشىقى)

1

بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ ئۇنىڭ ۋۇجۇدى خۇددى توك ئۇرۇۋەتكەندەك سىلكىندى، كۆڭلى خۇددى چىۋىن يۇتۇۋالغاندەك ئەسكى بولدى. ئۇنىڭ دائىم كۈلكە يېغىپ تۇرىدىغان، تاڭ سەھەردە ياقا يىرتقان قىزىلگۈل غۇنچىسىدەك ئوماق لەۋلىرى كۆكەردى. ياشلىق غۇرۇرى، بەخت لەززىتى بىلەن ئويناپ، يىگىتلەر يۈرىكىگە ئوت چېچىپ، نەيزىدەك قادىلىدىغان يوغان، قاپقارا، خۇمار كۆزلىرىدىن يىپى ئۈزۈلگەن ئۈنچىلەردەك مەرۋايىت تامچىلار تۆكۈلدى. ئۇ زىلۋا بويىغا ياراشقان توم، ئىككى ئۆرۈمە چېچىنى چۇۋۇپ - ئۆرۈپ تۇرۇپ ئەسەبىيلىك بىلەن: «دادامنى ھەقىقەتچىلەرنىڭ ھەقىقەتچىسى دەپ بىلەتتىم، ئانامنىڭ مېھرىنى قۇياشقا ئوخشاتتىم. خاتالاشقانىكەنمەن. مېنىڭ مەيلىمنى بىلمەيلا، بىر ئېغىز پىكىر ئالمايلا مېنى خۇددى قوشتەك ساتماقچى، كونا كىيىمدەك بېرىۋەتمەكچى بولۇشۇپتۇ. ئالىي مەكتەپكە بارالمىغىنىمنىڭ جازاسىمۇ بۇ

ياكى ئەتىۋارلىق قىز بولغىنىمنىڭ مۇكاپاتىمۇ؟»

ئۇ كەچكى تاماقنىمۇ يېمەستىن ئۆز خانىسىنىڭ ئىشىكىنى ئىچىدىن ئىلىۋالدى ـ دە، ئۆزىنى ئازابلىغان بۇ خەۋەر ئىسكەنجىسىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن يول ئىزدىدى: «ئۆلۈش كېرەكمۇ؟ ئەلۋەتتە بۇ ئاخىرقى چارە. كۆڭلۈم تارتمىغان بىرىنىڭ ئايالى بولۇشتىن ئۆلۈش ئەۋزەل. لېكىن، مەن نۇرغۇن گۈزەل نەرسىلەرنى ئويلىغانىدىمغۇ؟ ئۇلارمۇ مەن بىللە ئۆلەمدۇ؟»

قىز ئۆرە ئەينەككە قارىدى: ئۇ ئاۋۋال دادىسى ئۈرۈمچىگە يىغىنغا بارغاندا ئەكەلگەن ئاق ياقۇت مارجاننى كۆردى. مارجان ئۇنى ياشاشقا، باشقىلار ئالدىدا ئۆز ئۈستۈنلۈكى بىلەن ماختىنىشقا ئۈندەيتتى. ئۇ ئانىسى ئەتىۋارلاپ تىكتۈرۈپ بەرگەن ئېسىل كۆڭلىكىدىن ئالتۇن بۇلاپكىسىغا قارىدى. بۇ يالتىراق زىننەت بۇيۇمى ئۇنىڭغا غەمكىن كۆرۈندى. ئۆزىنىڭ رامكىغا ئېلىنغان رەڭلىك سۈرىتىگە قارىدى.

سۈرەتتىكى قىز كۈلۈپ تۇراتتى. قىزنىڭ ئاپپاق چىشلىرى ئاۋۇ بويىندىكى مارجاندەك گۈزەل، ئۆلسە ئۇنىڭ گۈزەل جىسمى بىر سىقىم توپىغا ئايلىنىدۇ...

«ياشاش كېرەكمۇ؟ دادىسىغا قارشى ئىسيان كۆتۈرسىچۇ؟ مەسىلەن، باش ئېلىپ قېچىپ كەتسىچۇ؟ ياكى ناھىيەلىك پارتكوم سېكرېتارىغا بېرىپ دادىسىنى چاقسىچۇ؟ ئۇ چاغدا دادىسى ئەيىبلىنىدۇ. دادىسىنىڭ يۈزىگە ئۆز قىزى قارا سۈۋىغان، ئۇنىڭ مەنسىپىنى كۆزلەپ يۈرگەنلەرگە ياردەم قىلغان بولىدۇ... ئاتا ـ ئانىسىنىڭ مەسلىھەتىگە قۇلاق سالسىچۇ؟ تەۋەككۈل قىلىپ كۆڭلى چۈشمىگەن بولسىمۇ، ئاشۇ يىگىتكە ماقۇل بولسىچۇ؟ ئەلچىنىڭ سۆزى ئۇنىڭ قۇلىقىدا: يىگىت بۇلارنىڭ تۇغقىنى، يىگىرمە تۆت ياش، چىرايلىق، ئېغىر ـ بېسىق، ئوقۇغان، ھەممە قىزلارنىڭ كۆزى ئۇنىڭدا. ئەڭ مۇھىمى، ئۇ دادۇي پارتىيە ياچېيكا سېكرېتارىنىڭ يالغۇز

ئوغلى. سېكرېتار شۇنچىلىك بايكى، ئوغلىغا ئاتاپ ئىككى قەۋەتلىك ئۆي، باغ ياساتقان. گىلەمىلىرى زاكاز، تېلېۋىزورى رەڭلىك، ئۆي جابدۇقلىرى دۇپ ياغىچىدىن، ئۆيى ئەتىر پۇرايدۇ، هويلىسى قىزىلگۈل... قايسى گۈزەل قىز بىرىگە ئايال بولمىغان، ئاشۇ يىگىتنىڭ ئايالى، ئاشۇ ئۆينىڭ خوجايىنى بولالىسىلا هەرقانداق قىز ئۆزىنى بەختلىك هېسابلايدۇ...»

قىز ئويلاپ شۇ يەرگە كەلگەندە ئۇنىڭ يادىغا سارغۇچ كۆڭلەك، هاۋا رەڭ شىم كىيگەن، زىلۋا، چىرايلىق كەلگەن باشقا بىر يىگىت كەلدى ـ دە، قىز يۈزىنى تۇتۇپ يىغلىۋەتتى:

— پەرهات! — دېدى قىز دېرىزىدىكى گۈللەرگە يۈزىنى يېقىپ، — نېمەڭگە قىزىققاندىمەن؟ چىرايىڭ ئۇنىڭغا يەتمەيدۇ. بىلىمدە تېخى يوق، بايلىق سېنىڭ ئۈچۈن قول يەتمەيدىغان يۇلتۇز، قىلىدىغان ئىشىڭچۇ؟ تۆمۈرچىنىڭ شاگىرتى، كۈيگە ملەنگىنىڭ مىلەنگەن. ئاناڭ تۇل خوتۇن، ئۆيۈڭگە كىرسە ئادەمنىڭ بېشى ئايلىنىدۇ. قىزلار قىزىققۇدەك هېچنېمە تېپىلمايدىغان بىر ساياق بالا تۇرۇپ نېمىشقا مېنى ئۇسسۇلغا تارتتىڭ؟ ئۇسسۇل ئويناۋېتىپ نېمىشقا سېنىڭ كۆزلىرىڭگە قارىدىم؟ سېنىڭ راۋابىڭ بىلەن ناخشاڭ نېمىشقا يالغۇز مېنىڭلا ئۇيقۇمنى قاچۇرىدۇ. شۇ كۈنى نېمىشقا ئەتەي ئىشتىن كەچ قايتتىم. هېلىقى جىگدىلىككە كەلگەندە قولۇمنى تۇتساڭ نېمىشقا قارشىلىق قىلمىدىم...

قىز قىزارغان يۈزىنى ئالىقانلىرى بىلەن سىلىدى. ئۇ خۇددى يىگىت لېۋى تۇنجى قېتىم تەگكەن جايلاردىكى سۆيگۈ ئىزناسىنى ئۆچۈرۈۋەتمەكچى بولغاندەك ياغلىقى بىلەن سۈرتتى...

قىز ئۇخلىيالمىدى، تولغاندى، ئويلاندى، يىغلىدى... يېرىم كېچىدە ئىچ كۆڭلەك بىلەن ئولتۇرۇپ خەت يازدى:

«ئۆگۈنلۈككە تويۇم بولىدۇ. بۈگۈن بىزنىڭ نىكاھ قەغىزىمىزنى ئەكەپتۇ. سىز بىلىسىز، مېنىڭ دادام هەممە

ئىشنى باشقىلارغا قىلدۇردۇ. نىكاھ قەغىزىمىزنىمۇ باشقىلار ئەكىلىپ بېرىپتۇ. كۆڭلۈم تارتمىغان بىرىنىڭ قانۇنلۇق ئايالى بوپتىمەن. لېكىن، مەن ئېرىمنى كۆرۈشتىن بۇرۇن ئۆلمەكچىمەن، نېمىشقا؟ سەۋەبى، مەن خورلاندىم. خورلۇقتىن ئۆلۈم ياخشى. ئۆلۈم ئاخىرقى خورلۇقتىن قۇتۇلۇش يولى. ئۆلمەسلىك ياخشى ئىدى. مەن ئۆلۈشنى خالىمايتتىم. ياشاشنى، ئىشلەشنى، بەختلىك بولۇشنى ئەجەبمۇ ئارزۇ قىلاتتىم. لېكىن، بىز قىزلار ئىرادىسىز ئىكەنمىز، بەختسىزلىكتىن قۇتۇلۇشنىڭ يولىنى بىلمەيدىكەنمىز. ماڭا يول كۆرسىتىدىغان، قولۇمنى يېتىلەپ ماڭىدىغان ئادەم تولىمۇ لازىم بولۇۋاتىدۇ. ناۋادا، سىز ئىنسان بولسىڭىز ھېلىقى جىگدىلىكتە قىلغان گېپىڭىزنى ئۇنتۇماڭ: سىز مەن ئۈچۈن ھېچ نەرسىڭىزنى ئايىمايدىغان بولغان. مېنى ھەقىقىي ياخشى كۆرسىڭىز، جېنىڭىزنى قولىڭىزغا ئېلىپ، ھېلىقى جىگدىلىككە كېلىڭ. قارار قىلالمىسىڭىز كەلمەڭ. مەن سىزنى كۈندىكى جايدا يەنە شۇ چاغدا يېرىم سائەت كۈتىمەن!...»

قىز دادىسىغا يەنە بىر پارچە خەت يازدى:

«... ھۆرمەتلىك دادا، مېنىڭ رازىلىقىم سىزنى قانچىلىك خۇشال قىلىشىنى بىلىمەن، سىز مېنىڭ رازىلىقىم بىلەن كۆپچىلىك ئىچىدە شۆھرەت، نام، ھەتتا ئورۇنغا ئىگە بولالايسىز. سەۋەبى، كۆپچىلىك سىزنى شۇنچە چوڭ كادىر تۇرۇپ قىزىنى دېھقانغا ياتلىق قىلدى، دەپ ماختىشىدۇ، ئەمگەكچىلەرگە راستتىن مۇھەببىتى بار ئىكەن، دېيىشىدۇ. دېھقاننى قوللاش تازا بازىرى بار ئىش بولغىنى ئۈچۈن، سىزنى بەلكىم بۇ قېتىم ھاكىملىققا سايلىشار... مەن سىزگە شۇنچىلىك ياردەم قىلالىغىنىم ئۈچۈن خۇشال، بالا ئۆز خۇشاللىقىنى ئاتا ـ ئانىسى ئۈچۈن قۇربان قىلالىشى، بولۇپمۇ ئاتىسىنىڭ مەرتىۋىسى ئۈچۈن ئۆز بەختىنى تەقدىم قىلالىسا، بالا بالىلىققا يارىغان بولار ـ ھە؟ كېلەر يىلى ئالىي مەكتەپكە

بارالايتتىم. كەلگۈسىدە بىلىملىك ئادەم بولالايتتىم... لېكىن، ئۇ چاغدا سىزنى هازىرقىدەك رازى قىلالىشىم ناتايىن ئىدى. بازار تاپقان سودىگەرلەردەك خۇشال بولۇڭ، سالامەتلىك، شۆھرەت، مەنسەپ، ئورۇن سىزگە يار بولسۇن !...»

توخۇلار چۇرۇكلىشىپ ئەتىكى تاڭدىن دېرەك بەرگەندىلا قىزنىڭ قۇرۇمىغان كىرپىكلىرى بىر - بىرىگە جۇپلەشتى. قىز ئۇيقۇغا كەتتى.

2

ئۇنىڭ بازغىنى ئۇستامنىڭ بولقىسى تەگكەن قىزغۇچ تۆمۈرگە تەگمەي سەندەلگە تېگىۋەردى. ئۇستام — مەيدىسى يۇڭلۇق، ساقال - بۇرۇتى كىرپە تىكىنىدەك يىرىك، قاشلىرى ئۆسكىلەڭ ئادەم ئاچچىقىدا قىسقۇچ بىلەن قىسىپ تۇرغان تۆمۈرنى نېرىغا چۆرۈدى - دە، پۇلتىيىپ چىققان يوغان كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ، سەل مايماقراق ئاغزىنى يوغان ئېچىپ تىللىدى:

— ۋوي، نان قېپى !

— روزا تۇتقانىدىم، ئۇستام ! — پەرھات يالغان ئېيتىپ يەرگە قارىدى.

— روزا ! بوتۇلكىنىڭ بوينىنى، راۋاپنىڭ قۇلىقىنى خېنىملارنىڭ قولىنى تۇتقانسەن، يوقال، ئاق نانچى !

پەرھاتنىڭمۇ كۈتكىنى شۇ ئىدى. ئۇ كۈندە مۇشۇ يولدىن ۋېلىسىپىت بىلەن ئۆتىدىغان قىزچاقنىڭ قايرىلىپ كۈلۈمسىد- رىشىنى كۆرەتتى. بۈگۈنچۇ؟ ئۇ قىزنىڭ سولغۇن چىراي، ئىششىغان كۆزلىرىنى كۆرۈپ قالغانىدى.

پەرھات ئۆيىگە كەچ قايتىپ كەلدى. ئانىسى چىرايلىق، قىرىققا كىرمىگەن ئىشچان ئايال ئىدى. ئۇ ئوغلىنىڭ چىرايىغا قاراپلا خۇشخۇي يۈرىدىغان سۆيۈملۈك ئوغلىنىڭ يۈرىكىگە

جاراھەت چۈشكىنىنى بىلگەندەك بولدى ـ دە، ئۇنىڭ كۆڭلىنى ياساش ئۈچۈن:

— تامىقىڭنى يە بالام، دوپپىلارنى ئوتتۇز تۆت كويغا ساتتىم، ئون تۆت كوينى يانچۇقۇڭغا سېلىپ قوي. ماۋۇ ئىشىك ئالدىدىكى تېرەكلەر ئۈچ يىلدا پۇلغا ياراپ قالار... كۈنىمىز بۇنداقمۇ بولىۋەرمەس! — دېدى.

— نېمىگە زارلىنىسەن ئانا! — دېدى ئوغلى تەخسىدىكى لەڭمەننى كۆڭۈلسىزلا ئىشلەشتۇرۇپ، — قىسىندىڭمۇيا؟

— ئوغلۇم! — دېدى ئانا تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن ئوغلىنىڭ بۇدۇر چاچلىرىنى سىلاپ، — ھەممىنى بىلىمەن، نېمىشقا خىيال سۇرىسەن، بۈگۈن نەلەردە يۈردۈڭ، كىمدىن نېمە ئاڭلىدىڭ، ھەممىنى بىلىمەن، ئوغلۇم!

پەرھات ئانىسىغا بىرلا قارىدى ـ دە، ئۆزىنى تۇتالماي ئانىسىنىڭ كۆكسىگە بېشىنى قويۇپ يىغلىۋەتتى. لېكىن، قاتتىق يىغلىغان، ئازابلانغىنى ئانا بولدى. ئانىلارغا جانجان ئوغلىنىڭ كۆز يېشىنى كۆرۈشتىنمۇ ئارتۇق ئازاب بولمايدۇ ـ دە!...

ئايدىڭ. سېخىي ئاي مۇنۇ بۇك جىگدىلەر سايە تاشلايدىغان خالتا كوچىنىمۇ ئالا كۆلەڭگە بىلەن زىنىنەتلەپ، تۇل خوتۇنىنىڭ ئالىقاندەك ھويلىسىدىكى پالاس سېلىنغان سۇپىنىڭ يېرىمىنى يورۇتقان. ئانا ئېگىزىكىگە جەينەكچە تايىنىپ سۇنايلىنىپ يېتىپ خىيال سۇرمەكتە: ئاياللار نېمىنى بىلمەيدۇ. ناھىيەنىڭ داڭلىق باشلىقلىرىنىڭ بىرى بولغان بۇ ئادەم قىزىنىڭ تويىغا بەش مىڭ كوي خەجلەرمىش. يۇرت ئېشى ئۈچۈن ئون بىر قوي، تۆت يۈز جىڭ گۈرۈچ، قىرىق جىڭ ياغ... كۈيئوغۇل ئۈچۈن دىراپ پەلتو، كاستۇم ـ بۇرۇلكا، شىپۇن دۇخاۋىدىن بەلباغ، ۋېلىسىپىت، قول سائەت بولۇپ توققۇز خىل چۆرۈلمە، ئوغۇل تەرەپنىڭ تۇغقانلىرى ئۈچۈن ئالدى پەلتولۇقتىن تارتىپ دىكاغىچە جەمئىي قىرىق كىيىملىك، قىزى ئۈچۈن جۈپتى

بىلەن دۇخاۋىدىن يوتقان ـ كۆرپە، ماموق ياستۇق، گىلەم، سىم كارىۋات، ئىشكاپ، رادىيو... ئالتۇن جابدۇقتىن ئالتە جۈپ تەييارلاپتۇمىش... ئەلۋەتتە تۇل ئايال تۇنۇگۈنكى قۇدىلىق چېيىنىڭ مېھمىنى بولالمىغىنى بىلەن، باغاق تەگكەن ئاياللارنىڭ ھەيران قېلىپ ئەكەلگەن بۇ خەۋەرلىرىنى ئاڭلىيالايدۇ ـ دە.

«جېنىم بالام! — دېدى ئانا ئۆز ـ ئۆزىگە ئاچچىق كۆز يېشى بىلەن خورسىنىپ، — ساڭا بۇيرۇلغان قىز ئىدى، ئۆيىمىزگە كەلگەن چاغدا ئۇ قىزنىڭ ئىچىدە شۇ قىزغا كۆزۈم چۈشكەن. بىراق، باشلىقنىڭ قىزى ئىكەن، ئاغزىمنى تاتلىق قىلماي دەپتىكەنمەن. بۇنچە كۆڭلۈڭ بارلىقىنى بىلگەن بولسام باشلىقنىڭ خېنىمىغا باش قويۇپ يالۋۇرۇپ بولسىمۇ، باشقىلارنىڭ كىيىمىنى يۇيۇپ، نېنىنى يېقىپ بولسىمۇ، يىغىپ ـ تېجەپ سېنى بەختلىك قىلماسمىدىم بالام، يالغۇز قوزام، داداڭنىڭ يوقلۇقى، ئاناڭنىڭ كەمبەغەللىكى بۈگۈن ئۆزىنى كۆرسەتتى. چۈچۈلىدەك پۇچۇلاندىڭ، ئوتقا چۈشكەن چاچتەك تولغاندىڭ. جېنىم بالام، ئەمدى نېمە ئامالىم بار. ئۇنتۇغىن. خۇدايىم بۇيرۇسا ئۇنىڭدىن قالمايدىغان بەلەن قىزلارمۇ چىقار. كەمبەغەللەرنىڭمۇ بەلەن قىزلىرى بولىدۇغۇ...»

ئانا خىيالىنى داۋاملاشتۇرالمىدى. جىمجىت كېچىدە ئۈنلۈك راۋاب چېلىندى. سالقىن شامال جىگدە شاخلىرىنى يەلپۈپ كېلىپ راۋابنىڭ مۇڭلۇق ئاۋازى بىلەن ئوتلۇق، ھەسرەتلىك مۇھەببەت قوشاقلىرىنى ئانىغا ئاڭلاتتى:

كۈندۈزى بىھوش بولۇپ،
كېچىسى ھۇۋقۇش بولۇپ،
سەن كېيىك، مەن قوش بولۇپ،
سېنى ئالاي جېنىم خېنىم.

ئوغلىنىڭ ئارمان - ئازابلىرى ئانا قەلبىنى پارە - پارە قىلدى. تولغىنىپ ئورنىدىن تۇرۇپ شوتا بىلەن ئۆگزىگە چىقىپ ناخشىغا قۇلاق سالدى.

شايى بىلەن دۇردۇن ئالسام،
قالۇن بىلەن راۋاب چالسام،
زەرباب - تاۋار رومال سالسام...
تويۇڭ قىلسام جېنىم خېنىم.

ئانا چىدىمىدى. ئۇ ئۆز ھالىنى ئېيتىش ئۈچۈن سىردىشىدىغان بىرىنى تېپىشى كېرەك. ئۇنىڭ يادىغا تۆمۈرچى ئۇستامنىڭ ئايالى كەلدى. تۆمۈرچى ئۇستامنىڭ ئىنىسى ناھىيەلىك ج خ ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى. بۇ تىرەكسىز ئايال ئۈچۈن دۇنيادا ئەڭ چوڭ ئادەم شۇ.

بۇ يۇرتتا نامدار ئادەملەرنىڭ توي - مەرىكىلىرى ئاجايىپ داغدۇغىلىق بولىدۇ. مانا، بۈگۈنكى توي ئىگىسىنى كۆرۈپ باقايلى:

بۇ ئادەم ناھىيەلىك پارتكومنىڭ دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى، دائىمىي كومىتېتنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرىمۇ بولغان. مانا ھازىر بولسا بۇ قېتىمقى سايلامدا ھاكىم بولۇپ سايلىنىش تەمەسىدە ئۇزاق يىللاردىن بېرى گۇڭشې، ناھىيە ئىدارىلىرىدە باشلىق بولۇپ ئىشلىگىنى ئۈچۈن ئۇنىڭ ھۆرمىتىنى قىلىدىغانلار، يىراق - يېقىن دوستلىرى، ئۇرۇق - تۇغقان يۇرتداشلىرى نۇرغۇن. ئىككى كۈندىن بېرى ئۇنىڭدىن كۆڭۈل سوراپ كېلىۋاتقانلارنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمىدى. گىلەملەر بىلەن بېزەلگەن تۆت ئېغىز مېھمانلىق ئۆيدە داستىخان يىغىلمىدى، خىزمەت قىلغۇچىلار قانچە قېتىملاپ ئاشخانا بىلەن مېھمانخانىلار ئارىسىدا قاتىرىدى، قانچە قېتىملاپ نان ئۇشتۇلۇپ، چايلار قۇيۇلدى. ساھىبخانا قانچە قېتىملاپ قول قوۋۇشتۇرۇپ

كەلگۈچىلەرنى رەھمەت بىلەن ئۇزاتتى، يەنە قانچە قېتىملاپ يېقىنلارنىڭ تەزىيەتنامىلىرى قوبۇل قىلىندى. ناھىيەدىن مەخسۇس ئاجرىتىلغان تۇرمۇش ماشىنىسى قانچە قېتىملاپ، نەلەردىن، نېمىلەرنىدۇر توشۇدى. ئايال ساھىبخانا يېقىنلىرىغا يەنە قانچە قېتىملاپ يېڭى - يېڭى بۇيرۇتمىلارنى بەردى... بۇلارنى سانىغان ئادەم يوق.

پەقەت ناھىيەنىڭ ھاكىمى، ناھىيەلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن سېكرېتارى بىلەن بىللە كىرگەن ناھىيە رەھبەرلىرى ئارىسىدا بولۇنغان گەپنىلا تىلغا ئېلىپ ئۆتەيلى:

— ئائىلىساق ناھىيەدىمۇ، يېزىدىمۇ توي چېيى بەرگۈدەكلا، بەك ئاۋارە بولىدىغان ئوخشىمامىلا؟ — ھاكىم سورىدى.

— كەنجى قىزىمىز، — دېدى ساھىبخانا قوش ئېڭەك، پاكىز قىرىلغان، چىرايلىق يۈزىنى سىلاپ قويۇپ، — ئانىسى يىغقان - تۈگكىنىنى خەج قىلىپ، يۇرت - جامائەت، ئۇرۇق - تۇغقانلىرىنى ئاخىرقى قېتىم رازى قىلماقچى. مەن بۇنىڭغا نېمىمۇ دېيەلەيتتىم.

— ئائىلىساق يېزىدا ئوغلاقمۇ بولارمىشقۇ؟

— شۇنداق، يۇرتنىڭ تەلىپى. بەيگىمۇ بولىدىغان بولدى، يېگىرمىدەك ئات بەيگىگە قاتنىشىدۇ، كۆپنىڭ پىكرىگە قاراپ ئات بەيگىسىنىڭ ئالدىغا رادىيو، يەتتىنچى بولغىنىغا بىر كىيىملىك رەخت مورۇ قويدۇق.

— پاھ، مانا قارىسىلا، نەچچىلىك باغاق تارقىتىلدى؟

— تۆت مىڭدەك بارمىكىن...

— چوڭ توي يېزىدا بولىدىكەن - دە؟

— شۇنداق، — دېدى ساھىبخانا ئۆز سالاھىيىتىنى كۆتۈرۈش ئۈچۈن يەنە شۇنىمۇ قوشۇپ، — مېنىڭچە بولسا قىزىمىزنىڭ ۋاقتى ئەمەس ئىدى، تېخى بۇ يىل ئون سەككىزگە توشتى. ئوقۇتاي، جەمئىيەت ئىشىغا ئارىلاشتۇرۇپ چوڭراق بولغاندا بىر ئىش قىلاي دېۋىدىم. ئۇرۇق - تۇغقانلار

سۆزلىشىپ، قىز بىلەن ئوغۇل رازى بولۇشۇپ مېنى ئالدىراتقىلى تۇرغاندىكىن بوپتۇ، مەنمۇ يېزىدا ئۆسكەن، كەنجى قىزىمنى يېزىغا بېرەي، دېگەن يەرگە كەلدىم. نۇرغۇن ئادەملەر يېزىنى ياراتمايدۇ. كادىرلار دېھقانغا قىز بېرىشنى خالىمايدۇ. بىز ئۆلگە بولۇپ ئۆز پەرزەنتلىرىمىزنى دېھقانغا بەرسەك، يېزا بىلەن شەھەرنىڭ پەرقىنى ئازايتىشتا ئاز بولسىمۇ تۆھپە ياراتقان بولىمىز ـ دە!

ھەممىلا ئادەم قۇلاققا خۇشياقىدىغان گەپنى قىلىۋەرمەيدىكەن. ناھىيەلىك ساقچىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ساھىبخانىنىڭ كونا رەقىبى چاقچاق بىلەن ئۇنىڭغا ھۇجۇم قىلدى:

— سۇ سايغا، باي بايغا دەپتىكەن، — دېدى ئۇ ھاكىمغا مەنىلىك قاراپ قويۇپ، — ناۋادا بۇنىڭدىن بەش يىل بۇرۇن ئاشۇ تۇغقانلىرى تەزىم قىلىپ كەلگەن بولسا بۇنچىلىك ئالىيجانابلىق قىلالايتتىلىمىكىنتاڭ!

— پۇلىغا قىزىقتىڭ دېمەكچىمۇيا سىلى؟ — ساھىبخانا ئۆگدى.

— گۇلى ـ گۇلىگە كەلدى دېمەكچىمەن، ھى ـ ھى ـ ھى!...

— بالىلارنىڭ ئىختىيارى بىرىنچى شەرت بولدى. بۇ زاماننىڭ بالىلىرى بايلىقنىمۇ يامان كۆرمەيدىغان بولۇۋالدى، — دېدى ساھىبخانىنىڭ يېقىنلىرىدىن بىرى دوستىغا بولۇشۇپ، — تازا قىزىق گەپ قىلدىڭلا، قۇناخۇن سېكرېتاردەك يۇز مىڭ يۇەنلىك بايلىقى بار ئادەمنىڭ ئۆيىنى قانداق قىز خالىمايتتى!

مۇئاۋىن ساقچى باشلىقىنىڭ ئاچچىقى كەلدى:

— گەپنىڭ راستىنى سىلى دېدىلە، — دېدى ئۇ كۆپچىلىككە قاراپ قويۇپ، — پۇلى بار بىلەن قۇدىلىشىشتا ئۆلگە بولغان گەپ.

— نېمىسى يامان بۇنىڭ؟ — دېدى ساھىبخانا كۈلۈپ قويۇپ، — ھازىر باي بولۇش شەرەپ. باشلامچى بولۇپ باي

بولغان دېھقان بىلەن قوشۇلۇشاق بۇ بىزنىڭ يېڭىلىقنى قوللىغانلىقىمىز !

ئۇ شۇنداق دېدى ـ دە، غالىب كەلگىنى ئۈچۈن كۆپچىلىككە بىر قارىۋېتىپ تالاغا چىقىپ كەتتى.

ـــ بىيىسىلا ھېسابمۇ؟ ـــ دېدى مۇئاۋىن ساقچى باشلىقى تېخىمۇ تەگەپ، ـــ بىلمىز ئۇنى، يىگىرمە مو يېرى بار ئىكەن، ئىككى يۈز مو يەرگە تېرىقچىلىق قىلىدىكەن. بىر كۈنمۇ ئىشلىمەيدىكەن. ئاشلىقى ھەممىدىن بۇرۇن سېتىلىپ بولىدىكەن. نېمىگە ھەيران قالىلا، ھەممىلا شىياۋدۈيدە ئۇنىڭ يوشۇرۇن تېرىغان يېرى بار ئىكەن. دادۈيگە گۇڭشېدىن بىر يۈز ئەللىك ھاشار كەلسە، قوناخۇن شۇجى ئىككى يۈز ھاشار سالىدىكەن. قالغان ئەللىك ھاشارچى ئۇنىڭ ئىشىنى قىلىدىكەن. ئورمانلىرىچۇ تېخى...

ـــ پاش قىلغىلى كەپتىكەنلا ـ دە؟ ـــ دېدى ھېلىقى ساھىبخانىنىڭ ھىمايىچىسى ئۆكۈپ، ـــ بەللى قورساق بوشاتقىلى كەپتىكەنلا ـ دە؟

كۆپچىلىك تەرەپ ـ تەرەپتىن مۇئاۋىن ساقچى باشلىقىنى جىمىدى، يالغۇز ھاكىم بىلەن مۇئاۋىن سېكرېتارلا يەرگە قاراپ جىم ئولتۇرۇشتى. ھىمايىچىلەرنىڭ جىمىشلىرى مۇئاۋىن ساقچى باشلىقىنى ئوڭايسىزلاندۇردى. ئۇ ئاستا ئورنىدىن تۇردى ۋە چىقىپ كېتىۋېتىپ:

ـــ بۇ تويمۇ، سودىمۇ؟ ـــ دەپ غودۇڭشىدى...

3

بۇ خىل كۆڭۈلسىزلىك ياشلار توپلاشقان سورۇندا كەم تېپىلىدۇ. يالغان بولسا «زىيالىي ياشلار ئورمان مەيدانى»دىكى قىز ـ يىگىتلەر ئولتۇرۇشقا قاراڭ: ساز، ناخشا، ئۇسسۇل، چاقچاق، كۈلكە... نەچچە كۈندىن بېرى بېشى چۈشۈپ كەتكەن

پەرھاتمۇ، تويى بولىدىغان قىز ھەدىيەمۇ قاقاقلاپ كۈلۈشمەكتە. ئۇلار ئەتىدىن باشلاپ بىر - بىرى بىلەن ياتلىشىپ كېتىدىغانلىقىنى ئۇنتۇغاندەك، نەچچە كۈندىن بېرىقى روھىي ئازابلىرى خۇددى ئەتىيازنىڭ شار - شار يامغۇرىدەك ئۆتۈپ كېتىپ، ئەمدى كۆڭۈل ئاسمىنىدا بۇلۇت قالمىغاندەك شاد - خۇرام. بولۇپمۇ ھەدىيە ھەممىدىن خۇشال: ئۇ ئاتا - ئانىسىنى ئاخىرقى قېتىم قىز - ئوغۇل دوستلىرى بىلەن ئۆزى ئىشلەيدىغان باغدا ئولتۇرۇش ئۆتكۈزۈشكە ئۇناتقانلىقى ئۈچۈنمۇ ياكى دوستلىرى بىللە بولۇپ ياشلىق لەززىتىنى ئورتاقلاشقانلىقى ئۈچۈنمۇ ۋە ياكى ئاۋۇ راۋاب چېلىپ تىنماي ناخشا ئېيتىۋاتقان بازغانچىنىڭ خۇمارلىق كۆزلىرى بىلەن ئازادە كۆز بېقىشىۋالغانلىقى ئۈچۈنمۇ، يا بولمىسا توي بولىدىغان قىزلارنىڭ تەبىئىي ھېسسىياتى بىلەنمۇ... ئىشقىلىپ ناھايىتى خۇشال ئىدى. ئۇ بۇك جىگدىلەر ئارىسىدىكى چىمەنلىككە سېلىنغان گىلەملەر ئۈستىدە ئېگىز پاشنىلىق تۇپلىيى بىلەن يېنىك ھەرىكەت قىلىپ، بىردە ئۇسسۇل ئوينايتتى، بىردە دوستلىرىنى ئۇسسۇلغا تارتاتتى، بىردە بىرىگە چاقچاق قىلاتتى...

ھەدىيەنىڭ دوستلىرىمۇ خۇددى مۇنۇ دوستىنىڭ ھالىدىن خەۋەرسىزدەك، گويا ئۇلارنىڭ ئارىسىدا كۆڭۈللەرنى غەش قىلىدىغان روھىي پاجىئە كۆرۈلمىگەندەك غەمسىز، خۇشال ۋە تەبىئىي ئىدى: ئۇلارنىڭ ھەممىسىلا مەسلىھەتلىشىۋېلىشقاندەك قارا كۆكتىن كاستۇم - بۇرۇلكا ۋە كاستۇم - يوپكا كىيىشىپ ئاق ياقىلىرىنى سىرتىغا چىقىرىشىۋېلىشقان. ئۇلارنىڭ پاراڭلىرى قىزغىن، لېكىن ئاددىي، گېپىدىن كۈلكىسى تولا، يېگەن - ئىچكىنىدىن ھەرىكىتى تولا ئىدى. ئۇلار نە دارىتما گەپ قىلىشمايتتى، نە بىرىنىڭ كۆڭلىنى كۆتۈرۈش ئۈچۈن ئىككىنچىسىگە بىھۇدە خۇشامەت قىلمايتتى. ئۇلار قىزىق كىنولار، كىتابلار، ئاڭلىغان - ئۇقۇۋالغان يېڭىلىقلىرى

ئۇستىدە ۋارقىرىشىپ، بىر ـ بىرىدىن گەپ تارتىۋېلىشىپ سۆزلىشەتتى. كېيىمى بىر خىل بولغىنى بىلەن ھەۋەسى ھەر خىل بولغىنى ئۈچۈن ئالدى تولۇق ئوتتۇرىنى، ئاخىرى ئارانلا باشلانغۇچنى پۈتكۈزۈشكەن بۇ ساددا ياشلار خۇددى دۇنياغا ئەمدىلا كۆز ئاچقان بالىدەك بىر ـ بىرىنىڭ ئېيتقان يېڭىلىقلىرىغا ھەيران قېلىشاتتى ۋە قىزىقىشاتتى.

قاراڭغۇ چۈشكەندە ياشلار ۋېلىسىپىت، موتوسىكلىتلارغا مىنگىشىپ چالا قالغان ناخشا، مۇزىكا، كۈلكىلىرى بىلەن قايتىشتى. قويۇق جىگدىلەر ئارىسىغا كەلگەندە ھەدىيە بىر دوستى بىلەن دالىدىدا توختىدى. ئۇلارنىڭ يېنىغا ئوخشاش كىيىنگەن ئىككى ياش كەلدى. ھەدىيە پەرھات بىلەن يالغۇز قالغاندىن كېيىن يەرگە قاراپ تۇرۇپ:

— يېنىۋالمايسىز ـ ھە؟ — دېدى.

— قولىمىزدىن قان چىقىرىپ قەسەم بېرىشەيلى ئەمىسە.

— ماقۇل، ئەكىلىڭ پىچىقىڭىزنى.

پەرھات غىلىپىدىن ئىتتىك قەشقەر پىچىقىنى چىقىرىپ چىمچىلاق قولىنىڭ ئۇچىنى كەستى. قىزمۇ ئىككىلەنمەيلا شۇنداق قىلدى. ئۇلار چىمچىلاقلىرىنى بىر ـ بىرىگە تەگكۈزۈشتى. ئۇلارنىڭ قانلىرى قوشۇلدى.

— تىرىكلىكتە بىللە بولالمىساق، بىللە ئۆلۈپ بىر گۆردە ياتىمىز، توپىلىرىمىز بىر ـ بىرىگە قوشۇلىدۇ!

ئۇلار قەسەمدىن كېيىن ئەنسىزلىك بىلەن يېنىك، قىزغىن قۇچاقلىشىپ خوشلاشتى.

پەرھات دوستى بىلەن هاراق ئىچتى. ئاي چىققاندىلا بۇك دەرەخلىك، تار كوچىسى بىلەن دەلدەڭشىپ مېڭىپ ئۆيىگە كەلدى ۋە ئانىسىغا تۈيدۇرماي ئۆگزىگە چىقىپ قەپەستىكى كەپتەرلىرى بىلەن خوشلاشتى. ئۇ پىچىرلاپ تۇرۇپ كەپتەرلىرىگە هال ئېيتتى: «ئاتىسىز يېتىمنىڭ كەپتەرلىرى، ئۇچۇپ كېتىڭلار، مۇنىڭدىن كېيىن بۇ ئۆيگە كەلمەڭلار. مەن

ئەتە ئۆلۈپ كېتىمەن. ئاپام سىلەرنى كۆرسە ئازابلىنىدۇ. ئاپامنى ئاياپ بولسىمۇ كەلمەڭلار، نېمىشقا ئۆلىسەن دەمسىلەر؟ ۋەدىگە ۋاپا قىلمىسام نەرىم ئادەم بولىدۇ، بەربىر ئۇلار بىزنى تۇتۇۋالىدۇ. تۇتۇۋالسىمۇ ئۆلىمىز. قاچالمىساقمۇ ئۆلىمىز. مەن قانچىلىك ئادەممەن. ئۇ دېگەن ھۆكۈمەتنىڭ ئادىمى، باشلىقلار، ساقچىلار ئۇنىڭ گېپىنى قىلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇ بىزنى ئادەم ھېسابلىمايدۇ.»

مەنمۇ ئادەم، لېكىن بازىرى ئۆلگەن مالدەك قىممىتى يوق ئادەم، كىتابلاردا: «بىزدە تەڭسىزلىك يوق دەپ يېزىلغىنى بىلەن، سېكرېتار بىلەن بازغانچى، رەئىس بىلەن بىكارچى نەدە باراۋەركەن؟ ھەدىيە ئاتا ـ ئانىسىغا مېنىڭ ئۈچۈن ئەلچى قويۇۋىدى، ئۇنىڭ ئىشەنگەن دادىسى نېمە دېدى؟ (ئۇ شۇمتەك ماڭا كۈيۈ ئوغۇللۇقتا ئەمەس، پەيلۇدا ئۇمۇر بويى ئەمگەك قىلىشقا لايىق. مەن ئۇنى يېقىندا قولغا ئالدۇرۇۋېتىمەن!) قىزى مېنى ياخشى كۆرگىنى ئۈچۈن مەن ئۇنىڭ دۈشمىنى، ئۇنىڭ دۈشمىنى بولغىنىم ئۈچۈن مەن گۇناھكار پەيلۇغا لايىق، شۇمۇ باراۋەرلىكمۇ؟...»

بىرى ئىشىكنى قاقتى، ئانىسى بىلەن پاراڭلاشتى. كەلگۈچى قۇربان تۇمۇرچى يەنى پەرھاتنىڭ ئۇستىسى ئىدى. پەرھات ئۇلارنىڭ گېپىنى ئاڭلىدى.

— ئىنىمغا ئېيتتىم، لېكىن كېچىكىپ قاپتىمىز، — دېدى قۇربان تۇمۇرچى، — ئىنىم ناھىيە ھاكىمىغا ئېيتىپتۇ. ھاكىم قىزنىڭ دادىسىنى چاقىرتىپ سۆزلىشىپتۇ. لېكىن، قىزنىڭ دادىسى قىزىم رازى بولمىسا قانداق قىلىپ نىكاھ قەغىزى بېرىلىدۇ، دەپ چىڭاڭشىپتۇ. ئەمدى پەرھات ھەقىقىي ئوغۇل بولسا قىزنى ئەپقاچسۇن، ھۆكۈمەت پەرھاتنى چوقۇم قوللايدۇ.

— ياق، ئۇستام، بۇ گەپنى بالا ئاڭلىمىسۇن، ئاڭلاپ قالسىلا چوقۇم قىزنى ئەپقاچىدۇ. چوڭلارنى رەنجىتىپ قويىدۇ.

چوڭلار رەنجىپ قالسا بىز قانداق كۈن ئالىمىز؟

— ئەستاغپۇرۇللا !...

— ھۆكۈمەت قولىلايدۇ ! — دەپ ئويلىدى پەرھات ئۆگزىدىن سىيرىلىپ چۈشۈۋېتىپ، — ئۆلىمەن، ئوغۇل بالا ئىكەنلىكىمنى كۆرسىتىپ قويۇپ ئۆلىمەن !

4

شۇنداقمۇ ئادەملەر بار: ئۇلارنىڭ ھەر كۈنى ئۈچ ۋاخ قورسىقى تويىدۇ، لېكىن نام ـ ئاتاقتا كۆزى تويمايدۇ. ھەر كۈنى كېچىسى ئۇيقۇسى قانىدۇيۇ، لېكىن ئۆمۈر بويى ئارزۇسى قانمايدۇ. ئۇلاردىن بەزىلىرىگە، ھەتتا بىر ناھىيەنىڭ ھەممە ئادىمى خىزمەت قىلسىمۇ قانائەت قىلمايدۇ. ئۇلار گويا نام ئۈچۈن تۇغۇلغان، ئابرۇي ئۈچۈن ياشايدۇ... مۇنۇ قۇدىلار سېپى ئۆزىدىن شۇنداق. ئۇلارنىڭ پىكرىمۇ، ھاياتتىن ئالىدىغان لەززىتىمۇ، ھايات ھەققىدىكى قاراشلىرىمۇ ئوخشاش.

پۈتۈن مەھەللىنىڭ تىرىلغۇسىغا بېرىلگەن سۇ مەھەللە ئېرىقلىرىغا قىنالغان. مەھەللە خەلقى چېلەكلىرى بىلەن تۇپلىق كوچىلار، مەيدانلارغا چىلىقلىتىپ سۇ چاچتى، ئۇلار ھەتتا ناھىيەگىچە سۇ چاچماقچى، ئوغۇل تەرەپ يۇزلۇك بولغىنى ئۈچۈن سۇ چېچىش ماشىنىلىرىمۇ، رادىيو كانايلىرىمۇ ئىشقا چۈشكەن.

ئۇ ئۆز قۇدىسىنىڭ ناھىيەدە چوڭ ئادەم ئىكەنلىكىنى نەزەردە تۇتۇپ، ئۇنىڭ ئۇستىگە قىز تەرەپ چوڭ تويىنى ناھىيەدە بەرمەستىن، مۇشۇ يېزىدا — دادۇينىڭ ئورمانلىق بېغىدا بەرمەكچى بولغىنىغا خۇشال بولۇپ، شەھەردىن ئاچىقىدىغان مېھمانلار ئۈچۈن ئۈچ ماشىنا تەييارلىدى. پۈتۈن مەھەللىنىڭ ئەڭ يېڭى گىلەملىرى كەلتۇرۇلۇپ ئورمانلىقنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى سەيناغا — ھەرقايسى مېھمانلارنى تۇرلىرى

بويىچە ئولتۇرغۇزۇش ئۈچۈن بەش جايغا سورۇن راسلاندى.
مانا، بۇگۈن مېۋە - چېۋە تۆكمە بولغان، مال سەمرىگەن،
ھاۋا ئوچۇق ۋە سالقىن بولغان مۇشۇ كۈندە ناغرا - سۇناي،
ناخشا - كۈلكە، ماشىنا گۇدۇكلىرى، ئاتلارنىڭ كىشنەشلىرى،
ئېشەكلەرنىڭ ھاڭراشلىرى، ئۇرۇق - تۇغقانلار ئەكەلگەن
سوۋغىلىق قويلارنىڭ مەرەشلىرى بىلەن توي باشلاندى.
دوپپا كىيگەن، سەللە ئورىغانلار ئايرىم، شەپكە كىيگەنلەر
ئايرىم، يىگىتلەر نېرىدا، قىزلار تېخىمۇ نېرىدا، ئاياللارمۇ
ئايرىم جايلاشتۇرۇلغان باغدا، قازانلاردىن ئىللىق شورپا پۇرىقى
كېلىدۇ. بۆكەللەر پىچاقلىرىنى كۆتۈرۈشۈپ يۈگۈرۈشۈپ
يۈرۈشىدۇ. پۈتۈن - پۈتۈن پىشۇرۇلغان قويلار ھەرقايسى
داستىخانلارغا سۇنۇلماقتا. ئۇ يەردە ماھىر گۆش بۆلگۈچىلەر
پالاسلار ئۈستىگە دۆشە - پالتىلىرىنى قويۇۋېلىپ گۆش
پارچىلىماقتا. يەنە بىرلىرى نان ئۈستىگە گۆشلەرنى بىر
ئۇلۇش، بىر ئۇلۇشتىن قويۇپ مېھمانلارنىڭ ھۆرمىتىگە لايىق
قىلىپ چاققانلىق بىلەن سۇنماقتا. مانا بۇلار ئەركەك
قۇدىلارنىڭ غورۇرى.
ئاياللار سورۇنىدا بىرى بىرىگە گەپ بەرمەي سۆزلىشىۋاتقان
ئاياللار قۇدىلارنىڭ تەزىيە - ھەشقاللىرىغا ھەيران
قېلىشماقتا، مانا بۇلار ئايال قۇدىلار ئۈچۈن تېگى يوق ئابرۇي.
يىگىتلەر سورۇنىدا، كاستۇم - بۇرۇلكا كىيگەن چىرايلىق
يىگىتكە دوستلىرى بەلباغ باغلاشماقتا. رەڭگارەڭ يىپەك
بەلباغلار يىگىتنىڭ مۈرىلىرىگە، بويۇنلىرىغىمۇ يۆگەلگەن. مانا
بۇ بەختلىك يىگىت. قىزلار سورۇنىدا، غەمكىن ھەدىيەنىڭ
دەرەخلىك بېشى روماللار ئىچىگە چۈمكىلىپ قالغان، ئاتا -
ئانىسى ئۈچۈن ئۇنتۇلغۇسىز خۇشاللىق بولغان بۇ كۈن، قىز
ئۈچۈن قورقۇنچلۇق، توي ئەمەس — ماتەم، ھازا.
غىزادىن كېيىن قالۇن، دولان راۋابىنىڭ ئاۋازى كانايدا
جاراڭلىدى. ئالاھىدە تەييارلانغان ئورۇندا يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇشقان

سازەندىلەر ئىچىدىكى قىرى مۇقامچى بار ئاۋازى بىلەن مۇقام توۋلىدى:

ئاق تىكەن گۈر ـ گۈر كۆيەدۇر،
كۆك تىكەنگە چارى يوق.
مەيلى بار ئوتتا كۆيەدۇر،
مەيلى يوقنىڭ كارى يوق.

قالۇنچىنىڭ زەخمەك تۇتقان قولى يۇگۈردى، گوشقاپ تۇتقان قولى مۇڭ پەيدا قىلىپ تىترىدى. راۋابچىنىڭ قولى ئوينىدى. داپچى داپنى ياڭراتتى. مەيداندا ئۇسسۇل باشلىنىپ كەتتى: چېكىتمىدە قانچە كۆزلەر بېقىشتى، سەنەمگە چۈشكەنلەرنىڭ دولىلىرى بىر ـ بىرىگە رىتىملىق تېگىپ، ئاياغلاردىن خۇددى مارشقا دەسسىگەندەك تەكشى ئاۋاز چىقتى. سەنەقەسكە دەسسىگەنلەر خۇددى تۇرنىلاردەك قاتار ـ قاتار مېڭىشىپ تاغ توخۇلىرىدەك بازغاشتى. سىيرىلمىغا چۈشكەنلەر شۇنچىلىك پىرقىراشتىكى، باياتىن بىرى ئۆز مەردلىكىنى نامايان قىلىشىپ قوللىرىنى كەينىگە تۇتۇپ تۇرۇشقان ئىككى ئەر قۇدىغا پۈتۈن خەلق ئۇلارنى چۆرىدەپ ئايلىنىۋاتقاندەك، پۈتۈن باغ پىرقىراۋاتقاندەك بىلىندى.

— بۇنداق مەرىكە، يۇرت يۇرت بولۇپ كۆرۈلۈپ باقمىغان، — دېدى ياچېيكا سېكرېتارى خۇددى هازىرلا ئۇچۇپ كېتىدىغاندەك پۈتىنىڭ ئۇچى بىلەن كۆتۈرۈلۈپ، — ئەمدى يۇرت سىزنى كۆتۈرىدۇ !

— گەپ تاپىدىغانلارمۇ چىقىدۇ، — دېدى باشلىق كۈلۈپ قويۇپ، — هاكىم نېمىشقا كەلمىدى؟

— چىدىمىدى، بىر توي بىلەن بۇنچە خەقنى قارىتىۋالغىنىڭىزغا چىدىمىدى !

شۇ چاغدا ئۇلارنىڭ يېنىغا سورۇن باشقۇرغۇچى كېلىپ:

— ئاتلىقلار ئوغلاق باشلانسا، دېيىشىۋاتىدۇ، — دېدى.
— ئوغلاق باشلانسۇن! — دېدى باشلىق بىر قولىنى كۆتۈرۈپ. ئۇ هازىر قىزنىڭ تويىنى قىلغۇچى ئاتا ئەمەس، بەلكى نەچچە مىڭ كىشىلىك قوشۇنغا باشچىلىق قىلىپ هۇجۇمغا ئۆتۈش ئالدىدا تۇرغان گېنېرالدەك مەغرۇر، تەمكىن ئىدى.
مەھەللىنىڭ چېتىدىكى كەڭرى، تېرىقسىز سەينانىڭ ئىككى چېتىگە تۇغ قادالغان، ئۇچ مېتىر كېلىدىغان تۇغ ئۇستىگە هارۋا چاقى بېكىتىلگەن. ئىككىگە بۆلۈنگەن ئوغلاقچىلار ئاتلىرىنى ئويناقلىتىپ مەيداندا يۈرۈشەتتى. تۇغلار ئەتراپىغا ئادەملەر توپلانغان، تاماشىچىلار ئەمدى باغدىن سەيناغا قاراپ ئاقماقتا ئىدى.
ئوغلاق باشلاندى. تەرلىگەن ئاتلار، خۇدىنى يوقاتقان ئوغلاقچىلار چاڭ ۋە قىيقاس - چۇقان ئىچىدە، مەيداننىڭ ئوتتۇرىسىدا غۇژمەكلەشكەن. مانا ئالا ئاتلىق ئادەم ئوغلاقنى تېقىمىغا بېسىپ يۇلۇپ چىقتى. ئۇنىڭ ئېتىنى بىرى يېتىلىگەن، بىرنەچچىسى قامچىلايتتى. يەرگە سۆرىلىپ كېتىۋاتقان كۆل رەڭ ئوغلاققا ئېگىشكۈچىلەرمۇ كۆپ، لېكىن ئالا ئاتلىق بىرىنچى بولۇپ ئوغلاقنى كۆنچىقىش تەرەپتىكى تۇغ ئۇستىگە تاشلىدى. ئوغلاق چاققا چىقتى. ساھىبخانا ئوغلاقچىغا شىپۇن دوخاۋىدىن بەلباغ باغلىدى.
— قۇربان ئاكا، يەنە تاشلا! — هاياجانلانغان مۇئاۋىن ساقچى باشلىقى تىراكتور ئۇستىدە ئۆرە تۇرۇپ ۋارقىرىدى. ئاز - تولا ئىچىپ قىزىۋاتقان تۆمۈرچى ئاستىدىكى ئالا ئېتىنى دېۋىتىپ كېتىۋېتىپ، قولىنى كۆتۈرۈپ كۆلۈپ قويدى.
قۇربان تۆمۈرچىگە كەينى - كەينىدىن تۆت قېتىم بەلباغ باغلانغاندا، مەيداندا چاۋاك، قىيقاس كۆتۈرۈلدى. قۇربان تۆمۈرچى بەشىنچى قېتىم يەنە تاشلىدى - دە، بەلباغنى ئەكىلىپ ئىنىسىنىڭ بېلىگە باغلىدى ۋە پىچىرلاپ تۇرۇپ:

— باللارغا كۆز - قۇلاق بولغىن! — دېدى. شۇ چاغدا بىرى ساھىبخانىنىڭ يېنىغا ئالدىراپ كەلدى. ساھىبخانا ئۆتۈپ - تاتىرىپ ناھىيەلىك ساقچىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقىنى ئىزدىدى ۋە مۇئاۋىن ساقچى باشلىقىنى تېپىپ:
— قانۇنسىز ئوغرىلارنى تۇتۇپ بېرىڭلار! قىزىمنى ئوغرىلاپ قېچىپتۇ! — دېدى تىترەپ تۇرۇپ.
پىكاپلار، موتوسىكلىتلار، ئاتلىقلار تەرەپ - تەرەپكە چېپىشتى، ئوغلاق توختىدى، ساھىبخانا غەزەپ بىلەن:
— قارا كۆك كاستۇم - بۇرۇلكا كىيگەنلەر بولسا تۇتۇۋېرىڭلار! — دەپ بۇيرۇق بەردى.

5

قارا كۆك كاستۇم - بۇرۇلكا كىيگەنلەر ۋېلىسىپىت، موتوسىكلىت بىلەن تەرەپ - تەرەپكە پىتىراپ كېتىشكەن. توي بولغان قىز قايسى تەرەپكە قاچتى، ئوغرىچۇ؟ پەرق قىلغىلى بولمايتتى. ئۇلارنىڭ بىرلىرى شەھەر يولىدا، يەنە بىرلىرى باغلار، ئېتىزلار ۋە كىشىلەرنىڭ ئۆيلىرىدە تۇتۇلدى. لېكىن، ھەدىيە بىلەن پەرھات يوق ئىدى. تۇتۇلغانلارنى نە سولىغىلى، نە سوراق قىلغىلى بولمىدى. چۈنكى، ئۇلارنىڭ ھەممىسىلا گۇناھسىز، ئۇنىڭ ئۈستىگە يۈزلۈك ئائىلىلەرنىڭ بالىلىرى ئىدى، ئۇلارنى قويۇپ بېرىشكە توغرا كەلدى.
قاراڭغۇ چۈشكەندە ئەسەبىيلىكتىن ئۆزىنى يوقاتقان باشلىق، مۇئاۋىن ساقچى باشلىقىغا ۋارقىرىدى:
لۈكچەكلەر گۇرۇھى بىرلىشىپ قىزىمنى ئەپقاچتى، قانۇننى بۇزدى، ھەممە گەپ ئېنىقلاندى. ئۇلار قىزنى ئەپقىچىشنىڭ پىلانىنى بىر كۈن بۇرۇن تۈزۈپ بولۇشقان: قىزنى موتوسىكلىت بىلەن قاچۇرۇۋېتىپ، كۆك كىيىملىكلەر بىزنى ئازدۇرۇش ئۈچۈن مۇشۇ يەردە يۈرۈشكەن. بۇ ئاشكارا

بۇزغۇنچىلىق. ئۇلارنى جازالىمىساڭلار ئۇستۇڭلەردىن ئەرز قىلىمەن !

مۇئاۋىن ساقچى باشلىقى ئۇنىڭغا يەر ئاستىدىن قاراپ قويدى:

— بىزنىڭ ۋەزىپىمىز ئۇلارنىڭ بىخەتەرلىكىگە كېپىللىك قىلىش، — دېدى ئۇ پەس ئاۋازدا، — مەن بارلىق ئىزدىگۈچىلەرگە ئۇلارنى ئۇرماسلىق، باغلىماسلىق توغرىسىدا يوليورۇق بەرگەن.

— جىنايەتچىلەرنى قوغدىماقچىمۇ؟

— شۇنداق، بۇ ياشلارنى قوغداش بىزنىڭ بۇرچىمىز.

— بۇ قانداق گەپ؟

— ناھىيەلىك پارتكومنىڭ بىرىنچى سېكرېتارى تېلېفوندا ماڭا شۇنداق يوليورۇق بەرگەن.

باشلىق تاتىرىپ كەتتى. ئۇنىڭ لەۋلىرى مىدىرلىدى - يۇ، ئاۋازى چىقمىدى. ئۇ كۆڭلىسىز بىر ئىشنىڭ ئەمدى باشلانغانلىقىنى چۈشەندى.

* *

... ئوخشاش كىيىنگەن بىر جۈپ قىز - يىگىت موتوسىكلىتنى دەرەخلەر ئارىسىغا تىقىپ قويدى - دە، بىر - بىرىنىڭ قولىنى تۇتۇشۇپ قويۇق، پاكار جىگدىلەر ئارىسىغا قاراپ ئىچكىرىلەپ مېڭىۋەردى. مېھرىبان ئورمانلار ئۇلارغا قۇچاق ئاچتى. كۆيۈمچان تەبىئەت ئۇلارنى يوشۇردى. ئۇلار خۇددى ئوۋ ئىتىدىن قاچقان توشقاندەك ئەسەبىيلىشىپ جان ئاچچىقىدا يۈزلىرىنىڭ تىلىنغانلىقى، كىيىملىرىنىڭ يىرتىلغانلىقى، ھەتتا قىز ئۆزىنىڭ بىر پاي ئېگىز پاشنىلىق توپلىيىنىڭ چۈشۈپ قالغىنىغا قارىماي قېچىپ، قويۇق چاتقاللار ئارىسىغا كەلگەندىلا بىر - بىرىنى مەھكەم

قوْچاقلىشىپ، ئىسسىق يوقاتقان، چارچاپ ـ ھاسىرىغان ھالدا يوْمشاق قوْم ئۈستىگە ئولتۇرۇشتى. قىز قولىغا كىچىككىنە بولاقنى ئېلىپ يىگىتكە قارىدى:
— ئورمانلىق قۇتقۇزالمىسا، مۇشۇ بولاق بىزنى قۇتقۇزىدۇ !
— ئۆلسەك بىللە ئۆلىمىز !...
شۇ چاغدا ئەتراپتا ئاتلار كىشنىدى، ئادەملەر ۋارقىراشتى. ئۇلار قورشاۋدا قالغانىدى.
ئۇلارنىڭ يېنىغا بىرىنچى بولۇپ قۇربان تۆمۈرچى يېتىپ كەلدى. پەرھات باشقا بىرى كەلگەن بولسا قاتتىق قارشىلاشقان بولار ئىدى. لېكىن، قۇربان تۆمۈرچىنىڭ ئامبۇردەك قوللىرى بىلىكىدىن مۇجۇپ تۇتقاندىمۇ ئۇندىمەي جىملا تۇردى. قىز تۆمۈرچىنىڭ بىلەكلىرىگە ئېسىلىپ نالە قىلدى:
— ئۇنىڭدا گۇناھ يوق، ھەممىنى قىلغان مەن !
ئۇلار ھەش ـ پەش دېگۈچە ماشىنىغا تاشلاندى. مانا ماشىنا توپا توزۇتۇپ ناھىيەگە قاراپ ئىتتىك ماڭماقتا. قىز بىلەن يىگىت ماشىنىدا ياندىشىپ ئۆرە تۇرماقتا. ئۇلارنىڭ يېنىدا ئادەملەر كۆپ، كابىنىكىدا يىگىتنىڭ ئانىسى، مۇئاۋىن ساقچى باشلىقىمۇ بار ئىدى. بۇلار يىگىت بىلەن قىزنىڭ ھىمايىچىلىرى، لېكىن يىگىت بىلەن قىز ھېچكىمدىن شەپقەت كۈتمەيتتى. ماشىنا تار كۆۋرۈكتىن ئاستا ئۆتكەندە، قىز بىلەن يىگىت ماشىنىدىن يەرگە ئۆزىنى ئاتتى ۋە ئادەملەر ماشىنىدىن چۈشكۈچە كۆزدىن غايىب بولۇشتى.
ئۇلار بۇ قېتىم دەريا بويىغا قېچىپ كېلىشتى. ئىككىسى ئاخىرقى قېتىم بىر ـ بىرى بىلەن قۇچاقلىشىپ خوشلاشتى ـ دە، قوللىرىدىكى دورىنى ئېغىزلىرىغا سېلىشتى...
ئۇلارنى قويۇق جىگدىلەر ئىچىدىن توپىغا مىلەنگەن ئاغزىدىن كۆپۈك قايناپ تۇرغان ھالدا تېپىشتى. ئۇلار بىھوش ئىدى. ماشىنا دوختۇرخانىغا قاراپ تېز يۈرۈپ كەتتى...
— جېنىم باللىرىم، نېمىشقا ئەقىلسىزلىق قىلغانسىلەر،

سىلەرنى ھۆكۈمەت يامان دېمىگەندىكىن، نېمىشقىمۇ دورا ئىچكەنسىلەر. پەرھات بالام، جېنىم بالام، تويۇڭنى ھۆكۈمەت ئۆزى قىلىدىغان بولدى، كۆزۈڭنى ئاچقىنا!

دەسلەپ ھەدىيە ئېسىگە كەلدى. ئۇنىڭ قۇلىقىغا ئانىسىنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى. لېكىن، ئۇ ئىلغا قىلالمىدى، بۇ ئاۋاز ئانىسىنىڭ ئەمەس، خۇددى ھېلىقى پاكار جىگدە سۆزلىمەكتە. ئۇلارنى تېپىشتۇرغان، قەلبلىرىنى بىر - بىرىگە يېپىشتۇرغان، ئۇلارنىڭ ھەممە خۇشاللىقى ۋە كۆز ياشلىرىنى كۆرۈپ تۇرغان پاكار، پۇراقلىق جىگدىلەر پىچىرلىماقتا:

— ئۆلمەڭلار، ھايات ۋە ياشلىق خۇددى بىزدەك پۇراقلىق!...

1984 - يىلى 28 - ئىيۇن، مەكىت.

بۈركۈت

بۈگۈن ھوشۇمغا كەلدىم. لېكىن، ئۆلۈپ كېتىمەن. بېشىمنى يۆلە، مەن ساڭا ھەۋەس توغرىسىدا ھېكايە ئېيتىپ بېرىمەن:

بىلىكىمگە بۈركۈتۈمنى قوندۇرۇپ، تورۇق ئېتىمنى ئوينىتىپ دۆمچەكلەر ئارىسىدا يۈرسەم ئاستىمدىكى چەكسىز چۆل ـ دالا، ئۈستۈمدىكى سۈزۈك ئاسمان، سالقىن ـ قۇرۇق سەھرا شامىلى... ھەممىسىلا مېنىڭ، مەن بۇ چاغدا ئۆزۈمنى پادىشاھ ھېسابلايمەن، ئېتىم ھەم تەختىم، ھەم قانىتىم، بۈركۈتۈم مېنىڭ كۆزۈم ھەم كۆڭۈل خۇشۇم...

مەن مۇنداق چاغلارنى ھاياتىمدىكى ئەڭ كۆڭۈللۈك، ئەڭ مەنىلىك چاغلار ھېسابلايمەن. چۈنكى، بۇ كۈنلەر مېنىڭ مۇرادىم ھاسىل بولغان كۈنلىرىم.

بېشىغا بۆك كىيدۈرۈلگەن بۈركۈتۈمنىڭ بەدىنىدە گۆشى يوق، قۇرۇقلا ئۇستىخىنى بىلەن ئۇن بەش جىڭ كېلىدىغان قويۇق پەيلىرى بار. بالداق قولۇمغا تىرەك بولۇپ تۇرغاندەك قىلغىنى بىلەن يىگىرمە جىڭدەك كېلىدىغان بۇ يۈكنى مېنىڭ بىر بىلىكىم كۆتۈرىدۇ. كۆتۈرگەندىمۇ كۈنلەپ ـ كۈنلەپ ھارماي كۆتۈرىدۇ. قولۇم تالماسلىقنىڭ سەۋەبى: ئۇنى كۆتۈرۈۋاتقان مېنىڭ كۈچۈم ئەمەس، مېنىڭ ئىشقىم. مەن بۈركۈتنى شۇنچىلىك ياخشى كۆرىمەن: ئۇنىڭ قوڭۇر پەيلىرى ماڭا دۇنيادا تەڭداشسىز گۈزەل، ئۇنىڭ كۈچلۈك، ئۆتكۈر تىرناقلىرى تەڭداشسىز مېھرلىك. مەن ئۇنىڭ ئامبۇردەك چىشلەيدىغان ئىلمەك تۇمشۇقلىرىنى، چوغدەك نۇرلىنىپ

تۇرىدىغان قىزغۇچ كۆزلىرىنى سېغىنىپ پات - پاتلا ئۇنىڭ خۇرۇم تۇمىقىنى ئېلىپ قاراپ قويىمەن. پۇتىدىكى بېغىنى بولسا چۇلۋۇرىغا قېتىپ تۇتۇۋالىمەن - دە، خۇددى شۇنداق قىلمىسام بۈركۈتكە باغلانغان كۆڭۈل رىشتىم ئۈزۈلۈپ قالغاندەك بىلىنىدۇ.

يەر بېتى ئالتۇن سۇيىدە يۇيۇلغاندەك سارغىيىدىغان مەھەل مېنىڭ كۆڭۈللۈك كۈنلىرىم باشلانغان چاغ بولىدۇ. 10 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن باشلاپ، كېلەر يىلى 3 - ئاينىڭ 20 - كۈنىگىچە مەن ھەممە ئىشىمنى تاشلاپ ئىككى ئېتىمنى ئالماشتۇرۇپ مىنىپ، چۆلمۇچۆل، قىرمۇقىر يۈرۈپ ئوۋچىلىق قىلىمەن. بۇ چاغدا مەن كۆپىنچە دالىدا قونىمەن، ئاچ - توق قالىمەن. تەكلىماكان شاماللىرى قىش سوغۇقلىرى بىلەن قوشۇلۇپ مېنىڭ يۈزلىرىمنى كەس - كەس يېرىۋېتىدۇ. لېكىن، مەن بۇ جاپالارنى راھەت بىلىمەن. قۇشۇمنى بىلىكىمگە قوندۇرۇپ قەبرىستانلىقلار ئارىسىدا ئادەم ئۆلۈكى بىلەن بوردالغان تۈلكىلەرنى ئىزدەيمەن. تۈلكە مېنىڭ قۇشۇمنى كۆرۈپ زوڭزىيىپ ئولتۇرۇۋېلىپ غال - غال تىترەيدۇ. چۆلگە قاچىدۇ، ناۋادا بىخەستەلىك قىلىپ قۇشۇمنى قويۇۋەتسەم قۇش ئۇدۇل تۈلكىگە قاراپ ئېتىلىدۇ - دە، ھىيلىگەر تۈلكە قۇشنىڭ ئۇچقىنىنى كۆرۈپلا ئالدىغا ئەمەس، كەينىگە — مېنىڭ ئېتىمنىڭ چاترىقىغا قاراپ قاچىدۇ. بۈركۈت كەينىگە ئۇنچىلىك تېز بۇرۇلالمايدۇ - دە، ئۇتتۇر ئۇچقان پېتى كېتىپ قالىدۇ ۋە ناھايىتى خۇرۇجى تۇتقان ھالدا بىر دۆڭگە بېرىپ قونىدۇ. تۈلكە قېچىپ قۇتۇلىدۇ. لېكىن، مەن ھەرگىزمۇ قۇشنى ئالدىراپ سالمايمەن. تۈلكە قاچقان ھامان ئارقىسىدىن قوغلايمەن. تۈلكە مېنىڭ ئېتىمدىن قۇتۇلۇشنىلا ئويلاپ ئويمان - دۆڭلەرگە قاراپ شۇڭغۇيدۇ. مەن تۈلكىنى بىخۇدلاشتۇرۇپ قويۇپ ئاندىن قۇش سالىمەن. مېنىڭ بۈركۈتۈم ئاتقان ئوق. ئۇ سوزۇلۇپ چىرايلىق ئۇچۇپ، بىر قانىتىنى

سىلكىسە ئۈچ يۈز مېتىر، يەنە بىر قانىتىنى سىلكىسە بەش يۈز مېتىرغا يېتىدۇ. ئۇ، خۇددى چەنلەپ ئېتىلغان ئوقتەك سوزۇلۇپ بېرىپ تۈلكىنىڭ ئاۋۋال سۆڭگىچىدىن، كېيىن يەنە بىر زاپاس چاڭگىلى بىلەن كەينىگە قايرىلغان تۈلكىنىڭ تۇمشۇقىدىن ئالىدۇ - دە، تۈلكىنى ئىككى پۇكلەپلا قويىدۇ ۋە مېنىڭ يېتىپ بېرىشىمنى كۈتۈپ يېيىلغان قاناتلىرىنى يىغىشتۇرۇپ، ئۆز ئولجىسىنى تۇتۇپ ئولتۇرىدۇ. مەن ئاتتىن چۈشۈپ تۈلكىنىڭ كەينى پۇتىدىن تۇتۇپ ئاۋۋال ئاچ بىقىنىغا، ئاندىن كۆكرەك قەپىسىگە ئاستىلا دەسسەيمەن. تۈلكە شۇ ھامان جان بېرىدۇ. تۈلكە جان ئۈزۈش بىلەن مېنىڭ ئەقىللىق بۈركۈتۈم تىرناقلىرىنى بوشىتىپ ئولجىنى ماڭا ئۆتكۈزۈپ بېرىدۇ.

مانا بۇنداق چاغلاردا مەن بۈركۈتۈمنى باتۇرلۇق ۋە مەردلىكتە تەڭدىشى يوق ھېسابلايمەن - دە، تۈلكىنىڭ بۇ كەينى سانىنىڭ گۆشى بىلەن مۇكاپاتلايمەن: تۈلكە گۆشى زەھەرلىك، ھېچ نەرسە، ھەتتا ئاچ بۆرىمۇ يېيىشنى خالىمايدىغان نەرسە بولسىمۇ، مەن تەقدىم قىلغىنىم ئۈچۈنلا مېنىڭ بۈركۈتۈم ئۇنى ئىشتىھا بىلەن يەيدۇ. مانا بۇنداق چاغلاردا بۈركۈتنى مەن ئەڭ يېقىن دوستۇم، مېنى تازا ياخشى چۈشىنىدىغان ھەمراھىم ھېسابلايمەن. مەن ئۇنىڭ بىلەن كۈنلەپ مۇڭدىشىمەن. ئۇ ئىشتىھا، ھەرىكەت بىلەن ماڭا ئۆز مەقسىتىنى ئۇقتۇرىدۇ. ئۇ مېنىڭ مەقسىتىمنى خۇددى مېنىڭ سىردىشىمدەك دەرھال چۈشىنىدۇ. بىز قۇشنى ئۆيىمىزدە ئەركىن قويۇپ بېرىمىز، بۇ بەزىدە بالىلىرىمنىڭ قولىدىكى پىششىق گۆشكە تۇمشۇق تەڭلەيدۇ، مۇنداق چاغلاردا مەن ئۇنىڭغا «ھاي !» دەپ قويسىملا ئۇ يېيىشتىن يالتىيىدۇ. مەن ئۇنىڭغا ھەر كۈنى ئىككى تۇخۇم، بىر كەپتەر باچكىسى بېرىمەن. بۇنچىلا كەپتەرنى نەدىن تاپىسەن دەمسىنا؟ مەن بۈركۈت ئۈچۈن يۈزگە يېقىن كەپتەرنى دان بىلەن باقىمەن.

بىر كەپتەر بىر يىلدا تۆت قېتىم باچكىلايدۇ. ھەر قېتىمدا ئىككىدىن باچكىلىسا، بىر كەپتەر سەككىزنى باچكىلايدۇ دېگەن سۆز، يۈز كەپتەر سەككىز يۈزنى باچكىلايدۇ. راست گەپنى قىلسام كەپتەرلەرنى بۈركۈت باقىدۇ. نېمە بىلەن دەمسىنا؟ مەن بىر يىلدا بىر بۈركۈتۈم بىلەن يەتمىش ئالتە تۈلكە ئالدىم. بىر تۈلكىنىڭ تېرىسى يىگىرمە بەش يۈەن. بۈركۈتۈم بۇلتۇر ماڭا ئۈچ مىڭ سەككىز يۈز يۈەن كىرىم قىلىپ بەردى. بىزنىڭ ئۆيدىكى سەككىز جاننى باقالىغان بۈركۈت يۈز كەپتەرنى باقالمايتتىمۇ؟ لېكىن، ماڭا لازىمى ئۇنىڭ پۇلى ئەمەس، ئۇنىڭ جېنى. ئۇنىڭ كىرىمى مېنى ئۇنچىلىك خۇش قىلالمايدۇ. سەۋەبى، مەن ھازىر ئىككى يۈز يىگىرمە قوي، كالا، ئاتلىرىممۇ بار چارۋىچى، چارۋىلىرىم مېنىڭ بايلىقىم. لېكىن، بۈركۈت مېنىڭ خۇشلۇقۇم، راست گەپنى ئېيتسام، خۇشلۇقۇم ئۈچۈن ھەممە بايلىقىمنى سەرپ قىلىۋېتىشكە تەييارمەن. بايلىقىمنىلا ئەمەس، مۆرىتى كەلسە بۈركۈت ئۈچۈن ئىسسىق جېنىمنىمۇ بېرەلەيمەن.

مېنىڭ ھاياتىمدىكى ئەڭ چوڭ خاپىلىقىممۇ مۇشۇ بۈركۈتۈمنىڭ پالاكەتكە يولۇققان كۈنلىرى بولدى. بىر كۈنى بىز ئۇن جىڭدەك پىششىق لەڭمەننى سوزۇپ قويۇپلا ئېتىزغا سۇ كەلگىنى ئۈچۈن پۈتۈن ئائىلىمىز بىلەن سۇغا چىقىپ كېتىپ بۈركۈتنى ئۆيگە يالغۇز تاشلاپ قويۇپتىمىز. ئۆيگە كەلسەك، بۈركۈت ئۇن جىڭ لەڭمەننىڭ ھەممىسىنى يەپ بولۇپ ئاش سۈيى بار تەشتەككە چۈشۈپ يۇيۇنغىلى تۇرۇپتۇ. مېڭەمدىن تۈتۈن چىقىپ كەتتى: بۈركۈت سىڭدۈرەلمەي ئۆلۈشى مۇمكىن ئىدى. مەن ھۆڭگىرەپ يىغلاپ يۈرۈپ ئۇنىڭ پوكىنىنى تازىلاش ئۈچۈن چىگىنى ئاق شېكەرگە سېلىپ ئۇقچۇق يېگۈزدۈم. لېكىن، تويۇپ كەتكەن بۈركۈت ئۇقچۇقنى يېمىدى. ئامال قىلالماي قۇشنىڭ ئاغزىغا قولۇمنى تىقتىم. قۇش ئازراقلا ياندۇرۇپ قويۇپ توختىۋالدى. ھېچ ئامال قىلالماي بىر كېچە

ئۇنىڭ يېنىدا يىغلاپ ياتتىم. مېنىڭ قېرىلىق چىرمىۋالغان بەدىنىمدە قورقۇنچلۇق ئاغرىقلار باش كۆتۈردى...

ئايالىم رەنجىپ:

— مەن تۇغۇتتا قىينالسام بۇنچىۋالا ئازابلانمىغانىدىلە. ئۇنداق ئادەم قۇش بىلەن ئۆي تۇتسىلا بولماسمىدى! — دېدى رەشك بىلەن.

راست گەپ، مەن ئايالىمنى ھېچقاچان بۈركۈتنى ياخشى كۆرگەنچىلىك ياخشى كۆرمىگەنمەن. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئايالىم بۈركۈتنىڭ ئۆلۈمىنى تىلەيدۇ. لېكىن، نېمىلا بولسۇن ئايالىم رەنجىپ يۈرۈپ يەتتە بالىنىڭ ئانىسى بولدى. ئاخىر ئۇ ئۆز ھاياتىدا ئېرىنىڭ كۈچلۈك مۇھەببىتىگە ئېرىشەلمەي قانائەت ھاسىل قىلدى. شۇنداق بولسىمۇ بۈركۈتكە بولغان كۈنداشلىق ئۇنىڭ بىر ئۆمۈرلۈك ھەمراھى. مەن ئۇخلىماستىن بۈركۈتكە دورا ئىچۈردۈم. مال دوختۇرى بولغىنىم ئۈچۈن ئۇنى داۋالاشنىڭ ئامالىنى قىلدىم. كۆز يېشىم بىلەن خۇددى بالىنى پەپىلىگەندەك ئۇنى پەپىلىدىم. كۆز ياشلىرىم داۋا بولغان چېغى، بۈركۈت ئاخىر ئامان قالدى. ئۈچ كۈندىن كېيىن بۈركۈتۈم ئوزۇق تەلەپ قىلىپ «چىك!» قىلىۋىدى. بەدىنىمدىكى ئاغرىقلارمۇ بۈركۈت كۆرگەن كېيىكتەك يىراققا قاچتى...

* *

قومۇش، بۇيا باسقان دۆڭلەر، قۇم بارخانلىرى، توغراقلىق... مەن بۈركۈتۈم بىلەن نەلەرنى كەزمىدىم. چېچەن ئېتىم ئۈزەڭگىدىكى پۇتلىرىمنىڭ ئىشارىتىگە كۆنگەن. ئۇ تىزگىن تارتمىساممۇ كۆڭلۈمدىكىنى تېپىپ مېڭىۋېرىدۇ. مەن بۈركۈتۈم بىلەن جەرەن، تۈلكە ئىزلىرىغا قاراپ ماڭىمەن. ئالا ماشكاممۇ ئۇياق ـ بۇياققا يۈگۈرمەكتە، مانا «خامان كۆيدى» گە

كېلىپ قاپتىمەن. بۇ يەر جەرەن، توشقاننىڭ ئۇۋىسى. مەن بۇركۇتۇمنىڭ تۇمىقىنى ئالدىم، ئەنە، ياندىقنىڭ ئارىسىدىن بىر تېكە چىقتى، نېرىسىدىن ئىككى جەرەن، بۇركۇتۇم خۇددى جەرەنلەرنى ياراتماي، تېكە بىلەن ئېلىشماقچى بولغاندەك، تېكىگە قاراپ يۇلقۇندى. مەن ئۇنى قويۇۋەتتىم. تېكە چوڭ ۋە كۇچلۇك ئىدى. مەن تېكىنىڭ مۇڭگۈزلىرىنىلا غىل - پال كۆرۈپ قالدىم. ئۇ شامالدەك غۇرقىراپ قاچتى. بۇركۇتۇم سوزۇلۇپ كېتىۋاتىدۇ. ئەنە ئۇ تۆۋەنلىدى. مەن خۇشال بولۇپ ئېتىمنى دېۋىتتىم. لېكىن، نېمىنى كۆردۈم دەڭە، بۇركۇتۇم قۇيۇن ئارىسىدا قالغاندى. ئاھ، بەختسىزلىك ! تەكلىماكان قۇيۇنلىرى يالغۇز بۇركۇتنىڭ كۇشەندىسى ئىكەنلىكى ماڭا مەلۇم ئىدىغۇ، نېمىشقا پەخەس بولمىدىم...

... قۇيۇن پىرقىراپ يەرنى قاساپ - يالاپ، مېنىڭ كۆرپە تۇمىقىمنى ھەم يۇلۇۋېلىپ، كۆزلىرىمنى قۇم بىلەن تولدۇرۇپ ئاسمان قەرىگە قاراپ كۆتۈرۈلمەكتە. ئاسماندىكى بۇلاڭچى قۇيۇنغا قارىدىم. خۇددى قوراي ئىسىدەك رەڭگى سەت غۇژمەك قۇيۇن چاۋار - چاتقال ئارىسىغا مېنىڭ قالپىقىم بىلەن بۇركۇتۇمنى ئوراپ ۋاژىلداپ ئۆرلىمەكتە. ئەنە ئۇ ياۋۇز يىرتقۇچ كۇل رەڭ بۇلۇتلارغا تاقاشتى. كۆرۈپ تۇرۇپتىمەن. بۇركۇتۇم قاناتلىرىنى يايغان پېتى بۇلۇت ئۇستىگە چىقتى. بۇلۇت كۇن نۇرىدا يورۇۋىدى. بۇركۇتۇم خۇددى تۇندە يانغان چاقماقتەك بۇلۇت ئۇستىدە يالت - يۇلت قىلدى - دە، بىردىنلا بىر قارا چېكىتكە ئايلاندى. مەن ئاتتىن ئۆزۈمنى ئاتتىم.

قۇم ئۇستىدە، ئوڭدا يېتىۋېلىپ قارا چېكىتكە قارىدىم. قارا چېكىت ئاستا تارىلىۋاتقان قۇيۇن تۇنەكلىرىگە ئارىلىشىپ ئاستا - ئاستا يىراقلاشتى، مانا ئەمدى سىرلىق كۆك ئاسماننىڭ ھېچنەرىدە قارا چېكىت كۆرۈنمىدى. مەن خۇددى بىھوش ئادەمدەك مىدىرلىماي ياتتىم...

قانچىلىك ياتقىنىمنى بىلمەيمەن. مەن مەست بولۇپ سەگىگەندەك بولدۇم ـ دە، يەنە ئاسمانغا قارىدىم. ئەمدى ئاسماننى يۇلتۇزلار قاپلىغانىدى. مەن ئەلەم بىلەن كۆز ياشلىرىمنى سۈرتتۈم. ئەقىللىق ئالا ماشكام نەلەردىندۇر تۇمىقىمنى تېپىپ كەپتۇ. ئۇ ئاسمانغا قاراپ ھازا قىلىپ ھۇۋلىماقتا ئىدى. مېنىڭ تېخىمۇ ئۆپكەم ئۆرلىدى. ماشكامنىڭ بوينىنى قۇچاقلاپ، چۆلدە ھازا ئاچتىم...

ئاي چىقتى. مەن «خامان كۆيدى»نىڭ يۇمشاق يېرىدە ئېغىر ئاياغلىرىمنى تەستە يۆتكەپ پىيادە كەلمەكتىمەن، ئېتىم ئوتلاپ كېتىپ قاپتۇ. پۇتلىرىمدا جان يوق، ئاخىر بۈركۈتنىڭ بالدىقى بىلەن تۇمىقىمنى تۇتۇپ بۇ ئوتتۇز نەچچە يىللىق ھەمراھىمنى سىغىنىپ، ئاسمانغا ئاخىرقى قېتىم قارىدىم. كۆكۈچ ئاسمان ئايدىڭدا تېخىمۇ سىرلىق ۋە قورقۇنچلۇق كۆرۈندى. مەن ھاياتىمدا بىرىنچى قېتىم ئاسماندىن قورقتۇم. بېشىم قېيىپ، يۈرىكىم ئاغزىمغا تىقىلدى. «يەنە بىر قۇيۇن چىقسا، مېنىمۇ ئەكەتسە، بۈركۈتۈم بىلەن ئاشۇ ئاسماندا ئۇچراشسام...» دېدىم ئەلەم بىلەن.

شۇ چاغدا ئاسمان گۈركىرىدى. يەنە ئاسمانغا قارىدىم. ئاسمان تىنچ، بۇلۇتسىز، ئەتراپ خۇددى كۈندۈزدەك يورۇق. گۈركىرەش كۈچەيدى. مەن چۆچۈپ ئەتراپنى ۋە ئاسماننى قاراشتۇردۇم. ھېچنېمە كۆرۈنمىدى، يەنە گۈركىرەش! مەن ئورنۇمدىن تۇردۇم. شۇ چاغدىلا ئاسماندىن گۈركىرەپ چۈشۈپ كېلىۋاتقان ياڭاقتەك قارا نەرسىنى كۆردۈم، — بۈركۈت! — دېدىم مەن يىقىلىپ ـ قوپۇپ ئۇنىڭ چۈشۈۋاتقان يېرىگە يۈگۈرۈپ.

ئەمدى ئېنىق كۆردۈم. بۈركۈتۈم قاناتلىرىنى دۈمبىسىگە چىڭ يېپىشتۇرۇپ، پوكىنىنى تۆۋەنگە توغرىلاپ ئاسماندىن گۈركىرەپ ۋاژىلداپ چۈشمەكتە ئىدى. ئۇ شۇ پېتى يەرگە ئۇرۇلسا پوكىنى يېرىلىپ كېتىشى مۇمكىن ئىدى. مەن ئۆز

جېنىمنى پىدا قىلىپ بولسىمۇ ئۇنى قۇتقۇزۇشقا تەييار ئىدىم.

شۇنچە تېزلىك بىلەن چۈشۈۋاتقان قۇشقا قۇچاقلىرىمنى توغرىلىدىم. كۈچلۈك بىرنەرسە كۆكرىكىمگە ئۇرۇلدى. ئەمما، مەن ئۇنى قۇچاقلىۋالدىم.

ھوشۇمغا كەلسەم قۇش قۇچىقىمدا ئىكەن. ئۇ نىمجان ئىدى. مەن ئۇنى قۇتقۇزدۇم. ئۇمۇ مېنى قۇتقۇزدى.

مەن ئۇ كۈنى چۆلدە قونۇپ قالدىم. كېچىسى ئەسلىدىم. مۇشۇ قۇش مېنى غەيرىي ھەۋەستىن قايتۇرۇپ كەلگەن. ئەمەلىيەتتە مېنى قۇتقۇزغانىدى. بۇنىڭدىن ئوتتۇز نەچچە يىل بۇرۇن مەن تېخى بوينى كۆپكەن يىگىت ئىدىم. يوقسۇزلۇقتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن قىمارۋاز بولۇپ قالغان چاغلىرىم ئىدى. دادام رەھمىتى مېنى ھېچ ئامال قىلىپ بۇ يولدىن توسالمىدى. ئاخىر ماڭا قارچىغا ئېلىپ بەردى. قارچىغام توشقانغا تولىمۇ ئالغۇر ئىدى. قارچىغا مېنىڭ كىملەردىندۇر ئالماقچى بولغان ئۆچۈمنى توشقاندىن ئېلىپ بېرىۋاتقاندەك، ئۇنىڭ ئۆتكۈر تىرناقلىرى خۇددى مېنىڭ يولۇمنى توسۇۋالغان كۆرۈنمەس دۈشمەنلىرىمنىڭ كۆزىنى قاماللاۋاتقاندەك مېنى خۇشال قىلدى. مەن قارچىغا بىلەن دوست بولۇپ قىماردىن خېلى ئۆزۈمنى تارتتىم. بىر كۈنى مۇشۇ «خامان كۆيدى» دېگەن يەردە قارچىغا قۇشلاۋاتاتتى. بىردىنلا بىلىكىگە قۇش قوندۇرغان، ناھايىتى يوغان بىر ئادەم يېنىمغا كېلىپ قالدى:

— ھەي بالا! — دېدى ئۇ، — بۇقا ھۆركىرىگەندەك قوپال ئاۋازدا، — ئەكەل قارچىغاڭنى!

— نېمە قىلىلا؟ — مەن چۆچۈپ سورىدىم.

— بۈركۈتكە يەم قىلىمەن! — ئۇنىڭ سۆزى ھۆكۈم ئىدى. قورقۇپ كېتىپ يىغلاپتىمەن ۋە قارچىغامنى تەڭلەپتىمەن.

— ھا - ھا - ھا! — ئۇ خۇددى قاپاقتىن سۇ

تۆكۈلگەندەك بۇقۇلداپ كۈلدى، — مۇشۇنىڭ بىلەن قۇش قۇشلاۋاتامسىنا؟ ھەۋەس قىلامسەن؟

— ھەئە !

— كەچتە بارغىن، مەن ساڭا بۇركۈت بېرەي ! بۇركۈت، جەرەن ئالىدۇ !

مەن بېشىغا قالپاق كىيگەن ھەيۋەتلىك بۇركۈتكە شۇ كۈندىن باشلاپ قىزغا ئاشىق بولغاندەك ئاشىق بولۇپ قالدىم.

ئۇ ماڭا بۇركۈت بەردى. ئۇنى بۇركۈت بەرگەن كۈنى تونۇدۇم، ئۇ داڭلىق، باتۇر موللادۇۋان قۇشچى ئىكەن.

چۆللەرنى تىترەتكەن باتۇر قۇشچى ئالەمدىن ئۆتتى. ئۇنىڭ ماڭا تەقدىم قىلغان قۇشى مانا قۇچىقىمدا يېتىپتۇ. ئۇ ھازىر ئوتتۇز ئالتە ياشقا كىردى، قېرىدى. ئۇنىڭ مۇنۇ ئۆتكۈر تىرناقلىرى قانچىلىغان جەرەن، تېكە، تۈلكە، بۆرىلەرنى مۇجۇپ ئۆلتۈرۈپ مېنى خۇش قىلدى؟ ئۇنى بىر مەنلا بىلىمەن. ئۇ مېنى قىمار ئويناشتىن توسۇدى. دېمەك، ئۇ دادامدىن غالىب كەلدى. قىيىن يىللاردا مېنىڭ بۇركۇتۇم پۈتۈن بىر چارۋا دۇينى گۆش بىلەن تەمىنلىدى. بىر يىللىرى بۇركۇتۇمنى دادۇيگە قوشۇمچە ئىشلەپچىقىرىشقىمۇ ئالدى. لېكىن، مەن قۇشۇمنى باشقا كىشىنىڭ ئوۋ قىلىشىغا يول قويمىدىم. قۇشنى دەپ رەھبەرلىك بىلەن ئېيتىشتىم. ئۇلار مېنى جازالىدى. مەن بىر چارۋىچىلىق كەسپىنى ئىگىلىگەن مال دوختۇرى بولسامۇ، مۇشۇ بۇركۇت ئويناپ تاپقان خاپىلىقىم بەدىلىگە خىزمەتتىن قۇرۇق قالدىم. ھەتتا چۆلگە ئۆي قىلىپ يۇرتتىن ئايرىلىپ يۇردۇمكى، بۇركۇتتىن ئايرىلمىدىم. سەۋەبى، ئۇ مېنى ھاياتقا باغلاپ تۇرغان، مېنىڭ كۇندىلىك تۇرمۇشۇمغا مەنە ۋە خۇشاللىق بېرىپ تۇرغان ھالال ئەمگىكىمنىڭ ھەمراھى ئىدى.

ئۈچ كۈندىن كېيىن بۇركۇتۇم ئەسلىگە كەلدى. لېكىن، قاناتلىرى بۇرۇنقىدەك ھەرىكەتچان ئەمەس ئىدى.

*　　　*

قەھرىتان قىشتا ئوغلۇم ئىككىمىز ئىككى بۈركۈت بىلەن ئوۋغا چىقتۇق. بىز ھېلىقى تېكىدىن ئىنتىقام ئالماقچى.

مېنىڭ بۈركۈتۈم كەينى ـ كەينىدىن ئىككى تۈلكە، بىر جەرەن ئالدى. قاراڭغۇ چۈشتى، لېكىن تېكىدىن دېرەك يوق ئىدى. بىز تەرلەپ قىزىغان ئاتلىرىمىزنى ئوينىتىپ خۇشال ـ خۇرام كېتىۋاتاتتۇق. تۇيۇقسىزلا ئالدىمىزدىن ھېلىقى يوغان تېكە چىقىپ قالدى. ئوغلۇم بۈركۈتنى قويۇۋېتىشكە تەمشەلدى. ئۇنىڭ بىر ياشلىق بۈركۈتى تەجرىبىسىز بولغاچقا، مەن ئۇنى توختىتىپ قويۇپ، ئۆزۈمنىڭ بۈركۈتىنى قويۇۋەتتىم. بۈركۈتۈم نېمە ئۈچۈندۇر ھۇرۇنلۇق بىلەن سوزۇلۇپ ئۇچتى. بىز ئاتلىرىمىزنى تېكىنىڭ كەينىدىن چاپتۇرۇپ كېتىشتۇق. مانا، بۈركۈتۈم تېكىنىڭ كەينى ساغرىسىدىن بىر پۇتى بىلەن قاماللاپ تۇتتى. تېكە ئۇنىڭ كۈچلۈك تىرناقلىرىنىڭ مۇجۇپ تۇتۇشىغا بەرداشلىق بېرەلمەي تولغاندى. بۈركۈتۈمنىڭ ئىككىنچى چاڭگىلى تېكىنىڭ تۇمشۇقىدىن ئالدى ۋە دالادا تىنىمسىز چېپىپ يۈرگەن تېكە دەرھال پۈكلىنىپ يىقىلدى. بىز يېتىپ بارساق تېكە ھەدەپ كەينى پۇتلىرى بىلەن ھاۋانى تېپىۋاتقانىكەن. مەن ئاتتىن ئۆزۈمنى ئاتتىم. سەۋەبى، بۈركۈت تېخى قاناتلىرىنى يىغىپ ئۈلگۈرەلمىگەنىدى. مەن تېكىگە يېتىپ بېرىشىمغا تېكە قاتتىق تېپىرلاپ بىر تېپىۋىدى، بۈركۈتنىڭ بىر قانىتىغا تەگدى ۋە بۈركۈتنىڭ بىر قانىتى سالپىيىپ قالدى. مەن غەزەپ بىلەن تېكىنىڭ كانىيىغا خەنجەر ئۇرۇپ بېشىنى ئۈزۈپ تاشلىدىم. بۈركۈت بىچارە كۆزلىرىنى چىمىلدىتىپ، خۇددى خىجىل بولغاندەك ماڭا تەلمۈرۈپ تۇراتتى. مەن بىلدىم: بۈركۈتنىڭ سول قانىتى كۆكرەككە يېقىن تاغاقتىن چورت سۇنغانىدى...

ئۇ ئەمدى ھەرگىز ئۇچالمايدۇ. ئۇ ئاسمان بىلەن، دالا بىلەن خوشلاشتى.

مېنىڭ ئوتتۇز ئالتە يىللىق ھەمراھىم پالاكەتكە يولۇقۇۋىدى، ماڭا دالا قاراڭغۇ بىلىندى، كۆزۈمنى تۇمان قاپلىدى...

خاپىلىقتا ئوغلۇمنىڭ بۈركۈتى بىلەن ئىككىسىنى بىر ئېغىلغا سولاپ قويۇپتىمەن ۋە ئوغلۇمنىڭ بۈركۈتىگە گۆش بېرىپ قالپىقىنى كىيدۈرۈپ قويۇشنى ئۇنتۇپتىمەن. يېرىم كېچىدە قۇشلار «چارت - چۇرت» قىلىشتى. يۈگۈرۈپ چىقسام، كۆزى ئوچۇق قۇش مېنىڭ ناكالانغان قۇشۇمنىڭ كانىيىدىن بوغۇپ ئۆلتۈرۈپ قويۇپتۇ. مەن ئۇنىڭ چاڭگىلىدىن قۇشۇمنى تەستە ئاجرىتىۋالدىم. مېنىڭ قانچە خۇشاللىق، قايغۇلىرىمغا ھەمراھ بولغان سىردىشىم ئاخىر ئۆز نەسلىنىڭ قولىدا جان ئۈزدى. مەن بالا بۈركۈتنى ئۆلتۈرۈۋېتىش ئۈچۈن خەنجىرىمنى سۇغۇرۇۋالدىم.

— قىساس ئالىمەن! — دەپ پىچاقنى بۈركۈتنىڭ كانىيىغا ئاپاردىم.

— ئۇنى ئۆلتۈرگۈچە مېنى ئۆلتۈرگىن دادا!

ئالدىمدا گۇناھكارلارچە بېشىنى ئېگىپ بالام تۇراتتى.

پىچاق قولۇمدىن چۈشۈپ كەتتى. مەن چۈشەندىم: خۇشاللىق بالامغا نېسىپ بولسۇن، مەن ئاۋۇ ئۆز ئىشىنى تاماملىغان، پەيلىرى توزۇغان قۇشۇمغا ھەمراھ بولاي...

... ئايالىم بېشىمنى يۆلىدى. دېمەك نەچچە كۈنلەپ كۆز ئاچماي ياتقان ئوخشايمەن:

— تاڭ ئاتتىمۇ؟ — دېۋىدىم، ئايالىم:

— سىز ياتقاندىن بېرى ئۈچ قېتىم تاڭ ئاتتى، — دېدى.

— نېمانداق دائىملا قاراڭغۇ بۇ جاھان؟

— نەدە. يورۇققۇ!...

— سىلەرگە يورۇقمۇ؟ ھە، سىلەرنىڭ قىلىدىغان ئىشىڭلار

بار ـ دە،... مېنىڭچۇ؟...
— بىرنېمىگە كۆڭلىڭىز تارتامدۇ؟
— تارتىدۇ...
— نېمىگە؟...
— بۇركۇتۇم... بۇركۇت...
— ئۇنى يوقىتىداپ ئۇستىخانلىرىنى كۆمۈپ قويدۇق، پەيلىرى بار، ئېلىپ قويدۇق.
— پەيلىرىنى ئەكەلگىن...
مەن قۇشۇمنىڭ پەيلىرىنى باغرىمغا بېسىپ پىچىرلىدىم:
— ھەي ئىنسان، بىرى پۇلغا، بىرى مالغا، بىرى مەنسەپ، بىرى ئىلىم، بىرى ئايالغا، يەنە بىرى بالىغا... ھەۋەس قىلىدىكەن، ھەۋەس قىلغىنىدىن مەھرۇم قالسا، كېچىمۇ ـ كۈندۇزمۇ ئوخشاشلا قاراڭغۇ بىلىنىدىكەن. مەنچۇ؟ دۇنيادا تېپىلمىغاندەك بۇركۇتكە ھەۋەس قىپتىمەن، بۇركۇتۇم ھەۋەستىن ئۆلدى. مەنمۇ ھەۋەستىن ئۆلىدىغان ئوخشايمەن. ھەۋەس مەقسىتى يوقلارچۇ؟ ئۇلارغا لەنەت، ئۇلارغا كېچىمۇ يورۇق بىلىنىۋېرىدۇ. ئوغلۇم نەدىسەن، بۇركۇتتەك بول، ئۆز ھەۋىسىڭ بىلەن بىللە ئۆل. مانا بۇنداق ئادەم ئۆلمەيدۇ !...

1984 ـ يىلى 17 ـ ئىيۇن، مەكىت يانتاق.

قەرزدار

1

تۇرغان لېۋىر ئۆزۈن، ماغدۇرسىز ئاياغلىرىنى تاپسىدىن ئارانلا يۆتكىدى ۋە پەگاھتا بىرپەس تىنىۋالدى. ئۇنىڭ پېشانىسىدىكى مونچاق - مونچاق تەر ۋە تامدەك تاتىرىپ كەتكەن چىرايىغا ئۆيدە ئولتۇرغان سەككىز جان تەڭلا قارىدى - دە، ھەيران قېلىشتى. تۇرغاننىڭ چارچاش ۋە سەپرادىن ياش تۇرۇپلا مۆكچىيىپ قالغان جۇدەڭگۈ ئايالى قازان بېشىدا زوڭزىيىپ ئولتۇرۇۋېلىپ:

— سىزگە ئۇسا قىلىشتىن باشقا ئىش تېپىلمىدىمۇ زادى؟ — دەپ غەزەپ بىلەن چەكچەيدى. ئەمدىلا ئون بەش ياشقا كىرگەن بولسىمۇ، ئۆي غېمى بىلەن ئوقۇشتىن توختىۋالغان قىزى:

— نومۇرنى قوغلىشىپ، دادامۇ نەدە ئېغىر ئىش بولسا شۇنى قىلىدىكەن، يا جېنىغا ئىچى ئاغرىمايدىكەن، — دېدى ئوچاققا ئوت قالاۋېتىپ.

قالغان ئالتە بالىسىمۇ بالىلىق مېھىر - مۇھەببىتى بىلەن ئۆز ئاتىسىغا كۆيۈمچانلىق بىلدۈرۈشتى.

— دادا، بول، كاڭغا چىق ! — دېدى قىزلىرى ئۇنى ئىتتىرىشىپ.

— بول، دادا، ئاخشامقى چۆچەكنىڭ ئاخىرىنى...

— ئاپام قورداق ئەتتى !

— دادا، مېنى كۆتىيە !...

تۇرغان پېشانىسىدىكى تەرىنى يېڭى بىلەن سۈرتتى ـ دە، ئۆزىگە بېقىنمايۋاتقان ئۇزۇن ئاياغلىرىنى تەستە يۆتكەپ، سۇپا لېۋىگە كېلىپ ئولتۇردى. كىچىك ئوغلى ئۇنىڭ بوينىغا مىندى، يەنە بىرى قۇچىقىغا چىقتى، يەنە بىرلىرى ئۇنىڭ قىزىل، سېرىق ياماقلىرى بىلەن ئارانلا پۇتىغا دالدا بولۇپ تۇرۇۋاتقان رېزىنكە ئۆتۈكىنى تارتتى، پايتىمىلىرىنى كاتىنىڭ بوغۇزىغا ـــ كىگىز ئاستىغا يايدى...

ئۇ بەش بالىنىڭ زورى بىلەن كاڭغا چىقتى ـ دە، سۇنايلىنىپ ياتتى. بالىلار ئۇنىڭ پۇتلىرىنى باستى، قوللىرىنى ئۇۋۇلىدى، قورۇق باسقان، شالاڭ ساقاللىق يۈزىنى سىلىدى...

ـــ چۇش، هوي، قوتۇر كۈچۈكلەر ! ـــ دەپ بالىلىرىغا قولىدىكى ساپلىقىنى تەڭلىدى ئانا خىرقىراق ئاۋازى بىلەن ۋارقىراپ، ـــ پېتىقلاپ خېمىر قىلىۋېتىشتىڭغۇ. ئېتىزدا سۇ بىلەن سوغۇق ئەزگەن، كاڭغا چىقسا سەن ئىنجىمارۇقلار !

ـــ قويساڭچۇ خوتۇن، يايرىغىلى قويساڭ ! ـــ دېدى تۇرغان لېۋىر ئۇزۇپ ـ ئۇزۇپ گەپ قىلىپ، ـــ بۇلارغا مۇشۇنىڭدىن باشقا يەنە نېمە كۆڭۈل خۇشى بولسۇن؟

ئانا ئۆز ئېرىگە بىردەم بولسىمۇ ئارام بولارمىكىن دەپ بالىلىرىغا ۋارقىرىغانىدى، لېكىن ئۇ جۇدەڭگۇ ۋە ئۇستىبېشى يالاڭ بالىلىرىنىڭ خۇشاللىقىنى كۆرۈپ، پۈتۈن قايغۇ ـ غەملىرىنى نېرى ئىتتىرىپ، هۇزۇرلىنىپ ياتقان ئېرىنىڭ چىرايىدىكى خۇشاللىق ۋە ئارام جىلۋىسىنى كۆرۈپ قالدى ـ دە، ئېغىر خورسىنىپ تەتۈر قارىدى.

ـــ سىزنىڭمۇ بۇلتۇرقى چىرايىڭىز بۇ يىل يوق. مېنىڭمۇ پۇت ـ قولۇمدا ماغدۇر يوق، ئارانلا ئۆرە تۇرۇۋاتىمەن. بالىلارنىڭ قولى ئىشقا تەگسە، جېنىمىز ئارام تاپارمىكىنتاڭ !

ئاتا ـ ئانىسىنىڭ يەلكىسىگە چۈشكەن تۇرمۇش يۈكىنىڭ ئاز قىسمىنى بولسىمۇ ئۆزىنىڭ زىلۋا، ئەۋرىشىم گەۋدىسىگە يۆتكەش ئۈچۈن هەرىكەت قىلىۋاتقان قىزى بەختىگۈل دادىسىغا

ھال ئېيتتى:

— دادا، بۈگۈن 73 - يىللىق باغنى ئېلان قىپتۇ. ھېسابلاپ كۆرسەم، بىزگە يەنە بەش يۈز ئاتمىش سوم ئارتىلىدىكەن!

— بۇلتۇرقىسى قانچە ئىدى؟ — پەس ئاۋاز بىلەن ئېرەنسىزلا سورىدى تۇرغان لېۋىر كۆزلىرىنى يۇمۇۋېلىپ. قىز ئېتەكلىرىنى قېقىپ سۇپىغا چىقتى ۋە شىشىسىگە قەغەزدىن تولا ياماق چۈشۈپ يورۇقى قالمىغان لامپىنىڭ پىلىكىنى پەرلىدى - دە، ئاتا - ئانىسىنىڭ جۈدەڭگۈ چىرايىغا قاراپ قويۇپ، گۇناھكار ئادەمدەك بىر نۇقتىغا تىكىلدى ۋە سانلىق رەقەملەرنى يادلاۋاتقاندەك ئالدىرىماي ئېيتىپ بەردى.

— بۇلتۇرقى قەرزىمىز تۆت يۈز ئاتمىش سەككىز سوم ئىدى، ئۈچ تەڭلىمات، بىر قوزىلىق قوي، لىم ياغاچ، ئاپامنىڭ ھالقىسى — ھەممىسى بولۇپ ئارانلا ئىككى يۈز ئوتتۇز سومغا يارىدى، گەدىنىمىزدە يەنە ئىككى يۈز ئوتتۇز سەككىز سوم قالغان، ئۇنىڭدىن ئوزاقى يىلدىن قالغان بەش يۈز ئون ئالتە سوم قوشۇلغاندا يەتتە يۈز ئەللىك تۆت سوم بولغانىدى. يەتتە يۈز ئەللىك تۆت سومغا بۇ يىلقى بەش يۈز ئاتمىش سوم قوشۇلسا، بىر مىڭ ئۈچ يۈز ئون تۆت سوم بولىدىكەن!

— بىر مىڭ ئۈچ يۈز ئون تۆت سوم! — دەپ ئالدىرىماي بىرنەچچە قېتىم تەكرارلىدى تۇرغان لېۋىر كۆزلىرىنى چىڭ يۇمۇۋېلىپ، — بۇ يىل قەرز يىغسا، ئون تۆت سومنى قايتۇرالايمىزكەن!...

— قوزىنى بېرىمىز دەمسىز؟ ئۇنىڭدىن كۆرە مۇشۇ باللارنى قەرزگە تۇتۇپ بېرىڭ! — دېدى ئايالى غەزەپ بىلەن ۋارقىراپ، — باللار يوق چاغدا، قەرزمۇ يوق ئىدى، باللار ئاز چاغدا، غەممۇ ئاز ئىدى، ئالتە ئاي ياز ئۈچ ۋىتەك ئادەم تىنىم تاپماي ئىشلەيمىز، نومۇر تاپىمىدۇقمىكىن دېسەك، ھارغۇچە تاپىمىز. بۇ نومۇر دېگەننىڭ يە كۈچى بولمىسا! ئۇ نېمىسى

شىڭ دۇبەنىنىڭ پاخال پۇلىدەك ھېچنېمىگە يارىمايدۇيا ! ئۇن تۆت سوم تۆلەيمىزكەن، دېگىنىنى قارىمامدىغان ! ھەممىنى قىلغان مۇشۇ شۇملار، مۇشۇلارنى قەرزگە تۇتۇپ بېرىڭ !

— سېنى تۇتۇپ بەرسۇن؟ — دېدى سەككىز ياشقا ئەمدىلا چىققان بۇدرۇققىنا بەشىنچى ئوغلى ئانىسىغا ھومىيىپ، — سەنمۇ دادامدەك ئېتىزدا ئىشلىسەڭ قەرزدار بولمايتتۇق، كەچكىچە چۆنەكلىكتە ئىشلەيسەن !

— ۋوي، شۇم پېشانە ! — دەپ ئۇنىڭغا چۆمۈچنى ئاتتى ئانىسى، — سەن شۇم، ھېلىقى قېرىلارنىڭ ساقىلىنى چۇشۇرۇپ، قولاقلىرىنى يىرىپ ھالقىلارنى تارتىۋالغان يىلى تۇغۇلغان شۇمسەن ! سەنمۇ تۇغۇلدۇڭ، بىزنى پالاكەت باستى. ۋوي، سېنىڭ يۇلۇنلىرىڭنى ئۇزۇۋالمىسام ! — ئانا ئوغلىغا تاشلاندى. تۇرغان لېۋىر ئورنىدىن قوزغالدى - دە، ئۆزىنىڭ گەۋدىسىنى دالدا قىلىۋالغان ئوغلىنىڭ يىرىك چاچلىرىنى سىلىدى:

— بالىدا نېمە گۇناھ، — دېدى ئۇ ئايالىغا كۆلۈمسىرەپ قاراپ، — تىللىساڭ ئاشۇ بەرىكەتسىز، ئىنسابسىز يىللارنى تىللا، بىزنى نامراتلاشتۇرغانمۇ ئاشۇ يىللارغۇ !

ئۇنىڭ يۆتىلى تۇتۇپ كەتتى. بايىقى بەشىنچى بالىسى دۈمبىسىگە ئۇردى، ئۇ بىرنەچچە مىنۇت يۆتەلدى، يۆتەلدىن كېيىن ھالىدىن كەتتى - دە، تامغا يۆلىنىپ بالىلىرىغا قارىدى؛ بەش بالىسى ئۆتكەن يىللارنىڭ يادنامىسى بولۇپ ئالدىدا تۇراتتى. بالىلارنىڭ گۇناھسىز، مەسۇم كۆزلىرى ئۆزلىرىنى ياخشى كۈنگە ئىگە قىلىش ئۈچۈن پۈتۈن كۈچىنى، گۈزەل چاغلىرىنى، ھاياتنى سەرپ قىلىۋاتقان ئاتىسىغا تەلمۈرۈپ تۇراتتى.

تۇرغان لېۋىر بالىلىرىغا بىر - بىرىدىن قاراپ چىقتى:

بەختىگۈل — تۇنجى قىزى 1958 - يىلى تۇغۇلغان. شۇ يىلى تۇرغاننىڭ يېڭى ئائىلىسىدە ھەممىلا نېمە گۈزەل ۋە

بەختلىك ئىدى، يېڭى تۇغۇلغان قىزى بەختىگۈل ئۇنىڭ ئامەت ـ پېشانىسىنىڭ راستتىنلا بەلگىسى بولالىغانىدى...

قۇرۋانگۈل ــ ئۈچىنچىسى، 1962 ـ يىلى تۇغۇلغان، شۇ يىلى ئاشلىق ئاجايىپ ئوخشىغان، بىر گۇڭغا ئۈچ سومدىن تەقسىمات بولغان يىلى ئىدى.

تۇنجى ئوغلى ئۈچۈن خۇشال بولۇپ، تۇرغان لېۋىر ئايالىغا تىكىش ماشىنىسى، ئالتۇن ھالقا ئېلىپ بەرگەن، ھويلىسىغا ئۈزۈم قويغان، يازلىق چايخانا بىلەن چوڭ دالاننى شۇ يىلى سالغان، تۇرغاننىڭ ھاياتىدىكى ئاجايىپ مەمۇرچىلىق ئەنە شۇ يىلى بولغان ئەمەسمىدى؟

جامال ــ 1966 ـ يىلى تۇغۇلغان، ئۇ يىلىمۇ ئىشلار ياخشى باشلانغان، لېكىن جامال تۇغۇلغان ئاشۇ 8 ـ ئايدا راستتىنلا قېيىنئاتىسىنىڭ ساقىلى چۈشۈرۈلگەن، قېيىنئانىسىنىڭ قۇلىقىنى يىرىپ ھالقىسىنى ئېلىۋېلىشقانىدى. تۇرغان لېۋىر ئەنە شۇ يىلى داۋيجاڭمۇ بولغان، لېكىن، تارتقۇزۇپ قويغانىدى.

شۇنىڭدىن كېيىن ئىككى بالىسى ئۆلۈپ كەتتى. مۇنۇ ھازىرقى تۆت ياش ۋە ئىككى ياش بالىلىرىنىڭ تۇغۇلغىنىغا تۇرغان لېۋىر خۇشال بولمىغان. چۈنكى، ئۇنىڭ ھاياتىدا كۆڭۈلسىزلىك، قەرزدارلىق باشلانغانىدى. يىلدىن ـ يىلغا كېمىيىۋاتقان مەھسۇلات، ئازىيىۋاتقان كىرىمى، كۆپىيىۋاتقان قەرز، تۇرغان لېۋىرنى ھاياتقا بولغان ئىنتىلىش ۋە ئۈمىدتىن بارغانسېرى مەھرۇم قويماقتا، كۆڭۈلسىز يىللار ئۇنىڭ قۇۋۋىتىنى، ئەقىل ـ پاراستىنى ئۇپراتماقتا، «قەرزدار ئائىلە» دېگەن نام ئۇنىڭ تىلىنى قىسقا قىلماقتا ئىدى:

— مەنمۇ يېنىكرەك ئىش قىلالايمىكىن. بۇ يىل بۇلتۇرقى ھالىم يوق! — دەپ ئۇ ياش دۇيجاڭغا مۆلدۈرلەپ قاراپ يېلىنغانىدى.

— قەرزدارسەن، قايسى يۈزۈڭ بىلەن ئىشنىڭ يېنىكىنى

تاللايسەن؟ ! — دېدى دۆيجاڭ.

بۇ جاۋابقا تۇرغان قانچە كۈنلەرگىچە ئازابلىنىپ يۈردى.

— بالام ئاغرىپ قالدى. ئىككى سوم بولسىمۇ قەرز بەرسەڭلاركەن؟ — دېگەنىدى ئۇ كاسسىر بالىنى يالغۇز يەرگە تارتىپ.

— ئىسمىم كاسسىر بولغىنى بىلەن دۆينىڭ بىر تىيىنىنى تۇتۇپ باققىنىم يوق، دۆينىڭ پۇتۈن بايلىقى سىلەردەكلەرنىڭ گەدىنىدە ! — دېدى كاسسىر بالىمۇ ئەلەم بىلەن.

تۇرغان ئەنە شۇنداق گەپلەرنى تولا ئاڭلىدى، تاپا - تەنە ئاڭلاشتىن تۇرمۇش ئازابى تارتىشنى ئەلا بىلىدىغان بۇ دېھقان دەردىنى ئىچىگە يۇتۇپ، ئەلىمىنى بىرىگە تىنماي، ئايالرنى، بالىلارنى ئۆتكۈزدى، سەۋر - تاقەت، كەلگۈسىگە بولغان ئىشەنچ ئۇنىڭ كۈچىنى، ياشلىقىنى ساقلاپ قالالمىدى. ئۇز ۋاقتىدىكى كەم سۆز، چىداملىق، قاملاشقان يىگىت — مانا ھازىر چاچلىرى ئاقارغان، يۈزلىرى قورۇلغان ۋە روھىنىڭ چوڭقۇر يېرىدە يوقسۇزلۇق، قەرزدارلىققا قارشى بىر يوشۇرۇن كۈچ يوشۇرۇنغان كۆرۈمسىز ئادەمگە ئايلىنىپ قالدى. ھازىر ئۇنىڭدا مۇشۇ يېقىن ئارىدا قەرزدىن قۇتۇلۇش ئىشەنچى يوق، قەرزنىڭ گېپى بولغاندا، ئۇ كۈلۈپلا قويىدۇ - دە:

— تۆت ئوغلۇم چوڭ بولۇۋاتىدۇ، چوڭى ئون ياش، كىچىكى ئىككى ياش، شۇلارنىڭ قولى ئىشقا تەگسە بىر گەپ بولار... — دەپلا قويىدۇ. ئۇنىڭ ئۈمىدىمۇ، كۆڭۈل خۇشىمۇ، ئىشەنچىمۇ شۇ بالىلىرى تۇرسا، «قەرزگە بالىلارنى بەرگىن !» دېگەن سۆزگە كۆڭلى ئەسكى بولمايتتىمۇ؟

2

قار يېغىش بىلەن تۇرغان لېۋىرنىڭ كەڭرى قورۇسىدىكى ئاۋاتلىق ئاياغلاشتى، مېۋە ۋە گۈللەر بىلەن كۆركەم

كۆرۈنمىدىغان بېغى يازىچە سايراۋاتقان قۇشلارنى يىراقلارغا ئۇزاتقان، كەڭ دالانى ئەركىن ماكان قىلىشقان توخۇلىرى ئەمدى ئىگىسىدىن بىر ئوچۇم دان ياكى نەملەنگەن كېپەك تەمە قىلىشىپ، شىلىلىسىنى ئۈرۈشۈپ، ئىشىك تۈۋىگە ئولىشىۋېلىشقان، ئۇلارنىڭ قاقاقلاشلىرى، چىللاشلىرى ھەم تۈگىگەن، يازدىن بېرى يالىڭاچلىقى بىلەن ھۇزۇرلىنىپ ئۆگزىلەرگە، دەرەخ شاخلىرىغا قاتمال پۇتلىرى بىلەن ئىز قالدۇرۇپ چۇرۇقلاشقان باللىرى، ھازىر كاڭىنىڭ بوغۇزىدىن ئورۇن ئېلىشقان. ئۇلار سەپرا ئانىسىنىڭ چىۋىقلىرىدىن ياۋاشلاشقان. مانا، ھالى قالمىغان كونا كىگىز ئۇستىدە مۈلدۈرلىشىپ ئولتۇرۇشىدۇ...

تۇرغان لېۋىر هويلىسىدىكى قارنى سۈپۈرۈۋېتىپ مەيۈسلەندى، كۆڭلى يېرىم بولدى. بۇ يىل ئۈچ بالىسىنىڭ يەنە ئوقۇشسىز قالغانلىقى يادىغا كەلگەندە، ئۇنىڭ ئاغزى ئۇمچەيدى، پۇتلىرى تىترىدى، ئۇ گەۋدىسىنى تەستە رۇسلىدى - دە، تامغا يۆلەكلىك تۇرغان گۇرجەكگە قاراپ ماڭدى. ئۇ گۇرجەككە ئېڭىشكەندە، بېشىغا گۈپ قىلىپ قار چۈشتى. ئۇ تۆپىگە — قوشنىسىنىڭ ئۆگزىسىگە قارىدى، قوشنىسى تۇرغاننىڭ كەينىنى قىلىۋېلىپ، ئۆگزىدىكى قارنى ھەدەپ بۇ هويلىغا تاشلاۋاتاتتى. تۇرغان قارىدى - يۇ، ئۈندىمىدى. سەۋەبى، قوشنىسى جېدەلخور، ئايالى ھازازۇل، ئۇلارنىڭ كۆزى يۇمۇلىدۇ - دە، ئاغزى ئېچىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن تۇرغان ئاڭلىغان ۋە ئاڭلىمىغان يامان تىللار خۇددى پىلىموتنىڭ ئوقىدەك ئېتىلىپ چىقىۋېرىدۇ! چىشىغا تېگىپ كۆڭۈل ئاغرىقى تارتقۇچە، ئۈندىمەي تۇرۇپ تاشلىغان قارنى توشۇۋېتەي، دەپ ئويلىدى ئۇ.

ئۇ قوشنا ئۆگزىدىن تاشلىنىۋاتقان قارنى گۇرجەك بىلەن توشۇۋاتقاندا، تۇرغاننىڭ ئايالى توخۇلىرىغا كېپەك نەمدەپ ئاچىقتى - دە، سەپرايى ئۆرلەپ:

— ئۇچىقىڭنىڭ كۆلى بىلەن يۈندىسىلا قالدى بىزگە ئاتمىغان! — دەپ ۋارقىرىدى. قوشنىسى شۇ چاغدا بۇ ھويلىغا قايرىلدى. ئۇ قاش - كىرپىكىمۇ سېرىق، دورداي كالپۇك، قۇش بۇرۇن، شالاڭ، سېرىق بۇرۇتلىرى تىك - تىك بولۇپ تۇرىدىغان قىرىق ياشلار چامىسىدىكى ئادەم ئىدى.

— خاپا بولما بەرىز، — دېدى تۇرغان مۇلايىملىق بىلەن كۈلۈمسىرەپ، — خوتۇن خەق دېگەننىڭ ئېغىزى!...

— تىل قىسىنچىلىقى بارمىدى. نېمانچە بوسۇنچۇق بولاتتۇق! — تۇرغاننىڭ ئايالى ۋارقىرىدى. كىتىر قىلغان شەپىنى ئاڭلىسا كېچىچە ھاۋشىپ چىقىدىغان سەگەك ئىتقا ئوخشاش كاسىلداق ئايال — بەرىزنىڭ ئايالى كالىچىنى سۆرەپ تونۇر بېشىغا چىقتى - دە، قوللىرى بىلەن بىردە جونۇپ، بىردە چاۋاك چېلىپ تىل ياغدۇردى:

— شۇملۇقۇڭدىن قەرزدارسەن، زۇغۇيلۇقۇڭدىن بالىلىرىڭ قوتۇر كۈچۈكتەك، ئۆزۈڭمۇ، ئېرىڭمۇ كېسەل كۆرپىسى، ئىت يالىقى، توڭگۇز تېرىسى، مايمۇن قېرىسى!...

تۇرغان مۈكچىيىپ كەينىگە قايتتى. ئايالىنى بولسا ئۆيگە كىرگۈزۈۋەتتى. ئۆزى قاتتىق يۆتەلدىن ماغدۇرسىزلىنىپ سۇپىدا ئولتۇرۇپ قالدى. ئۆيدە ئاغرىقچان ئايالى سەپرادىن ئاغزىنى، بېشىنى تۇتۇپ، تامدەك تاتىرىپ، مۈكچىيىپ ئولتۇراتتى.

— «شۇ چاغدا گەپ قىلمىسام بوپتىكەن، مانا ئەمدى تۈگىمەيدىغان قىساس...» دەپ ئويلىدى تۇرغان تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن موخوركا خالتىسىنى چىمداپ تۇتۇۋېلىپ.

ئۇ چاغدا بۇ قوشنىلار مۇنداق بىر ئىشتىن ئارازلىشىپ قېلىشقانىدى: قەھرىتان قىشتا ئۆستەڭگە تاش توشۇش ئۈچۈن دۆينىڭ ئىككى ھارۋىسى بىلەن ئۇلار دەريا بويىغا بېرىشتى، ئۇلار ئۈچ قېتىمدىن قاتنىشى لازىم ئىدى. تۇرغان ئۈچ قېتىم قاتنىدى، توشۇغان تېشىنى چىرايلىق قىلىپ تىزدى، بەرىز

ئىككى قېتىم توشۇدى ـ دە، ھارۋىسى بىلەنلا يوقاپ كەتتى. تاڭ ئاتارغا يېقىن ئۇ قارا تەرگە چۆمگەن ئاتلىرىنى قامچىلاپ پەيدا بولدى، ئاتلىرىنى يەم بىلەن تويدۇرۇپ بولۇپ، تۇرغاننىڭ يېنىغا كەلدى ـ دە، سېرىق بۇرۇتىنى سىلاپ قويۇپ ھىجايدى:

— تەييار نان بولسا يەمسەن؟ — دېدى ئۇ تۇرغاننىڭ بىقىنىغا قامچىسىنىڭ سېپى بىلەن نوقۇپ، — پارچە لوق گۆش چىقىپ قالدى. ئاۋۇ سۇ ئىدارىسىنىڭ دەريا بويىدىن توشۇيدىغان ئۇنى بار ئىكەن، بىر قاتنىساڭ يىگىرمە يەتتە يېرىم سوم تاپىسەن، مەن بىر كېچە ئۇيقۇمنى قويۇپ، تۆت قاتنىدىم، ئاتلار ھېرىپ قالمىغان بولسا يەنە ئىككى قاتنايتتىم!

— ئاتلار ھېرىپ تۈگىشىدۇ، — دېدى تۇرغان باشقا گەپ تاپالماي، — تاشنى نېمە بىلەن توشۇيمىز؟

— كەچكىچە تاش توشۇساڭ ئارانلا بېرىدىغىنى ئىككى نومۇر، نومۇرغا باي بولىدىغان بولسا، سەن بولۇۋالساڭ بولاتتى، كانىيىڭغىچە قەرزدارسەن، ئۇنىڭدىن كۆرە پۇل تاپ، قۇۋۇلۇق، ئوغرىلىق، مۇتتەھەملىك قىلمىساڭ، دۇيدە جان باقالمايسەن، قانداق، ئۇن توشۇمسەن؟

— ياق، مەن قورقىمەن؟

— ئۇنداق بولسا، ئاتلىرىڭنى ماڭا بەرگىن. مەن قورقمايمەن!

— ئۇ چاغدا مەن قانداق قىلىمەن؟

— مېنىڭ ئاتلىرىم بىلەن قىمىرلىغاچ تۇرغىن!

— ھېرىپ قالغان ئاتلىرىڭ ئۈچ قېتىمغا يارامدۇ؟

— يارىمىسا نېمە كارىڭ!

— قويغىن بەرىز، دۇينىڭ قىل دېگىنىنى قىلايلى زادى، مەن بىر قېتىممۇ مۇنداق ئىش قىلىپ باقمىغان...

— شۇنىڭ ئۈچۈن گادايسەن، قەرزدارسەن! — دېدى بەرىز جۇۋىسىغا پۈركىنىۋېلىپ، — بىر قېتىممۇ، دېدىڭمۇ؟ مەنمۇ بىر قېتىممۇ دۇينىڭ قىل دېگىنىنى قىلىپ باقمىغان، شۇنىڭ

ئۆچۈن قولۇم ئۈزۈن، يىلىكىم توق!

تۇرغان چۆچۈپ ئويغاندى، قارىسا ئاتلىرى يوق. ئۇ بەرىزنىڭ مىدىر قىلغۇدەك ھالى قالمىغان ئاتلىرى بىلەن بىر قېتىممۇ تاش توشۇيالمىدى. شۇ كۈنى ئات ئوينىتىپ دۈيجاڭ كەلدى ـ دە، تۇرغاننىڭ دۈمبىسىگە قامچا بىلەن ئىككىنى ئۇردى:

ـــ سەن ئۇنىڭ بىلەن شېرىكسەن، بىر ئات ئۈچۈن ئون سومدىن. توشۇلمىغان تاش ئۈچۈن يىگىرمە سومدىن جەرىمانە تۆلەيسەن! ـــ دېدى ئۇ ئۇرۇپ بولۇپ.

تۇرغاننىڭ گەدىنىگە ئۈچ ئات ئۈچۈن ئوتتۇز سوم، ئۈچ قېتىملىق تاش ئۈچۈن ئاتمىش سوم، جەمئىي توقسان سوم يېزىلدى. بەرىزگىچۇ؟ يىغىندا كۆپچىلىك يۈز سوم يېزىش كېرەك، دېيىشتى. لېكىن، ئۇنىڭ تاپقان پۇلى ئىككى يۈز سومدىن ئاشىدۇ. ئۇنىڭ نېمىسى خورايتتى. ئىككى كۈندىن كېيىن، تۇرغان بەرىزنىڭ ئۆيىدە بىر كېچە ئولتۇرۇش بولغانلىقىنى، بەرىز بىر پاقلان سويغانلىقىنى ئاڭلىدى. يەنە ئىككى كۈندىن كېيىن دۈيجاي يىغىندا:

ـــ بەرىز نەق پۇل تاپشۇردى، گۇناھىنى تونۇدى دېگەن شۇ، تۇرغانچۇ؟ تېخىچە بويىنىغا ئالمايۋاتىدۇ. تېخى دادۈيگە بېرىپ، بىزنىڭ ئۈستىمىزدىن ئەرز قىپتۇ. جازاسىنى ئەمدى كۆرسۇن، گەدىنىدىكى قەرزنى ئاستا ـ ئاستا تۆلەيدۇ. لېكىن، جەرىمانە پۇلىنى نەق ئۈندۈرۈۋالىمىز.

شۇنداق قىلىپ، تۇرغاننىڭ ئىككى پارچە يېپيېڭى تەڭلىماتى جەرىمانە پۇل ئۈچۈن دۈيگە ئۆتتى. ئۇنىڭ سارىيى يالىڭاچلاندى.

تۇرغان بۇنىڭغىمۇ چىدىدى. يىغلاپ ـ قاقشاپ ئۆتۈپ كېتىدۇ، دەپ قارىدى. لېكىن، مۇنۇ بەرىزنىڭ قىساسخورلۇقى ئۇنىڭ جېنىغا پاتماقتا. ئۇ كۆرگەنلا كىشىگە: «ئات ـ ھارۋا ئۇنىڭدىن، ئەمگەك مېنىڭدىن، شېرىك قىلغان ئوقەت ئىدى. ئۇ

ئەزمە ھەممىنى ماڭا دۆڭگەپ قويۇپتۇ !» دەپ دادلاپ يۈرگۈدەك.
قانداق زامان بۇ، قېنى بۇ ئادالەت؟ يامانغا يانتاياق بولالمىغانغىمۇ جازالىسا دەپ ئويلىسا، تۇرغاننىڭ غەزىپى ئۆرلەيتتى. لېكىن، ئۇ كىمگە غەزەپلىنىشىنى بىلمەيتتى. غەزىپى بېشىمغا بالا بولمىسۇن دەپ قورقۇپ، نېمىلا بولسۇن زورغا كۆلۈمسىرەيتتى...
ئۇ سۇپىدا ئولتۇرۇپ، يۇقىرىقىلارنى ئويلاپ بەرىزگە قارىدى. بەرىز ئۆگزىدىكى قارنى تۇرغاننىڭ ھويلىسىغا تاشلاپ بولغان. ئۇ مەغرۇر گىدىيىپ تۇراتتى. خوتۇنى بولسا تېخىچە تونۇر بېشىدا تۇرۇۋېلىپ تىللىماقتا ئىدى. تۇرغان ئۇلارغا قاراپ ئاچچىق كۆلۈمسىرىدى.
بەرىزچۇ؟ ئۇ ئۆگزىدە تۇرۇپ ئىككى ھويلىنى سېلىشتۇردى. بەرىزنىڭ قوي، كالا، ئېشەكلىرى، ھارۋىلىرى، توخۇ، غاز، ئۆردەكلىرى تار ھويلىسى بىلەن بېغىغا پاتماي قالغان، تۇرغاننىڭ ئازادە ھويلىسى، چوڭ بېغىدا بولسا ئاپپاق قاردىن باشقا ھېچنېمە يوق ئىدى.

3

قەھرىتان قىش، قېلىن قار ئەمدى ئات ـ كالىلارنىمۇ ئېغىل ـ ھويلىلارغا قاماپ قويغان، ئۇلارمۇ ئىگىلىرىنىڭ ئۆگزىلىرىدىكى ئوت ـ چۆپلىرىگە قاراشلىق بولۇپ قېلىشتى، تۇرغانىنىڭ ئۆگزىسىدە يازدىن بېرى ئۆزى ۋە بالىلىرى قولتۇقلاپ توشۇپ يۇرۇپ، قۇرۇتۇپ بېسىۋالغان ئىككى يۈز باغ چۆپى بار، ئۇنىڭ بىساتىدىكى بايلىقى گەمىدىكى ئىككى ـ ئۈچ يۈز كىلو كېلىدىغان سەۋزە، پىياز، ياڭيۇلىرى بىلەن مۇشۇ ئىككى يۈز باغ چۆپلا ئىدى. ئۇلار ھەر كۈنى ئاخشىمى كاۋا، ياڭيۇ قوردىقى بىلەن تويغاندىن كېيىن جوزا ئەتراپىغا ئولىشىۋېلىپ، مۇشۇ بايلىقى ئۈستىدە خېلى ئۇزاق ۋە

كۆڭۈللۈك پاراڭلىشىۋالىدۇ:

— داۋالىنىڭ، بىر يۆتەلسىڭىز بىر ئاش پىشىم ھوشىڭىزغا كېلەلمەيسىز، كېچىچە تەرلەپ سۈنىڭ ئىچىدىلا ياتىسىز، «جان بولسا جاھان، ئاش بولسا قازان!» — دەيدۇ ئايالى تۇرغانغا چىن كۆڭلىدىن كۆيۈنۈپ.

— شۇنداق قىل دادا، — دېيىشىدۇ بالىلىرىمۇ خۇشال بولۇپ، — يازغا چىقىۋالساق ئۇرۇقچا يىغىمىز، ساتساق پۇل بولىدىكەن، كىيىم كىيىۋالالايمىز!

— مەنمۇ تولۇقتا ئات مىنىپ نومۇر ئۆتكۈزىمەن!

— مەن باش تېرىيمەن...

تۇرغان كۆزىدىن ياش چىققۇچە كۈلۈۋالىدۇ، ئۇنىڭ ھاياتىدىكى خۇشاللىق، ھاياتتىن لەززەتلىنىشى مانا مۇشۇ كۈلكىسى بىلەن بايان قىلىنىدۇ - دە، ئۇ كىچىك بالىلاردەك ئۆزىنى ئۇنتۇپ تاشلاپ، بالىلىرىنى قورسىقىغا مىندۈرۈۋېلىپ، ئۆزىچىلا سۆزلەيدۇ:

— ئۆتۈپ كېتىدۇ، ھا - ھا - ھا... ئۆتۈپ كېتىدۇ. توق يەپ، ئىسسىق كىيىدىغان كۈنلەر بولىدۇ، ئاشۇ چاغدا داداڭلارنى نېمە بىلەن خۇشال قىلىسىلەركىن؟ ھا - ھا - ھا...

چۈشىنىشلىك، بۇ ئۇنىڭ ئۆزىنى غەمدىن خالاس قىلىشىغا ئۇرۇنۇشى. لېكىن، ئۇنىڭ ئۇستىدىكى غەم تاشلىرى چوڭ قورام، چوڭ دۆۋە بولۇپ زورىيىۋاتسا، ئۇ ئۆزىنىڭ ھالسىز قوللىرى بىلەن ئۇلارنى قانداقمۇ ئۆزىدىن نېرى قىلالايتتى؟ ئېرى قاقاقلاپ كۈلگەندە، ئۇنىڭ بىتاپ ئايالى مۇشۇنى چۈشەنگەنلىكتىن كۆز يېشى قىلاتتى.

— يىغلىما خوتۇن، كۆڭلۈڭنى توق تۇت! — دەيتتى تۇرغان ئايالىنى ئۈمىدلەندۈرۈپ، — ھېسابلىدۇققۇ، بۇ يىل چۆپ قىممەتلەيدۇ. ھازىرلا بىغى ئەللىك تىيىنغا چىقتى. بىر سومغا چىققاندا، پۇل قىلىۋالىمىز. ئىككى يۈز سوم بولىدۇ. بىر يۈز ئەللىك سومغا بالىلارغا، ساڭا بىر قۇردىن كىيىم

قىلىمىز، ئەللىك سومغا داۋالانسام سەللىمازا بولۇپ كېتىمەن. كۆكتاتلىرىڭنى سېتىپ بورداق قويدىن ئىككى - ئۈچنى ئېلىپ قويساق، ئۈچ يىلدىلا...

— قويۇڭ، ئاسماندىكى غازنىڭ شورپىسىنى! — دەيدۇ ئايالى كۆزلىرىنى سۈرتۈپ مىيىقىدا كۈلۈپ، — ئاۋۋال داۋالىنىڭ، ئاشقىنىنى بولسا، شۇ چاغدا كۆرەرمىز...

ئۇلارنىڭ سۆھبەتلىرىدىن كېيىن، باللىرى ئۆزئارا تالاش - تارتىش قىلىشىدۇ:

— ماڭا پاختىلىق چاپان ئېلىپ بەرسە، مەكتەپكە بارىمەن!

— ساڭا نەنىڭ! ھەدەمگە ئالىدۇ، ھەدەمنىڭ شىرىق چاپىنى ساڭا قالىدۇ.

— ماڭا بىر چوقاي ئېلىپ بەرسە، كىگىزدىن پايپاق قىلىپ...

— سەن ئوقۇمىغاندىكىن نېمە قىلاتتىڭ؟

— قاچانغىچە ئوقۇمايمەن، مېنىڭدىن كىچىك باللار ھازىر ئۈچىنچى سىنىپقا كۆچتى.

— چۇرقىراشماڭلار! — دەپ ۋارقىرايدۇ ئانىسى باللىرىغا ئاچچىق بىلەن، — كىيىمىڭلارنىغۇ يامىغلى بولار، قورسىقىڭلارنىچۇ؟ گۆش كۆرمىگىلى بىر ئاي بولدى، ياغ دېگەن قان بىلەن باراۋەر بولۇپ كەتتى، مۇنۇ قوناقمۇ 3 - ئايغىچە ئارانلا يېتىدۇ، نەق پۇل تۆلىمىسە نورما بەرمەيدىكەن...

— قويساڭچۇ، خوتۇن، باللارنى ئەنسىزچىلىككە سېلىپ نېمە قىلىسەن؟ خۇشال بولغىلى قويغىن...

— بىزگە خۇشاللىقنى كىم قويۇپتۇ...

ئايال غەزەپ ۋە ئەلەم بىلەن شۇنداق دەيدۇ - دە، چوڭ قىزىنى باشلاپ، گەمىدىكى كۆكتاتلىرىنى يوقلىغىلى چىقىپ كېتىدۇ.

تۇرغان لېۋىر كۆپچىلىككە ئارىلاشمايدۇ، ئارىلاشسىمۇ گەپ قىلمايدۇ، كورەك جۇۋىسىغا ئورىلىۋېلىپ، ماگىزىن ئالدىدا

ياكى ئاتخانا ئالدىدا تامغا يۆلىنىپ بىردەم ئولتۇرۇپ گەپ تىڭشايدۇ - دە، ئۆزى ياسىۋالغان ئاچچىق تاماكىسى بىلەن ئولتۇرغانلارنى مېھمان قىلىدۇ. بىرىدىن بىرەر پارچە گېزىت قەغىزى سورىۋالىدۇ - دە، ئۇنى دۈگىلەك قىلىپ ئورىۋېلىپ، تاماكا خالتىسىغا يۆگەپ يانچۇقىغا سالىدۇ ۋە ئانچە - مۇنچە غىڭشىپ ناخشا ئېيتىپ ئۆيىگە قايتىدۇ. مانا بۇ ئۇنىڭ سىرتقا چىقىپ تاپىدىغان خۇشاللىقى...

— تۇرغان، ھاي تۇرغان! — بىرى ئەتىگەندىلا قاتتىق ۋارقىرىدى.

— بۇ بەرىزغۇ؟ — دېدى ئايالى دېرىزىدىن قاراپ، — يېنىدا بىرى بار، ئەتىگەندە نېمە بولغاندۇ؟

تۇرغان ئېرەنسىزلىك بىلەن پىيمىسىنى پۇتىغا ساپتى - دە، جۇۋىسىنى يېپىنچاقلاپ تالاغا چىقتى ۋە سۇپىدىن چۈشۈپلا بەرىزگە سالام بەردى:

— قېنى ئۆيگە، قېنى، ئاتتىن چۈشەيلى! — دېدى ئۇ كۈلۈپ تۇرۇپ:

— ئاڭلىغانسەن؟ — دېدى بەرىز ئاتنىڭ تىزگىنىنى تارتىپ، سول قولىدىكى قامچىسى بىلەن ئېگەر بېشىغا تايىنىپ تۇرۇپ، — دۈيىمىزگە يۇقىرىدىن كادىرلار چۈشتى، مانا بۇ كىشى بىزنىڭ شياۋدۈيگە مەسئۇل بولۇپ چۈشكەن كادىر ئىمىنجان!

— ئاڭلىماپتىكەنمەن، — دەپ كۈلدى تۇرغان بىر قولى بىلەن گەدىنىنى سىلاپ تۇرۇپ، — ياخشى بوپتۇ، ناھايىتى ياخشى بوپتۇ، قېنى ئەمىسە ئىمىنجان كادىر ئۆيگە كىرەيلى!

— لۇشيەن تەربىيەسى يۈرگۈزگىلى كەلدۇق! — دېدى ھېلىقى كادىر تۇرغانغا بىپەرۋا كۆز تاشلاپ قويۇپ.

— ھەممە ئەزالار يىغىنغا كېلىۋاتىدۇ، سىز بارمىدىڭىز، بولمايدۇ يولداش، پۈتۈن جۇڭگو خەلقى «لىن»نى، كۇڭزىنى پىپەن قىلىۋاتىدۇ، ئىنقىلاب قىلىۋاتىدۇ، سىززە

شەخسىيەتچىلىك قىلىپ ئۆيىنىلا چۆرگىلەيسىزكەن!

— تاۋىم يوق، قىزىم قاتنىشىۋاتىدۇ، سوغۇق چۈشۈپ قېلىپ!...

— قويۇڭ، يولداش تۇرغان! — دېدى ھېلىقى كادىر ئۇنىڭ گېپىنى ئۈزۈپ تاشلاپ، — سوتسىيالىزم قۇرۇشقا تاۋىڭىز يوق، كاپىتالىزم يولىغا مېڭىشتا تايغاندەك سەكرەيسىزكەنغۇ؟ بەرىز دۈيجاڭ سىزنى تازا چۈشىنىدىكەن، ھەيران قېلىۋاتامسىز؟ يولداش بەرىز سىلەرنىڭ دۈيگە يېڭىدىن دۈيجاڭ بولۇپ سايلاندى، بۇرۇنقى دۈيجاڭ دادۇي ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرى، ياچېيكا شۇجىسى بولۇپ ئۆستى! دۈيجاڭنىڭ قوشنىسى ئىكەنسىز، بۇنىڭدىن كېيىن ھايت دېسە، ھۇيت دەپ تۇرۇڭ!

تۇرغان قۇلىقىغا ئىشەنمەي داڭقېتىپلا تۇرۇپ قالدى، ئۇنىڭ بېشى قېيىپ، كۆزى قاراڭغۇلاشقاندەك بولدى:

— ياخشى بوپتۇ، — دېدى ئۇ زورغا كۈلۈمسىرەپ، — قېنى، ئاتتىن چۈشەيلى ئىمىنجان كادىر، بەرىز دۈيجاڭ!

شۇ چاغدا بەرىزنىڭ ئايالى تونۇر بېشىدا پەيدا بولدى.

— بۇلارنىڭ قىلمىغان ئەسكىلىكى قالمىدى كادىر. كۆڭزى دەپ مۇشۇ تۇرغان ئېزىلەشنى دېسە بولىدۇ، ئايالچۇ، ئەتىدىن - كەچكىچە سوتسىيالىزمنى تىللايدۇ، بىزلا بۇلارنىڭ زۇلۇملىرىغا چىدىدۇق، زەردى بار ئادەم بولسا، ئۇلارنىڭ قورۇ - جايىغا ئوت قويۇۋېتەتتى!

— ئايالLار ئىچىدە سەركىلىك رول ئويناڭ يەڭگە! — دېدى كادىر بەرىزنىڭ ئايالىغا قاراپ كۈلۈپ، — ياخشى سۆزلەيدىكەنسىز. نەزەرىيە قوشۇنىنىڭ ياخشى ئەزاسى بولۇشقا لايىق ئىكەنسىز!

تۇرغاننى يۆتەل تۇتۇپ كەتتى، بۇ قېتىم ئۇنى ئايالى بىلەن قىزى قولتۇقلاپ ئارانلا ئۆيگە ئەكىردى.

4

تۇرغان شياۋدۇي ئىشخانىسىدىن قاراڭغۇ چۈشكەندە قايتىپ كېلىپ، بوسۇغىدا تامغا يۆلىنىپ بىردەم تۇردى ـ دە، دېمىنى تۈزىۋېلىپ موخوركا ئورىدى.

— نېمانچە چەككۈلۈك، ئىسنى يۇتقاندا غەم قاچىدىغاندەك، — دېدى بېشىنى چېكىلەپ ياتقان ئايالى ئىنجىقلاپ تۇرۇپ، — قەرز يىغىدىكەن دەمدۇ، نېمە؟

تۇرغان بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى. ئۇنىڭ چىرايى كۆكەرگەن، ئىككى قوۋۇزى ئولتۇرۇشۇپ كىرىپ كەتكەن، شالاڭ ساقال ـ بۇرۇتلىرى، ئۆسكىلەڭ چاچلىرى ئاقارغان، يۈزىدىكى گىرەلەشكەن قورۇقلىرى تېخىمۇ چوڭقۇرلىشىپ، يوغان كۆزلىرى نۇرسىزلىنىپ قاڭشارلىق بۇرنى ئىنچىكە قىڭراق بىسىدەك بولۇپ قالغانىدى، تاماكا تۇتاشتۇرۇش ئۈچۈن ياققان سەرەڭگە يورۇغاندا، چىرايىدىكى ئاشۇ قېرىلىق ئالامەتلىرىنى تېخىمۇ ئوچۇق كۆرگەن ئايال ئۆزىنىڭ ئون يەتتە يىللىق ھەمراھىنىڭ كۆڭلىنى ياسىماقچى بولۇپ:

— نېمانچە غەم قىلاتتىڭىز، قورۇ ـ جاينى تۇتۇپ بېرەيلى، شۇنىڭ بىلەن قەرز تۈگەيدۇ. دادام بىزنىڭكىگە كۆچۈپ بېرىۋېلىڭلار، ئىككى ئۆينىڭ قۇرۇق ئۇنى بىر ئۆيگە ئاش بولىدۇ، بارنى تەڭ كۆرۈپ كۈن ئۆتكۈزەرمىز دەۋاتىدۇ. جاي بىلەنلا غەمدىن خالاس بولساق، ئالسا ئالامدۇ، قەرزگە تۇتۇپ بېرەيلى، — دېدى.

— كېلەر يىلى نېمىنى تۇتۇپ بېرىمىز خوتۇن؟

— يەنە مىڭ سوم يىغىلغىچە، باللار چوڭ بولۇپ قالار...

تۇرغان تاماكىنى قاتتىق شورىدى ۋە ئارقىدىنلا مەيدىسىنى تۇتۇپ يۆتەلدى. باللىرى دۈمبىسىگە شاپىلاقلىدى. ئايالى

قايناق سۇ ئىچۇردى، لېكىن توختىمىدى. ئاخىرىدا ھۆ بولدى، ئايالى داس تۇتۇۋىدى، ھۆ بىلەن قان كەلدى. ئايال ئېرىنىڭ پېشانىسىنى ئالىقانلىرى بىلەن تۇتتى ۋە ئۈن سېلىپ يىغلىۋەتتى.

— قاچانغىچە دەردىڭىزنى ئىچىڭىزگە يۇتىسىز؟ ئۆزىڭىزنى شۇنچە كۆتۈرۈشلۈك دەمسىز؟ چۆپىنىمۇ، كۆكتاتلارنىمۇ، باغدىكى دەرەخلەرنىمۇ ساتايلى، دوختۇردا يېتىپ داۋالىنىڭ!

ئانىسىنىڭ يىغىسىغا قاراپ بالىلىرىمۇ يىغلاشتى.

ئەتىگەنلىكى ئۈچ ئات قوشۇلغان ھارۋا تۇرغاننىڭ ئىشىكى ئالدىدا توختىدى. ھارۋا يېنىدا ئاتلىق تۇرغان بەرىز ئالدىغا ئارانلا مېڭىپ چىققان تۇرغانغا بۇيرۇق قىلدى:

— ئاتخانىنىڭ ئۆگزىسىدە بېدە قالماپتۇ، ئاتلار بىر - بىرىنىڭ قۇيرۇقىنى يېگىدەك بولۇشتى. قەرزىڭ ئازراق بولسىمۇ ئازايسۇن. ئۆگزەڭدىكى چۆپۈڭنى قەرزگە ھېسابلاپ ئۆتكۈز!

— سېتىپ... سې... تىپ داۋالىناي، دېگەن، — دېدى تۇرغان لەۋلىرىنى تەستە مىدىرلىتىپ.

— ئۇچىغا چىققان شەخسىيەتچىسەن! — دېدى بەرىز قامچىسىنى پۇلاڭلىتىپ، — دەريادا سۇ بولسا، ئېرىقتا سۇ بولىدۇ! — سەن كېسەل بولساڭ شەخسىي ئىش. دۆلەتنىڭ ئاتلىرى نېمە يەيدۇ؟ دۆلەتنىڭ چوڭ ئىشىغا بىر قېتىم بولسىمۇ كۆڭۈل بۆلسەڭچۇ؟

ئۇنىڭ قول ئىشارىسى بىلەن ھارۋىدىكىلەر ئۆگزىگە سەكرەپ چىقىپ، مايسىدەك كۆپكۆك چۆپنى ساناپ تاشلاشقا باشلىدى:

— دۆيجاڭ بىر بېغىنى ئىككى باغقا ھېسابلايلى، — دېدى بىر يىگىت يوغان بىر باغ چۆپنى شەرەت قىلىپ، — تۇرغان ئاكام ھالال ئەمگەك قىلىپ باغلاپتۇ، بىزمۇ ھالاللاپ ئالايلى.

— سۆزلىمە، «پۈتمىگەن قەرزگە پوق ئال» دېگەن گەپ بار، ئامالىنىڭ يوقىدىن پۈلغا چېقىۋاتىمىز. مۇسادىرە قىلىنىۋالىدىغان چۆپ بۇ. تۇرغان بېغىغا چۆپ تەرمىدى، دۈينىڭ ئېتىزىدىن ئوغرىلاپ ئەكەلگەن!

ئاغزى گەپكە كەلمەي جالاقلاپ تىترەپ تۇرغان ئايال تەستە سورىدى:

— ئىسىت، ئىسىت! ئوسمىدەك چۆپ ئىدى، بازارغا ئاپارسا، بىر سومدىن ئالاتتى، بېغى قانچىدىن بولىدۇ، ئەمدى!

— ئەل نەرخى! — دېدى بەرىز قوپاللىق بىلەن، — قانچىدىن بولاتتى؟ بىزگە ئالتۇن جىڭلاپ بېرىۋاتقىنىڭىز يوق. باھا تالىشىپ كەتكىنىنى تېخى! بېغى ئون تىيىن! بىر مىڭ ئۈچ يۈز ئون تۆت سومدىن يىگىرمە سومنى ئېلىۋەتسەك، بىر مىڭ ئىككى يۈز توقسان تۆت سوم قالىدۇ!

— باللار تاتىلاشتۇرۇپ تۇرۇپ، دەردىمىزگە دەرمان بولارمىكىن دەپ يېپىتىپ قۇرۇتۇپ باسقانىدى، ئىسىت! باللارغا بولسىمۇ ئىچى ئاغرىسا بولماسمىدى!

ئۇنىڭ نالىسىگە جاۋاب بېرىش ئۈچۈن بەرىزنىڭ ئايالى تونۇر بېشىغا چىقتى:

— سېنىڭ ئوغرى كۈچۈكلىرىڭگە ئىچ ئاغرىتىپ، قەرزىڭنى كۆتۈرۈۋەتسە بولاتتىمۇ ئەمىسە، ۋوي كۈڭزىنىڭ پۈشتى، لىن بياۋنىڭ غالچىسى، كوللېكتىپقا قارشى تۇرغىنىڭ «ئۆزۈڭنى تۈت، ئەدەپكە قايت» دېگىنىڭ، كۆرىسەن تېخى، بۇرنۇڭنىڭ نوخلىسىنى ئالىدىغان چاغلار كېلىۋاتىدۇ!

ھارۋا يۈرۈپ كەتتى. ھويلىدا تۇرغاننىڭ يالىڭاچ باللىرى چېچىلغان چۆپلەرنى تېرىپ، يۈگۈرۈشۈپ يۈرۈشەتتى. باللار ئاشۇ بىرنەچچە سىقىم چۆپ بولسىمۇ بىر يەرگە دالدا بولىدۇ، دادىمىزغا ئارام بولىدۇ دەپ ئويلايتتى.

5

شۇ كۈنى تۇرغان لېۋىر ھال ئېيتىش ئۈچۈن بۇرۇنقى دادۇي شۇجىسى ئاۋۇت قارىۋاينىڭ ئۆيىگە باردى. ئاۋۇت قارىۋاي چا بۇرۇت، تىمەن، كۆزلىرى يوغان، گەپلىرى كەسكىن ئادەم، ئۇ ھازىر شياۋدۇينىڭ كەمبەغەل دېھقان، تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار جەمئىيىتىنىڭ مۇدىرى. ئۆزى ئاتخانىدا ئات باقىدۇ. ئۇ تۇرغانىنىڭ قىسقا، لېكىن جانغا تېگىدىغان نالىسىنى ئاڭلاپ:

— قەرزدارنى دۈشمەن دەۋالسا بۇ ئاقمايدىغان گەپ، بەرىز دېگەن ساختىپەزگە دۈيجاڭلىق تەگكەندىن كېيىن نېمە بولماقچى، باشقىسىنى باشقا كەلگەندە كۆرەيلى، ساڭا بىر ھارۋا جايلاپ بېرەي، كۆكتاتلىرىڭنى سېتىۋال، خاڭغا ئاپارغىن، يە بولمىسا، ئاۋۇ دەريانىڭ ئۇ قېتىدىكى كان كولاۋاتقانلارغا ئاپارغىن. ئەمما ئاگاھ بولغىن، — دېدى.

ھارۋىنى كېچىسى ئەكىلىپ بەردى. تۇرغان باللىرى بىلەن پۇسۇرلاپ يۇرۇپ تاغارلارغا ياڭيۇ، پىياز، سەۋزىلىرىنى قاچىلىدى ـ دە، توخۇلىرىنىمۇ سېۋەتكە سېلىپ ھارۋىغا باستى. دالاندىكى ئىككى پارچە كونا كىگىزى بىلەن ھارۋىنى ياخشىلاپ چۈمكىدى، ئۆزى ئۆكۈزنى يېتىلەپ ھويلىدىن شەپە بىلدۈرمەي ئاچىقتى. ئۇ ھارۋىنىڭ ئۈستىدە شۈمشىيىپ ئولتۇرۇۋېلىپ، كۆزلىرىنى چىڭ يۇمۇپ، ئۆزىگە ھەمراھ بولۇپ كېتىۋاتقان قىزىنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ باراتتى:

— تارازىنى سەن تۇت، پۇلنى مەن ئالاي، — دېدى قىزى خۇشال بولۇپ دادىسىغا يۆلىنىپ، — پىيازمۇ، سەۋزىمۇ خىل، ئاپام بېچارىنىڭ ئەمگىكى بىكار كەتمەيدىغان بولدى. ھېسابلاپ كۆرسەم، بىر يۈز ئەللىك سومدەك پۇل بولىدىكەن. ياناشىمىزدا كالا گۆشىدىن بولسىمۇ بىر كىلو سېتىۋالايلى، ئۆكىلىرىم بىر

گۈشلۈك غىزا يەۋالسۇن، قالغان پۇلنى ئېلىپلا مەن سېنى چوڭ دوختۇرغا ئەكىرىمەن !...

تۇرغان مىيىقىدا كۈلۈپ قويدى...

ئۇلار ئۆكۈز هارۋىنىڭ ئاستا ماڭغىنىغا رەللە بولۇشاتتى ــ يۇ، لېكىن ئۆكۈزنى ئۇرغۇسى كەلمەيتتى. چۈنكى، بۇ ئۆكۈز ئۇلارنى قىيىنچىلىقتىن قۇتۇلدۇرىدۇ. ئۆكۈز ئۇلارغا گويا ئۆيىگە دۆۋىلىنىپ قالغان بالايىئاپەتنى بارسا كەلمەس بىر يەرگە ئاپىرىپ، تۆكۈۋېتىشكە كېتىپ بارغاندەك بىلىنەتتى. قىز هېلىدىن ــ هېلىغا ئۆكۈزگە ئوت ۋە باش قوناقلارنى بېرەتتى. ئۆكۈزنىڭ ئۇزۇن كىرپىكلىرىدىكى قىرووۋلارنى يېڭى بىلەن سۈرتۈپ قوياتتى...

ئۇلار كۈن بىلەن دەريا بويىغا يېتىپ كېلىشتى...

تۇرغان لېۋىرىنىڭ ئايالى دالاننىڭ ئوتتۇرىسىغا يېرىم پارچە كىگىزنى سالدى ــ دە، بالىلىرىنى شۇ يەرگە جايلاشتۇردى. ئۆزى بولسا مەشنىڭ بىقىنىغا ئاشلانغان ئۆچكە تېرىسىنى سىلىۋېلىپ بىردە قىيسايدى، بىردە زوڭزايدى، لايدىن ئۇ يەر ــ بۇ يېرىگە ياماق سېلىنغان مەشكە مەدەكنى ئۈزۈلدۈرمەي قالاپ تۇردى. ئاخشاملىققا «هاردۇق ئېشى» ئېتىش ئۈچۈن ئاپىسىنىڭ ئۆيىدىن ئەكەلگەن ئۈچ پاتمان ئۇننى كىچىك تەڭنىگە بېسىپ قويدى، قورۇتۇلغان كۆكباش، ماش پۇرچاق ۋە قۇرتلارنى، چامغۇر ــ پىيازلارنى ئاقلاپ تەييار قىلىپ قويدى. ئۇ دېرىزىدىن غۇۋا چۈشۈۋاتقان يورۇقتا قاراپ، كۈن ئولتۇرۇشقا ئاز قالغانلىقىنى پەرەز قىلدى.

ـــ بۇ ئادەم ئەتىگەنىرەك سېتىلىپ بولسا قولۇمدا هارۋىنىڭ بارىدا بىر هارۋا كۆمۈر باسقاچ كېلىمەن، دەۋاتاتتى. مۇنۇ بەرىز قانجۇقتىن قورقۇپ كەچرەك كېلەي دېگەن ئوخشايدۇ. هەي ئىست ! قىزىم سوغۇق يەپ قالىدىغان بولدى، دادىسىنىڭمۇ ئوبدانلا تاۋى يوق، يېتىپ قالمىسا بولاتتىغۇ ! ـــ دېدى ئۇ ئۆز ــ ئۆزىگە.

— مىنىڭلار تۇتۇۋالدىمۇيا! — دېدى سەككىز ياشلىق ئوغلى جامال ئانىسىغا جاۋاب بېرىپ.

— ئاغزىڭغا تاش! — دېدى ئايال قولىغا لاخشىگىرنى ئېلىپ، — سەن شۇم ئېغىزنىڭ تىلىنى داغلىمىسام، ۋوي!

بالا سوغۇق ۋە يالىڭاچ سارايغا قاچتى.

— چىق دەيمەن، پوكىنىڭغا سوغۇق ئۆتىدۇ! — دەپ ۋارقىرىدى ئايال خىرىلداپ، — بوينۇڭنى ئۈزۈۋېتىمەن ھېلى!

ئۆيگە قۇرۋانگۇل، غۇنچىگۇل، كامالىدىنلار كىرىپ كېلىشتى، ئۇلار پالتىسىنى كۆتۈرۈپ، دادىسىنىڭ ئورنىغا ئوتۇن تېرىپ كېلىش ئۈچۈن چىقىپ كەتكەن. ئۇلارنىڭ ئېچىلىپ قالغان تىزلىرى خورازنىڭ تاجىدەك قىزىرىپ كەتكەنىدى.

— ئىشتاننى يەنە شاققا ئىلىندۇرۇپسەن - ھە، كامال! — دەپ ئون ياش ئوغلىغا كايىدى ئايال تەرىنى تۇرۇپ.

— ئىلىندۇرمىدىم، ئىلىۋالدى! — دېدى كامال كۈلۈپ، — كۆتەك چانىغاندىكىن، شاخنىڭ يېنىغا بارىدىغان ئىش ئاپا، بارغاندىكىن ئىلىنىدىغان ئىش، ئىلغاندىكىن ئاخشاملىققا يامايدىغان ئىش!

ئايال ئوغلىنىڭ سۆزمەنلىكىگە كۈلدى.

— يامغۇچىلىكى قالمىدى، — دېدى غۇنچىگۇل كۈلۈپ، — يىپنى چىڭراق تارتساڭ، تىككەن يېرىڭ يىرتىلىدۇ. كامال مەيلى، دادام ساڭا ئىشتانلىق ئەكىلىدۇ!

— داداڭلار سىلەرنىڭ قوسىقىڭلارنى باقىمەن دەپ باشقىلارغا بوسۇنچۇق بولۇۋاتىدۇ، — دېدى ئانىسى پېشانىسىنى تۇرۇپ، — قاراڭلار، سىلەرنى باقىمەن دەپ ئەللىككە كىرمەي تۇرۇپ، بوۋاي - موماي بولۇپ كەتتۇق! سىلەر ئىزا تارتماستىن كىيىمنىڭ غەلۋىسىنى قىلىۋاتىسىلەر تېخى!

— دادام داۋالانسۇن! — دەپ جامالنىڭ قاپقارا چاچلىق چوگىلەك بېشىنى باغرىغا باستى قۇرۋانگۇل، — جېدەل

قىلمايسەن ـ ھە، ساقام !

قاراڭغۇ چۈشتى، ھارۋا ئاۋازى ئاڭلانمىدى. ئايال بالىلىرىنى ئۇخلىتىپ قويۇپ تالاغا چىقتى، ھارۋىدىن دېرەك بولمىدى. ئۇ كېچىچە كىرپىك قاقماي يولغا قارىدى، ھارۋا كەلمىدى.

ئايال ئەتىگەنلىكى بالىلىرىغا زاغرا بىلەن چاي بەردى. جوزىنىڭ ئوڭ بۇرجىكىدىكى تۇرغان لېۋىر ئولتۇرىدىغان جاي بوش قالدى. ئايالنىڭ گېلىدىن غىزا ئۆتمىدى:

— سەن ئۇكىلىرىڭغا قارىغىن قۇرۋانگۇل، غۇنچىنى ئەگەشتۇرۇپ دەريا بويىغا بېرىپ كېلەي.

— جىرىڭ ـ جىرىڭ سوغۇق، ئۇششۇپ قالىسەن ئاپا ! — دېدى قىزى نارازى بولۇپ.

— رەللە بولۇپ ئۆلگەندىن كۆرە، ئۇششۇپ بىراقلا ئۆلەي ! — دېدى ئانا باشلىرىنى كونا تور ياغلىق بىلەن ئوراۋېتىپ.

شۇ چاغدا ئۆيگە كىيىم ـ كېچەك، قاش ـ كىرپىكى ئاپپاق قار بولۇپ كەتكەن ھالدا بەختىگۇل كىرىپ كەلدى.

— داداڭ قېنى قىزىم؟ — ئايال قىزىنىڭ مۇرىسىدىن ئاستا سىلكىپ سورىدى.

— سولاپ قويدى ! — دېدى قىز ئالىقانلىرى بىلەن يۈزىنى تۇتۇپ، ئۆزىنى ئانىسىنىڭ قۇچىقىغا ئېتىپ بۇقۇلداپ يىغلاپ، — ھارۋا، ئۆكۈز، كۆكتاتلارنىڭ ھەممىسىنى مۇسادىرە قىلىۋەتتى !

— كىم؟

— گۇڭشېنىڭ مىنبىڭلىرى !

— ئۇقتۇرۇپ دېگىنە، يىغاڭنى كېيىن يىغلىۋال قىزىم، زادى نېمە بولدى؟

قىز بىردەم ئۆپكىلەپ ـ ئېسەدەپ توختىدى ـ دە، ئەھۋالنى قىسقىچىلا ئېيتتى: ئۇلار دەريا بويىغا بېرىپ كېمە ساقلاپ خېلى تۇرۇپتۇ. ئاخىر مۇز بىلەن ئەپلەپ ئۆتۈۋاپتۇ.

يېزا بازىرى ئەمدىلا باشلىنىشىغا گۇڭشېنىڭ قوراللىق مىنبىڭلىرى كەپتۇ. ئېپى بارلار قېچىپ قۇتۇلۇپتۇ، تۇرغان لېۋىر قىزىنى خاتىرجەم قىلىپ:

— ئەھۋالنى ئېيتىمەن، كېسەل داۋالىتىمەن، مانا دوختۇرنىڭ خېتى، ھايانكەشلىك قىلمىدىم، بېغىمغا تەرگەن كۆكتاتلىرىم دەيمەن، ئادەم بالىسى بولغاندىكىن، راست گەپكە ئىشىنەر! — دەپتۇ، لېكىن مىنبىڭلار قاچقانلارنى قوغلىماپتۇ، بىرىنچى بولۇپ تۇرغاننى تۇتۇپتۇ.

— ماڭ!

— ئۇكىلىرىم مەن...

— سۆزلىمەي ھەيدە ھارۋاڭنى!

— مەن بىر نامرات... ئۇكىلىرىم...

— نېمە؟ ھازىر كىم نامرات ئىكەن؟ ياخشى ئادەم بۇ يەردە قاغا پوق يېمەستە تەمتىلەپ ھارۋىسىنى سۆرەپ يۈرمەيدۇ!

— ھەي، مەن بىر گۇڭشې ئەزاسى، مۆمىن بىر ئەزامەن!...

— ھەيدە، گەپ تۈگىدى! — بىر مىنبىڭ ھارۋىنىڭ بېشىنى كەينىگە بۇراپتۇ، بىرى تارازىنى دەسسەپ يانجىپ دەرياغا تاشلىۋېتىپتۇ. تۇرغان بېرىپ ھارۋىغا ئېسىلغانىكەن، مىنبىڭ ئۇنى ئىتتىرىۋېتىپ ئوڭدىسىغا يىقىتىۋېتىپتۇ. تۇرغان ئورنىدىن ئارانلا تۇرۇپتۇ-دە، يۆتىلى تۇتۇپ ئولتۇرۇپ قاپتۇ. خېلى ئۇزاقتىن كېيىن، ئۇلار گۇڭشې مىنبىڭ جىخۇيبۇسىغا كەپتۇ. تۇرغاننى «مىڭبىڭغا ياندى» دەپ سوغۇق ئۆيگە سولاپ قويۇپتۇ. مانا ھازىر قىز دادىسىغا تاماق ئاپىرىشقا كەپتۇ.

ئەھۋالنى ئاڭلاپ ئانىسىنىڭ كۆزلىرىدىن مۆلدۈرلەپ ياش تۆكۈلدى:

— قاچانغىچە ياش تۆكىمىزكىنتاڭ، — دېدى ئۇ ئۇزاق يىغىدىن كېيىن ئېسەدەپ تۇرۇپ، — يۈگۈر قۇرۋانگۈل، ئاۋۇت مۇدىرنى باشلاپ كەلگىن. بىزنىڭ مۇنۇ ھالىمىزنى شۇ ئادەم يەنە بىر كۆرسۇن، يەنە بىر قېتىم ئاتىدارچىلىق قىلسۇن!

ئاۋۇت قارىۋاي ئەھۋالنى ئۇقـقاندىن كېيىن، گـۇڭشىيغا باردى. ئۇ كەچقۇرۇن بىھوش ياتقان تۇرغان لېۋىرنى هارۋا بىلەن ئۆيىگە ئەكەلدى. ئاۋۇتنىڭ چار بۇرۇتى تىك - تىك بولۇپ كەتكەنىدى.

— بەرىبىر بىلەن ئاۋۇ شۇجى بولغان خاۋارىچىنىڭ ئىشى، — دېدى ئۇ تۇرغاننىڭ ئايالىغا ئەھۋالنى مەلۇم قىلىپ، — مېنىڭ تۇرغانغا هارۋا بەرگىنىمنى بىر ئالا قاغا ئۇلارغا يەتكۈزگەن، ئۇلار ئەتەيلەپ مېنىڭ ئىشىمنى ئىشقا سالغان. مانا ئەمدى تۇرغانغىمۇ، ماڭىمۇ بولدى. مېنىڭ گەدىنىمگە بىر ئۆكۈزنى يازدى، ئۆكۈزنى ئۇلار ئۆزلىرى سويىۋېتىپ، تالادا بوغۇلۇپ قاپتىكەن، بوغۇزلاپ قويدۇق دەيدۇ، تېخى!

تۇرغاننىڭ ئۆيىچى يالىڭاچلانغان، ھەتتا ھېلىقى ئىككى پارچە كىگىزنىمۇ بەرمىگەنىدى. تۇرغان كۆكىرىپ كەتكەن، كالپۇكلىرى كەس - كەس يېرىلغان ھالدا بورا ئۈستىگە راسلانغان ئورۇندا ئېغىر تىنىپ ياتاتتى، ئۇنىڭ بالىلىرى يىغا - زار بىلەن دادىسىنى ئورىۋالغان، ئايالى بولسا ئېرىنىڭ چېكىلىرىنى ئۇۋۇلاپ ئولتۇرۇپ، ئەلەملىك كۆز ياشلىرى بىلەن جاپاكەش ھەمراھىنىڭ يۈزلىرىنى نەمدەپ نالە قىلاتتى:

— ئاۋۇت ئاكا، ئېيتىڭا، نېمىشقا پېشكەل بولسىلا بىزگە چاپلىشىدۇ، نېمىشقا بىز دەكلەرنىڭ ھالىغا يېتىدىغان ئادەم چىقمايدۇ، بىز ئەمدى قانداق تىرىكچىلىك قىلالايمىز؟

6

تۇرغان لېۋىر شۇ ياتقىنىچە 4 - ئاينىڭ ئاخىرى ئارانلا ئۆرە بولالىدى. ئۇ ئۆزىنى بىر بىلىپ، بىر بىلمەي ياتقان كۈنلەردە، ئۇنىڭ ئائىلىسىدە چوڭ ئۆزگىرىشلەر بولدى. ئۇنىڭ قورۇ - جايى توققۇز يۈز سوم باھالىنىپ، قەرزى ئۈچۈن دادۇيگە ئېلىندى. باغدىكى ياغاچ - تاشلىرى ئىككى يۈز سومغا

ياردى. تۇرغاننىڭ گەدىنىدە يەنە بىر يۈز توقسان تۆت سوم قەرز قالدى. ئۇ هازىر قېيىنئاتىلىرى بىلەن بىر ئۆيدە تۇرۇۋاتىدۇ. ئۇنىڭ بىساتىدا بىر سومغا يارىغۇدەك بىر نەرسە قالمىغان، بۇ يىل ئىشلەپ نومۇر ئۆتكۈزگۈدەك كۈچ - قۇۋۋىتىمۇ تۈگىگەندى. ئۇ ئويلىنار - ئويلىنار، ئاخىر بىر قارارغا كەلدى - دە، ئۆزىنىڭ ئىلتىماسىنى مەلۇم قىلىش ئۈچۈن، ھېلىقى ئىمىنجان كادىرنىڭ ياتىقىغا كەلدى. كادىرنىڭ ياتىقىدا مەشكە ئېسىلغان قازاندا گۆش قايناۋاتاتتى. تۇرغان لېۋىر هاسىغا تايىنىپ، ئىشىك تۈۋىدە ئۇزاق تۇردى، ئاخىر دادۇي شۇجىسى ئۇنىڭغا قارىدى - دە، مازاق قىلدى:

— هوي، بىزگە قارانچۇق بولغىلى كىردىڭمۇ، گېپىڭ بولسا قىلمامسەن؟

— قارىسام، بوش ئەمەسكەنسىلەر، — دېدى تۇرغان كۈلۈمسىرەپ، — نېمە گېپىمىز بولاتتى. هال ئېيتىمىز شۇ...

— ئېيت، ئەمما گەپنى سوزما، — دېدى ياش شۇجى ۋاقىتسىز سالغىلى باشلىغان قورسىقىدىكى پوتىسىنى بوشىتىپ تۇرۇپ.

— ئىككى ئىش بىلەن كەلدىم، — دېدى تۇرغان گېپىنى سوزماستىن، — مەن هازىرغىچە دۆي بىلەن سودىلاشماي كەلگەنىدىم، ئەمما ئەمدى سودىلاشمىسام بولمىدى، ئۆيۈم ئەرزان باهالىنىپ قاپتۇ. باشقىسىنى قويىاي، بەرىزنىڭ ئۆيىگىلا سېلىشتۇرىمەن. مېنىڭ ئۆيۈم تۆت ئېغىز، هەربىرىدە بەش تالدىن قارىغاي لىم، پېشايۋاننىڭ ياغاچلىرىمۇ قارىغايدىن، مەن ياغاچقىلا ئالتە يۈز سوم نەق پۇل تۆلىگەنىمەن. مېنىڭ شۇنچە كاتتا جايىم توققۇز يۈز سوم باهالىنىدىكەنۇ، بەرىزنىڭ ئۈچ ئېغىز ئۆيى، كىچىككىنە پېشايۋان، تار هويلا، ئالىقاندەك بېغى بىر مىڭ سوم باهالىنىدىكەن. بەرىز جايىنى سېتىپ مېنىڭ جايىمنى پۇل قوشمايلا ئېلىۋاپتۇ، بۇ قانداق هەقىقەت؟

— هە، يەنە بىر پىكرىڭچۇ؟

— يەنە بىرىمۇ ئوخشاشلا پىكىر ! — دېدى تۇرغان زەردە بىلەن ھەممىرىلىپ ئولتۇرۇپ، — مەن گۇڭشېدىن چىقىمەن.
— نېمە ئۈچۈن؟ — ئىمىنجان كادىر دەرھال سورىدى.
— ئۇنىڭغا «نېمە ئۈچۈن؟» كەتمەيدۇ، كادىر ! — تۇرغان تىترەپ تۇرۇپ داۋام قىلدى، — مېنىڭ ئورنۇمدا سىز بولسىڭىز، خېلى بۇرۇنلا مۇشۇنداق قىلاتتىڭىز !
— شۇنداق بولسىمۇ سەۋەبىنى بىلگۈم كېلىدۇ.
— ئۇنداق بولسا ئاڭلاپ قويۇڭ ! — دېدى تۇرغان بار غەيرىتىنى تىلىغا يىغىپ تۇرۇپ، — قورسىقى تويمىغان ھويلىدىن ئىت جېنىدا لالما بولۇپ چىقىپ كېتىدۇ. مەن ئادەممەن، ئادەم بولغاچقا، ھالال ئەمگىكىمگە ئېچىنىۋاتىمەن. ساپلىق، ھالاللىق بىلەن ئەمگەك قىلىپ قەرزدار بولدۇم. مانا ئەمدى گۇناھكارمەن. بەزىدەكلەرچۇ؟ بىر قېتىم ھالال ئىش قىلمايدۇ: ئوغرىلايدۇ، بۇلايدۇ، تالايدۇ، باي بولىدۇ، دۆيجاڭ، ياخشى كادىر بولىدۇ. بەزىلەر كۆكلىگەن ئورۇندا بىزدەكلەر سارغىيىدىكەنمىز، شۇنىڭ ئۈچۈن گۇڭشېدىن چىقىپ كېتىمەن !
— قانداق چىقماقچىسەن؟ — دادۇي شۇجىسى مازاق بىلەن كۈلۈمسىرىدى، — سېنىڭمۇ ئاچچىقىڭ باركەنغۇ تېخى؟
— ئادەم ئىتقا ئۆزگەرسە ئاچچىقى كېلىدىغان بولۇپ قالىدىكەن. ياۋاشلىق بېشىمغا بالا بولدى. كۆپ بولسا ئۈچ-تۆت ئاي كۈن كۆرىمەن، ئۈچ-تۆت ئاي يامانلىق قىلغىنىمغا دوزاخقا كىرىپ كەتسەممۇ مەيلى. پىچاق سۆڭەككە يەتتى شۇجى. مەن سىلەرگە يالۋۇرغىلى كەلمىدىم، دەپ قويغىلى كەلدىم. بىرىنچىدىن، مەن ھازىردىن باشلاپ گۇڭشې ئەزاسى ئەمەس؛ ئىككىنچىدىن، جايىمنى توققۇز يۈز سومغا ساتمايمەن !
ئۇ شۇ گەپنى دېدى-دە، تىترىگەن پېتى ھاسىسىغا تايىنىپ ئورنىدىن تۇردى. ئۇ چىقىپ كەتكەندىن كېيىن شۇجى:

— بۇنىڭ تىلى چىقىپ قاپتۇغۇ - ھە؟ — دېدى.

— ئۆلگۈسى كەلگەن يىلان كۇندۇزى يول ماڭىدۇ شۇجى، — دېدى كادىر، — بەرىزنى ھايت دەپ قويساقلا، بۇنى ئوڭايلا ياۋاشلىتىپ قويىمىز!

7

ماي ئايلىرىنىڭ ئاخىرىدا بۇ قاپتاللار ئاجايىپ گۈزەللىشىپ كېتىدۇ. خىلمۇخىل گۈل - گىياھلار، تاشتىن تاشقا ئۇرۇلۇپ ئېقىۋاتقان شوخ بۇلاق سۈيى، يىراقتا كۆمۈش پاياندازدەك پارقىراپ ياتقان دەريا، ياپيېشىل جاڭگاللاردىن كېلىۋاتقان كاككۇك ئاۋازى، سۇلارنىڭ شارقىراشلىرى... مانا بۇلارنىڭ ھەممىسى تۇرغان لېۋىرنىڭ سولغۇن ۋە مىسكىن كۆڭلىگە ئارام، دىل يارىسىغا مەلھەم بولىدۇ. ئۇ چىمەنلىكتە سوزۇلۇپ ياتقاندا ئاززاق جېنى ئارام تاپقاندەك بولىدۇ. لېكىن، ئىچ - ئىچىدىن پۇۋۇلەپ چىقىۋاتقان يوتەل، يوتەل بىلەن چىقىپ كېلىۋاتقان بىر خىل يىرگىنچلىك بۇس ئۇنىڭ كېسىلىنىڭ ئوڭايلىقچە ياخشى بولمايدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ قويىدۇ - دە، ئۇ نۇرسىز كۆزلىرى بىلەن گۈزەل تەبىئەتكە تويماستىن قارايدۇ. ئۇنىڭ يېنىغا ئايالى كەلدى. ئۇنىڭ قولىدا يېڭىلا قاينىتىلغان سۈت ۋە ئىككى تۇخۇم بار ئىدى. ئايالى تۇرغاننى تاماقتا زورلىدى:

— ناشتا قىلىۋېلىڭا. غەم قىلماڭ، ئۆتۈپ كېتىدۇ. غەم قىلغۇدەك نېمىسى بار دەيسىز؟ قارىڭا، باللىرىمىزنىڭ ئىشلەۋاتقىنىنى، ئۇلار سالامەت بولسىلا ئوڭلىنىپ قالىمىز.

تۇرغان يان باغرىدا يېتىپ، قاراسۇنىڭ ئۇ چېتىدىكى تاللار ئارىسىدا ئىشلەۋاتقان باللىرىغا قارىدى. باللار شاخ - شۇمبىلار بىلەن ئۆزلىرى ئاچقان يەرنى چىتلاۋاتاتتى. تۇرغان باللىرى بىلەن مۇنۇ بۇلاق سۈيىنى نو بىلەن شۇ ياققا

ئۆتكۈزۈپ، تۆت ـ بەش مودەك يەرنى كۆكلەتتى. ئەنە شۇ يەرگە تېرىلغان قوناقلار بىر ئوتنىقىدىن چىقىپ، قاپقارا بولۇپ غول تارتماقتا. كاۋىلىرى چېچەكلىدى، ياڭيۇ، پىياز، باشقا كۆكتاتلىرىمۇ ئاجايىپ ئاينىدى. باللىرى يەنە قاراسۇ بويلىرىدىن، قاپتاللاردىن يەرلەرنى ئېچىپ، كەندىر، ئاپتاپپەرەس، ئابدىمىلىك، تاماكا، قوغۇن، تاۋۇزلارنى تېرىدى. قېيىنئاتىسى ۋە باشقا يېقىنلىرىنىڭ ياردىمى بىلەن ئۇ مۇشۇ قاپتالنىڭ ئاستىدىكى بۇلاق يېنىغا ئۆي ياسىۋالدى، توخۇ، غاز، ئۆردەك قىلدى.

— گۈڭشېدىن چىقىپ بۇ يەرگە كېلىۋالغانلىقىمىز ياخشى بوپتىكەن، — دېدى ئايالى كاككۇك گۈللىرىنى تۇرغاننىڭ قۇلاقچىسىغا قىستۇرۇۋېتىپ، — خېلىلا ئوڭلىنىپ قالدۇق، باللارغا بىر قۇردىن كىيىم قىلدۇق، سىزگە دورا ـ دەرمەك ئېلىۋاتىمىز. كېيىنچە پۇل يىغالىساق، ئۇچ ـ تۆت قوي ئېلىۋالايلى، گاداي بولساڭ مال بىلەن ئېيتىش، دەپتىكەن، بۇ يەر مالغا ئەجەب ئەپلىك ئىكەن.

تۇرغان كۈلۈمسىرىدى. قۇلاقچىسىنى كۆزىگە كىيىپ ئايالىنىڭ قاتمال ئالىقانلىرىنى سىلىدى:

— جىق قىينالدىڭ خوتۇن! جىق قىينالدىڭ! مەن سېنى قىيناپ قېرىتىۋېتىمەن، دەپ ئالغانمىدىم؟ ياق، سېنىڭ بىلەن بىللە لەززەتلىك تۇرمۇش ئۆتكۈزىمەن دەپ ئويلىغان. كۈچۈمگە ئىشەنگەن، كۈپۈرلۈق بولغان ئوخشايدۇ، مانا ئەمدى، قېنى ئۇ كۈچ، قېنى ئۇ لەززەت؟ ماڭا ئەلەم بولغىنى جايىمنىڭ بەرىزگە ئۆتۈپ كېتىشى بولدى! مەن ئاشۇ جاينى ياسايمەن دەپ، بىر ئاي ئۇخلىماي دېگۈدەك ئەمگەك قىلىپ زىڭلى بولۇپ كەتتىم خوتۇن، پۈتۈن كۈچ ـ قۇۋۋىتىم ئۆي بىلەن تۈگىدى، ھەي ئىسىت! ئۆيۈمدە، بىر مەرىكە ئۆتكۈزەلمىدىم، ئىسىت!

— باللار چوڭ بولۇۋاتىدۇ، يەنە قىلىۋالىمىز، بەرىزمۇ، ھېلىقى تەنتەك كادىر بىلەن دادۇي شۇجىسىمۇ بىر كۈنى

بېشىنى يەيدۇ، بىزنىڭ يۇقىرىغا يازغان ئەرزىمىز بۇ چاغقىچە تەگكەندۇر. خەپ، دادۇي شۇجىسى شۇنچىلىك بولىدىغان بولسا، جامالىمنى شۇجى قىلمايدىغان بولسا، كۆرۈپ تۇرسۇن!

تۇرغان خىرىلداپ كۇلدى ۋە سۇتنى بىرنەچچە يۇتۇم ئىچتى.

خېلىدىن بېرى، مۇشۇ جاڭگالدىكى چىم ئۆينى ماكان قىلىپ كېلىۋاتقان بۇ ئەر - خوتۇن بۇگۈن خاپىلىقنى نېرى قويۇپ، بالىلارنىڭ كەلگۈسى توغرۇلۇق پاراڭلاشتى.

8

دادۇي شۇجىسى ناھىيەدە ئېچىلغان يىغىندىن خاپا ھالدا قايتتى، ئۇ ئۆيىگىمۇ كىرمەستىن، ئۇدۇل بەرىزنىڭ ئىشىكىگە كەلدى - دە، غەزەپ بىلەن سۆزلەپ كەتتى:

— پۈتۈن نەتىجىمىز بىكارغا كەتتى. ھېلىقى تۇرغان دېگەن ئېزىلەش يۇقىرىغا خەت يازغىنىكەن، خەت يۇقىرىغا تېگىپتۇ. يۇقىرىدىن ناھىيەلىك كومىتېتنى قاتتىق تەنقىد قىلىپ خەت يېزىپتۇ، ناھىيەلىك كومىتېت شۇجىسى مېنى چاقىرىپ:

— نېمىلا بولسۇن، دۇيگە قايتۇرۇۋېلىپ كېلىڭلار، تەربىيە بېرىڭلار، دېدى. بۇگۈندىن قالدۇرماي ئۇنى ئۆز ئۆيىگە كۆچۈرۈپ ئەكەلگىن!

بەرىزنىڭ بېشى قاتتى. ئۇنىڭغا ئۆينى قايتۇرۇپ بېرىش بىلەن ئىش تۈگىمەيتتى. تۇرغان ئەمدى بەرىزنى بوش قويمايتتى. ئۇنىڭ زورلۇق - زومبۇلۇقىدىن تارتىپ ئوغرىلىقلىرىغىچە پاش قىلىدۇ. ئۇ چاغدا قانداق قىلماقچى؟ ئۇ خوتۇنىغا مەسلىھەت سالدى. خوتۇنى مۇنداق جاۋاب بەردى:

— تۇرغان تىرىك كۆزى، سەن بەرىز ئۇنى پىپەن قىل، ھەيدەپ ئەكىلىپ ئىشلەت، گۆشىگە كىرىش بار، چىقىش يوق! گۆشىدىن چىقىش — چېكىنىش، تىرىلىش! ئەرز يازغىنى

ئەنزە ئاغدۇرغىنى !

— سەن خوتۇن بۇ گەپلەرنى !...

— دادۇي نەزەرىيە ئۆگىنىش ئاكتىپلىرى يىغىنىدا دېيىلگەن گەپلەر بۇ. ماڭ يۈگۈر، بېرىپ چار يىلاننىڭ بېشىنى ئەز !

ئىمىنجان كادىرمۇ مۇشۇ گەپنى ئىسپاتلىدى. بەرىز دادۇي شۇجىسىنىڭ ئېغىدىن ئۆتكۈزدى. دادۇي شۇجىسى مىنبىڭ ئاجراتتى. ناھىيەلىك كومىتېت شۇجىسىغا قايتۇرۇپ ئەكەلدۇق، ئورۇنلاشتۇردۇق، دەپ تېلېفون بەردى. تەييارلىق پۈتكەندىن كېيىن، بەرىز دۈيجاڭ مىنبىڭلارنى باشلاپ تۇرغان لېۋىرنى «كۆچۈرۈپ كېلىش» ئۈچۈن يولغا چىقتى.

... تۇرغاننىڭ بالىلىرى جار - جۇر قىلىشتى. تۇرغان توقۇۋاتقان سېۋىتىنى تاشلاپ، قاراسۇغا ياسالغان لىڭ - لىڭ كۆۋرۈككە يۈگۈردى. ئۇ ھېلىقى يېرىدىكى زىرائەتنى چاناپ - يۇلۇۋاتقان ئادەملەرنى كۆردى. تۇرغاننىڭ بالىلىرى ئۇلارنىڭ قوللىرىغا، پۇتلىرىغا چىرمىشىپ كاشىلا بولۇۋاتاتتى. قىيا - چىيا، يىغا - زارنى ئاڭلاپ، تۇرغاننىڭ كۆڭلى ئاينىدى، بېشى قايدى، پۈتۈن بەدىنى تىترىدى. خۇددى يەر قاتتىق سىلكىنگەندەك بولدى - دە، كۆزى قاراڭغۇلاشتى. ئۇ ھۆ بولدى، قاراپقارا قان قۇستى.

— تەرگەن - تىككىنىنى بىتچىت قىلىۋەتتۇق، — دېدى بەرىز دادۇي شۇجىسىغا دوكلات قىلىپ، — لېكىن تۇرغاننى ئەكىلەلمىدۇق، ئۇ كۆكەمىلىك قىلىپ يالغاندىن ئاغرىق بولۇپ يېتىۋالدى.

— ئۆلۈك، — دېدى دادۇي شۇجىسى بەرىزنى ئەيىبلەپ، — تۆت - بەش مو يەرگە ئۈنى - بۈنى تەرگەن دەمسىنا، بۇ كاپىتالىزم تىرىلگەنلىكنىڭ بىر پاكىتى. ئەتىگەنلىككە پۈتۈن ئەزالىرىڭنى نەق مەيدانغا ئېلىپ بارغىن، شۇ يەرنىڭ ئۆزىدىلا پىپەن يىغىنى ئاچ !

بەرىزنىڭ دورداي كالپۇكى خۇشاللىق كۈلكىسى بىلەن ئۆمەللەندى.

ئەتىگەنلىكى ئادەملەر مەھەللىدىن چىقىپ، تۇركۇم ـ تۇركۇم بولۇپ جاڭگال تەرەپكە ماڭدى، ئادەملەر تۇرغان لېۋىرنىڭ تۇرۇشلۇق يېرىدە، قورقۇنچلۇق ۋە ئېچىنىشلىق مەنزىرىنى كۆردى. ئېتىزلار، كەپىلەر تۇپتالاس قىلىنغان، تۇرغان لېۋىر ياپپېشىل چىمەن ئۈستىدە سۇنايلىنىپ ياتاتتى. ئالتە بالىسى بىلەن دەردمەن ئايالى بىر ـ بىرىگە ئېسىلىشىپ مۇردىغا ئۆزلىرىنى تاشلىشىپ هازا قىلماقتا ئىدى. بەرىز ئالاقزادە بولۇپ دادۇي شۇجىسىغا قارىدى، دادۇي شۇجىسى كۆپچىلىككە قاراپ:

— قارار ئۆزگەرمەيدۇ، تۇرغان ئۆلگىنى بىلەن تارقاتقان زەھىرى ئۆلمىدى، پىپەن يىغىنى ئېچىلىۋېرىدۇ ! — دېدى.

تەكلىپنى كۇتمەيلا بەرىزنىڭ ئايالى ئالدىغا چىقتى.

— ئۆلسىمۇ توۋا قىلمايدىغان جاھىل قەرزدار !...

— تارت تىلىڭنى ! — مۇدىر ئاۋۇت ئالدىغا ئېتىلىپ چىقتى، ئۇنىڭ چار بۇرۇتى تىك ـ تىك بولۇپ يۈزى تېخىمۇ قارىيىپ كەتكەنىدى، — جامائەت تۇرغاننى ئۆز ئۆيىگە قايتۇرۇپ ئاپىرايلى، ئۇنىڭ مېيىتى ئۆز ئۆيىدە ئۇزىسۇن ! — كۆپچىلىك غەزەپ ۋە ئېچىنىش بىلەن ئۇنىڭ جەسىتىنى ئورىۋېلىشتى. ئۇلار بىر ئۆمۈر يەرگە ئىشلەپ، مانا ئەمدى يەرنى قۇچاقلاپ ياتقان ھەمراھىغا كۆز ياشلىرى بىلەن ھېسداشلىق قىلىشتى.

بەرىز چىداپ تۇرالمىدى:

— قەرزدار ئۇ، جايىنى قايتۇرۇپ بەرسەك، قەرزگە نېمىسىنى ئالىمىز ! — دەپ تىترىدى.

— سەنمۇ قەرزدارسەن ! — دېدى مۇدىر ئاۋۇت ئۇنىڭغا ئالىيىپ، — تۇرغان هالال ئىشلەپ نان يېگىنىگە قەرزدار بوپتۇ، ئۇنىڭ كارى چاغلىق، يۇرت ـ جامائەت كۆتۈرۈۋېتىدۇ.

لېكىن، سەن، تۇرغاننىڭ جېنىغا زامىن بولغان قەرزدارسەن !

كەچقۇرۇن تۇرغان لېۋىرنىڭ تاۋۇتى مەھەللىگە يېتىپ كەلدى. بېلىگە ئاق باغلاپ هازا قىلىۋاتقانلار ئۇنىڭ ئالتە بالىسى بىلەن ئايالىلا بولماستىن، يۈزگە يېقىن تۇغقان، دوستلىرى ۋە ئۆزىدەك ئاق كۆڭۈل دېھقانلار ئىدى...

ئۇنىڭ هاياتىدىكى خۇشاللىقى، بايلىقى ۋە لەززىتى بولغان كەڭرى هويلىسى ئادەم بىلەن تولدى.

تۇرغان ئارزۇ قىلغان مەرىكە بۈگۈن ئۆتكۈزۈلدى. بۇ مەرىكە — ئۇنىڭ ئۆز قورۇسىدىن ئاخىرقى قېتىم، مەڭگۈلۈككە ئۇزىتىلىشى ئىدى.

1978 ـ يىلى، غۇلجا

ئامەت

1

رازاق يېرىم كېچىدە ئويغىنىۋېلىپ يېنىدا ياتقان خوتۇنىنى ئىرغىتتى:
— كۆزۈڭنى ئاچقىنا مەرىيە، سۆزۈمگە قۇلاق سالغىنا: ئامەت كەلسە شۇنداق بولىدىكەن، بېشىڭنى تونۇرغا تىقىۋالساڭمۇ بەخت قۇشى بېشىڭغا قونىۋېرىدىكەن. دۆيجاڭلىق مېنىڭ ئېرىمگە يەنە تېگىدۇ دەپ ئويلىغانمىدىڭ؟ رازاقتىن كىشىلەر بىزار بولدى، ئەمدى ئۇنى ھېچكىم دۆيجاڭلىققا كۆرسەتمەيدۇ، دەپ ئويلىغان بولغىيدىڭ — ھە؟ جەزمەن شۇنداق ئويلىدىڭ، كەم ئەقىلسەن — دە! شۇ تاپتا ئېرىڭ خۇشلۇقتىن ئۇخلىيالمايۋاتىدۇ. شېرىك بول، خاپىلىقىڭغا تەڭ — ئورتاق بولىسەنۇ، خۇشاللىقىنى ئېرىڭگە ئۆزچە قويۇپ بېرەمسەن؟ ياق، كۆل، خۇشال بول!
— ئوھۇش، خۇشال بولغۇدەك نېمىسى باركەن، كىم دۆيجاڭ بولماپتىكەن؟ ھېلىمۇ دۆيجاڭلىق، ئىسسىقى قالمىغان چاپانغا ئوخشاپ قالغاندا سىزگە تەگكىنى...
— ساراڭ، نېمىنى بىلەتتىڭ؟ يېڭى سىياسەت، كاتتا ئۆز-گىرىش دەۋرىدە دۆيجاڭلىق ماڭا تەگدى، بىلەمسەن، دۆيجاڭ دې-گەن — ھوقۇق، قىرىق - ئەللىك ئۆيلۈكنىڭ تەقدىرى سېنىڭ قولۇڭدا دېگەن سۆز. سەن نېمىنى بىلىسەن، ھوقۇق — ئامەت! ئابرۇي، پۇل، راھەت - پاراغەت دېگەنلەرمۇ ئاشۇ ھوقۇقنىڭ كارامىتى. سۆزلىگىنە، ئەتە كەچتە قانچىلىك مېھمان چاقىراي،

مېنى دۆيجاڭ سايلاشقا قول كۆتۈرۈشكەنلەرنىڭ ھەممىسىنىمۇ؟ ياق، قانات ـ قۇيرۇق، قول ـ پۇت بولالايدىغان ئالتىلا ئادەمنى چاقىرىمەن. ئەمما، ئەللىك ئادەمنى كۈتكەندەك كۈتىمەن. ئۇلار بىزنىڭ تەرەپنىڭ تۈۋرۈكلىرى، مەن شۇلارنىڭ كۈچى بىلەن بېشىر تۈرگۈننىڭ تەرەپدارلىرىنى يەڭگەنمەن، ئەتىگەنلىككە نان ـ توقاچ ياق، ھۈنىرىڭنى كۆرسەت، مېھمانلىرىمنىڭ جانلىرى يايرىسۇن!...

ئايالى ئۇخلاپ قالدى، لېكىن ئەتىسى كەچ كىرگۈچە مېھمان كۈتۈشكە تەييارلىق قىلدى.

قاراڭغۇ چۈشمەيلا مېھمانلار كېلىشتى. ئۇلار مۇشۇ قېتىم رازاقنى دۆيجاڭ قىلىپ كۆتۈرۈشتە «جان پىدا قىلىشقان» كىشىلەر. بۇ ئالتە ئادەم ئىچىدە بىر يەرگە يىغىلىسىلا غەيۋەت قىلىش، ئىغۋا توقۇش، باشقىلارنى كەينىدىن تىللاشتا بىر ـ بىرىدىن قېلىشمايدىغانلار بار. ئۇلار يۈزتۇرا ماختاش ـ ماختىنىش، خۇشامەت، يالغانچىلىقتا يۈزى قىزارمايدىغان، ھەر خىل مىجەزلىك، ئەمما بىر پىكىرلىك، ھەر خىل ئاۋازلىق، ئەمما بىر تىللىق ئادەملەر. ئۇلار بىر كۆز بېقىشىش بىلەن بىر ـ بىرىنىڭ يۈرىكىنى چۈشىنەلەيدۇ. نىيىتىنى بىلەلەيدۇ...

ئەمدى قالغان گەپنى ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىدىن ئاڭلايلى: مانا، ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى ھېسام «زۇغۇي» دېيىلىدىغان پېشقەدىمى سۆز باشلىدى:

— قېنى ئەمىسە، بىرىنچى رومكىنى رازاق دۆيجاڭنىڭ سالامەتلىكى ئۈچۈن كۆتۈرەيلى!

ئالتە قول كۆتۈرۈلدى، ئالتە پىيالە بىر ـ بىرىگە ئۇرۇشتۇرۇلدى.

— ئىككىنچى رومكىنى كۆزى ياراشقان ئالتۇن ئۈزۈكتەك، دۆيگە ياراشقان يېڭى رەھبەرلىكنىڭ شان ـ شەرىپىگە!

— قېنى، ئىچتۇق!

— خوشە !

ئىككى پىيالە ئاق هاراق ئاشقازانغا كىرگەندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ كىچىك تىللىرى چىققىلى تۇردى. ياسىداق سارايىنىڭ يۇمشاق چۆشەكلىرىدە باداشقان قۇرۇپ ئولتۇرۇشقان ئالتە دوست بىر - بىرىگە گەپ بەرمەي، ئالتە خىل ئاۋازدا تەڭلا ماختىنىشقا باشلىدى:

— بۇغدايىنىڭ راسا ئوخشىغان يەرلىرىنى ئۆز ئادەملىرىمىزگە توغرىلىدىم.

— بېشىرغا يالغاندىن شورلۇقنى ماختاپ قويدۇم. ئۇ ئەمدى ئىتتەك خارلىنىپ، شورلۇقتا پاشىغا يەم، پاقىغا هەمراھ بولسۇن !

— بېشىرنىڭ تەرەپدارلىرى گۆڭشېغا ئەرز قىلارمىكىن دەيمەن !

— سەن رازاق، ئاتتىن چۈشمەي كۆكبېشىلىق قىلىپ بەرگىن، ئېتىز ئىشىڭنى ئەزالارغا قىلدۇرىمەن !

— قېنى غەلىبە ئۈچۈن يەنە بىردىن قاقايلى ! — دېدى رازاق هەمراھلىرىغا زوق بىلەن بىر - بىردىن قاراپ چىقىپ، — بۇگۈن ئۆيۈمنى كۆتۈرۈۋېتىڭلار، كىگىز - كېچەكنى تىلغىۋېتىڭلار. هەرقانداق غىزانى بۇيرۇشقا، ئۇسسۇل - ناخشا، ئىشقىلىپ، هەممىگىلا رۇخسەت. مەن سىلەرگە بېشىم بىلەن خىزمەت قىلىشقا تەييار، ئۆمىلىتىپ مىنىپ ئوينىساڭلارمۇ، قولۇمنى كۆسەي، بېشىمنى داپ قىلساڭلارمۇ رازىمەن. خۇشال بولايلى، كۈلەيلى ! بىز يۇرتنىڭ مېڭىسى، يۈلۈنى، يۈرىكى. بىزلا تىك تۇرۇپ بەرسەك پېشىمىزنى تۇتقانلار كۆكلەيدۇ، پېيىمىزگە چۈشكەنلەر داغدا قالىدۇ. قېنى، خۇشاللىق ئۈچۈن، بەرىكەت - ئامەت ئۈچۈن كۆتۈرەيلى !

ئۇلارنىڭ پارىڭى بارا - بارا بىر نۇقتىغا — بېشىر تۇرگۇن ئۈستىگە مەركەزلىشىشكە باشلىدى. ئۇلار بىر - بىرىگە گەپ بەرمەي ئۆزلىرىنىڭ غەلىبىسى، بېشىرنىڭ

ھالاكىتى توغرىسىدا سۆزلەشمەكتە. بەلكىم ئۇلار تاڭ ئاتقۇچە مۇشۇ تېمىدا سۆزلىشەر ياكى ئارىلىرىدىن بىر «بوزاقى» چىقىپ كۆڭۈللۈك ئولتۇرۇش جېدەل بىلەن ئاخىرلىشار. خەير، بىز ئۇلارنى شۇ يەردە قويۇپ تۇرۇپ، ئەمدى بېشىرنىڭ ئۆيىگە كېلەيلى.

2

بېشىرنىڭ تەرەپدارلىرى ئۇنى دۇيجاڭ قىلىشقا بۇرۇنقىدەك قىزىقمىدى. تىركەشمەيلا دۇيجاڭلىقنى رازاقا ئۆتۈنۈپ بېرىشتى. ئۇلار بېشىرنىڭ دۇيجاڭ بولمىغىنىغا سۇلتايمىغىنى بىلەن دۇينىڭ ئىككى مىڭ بەش يۈز مو كۆزگىسىدىن ئالىقانچىلىكمۇ ئالمىغىنىغا خاپا بولۇشتى.

— سەن نېمىشقا ئاغزىڭدىكى ناننى خەيرىگە بېرىۋېتىسەن! — دېيىشتى ئۇلار ئاچچىق بىلەن. بېشىر كۇلۇپلا قويدى، ئۇنىڭ يا ئاچچىق قىلغىنىنى، يا قورسىقىغا بىر پىلان پۈككىنىنى بىلگىلى بولمايتتى. ئۇ باشقىلارنىڭ جېمىلەش، تەسەللى، خۇشاللىق، ھېسداشلىقلىرىغا پىسەنت قىلماي ئۆيىگە قايتىپ كەلدى.

ئۇ پېشايۋىنى ئاستىدىكى سۇپىدا زوڭزىيىپ ئولتۇردى ۋە:

— ماڭا ئەللىك مو يەر تەگدى، — دېدى ئايالىغا قاراپ كۆتمەك بۇرۇتى ئاستىدىن مۇلايىم كۇلۇمسىرەپ.

— ئاڭلىدىم، ھېلىقى شورلۇق، ھېلىقى پاشىلىق، ئىت ئۆلۈكىنىمۇ قويغىلى بولمايدىغان يەرنىمۇ؟ ئۇ يەرگە نېمە تېرىماقچى؟ بەش بالىنى چۇچۇكبۇيا، كەكرە ـ بۇدۇشقاق بىلەن باقاتتىمۇ مەن؟ بەرگەن يېرىنى قارىمامدىغان؟ ۋوي، شۇنداق دۇيجاڭنىڭ تىلى ئېقىپ كەتسۇن، قاچانغىچە ئانىي تاپماق؟ زادى رازاق تارىمۇش ئىش بېشى بولسىلا بىزگە بالاسى تەگمەي قالمايدۇ!...

— قويساڭچۇ، خوتۇن !

— دەيمەن، ئەمدى تىل قىسىنچىلىقىم يوق، ئۇچ ۋاخ سۇيۇقنىڭ ۋاقتىدا① شۇ تارىمۇش دۇيجاڭ بولۇپ نېمىلەرنى قىلمىدى؟ قوي بوردايدىغان كۇنجۇرىنى يېگۈزدى، پولات تاۋلايمەن دەپ باغدىكى قۇچاق يەتكۇسىز قارىياغاچلارنى كېسىپ كېتىپ بىر تىيىن بەرمىدى. ھەدېسىلا سىزنى كولايدۇ: ئۇرۇق - تۇغقان، ئاغىنە - ئۇڭكۇنى قويماي غاجىدى، سولىدى، ئۇرغۇزدى، جازالىغۇزدى ! قۇچاقتىكى بالامنى سۆرەپ يۇرۇپ كۇنىگە مىڭدىن باغلىق ئېتىپ تاپقان نومۇرلىرىمنى ئىلىك ئالمىدى، داجەي ۋاقتىدا بېغىمىزنى تارتىۋالدى، ھويلىمىزنى قورايغا باستۇرۇۋەتتى، ئۆيىمىزنى تولا چاقتۇرۇپ تۆت قېتىم تونۇرۇمنى يۆتكەپتىمەن. ۋوي بېشىنى يەيدىغان تارىمۇش، يا ئۆلمىدى، يا يىقىلمىدى، قاچانغىچە ھاپاش بولىدىكىن بىزگە. تايىنلىق ئۆزى سۇغا باش قارا چىلان مەھەللىگە يېقىن يەرلەردىن ئېلىۋالغاندۇ؟ ئۆزۈم بارىمەن، ياقىسىغا ئېسىلىمەن، چاشقان قۇيرۇقىدەك بۇرۇتىدا ئىلەڭگۇچ ئۇچىمەن ! — ئايال دۇيجاڭنى كايىغىنىچە تالاغا قاراپ ماڭدى.

— قايت !

بېشىر ئايالىغا ئاچچىق بىلەن ۋارقىرىدى. يېلىم بىلەن قاتقان چاچلىرىدا سىيرىلىپ توختىمايۋاتقان ياغلىقىنى بىر قولىدا تۇتۇپ، بىر قولىنى ھاۋادا پۇلاڭلىتىپ كېتىپ بارغان ئايال دەرھال توختىدى. ئۇ، ئۇزاق يىللىق ھەمراھىنىڭ قويۇق قاشلار ئارىسىدا پىلدىرلاپ تۇرغان ئۆتكۇر، گازىر كۆزلىرىگە ئەيمىنىپ قارىدى:

— ھە، بارمايمۇ ئەمىسە؟

— بارما !

بۇيرۇققا كۆنگەن ئايال قانچە تېز دەرۋازىغا بارغان بولسا،

① 60 - يىللارنى دېمەكچى.

شۆنچە تېز سۆپىغا قايتتى. ئۇ بىردىنلا يۇمشاپ پەسكويغا چۈشتى - دە، يېلىنىش بىلەن:

— ئەللىك مو شورتاڭغا نېمە تېرىغۇلۇق ئەمىسە؟! — دەپ سورىدى.

— تاۋۇز.

— نېمە، بەزدەك يەرگىما؟

— بەزدەك ئەمەس!

— ھە؟

— ياغدەك يەر ئۇ، دادام رەھمىتى ئۇ يەردىن تاغار - تاغار بۇغداي ئالغان...

— ئۇ چاغدا يەر يېشىرقىمىغان، ئۈچ - تۆت يىل بوز ياتاتتى، ھازىرچۇ؟ ھەممە ئېتىزنىڭ ئاياغ سۈيى شۇ يەرگە توپلىنىدۇ، يازىچە پاقا كوركىرايدىغان بىر كۆل تۇرسا ئۇ يەر!

— كۆل بولسا يەر قىلىمىز.

— تىراكتور بىلەن ئاغدۇرۇپ بېرەتتىمۇ، نېمە بىلەن تۈزىگۈلۈك؟

— كەتمەن بىلەن.

— نېمە؟ كىم چاپىدۇ كەتمەننى؟

— ئىككىمىز چاپىمىز. چېپىشقىنى ئەت، كەتمەن ئايلاتقىلى بارىمەن. ئوغلۇڭغا ئېيت، مەكتەپتىن كېلىپلا ئېشەك ھارۋىنى قاتسۇن!

بېشىر تۇرگۇن ئورنىدىن تۇردى. ئورنىدىن تۇرغاندا تىزلىرى غىرىسلىدى. ئۇ ئاقىرىپ كەتكەن ئۆتۈكىنىڭ قونچىنى يىرىك، تارىمۇشتەك قاتقان قوللىرى بىلەن تارتتى، ئاندىن كېيىن، ئۆڭۈپ كەتكەن قارا پوتىسىنى چىگىتىپ قويدى. بۇ ئۇنىڭ بىر ئىشقا تۇتۇش قىلغانلىقىنىڭ بەلگىسى ئىدى.

بېشىر تۇرگۇن — بۇ ئىسىمنى مەھەللىدە كىم بىلمەيدۇ؟ قايسىبىر خالىس ئىشقا موھتاج بولغۇچى ئۇنىڭدىن مىننەتدار

بولمىغان؟ قايسىبىر جىنى ئىچىگە پاتمىغان تەلۋە ئۇنىڭ نامىنى ئاڭلىسا چۆچۈمىگەن؟ ئۇ ھاجەتمەننىڭ دەردىگە يېتىپ، بۇرنى كۆپكەننىڭ بېزىنى ئېلىپ كەلگەن ئادەم. بېشىر ئون بەش يېشىدىن قىرىق سەككىز يېشىغىچە بولغان ئوتتۇز ئۈچ يىلنى ئېتىز ئىشى بىلەن ئۆتكۈزگەن دېھقان. ئۇنىڭ قاتمال قوللىرى قانچىلىغان چېپىشلىق كەتمەن، ئىتتىك ئورغاق، تاراڭ ـ تاراڭ ھارۋا، ئويناق ئاتلارنى قاتاردىن چىقارغان. ئۇنىڭ چاپقان كەتمىنى بىر يەرگە توپا دۆۋىلىگەن بولسا، بۇ مەھەللىنىڭ بىر چېتىدە تاغ بىنا بولغان بولاتتى، ناۋادا ئۇنىڭ ئورغاق ـ چالغىسىدا يىقىلغان بېدە ـ چۆپ، ئاشلىقلارنى بىر يەرگە دۆۋىلەپ تۇرمەل ياسىغان بولسا، بۇ تۇرمەل ئىلى دەرياسىنىڭ ئېقىنىنى قىنىدىن چىقارغان بولاتتى. بۇ مۇلاھىزىگە ھېچكىم قارشى چىقمىسا كېرەك. چۈنكى، كۆپچىلىك بىلىدۇ: بېشىر ئۈچ ـ تۆت يىلدا بىر قېتىم غۇلجا شەھىرىگە كىرىدۇ. ئۈرۈمچى تۇرماق، تېخى غۇلجىنىڭ غەربىدىكى باياندايىنى كۆرۈپ باققىنى يوق. ئۇ يېزىنىڭ ھەممە ئېغىر ئىشلىرىنىڭ قاتناشچىسى، قاش دەرياسىنى تىزگىنلەشتە كۈنىگە يىگىرمە ـ ئوتتۇز كۇب مېتىر توپا قېزىش بىلەن داڭ چىقارغان. پولات تاۋلاشتا ھەر قېتىم يۈز كىلودىن رۇدا كۆتۈرۈش بىلەن ئىلغار بولغان. چالغا چاپسا ئون نەچچە مو، ئورغاق تۇتسا يەتتە ـ سەككىز مودىن چۈشۈرۈپ ئورمىچىلىقتا تىلغا ئېلىنغان، چېلىشقا چۈشۈش، ئوغلاق تارتىش، قىسقىسى، ئەرلىك بىلەن كۆرۈلىدىغان ئىشلارنىڭ ھەرقاندىقىدا تىلغا ئېلىنىپ كەلگەن. ئەنە شۇ قەيسەرلىكى ئۈچۈن «تۇرگۈن» دېگەن لەقەمگە ئىگە بولغان ئەمگەكچى. ھەر يېزىنىڭ ئاقساقال ـ مۆتىۋەرلىرى بولغىنىدەك، ھەممىلا ئىشتا كۆپچىلىكنى ئېغىزىغا قارىتىدىغان سەركىلىرى بولىدۇ. ئۇلارسىز توي ـ تۆكۈن، نەزىر ـ چىراغلاردا داستىخان تارتىلمايدۇ، ئۇلارنىڭ مەسلىھەتىسىز قىز ـ يىگىتلەر ئۈچۈن

ماقۇل جاۋاب بولمايدۇ. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ساپ دىللىقى، ھالال تەرى، خالىسلىقى بىلەن ئەنە شۇنداق ھۆرمەت - ئىناۋەتكە ئىگە بولغان... گەپنى بېشىر تۇرگۇنگە يۆتكەيلى: ئۇ، سۇپىسىدىن چۈشۈپ ئامبىرىغا كىردى - دە، ئۇ يەردىن ئاقلانمىغان ئىرغاي دەستىسىدىن ئىككىنى ئاچىقتى. ھويلىنىڭ بىر بۇلۇڭىغا گۈلخان يېقىپ دەستىلەرنى پۇچۇلاپ مالتىلىغۇچ بىلەن مالتىلىدى. شۇ چاغدا ئايالى سۇپىدا پەيدا بولدى - دە:

— ھوي، چاي ئىچمەمدۇق؟ — دېدى.

مارت ئېيىنىڭ ئاخىرى، كۈن ئوبدانلا ئىسسىغان، مېكىيانلار سايرىشىپ، بىردە ئەنسىز قاقاقلاشقان، خورازلارنىڭ تاج ھالقىلىرى ئالاھىدە قىزىرىپ، ئاۋازلىرى، قانات قېقىشلىرى جانلانغان. موزاي، قوزىلارنىڭ قىيغىتىشلىرى قارىغۇجىنىڭ دورامچىلىقى، قۇشقاچلارنىڭ سۆھبەتلىرى ئەۋجىگەن چاغ. مانا بۇ چاغدا دېھقاننىڭ كۆڭلى پىلان بىلەن تولىدۇ. ئۇلارنىڭ گېپى ئازىيىپ، ئىشى بىلەن غېمى كۆپىيىپ كېتىدۇ.

بېشىر تۇرگۇن ھويلىسىدىكى تەبىئەت كەلتۈرگەن شاۋقۇن - سۈرەننى ئاڭلاپ بەلبېغىنى تېخىمۇ چىڭىتىپ قويدى ۋە قولىنى يۇيۇپ پوتا ئۇچىغا سۈرتتى - دە، ئوشتىسا چاچراپ تۇرىدىغان نېپىز ئاق ناننى ئەتكەنچايغا بېسىپ يەپ، ئېتىزغا تېزرەك مېڭىش ئۈچۈن سۇپىغا بېرىپ ئولتۇردى.

3

قىشچە قار ئاستىدا سالپىيىپ ياتقان بۇغداي مايسىلىرى باھار قۇياشى بىلەن جانلانغان، ياپراقلىرى يالتىراپ، خۇددى يەردىن كۆتۈرۈلۈپ چىقىپ كېتىدىغاندەك تېز ئۆرلىمەكتە. تۇتاش ئېتىزنىڭ ئۇ يەر - بۇ يېرىگە خادىلار، بايراقلار قادالغان. بەزى يەرلىرىگە ھەتتا شاخ - شۇمبا سانجىلىپ

چىتلانغان، دېھقانلار ئەمدى مۇشۇ پارچە يەرلەرنىڭ خوجايىنى، ئۇلار ئۆز يەرلىرىدە بايلىق يارىتىش ئۈچۈن ھازىردىن باشلاپ تەر تۆكمەكتە: بەزىلىرى ئوغۇت چاچماقتا، بەزىلىرى ئېرىق چاپماقتا، بەزىلىرى ھەتتا ئالاھىدە يەرلەرگە چېلەك بىلەن سۇ توشۇپ مايسا كۆچۈرمەكتە ئىدى.

بېشىر تۇرگۇن يولدا كېتىپ بېرىپ بۇغداي ئېتىزىدا ئىشلەۋاتقان ھەمراھلىرىغا قاراپ خورسىنىپ قويدى. چۈنكى، ئۇنىڭغا بۇغداي ئېتىزى بېرىلمىدى. ئەللىك مو شورلۇق يەرنى كۆپچىلىك موزاي - توپاق ئوتلىقى قىلىمىز دېگەندە، يەر زايە بولمىسۇن دەپ بېشىر تۇرگۇن ئۇ يەرنى توختام بىلەن ئۆتكۈزۈۋالدى. مانا ئەمدى ئۇنىڭ غېمى ھەممىنىڭكىدىن كۆپ. لېكىن، بېشىر چىش يېرىپ بىرىگە ھال ئېيتمىدى. ئۇ كۆپچىلىك ئالدىدا قىلغان ۋەدىسىدىن يېنىۋېلىشنى گۇناھ ھېسابلايدۇ. نېمىلا بولسۇن، ئاشۇ يەردىن نان تېپىپ يېيىش، كۈلكىگە، مەسخىرىگە قالماسلىق كېرەك.

— ھە، بېشىر، مېڭىپسەن - دە، — دېدى دۈيجاڭ ئۆز ئېتىزىدىن چىقىپ كۈلۈپ تۇرۇپ، — كۆڭلۈم غەش ئاداش، كېچىچە تۈزۈك ئۇخلىيالمىدىم؛ ساڭا بۇغداي ئېتىزى بۆلۈنمىدى. تۆت مودىن يەتتە جانغا يىگىرمە سەككىز مو بۇغداي تېگەتتى. ساڭا تازا ياخشى يەردىن بۆلۈپ بەرسەكمۇ بىرى غىڭ قىلالمايتتى. لېكىن، يەنە بىر قېتىم تۇرگۇنلۇك قىلدىڭ - دە، تىراكتور لازىممۇ؟

— ياق.

— بوپتۇ، بىكارغا ئاغدۇرۇپ بېرەيلى. ھە، راست، سەن ئېيتقىنا، «تۆمۈر ئۆكۈز»نى ئون مىڭ يۈەن باھالاپ ھاكىمغا بەردۇق. بەش يىلدا تۆلەپ بولىدۇ. قانداق، بوپتۇمۇ؟

— ھېسابلاپ كۆرەي...

— بىزمۇ ھېسابلىدۇق، قىممەتمۇ، ئەرزانمۇ ئەمەس، ھاكىمغا ئېيتاي، ئەللىك مو يېرىڭنى بىكارغا ئاغدۇرۇپ

بەرسۇن. ھە، بۈگۈن بارسا قانداق؟
— ئۇ چاغدا كەتمەننى نەگە ئىشلىتىمەن؟
— تولا تۇرگۇنلۇك قىلما بېشىر، قېرىدۇق ئەمدى، قېنى چەكتۇرگىنە!
بېشىر يالاڭ چىبەرقۇت تۇجۇركىسىنىڭ يانچۇقىدىن گۇللۇك خالتىسى بىلەن تۇرمەللەنگەن گېزىتنى چىقىرىپ دۇيجاڭغا سۇندى ۋە ئۇنىڭ چىرايىغا قارىماي تۇرۇپ:
— ھە، راست، ئاياغ سۇيىنى چوڭ ئۆستەڭگە چۇشۇرۇۋېتىڭلار، ئەزالارغا ئېيت، ھەممىسى ئۆستەڭگىچە ئېرىق ئالسۇن. بولمىسا مېنىڭ ئېتىزىم سۇ ئاستىدا قالىدۇ، — دېدى.
— بۇ گەپنى ياخشى دېدىڭ، ئويلىشۇدىم، ئۇنتۇپتىمەن، ئەتىلا پۈتۈن ئەزاغا چۇشۇرگە ئېرىق چېپىشنى بۇيرۇيمەن!
ئۇلار ياندىشىپ ميڭىشتى. ئۇلارنىڭ تەن قۇرۇلۇشىغا قاراڭ: بېشىر دوغىلاق، قىسقا بويۇن، كەڭ يەلكە، ئاياغلىرى مەزمۇت ئەزىمەت. رازاق ئۇنىڭ تەتۈرىچە شودىما، پۇتلىرى ئىنچىكە، تىزى ئېگىلىپ تۇرىدىغان، دۇمچەكرەك ئادەم. چىرايلىرىچۇ؟ بېشىر قارىقۇمچاق، يۈزلىرى ياپىلاق، ئۇزۇن بۇرنىنىڭ ئۇچى قىزىل، ساقال - بۇرۇتلۇق، كۆرۈمسىز ئادەم. رازاق ئۇنىڭ تەتۈرىچە ئاق - سېرىق، ئاياللاردەك سىلىق يۈز، بۇرنى كىچىك، كۆزى يوغان، كوسا يىگىت... بېشىرنىڭ ئاۋازى غاراڭ - غۇرۇڭ، موزايىنىڭكىدەك قوپال. رازاقنىڭ ئاۋازىمۇ بويىدەك ئىنچىكە ۋە جاراڭلىق. ئەمدى مىجەزىگە كەلسەك، بېشىر كەم سۆز، ئۇنىڭ ئاغزىدىن ھەربىر سۆز خۇددى ئامبۇر بىلەن تارتىپ چىقىرىلغاندەك تەستە چىقىدۇ. ئۇ كەمدىن - كەم كۈلىدۇ، ئويۇن - تاماشىدا يوق. رازاق بولسا ئىشتىن ئويۇننى، ئويۇقۇدىن گەپ سېتىشنى ياخشى كۆرىدۇ. ئۇ گەپ بىلەن يىغلاۋاتقان بالىنى يىغىدىن، تەرسانى ئاچچىقتىن توختىتالايدۇ. مەھەللىگە تارقىلىدىغان پۈتۈن يېڭى خەۋەرلەر،

دۆلەت سىياسىتىدىكى ئۆزگىرىشلەر رازاقنىڭ تىلى بىلەن
تارقىلىدۇ... بۇ ئىككىسى مىجەز جەھەتتە بىر - بىرىنى
زېرىكتۈرىدىغان، بىر - بىرىنىڭ جېنىغا تېگىدىغان ئىككى
خىل ئادەم. بۇ ئىشلەپچىقىرىش دۇيى ئاشۇ ئىككى ئادەمنىڭ
سەۋەبى بىلەن ئىككىگە بۆلۈنگەن. ئۇزاقتىن بېرى بۇ ئىككىسى
ئالمىشىپ دۇيجاڭ بولۇپ كېلىۋاتىدۇ. ھەر ئىككىسىنىڭ
كۈچلۈك تايانچ - ھىمايىچىلىرى، سايلىغۇچىلىرى بار
ئۇلارنىڭ سايلىنىش قائىدىسىمۇ ئاددىي: سىياسىي ھەرىكەت
بولسىلا دۇيجاڭلىق رازاققا تېگىدۇ. دۇي قىيىنچىلىققا قالغاندا
ئەزالار بېشىرنى دۇيجاڭ قىلىۋالىدۇ. رازاق گەپ بىلەن، بېشىر
ئەپ بىلەن ئەزالارنى باشلايدۇ. بىرى باي قىلىدۇ، بىرى
گادايلاشتۇرىدۇ.

— ئاداش بېشىر، بوز ئاتنى ئۈچ يۈز سوم باھالاپ قويدۇم
قانداق؟ سەن ئال، رېزىنكە چاقلىق ھارۋىنىڭ ھېلىقى ئىككى
ئاتلىقى يېڭى، ئۇنىمۇ ئەرزان باھادا ئال. مېنىڭ پىكرىمگە
كىرسەڭ، ئۆكۈزلىرىڭنى سات، يەنە بىر ئات قىل. سوقىلاردىن
ئىككىسى بار ئىكەن، بىرىنى تاللىۋال، ئاقسايىسكى سوق-
تىراكتوردىن قالمايدۇ، جۇمۇ. قانداق، ئات - ھارۋا، سوقىنى
بۈگۈنلا ھويلاڭغا ئەكىلىپ بېرەيمۇ؟

— ياق.

— ئۆزۈڭمىغۇ ئۆكۈز، قوشقا ئامراق، بوپتۇ ئەمىسە. ھە،
راستىتىنلا، ھويلاڭدا قوي قىغى جىق تۇراتتىغۇ، قول
تىراكتورلىرى بىلەن توشۇتۇپ بېرەيمۇيا؟

— ياق، لازىمى يوق.

— ئوغۇتلىمامسەن، ماڭا يىگىرمە ھارۋا قوي قىغى لازىم
بولۇپ قالدى.

— ئوغۇتنى مەن بېرەي.

— ئاغزىڭغا قەنت ئاداش، كۈزلۈككە ئىككى مىشكاپ
بۇغداي، بىر مىشكاپ زىغىر بېرىمەن. بىلىمەن. سېنىڭ بۇ يىل

توي ئىشلىگ بارغۇ؟ ھە، راست، سەن يازلىق بۇغداي تېرىۋالساڭ بولاتتى. چارۋىنىڭ يېرىدىن ساڭا يەنە ئوتتۇز مو بېرەي.
— ياق.
— ھە، توختا ئاداش، ئەمدى يادىمغا كەلدى، توختامدا ئەللىك مو يەردىن ئەللىك تونىنا تاۋۇز چىقىدۇ، دېيىشكەن ئەمەسمىدى، ھېسابلىسام، ۋەزىپەڭ ئېغىر بولۇپ كېتىپتۇ. بۇنداقتا تونىنىسى ئەللىك سوم، جەمئىي ئىككى مىڭ بەش يۈز سوم بولىدىكەن. بەك ئېغىر، ساڭا ئۇۋال، ھەر موسىدىن ئۈچ يۈز كىلودىن تاپشۇرساڭ بولىدىكەن. بولدى، مەن بۇنى تۈزەيمەن.
— كۆپچىلىك تۈزگەن توختامنى سەن نېمىشقا تۈزەيتتىڭ؟
— ئۇنداق بولسا، ساڭا زىيان بولسىچۇ؟
— ھەممىلا ئادەم پايدا ئالاتتىمۇ ئەمىسە؟
— ياق، قارىغىنا...
— بولدى، چۈشۈرگە ئېرىقنى چاپ!
بېشىر تۈرگۈن قولىنى بىرلا شىلتىدى ـ دە، ئىلگىرىلەپ كەتتى.
— ئوغۇتۇڭنى ئېتىزىمغا توشۇيمەن ـ ھە، ئەمىسە! — بېشىر زۇۋان سۈرمىدى. شۇ كۈنىلا دۈيجاڭ قول تىراكتورى بىلەن بېشىرنىڭ ھويلىسىدىكى ھەممە ئوغۇتنى بۇغداي ئېتىزىغا توشۇۋالدى ۋە چاپتۇرۇپمۇ بولدى.

4

خاتەمخان ئەمدى بۇ يەردىكى تۇرمۇشتىمۇ لەززەت بارلىقىنى چۈشەندى. نەچچە ۋاقىتتىن بېرى چېچەك بىلەن پۈركەنگەن يېزىنى، تاۋاق قولتۇقلىشىپ ھەر كۈنى دېگۈدەك مېھماندارچىلىققا بىللە ماڭىدىغان قوشنا ـ قولۇملىرىنى، يېزا

ياشلىرىنى، ئۇزۇن پەرىجىلىرىگە پۈركىنىپ مەسچىتكە مېڭىشىدىغان جامائەت قوۋمىنى، تۇغۇلۇپ ئۆسكەن يېزىسىدىكى كۆندىلىك تۇرمۇشىنى تولا ئەسلەيتتى ۋە سېغىناتتى. هازىرچۇ؟ بۇ يالغۇز كەپىدىمۇ ئىنسان ئۇچۇن يېتىپ ئاشقۇدەك خۇشاللىق بار ئىكەن.

ئىككى قەۋەتلىك، ئۇستى ئورۇس چېركاۋىنىڭ چېدىرىدەك كۆرۈنىدىغان يالغۇز كەپە، ئۇنىڭ ئەتراپىدا ھۇرۇنلۇق بىلەن كۆشەپ ياتىدىغان ئالا سىيىر، تۆت قوي، ئىككى ئۆكۈز، تىنىمسىز ھاۋشىپ ـ غىڭشىيدىغان باغلاقتىكى ئاقتۆش... خاتەمخاننىڭ ئىچ پۇشۇقىنى چىقىرىدىغان ئەرمەكلىرى، كەپىدە سەھەر ئويغىنىپ تورغاينىڭ چىۋىلداپ ئاسمانغا كۆتۈرۈلۈشىنى تاماشا قىلىش، قىرىلارنى ياشىرىتىۋاتقان دالا چۆپلىرىنىڭ مەززىلىك پۇراقلىرىدىن لەززەتلىنىش، شوخ موزاي بىلەن ئېيتىشىپ يۈرۈپ ئالا سىيىردىن قويۇق بىر چېلەك سۈت سېغىۋېلىش، ناشتىغىچە تالاي يەرنىڭ ھۆسنىنى ئۆزگەرتىپ بولغان بېشىر تۇرگۇننىڭ قويۇق ئەتكەنچايىنى ئىشتىھا بىلەن ئىچكىنىگە زوقلىنىپ قاراپ ئولتۇرۇپ شاما چايناش، چۈشكىچە كەتمەن چېپىپ، چۈشلۈكى سۈت ئىلىش، تاماق ئېتىش، چۈشتىن كېيىن يەنە كەتمەن چېپىش، كەچتە سالقىن شامالنىڭ سەگىتىشى بىلەن ئۆستەڭنىڭ ھەيۋەتلىك شارقىرىشىغا قۇلاق سېلىپ ئۇيقۇغا كېتىش... ئومۇمەن ئۇنىڭغا يېڭىلىق ۋە لەززەتلىك...

چۈشلۈك تاماقتىن كېيىن بېشىر تۇرگۇن بىرىنچى قېتىم چۈشلۈك ئۇيقۇغا ياتتى. ئېرىنىڭ خورىكىمۇ بۇگۇن خاتەمخانغا يېڭىچە بولۇپ تۇيۇلدى. ئۇنىڭ قارىشىچە، بۇ خىل خورەك خاتىرجەملىك ۋە كۆڭلى ئەمىن تاپقانلىقنىڭ بەلگىسى ئىدى. خاتەمخان تىنىمسىز ئېرىنى خاتىرجەم قىلغان ئەللىك مو يەرگە سىنچىلاپ قاراپ چىقتى. ماي قۇياشىدا ياشارغان ياپيېشىل دالانىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئۆزى دەسسەپ تۇرغان بۇ يەر

ئانىدىن يېڭى تۇغۇلغان بوۋاقتەك ياپيالىڭاچ ئىدى. ئۇڭغۇل ـ دوڭغۇل چۆنەكلىكلەر، تارتىلغان ئېرىقلار، سوقۇلغان قىرلار، قارامتۇل تۇپراقتىن باشقا ھېچنېمە كۆزگە چېلىقمايتتى. ئىككى چەتتە چوچۇكبويا يىلتىزىدىن پەيدا بولغان چاۋا دۆۋىسى ئاقىرىپ تۇراتتى. بۇ تىلىغانىغان يەردىن بېشىر لەززەتلەنگەنىكەن، خاتەمۇ ھوزۇرلىنىشى كېرەك. چۈنكى، بېشىرنىڭ خوشلۇقىغا شېرىك بولۇش ئايال ئۇچۇن بىر مۇقەددەس بۇرچ ئەمەسمۇ؟ مانا شۇنى ئويلىسىلا ئەتىيازدىن تارتىپ ھازىرغىچە ئېرىنىڭ تىل ۋە سىلكىشلىرىگە چىداپ يۈرۈپ، تورغاي بىلەن تەڭ تۇرۇپ قاراڭغۇ چۈشكۈچە كەتمەن چاپقىنى، زەمبىل كۆتۈرگىنى، يىلتىز تەرگىنى، تاماق سالغىنى، چۆنەك داپلىغىنى، ئۇرۇق سالغىنى ئۇنىڭغا راھەت بېغىشلايدىغان ئىش بولۇپ تۇيۇلىدۇ...

خاتەم ئۇرۇق سېلىنغان يەرلەرگە قارىدى. يۇمىران يېشىل تاۋۇز مايسىلىرى چالمىلارنى ئىككى تال مەزمۇت ياپرىقى بىلەن يۇقىرىغا كۆتۈرۈپ، يەردىن ئۆسۈپ چىقىشقا باشلىغانىدى. ئايال خۇددى تۇنجى نەۋرە كۆرگەندەك خوشال بولۇپ كەپىگە قاراپ يۈگۈردى ۋە خورەك تارتىۋاتقان ئېرىنى ئىرغىتىپ تۇرۇپ:

— ھوي، ھوي، بولۇڭ، بولۇڭ دەيمەن. تاۋۇزلار ئۇنۇپتۇ ...— دېدى.

— ساراڭ ! ... — دېدى بېشىر كۆزىنى ئۇۋۇلاپ ئولتۇرۇپ، — ئۇرۇق سالغاندىكىن ئۇنمەيتتىمۇ ئەمىسە !

— غۇچچىدە ئۇنۇپتۇ !...

ئايال كۈندە قارايغان، يېرىلغان يۈزىنى ئالىقانلىرى بىلەن توسۇپ تۇرۇپ كۈلدى.

— سۇ ئىسسىتىپ تارانغىن، ئىككى كۈنلۈك روخسەت بېرىمەن، باللىرىڭنى كۆرۈپ چىق !

— بۈگۈنمۇ؟

— ياق، ئەتە !

ئۇلار شۇ كۈنى كېچە كىرگۈچە كەپە ئەتراپىدىكى گۈللەرگە ئىشلىدى. يېرىم كېچىگىچە كەپە ئەتراپىدىكى گۈللەرنى، تاۋۇزنى قانداق سېتىش، كۈزلۈككە بولىدىغان تويلار توغرىسىدا زوق بىلەن سۆزلەشتى ۋە شېرىن ئۇيقۇغا كېتىشتى.

خاتەمخان ئەتىسى يەنە تورغاي چۇچۇلىغاندا ئويغاندى. بىر تورغاي ئاسمانغا كۆتۈرۈلمەكتە. ئاسمان تىنىق، كۆك ئىدى. ئۇ كۈلۈمسىرىدى ۋە تاۋۇزلۇققا قارىدى. تاۋۇزلۇقمۇ تىنىق كۆك ئىدى. ئۇ كۆزىنى ئۇۋۇلىۋېتىپ يەنە قارىدى، كەپە ئەتراپى خۇددى ئاسماندەك تىنىق كۆك سۇ ئىدى. نە چۆنەك، نە قىرلار كۆرۈنمەيتتى. كەپە خۇددى قولۋاقتەك سۇ ئوتتۇرىسىدا لەيلەپ تۇراتتى، خاتەم چاچلىرىنى چاڭگاللاپ ۋارقىرىۋەتتى:

— ۋايىيەي، قىيامەت قايىم بوپتۇ، توپان سۇيى!

بېشىر تۇرگۇن چۆچۈپ ئويغاندى ۋە سۇ ئاستىدا قالغان تاۋۇزلۇققا قاراپ تامدەك تاتىرىپ كەتتى. خاتەمخان بولسا خۇددى تۇيۇقسىزلا بىر يېقىنى قازا تاپقاندەك ھۆڭگىرەپ يىغلىۋەتتى. ئۇنىڭ يىغىسىغا جاۋابەن كۆل ئۈستىدە ئۇچۇشۇپ يۈرگەن قاغا - قۇزغۇنلار ئەنسىز قاقىلداشتى...

لېكىن، بېشىر تۇرگۇن زەربە ۋە زىيانغا كۆنگەن ئادەم بولغاچقا، تولىمۇ ئاھ ئۇرۇپ كەتمىدى. ئۇ خوراز تاجىدەك قىزارغان مەزمۇت ئاياغلىرى بىلەن سۇ كېچىپ يۈرۈپ، ئاپەتنىڭ مەنبەسىنى ناھايىتى تېزلا تېپىۋالدى: رازاق تارىمۇش كۈزگى بۇغدىيىغا بىرىنچى بولۇپ ئاختاما سۇيى قويغانىكەن. ئاخشام قىناپ قويغان بىر ئېرىق سۇ شۇ ئاققىنىچە چۇشۇرگە ئېرىقى چېپىلمىغىنى ئۇچۇن ئۇدۇل كېلىپ بېشىرنىڭ يېرىنى بېسىپتۇ. بېشىر دەرھال توغان يۆتكىدى، رازاقنىڭ بۇغدايلىقىغا خۇددى ئۆز ئېتىزىدەك ئىشلىدى ۋە ئۆزىگە ئوخشاش بىرنەچچە دېھقان بىلەن بىللە رازاقنىڭ ئېتىزىدىن چوڭ ئۆستەڭگە قارىتىپ ئېرىق ئالدى. ئاياغ سۇيى ھېچكىمگە

زىيان سالمايدىغان بولغاندىن كېيىن، رازاق بىلەن سۆزلىشىش ئۈچۈن مەھەللىگە قاراپ ماڭدى.

خاتەمخان يىغلىغىنىچە مەھەللىگە كەلگەن ۋە رازاقنىڭ ئۆيىگە كېلىپ داد ئېيتىپ بولغانىدى. رازاق خاتەمخانغا قوشۇلۇپ زىيان ئۈچۈن غەم يېدى ۋە دەرھال دۆي ھەيئەتلىرىنى يىغىپ «سۇ ئاپىتى»نىڭ زىيىنىغا ئۇچرىغىنى ئۈچۈن بېشىرغا غەمخورلۇق قىلىشنىڭ يوللىرىنى ئىزدىدى.

— شۇنداقمۇ سۇ تۇتامسەن ! — دېدى دۆي ھەيئەتلىرىدىن بىرى خاپا بولۇپ، — تۇنۇگۈن قىناپ قويغان سۇيۇڭ كېچىچە بېشىرنىڭ تاۋۇزلۇقىغا ئاققىنى نېمىسى؟

— ئاغىنىلەر، مەن قاچان سۇ تۇتۇپ باققان ! — دېدى رازاق ئىقرار بولۇپ، — ھېزىم قاپاقـقا ئىككى سوم بەرگەن، ئۇنىڭ بۇنچىلىك زىيان سالىدىغىنىنى مەن نەدىن بىلەي؟

— ھە، نېمىشقا يالغۇز سېنىڭلا چۇشۇرگە ئېرىقىڭ چېپىلمىغان؟ — يەنە بىر ھەيئەتمۇ ئاچچىق بىلەن سورىدى.

— ئېرىق دېگەن كەتمەن بىلەن پۇتىدىغان گەپ، مېنىڭ كەتمەن چېپىشقا نەدە چولام تەگسۇن. ئەتىدىن - كەچكىچە ئۆيمۇئۆي كىرىپ يولىيورۇق بېرىش، يۇقىرىنىڭ سىياسەتلىرىنى تەشۋىق قىلىش بىلەن بولىمەنغۇ !

— نېمىشقا ھېزىم قاپاققا ئاياغ سۇيىنى ئۆستەڭگە قىنا دەپ يولىيورۇق بەرمىدىڭ ئەمىسە؟

— ھېزىم قاپاق راستىنلا قاپاق ئىكەن، — دېدى رازاق خاپا بولۇپ، — مېنىڭ يېرىمگە ئۇست - ئۇستىلەپ ئوغۇت بېرىلگەن، ئېقىتىپىراق سۇغارغىن دېسەم بېشىرنىڭ يېرىنى سۇغا باستۇرۇۋېتىپتۇ.

— سەنمۇ قاپاق ئىكەنسەن ئەمىسە، — دېدى بىر گەپدان رازاقنى مازاق قىلىپ، — بۇغدايىڭ ئۇستىگە ئوغۇت چېچىپ يەنە ئېقىتىپىراق سۇغارغىن دېگەن بولساڭ ئوغۇتنىڭ ھەممىسىنى ئېقىتىپ بوپتۇ - دە؟

— بوغالتىر ئىككىمىز كۆرۈپ كەلدۇق، — دېدى رازاق خىرىلداپ كۈلۈپ، — بېشىرنىڭ تاۋۇزلۇقى سايرامنىڭ كۆلى بوپتۇ. ئاز كۈندىن كېيىن پاقا لېشى بىلەن ياۋا ئۆردەك قاينايدۇ، ئەمدى بېشىر تاۋۇز تېرىيمەن دېمەي، قىلتاق قويۇپ ئۆردەك تۇتسا بولغۇدەك، ھا - ھا - ھا...

— ھېزىم قاپاق يالغۇز ئەمەس ئىكەن، بېشىرمۇ بىر چاتاق!

— شۇنىڭ ئۈچۈن چىقتى - دە، بۇ چاتاق!...

— ھا - ھا - ھا...

يىغىن بېشىرنى مازاق قىلىش بىلەن ئاخىرلاشتى.

5

خاتەمخان رازاقنىڭ ئۈستىدىن خېلى يەرگىچە ئەرز - شىكايەت قىلىپ بارغان بولسىمۇ، بېشىر تۇرگۇن بىرىگە چىش يېرىپ داد ئېيتمىدى. ھەتتا رازاقتىن خاپىمۇ بولمىدى. كېلىشمەسلىكنى ئۆزىدىن كۆردى. رازاقنىڭ چۈشۈرگە ئېرىقىنى بۇرۇنراق چېپىپ بەرگەن بولسام، بۇ بالا - قازا كەلمىگەن بولاتتى، دەپ ئويلىدى ئۇ.

كەچقۇرۇن رازاق تارىمۇش ئۇنىڭ ھويلىسىغا كىردى، ئۇ گەز باغلىغان نېپىز لەۋلىرىنى يالاپ قويۇپ، ئەتەي ئۆزىنى قايغۇلۇق كۆرسەتتى:

— ئەپۇ قىل، بېشىر، بىخەستەلىك قىلدىم، زىيان ماڭا ھېساب بولسۇن، مېنىڭ بۇغدايلىقىمنىڭ يېرىمىنى ئال، مەن ساڭا زىغىردىن ئوتتۇز مو، قوناق تېرىشقا يىگىرمە مو يەر ھەل قىلىپ بېرەي، يەنە ساڭا قۇتقۇزۇش پۇلى بېرىشنى بېكىتتۇق.

— مەن قۇتقۇزۇڭلار، دەپ قول سوزمىغاندىمەن!

— شۇنداقتىمۇ ئەمدى...

— مېنى ئەمەس، سېنى قۇتقۇزۇش كېرەك، رازاق، — دېدى بېشىر كۈلۈپ تۇرۇپ، — يەرلەرنى بۆلۈپ بەرگەندىن

كېيىن، ئېغىزىنىڭ يېلى بىلەن يىلىغا ئۈچ يۈز ئەللىك گۈڭ تاپىدىغان ئىش تۈگىدى. كەتمەن، ئورما، چالغا، سورۇق، تېپىن، ھەتتا ئۈگۈت ئېتىشنىمۇ بىلمەيسەن. ئۇششاق ـ چۈششەك گەپ بىلەن ئەپلەپ ـ سەپلەپ جان بېقىپ كەلدىڭ. ئەمدىچۇ؟ قانداق جان باقىسەن؟ بۇ يىلغۇ دۇيجاڭ بولۇۋالدىڭ، ھازىرمۇ دۇيجاڭغا ياخشى كۆرۈنىمەن دەپ ئىش ـ پىشىڭغا قارىشىپ بېرىدىغانلار بار. كېيىن بۇنداقلار ئازىيىدۇ، تۈگەيدۇ. ئۇ چاغدا قانداق قىلىسەن؟ مېنى قۇتقۇزىمەن دېمەي، ئۆزۈڭنى قۇتقۇز، سۇ ئاپىتى ئۆتۈپ كېتىپتۇ، مەن ئۆز قوغۇنلۇقۇمنى قۇتقۇزۇۋالالايمەن، ئەمما ساڭا تەس!

ئۈچ كۈندىن كېيىن بېشىر تۇرگۇن ئۆز كەپىسىدە يەنە پەيدا بولدى. ئۇنىڭ تاۋۇزلۇقى بىر غېرىچ لاتقىنىڭ ئاستىدا قالغان، بېشىر پۇچقاقنى تۇرۇۋېتىپ، تىزىغىچە لاي كېچىپ چۆنەكلەر ئارىسىدا مۆكچىيىپ يۇرۇپ تاۋۇز مايسىلىرى ئۈستىدىكى لاتقىلارنى تىرناقلىرى بىلەن تاتىلاپ مايسىلارنى قۇتقۇزماقتا ئىدى. ئەللىك مو يەردە نەچچە يۈز مىڭ تۈپ مايسا بار، ئۇلارنى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن نەچچە يۈز مىڭ قېتىم دۈمچىيىش، نەچچە مىليون قېتىم يەر تاتىلاش كېرەك؟ بېشىر بۇنى ھېسابلىغىنى يوق. ئۇ پەقەت ۋاقتىنىلا ھېسابلايتتى: ئۇكەر كۆتۈرۈلۈشتىن بۇرۇن نىمىلا بولسۇن تاتىلاشنى ئاخىرلاشتۇرۇش، ئىككى قولاق تاۋۇز مايسىلىرىنىڭ تۆت قولاق بولۇشى، ئۈچ تارتىپ، چېچەكلەپ خەمەكلىشى ئۈچۈن زېمىن ھازىرلاش كېرەك. غىزاسى، ئۇيقۇسى، ئارامى غورىگىل بولسىمۇ مەيلى، مايسىلار ئازابلانمىسۇن، ئۇ كېچىلىرىمۇ پانار يورۇقىدا يەر تاتىلىدى. بەش كۈندىن كېيىن خاتەمخان كەپىگە يەنە كۆچۈپ چىقتى. بېشىر ئايالىغا تاۋۇزلۇقنى كۆرسىتىپ:

— قارا، خوتۇن، توپان سۈيى كەلدى دەۋاتاتتىڭ، ئۇنداق ئەمەس، ئېقىپ كەلگىنى ساپلا قىغ ئىكەن، بەرىكەت كەلگەنىكەن. بىكارلا رازاق تارىمۇشتىن ۋايساپسەن. ئەمدى

ئۇنىڭغا رەھمەت ئېيت!
يەنە بەش كۈندىن كېيىن خاتەمخان بېشىرنىڭ گېپىنىڭ راستلىقىغا ئىشەندى: تاۋۇز مايسىلىرىنىڭ ياپراقلىرى قارىيىپ، يالىڭاچ بالىدەك ياتقان يەردە كەتمەن كۆچىدىن گۈزەللىك پەيدا بولماقتا ئىدى.
ئىيۇن ئېيىنىڭ ئوتتۇرىغا كەلگەندە، ئەللىك مو شورلۇقنى بىر - بىرىگە گىرەلىشىپ كەتكەن تاۋۇز پېلەكلىرى چۈمكەپ بولدى. خاتەمخاننىڭ كەپىسى ئەمدى يېشىل ياپراقلار ئۈستىدە كۆلۈپ تۇرغان سېرىق چېچەكلەر ئىچىدە كۆرۈنمەيلا قالدى.
ياخشىنىڭ ئەيىبى بولغىنىدەك، سېخىي يازنىڭمۇ خۇيى - جۈدۈنى بولدى. ئىيۇننىڭ ئاخىرى بۇغدايلار تاختا بولۇپ چېچەكلىگەن، قوغۇن - تاۋۇزلار راسا خەمەكلەۋاتقان، باغدا كاككۇك، بۇلبۇللار تازا مەست بولۇشقان كۈنلەرنىڭ بىرىدە، كەچقۇرۇن كۈنپېتىشتا تونۇردىن بۇخسۇپ چىقىۋاتقان قوراي ئىسىدەك قاپقارا بۇلۇت پەيدا بولدى.
— مۆلدۈر! — دېدى بېشىر پۈرچاق، ئاشكۆكى سىلىنغان مەززىلىك سۇيۇقئاشقا قېتىق ئارىلاشتۇرۇۋېتىپ.
— خۇدايىمەي، تاغ باغرى بىلەن كەتكىيدى بۇ ئاپەت، — دېدى خاتەمخان يۈرەكزادە بولۇپ. بېشىر ھېلىدىن - ھېلىغا چېقىۋاتقان چاقماقلارغا، تېز سۈرئەت بىلەن دىلمۇك تېغى قاپتاللىرىنى ياقىلاپ كېلىۋاتقان قارا بۇلۇتلارغا قاراپ، ھاۋانىڭ دەھشەتلىك گۈلدۈرلىشىنى زەن قويۇپ تىڭشاپ بىرھازا جىم تۇرغاندىن كېيىن، كەپىدىن ئالدىراپ چۈشتى.
— نېمە قىلىسىز؟
— بوران كېلىۋاتىدۇ، ئوتنى ئۆچۈرۈۋەت!
بېشىر يەرگە چۈشۈش بىلەنلا كەپە قاتتىق سىلكىندى. بېشىر كەپىنىڭ تۆت تەرىپىگە تارتىلغان سولياۋ تۆشۈكلەرنى قايتىدىن تارتىپ، قوزۇقلارنى قايتىدىن قاقتى. چېدىرغا

يېپىلغان يېشىل سولياۋنىڭ تانىلىرىنى چىڭىتتى. كەپە ھېلىلا يەردىن كۆتۈرۈلۈپ كېتىدىغاندەك سىلكىندى، غاراسلىدى. ھەر سىلكىنگەندە خاتەمخان «يائاللا!» دەپ تۈۋلاپ تۇردى. لېكىن، كەپە غۇلىمىدى. بېشىرنىڭ پۈتۈن دىققىتى تاۋۇزلاردا ئىدى. سويمىلىرى چوڭىيىپ كەتكەن بولسىغۇ بوران ھېچ دەخلى يەتكۈزەلمەيتتى، ھازىر سويمىلارنىڭ چوڭى باشتەك، كىچىكلىرى كەپتەر تۇخۇمىدەك، يېڭى چاچراۋاتقانلىرىمۇ بار ئىدى.

ئۇ خۇددى كۆكرىكى بىلەن مايسىلارنى ھىمايە قىلالايدىغاندەك چۆنەكمۇ چۆنەك يۈگۈرۈپ يۈرەتتى. تارالغان پىلەكلەر ئارۋاڭ - سارۋاڭ بولدى. تاۋۇزنىڭ تۈۋى چاناپ يۇمشىتىلغان، پىلەكلەر يېپىشقۇدەك نە چۆپ، نە داڭگال قالمىغان، پورپاڭ توپىدىن بىرلا سىلكىنسە تاۋۇزلار يىلتىزى بىلەن قومۇرۇلۇپ كېتىشى مۇمكىن ئىدى. ئۇ قولىغا قوزۇقلارنى ئېلىۋېلىپ پىلەكلەرنىڭ ئارىسىغا قاقاتتى. پىلەكلەرنى شوينىلار بىلەن باغلايتتى. چالما، تاشلار بىلەن كۆمەتتى. ئۇ شۇنچىلىك تېز ھەرىكەت قىلاتتىكى، يىراقتىن قارىغان ئادەم تېز شامالدا غوڭغۇلداپ لەپەڭشىۋاتقان لەگلەكمىكىن دەپ قېلىشى مۇمكىن ئىدى...

قاراڭغۇ چۈشكەندە بوران توختىدى. چاڭ - توزانغا مىلىنىپ تونۇغۇسىز ھالغا كەلگەن بېشىر، ئايالىغا:

— سۇ ئىسسىت، بول! — دېدى.

— قانداقراق؟ — خاتەمخان ئەنسىزلىك بىلەن سورىدى.

— ئۆتۈپ كەتتى، يەرنىڭ ئويمان بولغىنى پايدا بەردى. زىيان ئاز.

— بۇغدايلارچۇ؟

— ئىسسىت، رازاقنىڭ بۇغدىيى تۈگەشتى - دە، ھال چۈشۈپ، يېتىشقا ئارانلا قاپتىكەن، ئۇنىڭ ئۈستىگە تېخى، تۇنۇگۈنلا سۇ باشلاپتىكەن!

— دان سۈيىنىڭ ۋاقتى ئەمەسقۇ؟
— ئىككىنچى سۈيى بولمامدۇ؟
— باشقىلارنىڭ ئۈچ سۇ بىلەن پىشسا ئۆزە ناپىسەتلىك قىلىپ تۆت قېتىم سۇغۇرماقچىكەن ـ دە، جاجىسى...
— تېتىقسىزلىق قىلما، ئادەمنىڭ ياخشىسى بىراۋنىڭ قايغۇسى ئۈستىدىن كۈلمەيدۇ.
— بىزنىڭ قوغۇنلۇقنى سۇ باسقاندا ئۇ ئەجەب چاۋاك چېلىپ كېتىۋىدىغۇ.
— پېشانىسى تەرلىمىگەن ئادەم شۇنداق بولىدۇ...
باغلاردا مېۋىلەر مەي باغلاپ پىشتى، خامانلاردىن توشۇلۇۋاتقان مارجاندەك بۇغدايلار دېھقان قەلبىگە ھۇزۇر بېغىشلىدى. ئۆيلەردە شادلىق، چىرايلاردا كۈلكە، باغ ۋە ئېتىزلاردا ناخشا... مانا بۇ يېزا ئاۋاتلىقى، مەمۇرچىلىقى.
لېكىن، ھەممىدىن ئاۋات يەر ھېلىقى ئەللىك مو شورلۇق بولۇپ قالدى. تاۋۇزلۇقنىڭ يولى توپىلىق، لېكىن ئاۋات، توپ ـ توپ بولۇپ كېلىۋاتقان باللار، خاتەمخانىنىڭكىگە تاۋاق كۆتۈرۈپ مېڭىشقان ئاياللار، بېشىرنىڭ قۇرداشلىرى، سىرتتىن كەلگەن مېھمانلىرىنى پەتگە ئېلىپ ماڭغان مېھماندوست يېزىلىقلار، قىسقىسى، بۇ يولدا ماڭغۇچىلارنىڭ ھېچقايسىسى قورۇنمايدۇ، قىسىلمايدۇ. چۈنكى، ساھىبخانا چۆچەكلەردىكى قىرىق كېچە ـ كۈندۈز توي قىلغان بەختلىك شاھزادىدەك مېھماندوست، كەڭ قول، كىملا كەلسە مۇزدەك تاۋۇز، يۇمشاق نان بىلەن مېھمان قىلىدۇ. قايتقاندا قولتۇقىغا تاۋۇز قىستۇرۇپ ماڭغۇچىلارنىلا بېشىر تۇرگۇننىڭ ئوغلى دەپتىرىگە يېزىۋالىدۇ. بۇ كۈندىلىك تىجارەتتىن سىرت، شەھەردىن ياكى گۆشكېشلاردىن ماشىنا، تىراكتور، ھەر خىل ھارۋىلار بىلەنمۇ تاۋۇز ئالغۇچىلار كېلىپ تۇرىدۇ. بىر ماشىنىغا تۆت تونىنا تاۋۇز باسسا ئىككى يۈز سوم نەق پۇل. ھەر كۈنى مۇنداق سودا بولۇپ تۇرىدۇ، لېكىن ئەللىك مو شورلۇقنىڭ تاۋۇزى كېمىيەر ئەمەس: چوڭى ئون ـ يىگىرمە

كىلو، كىچىكى بەش ـ ئالتە كىلو كېلىدىغان تاۋۇزلار قويۇق ياپراقلار ئارىسىدىن چوڭچىيىپ چىقىپ، ساينىڭ تېشىدەك ياتماقتا. تاۋۇز يېگىلى كەلگەن ھەربىر مېھمان چەتتە تۇرۇپ، ئوڭغۇل ـ دوڭغۇل ياتقان تاۋۇزلارغا قاراپ ھەيران قالىدۇ ۋە بېشىرنى ماختاپ، بىر ـ بىرىگە:

— پاھ، «ئەرگە بىر نۆۋەت، يەرگە بىر نۆۋەت» دېگەن شۇ ئىكەن ـ دە!

— ئەللىك مو يەرنى ئالتە قېتىمدىن يۇمشىتىپ چىقماق ئاسانمۇ، كەتمەن نېمىنى ئوخشاتمايدۇ؟!

— پۈتۈن ئېتىزلاردىكى بۇيا بىلەن كەكرىنى قىرىپ ئەكىلىپ تاۋۇزغا كۆمدى جۇمۇ بۇ تۇرگۇن!

— چاپقان ھەربىر كەتمىنى بىر سومغا توختايدىغان بولدى ـ دە! — دېيىشىدۇ...

لېكىن، بېشىرنىڭ ئامىتى رازاقنا قاتتىق زەربە بولدى. رازاقنىڭ بۇغدىيى پاك بولۇپ يېتىشىپ دان ئالالمىدى. شۇنداق بولسىمۇ، ئورۇپ، تېپىپ سورۇۋىدى، ئاچ ـ پۆچەك دانلىرى توپا بىلەن ئۇچۇپ كەتتى. يىگىرمە مو يەردىكى كۆكى ھەممىنى ھەيران قالدۇرغان بۇغدىيىدىن ئارانلا ئىككى مىشكاپ بۇغداي، بۇغداي بولغاندىمۇ، ئۇچىنچى سورتقا زورىغا يارايدىغان دانسىز بۇغداي چىقتى. بېشىرنىڭ بولسا، ساقىسى ئالچۇ چۇشۇپ، قازىنىمۇ، چۆمۈچىمۇ ماي بولغىلى تۇردى. مانا بۇ قوش زەربە رازاقنى كاردىن چىقاردى. ئۇ ھازىر كەچ كىرگۈچىلا ھاراق ئىچىدۇ، ئۆيىدە ياتىدۇ، خوتۇنى بىلەن باللىرىنى ئاغزىنى بۇزۇپ تىللايدۇ، ئۇنى ھېچكىممۇ ئىزدەپ كىرمەيدۇ. چۈنكى، دۈيجاڭغا پۇل تەستىقلىتىدىغان، ئات ـ ئۆكۈزگە خەت ئالىدىغان، بىر ـ ئىككى كۈنلۈك رۇخسەت سورايدىغان ياكى بىر ـ بىرىنىڭ ئۈستىدىن ئەرز ـ شىكايەت قىلىدىغان ئىشلار ھازىر يوقالغان. ھەممىلا ئادەم ئۆز يېرى بىلەن، گويا دېھقانلار دۈيجاڭنى ئۇنتۇپ قېلىشقان! رازاق

هازىرمۇ مەست، ئۇ ياستۇقنى بېلىگە قويۇپ خىيال بىلەن ئوڭدا ياتماقتا. «ئەجەبا ئەتىياز ھەممىلا ئېتىزنى تەكشۈرۈپ ھەربىرىگە يوليورۇق بەرگەن دۈيجاڭ ھازىر ئۇلار ئۈچۈن ئوشۇقچە ئادەم بولۇپ قالدىمىكىنە؟ نېمىلا بولسۇن، شياۋدۈي دېگەن ئىسىمنى ھۆكۈمەت ئۆچۈرۈپ تاشلىغىنى يوقتۇ؟ گېزىتلەردە يېزىلىپ تۇرۇۋاتىدۇغۇ؟ دېمەك، شياۋدۈي بار ئىكەن، ئۇنىڭ دۈيجاڭى بولۇشى كېرەك. دۈيجاڭ بولغانىكەن، ئەزالارنى باشقۇرۇشى كېرەك !...»

— كىمنى باشقۇرىمەن؟ — دېدى ئۇ ئۆز - ئۆزىگە، — ئەلۋەتتە بېشىردەكلەرنى باشقۇرۇش كېرەك، چەكلەش كېرەك. تانابىنى تارتىش كېرەك !

ئۇ دېرىزىدىن تالاغا قاراپ ۋارقىرىدى:

— مەرىيە !

— ھە، مانا ! — ئۇنىڭ ئورۇق، ۋىجىك ئايالى يۈگۈرۈپ كىردى.

— بالاڭغا ئېيت، دەرھال ئاتلىنىپ بوغالتىرنى ھەيدەپ كەلسۇن !

بىردەمدىن كېيىن باش - كۆزىنى چاڭ باسقان سېرىق قاشلىق بوغالتىر كىرىپ كەلدى:

— ئالدىراشچىلىقتا، سېنى يوقلىيالمىدىم، رازاق دۈيجاڭ !

— نېمە قىلىپ يۈرۈۋاتىسەن؟

— ئېتىز ئىشى.

— خىزمەتچۇ؟

— تەقسىمات، نومۇر دېگەن بولمىغاندىكىن، قىلغۇدەك ئىش يوق.

— ۋوي، بىكار تەلەپ ! توختام بويىچە يىغىلىدىغان ئاشلىق پۇلىچۇ؟

— كاسسىر كەلگەننى ئېلىۋاتىدۇ.

— بېشىر قانچىلىك پۇل تۆلىدى؟

— توختام بويىچە تۆلەپ تۆگەتتى.
— قانچە؟
— ھەر موغا ئەللىك سومدىن جەمئىي ئىككى مىڭ بەش يۈز سوم.
— پۈتۈن كىرىمىنى تىزىملا، پىرسەنتىنى دۈيگە تاپشۇرىدۇ، ئوتتۇز پىرسەنتىنىڭ ئۈچتىن بىرىنى دادۈيگە...
— ئەتىيازدىكى توختام كۈچكە ئىگە بولمامدۇ؟...
— بولمايدۇ.
— ئۈنداقتا، زىيان ساڭا بولارمىكىن. دۈيجاڭ، توختام بويىچە دۈيگە ھەر موغا ئىككى يۈز جىڭدىن، جەمئىي ئىككى تونا ئاشلىق تاپشۇرۇشۇڭ كېرەك ئىدىغۇ؟
— مەن دېگەن ئاپەتكە ئۇچرىدىم!...
— يۇقىرىدىن ئېتىراپ قىلارمۇ؟
— نېمە؟ — رازاق تېرىكتى، — سەن كىممەن؟ — بوغالتىرمۇ - سوراقچىمۇ؟ ماڭ، چىق، يولىيورۇقنى ئىجرا قىل، بېشىرنىڭ تاۋۇزلۇقىغا كاسىرنى ئەۋەت، تارازىنى تۇتسۇن. نەق پۇلىنى ئالسۇن!
رازاق چايدىن يەنە بىر پىيالە ئىچىۋېتىپ يېنىغا قىڭغايدى.

6

ئۇنىڭسىزمۇ ئاستىرتىن چىش بىلەپ، ھەممىنى ھېسابلاپ يۈرگەن كاسىر رازاقنىڭ يولىيورۇقنى ئاڭلاش بىلەنلا تاۋۇزلۇققا چاپتى. ئۇ بېشىر بىلەن ئۇزۇندىن يۇت ئېتىشىپ كەلگەن، بۇرۇن دادۈي شۇجىسى بولغان، كېيىن غۇلاپ چۈشۈپ ماگىزىن كۆزەتچىسى ۋە مەسچىتنىڭ مەزىنى بولۇۋالغان ئادەم ئىدى. رازاقنىڭ مەسلىھەتچىسىمۇ شۇ ئىدى. «ھېسام زۇغۇي» دەپ ئۇنىڭغا تېپىپ لەقەم قويۇشقان يېزىلىقلار كاسىرغا

ھاجىتى قالمىغاندا بۇ «مالىيە ھوقۇقى»نى ئۇنىڭغا بېرىشكەن. ئۇ ئۆزىمۇ قوروق ئۆستەڭگە مىراب بولۇپ قالغىنىغا رەللە بولۇپ، چاڭگىلى توشقۇدەك پۇل تۇتۇش، مانا شۇ پۇللار بىلەن كۆپچىلىك ئالدىدا يۈز تېپىش كويىدا تېپىرلاپ يۈرەتتى. ئۇ قولىنى كەينىگە تۇتۇپ كەپە ئالدىدا توختىدى ـ دە، بېشىرغا قاراپمۇ قويماي بۇيرۇق بېرىشكە باشلىدى:

— يۇقىرىنىڭ يوليورۇقىغا ئاساسەن، تاۋۇزلۇقنىڭ يەتمىش پىرسەنت كىرىمى دۆلەتكە تاپشۇرۇلىدۇ. ئوتتۇز پىرسەنت پۇلنىڭ قانچىلىكى ساڭا تېگىدىغانلىقى تېخى بېكىتىلمىدى؛ قېنى ئەمىسە، بېشىر ماڭا ھېساب ئۆتكۈزگىن.

— ئىككى مىڭ بەش يۈز سوم ئۆتكۈزدۈم، دۆلەتنىڭ ھەققى توگىدى، — دېدى بېشىرمۇ ئۆزىنى تەستە تۇتۇپ.

— يەر دۆلەتنىڭ، تاۋۇزنى ئالىقىنىڭغا تەرگىنىڭ يوق ياكى قازان بېشىدا ئوقەت قىلغىنىڭ يوق. بۈگۈنلا ئۆيۈڭگە كۆچ، پۈتۈن دۆي ئەزالىرى بۈگۈن تاۋۇز ئۈزگىلى كېلىدۇ. بانكىدىكى تۆت مىڭ سەككىز يۈز ئون ئالتە سوم پۇلۇڭ دۆلەتكە ئۆتتى. نېسى ساتقانلىرىڭنى ئۆزۈڭ يىغىۋال، گەپ تۈگىدى.

بېشىرنىڭ بۇرۇتلىرى تىك بولۇپ كەتتى. لېكىن ئۇ بۇرۇتى ئاستىدىن كۈلۈپ قويدى:

— دۆيجاڭ ئەمەس، گۇڭشې سېكرېتارى بۇيرۇق بەرسىمۇ تاۋۇزلۇقۇمنى بەرمەيمەن، ماڭا بۇ يەرنى پارتىيە بەرگەن، پارتىيەدىن ئۈستۈن تۇرىدىغان ئەمەلدار يوق. تولا ئوغامنى قايناتماي كۆزۈمدىن يوقال !

— تولا تۈرگۈنلۈك قىلما !

— يوقال دېدىم، يوقال !

ئىككىسى خۇددى ئۇزاقتىن بېرى مۇشۇنداق يەكمۇيەك ئېلىشىشقا تەقەززا بولۇپ يۈرگەن نوچىلاردەك، بىر ـ بىرىگە ئالىيىشتى. بۇلارنىڭ جېدىلى پۈتۈن ئىشلەپچىقىرىش دۆيىنىڭ ئىككىگە بۆلۈنۈپ كېتىشىگە سەۋەب بولاتتى. بۇنى ھېسام

زوغويدىن بىشىر تورگون ئاۋۋال ئويلىدى، ئۇ غەزىپىنى يوتۇپ سىلىق قىلىپ دېدى:
— دادويگە بارايلى، ئەمىسە !
— ياق، ئاۋۋال ھېساب بەر !
— ئەستا !
— چىق تاۋۇزلۇقتىن ! — ھېسام قولىنى ھاۋادا قىلىچ ئورغاندەك شىلتىدى ۋە چۆنەكتىن ئاتلاپ ئۆتوپ بىشىرنىڭ ئالدىغا كەلدى. بىشىرنىڭ جەھلى قاتتى، سەپرايى ئۆرلىدى، قاتمال قوللىرى كىرىشتى. «مال ئىگىسىدىن ئوغرى كۈچلۈك دېگەن مۇشۇ ئىكەن ـ دە !» دېدى ئۇ ئۆز ـ ئۆزىگە ئاستا پىچىرلاپ ۋە بىردىنلا ھېسامغا تەئەددى قىلدى:
— ئەسكىلىك قىلىپ پايدا ئالالامسەن؟ !
— تورگونلۇكوڭنىڭ زىيىنىنى ھېلى كۆرىسەن، خومسى !
شۇ چاغدا قىرغاقتا بىر توپ ئادەم پەيدا بولدى. بولارنى بىشىر تونودى، بولار رازاقىنىڭ تەرەپدارلىرى ئىدى.
— باغلاش كېرەك !
— تاۋۇزنىڭ بەرىنى ئوزوش كېرەك ! — ئۇلار قىيقاس ـ چوقان بىلەن يوپورولوپ كەلمەكتە. خاتەمخان چۆنەكلىك ئارىسىدىن يوگورۇپ چىقىپ قايسىبىرىنى تىللىماقتا، قايسىبىرىگە كالتەك ئېلىپ يوگورمەكتە ئىدى. بىشىرنىڭ يامانلىقتا كۆزى يەتتى ـ دە، كەپە يېنىدىن ئاقلانغان ئىرغاي كالتەكنى ئالدى ۋە ۋارقىراپ:
— ئەمدى يوز ـ خاتىر قالمىدى. كەلگىنىڭنىڭ مېڭىسىنى چوۋۋيمەن ! — دېدى.
— تاش ئېتىڭلار ! — دەپ ۋارقىرىدى كەلگوچىلەردىن بىرى. شۇ زامان كەپىگە تاشلار ئېتىلدى. بىشىر نېمە قىلارىنى بىلەلمەي تورغاندا بىردىنلا ئىككى ئاتلىق پەيدا بولدى. ئۇلارنى كۆرۈپ تاش ئاتقۇچىلار جىمىپ قېلىشتى.
— ئويات ئەمەسمۇ، ئاغىنىلەر ! — دېدى ئاتلىقلاردىن

بىرى قامچىسىنى ھاۋادا پۇلاڭلىتىپ، — كىم سىلەرنى قاراقچىلىق قىلىڭلار دېدى، رازاقمۇ؟ ئۇ مۇتتەھەم نېمىشقا ئۆزى كەلمىدى! سەن ھېسامكا قاچانغىچە زوغويلۇق قىلىسەن؟

رازاقنىڭ ئادەملىرى خۇددى قورغۇي كۆرگەن قۇشقاچلاردەك جىمىشتى، سار كۆرگەن چۈجىلەردەك شۈمشىيىشتى.

سۆزلىگۈچى دادۇي پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ شۇجىسى، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتكۈزگەن ياش يىگىت ئەزىمەت ئىدى. ئۇ بېشىر تەرەپدارلىرىدىن بىرىنىڭ خەۋەر قىلىشى بىلەن رازاقنىڭ يولسىز قارارىنى چەكلەش ئۈچۈن كەلگەنىدى، ئۇ چۆنەك، ئېرىق ئىچىلىرىدە شۈمشىيىپ ئولتۇرۇشقانلارغا قاراپ:

— مېڭىڭلار ئىشىڭلارغا! ئاڭلاپ قويۇڭلار، رازاق دۈيجاڭلىقتىن قالدۇرۇلدى، يوقىرىدىن تەستىق كەلدى! — دەپ ۋارقىرىدى.

7

كەچ كۈز، سۇ سەمرىگەن، ئۆگزىلەر ئوت - چۆپ، كاۋا - قاپاق، ھويلىلار مال - ۋاران، توخۇ - كەپتەر بىلەن تولغان چاغ... غەملىك دېھقان ئاز بولىدۇ. بۇ چاغ توي - تۆكۈن، مەشرەپ، ئولتۇرۇش مەزگىلى، توپ - توپ دېھقانلار مەشرەپ، ئوغلاق، بەيگە ۋە يەكشەنبە بازار توغرىسىدا قىزغىن سۆزلىشىدۇ، خۇددى چۈجىلەرنىڭ خوراز - مېكىيىنى ئايرىلغاندەك بۇ چاغدا دېھقانلارنىڭمۇ باي - كەمبەغىلى ئايرىلغان بولىدۇ. بۇ مەھەللىدە بايلار خېلى كۆپ. لېكىن، بايلارنىڭ بېيى بېشىر تۇرگۇن، ئۇنىڭ ئات - كالا، قوي - ئۆچكىلىرىدىن سىرت، كۈنىگە بىر كىلودىن قوناق، كېپەك ھەلپى ۋە ئوت - چۆپ بىلەن بېقىلىۋاتقان ئالتە تۇياق ئەركەك

بۇغىسى بار. كېلەر يىلى 6 - ئايدا ئالدىنىڭ مۇڭگۈزى ئالتە سالا، كەينىنىڭ ئۈچ سالا بولىدۇ، بۇ مۇڭگۈزلەر قانچىلىك پۇل؟

بېشىرنىڭ پۇلى جىق، لېكىن ئويۇن - تاماشىغا ۋاقتى يوق... تىلەك تىلىگۈچىلەرگە قولى كەڭ. ھېلىدىن - ھېلىغا قوشنا - قولۇملىرى كىرىپ - چىقىپ تۇرىدۇ. ئۇلار:

— ھارۋاڭنى بەرگىنە، تۈگمەنگە ئۈگۈت ئەپچۈشەتتىم!

— غەلۋىرىڭ نەدە؟

— توغرا كېسەر ھەرەڭنى بېرىپ تۇرغىنا.

— ئېتىڭنى بىر كۈن بەرگىنە، بېشىركا، بىر ئوغلاققا سېلىپ باقاي.

— ماگىزىنغا يېڭى مال كەپتۇ، يۈز سوم بېرىپ تۇرساڭچۇ، — دېيىشىدۇ. تىلىگۈچىلەر، ئۆتنە - يېرىمچىلارنىڭ بىرىمۇ بېشىرنىڭ ھويلىسىدىن قۇرۇق قول يانمايدۇ.

مانا، ئۇنىڭ ئىشىكىنى رازاق تارىمۇش ئايلانماقتا. ئۇنىڭ چىرايى تېخىمۇ قورۇلغان، جۇدىگەن، موخوركا قىستۇرۇلغان بارماقلىرى تىترەپ تۇراتتى. مانا ئۇ ئىنچىكە ئاۋاز بىلەن يۆتەلدى - دە، بېشىرنىڭ كۆك سىرلانغان دەرۋازىسىنىڭ ھالقىسىنى شاراقلاتتى. خاتەمخان پېشايۋاندا پەيدا بولدى - يۇ، رازاقنى كۆرمەسكە سېلىپ ئۆيىگە كىرىپ كەتتى. بېشىر دەرۋازا ئالدىغا چىقتى:

— يۈر، ئۆيگە كىر رازاق! — دېدى ئۇ قىزغىن كۆرۈشۈپ.

— بولدى، بېشىر، مەشەدىنلا ياناي ئاداش، بىر ھاجەت بىلەن كېلىۋىدىم.

— خوش؟

— ئۆزۈڭ بىلىسەن، بۇ يىل ئاپەتكە ئۇچرىدىم. دۈيگە تۆلىگۈچىلىكىم يوق. قىشچە خاڭدا ئىشلەي دەيمەن. كۆمۈر قېزىشقا ماغدۇر يوق. ھارۋا سۆرەپ بەرسەممۇ بولغۇدەك، كۈنىگە

ئون تونىنا ئاچىقسام، ئېيىغا ئۈچ ـ تۆت يۈز سوم تاپالايدىكەنمەن. دېمەكچى: ئۈچ يۈز سوم قەرز بېرىپ تۇرساڭ، خاڭدا ئىشلەپ ئۈزۈۋېتەتتىم ئاداش. بىر ياخشىلىق قىلىپ قويساڭ، خۇدايىم بۇيرۇسا، بىر ياخشىلىقىڭغا ئوننى قايتۇرىمەن!

بېشىر جىم بولۇپ قالدى. بىر ياخشىلىققا ئون يامانلىق قايتسا قايتمىدىكىن، لېكىن بىر ياخشىلىق قايتمايدۇ، بۇنىڭغا كۆزۈم يېتىدۇ، دەپ ئويلىدى بېشىر، لېكىن ئۇنىڭ رازاقنى قۇرۇق قول قايتۇرغۇسى كەلمىدى.

— خاڭغا بارما، — دېدى بېشىر خېلى جىملىقتىن كېيىن، — ئېغىر ئىشقا چىدىمايسەن، داۋۇت ئاشپەزگە ياندىشىپ، ئاشخانا ئاچ، سىلىق گەپ بىلەن مېھمان كۈتۈشكە يارايسەن، دەسمايە دەمسەن؟ مەن ساڭا دەسمايە سېلىپ بېرەي. ھەي، خاتەم بەش يۈز سوم ئاچچىققىنا!

رازاق كەتكەندىن كېيىن، خاتەمخان بېشىرغا ئاچچىق قىلدى:

— نېمە قىلغىنى بۇ، ئۇ ئەسكىگە ياخشىلىق قىلىپ يەنە شاپىلاق سېتىۋالغۇسى كەپتۇ ـ دە.

— قويە خوتۇن، بولمىغۇر گەپ قىلمىغىنا. ئەسكى بولسا نېمە بولاتتى؟ ئەسكى ئادەممۇ ياخشى كۈن كۆرۈشنى ئارمان قىلىدۇ ئەمەسمۇ! — دېدى بېشىر ئايالىغا.

ئايدىڭ كېچە

... قېرىلىق — قۇياشسىز تۈن. لېكىن، تۈننىڭ ئايدىڭى بار، سايەڭ بويىڭدىن ئۇزۇن سايەڭنى كۆرۈپ ئۆلۈمنى ئۇنتۇيسەن. يۇلتۇزلار ساڭا كۆز قىسىدۇ، بۇ ھال سېنىڭ دىلىڭنى ئاۋۇندۇرىدۇ. ئەتراپ خۇددى سۈتكە چىلىنىپ تۇرغاندەك ئاپپاق، بۇ ھال ساڭا ئاقارغان چاچ - ساقاللىرىڭنىڭ گۈزەللىكىدىن دېرەك بېرىدۇ.

ئايدىڭ — مەن سېنى سۆيىمەن. چۈنكى، سېنىڭ مېھىر تەپتىڭ بىلەن مەن ئەتىكى قۇياشلىق كۈننىڭ قەدرىگە يېتىمەن...

ئايدىڭ، ۋاقتەگكۈر ئايالىمنى ئويغاتما، ئۇ كۆزىنى ئاچسىلا ۋاقىلايدۇ. مەن سېنىڭ قوينۇڭدا راھەتلىنىپ بىر تۈننى ۋاڭ - چۇڭسىز ئۆتكۈزەي. ئايدىڭ، مۇنۇ يېنىمدىكى زاۋۇتقا نۇرۇڭنى چاچما، زاۋۇتنىڭ ئۈنى ئۆچسۇن، ئايالىم، زاۋۇت، مۇشۇ ئىككى ئاپەتتىن مېنى ساقلا !

قېرى ئۇجمە ئاستىدىكى كىچىك سۇپىدا ئولتۇرغان ياشانغان، چالا مەست ئادەم يۇقىرىقى تەنتەنىلىك سۆزلەر بىلەن ئۆز كۆڭلىنى خۇش قىلدى - دە، ئاقارغان قاشلىرى ئاستىدىكى ياشاڭغىراپ تۇرىدىغان، ئۆمۈچۈك تورىدەك قورۇقلار ئارىسىغا يوشۇرۇنغان خۇمار كۆزلىرىنى ئاسمانغا، ئايغا، يۇلتۇزلارغا تىكتى.

ئۇ يۇلتۇزلار بىلەن ئۆز خىيالىدا سۆزلەشمەكتە:

— مېنى تونۇمىسىلەر؟ ھەئە، تونۇيسىلەر. ئايدىڭ بولسىلا يۇلتۇز ساناشقا ئامراق ھېلىقى ساتتار قويچىمەن. ئۇ چاغدا بالا

ئىدىم، ئەمدى بوۋايمەن. ئاتمىش ئىككى يېشىمغىچە سىلەرنى ساناپ تۈگىتەلمىدىم. سىلەر مېنى چارچاتتىڭلار، قېرىتتىڭلار، كۆچ - قۇۋۋەتتىن ئايرىدىڭلار. مانا ئەمدى ئوتتۇز كويچەن پېنسىيە ئالىدىغان بىكارچى بوۋايغا ئايلاندىم. ئادەملەرگە قىلىدىغان گېپىم تۈگىگەن چېغى، سىلەر بىلەنلا سۆزلىشىشنى خالايمەن. خۇددى ئۆمۈر بويى تاپقان - تۈگكىنىمنى سىلەرگە ئامانەت قويغاندەك، بېشىم قاتسىلا سىلەرگە هال ئېيتىمەن.

هەي، ئاي ئېيتقىنا: هاياتنى ۋەتەننىڭ، خەلقنىڭ كەلگۈسىگە بېغىشلىغان بىر ئادەم ئايالىنىڭ ئادىمەتچىلىكى ئۈچۈن ئازراق پۇل تېپىشقا ئىلاجسىز قېلىپ تىل ئاڭلىسا، ئۇنى ئاز دەپ، مەهەللىنىڭ ياخشى - يامىنىنى بەش قولدەك بىلىدىغان پېشقەدەم سېكرېتارنىڭ سۆزىنى هېچكىم قوللىمىسا، بۇ مەن ئۈچۈن ئازاب، ئادالەتسىزلىك ئەمەسمۇ!

ئايالىمنىڭ كارى چاغلىق، نېمىلا بولسۇن ئۇ مېنىڭ يىگىرمە نەچچە يىللىق هەمراهىم، خوجايىنىم. سەپرايىمغا تېگىدىغىنى مۇنۇ زاۋۇت. ئاڭلىغانسەن، بۇگۈن پارتىيە ياچېيكا يىغىنىدا قانچىلىك زارلاندىم. ئۇلار مۇنۇ زاۋۇتنىڭ خوجايىنى نىياز شۇمتەكنى پارتىيەگە قوبۇل قىلماقچى. يىگىرمە ئادەمنىڭ قېنىنى شوراۋاتقان بىر شۇلۇك پارتىيە ئەزاسى بولماقچى. بۇنىڭغا يالغۇز مەنلا قارشى تۇردۇم. لېكىن، مېنىڭ قارشىلىقىمنى قوللايدىغانلار تېپىلمىدى. ئۇلار مېنى ئوتتۇز كوي بىلەن پېنسىيەگە چىقىرىپ قويۇپ پىچىقى كەسمەس، گېپى ئاقماس، ئىش ئۇقماس ئۆلۈمتۈك قىلىپ قويدى. ئوتتۇز كوي ئىشىكىمگە داقاق بولدى: ئايىغى ئۇزۇلمەي كىرىپ - چىقىپ تۇرىدىغان ئادەملەر ئۆيۈمگە دەسسىمەس بولدى. مېنىڭ ئۆيۈمدىن ئۆز ۋاقتىدا خۇشال - خۇرام ئىش پۈتكۈزۈپ چىققانلارمۇ مېنى تاشلىدى. ئۇلار مېنى نېمە قىلسۇن دەيدۇ؟ ساقال قويۇپ سەللە ئوراپ مەسچىت قوۋمىغا قېتىلسۇن دەمدۇ؟ ئۇ چاغدا مېنىڭ ئوتتۇز نەچچە يېشىمدا قەسەم بېرىپ

پارتىيە ئەزاسى بولغىنىمىنىڭ پايدىسى نېمە بولدى؟ يىگىرمە نەچچە يىلدىن بېرى ھالاۋەتتە كەينىمدە، جاپادا ئالدىدا بولغىنىم ئۈچۈن بېرىلگەن مۇكاپات شۇ بولسا، بۇ تولىمۇ رەھىمسىزلىك بولمىدىمۇ؟ ئۇنى ئاز دەپ ئوتتۇز كويغا پۈتۈن ھۆرمەت ـ ئىناۋىتىمنىمۇ ساتقان ئوخشايمەن. بۇرۇن يىغىنلاردا: ساتتار سېكرېتارنىڭ دېگىنىدەك بولسۇن، دېيىشىدىغانلار ئەمدى يوق. ئەڭ كېرەكسىز، قارشى ئېلىنمايدىغان نەرسە ئەمدى مېنىڭ پىكرىم بولۇپ قالدى. ياشلارغۇ چۈشەنمەيدۇ. ئۇلار كىتاب بويىچە سۆزلىشىدۇ. قېرىلارچۇ؟ ئۇلار بۇرۇن قىزلىرىنىڭ تويىنى قىلىسىمۇ ماڭا مەسلىھەت سالاتتى، مېنى توي بېشى قىلىپ ئولتۇرغۇزاتتى. ئەمدىچۇ؟ نەزىرىدىن باشقىغا چاقىرىشمايدۇ. ئۇلار سەللە ئورىۋېلىپلا ئادەم تونۇمايدىغان بولۇۋېلىشتى... لېكىن بۇلاردىن رەنجىمەيمەن. ئۇلار يالغاندىن ھۆرمەت قىلىشقانلار. مەن يەنىلا مەھەللە پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ ھەيئەتلىرىدىن رەنجىيمەن. ئۇلار مېنى چۈشىنىشى، مېنىڭ قەلبىمنىڭ كوممۇنىزمغا تەلپۈنۈپ تۇرغانلىقىنى بىلىشى لازىم. مەن باي بولۇپ مەككىگە تاۋاپقا بېرىشنى ئويلىغىنىم يوق، تېخى ماڭا توققۇز مو يەر بىلەن قىرىق بەش تۈپ ئۈزۈمنى بۆلۈپ بېرىپ، ھېيىقماي توختامنامە قەغىزى تەڭلىگىنىنى، مۇنچە جىڭ پاختا، مۇنچە جىڭ قۇرۇق ئۈزۈم، مۇنچە جىڭ ھۆل ئۈزۈم سېتىپ بېرىسەن دەپ مەجبۇرىيەت بەلگىلەپ بەرگىنىنى قانداق قىلاي! ئۇلار نېمىشقا مېنىڭ ئەمگەك قىلالايدىغانلىقىمنى، باي بولۇشنى خالىمايدىغانلىقىمنى ھېسابقا ئېلىشمىدى؟ مېنىڭ كەسپىم رەھبەرلىك قىلىش، ۋەزىپەم ئىنقىلاب قىلىش ئىكەنلىكىنى نېمىشقا ئۇنتۇشتى؟...

ئاي بۇلۇتلار ئارىسىغا مۆكۈندى. خۇددى ئايمۇ ئۇنىڭدىن زېرىككەندەك، يۇلتۇزلارنىڭ ئۇنىڭدىن رايى قاچقاندەك بىلىندى. ئۇ ئاستا سۇپىدىن قوزغالدى ـ دە، كوچىنىڭ

ئوتتۇرىسىغا چىقتى.

جىمجىت، سالقىن، ئايدىڭ كېچە...

ئۇ كېرىلدى، يەنە ئايغا قارىدى. شۇ چاغدا ئوڭ تەرەپتىن لەرزان ناخشا ئاڭلاندى. تونۇش ۋە يېقىملىق، بالىلارنىڭكىدەك ناخشا ئاۋازى ئۇنى ئۆزىگە تارتتى: «ھېيت پاكار، — دېدى ئۇ ئۆزىچە كۈلۈپ قويۇپ، — ناخشاڭنى دېمىسە ئۆزۈڭ بىر لالما ئىت، كىم بىر پارچە نان بەرسە شۇنىڭغا قۇيرۇق شىپپاڭلىتىسەن».

ھېيت پاكار ساتتارنىڭ قەدىناس دوستى، ئۇلار ئۇزاق يىللار ئىشلىگەن. ھېيت بىرمەھەل مەھەللە ئاكتىپلىرىدىن بولغان، ساتتارنىڭ ئېتىنى توقۇپ، ھارۋىسىنى ھەيدىگەن. كېيىنچە ساتتار ئۇنى ماگىزىنىنىڭ كۆزەتچىسى قىلىپ قويغان. ئۇ ساتتارنىڭ سۆزلىرىنى تىلتۇمار بىلىدىغان، ساتتارنىڭ ئىشلىرىنى گۇمانسىز قوللايدىغان ئاق كۆڭۈل، قىزغىن دېھقان. ئۇنىڭ ئۆز ئۆيى، بالىۋاقىسى بار، لېكىن، ئەتىگەنلىك چاينى ساتتار بىلەن بىللە ئىچمىسە يېگىنى تېنىگە سىڭمەيدىغان ئادەم. ساتتار ئۇنى ياخشى كۆرىدۇ. لېكىن، مۇشۇ يېرىم يىلدىن بېرى، ھېيت نىيازنىڭ مۇشۇ قويمىچىلىق زاۋۇتىغا كۆزەتچى بولۇپ كىرگەندىن كېيىن ساتتار ئۇنى يامان كۆرۈپ قالغانىدى.

مانا، بۈگۈن ھال - مۇڭ ئېيتىشىدىغان ھېچكىم بولمىغاچقا، ئۇ ھېيت پاكار بىلەن پاراڭلاشماقچى بولۇپ، ئۇنىڭ يېنىغا قاراپ ماڭدى.

مانا، ھېيت پاكار دەرۋازا ئالدىدا كالتىكىنى تۇتۇپ ناخشا ئېيتىپ يۈرەتتى. ئۇ ھازىر مۇنۇ نىيازنىڭ زاۋۇتىنى قوغداۋاتقىنى ئۈچۈن خۇشال. چۈنكى، نىيازنىڭ زاۋۇتى ھازىر كىشىلەر توپلىشىدىغان، ماختىنىشىدىغان، سىرتتىن كەلگۈچىلەر ئېكسكۇرسىيە قىلىدىغان جاي. نىيازنىڭ ئىككى - ئۈچ يىلدىلا قىرىق - ئەللىك مىڭ كويلۇق دەسمايىسى، يىگىرمىگە يېقىن

ئىشچىسى بار قويمىچىلىق زاۋۇتى قۇرۇۋالغانلىقى، بىر تەرەپتىن جەمئىيەتكە بايلىق ياراتقان بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن بىكارچى ياشلارنى بىر يۈز - بىر يۈز يىگىرمە كويدىن مائاش ئالىدىغان ئىش ئورنىغا ئىگە قىلىپ قويغانلىقى ھەممىلا جايدا، گېزىت - رادىيولاردىمۇ ماختالماقتا. ئەنە شۇ ماختىلىۋاتقان ئورۇننىڭ كۆزەتچىسى بولۇش ئەلۋەتتە ھېيت پاكارنى تولىمۇ خۇش قىلماقتا ئىدى.

— ھە، پاكار، زاۋۇتۇڭنىڭ ئۈنى بېسىلىۋىدى، ئەمدى سەن كاركىرىغىلى تۇردۇڭمۇ؟ مېنى كۆچۈرمەكچىمۇ سىلەر؟ بىلىپ قوي، تام قوشناڭ بىر دات باسقان مىخ. ئۈنى سۇغۇرۇپ ئېلىۋەتمەك ئاسان ئەمەس!

ساتتارنىڭ قوپال سۆزلىرىنى سېغىنغان ھېيت پاكارنىڭ كۆكۈچ كۆزلىرى ئۇيناپ كەتتى. ئۇ ۋىجىك گەۋدىسىنى تىك تۇتۇپ كونا خوجايىنىغا ھەييارلىق بىلەن چاس بەردى:

— ئىدىرەستى باشلىق، ئۆگزىمىز تۇتاش، ئىشىكىمىز يانداش، بىز كونا سىرداش تۇرۇپ كېلىپمۇ قويمايسەن. بىزنىڭ زاۋۇتقا پۇتۇن خەلق خۇشال، يالغۇز سەنلا ئالىيىپ قارايسەنغۇ. ئېيتقىنا، نەرىمىز ساڭا ياقمىدى؟

ئۇ ساتتارنىڭ مۇرىسىگە ئىككى قولى بىلەن ئېسىلىپ تۇرۇپ شۇنداق دېدى - دە، ئاندىن كۆزلىرىنى چىمچىقلىتىپ ساتتارنىڭ ئايالى، بالىلىرى، مېۋە - چېۋە، ئىت - مۇشۇكىنى قويماي سوراپ چىقتى.

— يالىقىڭ تېتىدىمۇ يالاقچى؟ — دېدى ساتتار ھېيت پاكارنىڭ بېشىدىن بېسىپ قويۇپ، — ۋالاقلىماي ناخشاڭنى ئېيتە!

— ناخشا! — دېدى ھېيت تايىقىنى ئېڭىكىگە تىرەپ ئولتۇرۇۋېلىپ، — مېنىڭ گېپىمنىڭ ھەممىسى ناخشا: ئاڭلىغانسەن، بىزنىڭ نىياز ناھىيەگە ۋەكىل بولدى. زاۋۇتتا ھازىر بىر قېتىمدا يەتتە يۈز ئەللىك كىلو چويۈن قۇيىدىغان

بولدۇق. ماشىنا ئىككى، بىرى قۇم، كوكس توشۇيدۇ؛ بىرى چويۇن سىتىۋالىدۇ!

— ناخشا ئېيت دەيمەن!

— ناخشىنىڭ ياخشىسىنى ئېيتايمۇ؟ مەنمۇ يېرىمنى كىم تېرىسا تېرىسۇن دەپ بېرىۋېتىدىغان بولدۇم. ئەمدى زاۋۇت بىزنى باقىدۇ.

— ناخشا ئېيتمىساڭ كېتىمەن!

— مۇشۇنداق قىلسا... يېزىلار شەھەر بولىدىكەن...

— ئەخمەق! — دېدى ساتتار ھېيت پاكارنى ئىتتىرىپ، — ئاۋۇ ئاينى كۆردۇڭمۇ؟ ئاي بىلەن كۈننىڭ مەڭگۈلۈك ھەمراھى يەر! يەردىن يۈز ئۆرۈسەڭ شورۇڭ قۇرۇيدۇ!

ئۇلار جىمىپ قېلىشتى. ھېيت پاكار دوستىنىڭ كۆڭلىنى ئېلىش ئۈچۈن ھەرنېمە قىلىشقا تەييار ئىدى.

— ھە، يېرىڭنى تىراكتور بىلەن ھەيدىتىپ بېرەيمۇ؟

— ياق.

— مەن كۈندۈزى بىكار، ئۈزۈملىرىڭنى چاناپ بېرەيمۇ؟

— قۇرۇسۇن!

— ساڭا نېمە بولدى ساتتار، خۇيلىنىپ قاپسەنغۇ؟

— ماڭا پۇل كېرەك، پۇل.

— پۇل؟

— پۇل تاپقۇدەكمەن. نەدىن، نېمىلا قىلىپ بولسۇن پۇل تاپقۇدەكمەن. ئايالىمنىڭ بىر قېتىم قاپاق سۇزۇپ غادىيىپ ئولتۇرۇۋېلىشى ئۈچۈن باشقىلارغا چىراي سارغايتقۇدەكمەن. مېنىڭ يۈز - خاتىرەم، ئىناۋىتىم بىلەن ئۇنىڭ نېمە چاتىقى دەيسەن. ئەتىكى مەرىكە ئاياللار ئۆزىنى كۆرسىتىدىغان مەرىكىمىش. ئادەمگەرچىلىك ئۈچۈن ئون بەش كوي لازىممىش، كەشمىر ياغلىق سېلىپ بارمىسا بولمىغۇدەك. ياغلىق ئۈچۈن قىرىق بەش كوي جايلىغۇدەكمەن. يېنىڭنى ئاختۇرغىنا، شۇنچىلىك بىرنېمە بارمىكىن ھېيت؟

— مانا بارى، — دېدى ھېيت باللارنىڭكىدەك ئىنچىكە ئاۋازى بىلەن چۇڭچۇلداپ، — بار - يوقى بىر كوي ئۈچ موچەن.

ئۇنىڭ مېھرىبان كۆزلىرىدىن دوستىغا خەيرخاھلىق، ھېسداشلىق چىقىپ تۇراتتى. ئۇ خىجىل بولۇپ خۇنى كېتىشكە باشلىغان كۆزلىرىنى دوستىدىن قاچۇردى ۋە گەجگىسىنى سىلاپ قوشۇپ قويدى:

— ئەستاغپۇرۇللا...

— ئىچىپ تۇرۇۋاتامسەن ھېيت؟ — دېدى ساتتار تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن ئاچچىق موخوركىسىنى ئوراۋېتىپ.

— نەنىڭ؟ — دېدى ھېيت چىشى چۈشۈپ كەمشۈك بولۇپ قالغان ئاغزىنى ئۈمەللەپ كۈلۈپ، — كۈندۈزى سەت، كېچىسى بىكار ئەمەسمەن!

— ئىلىپ قويغىنىڭ يوقمۇ؟

— خۇمار تۇتتىمۇ ساتتار سېكرېتار! — دېدى ھېيت ئۆزۈن پەرىجىسىنى قېقىپ ئورنىدىن قوپۇۋېتىپ، — سەن سېكرېتار، مەن جۇرېن بولغان چاغلاردا ئىچىپلا ئارىلىشىپ كەتكەن بىز - ھە. ئۇ چاغلاردا يارىشاتتى. ھايت دېسەڭ ھەممە نېمە تەخ. ۋاي سېكرېتار، ۋاي جۇرېن دېسە، خەقنىڭ ئاغزىغا بىر كېلەتتۇق. ئەمدىچۇ؟ مەن كۆزەتچى، سەن ئايالىڭغا خىزمەتچى، قىرىق بەش كوي ئۈچۈن چىراي سارغايتمىسەن تېخى. توختاپ تۇرغىن، مەن پۇلىنىڭمۇ، ھاراقنىڭمۇ ئېپىنى قىلاي. مۇنۇ زاۋۇتنىڭ باش تېخنىكى بۇ نەرسىلەردىن ئايرىلمايدۇ، كىرىپلا چىقىمەن.

ھېيت دەرۋازىدىن كىرىپ كەتتى. ساتتار كۆتەكتە ئولتۇرۇپ بىردە ئاق بۇلۇتلار ئارىسىدا مۆكىمۆكىلەك ئويناۋاتقان ئايغا، بىردە ئاقىرىپ كەتكەن دەرۋازىغا قاراپ قويۇپ، ئاچچىق موخوركىسىنى قانغۇچە شوراپ خاپا ھالدا ئولتۇردى.

رەھمەدىل ئاي يەنە ئەتراپىنى سۈتتەك يورۇتتى. ئۇ دەرۋازىنىڭ ئىككى يان تېمىدىكى يامغۇرلار ئۆچۈرۈپ ئىزناسى قالغان شوئارلارنى يادقا ئوقۇدى: «خەلق گۈڭشېسى ياخشى !»، «يېزا ئىگىلىكىدە داجەيدىن ئۆگىنەيلى !»

ئۇ كۆزىنى يۇمدى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن قىپقىزىل شوئارلار، ئالدىراش ـ جىددىي چاغلار: تاماكا ئىسى بىلەن تولغان مەجلىسخانىلار، ھەيۋەتلىك نۇتۇقلار، ئىشەنچ ۋە كۈچ بىلەن تولغان ۋەدىنامە، چاقىرىقلار... بىرمۇبىر ئۆتتى.

ئۇ چوڭ ئىشلارنى مۇشۇ ھويلىدا قىلغان. كەلگۈسىنىڭ ئۇلۇغ پىلانلىرىنى مۇشۇ ھويلىدىكى ئىشخانىلاردا ئويلىغان، تۈزگەن. بايىقى ئىككى شوئارنى دۇنيادىكى ھەرقانداق گەپتىن بۈيۈك ھېسابلاپ، ئىنسان قىلىپ باقمىغان ئىشلارنى مۇشۇ ئىككى شوئارغا سادىق بولغان ئادەملەر قىلالايدىغانلىقىغا چىن قەلبىدىن ئىشەنگەن. ئەنە شۇ شوئارلارنىڭ كۈچى بىلەن ئۆزىنى، ئائىلىسىنى ئۇنتۇغان، ئەڭ مۇھىمى، كۆپچىلىككە ياخشى يېتەكچى بولۇشنىلا ئويلاپ، ئەمگەك قىلىشنىمۇ ئۇنتۇغان؛ كوللېكتىپنىلا كۆزلەپ، ئۆز يانچۇقىنى پومپايتىشنى ئۇنتۇغان؛ كۆپچىلىكنى باشقۇرۇشنىلا بىلگەن، ئەمما ئۆز ئايالىنى ئەركە خوجا خان قىلىۋالغان. كىشىلەردىن ھۆرمەت تەلەپ قىلىشنىلا بىلىپ، باشقىلارغا يۇمشاق كۆڭۈل بولۇشنى ئۇنتۇغان... مانا بۈگۈن، يىگىرمە نەچچە يىلدىن بېرى «بىلگەن»، «ئويلىغان» ۋە «قىلغان»لىرى ئۇنىڭغا ئەسقاتمىدى. بۇ نەرسىلەر ئۇنىڭ ئىشكىگە داقاق، يولىغا كاتاڭ، يۈزىگە داغ بولۇپ قالماقتا. يىگىرمە نەچچە يىلدىن بېرى «ئۇنتۇغان»لىرى بولسا، بۈگۈن ئۇنىڭغا ئۆز زىيىنىنى كۆرسەتمەكتە. ئۇنىڭ ئىززەت ـ ھۆرمىتىنى خۇددى مىتىدەك يەپ ئۈپراتماقتا. ئۇ شۇنىڭ ئۈچۈن خورسىنىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن ئىچىدۇ !

ئۇ كۆزىنى ئاچتى. ھېلىقى شوئارلارمۇ، بايىقى خىياللارمۇ ئۈركۈگەك قۇشلاردەك نەلەرگىدۇر ئۇچۇپ كەتتى. ئۇنىڭ

ئالدىدا بىر قولىدا بىر بوتۇلكا ھاراق، بىر قولىدا پۇل تۇتۇپ ھېيت پاكار تۇراتتى.

— مە، ئىچ، ھاجىتىڭدىن چىق ساتتار!

ھېيت ئۇنىڭغا ئىككى قولىنى سوزدى، ساتتار پۇل بىلەن ھاراقنى ئالدى.

— شۇكۇر، — دېدى ئۇ، — ھېلىمۇ ياخشى سەن ھايات ئىكەنسەن، بولمىسا ئادەملەر مېنى ئۇنتۇپ...

— بىر ئىشنىڭ بېشىنى تۇت! — دېدى ھېيت ئۇنىڭ يېنىغا ئولتۇرۇۋېتىپ، — ئېتىمىزغا يارىمايسەن، مېنىڭ گېپىمگە كىرسەڭ كىبىرنى قوي، نىيازنىڭ مۇنۇ زاۋۇتىغا كىر، ساڭا يەڭگىل ئىش چىقىدۇ، ئوبدان ئايلىق ئالىسەن!

— نېمە؟ نىيازنىڭ مۇشۇ قۇيمىچىلىق زاۋۇتىغىمۇ؟ بىز تەر تۆكۈپ ياسىغان بۇ ھويلىنىڭ كۆكىنى سېتىپ، ساتقاندىمۇ تېخى بىزنىڭ ئىزىمىزغا ئادىشىپ بولسىمۇ دەسسىمەيدىغان بىرنېمىلەرگە سېتىپ، بىزدەك گوڭشېنى قورغان، پۈتۈن ھاياتىنى كۆپچىلىككە بېغىشلىغانلارغا زەربە بولىدىغان ئىشنى قىلغىنىنى ئۇچۇن مەن تېخى ھازىرقى سېكرېتار - پېكرېتارلىرىڭ بىلەن سۆزلىشىمەن!

موتوسىكلىت ئاۋازى ئاڭلىنىۋىدى، ھېيت ئورنىدىن تۇردى، ساتتارنىڭ گېپى ئۈزۈلدى.

ھېيت دەرۋازىنى يوغان ئاچتى:

— نىيازمۇ سەن بالام، ھە، بىر ئىش چىقىپ قالدىمۇ؟

— ئاخشام قويغان رادىياتورلارنى قومدىن چىقىرىۋېتىش لازىم ئىدى، ئەتىگەنلىككە ئەكەتكىلى ماشىنا كېلىدۇ. مەن قومدىن چىقىرىپ تۇراي. ھېيت ئاكا، سەن بېرىپ ئىستانوكچىنى باشلاپ كەلگىن. كېچىچە قىرىدىغان جايلىرىنى قىرسۇن. نېمە، دەرۋازىغا كىم قارايدۇ دەمسەن، ئاۋۇ كىم، ساتتار ئاكاممۇ، بولدى سەن كەلگۈچە قاراپ تۇرىدۇ.

ئۇ ئالدىراپ دەرۋازىدىن ھويلىغا كىرىپ كەتتى. ھېيتمۇ

ئېغىر كالىچىنى سۆرەپ، توپىلىق يول بىلەن يۈرۈپ كەتتى.

ساتتارنىڭ خورلۇقى كەلدى: مۇنۇ نىياز زاۋۇت قۇرۇۋېلىپ، خوجايىن بولدۇم دەپ، ئەمدى ساتتار سېكرېتارنىمۇ باشقۇرماقتا. قىرىق - ئەللىك مىڭ كويلۇق دەسمايە شۇنچىلىك چوڭ نەرسىمىدى؟ ساتتار كىم، ئۇ كىم؟ تېخى سالام - سەھەتىمۇ يوق، ئىشىككە قاراپ تۇرسۇن دەپ ئىش بۇيرۇغىنىنى قارىمامدىغان. پاھ، بۇنىڭ ھاكاۋۇرلۇقىنى!

ساتتارنىڭ چىشلىرى غۇچۇرلىدى. ئۇ تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن بوتۇلكىنى بىر كۆتۈردى - دە، يېرىملاتتى. ئۇنىڭ ۋۇجۇدىغا ئوت - قۇۋۋەت بەرگەن يېرىم بوتۇلكا ھاراقنى يانچۇقىغا سالدى - دە غەزەپ بىلەن ئورنىدىن تۇردى ۋە دەرۋازىنىڭ ئىچىگە قاراپ ماڭدى.

ئۆز ۋاقتىدا ساتتار ئۆزى ياساتقان ئۆيلەر، نۇرغۇن كۈرەش يىغىنلىرى، قەسەمياد يىغىنلىرى بولغان ھويلا نۇرغۇن قېتىم ھەر خىل كارخانىلار قۇرغان ساتتارنىڭ نۇرغۇن خۇشاللىق، شان - شەرەپلىرىگە گۇۋاھ بولغان. مانا ئەمدى مامىكاپىتەك قۇرۇپ، بۇ قالغان ئىشلارنىڭ گۇۋاھچىسى بولغان. ھازىر ئۇنىڭغا باق. ئەمدى ھويلا ئاۋۇ نىيازنىڭ ئىلكىدە، نىياز ئېيىغا بىر مىڭ بەش يۈز يۈەن ئىجارە بېرىپ دادۇينىڭ ئۆيىگە خوجايىن بولۇۋالدى. بۇ ھويلا ھازىر قۇم، كۆمۈر، چويۇن دۆۋىسى، چويۇن ئېرىتىدىغان پېچ، تىراكتور، ماشىنىلار، ھەر خىل قۇيمىلار بىلەن تولغان، دەسسەپ ماڭغۇدەك يولمۇ قالمىغان، قالايمىقان ئىدى. ئۇ دۈسكىلەپ يۈرۈپ يول تېپىپ بورا لەمپە ئاستىدا يالىڭاچلىنىپ ئىشلەۋاتقان نىيازغا قاراپ دەلدۈگۈنۈپ ماڭدى.

نىياز ئۇنىڭ كەلگىنىنى سەزمىدى. ئۇ بەلگۈرجەك بىلەن قۇمنى قايرىپ ھور، ئىس چىقىپ تۇرغان ئېغىر قۇيمىلارنى لوم بىلەن ئۆرۈمەكتە ئىدى.

ئۇ غەزەپ بىلەن ئۆز رەقىبىگە قارىدى. لەمپە ئاستىدا

يانتۇ چۈشۈپ تۇرغان ئاي نۇرى نىيازنىڭ يېرىمىنى يورۇتۇپ تۇراتتى. ئۇنىڭ سىيرىپ چۈشۈرۈۋەتكەن يۇمىلاق بېشى سوقما تاشقا، قارامتۇل، يالىڭاچ بىلەكلىرى سوقما دەستىگە ئوخشاش ھەرىكەتلىنەتتى. ئۇنىڭ ئورۇق، شۇدىما گەۋدىسى يىڭناغۇچتەك مىدىرلايتتى. ئەنە شۇ كۆرۈمسىز گەۋدە ساتتارنى شۇنچە خاپا قىلدى. ساتتار بۇ خاپىلىقنى بۈگۈن چىقىرىدۇ. لېكىن، گەپ ئاچماق تەس. چۈنكى، ساتتار ئۇزاقتىن بېرى نىيازغا تىكىلىپ قارىمىغانىدى. ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى كونا ئاداۋەت، يېڭى خىجىلچىلىق ئۇلارنى بىر - بىرىگە دۈشمەن قىلىپ قويغان. ئۇلار يالغۇز يەردە ئۇچرىشىپ قېلىشسىمۇ بىر - بىرىدىن كۆز قاچۇرۇشاتتى. نىياز ساتتارنى كۆرسە ئەتەي باشقا كوچىغا ئەگىيتتى. لېكىن، يېقىندىن بېرى نىياز ئۆزىنى كۆرسىتىشكە باشلىغان؛ ئۇ ھەر ئۈچ كۈندە بىر قېتىم پېچقا ئوت ياقاتتى. ئىسسىقتىن قېچىپ كېچىسى ئىشلىگەچكە، چويۇن ئېرىتىدىغان پېچتىن چىققان يالقۇن كېچىچە دېرىزىسىدىن ئۆيىگە چۈشۈپ ساتتارنىڭ كۆزىنى چاقاتتى. پېچ ئۇچقۇنلىرى ئۆگزىنى ئەگىپ ۋەھىمە پەيدا قىلاتتى. ئىستانوك، شامالدۇرغۇچ ئاۋازلىرى ساتتارنىڭ قۇلاق - مېڭىسىنى يەپ، ئۇيقۇسىنى بۇزاتتى. بۇ ئىشلارغا لېۋىنى چىشلەپ، غىڭ قىلماي يۈرگەننىڭ ئۈستىگە بۈگۈن چۈشتە ساتتار ئىشىكى ئالدىدا ئولتۇرسا، نىياز موتوسىكلىت بىلەن شۇنچىلىك توپا توزۇتۇپ ئۆتتىكى، قويۇق چاڭ - توزان دەستىدىن ساتتار دەم ئالالماي قالدى. مانا ھازىر بولسا تېخى، ساتتار دەرۋازىغا قاراپ تۇرسۇن دەپ خۇددى بالىغا بۇيرۇق قىلغاندەك ساتتارغا بۇيرۇق قىلماقتا. ئەلۋەتتە، سەۋر - تاقەتنىڭ چېكى بولىدۇ - دە!

ساتتارنىڭ غەزىپى بارغانسېرى ئۆرلىمەكتە، قوللىرى كۆپۈشۈپ، تومۇرلىرى لىپىلدىماقتا، گۈرەن تومۇرلىرى كۆپمەكتە ئىدى! ئۇ ئەمدىلا نىيازنىڭ قولىدىكى گۈرجەكنى چۆرۈۋېتىپ، «نېمەڭگە غادىيىسەن» دەپ گەپ باشلاي دەپ

تۇرۇشىغا، نېرىقى ئۆيدىن ھېلىقى باش تېخنىك چىقىپ كەلدى. مانا ئۇ نىيازنىڭ يېنىغا كەلدى. ساتتار قۇم ئۇستىگە تۈۋرۈككە يۆلىنىپ ئولتۇرۇۋالدى.

— نىياز، باشقىلار قېنى؟ — سورىدى تېخنىك.

— ھاردى، دەم ئالسۇن! — دېدى نىياز قولىغا تۈكۈرۈپ تۇرۇپ، — ئىككى سائەت ئىشلىسەك قۇمدىن چىقىرىپ بولىمىز.

— ھە، ھېلىقى توختامنامىنىڭ ئىشى قانداق بولدى؟

— كېلىشتۇق، ئىككى يۈز ئەللىك مىڭ كويلۇق زاكاز ئالدۇق. قېلىپنىڭ چېرتيوژلىرىنى ئاچىقتىم. ئەتىگەنلىككە قېلىپ ياسايمىز. قۇم ئازلىق قىلىدۇ، يەنە ئىككى ماشىنا قۇم، بەش توننا كوكس، ئەڭ مۇھىمى، دەرھال ئەتراپقا تىراكتور ئەۋەتىپ ئالتە - يەتتە توننا قارا چويۇن ئالمىساق بولمايدۇ! — دېدى نىياز ئالدىراپ سۆزلەپ، — مېنىڭچە، ئادىمىمىز يېتىدۇ. بىزگە بىر ئەپچىل، تەجرىبىلىك مال ئالغۇچى لازىم. ھېيت ئاكىنى ئەۋەتەي دېسەم، ھۆددىسىدىن چىقالمايدۇ.

— ھەي نىياز، — دېدى تېخنىك بىردىنلا خۇشال بولۇپ، — مۇنۇ ساتتار سېكرېتار بۇ ئىشقا تازا لايىق ئىدى. بالىلىرى ئۇششاق، ئايالى بەتخەج، ئېتىزغا ئىشلەپ جان باقمىقى تەس، بايا ھېيت ئاكا ساتتارنىڭ قىيىنچىلىقىنى ئېيتىپ قىرىق بەش كوي سوراپ كىرگەنىكەن.

— پۇل سورىدىما؟ — نىيازنىڭ مەغرۇرلۇقى ئاۋازىدىن بىلىنىدى.

— دادۇيدىن بېرىدىغان ئوتتۇز كوي نېمىگە يېتىدۇ. مەيلى، بىز بىلەن ئوخشاش ئېيىغا ئىككى يۈز كويدىن مائاش ئالسۇن، بىزگە چويۇن ئېلىپ بەرسۇن، ئۇنىڭ ھەممىلا يەرگە قولى يېتىدۇ، گېپى ئاقىدۇ.

— تازا لايىق، تەجرىبىسى بار ئادەم. بىراق ئۇنىمايدۇ. ئاتتىن چۈشسىمۇ ئۈزەڭگىدىن چۈشمەيدۇ - دە، ئۇ دېگەن

سېكرېتار تۇرسا !

— «ئۆزۈڭنى خار قىلغۇچە كۈچۈڭنى خار قىل» دېگەن گەپ بار. نېمىلا قىلسۇن، ئەمدى ئۇنىڭغا قايتا سېكرېتارلىق تەگمەيدۇغۇ !

— ئۇلار سېنىڭ بىلەن مەندەك ئويلامدۇ ئاكا ! — دېدى نىياز، — ئۆمرى باشقىلارنى ئىشقا سېلىپ ئۆتكەن ئادەم، باشقىلارنىڭ ئىشىنى قىلىشنى، قىلغاندىمۇ ماڭا ئوخشاش شەخسىينىڭ زاۋۇتىغا كىرىپ ياللانما دېگەن نامغا ئىگە بولۇشنى خالامدۇ؟ ئاچ - يالىڭاچ قالسىمۇ، بۇ ئىشنى ھەرگىزمۇ قىلمايدۇ !

— قىلمىدۇ، نىياز، — دېدى تېخنىك كۈچەپ ۋارقىراپ، — قىلماي نېمىسى باركەن، دادۇي سېكرېتارى بولغان بولسا ئۇ ئۆتمۈش، ئۇ بىر ئۆچمەيدىغان تامغا ئىزىمىدى؟ ئەخمەق ئادەملەر تولا جۇمۇ: مەنسەپ — ئەقىل، بىلىم، تالانت دەپ قارىشىدىكەن. مەنسەپ — ئامەت، بولمىسا سېكرېتار بىلەن بىزنىڭ نېمە پەرقىمىز بار؟ ئامەت باشتىكى دوپپىدەك بىر نەرسە، كونىرايدۇ، تاشلىنىدۇ، لېكىن باش تاشلانمايدۇ. ئاڭلىسام، سېنى مۇشۇ ساتتار تەربىيەگە ئەۋەتىپ بېرىپتىكەن. ياپياشلا تۇرۇپ تەربىيەگە چۈشۈپ، يەتتە - سەككىز يىل كۆرمىگەننى كۆردۈڭ، قىلمىغاننى قىلدىڭ، مانا ئەمدى، ساڭا بېسىلغان ئۇ تامغىمۇ ئۆچتى، ھازىر كىم سېنى نىياز جىنايەتچى دەيدۇ. قارا، ھازىر كىم دېسە بالدۇر بېيىغان دېھقان، نۇقتىلىق ئائىلە، كەسپىي ئائىلە، تۈمەن كويلۇق ئائىلە، نىياز ۋەكىل، نىياز نەمۇنىچى، نىياز ئىلغار... ھەممە ياخشى ئىسىملار سېنىڭ. كىشىلەر خۇددى سېنىڭ تەربىيەگە چۈشكەنلىكىڭنى ئۇنتۇپ بولغاندەك، ساتتارنىڭ سېكرېتارلىقىنىمۇ ئۇنتۇپ بولۇشتى. راست، ئۇ بىزدەك تۈز ئويلىمايدۇ، نام - ئاتاق سۈرۈشتۈرىدۇ. ئۇ تېخىچە قورۇق ئۆستەڭگە مىراب بولۇشنىڭ كويىدا...

ساتتار سەكرەپ تۇرغۇسى، ۋارقىرىغۇسى، بېرىپ ئۇلارنىڭ كانىيىغا ئېسىلغۇسى كەلدى. لېكىن ئۆزىنى تۇتتى. ئۇلارنىڭ گېپى گەپ ئەمەس، بوراندا كۆزگە ئۇرۇلۇۋاتقان قۇم - شېغىل، قەھرىتان قىشنىڭ ئاچچىق نەشتەرلىك شىۋىرغىنى، زەھەرلىك چاققاقنىڭ تىكىنى ئىدى. ساتتار ئىسسىق قۇمنى مىجىقلىدى - دە، ئۆمىلىگىنىچە تام ياقىسىدىكى سايە بىلەن سىرتقا قاراپ ماڭدى.

— ئاناڭنىڭ... ۋوي، ئىت ئاغزىدىن ئاشقان تارىمۇش! ئالە پۇلۇڭنى! مە، چېكەڭگە تاڭ!

ساتتار پۇلنى ھېيتىنىڭ بېشىغا ئاتتى - دە، ئۆيگە قاراپ يۇگۇردى. ئۇ ھويلىسىغا كىرىپ قالغان ھاراقنى پىيالىگە قۇيۇپ بىراقلا كۆتۈرۈۋەتتى - دە، ئېغىر نەپەس ئېلىپ ئايالى ياتقان ئۆيگە كىردى:

— پۇل تاپتىڭمۇ؟ — دېدى ئايالى ناز بىلەن يېنىغا ئۆرۈلۈپ.

— تاپتىم! — دېدى ساتتار دەلدەڭشىپ ئايالىغا قاراپ مېڭىپ، — مانا پۇل!

ئايالى ھەيران قېلىپ كۆزىنى چىمچىقلاتتى. چۈنكى، ئېرى پۇل دەپ مۇشتۇمىنى كۆرسەتمەكتە ئىدى.

ئۇ ئايالىغا مۇشتۇمىنى تەڭلەپ قويۇپ يەنە ئىشىكى ئالدىغا چىقتى.

جىمجىت، ئايدىڭ، سالقىن شامال ئۇنىڭ بۇرنىغا يىراقتا قالغان ياشلىقىنىڭ يېقىملىق ھىدىنى ئۇرماقتا: ئۇ بۇنىڭدىن يىگىرمە يىل بۇرۇن قىرىقتىن ھالقىغان بويتاق ئىدى. ئۇنىڭغا شۇ يىلى ئامەت كېلىپ، بىردىنلا دادۇيىنىڭ سېكرېتارى بولۇپ قېلىۋىدى، بۇلۇڭ - بۇلۇڭدىن لايىق تېپىلغىلى تۇردى. جۇۋانلار ئۇنىڭغا كۈلۈپ قارايدىغان، قىز - چوكانلارنىڭ ئاتا - ئانىلىرى ئۇنى داستىخىنىغا تەكلىپ قىلىدىغان بولۇپ قالدى. لېكىن، ئۇنىڭغا ئۆيلۈك بولۇۋېلىشمۇ تۇيۇقسىز بىر ئىش

بولدى: شۇ يىلى شەھەردىن تارقاقلىشىشتا چىققان تۇل ئايالنىڭ تۇل قىزى، يەنى ھازىرقى ئايالى بىرلا كۆز تاشلاپ ساتتارنىڭ مەيلىنى ئۆزىگە قارىتىۋالدى. ئۈچ كۈندىن كېيىن ساتتار ئۆيلەندى. لېكىن، شۇنىڭدىن باشلاپ ئۆز بەگ ـ ئۆز خان بولۇپ يۈرۈشتىن مەھرۇم بولدى. ئۇنىڭ پۈتۈن ئىشنى ئايالى بەلگىلەيدىغان، ئۇ نېمىلا قىلسۇن ئايالىنى رازى قىلىشنىلا مەقسەت قىلىدىغان بولۇپ قالدى. مانا بۇ ئىش يىگىرمە نەچچە يىلدىن بېرى داۋاملىشىپ كەلدى. ئۇ قانچىلىغان تاپا ـ تەنە، غەيۋەت ـ شىكايەتلەرنى ئاڭلىدى. لېكىن، ئۇنىڭ ئايالىغا بولغان ئەقىدىسى تۇرمۇشىدىكى نامۇۋاپىق ئىشلارنى كۆرۈشكە يول قويمىدى. قىسقىسى، ئايال ئۇنىڭ ئۈچۈن ھەرقانداق ئەيىبتىن خالىي، تۇرمۇشتا ھەممە توغرۇلۇق ۋە ئاقىلانىلىكنىڭ مەنبەسى، باشقىلارنىڭ گەپ ـ سۆزلىرى «پاك» ئايال ئۈستىگە چېچىلغان «يۈندى» بولۇپ تۇيۇلىۋەردى.

بۈگۈنچۇ؟ قېرىغانسېرى، ھۆرمەتتىن، ئىناۋەتتىن ئايرىلغانسېرى ئۇ ئۆز ھاياتىدىكى تۈزەتكىلى بولمايدىغان خاتالىقنى چۈشەنمەكتە: ئايالىنىڭ شۆھرەتپەرەسلىكى، رەھىمسىزلىكىگە قارشى بۇرۇنراق مۇشت كۆتۈرۈش لازىم ئىكەن، ھەي، ئىسىت !...

... ئاي چۈش بولدى. ئايدىڭ خۇددى سىلىق ھەرىكىتى بىلەن تەبىئەتنى، بارلىق جانلىقلارنى ئۇخلاتماقچى بولغاندەك ئاستا ماڭاتتى. ساتتارنىڭ ئۇيقۇسى قاچقان. ئاي ھەرقانچە قىلغان بىلەنمۇ ساتتارنى ئۇخلىتالمايدۇ. ھازىر ئۇنىڭ يۈرىكىدە خۇددى نىيازنىڭ پېچىدەك ئوت ياناتتى.

— نىياز ! — بىرى قاتتىق ۋارقىرىدى. دېمەك، ساتتارنىڭ «دۈشمەن»لىرىمۇ ئۇخلىمىغانىكەن. ساتتار نىياز دېگەن ئىسىمنى ئاڭلاپ قاپىقىنى يەنە تۈردى.

نىياز دېگەن ئىسىمنى ئاڭلىسىلا ساتتارنىڭ بەدىنى

تىكەنلىشىدۇ. قۇيقا چېچى تىك تۇرىدۇ: ئۇ ھەتتا ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىنىڭ بىرەرى يېڭىلىشىپ بالىسىغا «نىياز» دەپ ئىسىم قويغان بولسا، ئۇ بالىغا ئۆچلۈك قىلىپ شۇ تۇغقىنىغا سوغۇقلۇق قىلدى.

ئەلۋەتتە، ئىنسانلار ئارىسىدىكى ئۆچمەنلىك بىرلا ئىش سەۋەبىدىن بولغان بولسا، ۋاقىت ئۆتۈش بىلەن ئۆچمەنلىكنىڭ يىلتىزى قۇرۇيدۇ. لېكىن، ئۇ يىلتىزنى قۇرۇتۇشنىڭ ئورنىغا ۋاقىت ئۇ يىلتىزنى ئەكسىچە يېڭىدىن ـ يېڭى قۇۋۋەت بىلەن تەمىنلەپ تۇرسىچۇ؟ ئەلۋەتتە، بۇ ھالدا ئۆچمەنلىك نوتىسى قاۋۇل دەرەخكە ئايلىنىدۇ. يىللارنىڭ بورانلىرى بۇ دەرەخنى يىلتىزى بىلەن قومۇرۇپ تاشلىيالمايدۇ.

نىياز بىلەن بولغان زىددىيەت ھازىر ئەنە شۇنداق چوڭقۇر يىلتىزلىق، مەزمۇت دەرەخكە ئايلانغانىدى. يىللار قېرىلىقنى ئەكەلدى. ساتتار نۇرغۇن ئىشلارنى كۆڭلىدىن چىقىرىۋەتتى. لېكىن، مۇشۇ نىيازغا بولغان ئۆچمەنلىكى قېرىمىدى، ئۆلمىدى. ساتتارنىڭ قارىشىچە، نىياز ئۆز ئۇستۇنلۇكى بىلەن ساتتارنى ئېگىلدۈرۈشنىڭ كويىدا يۈرمەكتە ئىدى.

ساتتار زاۋۇتتىن ئاڭلىنىۋاتقان ۋاراڭ ـ چۇرۇڭنى تىڭشاۋېتىپ، ئۇلار ئارىسىدىكى ئۆچمەنلىكنىڭ تارىخىنى ئەسلىدى: 1961 ـ يىلى ياز، نىيازنىڭ دادىسى گۆڭشېغا قارشى گەپ تارقاتقىنى ئۈچۈن دادۇي بويىچە كۈرەش قىلىنىدى. ساتتارنىڭ ئېسىدە، نىيازنىڭ دادىسى كۆنجۈرە ئارىلاشقان كېپەك ناننى خەلقنىڭ ئالدىدا ساتتارنىڭ بېشىغا ئاتقان: بۇغداي تېرىپ چالما يەيمىزمۇ؟ ساڭدىكى بۇغداينى ئاناڭغا ئاپامسەن ئىت! دەپ تىللىغان. ساتتار شۇ چاغدا دادۇيجاڭ ئىدى. ساتتار نىيازنىڭ دادىسىنى گۆڭشېغا ئۆزى ئاپىرىپ بېرىپ ھەقسىز ئەمگەككە سالدۇردى. نىيازنىڭ دادىسى ئاچلىق، ئېغىر ئەمگەك بىلەن سېرىقكېسەل بولۇپ ئۆلدى. نىياز بۇ چاغدا ئون ئۈچ ياشلىق بالا ئىدى. نىياز بىر كۈنى ئۆگزىدە تۇرۇپ رەگەتكە

بىلەن تاش ئېتىپ ساتتارنىڭ بېشىنى يېرىۋەتتى...

ساتتار ئەلەم بىلەن بۇ يادنامە تاتۇقىنى سىلىدى.

1965 - يىلى كۈز.

نىيازلارنىڭ ئۆيى گۇيخۇا يولىغا توغرا كەلگىنى ئۈچۈن چېقىلىدىغان بولدى. نىيازنىڭ تۇل ئانىسى يالۋۇردى. لېكىن، ساتتار چېقىشقا بۇيرۇق بەردى. ساراي ئۆي چېقىلىۋاتقاندا گۇڭشېدا شۇ يىلى ئونىنچى سىنىپتا ئوقۇۋاتقان نىياز يېتىپ كەلدى - دە، ئوقتەك ئېتىلىپ كېلىپ ساتتارنىڭ كانىيىغا ئېسىلدى. ساتتار ئۇنى بىرلا ئىتتىرىپ ئوڭدىسىغا ئۇچۇرۇۋەتتى. بالا بىر خىشنى ئېلىپ ساتتارنىڭ مېڭىسىگە ئۇردى. ساتتار يىقىلدى. ساتتار دوختۇردىن چىقسا نىياز تەربىيەگە كېتىپتۇ...

1974 - يىلى باھار.

نىياز تەربىيەدىن يەتتىنچى يىلى چىقتى. ئۇ تىراكتور ھەيدەشنى، سېلىسارلىق، توكچىلىق قاتارلىق ھۈنەرلەرنى ئۆگىنىپ چىقىپتۇ. ئۇ تىنىمسىز ئىشلىدى. قېرى ئانىسىنى خۇش قىلدى. پۇللۇق، ئىناۋەتلىك بولدى. شۇ چاغدا ساتتارنىڭ سىڭلىسىنىڭ ئونىنچى سىنىپنى تۈگەتكەن قىزى بار ئىدى. ساتتار بۇ ھەم چىرايلىق، ھەم ئوقۇمۇشلۇق قىزنى ئۆزىنىڭ ئۆگەي قېيىنئىنىسىغا ئېلىپ بەرمەكچى بولدى. قېيىنئىنىسى ماگىزىنچى بولغىنى ئۈچۈن توي تەييارلىقىمۇ تېزلا پۈتتى. ساتتارنىڭ سىڭلىسىمۇ خۇشال بولدى. تويغا ئۈچ كۈن قالغاندا قىزنى مۇشۇ نىياز تىراكتور بىلەن ئەپقاچتى. قاچقانلارنىڭ ھېچنەدە دېرىكى بولمىدى. بىر ئايدىن كېيىن ئۇلار نىيازنىڭ ئۆيىدە پەيدا بولغاندا، ئۇلار قانۇنلۇق ئەر - ئايال ئىدى. لېكىن، ساتتار بىلىپ تۇرۇپ نىيازنى مىنبىڭلارغا باغلاتتى. ئۇرغۇزدى. ئاخىر نىيازنى مەھەللىدىن قىز بىلەن قوشۇپلا ھەيدىۋەتتى. نىياز «قارا نوپۇس» بولۇپ يۇرت كەزدى، نامراتچىلىقتا بالىلىق بولدى. پەقەت ساتتار سېكرېتارلىقتىن

چۈشكەندىن كېيىنلا مەھەللىگە قايتىپ كېلەلىدى.

ئىككى يىل ئاۋۋال «دۇڭفاڭخۇڭ 57 —» نى گۈركىرىتىپ يۈرۈپ بىر يىلدا تۆت مىڭ يەتتە يۈز كوي پايدا ئالغاندا، ساتتار ئۇنىڭ پۇلىنى مۇسادىرە قىلدۇرۇۋېتىش ئۈچۈن گۇڭشېغا، ناھىيەگە كۆپ قاترىدى، لېكىن ئاقتۇرالمىدى. مانا ھازىر بۇ «دۈشمەن» زاۋۇتنىڭ خوجايىنى، ساتتارنىڭ ھەر كۈنى چىشىغا تېگىدىغان، ساتتارنىڭ گېپىنى، ئىناۋىتىنى قويمايۋاتقان «رەقىبى». بۇ رەقىب تېخى پارتىيەگە ئەزا بولماقچى، بۇ جاھان نېمە بولۇۋاتىدۇ. نېمىشقا ساتتارنىڭ ئويلىغىنىدەك ئىش بولمايدۇ. نېمىشقا «كېرەكسىز» ئادەملەر ئەتىۋار، ئىناۋەت تاپىدۇ. ئۇلارنىڭ ئىناۋىتى ھېسابىغا ساتتاردەكلەرنىڭ ئورنى تۆۋەنلەپ، قىممىتى چۈشۈپ كېتىۋاتىدۇ. گېپى ئاقماس بولۇپ قېلىۋاتىدۇ.

نىيازدەكلەر تېخى پارتىيەگە ئەزا بولارمىش، ئۇنىڭ ئۆتمۈشتىكى قىلمىشلىرى قىلمىش ئەمەسمىش. شۇ چاغدا نىيازنىڭ تەربىيەگە چۈشۈشى خاتا بولمىغانمىش! تېخى نىيازنىڭ قىز ئەپقېچىشىمۇ كونىلىققا قارشى ئىنقىلابىمىش! بۇ ياچېيكا ھەيئەتلىرى ئالجىپ قالدىمۇيا؟

ئۇ نۇرغۇن سوئاللىرىنى جاۋابسىز قالدۇرۇپ يېڭى پارتىيە ياچېيكا سېكرېتارىنىڭ ئۆيىگە قاراپ ماڭدى.

ئۇ پارتىيە ياچېيكا سېكرېتارىنىڭ ھويلا ئىشىكىنى قاقتى. ئەنسىز ئىت ئۇنىڭ تاپىنىدىلا ھاۋشىدى. سەپرايى ئۆرلەپ تېرىكىپ تۇرغان ساتتار ئىتقا ئېڭىشىۋىدى، ئىت تېخىمۇ بەتتەر قاۋىدى. ئۇ غەزەپ بىلەن ئىتقا تاشلاندى ـ دە، قېچىشقا ئۈلگۈرەلمىگەن ئىتنىڭ قۇلىقىدىن قوشۇپ بېشىنى قامallap تۇتتى ۋە ئايلاندۇرۇپ ـ ئايلاندۇرۇپ ھويلىغا قارىتىپ قورۇقتىن ئارتىلدۇرۇپ ئاتتى:

— ماڭ، ئىگەڭگە ھاۋشى، يۈزىدە تۈكى بار مەخلۇق! — دېدى ئۇ غەزەپ بىلەن. ئۇ بىرھازادىن كېيىن مەستلىكتىن

سەگىدى. سۇزۇك يەر ئاستى سۈيىنى قانغۇچە ئوچۇملاپ ئىچكەندىن كېيىن تامام ئەس ـ ھوشىنى يىغىۋالدى...

ئەتىگەنلىكى ئۇ ئايالىنىڭ كايىپ تۇرتۇشى بىلەن ئويغاندى.

— قېنى پۇل؟ — دېدى ئايالى يىغلامسىراپ، — ماڭا نېمىدى، سەتچىلىك ساڭا بولىدۇ. ساتتار سېكرېتارنىڭ خوتۇنى ئادەمگەرچىلىككە چىقىنالماپتۇ دېسە، خەقلەر كۇلۇشىدۇ. كۆپچىلىكنىڭ جۇۋىسىدا تەرلەپ ئۆگىنىپ قالغانىدى، مانا ئەمدى ئۇنىڭ شورى قۇرۇدى، دېيىشەر دۈشمەنلىرىڭ!

— شورى قۇرۇدى؟ — دېدى ساتتار بېشىنى تاتىلاپ، — كۆرىمىز تېخى، نېمانچە كالپارايسەن، ئۆمرۇڭدە بىر قېتىم مەرىكىگە بارالمىغىنىڭغىمۇ؟ بول، چېيىڭنى تەييارلا!

— ئۆيۈڭنى بېشىڭغا كىي، ھورى تۇگەپ، شورى قالغان ئۆيۈڭگە خۇشتار ئەمەسمەن!

ئايال ئىشىكنى جالاقلىتىپ چىقىپ كەتتى.

— مانا كۇن! — دېدى ئۇ سۇپىدا پۇتىنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇرۇپ، — ئىت ـ ئېشەكنىڭ كۇنىگە قالىمەنمۇ نېمە؟

ساتتار ناھىيەگە بارىدىغان ماشىنىلارنىڭ بىرەرىگە چىقىۋېلىش ئۇچۇن تۆت كوچا ئېغىزىدا توپا ـ چاڭغا مىلىنىپ ئىككى سائەتتەك تۇردى. نۇرغۇن ماشىنىلارنىڭ شوپۇرلىرى ئۇنىڭ قول كۆتۇرۇپ توختاشقا ئىشارەت قىلغىنىنى كۆرۇپ توختىمىدى. بۇرۇنلاردا بولسا بۇ ماشىنىلار ساتتارنىڭ ئىشىكى ئالدىدا توختاشقا ئامراق ئىدى. ھەتتا بۇ تونۇش شوپۇرلار ئۇنى ئۇرۇمچىگە ئاپىرىپ كېلىمەن دەپ قانچە قېتىملاپ زورلىغانمۇ ئىدىغۇ؟ نېمە بولدى؟ ئادەملەردە ئىنساب تۇگىدىمۇ ياكى ساتتار ئادەملەرنىڭ ھەممىسىنىلا رەنجىتتىمۇ ياكى بولمىسا ساتتاردەكلەر ئۆتمەس مالغا ئايلىنىپ قالدىمۇ؟

ئاخىر بىر تىراكتور ئاستا مېڭىپ ئۆتتى. ئۇنىڭغا ئادەملەر ياماشتى. ساتتارمۇ ئۆز ئىززەت ـ ئابرۇيىنى ئويلاپ

ئولتۇرمايلا تىراكتورغا ياماشتى ۋە بۇ ھاك باسقان تىراكتوردا ئىككى سائەت چايقىلىپ، تۈگمەنچىدەك ئاپپاق توزانغا مىلىنىپ ناھىيەگە يېتىپ باردى.

ئۇ كىيىملىرىنى قاقمايلا ناھىيە ھاكىمىنىڭ ئالدىغا كىردى. ھاكىم ساتتارنى ئاۋۋال تونۇمىدى، كېيىن ئۇزاق يىللىق خىزمەتلەردە بىر ئۆينىڭ ئادىمىدەك ئۆزلىشىپ قالغان دوستىنى تونۇدى:

— ئىش تاپالماي ھاكچىلىق قىلىۋاتامسەن، ساتتار ئاكا! — دېدى ھاكىم قاقاقلاپ كۈلۈپ، — توختا، ئاۋۋال يۇيۇن، ئاندىن كېيىن كۆرۈشكىن.

كۈلۈپلا تۇرىدىغان، ئاق سېرىق ھاكىم ئىرغاڭلاپ مېڭىپ ساتتارنى مۇنچىغا باشلاپ ماڭدى.

— ئالدىڭغا كېپەن بىلەنلا كەلدىم، — دېدى ساتتار ئاپپاق كىيىملىرىنى كۆرسىتىپ، — ئۆلسەم كېپەنلەيدىغان ئادەم چىقمايدىغان ئوخشايدۇ.

— ئەتىگەن، تېخى ئەتىگەن! — دېدى ھاكىم كۈلۈپ تۇرۇپ، — ئاۋۋال يۇيۇن، ئاندىن كېيىن قانچىلىك دەردىڭ بولسىمۇ ئاڭلايمەن...

*   *

ئايدىڭ. نىيازنىڭ زاۋۇتى تېخىمۇ ئايدىڭ. تەرەپ - تەرەپكە تارتىلغان سىملاردا يۈز ۋاتلىق لامپۇچكىلار نۇرلىنىپ ئەتراپىدا پەرۋانە، كۇمۇتىلار ئايلىنىدۇ. پېچنىڭ يۇقىرى تەرىپىدىن كۆكۈچ يالقۇن فونتاندەك ئېتىلىپ چىقىپ تۇرىدۇ. پېچ ئېغىزىدىن ئېقىپ چىققان سۇيۇق قاندەك يالقۇنلۇق ئېرىتمە بىردە ئىككى كىشىلىك، بىردە يالغۇز كىشىلىك چۆمۈچلەرگە قۇيۇلىدۇ - دە، يالقۇندىن قىزارغان كۈل ۋە قۇمغا مىلەنگەن ئادەملەر ئۇ چۆمۈچلەرنى كۆتۈرۈپ ئايرىپ قۇمغا چۆمكەلگەن

قىلىپلارنىڭ كىچىك ئېغىزلىرىغا قۇيىدۇ، كىچىك ئېغىزلاردىن هور ۋە ئىس كۆتۈرۈلۈپ توختىماي تەر ئېقىۋاتقان يۈزلەرنى ئۆرتەيدۇ. ئادەملەر خۇددى بىر يىرتقۇچ هايۋاننى مەڭگۈ تۇرماس قىلىپ ياتقۇزماقچى بولۇشقاندەك قېلىپلار ئۈستىگە ئېغىر پولات ئۇيۇتمىلارنى قويۇشىدۇ...

— پۈتۈن قارا چويۇن توختامنامىنىڭ ئۇچتىن بىرىگىمۇ يەتمەيدىغان بولدى، — دېدى نىياز كۆزىگە كىرىۋاتقان ئاچچىق تەرنى يېڭى بىلەن سۈرتۈپ تۇرۇپ، — مۇشۇ ئاينىڭ ئاخىرىغىچە تۆت تونىنا مال تاپشۇرمىساق توختامنامىنىڭ شەرتى بويىچە ئالىدىغان هەققىمىزنىڭ ئوتتۇز پىرسەنتى كېمەيتىلىدۇ!

باش تېخنىك ئېغىزىنى مىدىرلاتتى - يۇ، گەپ قىلالمىدى، ئۇلارنىڭ يېنىغا هېيت پاكار يۈگۈرۈپ كەلدى:

— گوسنۇسنى پېچقا سالغىلى تۇردىغۇ، مالنىڭ سۈپىتى قانداق بولىدۇ؟

— ئاززاق ئارىلاشسا هېچقىسى يوق! — دېدى باش تېخنىك دەرهال.

— بولمايدۇ! — دېدى نىياز ئاچچىق بىلەن قولىنى شىلتىپ، — توختاتسۇن، قاچىلانغان بولسا ئېرىپ چىققان چويۇننى قۇمغا قۇيىۋۆيتىڭلار. تېخنىك تۇرۇپ بىلمەمسەن، گوسنۇسنىڭ تۆمۈر تەركىبى يۇقىرى، مالنىڭ ئېغىرلىقى ئارتىپ كەتسە ئۆتمەيدۇ!

— نىياز سەن...

— نېمە مۇجمەل گەپ قىلىسەن! زىيان تارتساقمۇ مەيلى، ناچار مال چىقارمايلى، نېمە، زاۋۇت تاقالسۇن دېمەكچىمۇيا سەن؟

ئۇ پېچ تەرەپكە يۈگۈرۈپ كەتتى.

ئاي ئولتۇرۇشقا ئارغامچا بويى قالغاندا زاۋۇتتا هەرىكەت توختىدى. چاڭقاپ - چارچىغان قۇيمىچىلار يەر تاللىمايلا قىسايغان، ئۇلار بەدەنلىرىدىن هېلىمۇ قۇيۇلۇۋاتقان تەرلىرىنى

ھۆل لۆڭگىلىرى بىلەن سۈرتۈپ، باشلىقنىڭ ئىلتىپاتىنى كۈتۈشۈپ تۇرۇشاتتى. چويۇن چاققۇچىلار، پېچقا كوكس، ھاك، چويۇن قاچىلىغۇچىلار، قۇيغۇچىلار، ھەتتا بىردە كىران باشقۇرۇپ، بىردە پولات كۆسەيلەرنىڭ ئۇچلىرىدىكى كاللەك ئېرىندىلەرنى تازىلاپ تىنىمسىز يۈگۈرۈپ يۈرۈپ چارچىغان ھېيت پاكارمۇ ئولتۇرغان يېرىدە يېتىپلا ئۇخلاشنى خالايتتى.

— تۇرايلى! — دېدى نىياز ئورنىدىن تۇرۇپ، — غەيرەت قىلايلى، قۇيمىلارنى قۇمدىن چىقىرىۋېتىپ، پېچنى ئادالىۋېتىپ، قېلىپلارنى جايىغا تىزىۋېتىپ قايتايلى، ئەتە بىر كۈن دەم ئالايلى. ئۆگۈنلۈككە چۈشتىن ئاۋۋال قۇم يىغىش، قىرىشقا ئوخشاش تەييارلىق ئىشلىرىنى تۈگىتىپ چۈشتىن كېيىنلا قېلىپلارنى قۇمغا پاتۇرايلى.

— چاي ئىچىۋالسۇن، ھوي نىياز!

چارچىغان تەنلەر مىدىرلىدى، ئىككى چېلەكتە چاي ئېلىپ ساتتارنىڭ ئايالى زاۋۇتقا كىرگەنىدى.

— ۋوي، تۇراخان ئاچا! — نىياز ھاياجان بىلەن ئۇنىڭ ئالدىغا باردى.

— ئاچاڭ ئېمىسى ساراڭ، چوڭ ئاپا دە! — دېدى ئايال يالغان خاپا بولۇپ، — بىزگە كۆيۈ ئوغۇلسەن، بوينى قاتتىقلىق قىلىپ بوسۇغىمىزنى دەسسەپ قويمىدىڭ، غادىيىۋەرسەڭ، قېرىغاندا ساتتار چوڭ داداڭدەك قوڭالتاق باشلىق بولۇپ قالىسەن!

— رەھمەت چوڭ ئانا!

كۆپچىلىك كۈلۈشتى.

— رەھمەتنى مەن ئېيتسام بولار، — دېدى ئايال كۆڭلىكىنىڭ ئېتىكى بىلەن بۇرنىنى چىمداپ ئېرتىپ قويۇپ، — ساتتار چوڭ داداڭ سايغاقلىق قىلىپ ئۆينى تاشلاپ قاچتى، بۇۋۇنىڭ مەركىزىدىن قاچاي دەپ تۇرسام ھېيت ئاكامدىن يۈز كۆي كىرگۈزۈپسەن. ياغلىقمۇ سالدىم، ئىككى مېتىر نىلون

قويدۇم، ھېچكىمدىن كەم بولمىدى، تۆرنىڭ كاللىسىدا گەپنى پوڭ ـ پوڭ قىلىپ ئولتۇرۇۋېلىپ، ساتتار سېكرېتارنىڭ ئىنا-ۋىتىنى ساقلاپ قالدىم. راست گەپنى قىلسام، چوڭ داداڭنىڭ ئىناۋىتىنى سەن ساقلاپ قالدىڭ، نىياز!

كۆپچىلىك يەنە كۈلۈشتى.

لېكىن، نىيازنىڭ غېمى چويۈندا ئىدى. ئۇ كۆڭلەرنى ھېسابلايتتى. پۈتۈن گۇڭشېنى ئۈچ كۈندە ئايلىنىپ چىقىپ چويۈن يىغىپ كەلگەندىمۇ تۆت ـ بەش تونىنا چويۈن يىغىش قىيىن ئىدى. ئالىدىغان يۈز نەچچە مىڭ كوي پۇل ئوتتۇز پىرسەنت كېمەيتىلسە، قىرىق ـ ئەللىك مىڭ كوي زىيان دېگەن سۆز. بۇ ئاز پۇل ئەمەسقۇ! ئامىتى كەلگەن ئوقەتچىنىڭ بىر يىللىق كىرىمىمۇ ئۇنچىلىك ئەمەس ـ دە. قانداق قىلغۇلۇق؟

ئۇ قىزىق چاينى پۈۋلەپ ئىچىۋېتىپ ئەلەم بىلەن ھېسابلايتتى. «ئىككى ماشىنا ماڭسىچۇ؟ شەھەرگە ياكى ناھىيەگە بېرىپ يالۋۇرۇپ كۆرسىچۇ؟...»

— كىمنى دەيسەن، نېمە ئىشىڭ بار؟ — ھېيت پاكار دەرۋازا ئالدىدا توختىغان قىزدىن ۋارقىراپ سورىدى.

— نىيازنىڭ زاۋۇتى دەمسىنا؟ — ۋارقىرىدى ھېيت پاكار باللارنىڭكىدەك زىل ئاۋاز بىلەن، — نېمە، چويۈن، ھەي، نىياز، چويۈن، چويۈن كەلدى!

ھېيت پاكار دەرۋازىنى يوغان ئېچىۋېتىپ ماشىنىغا يول باشلاپ يۈگۈرۈپ كەلمەكتە ئىدى.

— كىم ئەۋەتتى؟ — نىياز ھاياجان بىلەن شوپۇردىن سورىدى. شوپۇر ماشىنىدىن چۈشتى ۋە مايلاشقان پەلىينى قولىدىن چىقىرىۋېتىپ، ئېرىنچەكلىك بىلەن ئەسنەپ تۇرۇپ:

— ناھىيەلىك تىراكتور رېمونت قىلىش زاۋۇتىدىن. مانا پۇل، كىرا تالونى، مېنى ھازىرلا يولغا سېلىۋەتكىنە!

— كىم بىزگە چويۈن لازىم دەپ باردى ئۇ يەرگە؟

— نېمە؟ — تېرىكتى شوپۇر نىيازنىڭ نىيىتىنى خاتا چۈشىنىپ، — ئالجىدىڭمۇ؟ ھېلىقى ھاكىمنى باشلاپ كىرگەن قاپىقى يامان قېرى سېنىڭ ئادىمىڭ بولماي، مېنىڭ دادامىدى؟

— قايسى قېرى؟

— تايىنلىق بىزنىڭ ساتتار! — دەپ ۋارقىرىدى ھېيت پاكار خۇشال بولۇپ، — ھاكىمنى باشلاپ كىردىمۇ؟ پاھ، بۇنىڭ ئەقلىنى قارا!

— ھاكىمنى ئەكىرمىسە سېنىڭ ئۇ تۇرتەك پيەنچۇكۇڭنى كىم تونۇيتتى؟

— تىلىڭنى تارت، ھوي بالام! — دېدى ھېيت پاكار بىردىنلا خاپا بولۇپ، — بىلەمسەن ئۇ كىم؟ ھاكىملارنىڭ ھاكىمى، پارتىيە سېكرېتارى ساتتار دېگىنە!

بوۋاي دوستى بىلەن ماختىنىپ قاقاقلاپ كۈلۈۋىدى، كۆپچىلىك ئىختىيارسىز ئۇنىڭ كۈلكىسىگە قوشۇلدى.

كۈلكىدىن تولۇن ئاي ئۈركۈدى، ئۇ چىخ ئارقىسىدىن ئۈركۈپ چىققان توشقاندەك ئاق بۇلۇت كەينىدىن يۈگۈرۈپ چىقىپ نىيازنىڭ زاۋۇتىغا قاراپ كۈلدى.

يەنە ئايدىڭ. ياپيېشىل ئېتىزلار ئاينىڭ كۈمۈش نۇرلىرىغا چۆمۈلگەن. بۇلۇتسىز ئاسمان تولۇن ئاينىڭ نۇرلىرىدىن خۇددى يامغۇردىن كېيىنكى ئېتىزدەك سۈزۈلگەن. كەڭ دالامۇ گويا ئاسمان بىلەن گۈزەللىك تالاشماقچى، ئۇ نارەسىدەنىڭ يۈزىدەك كىرسىز، پاك.

بۇنداق ئايدىڭدا كۈلگۈڭ، ناخشا ئېيتقۇڭ كېلىدۇ!

— دېمىم سىقىلىۋاتىدۇ، توختاتقىنا شوپۇر! — دېدى ساتتار ماشىنا كابىنكىسىدىن بېشىنى چىقىرىپ، — ماشىنا ئۈستىگە چىقىۋالاي.

— ئۈستى چويۇن، قاتتىق، — دېدى شوپۇر كۈلۈپ، — سەن چىقىپ كەتسەڭ، مەن كىم بىلەن مۇڭدىشىمەن؟

— ماشىناڭ بىلەن مۇڭداش! — دېدى ساتتار كۈلۈپ، — مەن ئاسماندىكى ئاي بىلەن مۇڭدىشىمەن!

ساتتار ماشىنا ئۈستىگە چىقتى. ماشىنا ئىرغاڭلاپ - سىلكىنىپ يۈرۈپ كەتتى. ساتتار ماشىنا ئۈستىدە قاتلاقلىق بىر يېزىنىت ئۈستىدە هۇزۇرلاندى. ئۇ هاكىم سوۋغا قىلغان هاراقتىن يېنىچە يېتىپ ئىچتى - دە، ئايغا قاراپ كۈلۈمسىرىدى:

«هەي، ئايجان! — دېدى ئۇ شادلىنىپ، — يەنە ئۇچراشتۇق. نېمانچە ئېچىلىپ - يېيىلىپ كەتتىڭ ياكى سەنمۇ ماڭا ئوخشاش هاكىمنىڭ كىچىك ماشىنىسىغا چۈشۈپ يېڭىلىقلارنى كۆردۈڭمۇ؟ سەنمۇ گادىرماچ تۈگۈنچىلەرنى يەشتىڭمۇ؟ نىيازدەكلەرنىڭ ئوقىتىنى قوللاشمۇ كوممۇنىستلارنىڭ بۇرچى ئىكەن. نېمىشقا بۇرۇنراق بىلمىدىم؟ مېنىڭ بىلگەنلىرىم نېمانچە كونىراپ كەتكەندۇر - هە؟ هەي قېرىلىق، ئادەمنىڭ پىكرىمۇ - ئەقلىمۇ قېرىيدىكەن. يالغۇز ئاي، كۈن، يەرلا قېرىمايدىكەن، يەرنىڭ بالىسى تۇرۇپ ئانىمىزنىڭ تىلىنى ياخشى بىلمەيمىز. ئۇنى ئاز دەپ ئانىمىزدىن بۇرۇن قېرىيمىز. نېمىلەر قېرىمايدۇ؟ بوۋاقلار قېرىيدۇ، ئىشلار قېرىيدۇ، يېڭىلىقلار قېرىيدۇ. گۇڭشې يېڭىلىق ئىدى، قېرىدىغۇ، ئۇنى بىز قۇرغان، بىزدىن بۇرۇن قېرىدى. كۈنلەر ئۆتۈپ باشقا يېڭىلىقلارمۇ قېرىيدۇ. نىيازنىڭ زاۋۇتىمۇ شۇ! لېكىن، يېڭى تۇغۇلغان بالا يېڭى چىققان ئايدەك ئوماق، قەدىرلىك. ئۇنىڭ تۇغۇلغان كۈنىنى خۇشاللىق بىلەن مۇبارەكلەۋاتقاندا، ئۇنىڭ بىر كۈنى قېرىيدىغانلىقى كىمنىڭ ئېسىگە كېلىدۇ؟

تۇغۇلۇش — خۇشاللىق. قېرىش — كۆڭۈلسىزلىك. دۇنيا بۇ ئىككىسىنىڭ ئارىلاشمىسى. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئاينىڭ يېرىمى يورۇق، يېرىمى قاراڭغۇ. يورۇقلۇق بەختنىڭ بەلگىسى، قاراڭغۇلۇق ئۇنىڭ تەتۈرى. بىر كىشىنىڭ ئۆمرىمۇ شۇنداق

ئىكەن. نېمىشقا بۇنى بۇرۇنراق بىلمىدىم. بىلگەن بولسام باشقىلارنى رەنجىتمىگەن، ئۆزۈممۇ رەنجىش تاپمىغان بولاتتىم.

رەھمەت ئاي، ماڭا ھاياتنىڭ سىرىنى بىلدۈردۇڭ. مەن ئەمدى ئايدىڭنى تېخىمۇ قەدىرلەيمەن، سۆيىمەن. ئايدىڭ — ئەتكى يورۇق كۈننىڭ ئەلچىسى...

1984 ـ يىلى 5 ـ ماي، يەكەن.

قوبۇلخانىدا

پارتكوم شۇجىسىنىڭ قوبۇلخانىسىغا سۆلەتلىك، گەۋدىلىك كەلگەن، دىراپ پەلتو، قاما قۇلاقچا كىيگەن بىر ئادەم كىرىپ كەلدى. شۇجىنىڭ قوبۇل قىلىشىنى كۈتۈپ زالدا ئولتۇرۇشقان ئادەملەر ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ ئۇنىڭغا ھۆرمەت بىلدۇرۇشتى. ھېلىقى ئادەم بېشىنى بىلىنەر - بىلىنمەسلا لىڭشىتىپ قويدى - دە، قوللىرىدىن خۇرۇم پەلىيىنى ئېلىپ ئاپپاق قول ياغلىق بىلەن يۈزىنى سۈرتتى. بۇ رەسمىيەتلەر تۈگىگەندىن كېيىن، قىيا ئوچۇق تۇرغان ئىشىكنى چەكمەيلا ئىشخانىغا كىردى. ئىشخانىدا دېھقانچە كىيىنگەن، جۇدەڭگۈ بىر ئادەم بار ئىدى. سۆلەتلىك ئادەم ئۇنىڭغا «يالت» قىلىپ قاراپ قويۇپ، قېلىن كالپۇكلىرىنى مىدىرلىتىپ كۈلۈمسىرىدى:

— مەن پازىلوف، تونۇغانسىز؟

— تونۇدۇم، — دېدى دېھقانچە كىيىنگەن ئادەم كۈلۈپ تۇرۇپ.

— سىز بۇ يەردە نېمە قىلىپ يۈرىسىز؟

— يەنە شۇ، بۇرۇنقى ئىش بىلەن...

— ھىم! — دېدى پازىلوف بۆلۈمنىڭ ئىچىدە ئۇياقتىن - بۇياققا مېڭىپ، — يەنە شۇ زاپخوزلۇق دەڭ، ئىسمىڭىز نېمىدى؟

— ساقى.

— ھىم، ساقى زاپخوز، سىزنى ناھىيەدىكى چاغدا سا گۇەن-لىيۇەن دەپ ئادەتلىنىپ قالغاندۇق! ياخشى ئىشلەتتىڭىز، نا-ھىيەلىك پارتكوم ئاشخانىسىدا بىزنى ياخشى رازى قىلغانىدى-

ڭىمىز... قاراڭ، سا گۇەنلىيۇەن... قىسقارتىپ ساقى دېسەملا بولىدۇغۇ ـ ھە، سىزلەپمۇ نېمە قىلاي، سەن دەۋېرەي. دېمەك، ناھىيەدىن شەھەرگە ئالمىشىپ كېلىۋاپسەن ـ دە!... پەمى بار ئادەمنىڭ يولىمۇ كۆپ بولىدۇ. بىزنى ئالساڭ، خۇشامەت، يېلىنىش ـ يالۋۇرۇش دېگەنلەر بىلەن چىقىشالمايمىز، شۇنىڭ ئۈچۈن يولىمىز تار، ئىشىكلەر ئېتىك!

پازىلوف تاماكا ئىسىنى پۈۋلىدى، ئىستىن دۈگىلەك ھالقىلار پەيدا بولدى ـ دە، ئاستا ـ ئاستا يوقالدى. پازىلوف قۇلاقچىسىنى ئۈستەلگە قويۇپ، پارقىراپ تۇرىدىغان شالاڭ چاچلىرىنى تۆش يانچۇق تارغىقى بىلەن تارىدى ۋە ساقىغا قاراپ قويۇپ بېشىنى لىڭشىتتى. ساقى باياتىن مەشنىڭ كۈلىنى ئېلىپ كۆمۈر سالغانىدى، ئەمدى بولسا ئۈستەلنى سۈرتۈۋاتاتتى.

— باشلىقىڭ قاچان كېلىدۇ، ساقى؟ — دېدى پازىلوف ئەسنەپ قويۇپ، — ئاڭلىسام، بۇ يېڭى كەلگەن باشلىق تولىمۇ ئۆزۈمچىل، بىلەرمەن، چاكىنا ئادەم ئوخشايدۇغۇ؟

— بەلكىم، لېكىن بۇ تەرىپى ماڭا قاراڭغۇ.

— شۇنىڭغا قارىغاندا، ساڭا ياقمىدىكەن ـ دە، ھىم... بوپتۇ، سەن بولساڭمۇ كۆكلەپ تۇرغىن، ساڭا بىر كىشى ياقتىمۇ، بولدى. ئۇنىڭ ئەيىبلىرىنى كۆرگۈڭ كەلمەيدۇ، ھەممىلا نېمىسى يېقىملىق بولۇپ تۇيۇلىۋېرىدۇ...

پازىلوف ئىستىن يەنە ھالقا ياسىدى ۋە تارىلىۋاتقان كۆكۈچ ھالقىلارغا قاراپ ھاياجان بىلەن سۆزلەشكە باشلىدى:

— مېنىڭ ئەللىك ئىككى يىللىق ھاياتىمدىكى خۇشاللىقىم ئاشۇ ھالقىدەك ئاجىز ۋە تۇراقسىز بولدى، — دېدى ئۇ بىردىنلا غەزەپلىنىپ، — يالغۇز ماڭا تىغ بىلەپ يۈرگەنلەرنىڭ سانىلا ئەللىك يەتتىدىن ئاشىدۇ. باشقارما باشلىقى دەرىجىلىك كادىر بولغۇچە پۈتۈن زېھنىم، تالانتىم، كۈچ ـ قۇۋۋىتىم ئاشۇلارنىڭ نوخلىسىنى ئېلىشقا سەرپ

قىلىنىپ بولدى. 1957 ـ يىلىدىكى ئوڭچىللارغا قارشى كۈرەش، 1962 ـ ، 1964 ـ يىللاردىكى ئېلىشىشلار، 1966 ـ يىلىدىن كېيىنكى، بولۇپمۇ 1969 ـ، 1970 ـ يىللاردىكىسى... ئەلۋەتتە خاتا ئەنزە، يالغان ئەنزىلەرمۇ بولدى. لېكىن ساقى، ماڭا تىغ بىلەپ يۈرگەنلەرنىڭ پۈرسەتپەرەسلىك قىلىپ ئۆزلىرىنى ئاقلىۋالغانلىقى كاللامدىن زادىلا ئۆتمەيدۇ. هازىر ئۇلارنىڭ تولىسىنىڭ پارتىيەلىكى، خىزمەت دەرىجىلىرى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، ئۇلارنىڭ بىرلىرى شۇجى، بىرلىرى مۇدىر، بىرلىرى پىروفېسسور، يەنە بىرلىرى ئىجادىيەتچى بولۇۋالدى. يەنە بىرلىرى تېخى مېنى كۆرسە قول بېرىپ كۆرۈشۈپ قويىدۇ. بۇنىڭ بىلەن ئۆزلىرىنى كەڭ قورساق قىلىپ كۆرسىتىدۇ. بىرلىرى كىچىك ماشىنىدا گىدىيىپ ئولتۇرۇۋېلىپ ئالىيىپ قاراپ قويىدۇ. بىرلىرى گەپ بىلەن چاقىدۇ، بىرلىرى ماقالە يېزىپ دارىتمىلايدۇ، بىرلىرى ئاشكارىلا تىللايدۇ. قىسقىسى، ئەللىك نەچچىسى ئەللىك نەچچە خىل ۋاستە قوللىنىدۇ، لېكىن نىيىتى بىرلا، مېنى يوقىتىش. ئۇلار ئۇچۇن مەن بۇ دۇنيادا ئارتۇق ۋە يىرگىنچلىك ئادەم. خۇددى كوچىدىكى سۈپۈرۈلمىگەن ئەخلەتمەن. لېكىن، بىلىپ قويۇشى لازىمكى، مەن هازىرمۇ ئون ئۇچىنچى دەرىجىلىك كادىرمەن.

ساقى ئىستاكانغا قايناق سۇ قۇيۇپ، ئۇنىڭ ئالدىغا سۈرۈپ قويدى.

ئىشىكتىن ئادەملەر مارىشىپ قويۇشتى، پازىلوف بولسا ئۆزىنىڭ گېپىنى دىققەت بىلەن ئاڭلاۋاتقان مۇنۇ ئاددىي كىيىنگەن، ئورۇق ئادەمنىڭ سا گۆەنلىيۇەن ئىكەنلىكىنى ئۇنتۇپ قالغاندەك، بىر مەرتىۋىلىك كادىر بىلەن مۇنازىرىلىشىۋاتقاندەك، قوللىرىنى پۇلاڭلىتىپ تېخىمۇ ئەدەپ سۆزلەشكە باشلىدى.

— ئاڭلاپ قوي، ساقى! يۇقىرىدىن مېنى بۇ شەھەرگە

رەھبەرلىك خىزمىتىگە ئەۋەتكەنىدى. ھېلىقى يىللىرى، بىلىمەن، مەن ناھىيەدە خىزمەت ئۆمىكىنىڭ ئىككىنچى قول باشلىقى بولۇپ تۇرغانمەن. ئەمەلىيەتتە، ناھىيەنىڭ بىرىنچى شۇجىسى قول ئاستىمدا ئىدى. ئۇ جاي مېنىڭ دەرىجەم ۋە مەرتىۋەمگە مۇۋاپىق ئىدى. ھازىرچۇ؟ سېنىڭ ھېلىقى رەھبىرىڭ مېنى كۆرمەي تۇرۇپ، قابىلىيەت، لاياقىتىمنى مىزان - تارازىغا سالماي تۇرۇپلا، سانائەت ئىدارىسىنىڭ بىرىنچى باشلىقى قىلىپ بەلگىلەپ قويۇپتۇ. نېمە قىلىدىكەنمەن؟ ئاڭلىشىمچە، پۇل تاپقۇدەكمەن، دۆلەتكە ھەر يىلى نەچچە يۈز مىڭ يۈەن كىرىم قىلىپ بەرگۇدەكمەن. ناۋادا، ئۇنىڭ كۆرسىتىپ بەرگەن سانىنى تولدۇرالمىسام جاۋابكار بولغۇدەكمەن! ھەي ساقى، ئۇزاق يىل سىنىپىي كۈرەشنىڭ بوران - چاپقۇنلىرىدا چېنىققان، سىنالغان ماڭا ئوخشاش كادىرنى ئىقتىسادىي خىزمەتكە سەپلىگىنى باشلىقىڭنىڭ دۆتلۈكىنى بىلدۈرمەمدۇ؟ رەھبەرلەر كۆپمىش! ئون رەھبەر ئون بىر بولۇپ كەتسە نېمە زىيىنى بار ئىكەن؟ بىرىنچى قول بولالمىساقمۇ ئىككىنچى، ئۈچىنچىلىكىنى قاملاشتۇرالايمىز - دە! مۇئاۋىن بولۇۋالساڭ جېنىڭ ئارام تاپىدۇ، پىكاپ بىلەن كېلىسەن، يېرىم سائەت سافادا ئولتۇرۇپ گېزىت ۋاراقلايسەن، ئاندىن كېيىن بىرەر يىغىن بولىدۇ، بىرىنچى، ئىككىنچى قوللار سۆزلەيدۇ، ئاڭلايسەن، ئاڭلاشنى خالىمىساڭ خوتۇن - بالىلىرىڭ توغرىسىدا ئويلاۋېرىسەن، خالىساڭ ياشلىقىڭنى ئەسلەيسەن، بولمىسا كەلگۈسى توغرىسىدا شېرىن خىيال قىلىۋېرىسەن. ئىشقىلىپ، جىم ئولتۇرساڭلا بولىدى. يىغىن ئاخىرىدا بېشىڭنى لىڭشىتىپ كۈلۈپلا قويىسەن، سېنىڭ سىپايىلىكىڭ، چوڭقۇر پىكىرلىكلىكىڭ، سالماقلىق ۋە ئەستايىدىللىقىڭ ئەنە شۇنىڭ بىلەن ئىسپاتلىنىۋېرىدۇ.

پازىلوف يېڭىدىن تاماكا تۇتاشتۇردى. ئۇ ئەمدى بىرىنچى شۇجىنىڭ قوبۇلخانىسىدا شۇجىنى كۈتۈپ ئولتۇرغىنىنى

ئۇنتۇپ قالغان. ئۆز بۆلۈمىگە ئىش بىلەن كىرگەن كىشىگە ۋەز ـ نەسىھەت قىلىۋاتقان سۇرلۇك باشلىققا ئوخشاپ قالغانىدى. ساقى بولسا ئۇستەلگە جەينەكلىرى بىلەن تايىنىۋېلىپ قىزىق بىر ئويۇن كۆرۈۋاتقان ئادەمدەك پازىلوفنىڭ سۆزلىرىنى زېھنى بىلەن تىڭشىماقتا ئىدى. پازىلوف قاقاقلاپ كۈلگەندە، ساقىمۇ ئەگىشىپ كۈلۈپ قوياتتى. پازىلوف غەزەپلىنىپ قوللىرىنى شىلتىگەندە، ساقىمۇ خىيال قىلىپ ئولتۇرۇپ كېتەتتى. ئارىلاپ ـ ئارىلاپ سوئال سوراپ، تاشلىنىپ قالغان ۋەقەلەرنى پازىلوفنىڭ ئېسىگە سېلىپ قوياتتى. پازىلوف بىرىنچى شۇجىنى ئەيىبلەشتىن توختىغان، ئەمدى ئۆزىنىڭ خىزمەت بېجىرگەن ۋاقىتلىرىدا ئالىلىكىملەرنىڭ قانداق قىلىپ ئەدىپىنى بەرگەنلىكىنى سۆزلەشكە باشلىغانىدى.

— بىر كۈنى مۇشۇ ۋىلايەتنىڭ بىر ناھىيەسىگە ئاشلىق خىزمىتى بىلەن چىقتىم. قايسى ناھىيەلىكى ئېسىمدە تۇراتتىمۇ، چىقتىم دېگىنە، كىچىك ماشىنىدا تۆۋەننى ئارىلىدىم، ناھىيەنىڭ بىر مۇئاۋىن ھاكىمى ماڭا ھەمراھ بولۇپ ماڭدى. مەن ئۇنىڭغا، ئاداش، مەن كۈنىگە ئۈچ سائەتلا خىزمەت قىلىمەن، كۆپ بولسا ئىككى سائەت يول ماڭىمەن. توققۇز ـ ئون سائەت ئۇخلايمەن، ئالتە ۋاخ تاماق يەيمەن، جىق يېمەيمەن، ئەمما كۈچلۈك يەيمەن، كۈن بولسا سوغۇق، تاماقتىن بۇرۇن ئىستىمال قىلىپمۇ تۇرىمەن، دەپ ئوچۇقىنىلا ئېيتتىم. لەنتى، بىرىنچى كۈنىلا دېگىنىمنى قىلمىدى. چۈش بولغاندا بىر دېھقاننىڭ ئۆيىگە باشلاپ كىرىپ، ئەتكەنچاي ئىچۈردى، رايوننىڭ بىر كادىرى قويۇمنى سويىمەن دەپ شۇنچە قىلىپ كەتسىمۇ يول قويمىدى. كەيپىم ئۇچتى. ئۇنى كۆزدىن نېرى قىلىش ئۈچۈن ئەتىسى: «ئاداش، بۇ ناھىيەنىڭ رايونى جىق ئىكەن، سەن ئېتىڭ بىلەن بىر باشتىن ئايلان، مەن ماشىنام بىلەن يەنە بىر باشتىن ئايلىناي» دېۋىدىم، ئۇ ماقۇل دېدى.

بىرنەچچىدىن ئادەم باشلاپ ئىككى باشتىن تۇتۇش قىلدۇق. مەن بايىقى جەدۋىلىم بويىچە ئىش قىلىپ، يۇقىرىغا يۆتكىلىدىغان ئۈچ مىليون يەتتە يۈز مىڭ جىڭ ئاشلىقنى ئەمەلىيلەشتۈردۈم. ئۈچ كۈندىن كېيىن ھاكىم كەپتۇ. مېنىڭ خىزمىتىمدىن قۇسۇر تېپىپ، پوت ئېتىپ يۈرىدۇ تېخى. «يولداش پازىلوف، بۇنداق يۆتكىسەك، دېھقانلار نېمە يەيدۇ؟ ئۇلار ئۆمۈر بويى يەر تېرىيدىغان گەپ، ئۇلارنى ئاشلىقتىن قىسساق، ئاخىرىدا دۆلەتنى قىسقان بولىمىز. سىز چېغىڭىزدا ئالتە ۋاخ تاماق يەيدىكەنسىز، ئۇلارغا ئۈچ ۋاخ تاماق يېگۈدەك ئىمكان قالمىسا بولماس!» دەپ تىلىنى چاينىغىلى تۇردى. مەن ئۇنىڭغا: «مەن ناھىيەڭىزدە تېرىلغان ئومۇمىي ئاشلىقنىڭ سانىنى بىلىمەن، سىز ئون ئىككى مىليون سەككىز يۈز مىڭ جىڭ ئاشلىقنى يۇقىرىغا يۆتكەپ بېرىسىز، مۇشۇ سان توشمىسا ناھىيەڭىزدىن كەتمەيمەن!» دېدىم. ئۇ دېھقانلارنىڭ پىكىرلىرىنى، قىيىنچىلىقلىرى، تەلەپلىرى دەپ بىر تاغار گەپ ساتتى. گەپنىڭ مەزمۇنىدىن قارىسام، ئاشلىق سېتىۋېلىش بىر سىلىق بولۇپ قالغان، ئىختىيارى ساتسا دەيدۇ، قۇيقا چېچىم تىك بولۇپ كەتتى. دېھقان دېگەن قاچان ھال ئېيتمىغان؟ يۇقىرىغا ئاشلىق قانچە جىق يۆتكەلسە، خىزمىتىمىزنىڭ ئۇنۇمى شۇنچىلىك زور بولىدۇ ـ دە، ھېلىقى ھاكىمنىڭ تاپقان گەپلىرىنى قارىمامدىغان، ئۇ بۇ گەپلىرى بىلەن مېنىڭ پۈتۈن خىزمىتىمنى نۆلگە تەڭ قىلىپ قويماقچى. غەزىپىم ئۆرلىدى. لېكىن، توختا، مەن سېنى بىر جايلاي، ساڭا «دېھقانلارنىڭ تەلىپى» دېگەنلىرىڭنىڭ تەمىنى بىر تېتىتىپ قوياي، دەپ ئويلىدىم ـ دە، ئۇنىڭ مۈرىسىگە قولۇمنى قويۇپ قاقاقلاپ كۈلدۈم: «ياخشى، ياخشى ھاكىم ئىكەنسىز، دېھقانلارغا راستىنلا كۆيۈندىكەنسىز، راست ئېيتىسىز، دېھقانلار تويغاندىن كېيىن ئاشلىقنى سېتىپ بەرسۇن، سانىغا ئېسىلىۋالمايلى» دېدىم. ئۇ خۇشال بولۇپ شۇ كۈنىلا مېنى

ئۆيگە مېھمانغا تەكلىپ قىلدى، ياخشى مېھمان قىلدى، قونۇپ قالدىم. ئۇ ئاخشىمى ئىچىپ قىزىپ قالدى. مەن ئۇنىڭغا، «ئاشلىق سېتىۋېلىش سىياسىتىمىزگە دېھقانلارنىڭ خېلى پىكرى باردەك قىلىدۇ ـ ھە؟» دەپ سورىۋىدىم. ئۇ دېھقانلارنىڭ تەرىپىنى ئېلىپ سۆزلەپلا كەتتى. مەن ئۇنىڭ سۆزلىرىنى بىر ـ بىردىن خاتىرەمگە ئېلىۋالدىم. مەن بىرىنىڭ چىرايىنى، ئىسمىنى يادىمدا ساقلاپ قالالمايمەن، ئىككى ـ ئۈچ يىللا باردى ـ كەلدى قىلمىسام، يېقىن دوستلىرىمنىمۇ ئۇنتۇپ كېتىمەن. مانا ھازىر، ھېلىقى ھاكىمنىڭ ئىسمىنى، چىراي ـ شەكلىنى ئۇنتۇپ بولدۇم. لېكىن، ئۇنىڭ شۇ چاغدا قىلغان ھېلىقى سۆزلىرى ھېلىمۇ يادىمدا، نېمىشقا يادىمدا قالىدۇ؟ سەۋەبى، مەن بۇ سۆزلەرنى بەزەن ئۇنلۇك، بەزەن ئۇنسىز كۆپ قېتىم تەكرارلىدىم، ئوبدان پىششىقلاپ، قوشىدىغاننى قوشۇپ، ياسايدىغاننى ياساپ ئىشلەتتىم. قىسقىسى، ئۇ گەپلەر ئۇستىدە قىلغان ئەمگىكىم خېلى نام بەردى!

پازىلوف ساقىغا قاراپ قويدى. ساقى ھېچ نەرسە ئاڭلىمىغاندەك خىيال سۈرۈپ ئولتۇراتتى. پازىلوف ساقى گېپىمنى چۈشەنمىگەن ئوخشايدۇ دەپ ئەسكەرتىش بەردى:

— بۇ گەپلەرنى نېمىگە ئىشلەتكەندۇ دەپ ئويلاۋاتىسەنغۇ دەيمەن. ھەي، ساقى ئاداش، سەن ئۆمۈر بويى سەي ـ كۆكتات، ئۇن ـ گۆش، پۇل ھېسابى، كاماندىروپكا دېگەنگە ئوخشاش ئىشلار بىلەنلا بولۇپ كەلگەنسەن. بىزدەك سىياسەت ئىجرا قىلغۇچىلارنىڭ سىرلىرىنى بىلمەيسەن. ئون ئىككى مىليون سەككىز يۈز مىڭ جىڭ ئاشلىقنى يۇقىرىغا يۆتكەش ئەمەلىيلەشكەن بولسا، سىڭىرلىرىمغا قانات چىققان بولاتتى، مەن باشلىقلىرىم ئالدىدا كېرىلىپ ماڭالايتتىم، ۋارقىراپ گەپ قىلالايتتىم. لېكىن، ھېلىقى ھاكىمنىڭ كاساپىتىدىن ئارانلا تۆت مىليون جىڭدىن ئارتۇق ئاشلىق يۆتكەلدى. مېنىڭ تىلىم قىسقا، قول ـ ئايىغىم چۈشەكلىك بولۇپ قالدى. لېكىن، مەن

بۇ زىياننى كېيىنكى يىلدىكى ھەرىكەتتە تۆلىتىۋالدىم. ھېلىقى ھاكىم ئۇستىدىن پاش قىلىش ماتېرىيالى يازدىم. ئۇنىڭ ئىككى پۇتى بىر ئۆتۈككە تىقىلدى. بۇنىڭغا ھەيران بولمىغىن ساقى. ئۇ دېھقانلارنىڭ پىكرى دەپ بىلجىرلاپ، ھۆكۈمەتنىڭ سېڭغا قانچىلىك ئاشلىقنى كەم كىرگۈزدى، ھېسابلاپ كۆرگىنە؟ بۇنداقلارنى ھاكىملىقتا ئەمەس، ھارۋىكەشلىككە ئولتۇرغۇزۇشمۇ خەتەرلىك !

ئۇ ماختىنىپ، ساقىغا قاراپ قويدى، ساقى ئېڭىكىنى تۇتۇپ خىيال سۈرۈپ جىم ئولتۇراتتى. پازىلوف ھېكايىسىنى تۈگىتىپ، يەنە شۇجىنى غاجاشقا ئۆتتى:

— بۇرۇنقى چاغلار بولسا، سېنىڭ بۇ باشلىقىڭنىڭ قوبۇلخانىسىغا قاراپمۇ قويمايتتىم، ساقى. ھازىر بىزدەك سىياسىي كۆرەشنى كەسىپ قىلغۇچىلارغا ئىش يوق ! مەن كادىر بولغاندىن تارتىپ ھازىرغىچە نېمىلەرنى قىلدىم؟ بۇنى سەن بىلمەيسەن، ساقى. بىر - بىرىگە ئۇلىشىپ كەلگەن سىياسىي ھەرىكەتلەرگە قاتناشتىم، بۇ ھەرىكەتلەر ئۆردەككە سۇ ياققاندەك ماڭا يېقىۋەردى. ئىستىل تۈزىتىشتە بۆلۈم باشلىقى، سوتسىيالىستىك تەربىيەدە باشقارما باشلىقى، مەدەنىيەت زور ئىنقىلابىدا ئىنقىلابىي رەھبىرىي كادىرلار ۋەكىلى بولۇپ، ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولدۇم. يەنە بىر قېتىم ھەرىكەت بولغان بولسا، بۇ چاغقىچە ئىدارە باشلىقى، بۇجاڭ، شۇجى... بولۇپ ئۆسەتتىم. لېكىن، ھەرقانداق بەختلىك ئادەممۇ پېشكەلگە يولۇقىدىكەن. مانا قارا، بۇگۈن خارلىنىۋاتىمەن، مۇشۇ شەھەرگە ئەۋەتىلدىم. سىلەرنىڭ بىرىنچى شۇجى مېنى سانائەت ئىدارىسىگە باشلىق بولسۇن دەپتۇ، ئېيىغا پالانچى يۈەن پايدا تاپشۇرىدىغان ئىدارىگە باشلىق بولغۇدەكمەن ! ناھايىتى ئېنىق، مەن بۇنداق ئىشنى قىلالمايمەن دېسەم، ئىشنى ئاقتۇرالمىدى، دەپ تۆۋەنلەتمەكچى، ئاستا - ئاستا شاللاپ چىقىرىپ، بىر بۇلۇڭغا ئاپىرىپ تىقماقچى !

قىلمايمەن دەپ باش تارتسامچۇ؟ ئۇ چاغدا تۆۋەنلىتىش تېخىمۇ ئاسان !

پازىلوف يەنە بىر قېتىم تاماكا تۇتاشتۇرغاندا، باياتىن ئۇنىڭ گېپىنىڭ ئاخىرلىشىشىنى كۈتۈپ ئىشىكتە تۇرغان بىر يىگىت كېلىپ ساقىنىڭ ئالدىغا بىر پارچە ئالاقىنى قويدى:

— تەشكىلات بۆلۈمىدە مەجلىس بار ئىكەن، سىزنى قاتنىشىپ بەرسىكەن، دەپ تېلېفون كەلدى ! — دېدى.

ساقى ئورنىدىن تۇرۇپ پازىلوفقا قارىدى:

— ئەمىسە، مەن مەجلىسكە بېرىپ كېلەي، — دېدى ئۇ ئوچۇق كۆڭۈللۈك بىلەن، — يەنە سۆزلىشەرمىز، ئاجايىپ گەپلەرنى قىلىپ بەردىڭىز !

— ھەي ساقى ! — دېدى پازىلوف گىدىيىپ تۇرۇپ، — سەن ماڭا بىرىنچى شۇجىنىڭ ئۆيىنى كۆرسىتىپ قويغىنا، قانداق نېمە ئۇ، قوبۇلخانىسىنى ئېچىپ قويۇپ ئادەم قوبۇل قىلمايدىغان.

ساقىنىڭ ئورنىغا ياش يىگىت جاۋاب بەردى:

— پازىلوف ئاكا، ئالدىڭىزدا تۇرغان كىشى پارتكومنىڭ بىرىنچى شۇجىسى يولداش ساتتاروف ئەمەسمۇ؟

— نېمە؟ — پازىلوف كۆزلىرىنى ئۇۋۇلىدى، — سىز سا گۇەنلىيۇەن ئەمەسمۇ؟

— مەن شۇ، — دېدى ساتتاروف كۈلۈپ تۇرۇپ، — مەدەنىيەت ئىنقىلابىدا ناھىيەلىك ئاشخانىسىدا زاپخوزلۇق قىلغانىدىم...

— نېمىشقا ئىسمىڭىز؟...

— ھە، ھەيران قالماڭ، — دېدى ساتتاروف، — مەدەنىيەت ئىنقىلابىدا ساتتاروف دېگەن فامىلەمۇ پىپەن قىلىنغاچقا، ساقى دېگەن ئىسمىنىلا قوللانغان.

— سىز... سىز، سا شۇجى، دېمەك، مەدەنىيەت ئىنقىلابىدا ئازار يېگەن ئىكەنسىز - دە !

— مەدەنىيەت ئىنقىلابىدىن بۇرۇنلا قالپاق كىيىپ قالغانمەن ! — دېدى ساتتاروف پازىلوفنىڭ مۈرىسىگە قولىنى قويۇپ سۆزىنى داۋام قىلدى، — ماڭا تازا سىنچىلاپ قاراپ بېقىڭ، قورۇقلارنى، چاچ - ساقاللىرىمدىكى ئاقلارنى چىقىرىۋېتىپ قاراڭ بېقىڭ. بەلكىم تونۇش چىقىپ قالارمەن. ھېلىقى چاغدا دېھقانلارنىڭ يىغىسىنى يىغلاپ بىرنەچچە ئېغىز راست گەپ قىلىپ قويۇپ سىزنىڭ ئۆسۈشىڭىزگە دەخلى يەتكۈزگەن ھاكىم مەن بولىمەن ! يولداش پازىلوف، بايا سىز ئىشسىز قالدىم دەپ زارلاندىڭىز، دۇرۇس، سىزنىڭ زارىڭىز ھېسابىغا ماڭا ئوخشاش يۈزلىگەن - مىڭلىغان ئاق دىل ئادەملەر كۈننىڭ سېرىقىنى كۆرۈۋاتىدۇ...

1980 - يىلى، ئۈرۈمچى.

ھېكايىلەر

راھەت

«... كوچا ئاپتوبۇسىدا ئۆرە تۇرۇشمۇ راھەت، لېكىن ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇۋېلىش بىزنىڭ ئادەملىرىمىز ئۈچۈن مودىغا ئايلانغان راھەت. ھەتتا بەدىنى تەرلەپ قىسىلمىسىمۇ، ئۇلارنىڭ روھى بۇ راھەتكە ئىنتىلىدۇ...»

پسىخولوگىيە ئالىمى باش بېكەتتە بايىلا ئېرىشكەن ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇپ ئاشۇنداق ئويلاۋاتقاندا، ئاپتوبۇسقا قىستىلىپ چىقىۋاتقان ئادەملەر ئارىسىدىن نارەسىدەنىڭ يىغىسى، ياش ئانىنىڭ جېمىلىشى، دادىنىڭ غەزەپلىك ئاۋازى ئاڭلاندى.

— مانا، مانا، ئولتۇرۇڭ، — ئالىم ئورنىدىن تۇرۇپ بالىلىق چوكانغا ئورنىنى كۆرسەتتى.

— رەھمەت، رەھمەت... سىلى...

چوكان ئالىمنىڭ قېلىن كۆزەينەكلىك چىرايىغا، ئاقارغان بۇرۇتلىرىغا خىجىل بولۇپ قارىدى.

— ئولتۇرمامسەن، قۇچىقىڭدا بالا بولغاندىكىن... رەھمەت ئاكا، رەھمەت.

دادىنىڭ بۇيرۇق تەلەپپۇزىدىكى ئاۋازى تەبىئىي قۇدرىتى بىلەن ھەممىنى ھەل قىلدى: ئانا كۈلۈپ ئولتۇردى، ياشقا تولمىغان بوۋاق ئوماق كۈلۈپ، ياش يۇقى كۆزلىرى بىلەن بوۋاينىڭ كۆزەينەكلىك، بۇرۇتلۇق يۈزىگە قىزىقىپ قارىدى. دادا شادلاندى.

— رەھمەت بوۋا دە، ئوغلۇم، بوۋاڭ ياخشى ئىكەن - ھە؟ قارىسىلا، ئولتۇرغانلارنىڭ ھەممىسىلا ياشلار، بىرەرىمۇ ئورۇن بېرەي دېمىدى.

— ھەممە ئادەم راھەتكە ئىنتىلىدۇ، ئۇكام.

— سىلى راھەتتىن كېچەلىدىلىغۇ؟

— ياق، مەن راھەتكە ئىنتىلىدىم، شۇڭا ئۇنىڭغا ئېرىشتىم.

— دېمىسىمۇ، ئۆرە تۇرۇش راھەت. شاماللىق - ھە؟

— شامالنىڭ ئىشى چاغلىق، روھىڭىز قانائەت تاپىدۇ.

— مۇنداق دەڭ، بۇ گەپنى مەن بىر كىتابتىن ئوقۇغان. روھىي قانائەت...

— ئادەمنىڭ روھى بىلەن جىسمى بىر - بىرىگە ھەم دوست، ھەم دۈشمەن، ئۇلار مەڭگۈ بىللە، بىردەم سوقۇشىدۇ، بىردەمدىلا يارىشىدۇ، ئەر - خوتۇنلاردەك...

ئالىمغا قىزىققۇچىلار كۆپەيدى.

— جاپاغا ئىنتىلىدىغان ئادەملەرمۇ بولامدۇ؟

— بولىدۇ، ئۇكام. شۇنداق ئادەملەرنىڭ شان - شەرىپى كۆپ بولىدۇ.

— راھەتنى دەپ جاپا تارتىدىغاندۇ ئۇلارمۇ؟

— ياق، ياق، روھىنى قانائەتلەندۈرۈش ئۈچۈن. روھىنىڭ جىسمى ئۈستىدىن غەلىبە قىلىشىنى تىلەيدىغان ئادەملەر مەۋجۇت. بىر مىللەتتە شۇلارنىڭ سانى قانچىلىك كۆپەيسە، ئۇ مىللەت شۇنچە روناق تاپىدۇ. راھەتكە ئىنتىلىدىغانلار قانچە كۆپەيسە، ئۇ مىللەت شۇنچە تېز ھالاك بولىدۇ. بۇ دېگەن ئۆلمەس قانۇنىيەت!

— رەھمەت سىزگە كېلىڭ، ئولتۇرۇۋېلىڭ!

بوۋاقنىڭ ئاتا - ئانىسى چۈشمەكچى بولۇپ ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ، ئورۇندۇقنى كۆكرەكلىرى بىلەن توسۇپ، بوۋاينى ئۆز ئورنىغا ئولتۇرغۇزماقچى بولدى. لېكىن، ئاپتوبۇستا قەيسەرلەر كۆپ ئىكەن، ئورۇندۇققا ئىنتىلگەن بىرنەچچە قىز -

يىگىت ئىچىدىن قوياشتىن مۇداپىئەلىنىش ئەينىكى تاقىغان، بۇدۇر چاچ، مودا كىيىملىرىمۇ غەلىتىرەك بىر قىز ھەممىدىن غالىب كەلدى. ئۇ پەرداز بىلەن پەيدا قىلىغان بەدەن گۈزەللىكىگە زادىلا ياراشمىغان قوپاللىق بىلەن باشقىلارنى ئىتتىرىپ، جەينەكلەپ، تۇنجى قېتىم ئارقان سىلىنغان شاش ئاتتەك يۇلقۇنۇپ ئورۇندۇققا ئېرىشتى.

— ماۋۇ كىشىنىڭ ئورنى بۇ ھوي قىز، بالىلىق ئايالغا ئۆتۈنۈپ بەرگەن.

— سېتىۋاپتىكەنمۇ؟

— بولدى، بولدى، بىر بېكەتتىن كېيىن مەنمۇ چۈشىمەن، — بوۋاي ئۇنىڭغا غەزەپ بىلەن ئىنتىلگەن «دادا» نىڭ ئالدىنى توسۇپ، — ئولتۇرۇۋالسۇن، ياشلار ئەمەسمۇ، راھەتكە ئىنتىلگەك كېلىدۇ.

قارا كۆزەينەكلىك قىز بوۋايغا غەزەپ بىلەن ئالىيىپ (كۆزى كۆرۈنمىسىمۇ) قارىدى.

— قېرىلارچۇ؟ بۇرنىنىڭ ئۇستىگە ئېلىپ قويامدىكەن؟ راھەت قېرىلاردىن ئاشمىغاچقا ياشلار ئاچ كۆز.

كۆپچىلىك كۈلۈشتى.

«راھەتكە ئىنتىلىش مودىغا ئايلانغان ئوخشايدۇ، بىزنى ھالاك قىلسا جاپا ـ مۇشەققەت ئەمەس، مۇشۇ راھەتكە ئىنتىلىش ھالاك قىلىدۇ...»

ئاپتوبۇستا جېدەل كۆپ، ھەممىنىڭ يىلتىزى بىرلا، ئۇ بولسىمۇ، راھەت.

كارامەت

— يەتتە يىل يەر تاتىلاپ، بىر ئۆمۈر يىغقان ـ تۈگكىنىمنى سەرپ قىلىپ ساي سۈيىدىن ياندىما ئېرىق ئالدىم، ھەر يىلى قانچىلىك كۈچ، قانچىلىك پۇل كەتكىنى

نامەلۇم، لېكىن ھەر يىلى نەچچە يۈز مېتىر ياندىما ئېرىق پۈتۈپ تۇردى.

— مانا، ئىككى يىل بولدى، ئاخىر ئېرىق چېپىشتىن توختىدىم. قاراڭ، مۇشۇ قاپتالدىكى ئىككى يۈز ئەللىك مو يەر مېنىڭ، ماۋۇ باغ، ئاۋۇ نەچچە مىڭ تۈپ تېرەكنى كۆردىڭىزمۇ؟ شاپتۇل، ئالما، نەشپۈتلىرىمۇ مېۋىگە كىردى، خېرىدار دېگەننىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەيدۇ: ماشىنا، تىراكتور، ھارۋىلاردا كېلىشىدۇ - دە، ئۆزلىرى ئۈزۈپ، ئۆزلىرى قاچىلاپ كېتىشىدۇ. مەن پۇل ئېلىشنىلا بىلىمەن، بۇ بىر كارامەت!

— ھېرىپ قالدىڭىز - ھە، مۇخبىر ئۇكام؟ ئىككى يىلدىن كېيىن بۇنداق بېدىلىك، چۆپلۈك ئارىسىدا ئەمەس، سېمونت يولدا ماڭىسىز. باغنى ئايلاندۇرۇپ سېمونت يول قىلىمەن. سىزدەك ساياھەتچىلەر ئۈچۈن ئۈستى ئوچۇق «تويوتا»دىن بىرنى ئېلىپمۇ قويالايمەن... قاراڭ، ئاۋۇ ياش كۆچەتلەرگە: يەتتە مىڭ ئىككى يۈز تۈپ، ھەر خىل سورتلۇق ئالما... ھەقىقىي غۇلجا ئالمىسىنىڭ يېڭى سورتلىرى... يەپ كۆرۈڭە، تىلنى يارىدۇ، بۇ بىر كارامەت!

— ئېلىڭ ئۇكام، داستىخىنىمىز ئاددىي بولۇپ قالدى. مېۋىلەرنىڭ تەمى ياخشى ئىكەن دەمسىز؟ شۇنداق تەملىك، قۇرت چۈشمىدىغان، سېسىمىدىغان ئىشمۇ يوق. قارىڭا، بېجىرىم، يېڭىلا رەسىدە بولغان قىزنىڭ يۈزىدەك... بۇ بىر كارامەت...

— پىلانىم چوڭ، ئۇكام. ئىگىسى يەتكۈزسە، ئاۋۇ يەرگە ئۈچ قەۋەتلىك مېھمانخانا سالىمەن، بىنانىڭ چۆرىسى مېۋىلىك دەرەخ، ئالدى ئۈزۈم بارىڭى بولىدۇ، ساي سۈيىنى تۇرۇبا بىلەن ئاچىقىپ كۆلگە قۇيىمەن، كۆلنىڭ چۆرىسىنى مەجنۇنتاللىق قىلىپ ئوتتۇرىسىغا فونتان ئورنىتىمەن. بېلىقلار سەكرىشىدۇ، قۇشلار سايرىشىدۇ، سالقىن شامال ئېسىل پۇراقلار بىلەن مېھمانلارنى ھۇزۇرلاندۇرىدۇ، بۇ بىر كارامەت!

— توغرا، توغرا ئېيتىسىز ئۇكام، مەن ئاتمىشتىن

ئاشتىم، ئارام ئالىدىغان، راھەت كۆرىدىغان چېغىم مۇشۇ. ئەمما لېكىن مەن ئارام ئالالمايمەن، ھوزۇرلىنىشنى بىلمەيمەن. راست دەيسىز، ھازىرغىچە سارجا، يىپەك دېگەننى كىيىپ باقمىدىم. كىيىشىم چوقاي، يېتىشىم ئاۋۇ داق سۇپا، ئىچىشىم ئىككى ۋاخ ئەتكەنچاي، يېيىشىم بىر ۋاخ غىزا. ھەر كۈنى كۈن چىققاندىن تارتىپ قاراڭغۇ چۈشكۈچە ئىشلەيمەن: ئېرىق چاپىمەن، سۇ تۇتىمەن، قوراي ئورۇيمەن، دەرەخ پۇتايمەن، يول ياسايمەن، يەر تۈزلەيمەن... ۋاي ـ ۋۇي، ئىش دېگەن چاچتىن تولا، بۇ بىر كارامەت !...

— نېمانچە قىلىسىز دەمسىز؟ قىلماي قانداق قىلاي، بىكار يېتىشقا كۆنمىگەن ـ دە، بىز. ئازاب نېمە؟ بىكارچىلىق، ئۇكام. دۇنيادا بىكارچىلىقتىن يامان ئازاب يوق. كەتمەن، ئورغاق، زەمبىل تۇتمىسام قوللىرىم سىرقىراپ ئاغرىيدۇ، ھەر خىل كېسەللەر ماڭا يامىشىدۇ. قولۇمغا كەتمەن ياكى ئورغاق چىقسىلا تەنلىرىم يايراپ، جانلىرىم ئويناپ كېتىدۇ، راھەتلىنىمەن، كۆڭلۈم كېتىمەن، ناخشا ئېيتىمەن... بۇ بىر كارامەت.

— بالىلارنى دەمسىز؟ ئالتە ئوغۇل، ئۈچ قىز — توققۇز بالام، ئون بىر نەۋرەم بار. تۆت ئوغلۇمنىڭ ئۆيى ئايرىم، ئىككى ئوغۇل، بىر قىزىم بار. ئۆيدىكىلەرنىڭ چوڭى، ئابايا موتو بىلەن كېلىپ پۇل ئەكەتكىنى شۇ. بىر قىز، بىر ئوغلۇم ئوقۇۋاتىدۇ، ئەمدى بىلگەنسىز. مەن يالغۇز ئىشلەيمەن. موتو مىنگەننى دەمسىز؟ نېمىسىنى يوشۇراي، ئۇ بالام مۇشۇ باغنىڭ خوجايىنى، تولۇقسىزنىمۇ تۈگەتەلمىدى، لېكىن ئۇنىڭ ھالى بەك چوڭ، نېمىلا دېسەم: «سەن بىلمەيسەن !» دېيىشنىلا بىلىدۇ، راست، بىلمەيمەن، رېستوران، كارائوك، دىسكو، تانسا، ئولتۇرۇش ـ پولتۇرۇش دېگەنلەرنى بىلمەيدىغىنىم راست. ئۇ، كۈنىگە ئىككى قېتىم ناھىيە بازىرىغا ياكى شەھەرگە موتو بىلەن كىرىپ چىقىدۇ. مەندىن بىسوراق مېۋە ساتىدۇ، خەقتىن

پۇل ئالىدۇ، كىيىدۇ، يەيدۇ، ئوينايدۇ. ھاي دېسەڭلا قاچىدۇ، ئايلاپ ـ يىللاپ يوقاپ كەتكەن چاغلىرىمۇ بولدى. ئانىسىنىڭ يىغىسىنى دېمىسەم بۇ ئوغلۇمنى كۆرەرگە كۆزۈم يوق، ئۇكام. بالامنىڭ يامان گېپىنى قىلىپ نېمە قىلاي، بۇ بالا، بىر كارامەت !

— ئايالىمنى دەمسىز؟ ئۇ بىر ئالتۇن. دۇنيانىڭ نېمە راھىتىنى كۆردى، دەيسىز؟ غەمدىن باشقىنى بىلمەيدۇ. پۇل دېگەن بار، ئۇكام. مال ـ ۋارانمۇ يېتەرلىك، لېكىن بۇ بىچارە بۇلارنىڭ راھىتىنى كۆرمەيلا مۇكچىيىپ كەتتى. توققۇز بالىنى زاكىسىدىن ئاجرىتىپ قاتارغا قوشماق ئاسانمۇ؟ مەن دېگەن ئېتىز ئادىمى، قازان بېشىغا قولۇمنى ئەگرى قىلىپمۇ قويمايمەن. نوغۇچمۇ، سۇپىرىمۇ، چۆمۈچمۇ، كۆسەيمۇ شۇ بىچارە. تورغاي بىلەن تەڭ تۇرىدۇ، يېرىم كېچىدە كاڭدا تۈگۈلۈپ ئۇخلاپ قالىدۇ. ئۇ مېنىڭ قاياشىم، ھەمراھىم، قول ـ قانىتىم. ئىككىمىز باللار ئۈچۈن كۆيدۇق، كۆلدە پىشتۇق، كۆرمىگەننى كۆردۇق. ئاتا ـ ئانا بولماق قانچە تەس بولسىمۇ غىڭ قىلمىدۇق، بىر ـ بىرىمىزگە ھال ئېيتىشتۇق، لېكىن ئەلگە «داد» دەپ چاۋىمىزنى چىتقا يايمىدۇق، بۇ بىر كارامەت !

— شۇنداق، ئۇكام. باللار ئۈچۈن جاپا تارتىمىز، قورۇلىمىز، مۇكچىيىمىز، ھەممىدىن ئايرىلىمىز. بىز ئانا دۆگە ئوخشايمىز ئۇكام. دۆ دېگەن نېمە دەمسىز؟ ئۆمۈچۈككە ئوخشايدىغان ھاشارات. چاقسا جاننى ئالىدۇ دەڭە. ئۇ بىچارە تۇخۇم تۇغىدۇ. تۇخۇمنى دۇمبىسىدىكى كاۋاكقا سېلىپ شۇ يەردە بالا چىقىرىدۇ. باللىرى تۇخۇمدىن چىقىپلا ئانىسىنىڭ دۇمبىسىنى غاجايدۇ، ئۇلارنىڭ ئوزۇقى ئانىسىنىڭ دۇمبە گۆشى. ئانا بىچارە غاجاشقا چىدىماي تىنىمسىز يۇگۇرەيدۇ، تېپىرلايدۇ، باللىرى چوڭايغانسېرى غاجىلاش كۈچىيىدۇ ـ دە، ئاخىر بىچارە ئانا يىقىلىدۇ. باللىرى ئانىنى يەپ چوڭ بولۇۋېلىپ مۇستەقىل ياشايدۇ. ئانا ئۆز بەدىنىنى باللىرىغا

ئوزۇق قىلىپ بولغاندىن كېيىن دۇنيا بىلەن خوشلىشىدۇ. بىزمۇ بىر دۆ، ئۇكام. بۇمۇ بىر كارامەت!

— مەن يىراقلارغا قارىدىم: تاغلار ئۆز بالىلىرى — دەل - دەرەخ، گۈل - گىياھلار ئۇچۇن ئېرىمەكتە، ئۇنىڭ بەدىنىدىن دەريالار ئاقماقتا. يەر شارى ئىنسانلار ئۇچۇن دۆگە ئوخشاش ئۆز بەدىنىنى تۇتۇپ بەرمەكتە، بىز ئۇنى تىنىماستىن يېمەكتىمىز، ئانىسىنى يېمەيدىغان ھېچ نەرسە بولمىسا كېرەك.

بۇ بىر قانۇنىيەت، ھەقىقىي كارامەت!

مۇھەببەت

ھاياتنىڭ لەززەتلىك چاغلىرىنى ئەسلىگۈچىلەر «بۇ — مۇھەببەت» تېمىسىدىن ھەرگىزمۇ چەتلەپ ئۆتەلمەيدۇ، ئۇنتۇلغۇسىز ھېسسىيات دولقۇنلىرى، مۇسىبەت، دەرد - ئەلەم كەلكۈنلىرى مانا شۇ تېمىنىڭ كۆككە تاقاشقان چوققىلىرىدىن باشلىنىدۇ - دە، بىر ئادەم تارىخىنىڭ ھەممە بەتلىرىگە تارقىلىدۇ.

قانچىلىغان مەردلەر قانچىلىغان قۇربانلارنى بەردى، قانچىلاپ داستىخانلار، رىۋايەتلەر توقۇلدى، بۇلارنى ھېسابلاپ كۆرگەن ئادەم يوق. چۈنكى، مۇھەببەت دۇنيانى قاپلىغان بىر ئېقىن، ھەممە ئادەم بۇ ئېقىنىدىن ئۆزىنى قاچۇرالمايدۇ...

قۇربان بەرگىنىمگە ئېچىنمايمەن، بەلكى مەغرۇرلىنىمەن. مەن خىزمەتسىز — يالاڭ تۆش بىر خىيالپەرەس، تۇرۇپلا يازغۇچى بولغۇم كېلىدۇ، تۇرۇپلا چامباشچى بولغۇم كېلىدۇ، تۇرۇپلا چاپاننى مۈرەمگە سېلىپ جاھان كەزگۈم كېلىدۇ. لېكىن، بۇ شەھەردىن ھېچنەگە كېتەلمەيمەن. چۈنكى ئۇ مۇشۇ شەھەردە...

مېنى يىپسىز باغلاپ تۇرغانمۇ شۇ، مېنى تاغدىن ـ باغدىن سۆزلەيدىغان قىلىپ قويغانمۇ شۇ، مېنى ھەممىدىن ئايرىغان، پۈتۈن تەقدىرىمنى ئۆزگەرتمۆەتكەنمۇ شۇ، ئاخىرىدا مېنى بىر كۆرۈۋېلىشقا تەقەززا قىلىپ سەرگەردان قىلىپ قويغانمۇ شۇ...

— مەن كىم؟

— مېنىڭ جېنىم، مېنىڭ ھاياتىم!

بۇ گەپنى ھېسسىيات دەرياسىغا چۆمۈلگەن قايسىبىر چاغدا دېيىشىمىدۇق؟

— بىز مەڭگۈ بىللە!

— خۇدا قوشقان، خۇدا ئايرىيدۇ.

— مۇھەببەت دېگەن نېمە؟

— مەڭگۈ كۆكىرىپ تۇرىغان قارىغاي...

— مەڭگۈ توختىماي ئاقىدىغان سۈزۈك بۇلاق...

«مەڭگۈ» بىزنىڭ ئانا تىلىمىزغا ئايلانغانىدى. بىز ئۇ چاغدا ئالىي مەكتەپنىڭ ئەركىن پىكىرلىك، ھېسسىياتنى ھەممىگە ئۆلچەم قىلىدىغان ئۈمىدۋار ئوقۇغۇچىلىرى ئىدۇق. بىز مۇھەببەتنى قانات قىلىپ ئىمتىھانلاردىن ئەلا نەتىجە بىلەن ئۆتۈپ، يۇرتىمىزدىن ئالتە مىڭ كىلومېتىر يىراقلىقتىكى مۇشۇ شەھەرگە ئوقۇشقا كەلدۇق. بىر جۈپ قىز ـ يىگىت بۇ مەشھۇر شەھەرنىڭ داڭلىق كوچا، باغلىرىنى قويماي ئايلاندۇق، كۆنلەر كۆڭۈللۈك، ھايات گۈزەل، ياشىماق ئۆزى بىر يېقىملىق گۈزەل سىمفونىيە ئىدى.

بۇ سىمفونىيە تېخى ئەۋجىگە چىقماي تۇرۇپلا كۆڭۈل باھارىمىزغا ئۈششۈك چۈشتى. شۇنداق ئۈشتۈمتۈت، شۇنداق قورقۇنچلۇق.

گۈلشەننىڭ ئىنىسى بىزنى يوقلىغاچ ئويناپ كەلدى. بىز ئۇنى ئويناتتۇق، ئۇ ئانچە ـ مۇنچە تىجارەتمۇ قىلىدىكەن. شۇڭا، تىجارەتچى دوستلىرى ئۇنىڭ شەرىپىگە بىر مېھمانخانىدا زىياپەت بەردى. بىز ئۇ يەردە قونۇپ قالدۇق.

ئەتىگەنلىكى تۇيۇقسىزلا: «پالانچى تىجارەتچىنىڭ ئوتتۇز مىڭ يۈەن پۇلى يوقىلىپتۇ» دېگەن خەۋەر تارقالدى. گۇمان بىزنىڭ ئىنىمىزغا مەركەزلەشكەن ئوخشايدۇ. گۈلشەن قېرىندىشى ئۇچۇن بىردەمدىلا سەۋدايىغا ئوخشاپ قالدى. ئىنىمىزنى «گۇمانلىق ئۇنسۇر» دەپ قاماپ قويىدى. گۈلشەن ئىككى كۈنگىچە تاماق يېمەي سامانىدەك سارغىيىپ قۇرۇپلا كەتتى. مەن ئۇنىڭ ئازابلىرىغا شېرىك، ئەس - يادىم ئۇنىڭدا، ئۇنىڭ ئۇچۇن ئازاب ئوچۇقىدا قۇرۇق شاختەك گۇركىرەپ كۆيدۇم.

«گۈلشەننى قۇتقۇزۇش كېرەك!» بۇ مېنىڭ ئارزۇ - ئۇممىدىمنىڭ چوققىسى ئىدى. گويا گۈلشەن ئازابتىن قۇتۇلسىلا قەلب ئاسمىنىمدا قۇياش پارلايتتى، كۆڭۈل باھارىم قايتا ياشىراتتى، ھاياتىم مەنە تېپىپ مەن قايتىدىن بەختلىك ئىنسانلار قاتارىدىن ئورۇن تاپاتتىم. كېچىدە خىيال قىلىپ ئامال - چارە ئىزدىدىم. ئەتىگەنلىكى بىر قارارغا كەلدىم - دە، ئىنىمىز سولانغان ج خ ئىدارىسىگە باردىم:

— پۇلنى مەن ئالغانىدىم، — دېدىم يەرگە قاراپ.

— پۇل نەدە؟

— مېھمانخانىدا بىر يەرگە تىقىپ قويدۇم.

مېنى ھەيدەپ مېھمانخانىغا ئاپاردى. مەن دېگەن يەردىن پۇل تېپىلمىدى.

— نېمىشقا يالغان سۆزلەيسەن؟

— يالغان ئەمەس، تىقىپ قويغان يېرىمدىن بىرى ئوغرىلاپ كەتكەن ئوخشايدۇ.

— راستىنلا سەن ئوغرىلىغانمۇ؟ باشقىلار سېنى ئۇنداق قىلمايدۇ، ياخشى يىگىت، دېيىشىدۇغۇ؟

— ياق، ئۇلار مېنى چۈشەنمەيدۇ، ماڭا پۇل لازىم بولۇپ قېلىپ ئوغرىلىق قىلغانىدىم.

بۇ توغرۇلۇق كۆپ سورالمىدىم، لېكىن گېپىمدىن

يانمىدىم، ئاخىر مەن كېسىلدىم.

گۈلشەن مېنى چۈشەندى، ئۇ ئاخىرقى قېتىم مېنى جازا ئورنىغا يوقلاپ بېرىپ شۇنچىلىك سەممىي ـ ساپ مۇھەببەت بىلەن يىغلىدىكى، مەن قۇربان بەرگىنىمگە قىلچە پۇشايمان قىلمىدىم ۋە ئۆزۈمدىن ئىنتايىن رازى بولدۇم: «ھەقىقىي يىگىت!» دېدىم ئۆزۈمنى. گۈلشەن ماڭا: «ئون يىل، يىگىرمە يىل بولسىمۇ كۈتىمەن، بىزنىڭ مۇھەببىتىمىز مەڭگۈ ياشىرىپ تۇرىدىغان قارىغاي» دېدى مەن ئۈچۈن مۆلدۈردەك ياش تۆكۈپ.

يىللار — سىناق، ۋاقىت — تارازا. ۋەدە، كۆز يېشى ئاشۇ سىناق ـ تارازىلاردىن ئۆتەلىسىلا ۋىجداننىڭ بەلگىسىگە ئايلىنالايدۇ. ئىككى يىلدىن كېيىن گۈلشەن مېنى يوقلىماس بولدى، ناھايىتى پۇلدار بولۇپ كەتكەن ئىنىسىمۇ ماڭا بىر تەڭگە سۇنالمىدى.

تۆت يىلدىن كېيىن تۇيۇقسىزلا قويۇپ بېرىلدىم. ئۇقسام، ئوتتۇز مىڭ يۈەننىڭ ئوغرىسى شەرقىي شىمالدىن چىقىپتۇ. ئىنىمىزمۇ، ئۇنى قۇتقۇزغۇچى پىداكار مەنمۇ بىگۇناھ ئىكەنمىز.

لېكىن، ئۇلار ئۈچۈن كومېدىيە، مەن ئۈچۈن تىراگېدىيە بولغان بۇ ۋەقە مېنى مانا مۇشۇ ھالغا چۈشۈرۈپ قويدى.

مەن «مەڭگۈ يېشىل قارىغاي»غا قارىدىم: ئۇ ھازىر باشقا بىرى بىلەن توي قىلىۋالغان، بىر بالىسىمۇ بار ئىكەن. ئۇ مېنى ئۇنتۇغانمۇ ياكى مەندىن بىزارمۇ؟ ماڭا بەرىبىر. مەن ئۇنى نەچچە رەت ئىزدەپ كەلدىم، لېكىن ئۇ كۆرۈشكىلى ئۇنىمىدى. مەن ھازىرمۇ ئۇنىڭغا ئىنتىزار، لېكىن ئۇ مەندىن بىزار.

مەن مەڭگۈ ياشىرىپ تۇرىدىغان قارىغايغا قارىدىم، تۇنجى قار ئۇنى چۆمكىگەن. ئۇ، مۇھەببەتتەك گۈزەل، لېكىن ئۇ مۇھەببەت ئەمەس، مۇھەببەتنىڭ سىمۋولىمۇ ئەمەس. ئۇنىڭ يېنىدىكى دەرەخلەردىن سېرىق يوپۇرماقلار تۆكۈلمەكتە. مانا

بۇلار مۇھەببەت؛ ئۇ دەرەخلەر بىخ سۈرىدۇ، ياپيېشىل بولۇپ كامال تاپىدۇ، سارغىيىپ غازاڭ بولىدۇ. «مۇھەببەت مەڭگۈلۈك» دېگەن سۆزنى ئەۋلىيا چىقارغان بولسىمۇ ئىشەنمەيمەن. ئۇ قىش ـ ياز كۆكىرىپ تۇرىدىغان قارىغاي ئەمەس، پەيدا بولۇپ چۈشۈپ تۇرىدىغان يوپۇرماق. شۇنىڭ ئۈچۈن، مەن بىچارىنى مۇھەببەت نابۇت قىلدى. مۇھەببەت دەرەخ ئەمەس (دەرەخنىڭ يىلتىزى بولىدۇ)، ئۇ بىر يوپۇرماق... ئۇ بىردە كۆكتە، مېنىڭ بېشىمدا، بىردە بولسا مېنىڭ ئايىغىمدا، تاپىنىمنىڭ ئاستىدا...

ھۆرمەت

(خاتىرە دەپتىرىمدىن كۆچۈرمە)

ئايروپىلاندىن چۈشتۇم ـ دە، ھۆرمەت قاراۋۇللىرىدەك تىك تۇرۇشقان يىگىتلەرنى تونۇدۇم. ئۇلار مېنى ئالغىلى ئىككى يۈز كىلومېتىر يىراقلىقتىكى ناھىيەسىدىن لاتا پىكاپ بىلەن كەلگەن ياش قەلەمداشلىرىم. ئۇلار بىلەن كۆپ قېتىم بىللە بولغانمەن. ئۇلار چالا مەست بولغان چاغلىرىدا رومكىلىرىنى ئوينىتىپ: «سىز بىزنىڭ پەخرىمىز، غۇرۇرىمىز، مىڭ ياشقا كىرىڭ ئىلاھىم» دەپ ۋارقىرىشىدىغان ئاق كۆڭۈل، قىزغىن يىگىتلەر.

— ھېيتگاھدا تاماق يەيمىز، كېچىلەپ مېڭىپ يېتىپ بارىمىز، — دېدى يىگىتلەرنىڭ بىرى قەشقەر شەھىرىنىڭ مەركىزىگە كەلگەندىن كېيىن، — كۆپچىلىك سىلىنى كۈتۈپ كېچىچە ئولتۇرۇش قىلماقچى. ئۇدۇللا داستىخاننىڭ ئۈستىگە بارىمىز.

ناھىيەلەردە ئېچىلىدىغان ئىجادىيەت يىغىنلىرى تولىمۇ كۆڭۈللۈك بولىدۇ. چوڭ گەپلەر ئاز بولىدۇ، كۆپچىلىك

بىرلىشىپ ئەسەرلەرنى كۆرۈشىدۇ. ئەسەرلەردىن ئەمەلىي گەپلەر چىقىدۇ. مەن يەرلىك پۇراق قويۇق، توقۇلمىلىرى ئاز بولغان بۇ ئەسەرلەرنى ئوقۇشنى ياخشى كۆرىمەن. گەرچە بۇ يەرلىك ئاپتورلارنىڭ ئەسەرلىرىدە ئەندىزىچىلىك، دورامچىلىق ئومۇملاشقان بولسىمۇ، بۇ ئەسەرلەر ماڭا يېقىن تۇيۇلىدۇ. مەن بۇ ئاپتورلارغا ئامراق.

مەن پىكاپتا كېتىپ بېرىپ مېنى كۈتۈپ ئولتۇرۇشقان ئاشۇ ئاپتورلارنى بىرمۇبىر ئويلاپ چىقتىم، ئۇلار شۇ تاپتا ئىچىشمەكتە، كۈلۈشمەكتە، ۋارقىراشماقتا، ھەدەپ مېنى ماختىشىپ گەپ تالاشماقتا...

كېچىدە پىكاپ بىلەن تەكلىماكان گىرۋىكىدە سەپەر قىلىش تولىمۇ كۆڭۈللۈك! غۇۋا ئايدىڭدا قۇم بارخانلىرى سىزگە سالام بېرىۋاتقاندەك، بارخانلار چوققىسىدا مەغرۇر تۇرۇشقان يانتاقلارمۇ سالام بېرىپ سىزنى كۈتۈۋاتقاندەك، چەكسىز قۇملۇق شېرىن چۈشىدە ئۆزىنىڭ ئىجادكار ئوغلىغا بۇ زېمىنىنىڭ نەچچە مىڭ يىللىق كەچۈرمىشلىرىنى، ئۆز باغرىدىكى ئاياغ ئىزلىرىنىڭ ئىزاھاتلىرىنى سۆزلەپ بېرىۋاتقاندەك بىلىنىدۇ... بىز شۇ يەرنىڭ ئوغۇل – قىزلىرى، بىزنىڭ ئىزلىرىمىزنىمۇ بۇ ئەزىز ئانىمىز كەلگۈسىدىكى يېڭى ئىجادكارلارغا سۆزلەپ بەرسۇن، بىزنىڭ يېرىمىز ئىجادكارلارغا تولىمۇ موھتاج، تولىمۇ تەشنا. گويا قۇملۇق يامغۇرغا، زۇلمەت قۇياشقا تەشنا بولغاندەك...

پىكاپ شۇنداق بىر يولغا كىردىكى، قەدىمكى كارۋان يوللىرىدا ئېشەكچىلەر ماڭغاندا پەيدا بولىدىغان قويۇق توپا – چاڭ كۆز ئالدىمغا كەلدى. بىز ئىلى دەريا بويىدا تۇغۇلغان بالىلار كارۋان يولىدا مۇشۇنداق چاڭ – توزان پەيدا بولغاندا ھۇزۇرلىنىپ يېڭى ئويۇنلارنى باشلايتتۇق. لېكىن، ئۇ دېگەن يېرىم ئەسىرنىڭ ئالدىدىكى ئىشلار. بۈگۈن بۇ چاڭ – توزاندىن نېمىگە ھۇزۇرلىنىمەن، سەھرالىق بولغانلىقىم ئۈچۈنمۇ ياكى

يازغۇچى بولغانلىقىم ئۈچۈنمۇ ۋە ياكى ۋۇجۇدۇمدا ئۆزگىچە نەرسىلەر بارمۇ؟

پىكاپىمىز بىردىنلا توختاپ قالدى، بىز سىلكىنىپ «ئۇھ» تارتىشتۇق، شوپۇر ئىشىكنى تەستە ئاچتى، پىكاپ توپىغا تامامەن دېگۈدەك كۆمۈلۈپ بولغانىدى. بىز تىزغىچە يۇمشاق توپا كېچىپ يول چېتىگە چىقىۋالدۇق.

— پالاكەت، — دېدى شائىر يىگىت شوپۇرغا خاپا بولۇپ، — ئۇلار ئۇ يەردە تەقەززا، بىز مانا توپا ئىچىدە ئەجەبمۇ پۇتمىدى بۇ يول. يول ياساشقا دۆۋىلەنگەن توپا ئىچىگە ھەيدىگەندىكىن سەنمۇ بىر سولاش، شوپۇرمۇ سەندەك بولامدىغان.

مەن قاتتىق قاقاقلاپ كۈلدۈم:

— مانا، كۆڭۈللۈك سەپەر، يۇمشاق توپىدا، تەكلىماكان قوينىدا بىر كېچە ئۇخلىۋالىدىغان بولدۇق.

مېنىڭ ھۆرمىتىم ئۈچۈنلا ئۇلارمۇ كۈلۈشتى. مەن چەكسىز كەتكەن قۇملۇققا، نېرىدىكى بۈك دەرەخلىك مەھەللىگە ھۇزۇرلىنىپ قارىدىم.

— شائىر ئۇكام.

ھەر گىياھ، ھەر تۇپرىقىڭ تۇتىيا يۇرتۇم ماڭا،

سەن ئۈچۈن جاندىن كېچىپ مۇپتىلا بولدۇم ساڭا!

دېگەن مىسرالىرىڭىزنى يادلىۋالغانمەن، يۇرتىڭىزنىڭ چاقچىقىدىن نېمىشقا خۇشال بولمايسىز. تەبىئەتنىڭ چاقچىقى بۇ، ئۇكام.

ئۇلار يەنە تەستە كۈلۈشتى، شۇ ئارىلىقتا شوپۇر يىگىت يوقاپ كەتتى. بىر شائىر بىلەن بىر يازغۇچى يىگىت مېنىڭ «ھېكمەتلىك» گەپلىرىمگە قىزىقىپ سوئال سوراشقا باشلىدى.

— تەبىئىي جانلاندۇرۇشقا بەك ئۇستا ئىكەنسىز، — دېدى يازغۇچى يىگىت، — «جىگدىلەر پىچىرلايدۇ»، «تەكلىماكان چۈش كۆردى»، «تارىم ناخشىسىنى مەڭگۈ ئېيتىمەن»... قالتىس گەپلەر، تەبىئەتنىڭ چاقچىقى، يەرنىڭ كۈلكىسى...

غۇۋا كۆرۈنگەن مەھەللە تەرەپتىن كۈلكە - چاقچاق،
ۋاڭ - چۇڭ بىلەن بىر توپ ئادەم كەلمەكتە ئىدى. ئاي
يورۇقىدا ئۇلارنىڭ قوللىرىدىكى كەتمەن - گۈرجەكلىرى يالت -
يۇلت قىلاتتى.

— مانا، قۇتقۇزۇش ئەترىتى! — دېدى شائىر بايىلا
تىللىغان شوپۇرنى ماختاپ، — بىزنىڭ شوپۇر يارايدۇ، ئۇ
ئوبدانلا شېئىر يازىدۇ.

ئۇلار بىز بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى، يىرىك، قاداق
قوللار ئىككى قوللاپ قوللىرىمىزنى قىستى، سىلىدى، بىرلىرى
تېخى قوللىرىنى يۈزۈمگە تەگكۈزۈپمۇ ۋالدى:

— خۇدايىم سىلىنى كۆرسەتتى.

— گەپلىرىنى تولا قىلىمىز.

— ئۆزلىرىنى بىلمەيدىغان ئادەم يوق.

— ئەسەرلىرىنى خەلقىمىز سۆيۈپ ئوقۇيدۇ.

— بىزنىلا يازىدىكەنلا ئەمەسمۇ...

ئۇلار شۇنداق ئىشلىدىكى، كەتمەن - گۈرجەكلىرىنى
تاشلاپ قوللىرى بىلەن يۇمشاق توپىلارنى تارتىپ پىكاپنى
بىردەمدىلا توپا دۆۋىسىدىن ئېچىپ چىقاردى.

— ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسى بولسىمۇ خەلق يېرىم كېچىدە
ئۇيقۇسىدىن كېچىپ، بۇنچىۋالا جانبازلىق قىلمايتتى، — دېدى
بىر دېھقان يېنىدىكىسىگە پىچىرلاپ، — بۇ يازغۇچىنىڭ
ھۆرمىتى چوڭ ئىكەن.

— دېھقاننى يازغاچقا! — دېدى يەنە بىرى جاۋاب بېرىپ، —
دېھقانلارنىڭ كۆڭلىدىكى گەپلەرنى دېگەچكە...

ئۇلارنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ ھەم خۇشال بولدۇم، ھەم خىجىل
بولدۇم. ئايىغىم ئاستىدىكى يۇمشاق توپا ماڭا بىردىنلا
ھېكمەتلىك، قەدىرلىك ۋە سىرلىق بىلىنىشكە باشلىدى.
چۈنكى، توپىغا كۆمۈلمىگەن بولساق بۇ خىل مەدھىيە بىلەن
ئۇچرىشالمىغان بولاتتۇق.

نەدىندۇر قېتىق، توقاچ ۋە پىششىق تۇخۇملار پەيدا بولدى. دېھقان يىگىتلەر مېنى چۆرىدەپ ئولتۇرۇشتى، مەن ئۇلارنىڭ سوئاللىرىغا جاۋاب بەرمەكتىمەن. ئۇلار ئاجايىپ سوئاللارنى سوراشتى. مەن گويا ئەدەبىيات ھەۋەسكارلىرى بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزۈۋاتقاندەك: دۇنيادىكى مەشھۇر يازغۇچىلار ۋە ئۇلارنىڭ ۋەكىللىك خاراكتېرىگە ئىگە ئەسەرلىرى، ئۆزىمىزدىكى ئېسىل ئەسەرلەر توغرىسىدا جاۋاب بەرمەكتىمەن. ئويلىدىم: بۇلار دېھقان ئەمەس، ئەدىبلەر، ئۇلارنىڭ قوللىرىدىكى قاداقلار گويا كەتمەندىن ئەمەس، قەلەمدىن پەيدا بولغان. بۇلار بىزنىڭ ئادەملىرىمىز، بىزنىڭ سۈپىتىمىز. قەلبىمدە خۇددى ئانا تۇپراققا بولغان يالقۇنلۇق مۇھەببەتكە ئوخشاش بىر خىل گۈزەل تۇيغۇ پەيدا بولدى. بۇ تۇيغۇ خەلقىمگە بولغان مۇھەببەت - ھۆرمەتتىن تۇغۇلغان تۇيغۇ ئىدى.

ئۇلار ئۆزلىرى يازغان ھېكايە، شېئىرلىرىنى ماڭا تەقدىم قىلىشتى. چىرايى، ئىسمى ۋە يۇرتى، ناتونۇش يىگىتلەر بىلەن بۇ كېچىدە تەكلىماكان قوينىدا ھاراق ئىچىپ شىركەيىپ بولۇشتۇق. خەلقىمىزنىڭ ئارىسىدا ئاجايىپ گۈزەل نەرسىلەر يوشۇرۇنغان. نۇرغۇن ئادەملەر بۇ نەرسىلەرنى ئىزدىمەيدۇ، كۆرمەيدۇ. ئەرزىمەس ئەيىبلىرىمىزنى كۆرىدىغانلار ۋە ئۇلارغا قارشى جەڭ ئېلان قىلىدىغانلار خېلى كۆپ. مەن نېمىنى ئىزدەيمەن؟ گۈزەل نەرسىلەرنىمۇ ياكى ئەيىب - نۇقسانلىرىمىزنىمۇ؟ ياكى ھەر ئىككىسىنىمۇ؟ ئۇلار ھەتتا زوھۇرىددىن بابۇر، ئەلىشىر نەۋائىيدەك ئالەمشۇمۇل شائىرلارنىڭ ئەيىبلىرىنى ئېيتالاپتۇ، مەن نېمىشقا ئۆزۈمنىڭ ئەيىبىنى ئېيتالمايمەن. بىلدىم، ھۆرمىتىم كەم، خەلقىمگە بولغان ھۆرمىتىم ئۇلارنىڭ ماڭا بولغان ھۆرمىتىدىن نېمىشقا ئېشىپ چۈشەلمىدى؟ بەسلەششەم بولىدىغان ئوخشايدۇ. باشقىلار مېنى ھۆرمەتلىگەنسېرى، مەن ئۇلارنى ئاشۇرۇپ ھۆرمەتلىسەم بولغۇدەك.

مەن خىيالىمدا ئۆزۈم بىلەن سۆزلەشمەكتىمەن. ئىسسىق قۇم، ئىللىق شامال، ئۇستىمىزدىكى خۇشخۇي يۇلتۇزلار ماڭا ئانا تۇپراق، خەلق مېھرى توغرىسىدا سۆزلىمەكتە. مەن شىركەيىپ بولۇپ ناخشا ئېيتىشقا باشلىدىم، بىردىنلا يىگىتلەر ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ ئۇسسۇل ئويناشقا باشلىدى:

— ھە دېسىلا ناخشا - ئۇسسۇل! — دېدى بىرى تېرىكىپ، — ئادەمنى سۆزلىگىلى قويماي!

تۆت - بەش يىگىت قىزىق پاراڭغا چۈشكەنىدى، مەن ئۇلارنىڭ پارىڭىغا قۇلاق سالدىم: ئۇلار بىزنىڭ ئەدىبلىرىمىزنى بىرمۇبىر غەلۋىر - ئۆتكەمىدىن ئۆتكۈزۈپ، سۆزىنىڭ ئاخىرىنى: «ئۇمۇ چاغلىق!» دەپ تاماملىماقتا. ئۇلار ئۆلگەن، ياشاۋاتقانلار بىلەن بەسلەشمەكتە. ئۆزىدىن بۇرۇن ئۆتكەنلەرنى ئۆزلىرى بىلەن سېلىشتۇرۇپ شۇ يەردە بارلىرىنى ئۇلۇغلاپ، يوقلىرىنى چۈكۈرمەكتە. ئۇلار يەنە ئېلان قىلىنىغان ئەسەرلەرنىڭ ئەيىبلىرىنى ئېيتىشىپ ئۆزلىرىنى بىلىملىك، قالتىس قىلىپ كۆرسىتىشمەكتە. ئۇلار شۇ تورقىدا ئۇيغۇرلارنىڭ ۋەكىلى، دەۋرىنىڭ يۇلتۇزلىرى...

مەن ئۇخلىغان بولۇۋېلىپ ئۇلارنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلىدىم:

— قالتىس ئادەم جۇمۇ! — دېدى بىرى مېنى ئىشارە قىلىپ، — يۇلتۇز، يوروق يۇلتۇز!

— ئۇغۇ شۇنداق، ئەمما لېكىن...

مەن ئاشۇ «ئەمما لېكىن»دىن كېيىنكى سۆزلەرگە تەشنا ئىدىم، لېكىن ئېيتىلمىدى. مەن بۇ يەردە بولمىغان بولسام ئەلۋەتتە ئېيتىلاتتى - دە، ئاسمانغا قارىدىم، يۇلتۇزلار كۈلمەكتە، سالقىن شامال يۈزۈمنى سىيپاپ مېنى پەپىلىمەكتە: كىچىككىنە بىر يېزىنىڭ ھەۋەسكارلىرى ئۆزلىرىنى يۇلتۇز ھېسابلايدۇ. بىزنىڭ يۇلتۇزلىرىمىز ناھايىتىمۇ تولا، لېكىن ئۇلار ئاسماندا ئەمەس، يەردە. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار كۆرۈنمەيدۇ، كۆرۈنۈشكە تەشنا بولغاچقا ئۇلار ھېچكىمنى ياراتمايدۇ...

مەن ئاخىر ھۆرمەت شارابلىرىنىڭ كۈچى بىلەن ئۆيلىيالماس بولۇپ قالدىم.

مېنىڭ چوقۇنغۇچىلىرىم مەن ئۇخلاپ قالغاندىن كېيىن نېمىلەرنى دېيىشكەنلىكلىرىنى بىلگۈم بار ئىدى، لېكىن بىلەلمىدىم.

ھۆرمەت شارابلىرى ئاخىر مېنى پاڭ، گاچا ۋە ھەرىكەتسىز قىلىپ قويدى...

شىكايەت

ئوتتۇز يىل شىكايەت ئاڭلاپتىمەن، ئەمدى شىكايەت قىلىمەن، مەن قانچىلىك ئىشلىدىم، قانچىلىك تۆھپەم بار، مانا ئەمدى نېمىگە ئېرىشتىم، قانچىلىك ھوقۇق، قانچىلىك بايلىقىم بار، بۇنىڭ ھېسابى بولار، ئاداش، بۇ ھېسابقا چوت كەتمەيدۇ، ئاددىيلا: بانكىدا بىر پۇڭچەن پۇلۇم يوق، ھوقۇققا كەلسەك، گېپىمنى بالىلىرىم بىلەن ئايالىممۇ ئاڭلىمايدۇ. بىر يەرگە بارسام ئاپتوبۇس، جۇڭبا (مىنىبۇس)غا يامىشىمەن، بىرەرى ئورنىدىن تۇرۇپ ئورۇن بېرەيمۇ دېمەيدۇ، دېگىنە. فۇتىڭجاڭ (مۇئاۋىن نازىر) دېگەن شۇنچىلىكلا گەپ ئىكەن. مەندەك زىيان تارتقان ئادەم نەدە باركىن. يەتتە يىل ماڭا تەرجىمانلىق قىلىپ، مېنىڭ ئالىقىنىمدا ئۆسۈپ مۇئاۋىن نازىر بولغان رەپىقەتنىڭ ئۆزگىرىشىنى دېمەمسەن، ئەسلىدە ئۇ ئالدىمغا چاي دەملەپ ئەكىرىدىغان، شىبلىتىمنى سۈرتۈپ، مايلاپ كىيدۈرۈپ قويىدىغان كەسپىي غالچا ئىدى دېگىنە. پېنسىيەگە چىقىپ بىر ئايدىن كېيىن ماشىنا سوراپ ئالدىغا ئىشەنچلىك كىرىۋىدىم، بېشىنى كۆتۈردى ـ يۇ، ئورنىدىن مىدىرلاپمۇ قويمىدى. مېنىڭ ئون نەچچە يىل ئولتۇرغان

ئۇستىلىمدە كېرىلىپ ئولتۇرۇۋېلىپ: «بىرەر ئىشىڭىز بارمىدى، تۇردىكا؟» دەيدۇ تېخى. «تۇتىڭجاڭ» دېگەن سۆز ئۇنىڭ ئانا تىلىغا ئايلىنىپ كەتكەندى، مانا ئەمدى «تۇردىكا» بولۇپ قاپتىمەن. «تۇردىكا» دېگەن سۆزنى ئاڭلىمىغىلى ئوتتۇز نەچچە يىل بوپتىكەن، قۇلىقىمغا مۇشت ئۇرغاندەك ئاڭلاندى، ئاداش. نېمە، «ئەسلىڭ شۇ» دەمسىنا؟ لېكىن، قىممىتىم ئۇ ئەمەس - دە. توغرا، ئەسلىم — ئەزان چىللاپ قويغان ئىسمىم شۇ، لېكىن ئۇنىڭغا قوشۇلغان سۈپەتلەرچۇ؟ توغرا هازىر مەن چۇجاڭ (باشقارما باشلىقى)، فۇتىڭجاڭ ئەمەسمەن، لېكىن ماڭا سىڭىشكەن «تۇتىڭجاڭ» دېگەن نامنى شۇنداق ئوڭايلا يەڭگۈشلىۋەتسە ئادەمگە هار كېلىدىكەن، ئاداش. هوقۇقۇڭ بار چاغدا ھەممىلا نەرسە ساڭا چىرايلىق كۆرۈنىدىكەن، ھەممىلا ئادەم ساڭا قول قوۋۇشتۇرۇپ تۇرغان، ھەممىلا جايدا سېنىڭ ياخشى گېپىڭ. سەن ھەممىدە دانا، تەدبىرلىك، ئىشچان، كۆيۈمچان، كىچىك پېئىل دەپ ماختىلىدىكەنسەن. لېكىن، هوقۇقتىن ئايرىلغىنىڭ ھەممىدىن ئايرىلغىنىڭ ئىكەن. رەپقەت ياخشى كادىرمۇ؟ ياق، ئۇ بىر نان قېپى، خۇشامەتچى، يالغانچى. نېمىشقا ئۇنى ئۆستۈردۇڭلار، دەمسىنا؟ ئۇنىڭ يارىماسلىقىنى كېچىكىپ بىلدۇق - دە، ئۇنى بىز چۈشەنگەندە ئۇ ئاللىقاچان ئۆسۈپ بولغان ئەمەسمۇ؟ بىز ئۇنى ئۆسكەندىن كېيىن چۈشەندۇق. بىز چۈشەنمىدۇق، ئۇ ئۆزى چۈشەندۈردى: باشقىلارنى ئۆيىگە چاقىرغاندا مېنى ئايرىپ قويدى. ئەتىگەنلىكى ئۇچرىشارمەن دەپ يوللىرىدا تۇرۇۋالسام ئەتەي كۆرمەسكە سېلىپ ماڭىدىغان بولۇۋالدى. ئۆيىگە تېلېفون بەرسەم، ئۆيدىكىلىرى: «يوق» دەيدىغان بولۇۋالدى (ئۆيدە بارلىقىنى بىلىپ تۇرسامۇ). نەۋرەمنىڭ خىزمەت ئىشى بىلەن خەت يېزىپ كىرگۈزسەم تېخى: «كادىرلار بۆلۈمىگە: بەلگىلىمە بويىچە بىر ياقلىق قىلىڭلار!» دەپ ئىمزا قويۇپتۇ. مەن

ئۇنىڭغا ياخشىلىق قىلغاندىمۇ ئاشۇرۇپ قىلغانمەن. باللىرىمغا قىلمىغان ياخشىلىقنى ئۇنىڭغا قىلغانمەن. ئۇنى پارتىيەگە كىرگۈزۈش، ئوقۇشقا ئەۋەتىش، تۆۋەنگە چۈشۈرۈپ مۇئاۋىن هاكىم قىلىش، مەركىزىي پارتىيە مەكتىپىگە ئەۋەتىش قاتارلىق بالداقلارنىڭ هەممىسىدە مەن ئۇنىڭغا بىۋاستە غەمخورلۇق قىلغۇچى بولغانمەن. بۇنچىۋالا كۆيۈنۈشۈمدىكى مەقسەت، ئۆزۈمنىڭ كەلگۈسى ئۈچۈن غەمخورلۇق قىلغۇچى تەييارلاش ئەمەس ئىدى، ئەزبىرايى ئۇنداق ئەمەس. مەن ئىشلارنىڭ ياخشى بولۇشىنى، بىز باشلىغان ئىشلارنىڭ ئاخىرى ياخشى بولۇشىنىلا ئويلىغان. لېكىن، مەن ئەمدى شىكايەتچى بولۇپ قالدىم. مەن ئەمدى ئۇنىڭ ئورىسىنى كولىغۇچى، هەممىلا جايدا يامان گېپىنى قىلغۇچى بولۇپ قالدىم. لېكىن، ماڭا ماسلىشىدىغانلار يوق، ئۇنىڭ يامان گېپىنى قىلسام ماڭا قارشى چىقىدىغانلار كۆپىيىپ كەتتى. يېقىندا ئۇنىڭ بۇيرۇقى بىلەن مەن بۇرۇن قۇرغان ئەرزىيەت ئىشخانىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپتۇ. ئاممانىڭ ئاۋازىنى بىۋاستە ئاڭلايدىغان ئورۇن نېمىشقا قالدۇرۇلىدۇ زادى؟ ئۇ نېمە دەيدۇ دېگىنە: «خەلقنىڭ مەتبۇئات ئەركىنلىكى بار. گېزىت ـ ژۇرناللارغا ماقالە يازسۇن ياكى قانۇن ئورۇنلىرىغا ئەرز قىلسۇن، خەلقنىڭ چوڭ هوقۇقىنى كىچىكلىتىپ نېمىشقا بۇ ئەرزىيەت ئۆيىگە باغلاپ قويىمىز !» دەيدۇ تېخى. مەن ئۇنىڭغا «رەپقەت ئۇكام، بۇ ئىشخانىنىڭ رولى چوڭ بولغان، سەنمۇ ئۆز ۋاقتىدا مېنىڭ كاتىپىم بولۇپ، هال ئېيتقۇچىلارنىڭ ئەرز ـ شىكايەتلىرىنى خاتىرىلىگەن» دېۋىدىم، ئۇ: «رەسمىيەت ئۈچۈن خاتىرىلىگەن. لېكىن، قايسىبىر ئەرز ـ شىكايەت هەل بولغان؟» دېمەسمۇ، جان ـ ئىمانىم چىقىپلا كەتتى. هېچنېمە هەل بولمىدىمۇ زادى؟ ئۇ قىپقىزىل يالغان ئېيتىدۇ. مەن ئۆز قولۇم بىلەن ئوتتۇز ـ قىرىق ئەرزگە تەستىق يازدىم. مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلارغا يوللىدىم. نېمە، هەل

بولغىنىنى سۈرۈشتۈردۈڭمۇ، دەمسىنا؟ سۈرۈشتۈرۈش مېنىڭ ئىشىممىدى؟ مېنىڭ ئىشىم تەستىق يېزىش. مەن ھەرگىزمۇ «بەلگىلىمە بويىچە بىر ياقلىق قىلىنسۇن» دەپ تەستىق يازمىغان. بۇنداق تەستىق قاشاڭ پىچاڭ، ھېچنېمىگە ئۆتمەيدۇ، بۇنى سەن مەندىن ئوبدان بىلىسەن. ھېچ بولمىسا مەن: «تەكشۈرۈپ چىقىپ ماڭا نەتىجىسىنى مەلۇم قىلىڭلار» دەپ يازاتتىم. ئاداش، مەن دېگەن مەن ـ دە. ئىتتىك پىچاق ـ دە، ھەرگىزمۇ چالا ئۆلۈك ئىش قىلمايمەن. رەپقەت دېگەن نان قېپى، تەمەخور ـ خۇشامەتچى. ئۇ ھازىر ئۆز ۋاقتىدا ماڭا قىلغان خۇشامەتلىرىنى رەئىسلەرگە، شۇجىلارغا قىلىۋاتىدۇ. ئۇنىڭ تەمەسى چوڭ تېخى «ئوت ئىچىدىن سۇ، ئۆكۈزدىن سۈت تەمە قىلىدىغان» ئادەمنىڭ نەق ئۆزى شۇ رەپقەت. تېخى توي ـ تۆكۈن، نەزىر ـ چىراغلارغا ماڭسىلا ماشىنىسىنى توختىتىپ مېنى ئالدىدا شوپۇرنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلىدۇ ئۇيالماي. ئۇ يەر باشلىق ئولتۇرىدىغان يەرمىدى، ئۇ ئەتەي مېنى كەمسىتىدۇ، ئاداش. ئىشلار توغرىسىدا نۇرغۇن تەكلىپ بەردىم. ئۇ: «قېنى، ئويلىشىپ باقايلى» دەپلا قويىدى دېگىنە. بۇرۇنقى چاغلاردا مېنىڭ سۆزلىرىمنى ئاڭلىغاندا چوڭ ـ كىچىك يىغىنلاردا مېنى ماختاپ: «ئالامەت پىكىر» دەپ ۋارقىرايتتى، «ئەڭ ئالىي يولىيورۇق» دېيىشكە تاسلا قالاتتى. ھازىر توغرا تەكلىپلەرنى بەرسەممۇ: «قېنى، ئويلىشايلى» دەپلا قويىدۇ. نېمە؟ نېمىشقا خىزمەتلەرگە ئارىلىشىسەن، دەمسىنا؟ نېمىشقا ئارىلاشمايدىكەنمەن؟ پېنسىيەگە چىققانلار ھەممىلا جايدا ئارىلىشىدۇ، پىكىر ـ تەكلىپ بېرىدۇ، ئاداش. مەن نېمىشقا بەرمىگۈدەكمەن. ئۇلار بىر يېڭى ئىش قىلىۋاتقىنى يوق، بىزنىڭ ئىشلىرىمىزنى داۋاملاشتۇرۇۋاتىدۇ شۇ. بىز باشلىغان ئىشنىڭ داۋامىنى قىلىۋاتىدۇ ـ دە، ئۇنداق بولغاندىكىن، بىز تەكلىپ ـ پىكىر بېرىمىز ـ دە. مانا، مۇنۇ

يىگىرمە بىر بەتلىك پىكىرنامەمنى ئوقۇپ كۆرگىنە، «ئىقتىسادىي ئۇنۇم توغرىسىدا ئويلىغانلىرىم ۋە تەكلىپلىرىم» دېگەن بۇ پىكىرنامىدە ئون چوڭ تەكلىپ، ئوتتۇز كىچىك تەكلىپنى يېزىپ چىقتىم. رەپقەت ئوقۇپ چىقىپ نېمە دېگۇدەك دېگىنە: «تولىسى ۋاقتى ئۆتكەن گەپلەر ئىكەن» دەيمىش. ئۇ تېخى بىزنى: «ئۆيۈڭدە جىم يېتىپ دەم ئال» دېمەكچى. ياق، مەن جىم ياتمايمەن، مەن ئارىلىشىمەن، سۆزلەيمەن، يازىمەن، قاترايمەن، ئاداش. نېمىشقا دەمسىنا؟ شۇنداق قىلمىسام ياشىيالمايمەن، ئازابلىنىمەن. ھەتتا ئۆلۈپ كېتىمەن، ئاداش، پېنسىيەگە چىقماستا بىر تۇڭ گازنى ئىككىنچى قەۋەتكە بەخۇدۇك ئاچىقالايتتىم، ھازىر ئۈچ كىلو بەسەيمۇ ئېغىر كېلىدۇ. بىردىنلا كۈچتىن قالدىم، خۇشلۇقتىن قالدىم، قېرىدىم، بەلكى ئالجىدىم. بۇلارنىڭ ھەممىسى مېنى ئىشتىن توختاتقاننىڭ كاساپىتى.

ئاخىرقى بىر سىرىمنى ئاڭلا، دوستۇم. مەن بىر ئەسەر يېزىۋاتىمەن. ماۋزۇسى نېمە دەمسىنا؟ ماۋزۇسى «شىكايەتنامە». كىمنىڭ ئۈستىدىن شىكايەت قىلىسەن، دەمسىنا؟ ياق، رەپقەتنىڭ ئۈستىدىن ئەمەس، ئۆزۈمنىڭ ئۈستىدىن، كۆلسەنغۇ، ئۆزۈمنىڭ ئۈستىدىن شىكايەت قىلىمەن، مەن نېمىشقا پۇل يىغمىدىم، نېمىشقا ھوقۇق بار چاغدا ئۆز پايدامنى ئويلىمىدىم، نېمىشقا ئائىلەمدىكىلەرنى ياخشى رازى قىلمىدىم، نېمىشقا ئادەملەرنى شۇنچە جىق رەنجىتتىم، نېمىشقا نۇرغۇن دوستلىرىمدىن كېچىپ كەتتىم، نېمىشقا ئۇرۇق - تۇغقانلىرىمنى ئۆيۈمگە كۆپ كەلمەڭلار دېدىم... رەپقەت مېنىڭ سايەم، ئۇ مەن قىلغاننى قىلماقچى. باشلىدى، ئاخىرى نەگە باراركىن. ھەي نان قېپى، ھەي خۇشامەتچى، ھەي يالغانچى، كاززاپ، توختا، ئۆزۈمنىڭ ئۈستىدىن شىكايەت قىلىپ بولۇپ، سېنىڭ ئۈستۈڭدىن شىكايەت يېزىپ يۇقىرىغا سۇنمىسام.

تاقەت

قار لەپىلدەپ ياغماقتا، يوللار تېيىلغاق، ھەممە ياق ئاپپاق. مۇنداق كۈندىمۇ بېكەتتە ئادەم كۆتەمدىغان. پەقەت ئاشىق ـ مەشۇقلارلا مۇنداق كۆڭۈلسىز چاغلارغا پىسەنت قىلمايدۇ، قاراڭ، ئاۋۇ ئۇزۇن چاچ، ئېگىز، ئورۇق يىگىتكە. ئۇ بېكەتتە تۇرۇۋاتقىلى ئۈچ سائەتتىن ئاشتى. ھەربىر ئاپتوبۇس توختىغاندا چۈشكۈچىلەرگە بىرمۇبىر سىنچىلاپ قاراپ چىقىدۇ. تېخى بىر قىزنىڭ مۇرىسىگە قول قويۇۋىدى، قىز ئۇنى سىلكىپ: «لۈكچەك» دېدى. يىگىت بولسا مەيۈس ھالدا كۆلۈپلا قويۇپ، ئازاب بىلەن سائىتىگە قارىدى. قاراڭ، ئۇ تېخى يازلىق ئاياغ بىلەن. يامغۇرلۇق چاپان ئۇنىڭغا قانچىلىك دال بولاركىن؟ ئۇ تىترىمەكتە، پۈتلىرىنى يەرگە ئۇرماقتا، قوللىرىنى ئۇۋۇلىماقتا، ئاغزى بىلەن هورداپ ئىسسىتماقتا. قاراڭ، ئۇنىڭ چاچلار ئارىسىغا يوشۇرۇنغان قۇلاقلىرى كۆكىرىپ كېتىپتۇ، ئۇزۇن بۇرنى قىزىرىپ چالا پىشقان لازىغا ئوخشاپ قاپتۇ، كۆكەرگەن لەۋلىرى تىترىمەكتە. يالغۇز كۆزلىرىلا يۈزىگە ھارارەت چېچىپ ھەممىگە نەپرەت بىلەن تىكىلىپ نۇرلىنىپ ـ ئويناپ تۇرۇپتۇ. لېكىن، بۇ كۆزلەر بەخت بەلگىسىدەك كۆرۈنگىنى بىلەن يۈرىكىگە پاتمايۋاتقان ئازاب، پۇشايمان ۋە ئۈمىدسىزلىكتىن پەيدا بولغان غەزەپ ـ نەپرىتىنى يوشۇرالىغىنى يوق. ئۇ ھازىر يىگىت قەلبىگە جاراھەت سالماسلىق ئۈچۈنلا بەخت بەلگىسى بولۇپ نۇرلانماقتا. بولمىسا ئۇ ھازىر ياش تۆكۈپ، ھېچ بولمىسا يۇمۇلۇپ ئىگىسىنىڭ ئازابلىق خىياللىرى ئۈچۈن ئىمكانىيەت يارىتىپ بەرگەن بولاتتى، لېكىن ئۇ خىيال دەرۋازىسىغا تاقاق، ئۈمىد

ئىشىكىگە ئاچقۇچ بولماقتا: ھەممىلا نېمىگە ئۈمىد، ئىشەنچ بىلەن قارىماقتا، ئۇ ئىگىسىگە: «ئۇ قىز چوقۇم كېلىدۇ، ئۇ بىرەر ئىشقا كاشىلا بولدى، بولمىسا ئورۇن، ۋاقىت، ۋەدە ئۇنىڭ قەلبىگە تامغا بولۇپ بېسىلغان، ئۇ شۇ تاپتا ساڭا ئوخشاشلا ئازابلانماقتا. ئىككى ـ ئۈچ سائەت كۈتتۈڭ، يەنە شۇنچىلىك كۈت، ھەتتا كوچا ئاپتوبۇسلىرى توختىغۇچە !»

«ئەخمەق ! — دېدى بىر غايىب ئاۋاز، — ئۇنىڭ قەلبىدە ھېچقانداق تامغا يوق، ھازىر ئۇ رېستوراندا بېرىلىپ ناخشا ئاڭلىماقتا، ئەنە، بىرى بىلەن تانسا ئويناماقتا. يىگىت ئۇنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلىدى. ئۇ، يىگىتكە تىكىلىپ قاراپ كۈلۈمسىرىدى، بۇ كۈلۈمسىرەش ئۇنىڭ ۋەدىسى، ئىپادىسى، ھەتتا خاھىشى... ئۇنىڭ يادىدىن ساڭا قىلغان ۋەدىسى ئاللىقاچان چىقىپ كەتكەن، سەن ئۇنىڭ خىيالىغىمۇ كەلمەيسەن...»

يىگىت غەزەپ بىلەن: «ھۇ، نومۇسسىز شاللاق، مەن ساڭا تېتىيمەن تېخى !» دەپ تىللىدى. «ياق، يەڭگىللىك قىلما، — دېدى ئۇنىڭ كۆزلىرى بىرىگە تىكىلىپ، — ئۇ ئەنە كەلدى !» يىگىت ئۈچ ئىشىكلىك ئاپتوبۇسنىڭ ئاخىرقى ئىشىكىدىن چۈشۈۋاتقان كۈل رەڭ پەلتولۇق بۈدۈر چاچ قىزغا قاراپ يۈگۈردى، لېكىن ئۇ غىلتاڭ سېمونتقا شۇنداق يىقىلدىكى، پۇتلىرى ھاۋا تاپان بولۇپ، بېشى يولنىڭ سېمونت زەگۈندىسىگە تەگدى. ئۇنىڭ كۆزلىرى قاراڭغۇلىشىپ ئىسسىق بىرنېمە بويىنىغا چۈشتى. ئۇ ھالسىزلىنىپ، كۆيۈشكەن قوللىرى بىلەن قار ـ مۇزلارنى تاتىلىدى ۋە: «ئۇ كەلدى» دەپ پىچىرلىدى. لېكىن، ئۇنى ناتونۇش ئىككى يىگىت يۆلەپ تۇرغۇزدى. ئۇلار مەسخىرە قىلىپ كۈلۈشتى: «تولا يىقىلغان قەھرىمان بولىدۇ» دېدى بىرى، يەنە بىرى قاقاقلاپ كۈلۈپ: «ئۆزى تۇرالىغان بولسا دېگىنىڭ بولاتتى» دېدى.

بېكەتتە ئۈچلا ئەر كىشى تۇراتتى، ئۇلارنىڭ بىرى مەست

ئىدى، ئۇ توختىماي ناخشا ئېيتاتتى؛ نېمىلەرنى دەۋاتقىنى چۈشىنىكسىز، ئاھاڭىمۇ تاغدىن ـ باغدىن، قايسى مىللەتنىڭ ناخشىسى ئىكەنلىكىنىمۇ بىلگىلى بولمايتتى.

يىگىت تاماكا چەكمەك بولۇۋىدى، چاقماقى زادىلا يانمىدى، بېشىنىڭ يېرىلغان يېرى لوقۇلداپ ئاغرىماقتا، ئىچ ـ ئىچىدىن تىترەك ئۆرلىمەكتە، چىشلىرى كاسىلدىماقتا، ئۇنى ئاز دەپ قورسىقى ئاچماقتا ئىدى. ئۇ يوغان پەلتو، قۇلاقچا كىيگەن ئادەمدىن سەرەڭگە سورىدى، ئۇ ئادەم يىرگەنگەندەك تەتۈر قارىۋالدى. مەست ئۇنىڭغا قاراپ قاقاقلاپ كۈلدى: «ئاق چېكىمدىكەنسەن ـ دە؟». «ياق، ياق، ياق...» ئۇ: «ياق»تىن بىرنىلا دېۋىدى، ئاغزىدىن ئۇن نەچچە «ياق» بىراقلا چىقىپ كەتتى. «ئاغزىڭغا (ياق) ئوقى بار پىلىموت ئورنىتىۋالغان ئوخشىمامسەن ـ ھە، ساۋاش. ھا ـ ھا ـ ھا !...». يىگىت مەستتىن نېرى كەتتى. ئۇنىڭ ئۈمىدى ئاخىرقى ئاپتوبۇستا ئىدى.

تاقەت دېگەننىڭ چېكى بولمايدىكەن، خۇددى ئۇنىڭ شەكلى بولمىغىنىغا ئوخشاش. يىگىت خۇددى بىرى بىلەن جاھىللىقتا بەسلەشكەندەك سوغۇق، ئاچلىق، خورلۇق ئازابلىرىغا چىداپ كەچ سائەت ئونغىچە يەنى بۇ شەھەرنىڭ كوچا ئاپتوبۇسلىرى توختىغۇچە بېكەتتە قولىنى ئۇۋۇلاپ، تىترەپ، تىللاپ، ۋەدىلەشكەن قىزنى ساقلىدى. مانا، ئاپتوبۇسلار توختىۋىدى، ئۇنىڭ ئاخىرقى ئۈمىدى ئۈزۈلدى ـ دە، قىزنىڭ ياتىقىغا بېرىش، ئۆزىنىڭ پىداكارلىقى ئۈستىدە مەلۇمات بېرىپ، قىزنى ئەيىبلەش قارارىغا كەلدى. لېكىن، يانچۇقىدىكى پۇلى كوچىدىكى بېلىتى قىممەت ماشىنىلارغا يەتمەيتتى، يېنىدا ئون كوي تۆت موچەن پۇلى بار. ئون كوينى پارچىلاشقا بولمايدۇ، سەۋەبى، قىز بىلەن خەجلەشكە تەييارلىغان بار ـ يوق پۇلى شۇ. تۆت موچەن بىلەن چوڭ كوچا ئاپتوبۇسلىرىدا ئۇ يەرگە بېرىشقا بولىدۇ، تاكسى ياكى مىنىبۇسلارنىڭ بېلىتى كەلمەيدۇ.

ئۇ ئۇن كويچەننى قولىغا ئالدى، بىر تەخسە لەڭمەن بەش كويچەن، توققۇز كويچەنگە بىر تەخسىدىن لەڭمەنمۇ كەلمىسە، قىزنى نېمە بىلەن كۈتىدۇ. «پىيادە مېڭىش كېرەك، — دەپ ئويلىدى ئۇ، — سائىتىگە يەتتە - سەككىز كىلومېتىر ماڭالايمەن، كۆپ بولسا بىر يېرىم سائەت كېتىدۇ...»

يىگىت ئاچ قورساق، ھېرىپ - چارچاپ قىز ئوقۇۋاتقان ئالىي مەكتەپكە كەلدى. مەكتەپنىڭ چىراغلىرى ئۆچكەن، خۇددى بۇ قورۇدا ئادەم يوقتەك جىمجىت. ئۇ قىزنىڭ ياتىقىنىڭ دېرىزىلىرىگە قارىدى، ئاندا - ساندا يورۇق دېرىزىلەرنى ھېسابقا ئالمىغاندا ھەممە دېرىزىلەر قاراڭغۇ. «ئۇ چوقۇم مېنى ئويلاپ ياتىدۇ، خىيال بىلەن ئۇخلىيالمايۋاتىدۇ» دەپ ئويلىدى يىگىت. چۈنكى، قىزنىڭ ۋەدىلىرى ئۇنىڭ قەلبىگە قەسەم بولۇپ ئويۇلغان. يىگىت ئوقۇش بىناسىغا كىردى. سىنىپلارنىڭ ھەممىسى قۇلۇپلاقلىق، ئۇ ئالتىنچى قەۋەتكە — قىزنىڭ سىنىپى بار زالغا چىقتى، ئۇ يەرمۇ قاراڭغۇ. ئۇ بىر ئوچۇق دېرىزىدىن تۆۋەنگە قارىدى. مەكتەپ دەرۋازىسى ئالدىدا بىر پىكاپ توختىدى. غۇۋا يورۇقتا پىكاپتىن ئىككى قىز، ئىككى يىگىت چۈشتى. ئۇ قىزلارنى تونۇدى - دە، بېشى ئايلىنىپ غالىلداپ تېخىمۇ قاتتىق تىترىدى. «شۇ، نەق شۇ ! ئالدامچى !» دېدى ئۇ، لېكىن غەيرىي ئاۋاز: «ياق، ئەمەس !» دېدى. قىزلار يىگىتلەر بىلەن خوشلىشىپلا قاراڭغۇلۇق ئىچىگە غايىب بولدى. «شۇ ئالدامچى !» دېدى يىگىت. غايىب ئاۋاز رەت قىلىپ: «ياق، خاتالاشتىڭ، ئۇ ياتىقىدا سېنى ئويلاپ ياتىدۇ» دېدى. ئۇنىڭ قورسىقى ئېچىپ قەغەز يېگۈدەك ھالغا كەلدى. ئۇ ماڭماقچى بولدى، لېكىن ماڭغۇدەك ھالى يوق ئىدى. ئۇ ئىختىيارسىز قىزىق رادىياتورغا دۈمبىسىنى چاپلىدى - دە، داق سېمونت يەردە پۇتلىرىنى سۇنۇپ ئولتۇردى. «مېنىڭ سەۋر - تاقىتىمنى ئۇ بىلسۇن ! — دېدى ئۇ پىچىرلاپ، — توغرا، ئۇخلا. تاقىتىڭنىڭ چەكسىزلىكىنى يالغۇز قىزلا ئەمەس، خەلقئالەم تۈگەل بىلسۇن».

ئاپەت

ئوغلى ئالتە قەۋەت بىنانىڭ ئۈستىگە چىقىۋالغان، ئانا يەردە تۇرۇپ زارلىماقتا، ئۇ، بىنانىڭ ئۆگزىسىدە تەنتەربىيەچىدەك يالىڭاچلىنىپ مېڭىپ يۈرۈپتۇ.

— جېنىم بالام، جېنىم ئوغلۇم، ئايلىنىپ كېتەي بوپتۇ، كوچا سۈپۈرۈپ، ئۇخلىماي چاي سېتىپ پۇل تاپاي، تاپقىنىمنى بىر پۈڭچەن خەجلىمەي ساڭا بېرەي، ئۇنداق قىلماي قايتىپ چۈش، بالام!

— ياق، سەكرەيمەن! — دېدى ئوغلى گىرۋەككە يېقىنلىشىپ، — ماڭا ھازىرلا ئۈچ يۈز كويچەن بېرىسەن، بولمىسا سەكرەيمەن!

— ماقۇل بالام. ئۆيدىكى ئاخىرقى بىر گىلەمنى سېتىپ كېلەي، سەكرىمە.

ئانا بىرىنچى قەۋەتتىكى ئۆيىگە ئالدىراپ مېڭىۋىدى، ۋېلىسىپىت بىلەن تېنەش يېتىپ كەلگەن چوڭ قىزى ئۇنى تۇتۇۋالدى.

— ئاپا! — دېدى قىزى يىغلامسىراپ ئاپىسىنى قۇچاقلاپ، — گىلەمنى قوي، مانا ئىككى يۈز كوي، تەۋەررۈك دەيسەنۇ، ساتىمەن دەيسەنغۇ ئۇ گىلەمنى؟

ئانا پۇلنى ئالدى - دە، قولىغا يەملىك تۇتۇپ قۇشنى چاقىرىۋاتقان قۇشچىغا ئوخشاش ئاسمانغا قارىدى:

— چۈش بالام، مانا پۇل، دېگىنىڭنى قىلدىمغۇ، مانا ئۈچ يۈز كوي!...

— ياق! — دەپ ۋارقىرىدى بالا ئۆگزىنىڭ گىرۋىكىدە تۇرۇپ، — ئاچىقىپ بېرىسەن!

— چۈشەمسەن لۈكچەك ! — دەپ ۋارقىرىدى قىزى غەزەپ بىلەن، — دادامنىڭ بېشىغا چىقتىڭ، ئەمدى ئاپامنىڭ بېشىنى يەي دەمسەن !

— ئۇنداق دېمە قىزىم، چىقسام چىقاي، دېگىنىنى قىلمىسام ئۇنمايدۇ ئۇ ئۇكاڭ !

— دېگىنىنى قىلىمەن دەپ يۈرۈپ مۈشۈ كۈنگە قالدىڭ، ئاپا !

— چىقاي بالام، مېنى قويۇۋەت، مەن چىقاي !

— ئۇنداق بولسا مەن چىقاي، سەن قانداق چىقالايتتىڭ؟

— بالىنى دەپ چىقىمەن، بالىنى دەپ قايسى ئانا قايسى ئوتقا كىرمىگەن، قايسى كۈننى تارتمىغان، بالام !

ئارانلا يول ماڭىدىغان ئانا بىنا پەلەمپەيلىرى بىلەن ئالتىنچى قەۋەتنىڭ زالىغا قاراپ ھاسىراپ - ھۆمۈدەپ، ئۆمىلەپ دېگۈدەك مېڭىشقا باشلىۋىدى، قىزى ئۇنىڭ قولتۇقىدىن يۆلەپ بىللە ئۆرلىدى. ئانىمۇ دېگىنىنى قىلىدىغان جاھىللاردىن ئىدى.

— ئون مىنۇتقىچە چىقمىساڭ تۆۋەنگە سەكرەيمەن !

ئاتا - ئانىسىنى قان يىغلىتىپ، دادىسىنىڭ ئۆلۈمىگە سەۋەب بولغان بۇ مۇز قاپاق، جۇدۇن چىراي بالىغا پۈتۈن ھويلىدىكى چوڭ - كىچىك ھەممەيلەن قاراشماقتا.

— ساقچىغا تېلېفون بەردىم، ھازىرلا يېتىپ كېلىدۇ ! — دېدى بىرى كۆپچىلىككە.

— نېمە قىلغىنىڭىز بۇ؟ — دېدى بىر ياشانغان ئادەم، — ساقچى نېمە قىلالايتتى، سەكرەتمەكچىمۇ سىز ئۇنى؟

— ساقچى ئامال تاپىدۇ - دە؟

— ئامېرىكا كىنولىرىدا ئامال كۆپقۇ !

— تىك ئۇچاردىن بىرى كەلسە قانداق بولاركىن؟

— ئۆلتۈرمەيدىغان، ھوشسىزلاندۇرىدىغان ئوقتىن ئاتسا بولارمىكىنيا؟

— ساقچى ئامال تاپىدۇ !
— توغرا، ھۆكۈمەتنىڭ ئامالى كۆپ !
— چاغلىق، ئۇلارمۇ بىزگە ئوخشاش «مىكىن»دىن باشقىنى بىلمەيدۇ.
— ئۆزىنى تاشلىيالمايدۇ، پوپوزا بۇ !
— تاشلىسىمۇ تاشلايدۇ جۇمۇ، خىروئىن چېكىدىغانلار ساراڭ بولىدىكەن ئەمەسمۇ !
— تاشلىسىمۇ تاشلىسىكەن، موماي بىچارە بۇ ئاپەتتىن قۇتۇلاتتى. بىچارىگە بىر مىنۇتمۇ ئارام يوق !
ھەق گەپمۇ، قۇرۇق خىيالمۇ، رەسمىيەت گەپلىرىمۇ، ئىچىنىشمۇ، مەسخىرىمۇ، غەزەپ - نەپرەتمۇ تىل بىلەن ئېيتىلدى، ئەمما مومايىنىڭ پىداكارلىقىنى ئۆز ئۇستىگە ئالالايدىغان بىرمۇ ئادەم ئوتتۇرىغا چىقمىدى، موماي ئاخىر ئالتىنچى قەۋەتنىڭ زالىغا چىقتى. ئۇ يەردە ئۆگزىگە ئېچىلغان تۈڭلۈك، تۆمۈر شوتا تۇرۇپتۇ، موماي ياماشتى، قىزى ئۇنىڭ پۇتلىرىنى بىرىنچى بالداقتا دەسسەتتى، لېكىن لىڭشىپ تۇرىدىغان تۆمۈر شوتىنىڭ ئىككىنچى بالدىقىغا موماي پۇتىنى زادىلا ئالالمىدى، قىزىمۇ ئامال قىلالمىدى. بىر پۇتىنى يۆتكىسە تۆۋەندىكى پۇتى بالداقتىن چىقىپ كېتەتتى. موماي ھۆڭگىرەپ يىغلىدى، قىزى ئانىنىڭ نالىسىگە چىدىيالماي شوتىغا يامىشىۋىدى، ئانا قىزىنىڭ ئاياغلىرىغا ياماشتى:
— مەن چىقمىسام ئۇ جاھىللىق قىلىپ سەكرەيدۇ، بالام !
— سەكرىسە سەكرىسۇن، ئاپەتتىن قۇتۇلسەن، جېنىم ئاپا !
— تىلىڭ كۆيەر ئىلاھىم، ئۇكاڭنى ئاپەت دەمسىنا !
— ھەممە خەق شۇنداق دەۋاتسا، سەنلا ئۇنداق دېمەيدىكەنسەنغۇ، ئاپا !
— ئۇ دېگەن مېنىڭ كەنجى بالام، مېنىڭ يۈرىكىم، سەنمۇ ئانا بولغاندا بىلىسەن !

قىز ئانىسىنى چىڭ قۇچاقلىدى، يۈزىنى ئانىسىنىڭ يۈزىگە ياقتى. ئۇلارنىڭ كۆز ياشلىرى قوشۇلۇپ يېڭى (ئەسلىي كونا) بىر قەسەم شېئىرىنى يازدى:

ئانىلار تۇغمايدۇ ئاپەتنى،
ئانىلار ياراتقان تاقەتنى.
ئانىلار بولمىسا ئالەمدە
يەر يۈزى بىلمەيتتى مۇھەببەتنى...

بۇ شېئىر بۇ ئائىلىنىڭ تارىخى، بۇ ئائىلىنىڭ مەۋجۇتلۇقىنىڭ نېگىزى، ئانا بولمىغان بولسا بۇ ئائىلە بولمايتتى، ئانىنىڭ چەكسىز سەۋر - تاقىتى بولمىغان بولسا جەبرائىل بىلەن ئەزرائىل بۇ ئائىلىگە ھازىرقىدىنمۇ كۆپ قېتىم كىرگەن بولاتتى. ئەركە ئۆسكەن ئوغلى ئون ئالتە يېشىدا مەكتەپتىن ئىچكىرىگە قاچقاندا دادىسى دەردىنى ھاراقتىن ئالدى، ئەمما ئانا كۆز يېشى بىلەن تاقەتكە ئىلتىجا قىلىپ تولۇق ئۈچ يىلنى ئۆتكۈزدى. بىر كۈنى ئوغلى تۇيۇقسىزلا ناھايىتى نۇرغۇن پۇل ۋە ماللار بىلەن پەيدا بولغاندا، دادىسى: «بالام مېنى دورىدى، قالتىس تەدبىرلىك، چوقۇم روكفىللېر بولىدۇ!» دەپ كۆرەڭلىدى. ئانا بولسا بالىسىغا سوئال بىلەن قاراپ: «ئوغرىلىق قىلدىڭمۇ ياكى ئاق ساتتىڭمۇ، ماڭا راستىڭنى دە بالام؟» دەپ يېلىندى. ئوغلى ماختىنىپ راست گەپ قىلدى: «ئىككىلىسىنى قىلدىم!» «بۇنىڭدىن كېيىن يەنە قىلامسەن؟» «ياق! — دېدى بالىسى قەسەم بېرىپ، ئىللا - بىللا قىلمايمەن!» ئانا بالىسىنىڭ قەسىمىگە ئىشىنىپ بىردىنلا بەش ۋاخ ناماز ئوقۇيدىغان بولۇۋالدى. ھەر ۋاخ نامىزىدا بالىسىغا خۇدادىن ئىنساب تىلىدى. ئانىنىڭ ھەر كۈنى، ھەر مىنۇتى ۋەھىمە، دەككە - دۈككە بىلەن ئۆتتى، لېكىن دادا كۈنلىرىنى ئاشخانىلاردا، بازار

مەركەزلىرىدە هاراق ئىچىپ كۆڭۈل ئېچىش بىلەن ئۆتكۈزدى.

ۋەھىمە ئاخىر ئەمەلىيەتكە ئايلاندى. ئوغلىنى بىر كۈنى تۇيۇقسىزلا ساقچىلار تۇتۇپ كەتتى، ئۆيىنى ئاختۇرۇپ بارلىق نەق پۇل، مال - دۇنيانى نەلەرگىدۇر ئەكەتتى. دادا ئەلەمگە چىدىماي قاتتىق ئىچتى - دە، كوچىدا يىقىلىپ كوچىدا جان بەردى. ئانا ئەرنىڭ دەردى، بالا جۇدالىقىنى يەنىلا سەۋر - تاقەت بىلەن ئۆتكۈزدى، بىر يىلدىلا ئۇنىڭ چاچلىرى ئاقىرىپ، بەللىرى مۈكچەيدى، چىشلىرى چۈشۈپ، كۆزىنىڭ خۇنى ئاجىزلىدى...

بەش يىلدىن كېيىن ئوغلى قايتىپ چىقتى، قانداق ۋە نېمىشقا قايتىپ چىققانلىقىنى ئانا بىچارە سوراپمۇ قويمىدى، ئۇ ھەممىنى ئۆزىنىڭ چىن كۆڭلىدىن تىلىگەن تىلەكلىرىنىڭ مېۋىسى دەپ چۈشەندى.

لېكىن، بالا ئۇنىڭغا راستىلا ئاپەت بولدى: ئۆيدە ساتمىغان ھېچنېمە قالمىدى. كىشىلەرمۇ مومايغا بىر موچەن قەرز بەرمەيدىغان بولدى. ئوغلى بىر كۈنى: «پۇل تاپ قېرى!» دەپ پىچاق تەڭلىدى. ئانا: «ماقۇل، بالام!» دېدى ۋە ئېرىنىڭ بىر تىجارەتچى دوستىغا يېلىنىپ يۈرۈپ، يالغان ئېيتىپ پۇل ئەكەلدى. بالا ئانىغا تەھدىت سېلىۋەردى، ئانا ئاز بولسىمۇ ئامال قىلىپ ئۇنى پۇل بىلەن تەمىنلەپ كەلدى. مۇنۇ بۈگۈنكىسى شۇ ئىشلارنىڭ داۋامى، خەلقئالەمگە ئاشكارىلىنىشى!

بالىسى ئۆگزىدە تۇرۇپ يەنە ۋارقىرىدى:

— ئاخىرقى بەش مىنۇت، ئەمدى چىقمىساڭ سەكرەيمەن!

— چىقاي بالام، جېنىم بالام، مانا ماڭدىم!

ئانا يەنە ياماشتى، لېكىن ئۇنىڭ نە پۇتىدا، نە قولىدا ماغدۇرى قالمىغانىدى، ئۇ بىرىنچى بالداقنىمۇ دەسسىيەلمىدى. ئانا يەنە ھۆڭگىرەپ يىغلىدى، ئۇنىڭ ئۈچۈن شۇنچە چوڭ قورۇدىن بىرىمۇ پىداكار چىقمىدى. گويا ھەممىلا ئادەم ئوغلىنىڭ سەكرىشىنى كۈتۈۋاتقاندەك ئىدى.

بىردىنلا ئۇنىڭ يېنىدا كىيىملىرى ناچار، قاداق قوللۇق بىرى پەيدا بولدى:

— دۇمبەمگە چىڭ يامىشىڭ، مەن سىزنى ئاچىقىمەن! — دېدى ئۇ مومايىنى ھاپاش قىلىپ، — چىڭ تۇتۇڭ قورقماڭ!

بۇ ئادەم دەرۋازىۋەن ھاراقكەش (ئېرىنىڭ ئۇلپىتى) تۇردى شوپاڭ ئىدى. ئۇ، مومايىنى ھاپاش قىلىپ ئۆگزىگە چىقاي دېگەندە، سىرتتىن ساقچى ماشىنىسىنىڭ ئەنسىز ئاۋازى ئاڭلاندى. تۇردى شوپاڭ بىلەن ئانا ئەمدىلا ئوغلىنىڭ ئايىغلىرىنى كۆرۈۋىدى، ئوغۇل تۆۋەنگە ئۆزىنى ئاتتى، ئانا: «بالام» دەپ ئاخىرقى قېتىم قاتتىق ۋارقىرىدى.

ئەتىسى ئانا - بالىنىڭ تاۋۇتى بىللە ئۇزىتىلدى.

غەيرەت

— غەيرەت — كۈچ، تالانت، بايلىق. ئۇمۇ بىر خىل قابىلىيەت! — دېدى ياشلىقىنى ئېلېكتىر مېڭە تەتقىقاتىغا بېغىشلىغان، ئەمما ئەدەبىيات، تارىخ ۋە پەلسەپەنىمۇ ياخشى كۆرىدىغان، بۇ ساھەلەردىمۇ نۇرغۇن كىتاب ئوقۇپ، بىلىم توپلىغان يىگىت دوستىغا رومكىسىنى ئىتتىرىپ قويۇپ.

ئۇلار سۆھبەتلەشكىلى ئىككى سائەتتىن ئاشتى. بۇ ئۈچ يىگىتنىڭ ئەڭ كۆڭۈللۈك ئىشى مۇشۇ خىل سۆھبەت. ئۈچ يىگىتنىڭ گەپدانى — ئادىل، ئۇنىڭ ئاغزى بېسىلمايدۇ، ئۇ بىر ژۇرنالنىڭ مۇھەررىرى. ئىككىنچىسى ئۆتكۈر، ئۇ دوختۇر بولغىنى بىلەن ئەدەبىياتنى كەسپىدىنمۇ ياخشى كۆرىدۇ. ئۇنىڭ ھېكايە، پوۋېستلىرى ئېلان قىلىنىدى، ھەر قېتىم قەلەم ھەققى ئالغاندا ئۇ دوستلىرىنى مېھمان قىلىدۇ. ئۈچىنچىسى شۆھرەت، ئۇ كەم سۆز، لېكىن ئۈچىنىڭ ئىچىدە كىتابىي

بىلىمى ئەڭ كۆپمۇ شۇ. ئۇلارنىڭ ئۈچىلىسى خەنزۇ، ئىنگلىز تىللىرىنى بىلىدۇ. شۆھرەت تېخى كەچ كۇرۇستا ئۆگىنىپ يۈرۈپ ھازىر پارسچە ۋە تۈركچىنىمۇ ئۆگىنىۋالدى. ئۇ بىچارە شۇ قابىلىيىتى ۋە بىلىمى بىلەن ھازىر بىر باسما زاۋۇتتا ئېلېكتىر مېكە بىلەن بەت ياسايدىغان ئىشچى بولۇپ ئىشلىمەكتە. پۈتۈن زاۋۇت ئۇنىڭ ئىسمىنى ئاتىماي: «ئىستۇدېنت — داشۆسىڭ» دەپ چاقىرىشىدۇ.

— ئىچە ئادىل، — دېدى شۆھرەت رومكىنى دوستىنىڭ ئالدىغا ئىتتىرىپ قويۇپ، — ئارىمىزدا كۆتۈرۈشلۈكىمۇ، ناتىقىمۇ سەن، كۆپرەك ئىچىشىڭ كېرەك.

— ئىچسەم ئىچەي، ئەمما ئىچ پۇشۇقىنى چىقىرىش ئۈچۈنلا ئىچىمەن. يەنە شۇ كونا گەپ: خىزمەت قىلىۋاتقىنىمىزغا ئۈچ يىلدىن ئاشتى، تىرىشىمىز، تىرىشىمىز ھېچ قىردىن ئاشالمايمىز. مائاشىمىز يەنە شۇ ئۈچ - تۆت يۈز كوي، نە يۈرىدىغان قىزىمىز، نە كىچىككىنە بولسىمۇ مەنسىپىمىز، ئۇنۋانىمىزمۇ يوق. ھېچقانچە بىلىمى يوق، تىرىشمايدىغانلارنىڭ ھەممىلا نېمىسى بار. مەسىلەن، مېنى ئالساڭ، ئىدارىدە سەككىز سائەت باش كۆتۈرمەي تەھرىرلىك قىلغاندىن سىرت، ئاخشاملىرى يېرىم كېچىگىچە كوررېكتورلۇق قىلىمەن، تەرجىمە قىلىمەن، لۇغەت ئاختۇرىمەن، كەم دېگەندە تۆت سائەت ئىشلەيمەن.

تۆت سائەتكە سەككىز سائەتنى قوشساڭ ئاران ئون ئىككى سائەت بولىدىكەن. بىلىسەنغۇ، بالزاك سوتكىسىغا ئون سەككىز - يىگىرمە سائەتلەپ ئىجاد قىلغان.

— شۇنىڭ ئۈچۈن ئون سەككىز يىلدا توقسان رومان - ھېكايە يازغان - دە!

— ئۇ دېگەن بالزاك، مەن دېگەن ئادىل. ئۇ دېگەن فىرانسۇز. مەن دېگەن ئۇيغۇر.

— ساپلا تەتۈر گەپ قىلىدىكەنسەن، ئاداش. ئامېرىكىلىق،

ئەنگلىيەلىك، فىرانسىيەلىك، ياپونىيەلىك قىلالىغاننى ئۇيغۇرلار نېمىشقا قىلالمايدۇ؟ بىزدىن يۈسۈپ خاس ھاجىپ بىلەن مەھمۇد كاشغەرىي چىققاندا، ياۋروپانىڭ كاتتا يۇلتۇزى بولغان دانتىمۇ تۇغۇلمىغان، ئۇ چاغدا رۇسلار قەدىمكى ئورمانلىق ئىچىدە ئوۋچىلىق قىلاتتى، ياۋروپا ئۇخلاۋاتقاندا بىز ئويغانغان... دېگەندەك ئۇزۇندىلىرىڭ بار يىگىت بۇگۇن گېپىڭنىڭ تەتۈرىنى دەۋاتىسەنغۇ!

ئۆتكۈر ئادىلنىڭ نالىسىگە ھېسداشلىق قىلىسىمۇ، ئەتەي ئۇنى گەپكە سالماق بولدى ۋە يەنە:

— سەن ئارانلا ئون ئىككى سائەت ئىشلەيدىكەنسەن، بىزنىڭ شۆھرەت سەككىز سائەت زاۋۇتنىڭ ئىشىنى قىلىدۇ، ئاخشىمى ئۈچ سائەت كەچ كۇرستا ئوقۇيدۇ، ئون بىر سائەت بولدىمۇ. ھەر كۈنى كەچ كۇرستىن قايتىپ كېلىپ ئىككى سائەتتىن ئۈچ سائەتكىچە ئەدەبىيات ۋە پەلسەپە ئۆگىنىدۇ. قانداق، سەندىن جىقمىكەن؟ قارا، ئۇ غەمسىز، ئۆمۈر بويى ئىشچى بولۇشقا بەل باغلىغاندەك، زارلىمايدۇ. ئاخىرقى غەلىبە زارلىمايدىغانلارغا مەنسۇپ جۇمۇ، ئاداش.

— سەن دېگەن كاللاڭغا بېتىيۇننىڭ روھىنى قاچىلىۋالغان دوختۇر. 3 ـ دۇنيا ئۇرۇشى بولسا، يارىدارلارنى داۋالىغىلى ئىس- پانىيەگە، يېڭى زېللاندىيەگە، سەھرايى كەبىرگە بارساڭ، دۇنيا سېنى تونۇسا، ئۇيغۇردىن چىققان بېتيۇن بولۇپ چىقساڭ ـ ھە!

— سەن ئادىل تولا تەمەخور بولۇپ كېتىپسەن، — دېدى شۆھرەت كۈلۈپ قويۇپ، ئېرىشكەنلەرنىلا ئويلىماي، ئۆمۈر بويى تىرىشىپ ھېچنېمىگە ئېرىشەلمەي ئالەمدىن ئۆتكەنلەرنىمۇ ئويلاپ قوي. چېرنىشۋىسكىي يىگىرمە نەچچە يىل تۈرمىدە ياتتى. تۈرمىدە يېتىپ ئون بىر ئايدا «نېمە قىلىش كېرەك» دېگەن رومانىنى يازدى. ماركس بىر ئۆمۈر ئىجاد قىلدى. ل. تولستويغىمۇ نە ئۇنۋان، نە مەنسەپ تەگكىنى يوق، يەنە...

— بولدى، بولدى، گەپ قىلمىسام بىردەمدىلا دۇنيانى بىرقىراپ، مىسالدىن نەچچە مىڭنى تېپىپ بېرەمدۇ نېمە مۇنۇ

ئېلېكتىر مېڭە، — دېدى ئادىل دوستىغا قاراپ قويۇپ، — قۇيە، راسا ئىچەيلى، شوپېنخائوئېردەك ئىچەيلى. مەن ھاياتىمنى ئاشۇ پېسسىمىزم پەلسەپەسىنىڭ ۋەكىلىگە تەقلىد قىلماقچىمەن.

— ئۆزۈڭمۇ ئوخشايسەن، — دېدى شۆھرەت دوستىنىڭ بۇدۇر چاچلىرىنى سىلاپ قويۇپ، — چاچلىرىڭ بۇدۇر، بېشىڭ يوغان، بوينۇڭ قىسقا، پاكار، گەۋدىلىك، بىرلا ئوخشىمايدىغان يېرىڭ، ئۇ كۆك كۆز، سەن قارا كۆز.

— ئۇنىڭ ئىككى كۆزىنىڭ ئارىلىقى كەڭ ئىدى، بۇنىڭ تار، — دېدى ئۆتكۈرمۇ كۈلۈپ.

— يەنە بىر ئوخشىمايدىغان يېرى، ئۇ مەرد ئىدى، بۇ بىر خەسىس. شوپېنخائوئېر پۈتۈن پۇلىنى مېيىپ ھەربىي، تۇل خوتۇن، يېتىم باللار جەمئىيىتىگە ئىئانە قىلىۋەتكەن، خىزمەتچىسى بىلەن ئىتىغىمۇ نۇرغۇن پۇل قالدۇرغان، لېكىن سەن ئادىل بىزدەك ئاغىنىلىرىڭگىمۇ بىر كويچەن قالدۇرمايسەنغۇ دەيمەن؟

— ئۇنىڭ پەزىلىتىنىڭ مېغىزى غەيرەت - جاسارەت، يەنى ئىرادە پەلسەپەسى. مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇش ئۈچۈن بەسلىشىش، كۈرەش قىلىش كېرەك. مانا مەن بەسلىشىشكە ئۆزۈمنى ئاتىدىم، ئۆمۈر بويى بەسلىشىمەن. شوپېنخائوئېر مەغرۇر، ئۆزۈمچىل، ھاكاۋۇر ئىدى!

— ئۇ تاماقنى جىق يەيتتى. ئاڭلىمىغانمىدىڭ، ئۇ بىر قېتىم ئىشتىها بىلەن تاماق يەۋاتقاندا، بىرىنىڭ ھەيران بولۇپ قاراپ تۇرغىنىنى بايقاپ قالىدۇ - دە، ئۇنىڭغا قاراپ: ئەپەندى، ھەيران قېلىۋاتامسىز؟ دۇرۇس، مەن سىزدىن ئۈچ ھەسسە كۆپ تاماق يەيمەن، ئەمما مېنىڭ مېڭەممۇ سىزدىن ئۈچ ھەسسە كۆپ ئىشلەيدۇ، دېگەن!...

ئۇلار قاقاقلىشىپ كۈلۈشۈپ ئەمدى گەپنى شوپېنخائوئېرنىڭ دۈشمىنى گېلگىلغا يۆتكىۋىدى، ياندىكى جوزىدىن ئېگىز بىر يىگىت قولىغا بوتۇلكىسىنى ئېلىپ

ئۇلارنىڭ يېنىغا كەلدى:
— سىلەر ئۇيغۇرمۇ ياكى ئورۇسمۇ، ئامېرىكىلىقمۇ يا جوھۇتمۇ؟ — دېدى ئۇ دەلدۈگۈنۈپ، — ھەي... جوھۇتقۇ دەيمەن؟
— شۇنداق بولساق قالتىس بولاتتۇق ! — دېدى ئادىل كەلگۈچىگە نەپرەت بىلەن ئالىيىپ.
— جوھۇت قالتىسما؟
— قالتىس بولماي ! ماركس بىلەن ئېينشتېينمۇ جوھۇت. جوھۇتلارنىڭ ئاجايىپ ئالىملىرى بار. نوبېل مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن دۇنيادىكى بىر يۈز ئىككى يازغۇچىنىڭ ئون بىرى جوھۇت، قالتىس بولماي نېمە؟
— يەھۇدىي — جوھۇتمۇ؟
— ھەئە، جوھۇت.
— سەن جوھۇت، سەنلەر جوھۇت، — دېدى كەلگۈچى دەلدۈگۈنۈپ، — باياتىن ئاڭلاپ ئولتۇرسام بىر ئېغىزمۇ ئۇيغۇرچە گەپ قىلىشمىدىڭ، ۋوي ئىتنىڭ باللىرى !
— خاپا بولما دوستۇم، قېنى ئولتۇر ! — دېدى شۆھرەت كۇلۇمسىرەپ ئورۇن كۆرسىتىپ، — ئەمدى ئۇيغۇرچە سۆزلەيلى، ماقۇل.
— مەن پىپا (توپ سېتىش بازىرى) دا سەي ساتىمەن، — دېدى كەلگۈچى قوللىرىنى ھاۋادا پۇلاڭلىتىپ، — كۈنگە ئاز بولسا ئىككى يۈز كوي، كۆپ بولسا بەش يۈز كوي تاپىمەن !
— يارايسەن، بىزنىڭ بىر ئايلىق مائاشىمىزنى بىر كۈندە تاپىدىكەنسەن، ئاداش.
— تاپىمەن، مەن ساڭا ئوخشاش ئوتتۇزغا تەڭ !
— مىسىر پەيلاسوپى قاقومىنانىڭ: «ئوچۇق - يورۇقلۇق سەممىيەتتىن بېشاتتۇر» دېگەن مەشھۇر سۆزى بار، — دېدى ئادىل غەزىپىنى بېسىپ، — ئوچۇق - يورۇق گەپ قىلدىڭ، راست، سەن بىزدەك ئوتتۇزنىڭ پۇلىنى تاپىدىكەنسەن، قېنى ئولتۇرغىنا !
— نېمە، قۇقا... دېدىڭما، ئۇ كىم؟

— مەسىرلىق...
— مەسىر دېگەن جوھۇتما؟
— نېمانداق جوھۇتقا ئۆچلۈك قىلىسەن ياكى ناتسىستمۇ سەن؟ — دېدى ئاخىر ئادىل چىدىماي.

ئۇنىڭ گېپى تۈگىمەيلا كەلگۈچى قولىدىكى بوتۇلكا بىلەن ئادىلنىڭ بېشىغا ئۇردى. ئادىل ئورۇندۇقتىن دومىلاپ چۈشتى، بېشىدىن جىرقىراپ قان چىقتى. كەلگۈچى غۇلاچ كېرىپ، چاتىرقىنى كېرىپ تۇرۇۋېلىپ ئىككىنچى مۇشتىنى شۆھرەتكە ئېتىۋىدى، شۆھرەت چاققانلىق بىلەن ئولتۇرۇۋېلىپ، ئۇنىڭ قولتۇقىدىن شۇڭغۇپ چىقىپ ئىككى مۇرىسىنى تۇتۇپ باش بىلەن ئۇرۇۋىدى، ئۇزۇنتۇرا ئوڭدىسىغا ئۇچۇپ كەتتى.

ئاشخانا ئۇپۇر - تۇپۇر بولۇپ، ئادەملەر غالجىرلاشقان ئۇزۇنتۇرانى سۆرەپ ئاچىقىپ كەتتى، ئادىلنى دوستلىرى تاكسىغا سېلىپ دوختۇرغا ئېلىپ ماڭدى.

— غەيرەت قىل ئادىل، ھازىرلا دوختۇرخانىغا بارىمىز ! — دېدى ئۆتكۈر كۆڭلىكى بىلەن دوستىنىڭ قان توختىمايۋاتقان بېشىنى چىڭ بېسىپ تۇتۇۋېلىپ، — غەيرەت قىل !

— ئۇ ھەقىقىي ئۇيغۇركەن، — دېدى ئادىل ئارانلا لەۋلىرىنى مىدىرلىتىپ، — ئۇنداقلار جەمئىيەتتە بىر قاتلام، مەخسۇسلا بىزدەكلەرنى ئۇرىدۇ، كالتەكچىلەرنىڭ قاتىلىمى، ھېچنېمە بىلمەيدۇ، ئۇرۇشقا ماھىر !...

— غەيرەت قىل دوستۇم، بىز ئۇلارنىمۇ يېڭەلەيمىز !
— چىدام - غەيرەتنىڭ يەڭگىنى ھەردەم يادىمدا...
— غەيرەت قىل... غەيرەت !...

جاراھەت

ھازىرلا پارتلايدىغاندەك يالقۇنجاپ، ھەيۋەتلىك چاراسلاپ كۆيۈۋاتقان پېچتا ئېرىگەن نەچچە مىڭ گىرادۇسلۇق قىپقىزىل

تۆمۈر ئېرىتمىسىنى پولات تاۋلىغۇچى قېلىپقا قۇيۇش قانچىلىك كۆڭۈللۈك ـ ھە؟

پولات تاياقچىلارنىڭ يۇگۇرۇشلىرى، ئۇلارنىڭ نەچچە قېتىم ئەيلىنىپ قىسقىراپ ماتېرىيالغا ئايلىنىشچۇ تېخى؟ ئەزىمەت ئۈچۈن دۇنيادا بۇ يەردىن كۆڭۈللۈك ماكان يوق. ئۇنىڭ گۆشلۈك يۇزىدىكى چىرايىغا تەسىر يەتكۈزۈپ تۇرىدىغان تاتۇقىمۇ، بەدىنىدىكى كۈچلۈك مۇسكۇللىرىمۇ، مىجەزىدىكى خۇشخۇيلۇق بىلەن ئېغىر ـ بېسىقلىقمۇ مۇشۇ سېختا پەيدا بولغان. ئۇ ئوقۇدى ـ ئىشلىدى، يەنە ئوقۇدى، يەنە ئىشلىدى، ئەمما شۇ سېختىن باشقا يەرگە بارمىدى. بالىلىق چاغلىرىدا مەكتىپىدىن يېنىپلا شۇ سېختا ئىشلەيدىغان دادىسىنىڭ يېنىغا ئالدىراپ كېلەتتى ـ دە، تۆمۈر شوتىلاردا ئوغلاقتەك يۇگۇرۇپ يۇرۇپ ھەربىر ئىشىغا قىزىقىپ زەن سالاتتى. ئۇ چوڭ بولۇپ ئىشچى بولدى، ئىشچى بولغاندىمۇ ھەر يىلى نەمۇنىچى، ھەر قېتىم مۇكاپاتلىنىدىغان ئىشچى بولدى. مانا بۇ يىل ئۇ يىگىرمە تۆت ياشتا، بۇرۇنقىدەك ئاتمىش نەچچە گىرادۇسلۇق يەرنى دەسسەپ تۇرۇپ پولات سۇيى ئاقىدىغان ئېرىقنىڭ داشقاللىرىنى بازغان بىلەن تازىلايدىغان ئىشچى ئەمەس، ئېلېكتىر مېڭە بىلەن پېچنى باشقۇرىدىغان زامانىۋى ئىشچى.

ئۇ، ھەرقانداق ئىشنى قىلسا غىڭشىپ ناخشا ئېيتقاچ قىلىدۇ، ئادەملەر ئۇنىڭ قاپاق تۇرگىنىنى، قوپال گەپ قىلغىنىنى زادىلا ئاڭلاپ باقمىدى. ئەمما، ناخشىسىنى ھەر كۈنى ئاڭلايدۇ. ئۇنىڭ بوغداي ئۆڭ، قارىقاش، قارا كۆز، قاڭشار بۇرۇن يۇزىدە كۈلكە ـ تەبەسسۇمدىن باشقىنى كۆرمەيدۇ. گويا ئۇ ئوڭ مەڭزىدىكى تامغا باسقاندەك كۆرۈنىدىغان تاتۇقى بىلەن پەخىرلەنگەندەك دائىملا كۈلۈمسىرەپ، خۇشال ـ خۇرام يۇرىدۇ.

بۈگۈن نېمە بولدىكىن، ئۇ غەمكىن، كەم سۆز ۋە خىيالچان. كىشىلەر بۇنىڭ سەۋەبىنى ھۆرىيەت ئىسىملىك قىزدىن كۆرىدۇ. زاۋۇت گېزىتىنىڭ مۇخبىرى مەن، دەپ دائىم

كېلىدىغان بۇ بۇدۇر چاچلىق، ئويماق ئېغىز، ئاق سېرىق قىز بىرنەچچە قېتىم سۆھبەتلىشىپلا ئەزىمەتنىڭ مىجەزىنى ئۆزگەرتىۋەتتى. يۈزىدىكى تاتۇق سەۋەبىدىن قىزلارغا تىكىلىپ قارىيالمايدىغان بۇ يىگىت مۇھەببەت ھوقۇقىدىن مەھرۇم بولغان ئەمەس ـ دە. بەلكى ئۇنىڭ قەلبىگە «مۇھەببەت تۇتىرۇقى» بولغان سۆھبەتلەر ھازىر يالقۇن پەيدا قىلغاندۇر. لېكىن، قىز ھېسسىيات قوزغايدىغان مەنىلىك گەپلەرنىمۇ قىلمىدى.

— ئۆزۈمچىلا سوراپ باقتىم، مۇكاپاتلىرىڭىز بىلەن ئايدا قانچىلىك ئىش ھەققى ئالىسىز؟

— ئىككى مىڭ كويدەك.

— سىلەر قانچە جان؟

— ھازىر ئۈچ جان.

— «ھازىر» دېگىنىڭىزنى ئوچۇقراق چۈشەندۈرۈپ قويسىڭىز بولامدۇ؟

— بالىلارنىڭ كەنجىسىمەن، دادام، ئاپام ئۈچىمىزلا.

— ئۇنداقتا دادىڭىز بىلەن ئاپىڭىزنى سىز باقىدىكەنسىز ـ دە.

— ياق، ئۇلارنىڭ پېنسىيە پۇلى بار.

— مۇنداق دەڭ. ئۇنداقتا سىلەر ئائىلىدە ئىقتىسادىي جەھەتتە ياخشى ئىكەنسىلەر ـ دە؟

— شۇنداق دېيىشكە بولىدۇ.

— سىز نەدە جاپالىق ئىش بولسا تاللاپ يۈرۈپ قىلىدىكەنسىز، جاپالىق ئىشلار ئۈچۈن يەنە ھەق بېرەمدۇ؟

— ياق.

— يەنە قوشۇمچە بىر گەپنى سوراپ باقاي، ھۆرمەتسىزلىك بولسىمۇ.

— قېنى، سوراڭ.

— بانكىغا خېلى جىق پۇل قويغانسىلەر ـ ھە؟

— شۇنداق.

— سانىنى سورىمايلا قوياي، ئون ـ يىگىرمە تۈمەندىن

جىق بولسا كېرەك؟

— ...

— شۇنداق تۇرۇپ نېمىشقا ئۆيلەنمىدىڭىز؟

— ...

بار - يوقى مانا مۇشۇلار. بۇ خىل سۆھبەتتىن كېيىن خىيالچان بولۇپ قېلىش ئادەملەرنىڭ دىققىتىنى قوزغايدۇ - دە، ئەلۋەتتە. «ئۇ قىز مېنىڭ پۇلۇمغا قىزىقتى. مەن نۇرغۇن كىتاب ئوقۇدۇم. پۇلغا قىزىققانلارنىڭ نىيىتى يامان بولىدۇ. بۇ، مېنىڭ تەسىراتىم، لېكىن نىيىتى يامان قىزلارنى ياخشى كۆرۈپ قالغانلارمۇ بار. نىيىتى يامانلىقىنى بىلىپ تۇرۇپ ياخشى كۆرىدۇ. مەنمۇ شۇنداق قىلارمەنمۇ؟ نېمىشقا مېنىڭ روھىمنىڭ چوڭقۇر قاتلاملىرىدىكى تىل بىلەن چۈشەندۈرگىلى بولمايدىغان گۈزەل نەرسىلەرنى بىلىشكە قىزىقماي بانكىدىكى پۇلۇمىزغا قىزىقتى؟ بانكىدا خېلى جىق پۇلۇمىز بارلىقىنى بىلگەندىن كېيىن، ئۇ نېمىشقا يوشۇرۇن (ئۇھ) تارتتى. نېمىشقا ماڭا دېمەستىن ئۆيىمىزگە بېرىپ ئاپامدىن مەن توغرۇلۇق ئۇنى - بۇنى سورىدى؟ (ئەسەر يازماقچىمەن) دەيمىش تېخى. ئاپامنىڭ مەن ئۈچۈن تەييارلىغان لاتا - پىتە، ئالتۇن - پالتۇنلىرىنى كۆرۈپ بېقىش ئۇنىڭ ئەسەرلىرى ئۈچۈن نېمىگە لازىم؟ ياق، ئۇنىڭ نىيىتى يامان، مەقسىتى مېنى قولغا چۈشۈرۈش، ئۇنداق بولسا نېمىشقا شۇنچە يوغان، شۇنچە سەت تاتۇقۇم كۆزىگە كۆرۈنمەي بانكىدىكى پۇلۇم بىلەن ئايلىق ئىش ھەققىم كۆزىگە كۆرۈنىدۇ - ھە؟...»

ئۇ بىردىنلا ئۆزىنىڭ مىجەزىنى، كۈندىلىك تۇرمۇشىنى ئۆزگەرتىۋەتكەن، تىنچ ھايات كۆلچىكىگە تاش ئېتىپ بۇژغۇن پەيدا قىلغان بۇ مۇخبىر قىز توغرىسىدا كەچكىچە ئويلىغاندىن سىرت، يولدا كېلىۋېتىپ ۋېلىسىپىت ئۈستىدىمۇ يۇقىرىقىلارنى ئويلىدى.

— ئەزىمەتجان!

قىزنىڭ تونۇش ئاۋازى ئۇنى توختاتتى، ۋېلسىپىتتىن چۈشۈردى، ئۇنى ئۆزىگە ياندىش ماڭدۇرۇپ «خەلق باغچىسى»غا ئەكىردى ۋە سېمونت ئورۇندۇققا ئولتۇرغۇزدى:

— مەن سىزنى يېقىن دوستۇمدەك كۆرىمەن، — دېدى قىز گەپلىرى قولاشمىسىمۇ گەپ ياساپ سۆزلەپ، — سىزمۇ مېنى دوستۇم دەپ بىلەمسىز؟

— مەن قىزلار بىلەن دوست بولۇپ باقمىغان، — دېدى ئەزىمەت قىزدىن ئۆزىنى چاندۇرماي قاچۇرۇپ، — يەنە نېمىلەرنى بىلگۈڭىز كېلىدۇ؟

— ھېچ نەرسە سورىماي ئەمىسە، — دېدى قىز ئەزىمەتنىڭ گۆشلۈك يۈزىگە تىكىلىپ قاراپ، — تاتۇقىڭىز سىزگە ئاجايىپ ياراشقان...

قىز نازۇك بارماقلىرى بىلەن يىگىتنىڭ تاتۇقىنى سىلاپ قويدى ۋە:

— قاراڭا، ئەينەكتەك سىلىق. چوغدەك تۆمۈر تەگكەن ئىكەن - ھە؟ ئۇ چاغدا بەك قاتتىق ئاغرىغان بولغىيدى. بىر قېتىم مېنىڭ قولۇمغا قايناق سۇ...

— سورايدىغان يەنە قانداق سوئاللىرىڭىز بار، — دېدى يىگىت بىردىنلا ئورنىدىن دەس تۇرۇپ، — مۇخبىر قىز، خىزمەت دائىرىڭىزدىن چەتلەپ كەتتىڭىزغۇ دەيمەن. تاتۇقۇم ياراشقان بولسا تانىسىغا باراتتىم، سىزدەك قىزلارغا تىكىلىپ قارىيالايتتىم، ئۆز - ئۆزۈمنى كەمسىتىپ يۈرمەيتتىم، سىز مەندە يوق سۈپەتلەر بىلەن مەدھىيەلەپ نېمىگە ئېرىشمەكچى؟ لېكىن بىلىپ قويۇڭ، مەن ئۇنداق ئوڭايلا قارماققا ئىلىنىدىغانلاردىن ئەمەسمەن !

ئەزىمەت ۋېلسىپىتىگە مىنىپ ئۇچقاندەك يۈرۈپ كەتتى، قىز ئورنىدا ئولتۇرۇپلا قالدى. ئەزىمەتنىڭ كۆزلىرىدىن ياش قۇيۇلدى: «تاپقان ئازراق پۇلۇم روھىي دۇنيايىمدىن ئەزىزمۇ؟ نېمىشقا ئۇ دۇنيانى بىلىشكە قىزىقىدىغانلار چىقمايدۇيۇ، پۇل -

پۇچەك ئۈچۈن مەدھىيە ئوقۇيدىغانلار كۆپ؟» ئۇنىڭ يۈرىكى ئېچىشتى، يۈزى كۆيگەندە خۇددى شۇنداق ئېچىشقان، ئۇنىڭدىن بۇ جاراھەت قالغان ئەمەسمىدى. ھازىر يۈرىكى قاتتىق ئېچىشماقتا، ئۇنىڭدىمۇ يۈزىدىكىدەك جاراھەت قالارمۇ؟

ھاماقەت

ئۇ ئۆزىنى ھەممىدىن ئۈستۈن چاغلايدۇ، ھېچكىم ئۇنىڭغا تەڭ كېلەلمەيدۇ، ئۇنىڭ قولىدىن ھەرقانداق ياخشىلىقمۇ، يامانلىقمۇ كېلىدۇ. نۇرغۇن قېتىم دوستلىرى ئۈچۈن پىچاق يېدى، باشقىلار ئۈچۈن زىيان تارتتى، كىمكى ئۇنىڭ دولىسىغا ئۇرۇپ تۆت ئېغىز ياخشى گەپ قىلىپ قويسا، ئۇ بۇنداقلاردىن ھېچنېمىسىنى ئايىمىدى.

ئۇنىڭ پۇل تاپمىقىمۇ، بۇزدى - چاچتى قىلىپ يوقاتمىقىمۇ ئاسان: پىكاپى بىلەن ئەگەشكۈچىلىرىنى باشلاپ كۇلىدىن (ئىچكىرى ئۆلكىلەردىن) سەي - كۆكتات، مېۋە - چىۋە ئاچىققانلارنىڭ ئالدىغا بىرنەچچە يۈز كىلومېتىر يەرگە بارىدۇ - دە، ئۇلارنى بىردە ئالداپ، بىردە قورقۇتۇپ ماشىنىلىرى بىلەن ئەرزان باھادىلا ئالىدۇ ۋە ئۇنى ئۈرۈمچىنىڭ توپ سېتىش بازىرىغا ئەكىلىپ نۇرغۇن پايدىسىغا ساتىدۇ؛ سىرتتىن قوي - كالا ئەكەلگۈچىلەرنىمۇ ئۇستىلىق بىلەن كوملاپ ماللىرىنى ئېلىۋالىدۇ - دە، پايدىسىغا ساتالايدۇ؛ يۇڭ - تېرە، كىيىم - كېچەك، ھەتتا ماشىنا، زىبۇزىننەت بۇيۇملىرى سودىسىغىمۇ ئارىلىشالايدۇ ۋە ئوخشاشلا پايدا ئالالايدۇ. لېكىن تاپىدۇ، چاچىدۇ. يەنە تاپىدۇ، يەنە چاچىدۇ. شۇڭا تاپقىنىنىڭ بەرىكىتى يوق. قولىدىكى ئاشۇ كونا «ۋولگا» ماركىلىق پىكاپىدىن باشقا نە ئۆيى، نە پۇلى، نە تۈزۈك كىيىم -

كېچىكىمۇ يوق.

ئۇنىڭ دوستلىرىمۇ يانچۇقىدىكى پۇلىدەك كېلىپ ـ كېتىپ تۇرغۇچىلار. ئۇلار رېستوران ـ ئاشخانىلاردا بىر ـ بىرىگە قەسەم بېرىپ ئايرىلماس دوستلاردىن بولۇشىدۇ ـ دە، مەست بولۇشقاندىن كېيىن مۇشتلىشىدۇ، بىر ـ بىرىگە پىچاق كۆتۈرۈشىدۇ. باش ـ كۆزلىرىنى يېرىشىپ، كىيىملىرىنى تىتما ـ تالاڭ قىلىشىدۇ... ئۇلارنىڭ قەسەم ـ ۋەدىلىرىمۇ كىيىملىرىدەك تىتما ـ تالاڭ بولۇشىدۇ.

ئۇنىڭ ئاكا ـ ئۇكا، قېرىنداشلىرىمۇ ئۇنىڭدىن بىزار ھەم ئۇنىڭغا ئىنتىزار: ئۇ قولىغا پۇل چۈشكەندە ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىنىڭ ئۆيلىرىگە كاللەك ـ كاللەك (نەچچە مىڭ كويلاپ) پۇل، پۈتۈن ـ پۈتۈن قوي گۆشلىرى، يەشىك ـ يەشىك مېۋە ـ چىۋە، ھاراق ـ پىۋىلارنى تارقىتىدۇ، بۇنداق چاغلاردا ئۇ گويا ھەرەمدىن قايتقان ھۆرمەتلىك ھاجى ياكى چەت ئەلدىن كەلگەن ئەزىز مېھمان. قېرىنداشلىرى ئۇنى تالىشىپ بىر ـ بىرى بىلەن يامانلىشىدۇ. ئۇ بولسا بۇنداق چاغلاردا ھەپتىلەپ ـ ئايلاپ ئۆيدىن ـ ئۆيگە يۆتكىلىپ مېھمان بولىدۇ، قانغۇچە ئۇخلايدۇ، ئۆزىنى تەڭدىشى يوق بەختلىك ھېسابلايدۇ ـ دە، خۇشاللىقىدىن سىرتقا چىقىپ سوتكىلاپ ـ سوتكىلاپ ھاراق ئىچىدۇ، تاكى تۇغقانلىرى بىزار بولغۇچە...

ئاخىر ئۇ سىرتلاردىن خۇددى ھازىرلا تۈرمىدىن چىققاندەك ۋەيرانە قىياپەتتە تۇغقانلىرىنىڭ ئۆيلىرىگە قايتىپ كېلىدۇ ـ دە، ھەممىلا ئۆيدە سوغۇق مۇئامىلە، دۆشكەلەش ھەتتا تىل ـ ئاھانەتكە ئۇچرايدۇ. بۇنداق چاغلاردا ئۇ تەستە ئوت ئالدىغان «ۋولگا» پىكاپىغا كىرىپ كېتىدۇ ـ دە، يەنە پۇل تېپىشنىڭ داغدام يوللىرىدا كېچە ـ كۈندۈز چاپىدۇ.

ئۇنىڭ يىگىرمە تۆت يىللىق ھاياتى — ئۇنىڭ «شانلىق» تارىخى، ئۇنىڭ كۆپ قىسىملىق تېلېۋىزىيە سېنارىيەسى. ئۇ، بۇ سېنارىيەنى پات ـ پات كۆرۈپ تۇرىدۇ، بۇ تارىخ ئۇنىڭ

غۇرۇرى ھەم يۇرەك يارىسى. چۈنكى، ئۇ مانا شۇ تارىخىدا ئادەم بولۇشنىڭ يولىنى ئىزدىدى. قانچە مۇشكۇلات، قانچە جەبىر ـ جاپا، تىل ـ ھاقارەت ۋە روھىي ئازابلارنى تارتتى: ئۇ پەخىرلەنگۈدەك مەردلىكمۇ، نوچىلىقمۇ، خەير ـ ساخاۋەتمۇ، ياردەم ـ شەپقەتمۇ قىلدى؛ يەنە ئۇنتۇمايدىغان تەجرىبە ـ ساۋاقلارغىمۇ ئىگە بولدى، لېكىن پاراغەت ئۇنى يەنىلا قاراملىق، تەۋەككۈلچىلىككە ئۇندەپ كەلدى. ياخشىلىق، يامانلىقلارنىڭ ھەممىسىنى ئۇ ئۆزىنىڭ پېشانىسىنىڭ ئوڭ ـ تەتۈرلۈكىدىنلا كۆرۈپ كەلدى.

— ئەنە ئۇ «ئىتتىپاق» كىنو ـ تىياتىرخانىسىنىڭ بىقىنىدىكى بوشلۇقتا پىكاپىنى توختاتتى. ئۇنىڭ قىسقا چاچلىق بېشى، يۇمىلاق، كۈلۈپلا تۇرىدىغان يۈزى پىكاپتىن چىقتى. ئۇنىڭ مەردلىك ئۇرغۇپ تۇرىدىغان قاملاشقان گەۋدىسى ئادەملەر ئارىسىغا شۇڭغۇدى. ئۇ، ئادەملەرنى جەينەكلەپ، چەمبىرەك بولۇشقان ئادەملەرنىڭ ئالدىنقى قاتارىغا ئۆتتى ـ دە، بەش تال «تەلەي چەمبىرىكى» سېتىۋالدى. ئۇ، چەمبىرەكلەرنى مەيداندىكى تاماكىلارغا ئاتمىدى، ئاستا دۇگىلەتتى. ئۇ ئۇچ قاپ «گۈاڭجۇ» تاماكىسى ئۇتتى. ئۇ، تاماكىلارنى ئېگىز كۆتۈرۈپ قاقاقلاپ كۈلدى.

— مەن قالتىس تەلەيلىك!

— قالتىس مەرد!

ئۇنىڭغا تونۇش بىر ئاۋاز ئاڭلاندى. ئۇ يەنە قاقاقلاپ كۈلدى:

— سەنمۇ تەلەيلىك. تازا ئېچىرقىغان چېغىڭدا ماڭا ئۇچرىدىڭ، شۇنداقمۇ؟

— راست ـ يالغانلىقىنى رېستوراندا كۆرىمەن.

ئۇلار كۈلۈشۈپ رېستورانغا ماڭدى، ئۇلارغا يەنە تۆت يىگىت ئەگەشتى.

رېستوراندىن چىققاندا ئۇنىڭ يانچۇقلىرى قۇرۇقدالغان،

روھى چۈشكەندى. ئۇ ئاغزىنى بۇزۇپ كىمنىدۇر تىللايتتى.
— ئىتتىن تۇغۇلغان بەدرەك ھايۋان !
ئۇ يالغۇز چىقتى. ھېلىقى تەلەيلىك «قەھرىمان» مۇ، ئۇلارغا ئەگەشكەن تۆت يىگىتمۇ يوق ئىدى. ئۇ يېنىدىن تاماكا ئىزدىدى، تېپىلمىدى، پىكاپنى ئوت ئالدۇرۇۋىدى، ئوت ئالمىدى، پىكاپنىڭ ئالدى قاپقىسىنى ئېچىپ ياغلىقى بىلەن بىر يەرنى تازىلاشقا باشلىغاندا، ئۇنىڭ مۈرىسىگە بىرى ئاستا ئۇردى...
— ماڭا ياردەم قىل !
— مەن تەييار، لېكىن ماشىنام تەييار ئەمەس !
ئۇلار تېزلا پىكاپنى ئوت ئالدۇردى - دە، يۈرۈپ كەتتى.
— مەردلىك سېنىڭ كەسپىڭ ! — دېدى دوستى ئۇنىڭغا تاماكا چېكىشتۈرۈپ، — تاپسەن، خەجلەيسەن، ئاغىنىلىرىڭ سېنىڭ جېنىڭ، سەن دوستۇڭ ئۈچۈن جېنىڭنىمۇ تىكەلەيسەن شۇنداقمۇ؟
— شۇنىڭ ئۈچۈن مېنىڭ بىر دوستۇم يوق ! — دېدى ئۇ ئەلەم بىلەن خورسىنىپ، — مېنىڭ پۇلۇمنى خەجلىسىلا دوست بولىۋەرمەيدۇ، ماڭا كۆيۈنسە دوست بولىدۇ - دە. مەن دوست تېپىش ئۈچۈن مەردلىك قىلمايمەن، دۈشمەن تېپىش ئۈچۈن !
— دائىم تەتۈر گەپ قىلىسەن - ھە !
توساتتىن ئىككى يىگىت پويىز ئىستانسىسىنىڭ مەيدانىدىن ماشىنىلارنى ئارىلاپ پىيادە قېچىپ چىقتى. ئۇلارنىڭ كەينىدە بىر توپ ئادەم — ساقچىلارمۇ بار ئىدى.
— تېز چىقىشە ! — دېدى ھېلىقى دوستى پىكاپ ئىشىكىنى ئېچىپ. ئۇلار چىققاندىن كېيىن ئۇنىڭغا بۇيرۇدى، — ھەيدە، مەرد يىگىت، مەردلىكىڭ سىناقتىن ئۆتسىلا بەش مىڭ كويچەن مۇكاپات ئالىسەن.
تۆت ئادەم ئولتۇرغان پىكاپ ئۇلانباي تەرەپكە قاراپ خېيىم - خەتەرگە قارىماي ئۇچقاندەك يۈرۈپ كەتتى.

ئۇ قوغلاپ كېلىۋاتقان ساقچى ماشىنىلىرىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپمۇ توختىمىدى، قېرى «ۋولگا» بىر يۈز كىلومېتىردىن يۇقىرى سۈرئەت بىلەن ماشىنىلارنى ئەگىپ ئۆتۈپ، خېيىم - خەتەرگە قارىماي يۈگۈرۈۋەردى.

ئۇ قەھرىمانلىقىدىن، مەردلىكىدىن خۇرسەن. ئۇ ماشىنىدىكى ئادەملەرنىڭ كىملىكى بىلەن ھېسابلاشمىدى، ئۇنىڭ ئۇچۇن ئۇلارنىڭ كىملىكى زۆرۈر ئەمەس، زۆرۈرى قەيسەرلىك، مەردلىك!

مانا، ئالدىدىنمۇ ساقچى ماشىنىلىرى چىقتى. ئۇ ئاخىر ئىلاجسىز توختىدى. ئۇلارنىڭ — تۆت يىگىتنىڭ قولىغا كويزا سېلىندى.

— مەن شوپۇر، — دېدى ئۇ، — ماشىنام بىلەن جان بېقىۋاتقان تىجارەتچى!

— نومۇرلۇق چامادانىدا قانچىلىك پۇل، ئالتۇن بارلىقىنى سەن بىزگە دېگەن! — دېدى ھېلىقى دوستى بىردىنلا باتۇرلۇق قىلىپ، — قالغىنىنى بىرئازدىن كېيىن تاپشۇرىمىز. سەن باش جىنايەتچى، بىز ئەگەشكۈچى!

— سەن ئىتتىن تۇغۇلغان!...

ئۇ تىللاشقىمۇ ئۈلگۈرەلمىدى. بىر كالتەك يالڭاچ بېشىغا تەگدى - دە، ھوشىدىن كەتتى.

ئۇ يىگىرمە نەچچە كىشىلىك تۈرمە كامېرىدا تېرىكىپ - بوغۇلۇپ ئۆز - ئۆزىنى تىللىدى:

— مەردلىك، نوچىلىق، ئادەمگەرچىلىك دېگەنلەرنىڭ ھەممىسى بىر تىيىن! قېنى ئەمدى مېنى ئۇ نەرسىلەر قۇتۇلدۇرالامدىكىن! مەن تازا ئۇچىغا چىققان سارالڭ، دۆت - ھاماقەت!

چايخورلار

1

چايخورلۇق غەلىتە ئىش، توققۇزى تەل ئادەملەرمۇ، زاغرا بىلەن ناشتا قىلىدىغانلارمۇ ئەتىگەنلىك چاينى چايخانىدا ئىچىشنى ياخشى كۆرىدۇ. ئۇلارنىڭ بىرلىرى نانلىرىنى بەللىرىگە تۇگۈپ پىيادە، بىرلىرى ئات - ئېشەك بىلەن ئېرىنمەي بۇ چايخانىغا كېلىشىدۇ - دە، قىزغىن كۆرۈشىدۇ.

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم بۇتياخان!

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم زىمىنبەگ!

ئۇلار بىر - بىرىگە «ۋەئەلەيكۇم» سۆزىنى زادى قوللانمايدۇ. چۈنكى، بۇ ھۆرمەتسىزلىك ئۇلار ئۈچۈن گوياكى گۇناھ، ئۇلار چاي دەملەنگەن چەينەكلىرىنى پەتنۇسلىرى بىلەن بىر - بىرىگە ئىتتىرىپ:

— قېنى كەلسىلە!

— چايغا باقىلى! — دېيىشىدۇ، لېكىن يەنىلا ھەركىم ئۆز چېيىنى ئىچىشىدۇ. ئۇلار قىشۇياز، مەيلى تومۇز ياكى جۇدۇن بولسىمۇ، ھەر كۈنى دېگۈدەك بىرنەچچە كىلومېتىر يىراقلىقتىكى ئۆيلىرىدىن مۇشۇ چايخانىغا كېلىشىدۇ - دە، سالاملىشىش، تەكەللۇپ - تۇزۇت قىلىشلاردىن كېيىن، يەرگە چاپلىشىپ كەتكەن يىپ ئەدىياللار ئۈستىدە باداشقان قۇرۇشۇپ، ھۇزۇرلىنىپ چاي ئىچكەچ ئۆزلىرىگە ئوخشاش چايخورلار بىلەن دىلكەشلىك قىلىشىدۇ. بۇ دىلكەشلىكنىڭ ئەڭ ئاكتىپ ئىشتىراكچىسى ھېلىقى بۇتيا ئىسىملىك بىلەن زىمىن

ئىسىملىك ئىككىسى. بۇتىيا ئۆز جىسمانىي قۇرۇلۇشىدەك قوپال، خۇددى قول تىراكتورىنىڭكىگە ئوخشاپ كېتىدىغان ئاۋازىنى قويۇپ بېرىپ ئاڭلىغان يېڭىلىقلىرىنىڭ بىرىنى ئون قىلىپ سۆزلىگىلى تۇرغاندا، ئاڭلىغۇچىلار بىرىنچىدىن، ئۇنىڭدىن ئەيمىنىپ، ئىككىنچىدىن، ئۇنىڭدىن ئاۋازدا ئۇستۇنلۇك تالىشىشتىن ھېيىقىپ، ئۇنىڭ تولا ئاڭلىغان گەپلىرىنى زېرىكمەي قايتا ئاڭلاشقا مەجبۇر بولىدۇ. ئادەملەر بىرلەپ ـ ئىككىلەپ چىقىپ كېتىشكەندىن كېيىن، ئۇنىڭ ھۆرمىتى ئۈچۈن گېپىنىڭ ئاخىرىنى كۈتۈپ زېرىكمەي زىھىن قويۇپ گەپ تىڭشايدىغان ئادەم ئۇنىڭ دوستى — زىمىن ئىسىملىك ئورۇق، ۋىجىك ئادەم بولۇپ قالىدۇ. بۇتىيانىڭ سۆزلىگەن يېڭىلىقلىرىنى ئالدىنقى كۈنلا مۇشۇ زىمىن كۆپچىلىككە دەپ بەرگەن، بۇتىيامۇ شۇ چاغدا ئاڭلىغان بولسىمۇ، ئىككىنچى كۈنى بۇتىيا بۇ گەپنى ئۆزىنىڭ گېپى قىلىپ سۆزلەۋېرىدۇ. زىمىن بۇتىيانىڭ مەجنۇنتالدەك شاخ ـ شۇمبىسى جىق سۆزلىرى ئىچىدىن ئۆزىگە زۆرۈر بولغان يېڭىلىقلارنى ئاڭلاپ قالىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇمۇ بۇتىيانىڭ گەپلىرىنىڭ شېخىنى يىرمايدۇ.

مانا، بۇتىيانىڭ موتوسىكلىتىنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى، توختىدى. ئۇنىڭ گەۋدىسى چايخانا ئىشىكى ئالدىدا پەيدا بولدى: تىزىغا كېلىدىغان سارغۇچ كۆڭلىكى سۇغا چىلىغاندەك ھۆل، تىزىغىچە تۇرۇكلۇك پۇچقاقلىرىدىن چىقىپ تۇرغان بۇقىنىنىڭ ئالدى پۇتىدەك توم، مەزمۇت پاچاقلىرى توپا ـ تەردىن خۇددى چالا ئۇتلەنگەندەك بولۇپ قالغان، ئوچۇق مەيدىسىدىكى قويۇق يۇڭ تۆت چاسا يۇزىدىكى ساقال ـ بۇرۇتىدەك بۇرغاي، قىيغاچ كۆزلىرى ئۇستىدىكى چوتكىدەك قاشلىرىنىڭ مىدىرلىشى ئۇنىڭ يوغان گەۋدىسىدە بىر خۇشاللىقنىڭ بۇرگىدەك سەكرەپ يۇرگەنلىكىدىن بېشارەت. ئۇ سالامىمۇ قىلماي ھىجايدى:

— ۋايجان، نېمانچە دىمىق، موتوسىكلىتمۇ جۇۋازغا قاتقاندەك تەرلەپ كەتتى!

چايخورلار كۈلۈشتى.

— بەللى بۇتياخان، سىلى ماڭغىلى تۇرسىلا يولمۇ تەرلەپ كېتىدۇيا!

— هى - هى، مېنى كۆرۈپ سەنمۇ تەرلەپسەن ئاينا!

— بەك خۇشقۇ ئۆزلىرى؟

— تۈنۈگۈن ئون ئالتىنچى يېزىنىڭ بازىرىدا قوي كاساتلاشتى. مانا ئەمسە دەپ بار پۇلۇمغا سېتىلماي قالغان قوينىڭ ھەممىسىنى سېتىۋالدىم. بۈگۈن ئەتىگەندە ئالتىسىنى سۇ قىلدىم. ئون قوينىڭ پۇلى بىلەن دىرى تىرىلگۈدەك. يەتتە قوي بىكارغا قالدى ها - ها - ها...

چايخورلار بىر - بىرىگە قاراشتى.

بۇتياخان ئەمدى خوتەندىن بەش يۈز كويغا سېتىۋېلىپ ئەكەلگەن ئالا ئىتىنىڭ تۈنۈگۈن ياقۇپ قاسساپنىڭ سېرىق ئىتىنى قانداق تالىغانلىقىنى دوراشقا باشلىدى. ئۇ پۈتۈن مېھرىنى ئۆز ئىتىغا بېغىشلىغانلىقى ئۈچۈن ئۇ چايخانا سۇپىسىدا تۆت پۈتلۈق بولۇۋېلىپ قوللىرىنى، ئېغىزىنى خۇددى غالجىرلاشقان ئىتتەك ھەرىكەتلەندۈرۈپ سۆزلىگىلى تۇرۇۋىدى، چايخورلار ئۈچەيلىرى ئۈزۈلگۈدەك كۈلۈشتى.

— بىر پىيالە خام قايماق، ئىككى تۇخۇم بىلەن بىر چىنە قايماقلىق چاي قىلىپ بەرگىنە! — دېدى ئۇ ئاخىر ھېرىپ - تەرلەپ خۇددى ساپاندىن بوشىغان ئۈيدەك پۇشۇلداپ، — تېز بول، بۈگۈن قىلىدىغان ئىش كۆپ.

— يىراققا ماڭامىلا بۇتياخان؟ — زىمىن ئىسىملىك ۋىجىك، قىزىل ساقال، مۇلايىم ئادەم ئۇنىڭغا قارىدى.

— بۈگۈن سېرىق بۇيىغا بارىمەن، — دېدى بۇتيا خۇددى سولاقسىز قالغان بۇقىدەك ھۆركىرەپ، — باراملا؟ بارسىلا موتورۇمنىڭ كەينى بوش.

— سودىلىقىم بارتى پىشكى.

— كىتابمۇ؟ — دېدى بۇتىياخان دەرھاللا، — بۇيا قىزىيدۇ، ئۇ چېتى خوتەن، بۇ چېتى قەشقەر، ئاتۇش، ئاقسۇ ھەممە يەرنىڭ ئوقەتچىلىرى كېلىشىدۇ. ھەممە ئوقەتچى كەلگەندىكىن، ھەرقانداق مالمۇ كېلىدۇ. سىلى ھەرقاچان كىتاب بۇيرۇيلا، بولىدۇ، يېڭى كىتابلار بولسا ئېلىۋېرەمدىمەن؟ ئىككى يۈز كوينىڭ كېلىشىگە دەملا؟ بەلەن گەپ. لېكىنزە زىمىنباي، يېڭى كىتابلار ھۆكۈمەت دۇكىنىغا چىقماي تۇرۇپلا كىتابپۇرۇشلارنىڭ قولىغا ئۆتۈپ كېتىدىكەن. ئۆتكەندە سىلىگە ئون كويدىن ئەكىلىپ بەرگەن ھېلىقى رومانلار ھازىر ئون بەش كويغا چىقىپتۇ، جۇمۇسىلا، شۇغىنىسى كىتابپۇرۇشلار ئىسچوت بەرمەيدىكەن. بوپتۇ، سىلى ئۇچۇن بىزە زىيان تارتسامۇ مەيلى، سىلىمۇ كىتابخانا ئېچىپ پۇل تاپىمىدىلا، زىيان تارتىلا، يا بولمىسا بېلەت ساتسىلا بولارمىكىن؟ كىتابلىرىنى بىكارغا ئوقۇيدىكەن، ئۇنى ئاز دەپ يىرتىدىكەن، ئوغرىلايدىكەن. لېكىنزە، زىمىنباي «سوپەك» ① بىلەن تاپقان پايدىلىرىنى ئاشۇ كىتابخانىلىرى يەپ كەتتى جۇمۇ؟ سىلىگە زىيان بولۇپ كېتىۋاتىدۇ.

— زىمىنبايغا زىيان بولغىنى بىلەن ياشلارغا پايدا. بىزنىڭ بالا ھازىر يامان يولدىن ياندى. زىمىباينىڭ كىتابخانىسىدىن چىقمايدۇ، ھەدېسىلا ئانىسىنى تىللايتتى. مانا ھازىر تىلىمۇ يۇمشاپ ئاۋازىمۇ سىلىقلىشىپ قالدى.

— سەن خوتەك، — دېدى بۇتىيا سۆزلىگۇچىگە قولىنى شىلتىپ، قوۋزىغا تولدۇرۇۋالغان قايماق ئارىلاش ناننى تەستە چايناپ سۆزلىدى، — تەييارغا ھەييار - دە. ئەكە ئەللىك كوي، بالاڭغا كىتاب ئەكىلىپ بېرىمەن. بولمىسا زىمىنبايغا پۇل تۆلە!

— زىمىنكام پۇل دېسە بېرىمىز، — دېدى بايىقى ئادەم

---

① سوپەك — قول تىراكتورى.

كۈلۈپ، ئۇ دىمىق ئۆيدىمۇ تەلپەك بىلەن ئولتۇرغاچقا، پوكاندەك قىزارغان. ئىنچىكە، كىچىك بۇرنىدىن تەپچىپ چۈشكەن تەر ئىنچىكە بۇرۇتىنىڭ ئۈچىدا پىلدىرلايتتى، — لېكىنزە بۇتىيا ئاكا، سەن پۇل، پۇللا دەيدىكەنسەن، مەسچىتكە يۈز كېسەك ئېلىپ بېرەيمۇ دېمەيسەن.

— ماۋۇ خوتەكنىڭ گېپىنى، ۋاي خوتەك، سەن قانچىلىك نېمىدىڭ، خوتۇنۇڭ خەقنىڭ ئۆيىدە ئوسما قويىدۇ. ھەر ھېيتتا مېنىڭ جايىنامىزىمدا ناماز ئوقۇيسەن، بازارغا بارساڭ ۋەجىڭنى مېنىڭ ھارۋامغا سېلىۋالىسەن، مېنىڭ كۆلۈمدىن سۇ توشۇپ لاي چىلاپ كېسەك قۇيدۇڭ، پۇل تۆلىدىڭمۇ خوتەك؟ نوپۇسۇڭنى ماڭا ئۆتكۈزمىگىنىڭ قالدى شۇ. يوغان گېپىنى تېخى بۇنىڭ، مە، ماۋۇ يېرىم نانىنى يە خوتەك، قاچانغىچە زاغرا كۆشەيتتىكىن!؟

بۇتىيا ئۇنىڭغا يېرىم نانىنى تاشلىدى. ساقىلىغا چاپلاشقان قايماق، نان ئۇۋاقلىرىنى يوغان قوللىرىغا يېپىشتۇرۇپ يۈزىنى سىپىدى، ئاندىن كېيىن قوللىرىنى پاكىز يالىۋەتتى ـ دە، زىمىنبايغا قاراپ بىر كېكىرىۋەتتى.

— كىتابلارنىڭ ئىسمىنى يازدىلىما؟ — دېدى ئۇ ئۇزۇن تىزىملىك يېزىلغان قەغەزگە قىيغاچ كۆزلىرى بىلەن سىنچىلاپ قاراپ، — ماۋۇ نېمە بۇ، «قۇتادغۇبىلىك»... نېمە دېگىنى بۇ؟

— كىتاب، — دېدى زىمىنباي كۈلۈپ، — ئەللىك ـ ئاتمىش كوي، مەيلى يۈز كوي بولسىمۇ ئالسىلا !

— بەللى، بىر ئېشەكنىڭ پۇلى ئىكەن بۇ، — دېدى بۇتىيا قەغەزنى كىر كۆڭلىكىنىڭ يانچۇقىغا سېلىپ، — ئەمىسە ئىسچوت سورىمىسىلا زىمىنباي، ماقۇل ئەمىسە، سودىلىقلىرىنى ئالغاچ كېلەي، ئۇنتۇپ قالمىسام ئالىمەن. مەن بۈگۈن سېرىق بۇيا بازىرىغا كىرگەن مادا ئېشەكنىڭ ھەممىسىنى ئالىمەن، بىر خەنزۇ بىلەن سۆزلىشىپ قويدۇم، سۇۋارىسىغا سەككىز يۈز كويدىن ئالىدىغان بولدى. مەن ئۈچ يۈز كويدىن بەش يۈز كويغىچە باھادا ئالالايمەن. لېكىنزە جاپاسى جىق. دەريادىن

ئۆتكۈزگۈچە ئىشەكلەرگە مىڭ پەشۋا ئاتىدىغان گەپ. مەندىن باشقا كىم ئىشەك بىلەن مۇشتلىشالايدۇ؟ جاھىللىرىنى باغلاپ سۇدىن كۆتۈرۈپ ئۆتكۈزىمەن. يامانلىرىنى مۇشت بىلەن ئۇرۇپ تۇمشۇقلىرىنى قانىتىپ ياۋاشلىتىدىغان گەپ. ھەي، پۇل تاپماقنىڭ تەسلىكى.

— ئاسان پۇل تاپىدىغان ئىش قىلسىلا بولمامدۇ؟ — دېدى يەنە بىر بومبا ساقاللىق دېھقان ئاشقان بۇردا ناننى يېشىل تاۋار بەلبېغىغا تۈگۈۋېتىپ، — ناھىيەدە ئوغلاق بولارمىش، بىرىنچى بولغان ئادەمگە بەش يۈز يۈەن نەق پۇل بېرەرمىش.

— راستىما؟ — بۇتيانىڭ كىچىك كۆزلىرى پىلدىرلاپ ياپىلاق بۇرنىنىڭ تۆشۈكلىرى كېرىلدى، — قاچان بولغۇدەك؟

— ئون ئىككىنچى چېسلا.

— بۈگۈن چېسلاغا قانچە؟ كۈنگە نېمە زىمىنباي؟

— چېسلاغا سەككىز، يەكشەنبە، — دېدى زىمىنباي كۈلۈپ، — ئۆزلىرىنى سىناپ باقامىلا بۇتياۋاي؟

— سىناپ باقمايچۇ؟ — دېدى بۇتيا ئورنىدىن تۇرۇپ، — ئالىقاندىكى پۇل بۇ دېسىلە. پايدا نەدە، بۇتيا شۇ يەردە.

— زىمىنباي، بۈگۈن سىلىدىن يېڭىلىق ئاڭلاشقا ۋاقىت چىقمايدىغان بولدى. كۆرۈشكۈچە سالامەت بولايلى.

— ئىگىسىگە ئامانەت بۇتيابەگ!

چايخورلار بۇتيانىڭ كەينىدىن دۇئا قىلىشتى. موتوسىكلىت بۇتيانىڭ ئاۋازىدەك قوپال ۋارقىرىدى - دە، يىراقلاپ كەتتى.

— ئەمدى قۇلاق تىنچىدى، — دېدى بىر مۆتىۋەر ساقىلىنى سىيپاپ، — قېنى زىمىنباي، گېزىت يېڭىلىقلىرى، كىتابلاردىن ئوقۇغانلىرىنى سۆزلەپ بەرسىلە.

— يېقىندا قولۇمغا بىر كىتاب چۈشۈپ قالدى، — دېدى زىمىنباي يېقىملىق ئاۋاز بىلەن، — بىرلا قولۇمغا ئالدىم - دە، ئوقۇپ تۈگىتىپ بىراقلا توختاپتىمەن، لېكىنزە ئاجايىپ كىتاب ئىكەن.

زىمىنباي كىتابقا يېزىلغان ئىشلارنى خۇددى بۇتىيا ئىت تالىشىشنى ئەينەن دورىغاندەك، زوق ـ شوق بىلەن دوراپ سۆزلەشكە باشلىدى. بۇ يەرگە يىراق يەرلەردىن مۇشۇنداق گەپلەرنى ئاڭلاش ئۈچۈن ئەتىگەنلىك چاي ئىچىشكە توپلىنىشقان يېشى ھەر خىل، چىرايلىرى خىلمۇخىل، كىيىنىشلىرى، ئولتۇرۇشلىرىمۇ پەرقلىق بولغان دېھقانلار قىزىقىش ۋە ھەۋەس، زېھنى بىلەن زىمىنباينىڭ ئاغزىغا قاراشقان. تورۇسلىرى قارايغان، دىمىق چايخانا شۇ تاپتا ئۇلار ئۈچۈن ھۇزۇر ـ ھالاۋەتنىڭ بۆشۈكى، زىمىنباينىڭ ئىنچىكە، ساپ ئاۋازى ئۇلار ئۈچۈن يېتىلگەن قارىينىڭ قىرائىتىدەك تەسىرلىك.

چۈنكى بۇ ئۆي، بۇ ئاۋازدا يىغىلىق — دەۋر ئاۋازى، يېڭى دۇنيانىڭ ئۈمىد ـ ئارزۇلىرى بار.

2

بۇتىيا زىمىنباينىڭ ئىككى يۈز يۈەن پۇلىنى ئارقا يانچۇقىدىن ئېلىپ يۈز يۈەننى ئايرىپ كىتابلار تىزىملىكى يېزىلغان قەغەزنىڭ يېنىغا سېلىپ قويدى ـ دە، قالغان يۈز يۈەننى ئۆز پۇللىرىغا قوشتى؛ «يۈز يۈەنلىك كىتاب ئالساممۇ ئۇ مەندىن مىڭ رازى بولىدۇ، ھەر قېتىم سودا بۇيرۇغاندا شۇنچىلىك پايدا ئالسام، زىمىنىنىڭ تاپقان پۇلىنىڭ يېرىمى مېنىڭ!» دېدى ئۇ موتوسىكلىتىنى بىر چوڭ قورۇ ئالدىدا توختىتىپ:

— نۇرەكۋاي! — دەپ ۋارقىرىدى خۇددى ھاڭگا ھاڭرىغاندەك يۇقىرى ئاۋازدا. دەرۋازىدىن شاپاق دوپپا، ئاق يەكتەك كىيگەن، مەيدىسى ئوچۇق، ئاق سېرىق پوقاق ئادەم ئالدىراپ چىقتى:

— ئۆيگە كىرەيلى بۇتىياۋاي!

— خوشە، ئىتىڭ بارمۇ؟
— ئوغلاق بولامدىكەن، بەيگىمۇ؟
— ئىيتە نۇرەك، ئىتىڭنىڭ بىر كۆڭلۈكىگە قانچە ئالىسەن؟
— بەيگە بولسا يۈز، ئوغلاق بولسا، بىر يۈز ئەللىكنى بېرەرسەن؟
— نېمە؟ — بۇتىيانىڭ قىيغاچ كۆزلىرى پىرقىرىدى، — ئوغلاق چاپىمەن، بىر كۆڭلۈكى ئەللىك كوي. ئېگەر - توقۇمى بىلەن بۇگۈن كەچكىچە ئۆيگە ئاپىرىپ قوي، بولمىسا رەنجىشىپ قالىمىز - ھە!
بۇتىيا «گەپ تۈگىدى» دېگەندەك قىلىپ موتوسىكلىتنى ئوت ئالدۇردى. نۇرەكنىڭ ئىغىزى كاماردەك ئوچۇق پېتى تۇرۇپلا قالدى. ئۇ بۇتىيانىڭ دېگىنىنى قىلماسلىققا ئىلاجىسىز - دە!
بۇتىيا غىڭشىپ ناخشا ئېيتىپ، ئەتراپتىكى ئېتىزلار، باغلارغا كۆز يۈگۈرتۈپ كېتىپ بارىدۇ. ئۇ شۇ تاپتا ئۆزىنى تەڭدىشى يوق دانا، كۆچلۈك، ھۆكۈمران ھېسابلىماقتا. ھازىر ئۇنىڭغا ھە دېسىلا جەرىمانە قويىدىغان سېكرېتارمۇ ياۋاشلىغان، پات - پاتلا بۇتىيانىڭ «ئىپادىسى»نى ئىگىلەشكە كېلىدىغان يېزا ساقچىسىمۇ كەلمەيدىغان بولدى، ئەمدى بۇتىيانىڭ ئەقلىنى، قارا كۆچىنى راسا ئىشقا سالىدىغان ۋاقتى كەلدى. ئەقلىدە، قارا كۆچتە ھەممىدىن ئۈستۈن تۇرىدىغان بۇتىيادەك ئادەم ھەرقانداق قاراملىقتىن ئۆزىنى تارتمايدۇ - دە، بىرلا شەرت شۇ: پۇل تاپسىلا بولدى. پۇللا ئۇنىدىكەن، بۇتىيا ھەرقانداق ئىشنى قىلىشقا تەييار. بۇ ئىش چوڭ - كىچىك، ئوڭاي - تەس بولسىمۇ مەيلى، بۇتىيانىڭ قىلىشقا كۆزى يەتسىلا ئۇ ئىشتىن باش تارتمايدۇ. مانا شۇنىڭ ئۈچۈن بۇتىيا داڭلىق نامى ھەممە يەرگە مەلۇم ئادەمغۇ!
يالغان بولسا، خەلق ئېغىزىدىكى ھېكايىلەرگە قۇلاق سېلىڭ:

... بۈتىيا بىر كۈنى راسا مەست بولۇۋېلىپ ئىت تالاشتۇرۇۋاتقانلارنىڭ يېنىغا كەپتۇ ـ دە، تۆت پۇتلۇق بولۇۋېلىپ يېڭىپ چىققان قارا ئىتقا قاراپ بىردە هاۋشىپ، بىردە خىرقىراپ خىرىس قىلغىلى تۇرۇپتۇ، كۆپچىلىك قىزىقچىلىق قىلىپ، ماختىنىۋاتقان ئىت ئىگىسىنى دەيدەيگە ساپتۇ:

— بۈتىيا جەزمەن بەش يۈز كويدىن دو قويۇپ ئىتىڭ بىلەن تالىشىدۇ!

— تالىشىمەن! — دەپتۇ بۈتىيا ئىتقا ئېتىلىپ.

— پۇلۇڭنى چىقار! — دەپتۇ ئىت ئىگىسى. بۈتىيا يېنىنى كولاپتۇ. قىزىقچىلار بىردەمدىلا يىغىش قىلىپ بەش يۈز كوينى غەملەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بۈتىيا ئىتقا ئېتىلىپتۇ. ئىت بۈتىيا بىلەن ئۆرەدىشىپتۇ. بۈتىيا قارا ئىتنىڭ ئىككى قۇلىقىنى تۇتۇۋېلىپ ئۆزىنى زادىلا چىشلەتمەپتۇ. ئىت بىلەن ئۆرەدىشىپ ـ چىرماقلىشىپ ئاخىر بۈتىيا قارا ئىتنى بېسىۋاپتۇ ـ دە، ئېغىر گەۋدىسى بىلەن ئىتنىڭ قورسىقىغا ئولتۇرۇۋېلىپ، ئىتنىڭ بېشىنى يەرگە ئۇرۇۋېتىپتۇ، ئاخىر ئىت هوشسىزلىنىپتۇ. بۈتىيا بىر ئىشتان زىيان تارتقىنى بىلەن بەش يۈز كوي ئۇتۇۋاپتۇ.

— كىم مۇشۇ شوخا تىكەن ئۇستىدە يالىڭاچ ئېغىناپ ئۇ باشقا چىقالىسا يۈز كوي دەپتۇ، — بىر بەگنىڭ ئىككى يۈز مىيتىر ئۇزۇنلۇقتىكى يەرنى كۆرسىتىپ. بۈتىيا دەرھال كىيىمىنى ساپتۇ ۋە گەپمۇ قىلماي ئېغىناپتۇ. بەدەنلىرى سوقۇشقاق خورازنىڭ تاجىدەك قان تەپچىرەپ تۇرغان هالدا ئورنىدىن تۇرۇپ بەگنىڭ ئالدىغا كەپتۇ ۋە يۈز كوينى ئۇنىڭ قولىدىن يۇلۇۋاپتۇ.

بۇنداق مىساللار خېلى كۆپ. بۈتىيا بۇ «نوچىلىق»لىرى بەدىلىگە نام چىقىرىپلا قالماي پۇلمۇ تاپتى. «بىر كۈن ئۆلۈم بىلەن تىركىشىپ، بىر ئاي بىكار يۈرسەم بۇنىڭ نېمىسى

زىيان؟» دەيدۇ ئۇ زىمىنبايدەك نەسىھەتچىلىرىگە مەغرۇر غادىيىپ.

ئەتىسى بۇتىياۋاي چايخانىغا موتوسىكلىت بىلەن ئەمەس، ئات بىلەن كەلدى.

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم تىڭشامەت بۇرادەرلەر! — دېدى ئۇ تونۇگۇن قىزىلىبۇيا بازىرىدىن ئۈگىنىۋالغان سۆزىنى ئىشلىتىپ، — سالامەت قوپۇشتىلىمۇ؟

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم ئامەتلىك بېگىم! — دېيىشتى كۆپچىلىك، — سودا - سېتىق بەلەنمۇ؟

— قۇرۇسۇن! — دېدى بۇتىيا تامغا يۆلىنىپ باداشقان قۇرۇپ ئولتۇرۇۋېلىپ، — ئېشەك دېگەن تېخىمۇ هارام بولۇپ كەتسۇن، بىر پۇڭلۇق پايدا يوق. هېلىقى خەنزۇمۇ يېنىۋاپتۇ. ئېشەك بازىرىغا مادا دېگەن توشۇپ كېتىپتۇ. يائاللا، بۇ خەقنىڭ قولىقى ئېشەكنىڭ قولىقىدىنمۇ ئۇزۇن جۇما. ئېشەك ئالىدىغانلار شىڭشىڭشىياغا كەلمەي تۇرۇپ، بىزنىڭ سودىگەرلەر ماللىرىنى تەييارلاپ بولۇشىدىكەن!

— پايدا ئالالماپلا - دە، ئاپلا، يامان بوپتۇ.

— نېمىشقا ئالالمايدىكەنمەن؟ — دېدى بۇتىيا ئىچ ئاغرىتقۇچىغا قىيغاچ كۆزلىرىنى پىرقىرىتىپ قاراپ قويۇپ، — ئېشەكتىن پايدا ئالالمىغان بىلەن تاۋۇكادىن ئالدىم.

— نېمە دېدىلە؟ — دېدى زىمىنباي خۇددى چايان چاققاندەك چىرايىنى پۈرۈشتۈرۈپ، — بۇ، بۇ...

— بۇ، بۇنى ئازراق دېسىلە زىمىنباي، — دېدى بۇتىيا كۈلۈپ.

— سەت گەپ بولسىمۇ دەپ بېرەي، توۋا، سىلىگە كىتاب ئالىمەن دەپ كىتابپۇرۇشنىڭ ئالدىدا شۇنداق زوڭ ئولتۇرۇۋىدىم، خۇددى خادانى يەر تىلغاندەك، «تات - تات - تات» قىلىپ بىرنەچچىسى چىقىپ كېتىپتۇ. بىر كەمدە قارىسام، بىر ئاداش مۇرەمگە ئۇرىدۇ.

— نېمە دەيسەن ئاداش، گەپ بارما؟ دېسەم، — نوچى ئوخشىمامسەن؟ — دەيدۇ تېخى.

— ھە، نوچى بولسام قانداق قىلماقچىدىڭ؟ دېسەم، — يۈز كويدىن ئوسۇرۇشامسەن؟ — دېمەمدا ئوغرى. «ئەستەغپۇرۇللا» دەيمەن. زىمىنباي بىر قېتىم ھېيت ئوغرى بىلەن ئەللىك كويدىن كېكىرىشىۋاتقانىنىڭ ئۈستىگە كېلىپ تەنقىد قىللا ئەمەسما، شۇ تەنقىدلىرى قۇلىقىمدا تۇرۇپ قاپتىكەن، ھېلىقى ئوغرىغا «ياق» دەپ ساپتىمەن، قارىسام، ئۇ ئوغرى قاقاقلاپ كۈلۈپ يۈرىدۇ. جۇدۇنۇم تۇتتى - دە، مالڭ جوغۇ ئەۋەدە تۇرۇپ تۇر دەپ ئوغرىنى كەتكۈزۈۋەتتىم. خام لەڭمەندىن ئىككى تەخسە، ئۆرۈكتىن ئەللىكنى يەۋېتىپ ئىگەكىم ھېلىقى ئوغرى بىلەن تازا زوڭ ئولتۇرۇپتىم.

— بولدى بۇتياۋاي، — دېدى زىمىن تەرىنى تۇرۇپ، — باشقا گەپ قىلىسلا.

— ئۇتتىلىما؟ — دېدى «خوتەك» ناننى قۇرۇق يەۋېتىپ قىزىقىپ.

— ئۇتامدىغان، — دېدى بۇتيا ئەتراپىقا مەغرۇر قاراپ قويۇپ، — ھېلىقى ئوغرى يەتمىشنى كەلتۈرۈۋىدى، پېقىر مانا ئەمىسە دەپ توقساننى...

— ئەمدى بولار بۇتياۋاي، — دېدى مويسىپىت ئادەم تەتۈر قاراپ، — غىزا ۋاقتىدا بىئەدەپ گەپ قىلىش گۇناھ بولىدۇ بۇتياۋاي.

— شۇنداقما؟ — دېدى بۇتيا تەنە بىلەن موللا چىراي مويسىپىتقا ئالىيىپ قويۇپ، — ئاشۇ يۈز كوينى نەزىرگە خەجلەپ ئالدىلىرىغا پوشكال قويسامچۇ؟

— ئازار بەرمىسىلە بۇتياۋاي، — دېدى بايىقى مويسىپىت يىغلامسىراپ، — ناشتىدا ياخشى گەپ، مۇھەببەت ئىزدەپ بۇ چايخانىغا كېلىمىز غوجام، ئازار بەرمىسىلە.

— ماقۇل ئاتا، ماقۇل! — بۇتياۋاي قوغۇنلۇقتا قاغا

قورۇغاندەك ۋارقىرىدى، — زىمىنباي، ئوغلاقتا ئىككى كۈن قالدىمۇ؟ ئات تاۋلاشنى سىلى ئوبدان بىلىدىلا. نۆرەكۋاينىڭ ئېتىنى ئەللىك كويغا بىر كۈن مىنىشكە ئالدىم. ئاتنى تاۋلاپ بەرسىلە؟

— بولىدۇ بۇتياۋاي، مانا بۇ سەنئەت. ئوغلاق تارتىشتا بىرىنچى بولسىلا سىلىگىمۇ، بىزگىمۇ پايدا. ناھىيەدىن تاللانسا ۋىلايەت، ئاپتونوم رايون بويىچە مۇسابىقىگە قاتنىشىدىلا، پۈتۈن ناھىيەمىزنىڭ شان - شەرىپى ئۈچۈن بەلەن ئىش قىلىغان بولىلا. ناملىرى تېخىمۇ چىقىدۇ.

— مۇنداق دېسىلە، بەلەن، بەلەن! — دېدى بۇتيا بۇقا بويىنىدەك توم بويىنىدىكى تەرىنى كىر لۆڭگىسى بىلەن سۈرتۈپ، — زىمىنباي، ئەمما لېكىن سىلىنىڭمۇ ناملىرى چىقىپ بوپتۇ. ھەممىلا كىتابپۇرۇش سىلىنى تونۇيدىكەن. مانتىپەزنىڭ دۇكىنىدا ئىككى ئەپەندى سىلىنىڭ گەپلىرىنى ھەدەپ قىلىغىلى تۇرۇپتۇ. بىر يازغۇچى دەمدۇ، مۇخبىر دەمدۇ، سىلىنىڭ كىتابخانىلىرىنى، سىلىنىڭ ھېلىقى تېخنىكا ئۆگىنىدىغان مەكتەپلىرىنى ماختاپ ماقالە يازغان چېغى، سىلىنى بەلەن ماختىدى جۇمۇسىلا، ئاخىر چىدىماي ئۇلارنىڭ گېپىنى تارتىۋالدىم جۇما، «زىمىن دېگەن مېنىڭ دوستۇم، ئۇنىڭ سەيگۈيەنى① مەن. ئۇنىڭ ھەممە كىتابلىرىنى، دۇتار، تەمبۇر، راۋابلىرىنى مەن ئېلىپ بەرگەن. مۇنۇ كىتابلارنى مانا بۇگۈن ئالدىم، زىمىن بىلەن خوتۇنى ئونىنچى سىنىپنى تۈگەتكەن دېھقان بولغىنى بىلەن، بىر دۆلەتكە زۇڭلى قىلىپ قويسا تەمتىرىمەيدۇ. ھەرقايسىلىرى ئەپەندى بولۇشقانلىرى بىلەن تېخى زىمىنبايدىن جىق دەرس ئېلىشىدىلا» دېدىم جۇمۇسىلا. لەۋەن بالا ئىكەن، يېگەن مانتامنىڭ پۇلىنى تۆلەپ ئىككى چىنە پىۋا قۇيۇپ بەردى دېسىلە. مەدەنىيەتلىك دېھقان،

---

① سەيگۈيەن — مال سېتىۋالغۇچى.

سەكسىنىنچى يىللارنىڭ ئەمگەكچىسى دەپ مېنىمۇ ھەدەپ ماختاپ يۈرىدۇ تېخى !

كۆپچىلىك ھۇزۇر، زوق بىلەن كۈلۈشتى.

— ھېلىقى مۇسابىقىلەرنى كۆرگەن بولسا مەدەنىي دېھقان دېمەيتتى جۇما؟

— بولدى، ۋاي خوتەك، بىر گەپنى ئاغزىڭغا ئېلىۋالساڭ ھېلىلىدەك كەچ كىرگۈچە شورايدىكەنسەن، يۈرە تالاغا چىقىلى !

بۈتياۋاي خۇددى سا چۈجىنى ئېلىپ ماڭغاندەك «خوتەك» نى تالاغا ئېلىپ ماڭدى.

چايخورلار قىزىقچىلىق كۆرگىلى تالاغا چىقىشتى. چايخانىنىڭ ئۇدۇلىدىكى كونا خامان ئورنىدا بۈتيا ئات ئوينىتىپ بايىقى «خوتەك»نى بىر قولى بىلەن يەردىن يۇلۇۋېلىپ بېشىدىن ئېگىز كۆتۈرۈپ ئاتنى بولۇشىغا چاپتۇرۇپ دۆۋىلەكلىك پاخالنىڭ ئۈستىگە ئاتماقتا. «خوتەك» ئۈستىبېشى پاخالغا مىلىنىپ يەرگە چۈشسىلا، بۈتيا يەنە ئۇنى بېلىدىن تۇتۇپ يەردىن يۇلۇۋېلىپ ئېلىپ قىينىماقتا ئىدى.

— بۇ قاملاشمىغان مەشىق ! — دېدى زىمىنباي ئاچچىقى بىلەن ۋارقىراپ، — بۈتياۋاي، لازىم بولسا مەن سىلىگە بىر ئۆچكە سويۇپ بېرەي، شۇنى مەشىق قىلسىلا.

— قويۇپ بەرسىلە، مۇنۇ «خوتەك» تولا چىشىمغا تېگىمدىغان بولۇپ قالدى !

— مەيلى ! — دەپ چىرقىرىدى ئەسەبىيلەشكەن «خوتەك»، — قويۇپ بېرىڭلار، يولۋاستىن قورقمايدىغان «خوتەك» مەن !

— بىچارە ! — دېدى مويسىپىت ياقىسىنى تۇتۇپ، — توۋا، تاپقان قىلىقىنى قاراڭلار بۈتياۋاينىڭ، يىگىرمە يىلدەك سەرگەردان بولۇپ بۇ بىچارە ئەمدى يېزىسىغا كەلگەن تۇرسا، شۇنى بوزەك قىلمىسا نېمە بولاردى.

زىمىنباي خامانغا قاراپ يۈگۈردى.

— بۈتياۋاي، ئۇنىڭ ئورنىغا مېنى ئوغلاق قىلسىلا !

بۇتيا ئېتىنى توختاتتى. پاخال ـ سامانغا مىلەنگەن، كىيىملىرى يىرتىلغان، بۇرنى قانىغان «خوتەك» ئۇنىڭ قولىدىن سىيرىلىپ چۇشتى.

3

كىچىككىنە يېزا ئۇچۇن يېڭىلىق ھەر كۇنى دېگۇدەك تېپىلىپ تۇرىدۇ. مىسالى بىرىنىڭ قويى ئۇچنى قوزىلايدۇ، بىرىنىڭ ئايالى قوشكېزەك تۇغسا، يەنە بىرى ئايالىنى ئۇچ تالاق قىلىپ قويۇپ قايتىدىن نىكاھلىنىشقا پەتىۋا ئىزدەيدۇ، بىرى قول تىراكتورى سېتىۋالسا، يەنە بىرى ماي زاۋۇتى قۇرىدۇ. بىرى مەھەللىنى توك بىلەن تەمىنلەش ئۇچۇن سىم تارتىشقا كىرىشسە، يەنە بىرى يوشۇرۇنچە ئۆسۆمگە قەرز تارقىتىدۇ.

لېكىن، مەيلى قانداق بىر يېڭىلىق بولسىمۇ، ئۇ چايخورلارنىڭ ناشتىلىقى بىلەن بىللە چايخانىغا كېلىدۇ ـ دە، ئۇ يەردە بىردە سەمرىپ، بىردە پەردازلىنىپ، يەنە بىردە بۇزۇلغان سائەتتەك قايتا توغرىلىنىدۇ ـ دە، قايتىدىن كوچىغا، ئۆيلەرگە، خامان ـ ئېتىزلارغا تارقايدۇ. مانا بۇلار يېزا قىزىقچىلىقى.

بۇگۇن ھاۋا تۇتۇق، دالا شاماللىق. چايخانا دىمىق، تورۇسنى بويلاپ كۆكۇچ ئىس لەيلەپ يۇرمەكتە. لېكىن، پەتنۇسلاردا سۇنۇلغان مەززىلىك چەينەكلەر بىلەن، ئوشتىساڭ ھورى چىقىپ تۇرىدىغان مەڭزى قىزارغان نانلارنىڭ پۇرىقى چايخانىغا كۆڭۇللۇك، تەملىك ھاۋا تارقاتقاچقا، چايخورلارنىڭ چىرايلىرى ئىللىق، گەپلىرى سىلىق، سالاملىرى قىزغىن.

— ئەسسالام داستىخىنى كەڭ ئۇلپەتلىرىم!

بۇتياۋاي ئېغىر قەدەم، كۆڭۇلسىز سالام، تۇتۇق چىراي بىلەن كىرىپ كەلدى.

— يۇقىرى ئۆتسىلە بۇتياۋاي، — دېدى مويسىپىت بەلبېغىنىڭ ئۇچى بىلەن يۈزىنى ئېرتىپ مىيىقىدا كۈلۈپ قويۇپ، — بۈگۈن ھاۋا ياخشى ئەمەس.

— نېمىگە خاپىسەن بۇتيا دەيلىغۇ ھەرقاچان، — دېدى بۇتيا، بوۋاينىڭ كۆلكىسىدىكى تەنىنى چۈشىنىپ، — خامىنىمغا ئوت كەتكىنى يوق، يا بولمىسا خوتۇنۇمنىڭ تۇغۇتى تەتۈر كەلگىنى يوق، يۈرتقا نام ـ ئاتاق ئەكىلىمەن دەپ ئوغلاق تارتتىم، قانداق بوپتۇ تەخسىر؟

— ناھايىتى بەلەن، ئۇلۇغ ئىش بۇتياۋاي ! — بوۋاي يەنە كۈلدى.

— بىرىنچى بولالمىدىڭ بۇتيا دەۋاتىلىغۇ دەيمەن؟

— يوقسۇ، بەلەن تارتىپلا غوجام.

— يوقسۇ، تەخسىر سىلىدەك تەقۋادارنىڭ چىشىغا تېگىپ قويماي دەپ ئاتنى تاۋلىغان بىلەن ئۆزۈمنى تاۋلىماپتىمەن.

— بۇ نېمە دېگەنلىرىكىن؟

— ئىچەلمىدىم ـ دە، «گۈچۈك داچۈي» دىن بىر بوتۇلكىنى بوشىتىۋېتىپ ئوغلاقىقا چۈشكەن بولسام بىرىنچى بولاتتىم. شۇنىسى كەم بولۇپ قېلىپ ئۈچىنچى بولۇپ قالدۇق، ئارانلا يۈز كوي مۇكاپات ئالدۇق. ئاتقا تۆلەپتىمەن، قالدى قېتىقىنىڭ بەش پۇلى، خاپا بولماي خۇشال بولسام بولاتتىمۇ ئەمىسە؟

گويا بۇتياۋاينىڭ كەيپى بۇ چايخانىنىڭ ھاۋاسىنى ئۆلچەيدىغان تېرمومېتىردەك، ئۇنىڭ قايىقى تۇرۇلسە پۈتۈن چايخانا سوۋۇيتتى، چايخانىچىمۇ ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ پۈتىنىڭ ئۇچىدا ماڭاتتى. بۇتياۋاي قاقاقلاپ كۈلسىچۇ؟ ئۇ چاغدا ھەممە چىرايلاردا كۈلكە، چايخاندا ھارارەت پەيدا بولۇپ، چايخانىچى ئىككى سۇپا ئارىلىقىدىكى پەگاھتا يورغىلاپ، ساماۋارلارنىڭ ئوتلىرىمۇ چوغلىنىپ كېتەتتى.

بۈگۈن بۇتيانىڭ كەيپى يامان، شۇڭا پاراڭ قىزىمىدى.

بۇتيا ئەتراپقا قارىدى:

— زىمىنباي كۆرۈنمەيدۇيا؟

— خوتەكمۇ ئىككى كۈن بولدى كەلمىدى، — مويسىپىت بۇتياغا قاراپ قويدى، — بۇتياۋاينىڭ چاقچىقى ھار كەلگەن چېغىۋا !...

— شۇ خوتەكنىڭ كاساپىتى، — دېدى بۇتيا قايماقلىق چايغا ناننى ئۇششاق توغراپ سېلىۋېتىپ، — شۇ كۈنى خوتەك ئاتنىڭ تۇمشۇقىغا ئۈچ قېتىم ئۇسۇۋەتكەن، ئات چام ئېلىپ قاپتۇ. ئوغلاقتىن ئۈركۈپ يېقىن كەلگىلى ئۇنىماي ئۈچ قېتىم يەردىن ئوغلاقنى ئېڭىشىپ ئالالمىدىم. شۇڭا، ھېلىقى ئالا ئاتلىق توققۇز قېتىم تاشلىدى. مەن يەتتە قېتىم پەللەككە ئوغلاق تاشلىيالىدىم.

— گەپ ئاتتىكەن !

— «خوتەك» نىڭ كاشىلىسى ئىكەن راست !

— بۇتياۋاي ئىككىنچى بولاتتىمۇ، ئات ئىككىنچى بولغان گەپ !

ئەمدى بۇتيانىڭ چىرايى ئېچىلدى. ئۇ ماختىنىشنى باشلىدى:

— شۇ - دە ! مەن قاچان ئىككىنچى بولغان؟ ئارغامچا تارتىشتا بىزنىڭ يېزا كىمنىڭ كۈچى بىلەن بىرىنچى بولدى؟ ھاشاردا كۈنىگە ئەللىك كۇب توپا قازغان كىم؟ باشقىنى قويايلى، تومۇزدا پاقلان گۆشى يېيىشتە كىم مېنى يېڭەلىدى؟ ئون كىلو پاقلان گۆشىنى سۇدا ياتماي سىڭدۇرگەنمۇ، ئوتتۇز بوتۇلكا پىۋىنى بىر ئولتۇرۇشتا ئىچىۋېتىپ ئەللىك كوي ئۇتۇۋالغانمۇ، زوڭزىيىپ ئولتۇرۇۋېلىپ ئون قوغۇننى يەپ بولغانمۇ مەن بۇتيا. تېخى يەنە يىگىرمە يىل بىرىنچىلىكنى بەرمەيمەن. بەسلىشىدىغانلا ئىش بولسا، پۇل تىكىدىغانلا ئادەم بولسا، قىلالمىغان ئىشلارغىمۇ ياق دېمەيمەن. بىر كۈنى دەرياغا راسا لىغىلدىشىپ كەلكۈن كەلدى. قارىساڭ بېشىڭ ئايلىنىدۇ،

بىر ئوغرى قوپۇپ، كىم مۇشۇ دەريادىن ئۈزۈپ ئۆتەلىسە، مۇشۇ ھاڭگامنى بېرىمەن دېمەمدا، ئويلانمايلا كىيىم سالدىم. ئىگەكىم ئېشەككە ئوخشاش، سۇنى كۆرسەم تېنىم جۇغۇلدايتتى، ھاڭگىنى بېرىمەن دېۋىدى، ھەممىنى ئۇنتۇپتىمەن، سالاچىلار پەلەن ـ شەلەن دېگۈچە سۇغا سەكرىدىم. چۆكىمەن سەكرەيمەن، يەنە چۆكىمەن، يەنە سەكرەيمەن، بىركەمدە ھالىمدىن كەتتىم، ئىگەكىم مىڭنى سەكرىگەندىمەن، ئەمدى ئۆلدۈم دەپ يەرنى دەسسىسەم دەريا سۈيى كىندىككە كېلىدىغان يەردە تۇرىمەن. تۆت تاقلاپ ئۇ قاتقا ئۆتتۈم. كېمە بىلەن بۇ قاتقا ئۆتۈپ، ھاڭگىنىڭ چۇلۋۇرىنى تۇتتۇم. «سەن بۇتيا ئۈزمەستىن سەكرەپ ئۆتتۈڭ» دېمەمدا ھېلىقى ئوغرى، گەپ قىلماستىن بۇغدىيىكىگە بىرنى تۇرتۇپ ئېشەكنى ئېلىۋالدىم! مانا مۇشۇنداق قىلىپ داڭ چىقارغان مەشھۇر ئادەممەن!

— ئامىتى بار، بۇتياۋاينىڭ ئامىتى بار، — دېدى بىر چايخور.

— مۇشۇنداق قىلىپ بېيىۋاتىدۇ. قارا كۈچىنى پۇل قىلىۋاتىدۇ، — دېدى يەنە بىرى.

چايخانىغا زىمىن كىرىپ كەلدى. ئۇنىڭ قولىدا چاققان ئۇنئالغۇ بار ئىدى. ئۇنئالغۇدىن قالۇن، غېجەك، دولان راۋابى تەڭكەش قىلىنغان مۇزىكا، يېقىملىق ناخشا ئاڭلىناقتا. زىمىننى كۆرۈپ بۇتيا ئورنىدىن تۇردى ۋە چوتكىدەك قاشلىرىنى ئېتىپ، كېلەڭسىز گەۋدىسىنى لىغىرلىتىپ، ئۆكۈزنىڭ پاچىقىدەك قاسماقلاشقان ئاياغلىرىنى يەرگە ئۇرۇپ، يېڭى ئۆگىنىلگەن ئېيىقتەك ئۇسسۇل ئوينىغىلى تۇردى.

— سىلى ئۇسسۇلدا ھېچكىمنى يېڭەلمەيلا! — دېدى زىمىنباي ئۇنىڭغا بېقىپ ئىككى ئايلىنىپ قويۇپ، — ناھىيەدە چېلىش بولىدىكەن، سىلى مانا بۇ مۇسابىقىدە نام چىقىرالايلا.

— بىرىنچى بولغان ئادەمگە نەچچە بېرىدىكەن؟ —

بۈتيانىڭ چوتكا قاشلىرى دىڭگايدى، قىيغاچ كۆزلىرى پىرقىرىدى.

— ئۇقمۇدۇم، ناھىيە بويىچە پالۋان تالالاش بولغاندىكىن ئاز بولمىسا كېرەك.

— ئون تەڭگە بولسىمۇ يۇلغىنىم يۇلغان، — دېدى بۈتيا خۇددى ھازىرلا چېلىشقا چۈشىدىغاندەك ئالدىراپ.

شۇ سائەتتىن باشلاپ بۈتيا باشقا ھەممە ئىشنى يىغىشتۇردى. ئۇ كۆرۈنگەنلا ئادەمنى بېلىدىن تۇتۇپ پىرقىرىتىدىغان، مۇرىسىگە ئېلىۋالىدىغان، يېقىنىراقلارنى پىرقىرىتىپ ئاتىدىغان، كۈچلۈكرەكلىرىنى تەتۈر، ئوڭ چىماق ئۇرۇش، يانپاشقا ئېلىش، قول قايرىش ماھارەتلىرىنى ئىشقا سېلىپ خېلىلا قاتتىق ئاتىدىغان بولۇۋالدى. بەزىلەر خاپا بولسا، بۈتيا ئۇنىڭدىن بەتتەررەك كۆكەپ:

— يېزىمىزنىڭ داڭقىنى چىقىرىش ئۈچۈن بىر يېرىڭ ئاغرىسا نېمە بولاتتى! — دەپ ۋارقىرايتتى تېخى.

بۈتياۋاينىڭ كۈچلۈك قوللىرىدا مەھەللىدە مۇجۇلمىغان ئەركەك قالمىغىلى تۇردى. كىشىلەر ئۇنى كۆرسە قاچىدىغان بولۇۋالدى، بىر كۈنى ھويلىسىدا چېلىشىدىغان ئادەم تېپىلمىغىنى ئۈچۈن ئايالىنىڭ بېلىدىن تۇتۇۋېلىپ پىرقىرىتىشقا باشلىدى. ئايالى خۇددى ئىتنىڭ ئاغزىغا چىشلەنگەن مېكىياندەك ئالەمنى بېشىغا كىيدى. قوشنا - قولۇملار يۈگۈرۈشۈپ كېلىشتى. بۈتياۋاي قاقاقلاپ كۈلۈپ ئايالىنى كىگىز يېيىلغان تونۇرنىڭ بېشىغا ئاتتى - دە:

— مەشىق، بىرىنچىلىك ئۈچۈن! — دېدى.

— كۈچلۈكرەك بىرنى تاپقىن - دە، ھەي، خوتەكنىڭ يوقلۇقى!

«خوتەك» مەھەللىدىمۇ كۆرۈنمەيتتى. ئۇنىڭ ئۇستا چېلىشچى ئىكەنلىكىنى بۈتيا ئاڭلىغان، لېكىن ھېلىقى كۈنى بۈتيا ئۇنى «ئوغلاق» قىلىپ ئوينىغاندا «خوتەك»نىڭ مۇنۇ

ئايالچىلىكمۇ جېنى يوقلۇقىنى كۆردىغۇ. ئۇ بولسا قانداق قىلماقچى، بۇتىيا ئۇستى يالىڭاچ، ئىشتانىنى تىزىدىن يۇقىرى تۈرگەن ھالدا تۆت كوچىغا چىقىپ تۇردى. ئۇنىڭغا ھېچكىم ئۆچىرىمىدى، بىر كەمدە مەھەللىنىڭ دۇمچەك ئىمامى بىر قارا خوتەكنى يېتىلەپ كوچىدا پەيدا بولدى.

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم ئىمامئاخۇنۇم.

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام بۇتىياۋاي.

ئۇلار كۆرۈشتى، كۆرۈشتى - دە، بۇتىياۋاي ئىمامنى يەردىن ئىككى مېتىر ئېگىزلىككە كۆتۈرۈپ ئاچىقىپ خۇددى بوۋاقنى ئويناتقاندەك ئويناتقىلى تۇردى. ئاخۇنۇم قورققىنىدىن ھوشىدىن كېتىشكە تاسلا قالدى. بۇتىيا ئاخۇنۇمنى بېشىدىن ئېگىزدە توختىتىۋېلىپ يۈزىنى يۈزىگە توغرىلىدى - دە:

— ئاخۇنۇم، «خوتەك» نېمىڭىز؟ — دەپ سورىدى.

— ئۇ چېلىشچىمۇ؟

— شۇ... شۇنداق... يېنى يەرگە تەگمىگەن...

— نەدە ئۆگەنگەن؟

— ئاستىن ئا... تۇشتا...

— مېنى باسالامدۇ؟

— بىلمەيمەن بالام...

— راست گەپ قىلسىلا؟

— ئۇ ھازىر ئەللىكتىن ئاشتى... بەلكىم...

بۇتىيا ئاخۇنۇمنى قويۇپ بەردى - دە، ھېلىلا ئېغىناپ قويۇپ يەر پۇراۋاتقان قارا خوتەكنى ئالدى پۇتى بىلەن قورسىقىدىن تۇتۇپ يەردىن يۇلۇۋالدى ۋە ئۇنى پىرقىرىتىپ تۇرۇپ پۈتۈن مەھەللە ئاڭلىغۇدەك قىلىپ ھۆركىرىدى:

— خوتەك !...

ئۇ ئېشەكنى ئۆزىدىن بەش - ئالتە مېتىر يىراق يەرگە ئاتتى - دە، قاياققىدۇر يۈگۈرۈپ كەتتى. ئۇ ئەتىسىدىن باشلاپ چايخانىغا ناشتا قىلغىلى كەلمىدى.

— بۇتياۋاي كەلمەيدىغان بولۇپ قالدىيا؟

— بۇتياۋايمۇ؟ — دېدى زىمىن كۆلۈمسىرەپ، — يېزىمۇيېزا سەييارە چېلىش قىلىپ يۈرگۈدەك. ھازىرغىچە نۇرغۇن پالۋانلار چېلىشىپتۇ، لېكىن ھېچكىم ئۇنىڭ ئەللىك كويىنى ئالالماپتۇ. ناھىيەنى تولۇق ئارىلاپ چىقارمىش، ھەر كۈنى قاۋۇل ياشلارنى ئىككى - ئۈچ كويدىن يالىلىۋېلىپ چېلىش مەشقى قىلىپ يۈرگۈدەك.

— پاھ، بۇتياۋايزە، نام چىقىرىش ئۈچۈن ھەرقانداق ئىشنى قىلىۋېرىدىكەن - دە؟

— سەئىدىنىڭ «گۈلىستان» ناملىق كىتابىدا، — دەپ گەپ باشلىدى زىمىن چاي ئوتلىغاچ، — مۇنداق بىر ھېكايەت يېزىلغانىكەن...

— قېنى، قېنى، كىتاب گېپىنى ئاڭلايلى.

— ھە، شۇنداق بولسۇن !...

لېكىن ئاڭلىغۇچىلار بەكمۇ قىزىقمىدى. سەۋەبى، ئۇلار بۇتيانىڭ ھۆركىرىگەندەك چىقىدىغان قوپال ئاۋازىغا كۆنۈپ قېلىشقان، ئاشۇ ئاۋاز بۇگۈن كەمچىل...

4

— چىقسۇن، مۇڭگۈزى بار، ئىككى بېشى بار پالۋان بولسىمۇ چىقسۇن ! — دەپ ۋارقىرىدى بۇتيا چېلىش مەيدانىنىڭ ئوتتۇرىسىدا يالىڭاچ زوڭزىيىپ ئولتۇرۇۋېلىپ ئىككى قولىنى ھاۋادا پۇلاڭلىتىپ.

كەڭ، قۇملۇق سەينادا دۆرە بولۇپ ئولتۇرۇشقان ئادەملەر ئارىسىدىن ماختاشلارمۇ، زوقلىنىش، ھۇزۇرلىنىشلارمۇ، زاڭلىق - مەسخىرىلىك گەپلەرمۇ كەلمەكتە.

بىرلىرى بىلەن پەخىرلەنگەن، يەنە بىرلىرىگە غەزەپلەنگەن بۇتياۋاي خۇددى پادىدىن ئايرىلىپ قالغان بۇقىدەك ھۆركىرەپ،

ئۆز ھەيۋىسىنى كۆرسىتىش ئۈچۈن تۆت پۇتلۇق بولۇپ ئالىقانلىرى بىلەن توپا تىلغاپ چاڭ چىقىرىپ قويدى ۋە يەنە ۋارقىرىدى:

— تەنتەربىيە①نىڭ پالۋانلىرى نېمىشقا چىقمايدۇ، قېنى ھېلىقى ئۈزۈنتۇرا چىماقچى؟ چاشقان تۆشۈككە كىرىپ كەتتىمۇ يا ھا - ھا - ھا !...

مەيدانغا ياچىۋەكتەك ئاۋاق، ئۈزۈنتۇرا، ئالىۋاش دېھقان چۈشتى، بۇتيا بۇقىدەك ئالايدى، ماي تارتتى - دە، يىلپىزدەك ئېتىلىپ بېرىپ، رەقىبىنىڭ بوينىدىن ۋە پاچىقىدىن ئالدى ۋە ئۇنى مۈكىنى قاتلىغاندەك قاتلاپ قۇملۇق يەرگە دۈگىلەتتى ۋە:

— ئىسمى قويۇلمىغان ئوخشايدۇ، ئاللاھۇ ئەكبەر، ئىسمى ئالا قاغا بولسۇن ! — دەپ ۋارقىرىدى ئۇ. مەيداندا قاتتىق كۈلكە كۆتۈرۈلدى، كۈلكە بېسىلغۇچە بۇتيا قەپەستىن چىقىشقا ھەرىكەت قىلىۋاتقان يىرتقۇچتەك مەيداننى ئايلىنىپ ۋارقىراشقا باشلىدى:

— بارمۇ؟ ئارماندا قالمىغىن ئاغىنە باللا !

پالۋان تاللىغۇچىلار يەنە بىر يېزىنىڭ پالۋىنىنى ئوتتۇرىغا ئاچىقتى. بۇ پالۋان پاكار، كەڭ غوللۇق، پۇت - قوللىرى دىقماق، شاپ بۇرۇت ئادەم ئىدى.

— بەللى، تويمىغانمىدىڭ قاسىمەك ! — دېدى بۇتيا تونۇش پالۋاننى كۈلكە بىلەن قارشى ئېلىپ، — سېنى بۇ قېتىم يار - يار چاقىدەك پىرقىرىتاي، كەلگىن.

— يا... پىر، ھەزرىتى ئەلى ! — دەپ ۋارقىراپ ئۇنىمۇ ھەش - پەش دېگۈچە مۇرىسىگە ئېلىۋالدى بۇتيا. ئۇ رەقىبىنى مۇرىسىگە خۇرجۇندەك سېلىۋېلىپ لوكىلداپ قاتراپ مەيداننى بىر ئايلىنىپ چىقتى - دە، باھالىغۇچىلارنىڭ ئالدىغا ئەكىلىپ راسا بىر پىرقىرىتىپ تىزلىنىپ تۇرۇپ رەقىبى چىققان

---

① تەنتەربىيە كومىتېتىنى دېمەكچى.

تەرەپكە قارىتىپ ئۆزىدىن بەش ـ ئالتە مېتىر نېرىغا كۆچ بىلەن ئاتتى.
مەيداندا چاۋاك، قىيقاس كۆتۈرۈلدى:
— يەتتىنچى ! — دەپ ۋارقىرىدى بۇتىيا بىر سىقىم قۇم بىلەن ئالىقانلىرىنى ئۇۋۇلاۋېتىپ، — يەنە بارمۇ؟
— ھەرقايسى يېزىلار پالۋانلارنى مەيدانغا ئاچىقايلى ! — دەپ ۋارقىرىدى مەيدان باشقۇرغۇچى. لېكىن، ئەمدى ھېچكىم چىقمىدى.
— بارمۇ، يوق؟ ئىختىيارىي چۈشىدىغانلار بولسىمۇ مەيلى !
— مەن بىر سىنىشىپ باقاي ! — مەيدانغا غالىلداپ تىترەپ ۋىجىلداپ، قاتاڭغۇر، بىلەك مۇسكۇللىرى چىققان بىرى چۈشتى.
— خوتەك ! — دەپ ۋارقىرىدى بۇتىيا كۆزىگە ئىلماستىن، — بىر ئۇچۇپ باقاي دەپسەن ـ دە !
ئۇلار بىر ـ ئىككى ئايلىنىشتى. بۇتيا «خوتەك»نى تۇتۇش ئۇچۇن ئۆزىنى ئاتتى، «خوتەك» چاققانلىق بىلەن ئۇنىڭ قولتۇقىدىن چىقىپ كەتتى. بۇتيا «خوتەك !» دەپ ۋارقىراپ كەينىگە بۇرۇلۇشىغا پۇتىغا بىرنەرسە ئۇرۇلدى، بۇتيا مەيداننىڭ سىرتىغا قاراپ دومچىيىپ يۇگۇرۇپ بىر ئادەمنى ئۇسۇپ تۆت پۇتلۇق بولۇپ توختاپ قالدى.
— خوتەك ! — دەپ ھۆركىرىدى ئۇ غەزىپى بىلەن. بۇتيا رەقىبىگە غەزەپ بىلەن تاشلاندى، لېكىن قولىغا ھېچ نەرسە چىقماي يەنە دەلدۈگۈنۈپ ـ مۇدۇرۇپ قۇمغا تايىنىپ توختىدى. ئەمدى ئۇ چالا ئوق تەگكەن شىردەك غالجىرلاشتى. چۈشىنىكسىز بىر نېمىلەرنى دەپ ۋارقىراپ «خوتەك»نى قوغلىدى. قىيقاس ـ چۇقان، چاۋاك، چاڭ ـ توزان كۆتۈرۈلدى. بۇتيا شۇنچىلىك غەزەپ بىلەن قوغلىسىمۇ «خوتەك» تۇتۇق بەرمىدى. بۇتيا ئاغزىنى بۇزۇپ تىللاپ ھالىدىن كەتكۇچە قوغلىدى، نۇرغۇن قېتىم قول سوزدى، بىرنەچچە

قېتىم «خوتەك»نى تۇتۇپمۇۋالدى، لېكىن ئۇ بېلىقتەك «غىرت» قىلىپ قولىدىن چىقىپ كەتتى. بۇتىيا قۇم ـ تەر ئارىلاشمىسى بىلەن خۇددى قاۋان تۇسىگە كىردى. ئۇنىڭ قوللىرى تولا يەر تايىنىپ قالدى، پۇتلىرى كالۋالاشتى. مانا شۇ چاغدىلا «خوتەك»نىڭ بەلبېغى ئۇنىڭ قولىغا كىردى. ئۇ پۈتۈن كۈچى بىلەن بەلباغدىن تارتىۋىدى، بەلباغ بوشلا باغلانغان چېغى، ئۈگدىسىغا ئۈچۈپ چۈشتى. ئۇ ئورنىدىن ئۆمىلەپ قوپۇشىغا، بىرلا بىلەك چاتىرىقىدىن ئۆتكەندەك قىلدى ـ دە، بۇتىيانىڭ پۇتلىرى يەردىن لىككىدە كۆتۈرۈلدى. بۇتىيا ھەش ـ پەش دېگۈچە پۇتلىرىنى پۇلاڭلىتىپ، قوللىرىنى ئارۋاڭ ـ سارۋاڭ قىلىپ «خوتەك»نىڭ ئوڭ مۈرىسىگە قورساقچىلاپ «مىنىپ» «خۇرجۇن»غا ئايلىنىپ قالدى. ئۇنى «خوتەك» شۇنداق پىرقىراتتىكى، كىچىككىدە دادىسى ئەركىلىتىپمۇ ئۇنى بۇنچىلىك پىرقىراتمىغانىدى. ئۇنىڭ بېشى قېيىپ يەرگە قانداق چۈشكىنىنى سەزمىدى.

ئەتىسى ئۇ ئۆيدە ئارانلا مىدىرلىغۇدەك ھالغا كەلدى. شۇنداقتىمۇ بوينىنى قىمىرلىتالمىدى.

— نېمىلەر بولدى زىمىنباي؟ — دوستىغا بىچارىلەرچە پىچىرلىدى ئۇ، — مەن ساقمۇ، ئۆلۈكمۇ؟

— سىلى ساق، يەنە ئىككىنچى بولۇپ قالدىلا؟

— ياق، قوپۇۋالغان بولسام خوتەكنىڭ يۇلۇنىنى ئۈزۈۋېتەتتىم جۇما!

— يائاللا، خۇدا ساقلىسۇن، ھېلىمۇ ياخشى باشلىرى قۇمغا يېرىم مېتىر كىرىپ كەتكىنى ياخشى بوپتىكەن، بولمىسا قاتىل بولۇپ قالاتتىكەنلا بۇتىياۋاي!...

مانا كەچ كۈزمۇ كەلدى. چايخورلار ھەر كۈنى سەھەرلىكى ناشتا قىلىش ئۈچۈن ئارىنى يىراق كۆرمەي يول مېڭىپ چايخانىغا كېلىشىدۇ. ئۇ يەردە ئاجايىپ كۆڭۈل كۆتۈرۈلىدۇ. لېكىن، ھازىر بۇ خۇشۋاخ ئادەملەر ئارىسىدا بۇتىيا بىلەن

«خوتەك» يوق.

— بۇتياۋاي بارمۇ، ئۆلدىمۇ؟ — دەپ قوپال سوئال سورىدى مويسىپىت، — ئەجەب نام چىقىرىشقا ئامراق يېتىم ئىدى، مانا تازا نامى چىقتى.

— بۇتيا هايات، — دېدى مەنىلىك قىلىپ زىمىنباي، — هەم ئۆلدى.

— بۇ قانداق گەپ؟

— روھى ئۆلدى، ئۆزى تىرىك، بۇرۇنقى تويمىغۇر بۇتيا ئۆلدى، قانائەتچان، گېپى، كۆڭلى يۇمشاق يېڭى بۇتيا هايات.

— ئۇ، نېمىشقا چايخانىغا كەلمەيدۇ ئەمىسە؟

— چايخانىدىن كۆڭلى قاپتۇ. ئۇ هازىر بىزنىڭ كىتابخانىغا ئۆگىنىۋالدى. باش كۆتۈرمەي كىتاب ئوقۇيدۇ.

— هىم، — دېدى مويسىپىت كۈلۈپ قويۇپ، — خوتەكتىن يىقىلغىنى ياخشى بوپتۇ ـ دە، تۆگىدىن يىقىلغان بولسا يەرگە بوش چۈشەتتى. بەك چۈشكىنى بەلەن، ئىككىنچى خوتەك مىنىمەن دېمەيدۇ!

— بۇ ھەقتە «گۈلىستان»دا مۇنداق بىر ھېكايەت يېزىلغانىكەن.

— قېنى كىتاب سۆزىنى ئاڭلايلى!...

دولقۇنلار ساداسى

تىنچ ئوكيان قوينىدا — قۇرۇقلۇقتىن نەچچە يۈز كىلومېتىر يىراقلىقتا، دېڭىز تېگىدىن تۆت مىڭ مېتىردەك ئېگىزلىكتە، تىنىمسىز، دولقۇنلۇق، چەكسىز، تىنىق قارا كۆك سۇ ئۈستىدە كېتىۋاتىمەن، ئەتراپقا قاراشمۇ، ئولتۇرۇپ خىيال قىلىشمۇ قورقۇنچلۇق، دەھشەت. ئۇلۇغ سەييياھلاردىن بىلىدىغىنىم كولۇمبۇ، ماگىلان، كاپىتان گراندنى ئىزدىگۈچىلەر. دېڭىز - ئوكيان ھەققىدە ئوقۇغان كىتابلىرىم «روبىنزون كىروزو» بىلەن «سىرلىق ئارال»، «سوسما» دىمۇ ئوكيان ھەققىدە — بالىتىق دېڭىزىدىن بوخەيگىچە قىلىنغان نەچچە ئايلىق سەپەر تەپسىلاتلىرى يېزىلغان. مەن بۇ ئۇلۇغ سەيياھلارنى بۈگۈن تولىمۇ چۈشەندىم. ئۇلار ئۆلمەس قەھرىمانلار، ئىنسان سۈپىتىدە قەيسەر، سەيياھ سۈپىتىدە تۆھپىكار، جانلىقلار بويىچە ئۆلمەسلەر ئەنە شۇ سەيياھلار ئىكەن.

مۇشۇ قارا كۆك سىياھدەك تىنىمسىز، سىرلىق مۆجىزات — ئوكيانلار بەش مىلليارد يىلدىن بېرى يەر شارىنىڭ باغرىنى غاجاپ كەلمەكتە. مانا ھازىر ئوكيانلار يەر شارىنىڭ يەتمىش بىر پىرسەنتىنى، قۇرۇقلۇق ئارانلا يىگىرمە توققۇز پىرسەنتىنى تەشكىل قىلماقتا، يەر شارىنى چۆرگىلەپ شۇنچە يىلدىن بېرى ئېقىپ، دولقۇنلىنىپ تۇرغان ئوكيانلار ئىنسانىيەتنىڭ دۈشمىنىمۇ ياكى دوستىمۇ؟ ئىنسانلارچۇ؟ ئوكيان قوينىدىن چىققان بۇ ئالىي دەرىجىلىك ھايۋانمۇ ھازىر ئۆزى ياشاۋاتقان يەر شارىنى خۇددى ئوكيانلاردەك غاجىماقتا.

پەيدا بولغىنىغا تەخمىنەن مىليون يىل بولغان بۇ ھايۋان ئەقلى تەرەققىي قىلغانسېرى كۆپەيمەكتە، ۋەھشىيلەشمەكتە، بۇنىڭدىن ئون بەش مىڭ يىل ئىلگىرى ئون مىليونغا يەتمەيدىغان بۇ دانا مەخلۇقات ھازىر بەش مىلياردتىن ئاشتى. لېكىن، ئۇ دانا بولغىنى بىلەن شۇنى ئەمدىلا بىلمەكتە: يەر شارى كىچىكلىمەكتە، ئىنسانىنى بېقىش يەرگە تەس كېلىۋاتىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن يەر شارى ئۆز دۇمبىسىگە سالجىدەك چاپلىشىۋالغان بۇ تېز كۆپەيگۈچىدىن بىزار. ئۇ: «سېنىڭ ماكانىڭ دېڭىز، تېزرەك دېڭىزغا قايت!» دەپ ئىنسانغا نالە قىلماقتا...

مەن خىيالدىن سەگىدىم، پاراخوت قاتتىق سىلكىنمىگەن بولسا سەگىمىگەن ـــ بايىقى ئىنسان، تەبىئەت ھەققىدىكى مۇلاھىزەمنى داۋاملاشتۇرغان بولاتتىم. ئوكيان قوينىدا يوپۇرماقتەك لەيلەپ يۈرمىگەن بولسام بەلكى ئىنسانىيەتنىڭ قايغۇسىنى قىلمىغان بولاردىم. مېنىڭ ئىنسانىيەت ھەققىدە پىكىر قىلىشىم، كىتابلاردىن بىلىۋالغان چالا ـ بۇلا بىلىمىمنى كۆز ـ كۆز قىلىپ چوڭ ئىشلار ئۈستىدە مۇلاھىزە يۈرگۈزۈشۈم بەلكى تۇنجى...

دېڭىز قارايماقتا، ئاق بۇژغۇنلۇق دولقۇنلار كۆپەيمەكتە. ئوتتەك قىزدۇرۇپ چارچىغان قۇياش دېڭىزغا چۆككەن، دولقۇنلار شامالنى كۈچەيتمەكتە. پولات پالۇبىدا ئادەملەر كۆپەيمەكتە. ئۇلار دولقۇنلاردىن، دولقۇنلار ئۈستىدە ئۈچۈپ يۈرگەن «ئۈچار» بېلىقلاردىن زوقلىنىۋاتسا كېرەك. بولۇپمۇ، بۇنداق تەسىرلىك مەنزىرە بىزنىڭ تېلېۋىزىيە سۈرەتچىمىز ئۈچۈن تېپىلغۇسىز. ئەنە ئۇ ئاپپاراتىنى دولقۇنلار بىلەن بېلىقلارغا توغرىلىماقتا. ئۇنىڭ كېلەڭسىز، يېقىمسىز گەۋدىسى بۇنداق چاغلاردا تولىمۇ ئەۋرىشىم، ھەرىكەتچان بولۇپ كېتىدىكىنە؟ يىلاندەك تولغىنىشى، قاپلاندەك ئىرغىشلىرىچۇ تېخى؟ ئادەم دېگەننىڭ سىرى تولا ـ ھە؟ ئابايا مېنى بىزار

قىلىپ مەن ياتىدىغان يۇمشاق ئورۇندۇقتا ئوڭدا يېتىپ خورەك تارتىۋاتقىنىدا كىممۇ ئۇنى چاققان، ئەۋرىشىم دەپ ئويلارىدى. «ئوپېراتورمەن» دەپ قويىدۇ تېخى. دېيىشكە ھەققى بار - دە. ئۇنىڭ ئالغان كۆرۈنۈشلىرى راستتىنلا سەنئەتلىك. خۇددى بىر كۆرۈنۈشى بىر پەردىلىك تىياتىر - دە. دېڭىزنى ياخشىراق كۆرۈۋېلىش ئۈچۈن كۆزەينەكنى تىلى بىلەن يالاپ كۆڭلىكىنىڭ پېشى بىلەن سۈرتۈۋاتقان ئادەمنىڭ ئوبرازى ئەجەب گۈزەل ئېلىنغان - ھە؟ مەن شۇنچە جىق دىراما، تېلېۋىزىيە تىياتىرى يېزىپتىمەن، لېكىن بۇنداق ئاددىي ھەرىكەت بىلەن ئىچكى دۇنيانى ئېچىپ بېرەلەيدىغان كۆرۈنۈشنى بىر قېتىممۇ تەسەۋۋۇر قىلىپ باقماپتىمەن. ئەنە قارا، ئۇ زەمبىرەك ئىستوۋۇلىغا يامىشىۋېلىپ دېڭىزغا زوق بىلەن تەلمۈرۈۋاتقان ئايالنى سۈرەتكە ئالغىلى تۇردى، بۇ ئايال ھەم زوقمەن، ھەم قورققان. ئۇ دېڭىزنى قورقۇپ تۇرۇپ سۆيىدۇ، خۇددى مۇھەببەت بوسۇغىسىغا تۇنجى قېتىم قەدەم باسقان ئىپپەتلىك قىزلاردەك. ئوپېراتور ئايالدىكى بۇ نازۇك، زىددىيەتلىك ئىچكى ئالامەتنى، مەندىن بۇرۇن بايقىغان - ھە؟ ئۆزى پالاكەت، كىشىنىڭ ئوغىسىنى قايىنىتىدىغان كەم سۆز، گومۇش بولغىنى بىلەن بايقاش ئىقتىدارى مەندىن يۇقىرى ئوخشايدۇ بۇ كاساپەتنىڭ.

— ھەي ئاداش ! — مەن تېخىچە ئۇنىڭ ئىسمىنى بىلمەيمەن، ئۇنى ئاچچىق تىل بىلەن «ئادىشوي» دەپ چاقىرىمەن. ئۇ «ھە» دېيىشنىڭ ئورنىغا تىمساھتەك ئاغزىنى يوغان ئېچىپ كۈلۈپلا قويىدۇ، مېنى چاقىرغاندا «ئۇستاز» دەپ چاقىرىدۇ. بۇ ئۇنىڭ كەمتەرلىكىمۇ ياكى زامانىۋى تىل تاللاپ ئۆزىنى كۆرسەتكىنىمۇ؟ بۇ ماڭا قاراڭغۇ. مەن ئۇنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىساملا خۇددى مۈشۈككە يولۇققان چۈجىلىك مېكىياندەك ھۈرپىيىمەن.

— ئۇستاز، گەپ قىلدىلىمۇ؟

— ياق، ئىسمىڭنى چاقىردىم.
— تەكلىپلىرى بارمىدى ئۇستاز؟
— ئاۋۇ، يالىڭاچلىنىپ قارتا ئويناۋاتقان ماتروسلارنى خاتىرىگە ئېلىپ قويسائ قانداق؟
— تېلېۋىزىيە تىياتىرىغا قوشۇمچە ماتېرىيال بولىدىغاندەكمۇ؟
قىزىل بايراق ئاستىدا چاست بېرىپ تۇرغان ماتروسلارغا قارىغاندا، مۇنۇلار ئادەمگە تەبىئىي تەسىر بېرەلەيدۇ.
— ئۇلار قارتىغا بېرىلگەندەك كۆرۈنگىنى بىلەن ماھىيەتتە...
— دېڭىز تۇرمۇشىدىن تولىمۇ رازى دېمەكچىمۇ سەن؟
— شۇنداق دېسىمۇ بولىدۇ، مۇھىمى، ئىنساندىكى تەبىئىي زوق، ھاياتتىن لەززەتلىنىش تۇيغۇسى...
— بولدى، سېنىڭ ئىزاھاتىڭ تۇگىمىگۇچە مەنزىرە ئۆزگىرىپ بولىدىغان بولدى. كۆردۇڭمۇ، ئاۋۇ قارا يىگىتنىڭ بېشىغا سۇ چاچرىدى، ئۇ ئەندىكىپمۇ قويمىدى.
پاراخوت — سەككىز زەمبىرەك ئورناتقان، پالوبىسى ئىككى يۈز مېتىردەك كېلىدىغان پولات ئۆزگۈچ جەنۇبقا قاراپ بىر خىل سۈرئەت بىلەن تەۋرىنىپ، ئىرغاڭلاپ كېتىپ بارماقتا. ئەتراپ قاراپقارا سۇ، بۇژغۇنلارمۇ سۇس ئاق كۆرۈنىدۇ، دېڭىز شاملى كۈچەيگەن، ئوكيان تولىمۇ سۈرلۈك، ئۇ خۇددى يەر شارىنى يۇتۇۋېتىدىغاندەك ھۆركىرەيدۇ، خىرىس قىلىدۇ، ئۇنىڭ ئاۋازى تولىمۇ قورقۇنچلۇق، تولىمۇ شاۋقۇنلۇق. بۇنداق چاغدا ئوكيانغا قاراشمۇ، ئوكيان توغرىسىدا ئويلاشمۇ قورقۇنچلۇق: سېنىڭ ئاستىڭدا تۆت مىڭ مېتىر قېلىنلىقتا سۇ بار. مەن تۆت مىڭ مېتىر ئېگىزلىكتىكى تاغلارنى كۆز ئالدىمغا كەلتۈردۈم. دېمەك، مەن شۇنداق ئېگىز چوققا ئۈستىدە. بۇ چوققا تاش ئەمەس، سۇ. كاپىتاننىڭ گېپى يادىمغا كەلدى: ياپونىيەنىڭ قىممەت ماللار بېسىلغان پاراخوتى

فىلىپپىن ئارىلى ئەتراپىدا دېڭىز يولىدىن چىقىپ كېتىپ، دېڭىز تېگىدىكى خادا تاشلار پاراخوتنىڭ تېگىنى سىجاپ تېشىۋەتكەچكە، پاراخوت ئىچىگە سۇ تولۇپ دېڭىزغا چۆككەن. لېكىن، ئۇنىڭ بىر چېتى يەتتە - سەككىز مېتىر ئېگىزلىكتىكى دېڭىز ئاستى تېغىنىڭ بىر چوققىسىغا قونۇپ قالغان. قۇتقۇزۇشقا كەلگەن پاراخوت ئۇنى قۇتقۇزۇشقا ئىلاجسىز قالغان. سەۋەب، ئۇنى كىران بىلەن تارتسىلا ھالاك بولغۇچى پاراخوت قۇتقۇزغۇچىنىمۇ بىللە سۆرەپ دېڭىز تېگىگە چۆكۈپ كېتەرمىش. تېنىم شۈركۈنۈپ، بېشىم قايغاندەك بولدى - دە، دەرھال بىز ياتاق قىلىۋالغان كىچىك زالغا دەلدۈگۈنۈپ ماڭدىم.

پالاكەت ئوپېراتور يەنە مېنىڭ ئورنۇمدا ئوڭدا يېتىپ خورەككە كېتىپتۇ، ئۇنىڭ خورىكى ئاۋۇ قاپقارا ئوكياندىن كېلىۋاتقان ئاچچىق شامالدىنمۇ، نېرىقى ھاجەتخانىدىن كېلىۋاتقان قاڭسىق پۇراقتىنمۇ يامان. گەپ قىلىڭ دېسە تاڭگا چىشلىۋالغاندەك تۇرغىنىنى بىلەن خورەككە يامانكىنە. ئۇنىڭ كانىيىدىن چىڭقىلىپ چىقىۋاتقان بۇ رىتىملىق، يىرگىنچلىك ئاۋازنى ھەر قېتىم ئاڭلىسام، ئۇنىڭغا بولغان ئۆچمەنلىكىم بىر ھەسسە ئاشىدۇ. خەقلەر ئۇنى «سەممىي - سادىق، قابىل يىگىت» دېيىشىدۇ تېخى. ئالدىمدا ئوڭدا يېتىپ ئىككى قولىنى قىمىز تولغان تولۇمدەك لىغىرلاپ تۇرىدىغان قورسىقىغا قويۇۋالغان، ئاغزى خور تووۋلاۋاتقاندەك يوغان ئوچۇق، يۈزلىرى خام ئۆپكىدەك كۆرۈنىدىغان بۇ مەخلۇقنىڭ نەرىدىنمۇ ساداقەت - سەممىيلىك ئىزناسىنى تاپقىلى بولاركىنتاڭ؟ ئادەم تېپىلمىغاندەك مۇشۇ ئوپېراتور بىلەن بىللە ئوكيان قوينىغا كىرگىنىم نېمىسى؟ ئىجادكارغا خاس ئىنساب، توغرىلىق بىلەن ئويلانساممۇ بۇ ئوپېراتورنىڭ بەدىنىدىن ماڭا ياقىدۇدەك بىرنەرسە تاپالمىدىم.

— مەن دېڭىزنىڭ تىلىنى بىلىمەن! — ئۇ كۆزىنىمۇ

ئاچماي، ئوڭ يېنىغا ئۆرۈلۈۋېتىپ جۆيلۈدى، جۆيلۈدىمۇ، ئالجىدىمۇ؟ دەرگۇماندىمەن. ئۇندىمەسلەر بىر بولسا دانالار، بىر بولسا ساراڭلار. دانالار تولا ئويلايدۇ، ئاز گەپ قىلىدۇ. ئۇنىڭ ئاغزىدىن يەكۈن، ھۆكۈم، قانۇن، مۆلچەر، ئارزۇ، ئۈمىد...كە ئوخشاش كۆزگە كۆرۈنمەيدىغان قىممەتلىك بايلىقلار سۆز بولۇپ چىقىدۇ. ساراڭلار بولسا ھايۋانلىقىنى ئۇنتۇپ قالغاندىلا گەپ قىلىدۇ. ئۇ گەپ كالىنىڭ مۆرىشى، ئىتنىڭ ھاۋشىشى، قوينىڭ مەرىشىگە ئوخشاش. ئوپېراتور دانامۇ ياكى ساراڭمۇ؟ ساراڭ دەي دېسەم ئۇنىڭ ئوبراز تاللاش قابىلىيىتى بەكمۇ يۇقىرى، ئۇنىڭ تاللىغان بىر كۆرۈنۈشى مېنىڭ بىر قىسىملىق تېلېۋىزىيە تىياتىرىمنى بېسىپ كېتىدۇ، مەن بۇنىڭغا قايىل. لېكىن، ئۇنى دانا دەي دېسەم قىلىقلىرى ماڭا ياقمايدۇ: باغدىن گەپ قىلساڭ تاغدىن جاۋاب بېرىدۇ، خاپا بولسىمۇ، خۇشال بولسىمۇ قېلىن كالپۇكلىرىنى قىيسايتىپ كۈلكە بىلەن يىغىنىڭ مۇقەددىمىسىدەك بىر خىل يېقىمسىز ئىلجاراش بىلەن ماڭا چەكچىيىپ قاراپ قويىدۇ، دانا بولسا ئۇنىڭ كۆزلىرى، پېشانە، لەۋلىرى ئىپادە بىلدۈرگەن بولماسمىدى؟ خىيالچان دانالارنى كۆپ كۆرگەنمەن: ئۇلارنىڭ قاراشلىرىدىن، كۆزلىرىنىڭ چىمىرلىشىدىن مەنە ئۇققانمەن، لېكىن مۇنۇ ئوپېراتورنىڭ چىرايىدىن مەنە ئەمەس، بىر خىل ھاڭۋاقتىلىق، لايغەزەللىك چىقىپ تۇرىدۇ، تېخى دېڭىزنىڭ تىلىنى بىلەرمىش. گۇڭگا شېئىرلارنىڭ مىسرالىرىمۇ ياكى ئۆتكەن دانالار ھۆكمىنىڭ تالقانلىرىمۇ؟ «ئىنسان دېڭىزدىن چىققان، يەنە دېڭىزغا قايتىدۇ» دېگەن سۆزنى نۇرغۇن دانالار ئېيتقان ئەمەسمىدى؟

— مەن ئاجايىپ چۈش كۆردۈم! — مەن ئورۇندۇقتا مۈگدەپ ئولتۇرسام، ئۇ توساتتىن شۇنداق دەپ ۋارقىرىدى - دە، كۈلۈپ قويۇپ ئورنىدىن تۇردى.

«خۇداغا شۈكۈر، مەنمۇ ياتىدىغان بولدۇم» دەپ ئويلىدىم ۋە ئۇنىڭغا قاراپ يالغان كۈلۈپ قويۇپ چاقچاق قىلدىم:

— ياخشى، يېرىم كېچە، ئەمدى مەنمۇ بىر چۈش كۆرۈۋالاي!

بۇ پاراخوتتا مۇشۇنداق «كارىۋات»قا ئىگە بولماق تولىمۇ چوڭ ئىش. ماتروسلارنىڭ ياتىقى خۇددى تونۇردەك دىمىق بىر پولات ساندۇق. مەن ئۇلارنىڭ ياتىقىنى كۆرۈۋېتىپ: «50 - يىللاردا ياسالغان بۇ ھەربىي پاراخوتنىڭ لايىھەلىگۈچىلىرى ماتروسلار ئۈچۈن بۇنىڭدىن ئازادە، ھاۋا ئۆتۈشىدىغان ياتاق ياساشنى نېمىشقا ئويلىمىغان بولغىيدى؟ ئاھ، دۇنيا، ئىلىم - پەن تەرەققىياتىنىڭ بېشى نەدىدۇر، قۇيرۇقىنىغۇ كۆرۈپ تۇرۇپتىمەن. بەلكى ئىلغار دۆلەتلەرنىڭ ماتروسلىرى ئازادە، يۇمشاق، سالقىن خانىلاردا ياتىدىغاندۇر، بىزنىڭ چىداملىق يىگىتلىرىمىزگە ئاپىرىن، ئۇلار دومنا پېچ ئىشچىلىرىدەك يالىڭاچ، لېكىن شۇنچە روھلۇق!» دېگەنىدىم. ئۆزۈممۇ روھلانغانىدىم، لېكىن ھازىر خىيالىم ئۆيۈمدىكى ئارامبەخش ئېتىدىغان كارىۋىتىمغا يۆتكىلىۋىدى، مۇنۇ ئۇزۇن دىۋان ھەم تار، ھەم خەتەرلىك بىلىنىشكە باشلىدى.

«بىز لەيلەپ يۈرىمىز، — دېگەنىدى بايىلا ئوپېراتور چۈشىنى سۆزلەپ بولۇپ، — بىز دەريادىكى چۈمۈلە، پاراخوتىمىز بىر تال يوپۇرماق، ئاستىمىز تۆت بەش مىڭ مېتىر قېلىنلىقتىكى سۇ، سۇنىڭ تېگى تىغدەك تىك قورام تاشلاردىن تۈزۈلگەن ئوكيان تاغلىرى. بىلەمسىز يازغۇچى، گېرمانىيەلىك ئالفرېدلوتار ۋېگېنېر دېگەن ئالىمنىڭ دېيىشىچە، ئىنسانلار قۇرۇقلۇقتا ياشايدۇ، بۇ قۇرۇقلۇق بىر چەكسىز يوغان كېمە، ئۇ ئىنتايىن ئاستا سۈرئەت بىلەن ئوكيانلار ئۈستىدە لەيلەپ يۈرىدۇ. كىشىلەر تىرىنىقىنىڭ ئۆسكىنىنى سەزمىگەندەك بۇ سۈرئەتنى زادىلا سەزمەيدۇ...»

لېكىن مانا مەن بۇ لەيلەش سۈرئىتىنى سېزىۋاتىمەن، مانا پاراخوت سىڭار يان بولدى، ماۋۇ قانداق سىلكىنىش - ھە، چۆكۈۋاتىمىزمۇ نېمە؟ مەن ئورنۇمدىن چاچراپ تۇرۇپ كەتتىم. ئەتراپىمدىكىلەر دىۋان، ئۈستەل، پول ۋە سەگۈنچەكلىرىدە

بەخىرامان، خۇددى ئۆيىدىكىدەك ھوزۇرلىنىپ ئۇخلىماقتا. يالغۇز مەنلا ۋەھىمە ۋە ئازاب بىلەن: بېشىم ئېغىر، كۆڭلۈم ئاينىماقتا، سۆڭەكلىرىم خۇددى كەچكىچە چالغا چاپقاندەك ئاغرىماقتا، ئوكيان سەيياھلىرى ئىچىدە بىرلا مەن شۇنداق ئاجىز، شۇنداق بىچارىمۇ ـ ھە؟ تىنىچ ئوكياننىڭ قوينى نېمىشقا تىنىچ ئەمەس، جەنۇبىي دېڭىز نېمىشقا بۇنچە ۋەھىملىك: «جەنۇبىي دېڭىز ئاراللىرىنى ئارىلاپ ھەممىنى ھاڭ ـ تاڭ قالدۇرىدىغان بىر فانتازىيەلىك تېلېۋىزىيە تىياتىرى يازىمەن !» دەپ كۆپچىلىك ئالدىدا مەيدەمگە ئۇرغىنىمنى ئۆز ۋىجدانىمغا نېمىدەپ چۈشەندۈرىمەن، نېمىشقا ماڭا تەسەللى بولغۇدەك بىر سۆز ياكى بىر سەۋەب تېپىلمايدۇ ـ ھە؟

پاراخوت تېخىمۇ قاتتىق ئىرغاڭلىماقتا. بوران بىلەن دېڭىز شاۋقۇنى قوشۇلغان چېغى، مەن ئاڭلاپ باقمىغان بىر خىل قورقۇنچلۇق گۈركىرەش پەيدا بولدى. ئاھ، بىز ھازىر قۇرۇقلۇقتىن تېخىمۇ يىراقلىشىپ، تېخىمۇ چوڭقۇر يەرگە ـــ مالايا تەرەپكە كېتىۋاتىمىز. ھېلىقى ئون بىر مىڭ مېتىر چوڭقۇرلۇقتىكى قايناممۇ مۇشۇ ياقتا ئەمەسمىدى ـ ھە؟ ئۇ قاينام فىلىپپىن ئەتراپىدا، قېرىشقاندەك بىزنىڭ مۇنۇ ھەربىي پاراخوت نەق شۇ ياققا كېتىۋاتىدۇ، ھېلىقى ياپونىيە پاراخوتىنىمۇ نەق مۇشۇ ياقتا ئوكيان تاغلىرى ھالاك قىلغان ئەمەسمىدى؟

مەن تېخىمۇ تىترىمەكتىمەن، ياندۇرماقتىمەن، ئۆيدىن سەنتۈرۈلۈپ پالۇبىغا چىقتىم، بوران مېنى پولات تامغا چاپلاپ قويدى. يۈزۈمگە ئاچچىق دېڭىز سۈيى ئۇرۇلدى. قاپقارا دېڭىز سۈيى بېتىدە ئاق بۇژغۇنلۇق دولقۇنلار كەينى ـ كەينىدىن كۆتۈرۈلۈپ چىقىپ پاراخوتقا ئۇرۇلماقتا.

ئۇلار توپ ئۇرۇشنى مەشىق قىلىۋاتقان ۋالىبول ماھىرلىرى، بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى كۆتۈرۈلۈپ چىقىپ پاراخوتنى دۇمبالىماقتا. قېنى بۇ ماتروسلار، قېنى ھېلىقى

كۈلۈپلا تۇرىدىغان قامەتلىك كاپىتان؟ ئۇلار نېمىشقا مۇنۇ دولقۇنلارنىڭ ھۇجۇمىغا تاقابىل تۇرمايدۇ. پاراخوتنى داۋالغۇشتىن ساقلىغۇدەك بىر ئامالى يوقمىكىنە؟

مەن ئەمدى ئۆملەشكە باشلىدىم. تولا ياندۇرۇپ ئىچىمدە ھېچنېمە قالمىدى. مانا، يۈرەك - باغرىم بوغۇزۇمغا تىقىلدى. مەن پاراخوت ئۈستىدە بۇ گۈزەل دۇنيا بىلەن خوشلىشىدىغان ئوخشايمەن، مەن پالوبا گىرۋىكىگە — تۆمۈر سالاسۇنلارغا قاراپ سىلجىۋاتىمەن، سالاسۇنلار مېنى ساقلاپ قالالارمىكىن. ئۈستۈمگە كۈچلۈك دولقۇن ئۇرۇلدى. مەن ئەندىكتىم...

— ئوپېراتور بولمىغان بولسا، بىر تالانتلىق يازغۇچىمىز لەھەڭگە يەم بولاتتىكەن !...

— تۆمۈر سالاسۇننىڭ يېنىغا كەپتىمەن، دولقۇن چاچراپ چىقىپ ئۇرۇپ يىقىتقان ئوخشايدۇ.

— ياق، تولا ياندۇرۇپ، تولا قىينىلىپ ئازابقا چىدىيالماي ئۆلۈۋالماقچى بولغان ئوخشايدۇ.

— ئۆتكەندە تۆت ئىلمىي خادىم مۇشۇنداق ئازابقا چىدىماي دېڭىزغا سەكرىگەن، ئۇنى قۇتقۇزۇشقا چۈشكەن ماتروسلارمۇ بىراقلا ھالاك بولغان. زىيالىي دېگەننىڭ چاتىقى جىق بولىدۇ زادى.

— دېمىسىمۇ بۇگۈن يەتتە بال بوران چىقتى، پاراخوت ئۆرۈلمەيدۇ، لېكىن داۋالغۇش قاتتىق، سۈرئەت ئاستا بولىدۇ، ئازاب قاتتىق بولىدۇ.

— ئىنسان دېگەن قالتىس - ھە، ئامالى قالمىغاندا ئازابتىن ئۆلۈم بىلەن قۇتۇلۇۋالىدۇ.

— ئۆلۈممۇ ئازابقۇ؟

— ياق، ئۆلۈكلەر بىلەن تۇغۇلمىغانلارغا ئازاب يوق.

— توغرا، ياشاش دېگەن سۆز ئۆمۈر بويى ئازاب بىلەن ئېلىشىش دېگەن سۆز. قانداق قىلىپ بولسۇن ئازابنى يەڭسەڭلا بولدى - دە !

مەن ھوشۇمدىن كەتكەن ئوخشايمەن، مېنى ئاشۇ ئوپېراتور سالاسۇن يېنىدىن كۆتۈرۈپ ئەكىرگەن ئوخشايدۇ، ئەتراپىمدا كىملەر باركىن، مەدھىيە، مازاق، پەن ـ پەلسەپە ئارىلاشمىسى بىلەن تۈزۈلگەن يۇقىرىقى سۆزلەرنى ئوچۇق ئاڭلاپ كۆزلىرىمنى چىڭ يۇمۇپ ئوڭدا ياتىمەن. ماڭا ئوكۇل سالدىمۇ ياكى بوران توختىدىمۇ؟ ياكى بولمىسا بىز كۆزلىگەن تاقىم ئارالغا يەتتۇقمۇ؟ بۇلار ماڭا قاراڭغۇ، مەن ھوشۇمغا كەلدىم، كۆڭۈل ئاينىشمۇ پەسەيگەن، تۇرۇپلا كۇلگۇم، تۇرۇپلا يىغلىغۇم كېلىدۇ، چۈنكى بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسى مېنىڭ ئىرادەم بىلەن بولغان ئەمەس. مەن كۆڭۈل ئاينىش، ھوشىدىن كېتىش دېگەنلەرنى غەيرەت ـ جاسارەت بىلەن تۇسۇۋالغىلى بولمايدىغانلىقىنى بۈگۈن بىلدىم. ناۋادا، بىرى مەن بىلەن بۇ توغرىدا مۇنازىرىلەشكەن بولسا، مەن كىتابىي بىلىمىم بىلەن ئۇنى يەڭگەن بولاتتىم، لېكىن مەن ھازىر ھەرقانداق بىر ئادەمنىڭ ئالدىدا يەرگە قارايمەن.

— بۇ ئۇستاز تولىمۇ جاسارەتلىك ئىكەن، — دېدى ئوپېراتور ماڭا تونۇش گاراڭ ـ گۇرۇڭ ئاۋازى بىلەن، — ھوشىنى يوقىتىپتۇ ـ يۇ، قوللىرى سالاسۇننى ئامبۇردەك چىڭ تۇتۇۋاپتۇ، خېلى چوڭ دولقۇن كېلىپ ئۇرسىمۇ پاراخوتتىن ئاجرايدىغاندەك ئەمەس، بىز ئۇنىڭ قوللىرىنى تەستە ئاجراتتۇق.

— پاھ، ھوشسىز يېتىپمۇ ھاياتقا بولغان مۇھەببىتىنى ئىپادىلەپتۇ ـ دە.

— مەن نەق شۇ كۆرۈنۈشنى سىنغا ئېلىۋالدىم.

مەن ئىختىيارسىز ئورنۇمدىن چاچراپ تۇرۇپ كەتتىم.

— ئۆچۈرگىن، ھەي كالانپاي، تېزرەك ئۆچۈرۈۋەت، مەن ساڭا ئويۇنچۇق بولىدىغان ئادەم ئەمەس.

— ئويۇنچۇق ئەمەس، ئەسەر قەھرىمانى سىز. مېنىڭ بۇ سۇرىتىم چوقۇم بىرىنچى دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشىدۇ!

بىشىم ئـايلاندى، يەنـە ئۆڭدا ياتـتىم. پاك بـولۇپ قالـسام قانداق ياخشىدى، بۇ سۆزمەنلەرنىڭ مەدھىيە بىلەن مازاق، پەن بىلەن پەلسەپە ئارىلاشقان سۆزلىرىنى زادىلا ئاڭلىغۇم يوق.

— «ھاياتىي كۈچ» نەزەرىيەسىنىڭ ئىسپاتلىشىچە، ئىنسان بەدىنىدە بىر خىل بەز بارمىش، بۇ بەز ھېچقانداق ھايۋاندا يوق ئىكەن. بۇ بەز ئىنسان ھاياتىي كۈچ ماشىنىسىنىڭ پائالىيىتىگە ياردەم بېرەرمىش. شۇڭا ئادەم جىسمانىي جەھەتتىن ھالاك بولغاندىمۇ، روھىي جەھەتتە غايە ئۈچۈن تىرىشىپ ئاخىرقى غەلىبىگە يەتمىگۈچە ئۆلمەسمىش.

— شوپېنخائۇئېرنىڭ «ئىراده ۋە غايىۋى دۇنيا» دېگەن ئەسىرىدىن ئېلىنغان نەقىلمۇ بۇ، لېكىن سىز مەۋجۇتچىلىق پەلسەپەسى بىلەن ئىنسان ئىلمى چۈشەنچىسىنى ئارىلاشتۇرۇپ قويۇۋاتىسىز. بۇنى نىتىزى مۇنداق شەرھلىگەن...

قۇلىقىمنى لۆڭگە بىلەن ئېتىۋالدىم. مەن باشقىلارنىڭ مېنى روھىي ئوپېراتسىيە ئۈستىلىگە ياتقۇزۇۋېلىشىغا يول قويمايمەن. بەلكى ئۇستۇمگە ئۆرۈلگان دولقۇنلاردىن مۇداپىئەلىنىش ئۈچۈن سالاسۇنغا ياماشقاندىمەن. شۇنىسى ئېنىق، مەن ئۆلۈۋېلىشنى ئويلىمىغان، قەھرىمانلىق خىيالىمغىمۇ كەلمىگەن. چاشقانمۇ سۇدا قالسا ئۆزىنى مۇداپىئە قىلىدۇغۇ، مەن ئۆزۈمنى مۇداپىئە قىلدىم، ئۆلۈشنى خالىمىدىم. بۇ چۈشىنىشلىك — ئىستىخىيەلىك ھەرىكەت. مۇنۇ نەزەرىيەچىلەرنىڭ مۇنازىرە تېمىسى بولۇپ قالغىنىمغا غىجىقىم كەلدى. مەن ئاخىر تاقەت قىلالماي ۋارقىرىدىم:

— سادىغاڭ كېتەيلەر، ماڭا ئارام بەرسەڭلارچۇ!

— مەن ئاجايىپ چۈش كۆردۈم، — دېدى كېلەڭسىز ئوپېراتور گەپنىڭ تېمىسىنى بۇراپ، — بۇنداق چۈشنى يەتتە يىل بوراندا داۋالغۇپ تورۇپ ئۇخلىيالىغان ئادەملا كۆرەلەيدۇ.

— مانا، سېھرىي ھېكمەت، — دېدى «پەيلاسوپ» يىگىت خىرىلداپ كۈلۈپ، — «قىزىل راۋاقتىكى چۈش» تەك - ھە.

لەيلەپ يۈرۈپ كۆرگەن چۈش دېسەك بولار ـ ھە؟ ھۆرمەتلىك ئوپېراتور، بۇ چۈشىڭىزنى قېنى ئاڭلاپ باقايلى.

— مەن شۇنداق بىر چۈش كۆرۈپتىمەن، — دەپ تەنتەنە بىلەن چۈشىنى سۆزلەشكە باشلىدى ئوپېراتور بىردىنلا خۇددى دىكتورلاردەك ئېنىق، چۈشىنىشلىك تىل بىلەن سۆزلەپ، — مەن چۈشۈمدە ئۇچار بېلىققا مىنىپتىمەن. كۈلمەڭلار، راست، ئۇچار بېلىق كىچىك، كىچىك بالىنىڭ قولىدەك بار. مەن ئىلىستەك كىچىكلىمىدىم، بېلىق لەھەڭدەك يوغىناپتۇ. ئۇ دولقۇنلارنىڭ ئۈستىدە تىك تۇرغۇدەك، يىگىرمە مېتىردەك كېلىدىغان دولقۇنلارنىڭ ئۈستىدە تۇرۇپ ماڭا قاراپ ۋارقىرىغۇدەك:

— بىرازىلىيە قىرغاقلىرىغا بارامسەن؟ بىلەمسەن، ئۇ يەردىكى ئۆسۈپ چىققان جايلار بىلەن ئافرىقا قىرغاقلىرىدىكى كەمتۈك جايلارنى جۈپلىسەك راسا ياپسا كېلىدۇ. مەن سېنى ئاتلانتىك ئوكياننىڭ ئىككى قىرغىقىغا ئاپىرىمەن. بىرازىلىيەنىڭ شەرقىدىكى تۇمشۇقلاردىن ئافرىقىدىكى گىۋېنىيە قولتۇقىغا ئاپىرىمەن. سەن شۇ چاغدا قۇرۇقلۇقنىڭ خۇددى نانىدەك سۇنغانلىقىنى بىلىسەن! — دېدى.

مەن خۇشال بولۇپ ئۇنىڭ سىلىق دۈمبىسىگە مىندىم، ئۇ مېنى تىنچ ئوكياندىن ئاتلانتىك ئوكيانغا ئېلىپ ماڭدى. مەن تاغدەك دولقۇنلار ئۈستىدىن ئۇچۇپ ئۆتتۈم. مەن شۇنى بىلدىم: راستتىنلا بىرازىلىيە قىرغاقلىرىدىكى ئۆسۈپ چىققان جايلار بىلەن ئافرىقا قىرغاقلىرىدىكى كەمتۈك جايلارنى، بىرازىلىيە قىرغاقلىرىدىكى قولتۇقلار بىلەن ئافرىقا قىرغاقلىرىدىكى تۇمشۇقلارنى ياپسالىساق قۇرۇقلۇق تۇتىشىدىكەن. بۇ ماسلىشىش ئادەمنى ھەيران قالدۇرىدۇ. ۋېگېنېر توغرا ئېيتقان: ئاتلانتىك ئوكياننىڭ ئىككى قىرغىقى ئىلگىرى بىر پۈتۈن قۇرۇقلۇق بولغانىكەن. قۇرۇقلۇقنى شەكىللەندۈرىدىغان يەر قاتلاملىرى، تاغ تىزمىلىرىمۇ ئۆزئارا ماس، ئىككى

قىرغاقتىكى هايۋانات ۋە ئۆسۈملۈكلەردىمۇ ئۇرۇقداشلىق مۇناسىۋىتى بار ئىكەن. مەسىلەن، گېرمانىيە ۋە ئەنگلىيەنىڭ قۇلۇلىسى شىمالىي ئامېرىكا قىرغاقلىرىدىمۇ بار ئىكەن. برازىلىيە بىلەن جەنۇبىي ئافرىقىنىڭ يەر قاتلاملىرىدىن ئوخشاشلا تاشقا ئايلانغان دىنازاۋۇرلار تېپىلغان، قۇلۇلە بىلەن بۇ هايۋان ئۈمىلىگۈچى، ئۇلارنىڭ ئوكيانلاردىن ئۈزۈپ ئۆتۈشى مۇمكىن ئەمەس. ئۇلۇغ بىئولوگىيە ئالىمى دارۋىننىڭ ئوخشاش جانلىقلار ئارىلىقى يىراق ئىككى جايدا ئۆز ئالدىغا ئايرىم شەكىللىنەلمەيدۇ، ئۇلار مۇقەررەر هالدا بىر جايدا پەيدا بولىدۇ، دېگەن تەلىمىنى ۋېگېنېرنىڭ ئىلمىي هۆكمى تولۇق ئىسپاتلىدى. مەن ئۇچار بېلىقلا مىنىۋېلىپ ئوكيان سەيلىسى قىلمىغان بولسام، ۋېگېنېر بىر ئىسپاتچىدىن قۇرۇق قالغان بولاتتى. بۇنىڭدىن ئىككى يۈز مىليون يىل ئىلگىرى هازىرقى ئامېرىكا، ياۋروپا، ئاسىيا، ئافرىقا، ئاۋستىرالىيە ۋە جەنۇبىي قۇتۇپلار تۇتاشلا قۇرۇقلۇق ئىدى. كېيىن پارچىلىنىپ هازىرقى پارچە - پارچە هالەتكە كەلگەن. هىندىستان قۇرۇقلۇقى جەنۇبىي قۇتۇپتىن ئۈزۈپ كېلىپ، شەرققە كېتىۋاتقان ئاسىيا قىتئەسىگە سوقۇلغان، نەتىجىدە دۇنيانىڭ ئۆگزىسى هىمالايا تېغى كۆتۈرۈلۈپ چىققان، بۇ جايلار هېلىمۇ شىمالغا قاراپ قىستىماقتا. بىر مىڭ ئۈچ يۈز يىلدىن بۇيان شىزاڭ بىلەن هىندىستاننىڭ ئارىلىقى ئاتمىش مېتىر قىسقارغان. ئاۋستىرالىيە هازىرمۇ شىمالغا قاراپ ئۈزمەكتە. كەلگۈسى دۇنيا قانداق بولىدۇ؟ يەر شارىنىڭ شەكلى ئۆزگىرەمدۇ؟ قۇرۇقلۇق يەنىمۇ كىچىكلەپ پارچىلىنامدۇ ياكى قايتا قوشۇلۇش بولامدۇ؟ بۇنى تولىمۇ بىلگۈم كېلىدۇ. مەن ئوكيانلارنى ئارىلاپ چىقتىم، ئوكيانلاردىن لەھەڭلەر سەكرەپ چىقىپ ماڭا سۆزلىدى:

— يۇتىمىز، بىز پۈتۈن ئىنسانىيەتنى يۇتىمىز !

مانا بۇ ئوكيانلارنىڭ ساداسى. مەنمۇ بوش كەلمىدىم:

— مەن ياپونىيەلىك مۆجىزە ياراتقۇچى شاڭۈن تاڭلۇڭغا

ئوخشاش قەيسەر يىگىت. ئۇ ساھابى ناملىق تۆگىسىگە مىنىپ ئافرىقىدىكى يەتتە مىڭ كىلومېتىرلىق سەھرايى كەبىرنى كېسىپ ئۆتمەن دەپ دۇنياغا جار سالدى. ئۇنىڭ يىگىرمە نەچچە ياشلىق گۈزەل بەدىنى قۇم ۋە قۇياشنى بەش ئاي كۆرگەندىن كېيىن ئاستىدىكى تۆگىسى ساھابى ئۆلدى. ئۇ چاغدا لۇڭ تېخى ئارانلا ئۈچ مىڭ كىلومېتىر سەھرايى كەبىر يولىنى بېسىپ ئۆتكەن. ئۇ سەھرايى كەبىرنى كېسىپ ئۆتۈشكە قەسەم بەردى. ئۇ ئۆلدى، لېكىن ئۇنىڭ روھى دۇنيانى تىترەتتى، ياپون مىللىتىنىڭ غۇرۇرىنى ئاشۇردى. مەنمۇ لۇڭدەك قەيسەر، ئوكيانلارنى باش ئەگدۈرىمەن! — دەپ ۋارقىرىدىم. بېلىقلارنىڭ تىلى بىر ئىكەن. ئاستىمدىكى ئۈچار بېلىق گېپىمنى خاتا چۈشەنگەن چېغى، بۇ دېڭىز پۇقراسىنىڭ غۇرۇرىغا تەگكەن ئوخشايمەن، ئۇ بىر مۆڭگۈۋىدى، دولقۇنلار ئۈستىگە چۈشتۈم. ئۈچار بېلىقتىن پاناھ ئىزدەپ قاتتىق بىر ۋارقىرىدىم ـ دە، ئويغىنىپ كەتتىم. ئويغانسام، ياتقان يېرىمدىن دومىلاپ چۈشۈپتىمەن!

— ھا ـ ھا ـ ھا...

— پاھ، قارا بۇنى...

— ۋاي كالانپاي، — دېدىم مەن ئۆز ـ ئۆزۈمگە، — ژۇر ـ ناللاردىن ئوقۇۋالغان بىلىمىڭنى كۆز ـ كۆز قىلىۋالدىڭ ـ دە!

دېمىسىمۇ، ئۇنىڭ دېگەنلىرىنى مەنمۇ ژۇرناللاردىن ئوقۇغان ـ دە، لېكىن ئوقۇغان بىلەن ئۇنىڭدەك ئۆزلەشتۈرۈۋالماپتىمەن. «ۋاي كېلەڭسىز، مەنزىرە تاللاش، گۈزەللىكنى بايقاشنىلا ئەمەس، ئوقۇغان كىتابىدىكى گەپلەرنى يادلىۋېلىپ ھېكايە توقۇشتىمۇ خېلى قابىلىيەتلىك ئىكەنسىنا. لېكىن، مەيلى بىلىملىك بول، مەيلى سەزگۈر ھېسسىياتچان بول، مەن سېنى ياخشى كۆرەلمەيمەن، سېنىڭ خورەكلىرىڭ، ئۇڭدا يېتىشىڭ، تاماق يېگەندە شالاپلىتىشلىرىڭ تولىمۇ يىرگىنچلىك!»

ئادەم ئاجايىپ قىساسخور مەخلۇق ئىكەن. يىلان ئەڭ

قىساسخورمىش، لېكىن ئۇ ئادەمگە يەتمەيدۇ. بىز ئۆزىمىزدىن ئۈستۈنلەرنى تىللاشقا ئادەتلەنگەن. باشقىلارنىڭ ئۈستۈنلۈكىگە قايىل بولغۇچىلارنى كىتابلاردىن كۆردۈم، تۇرمۇشتا كۆرمىدىم. مەن ئۆزۈمنى يازغۇچىغا خاس خىسلىتىم بار، ئادىل گەپ قىلغۇچى، رەزىللىكنىڭ دۈشمىنى ھېسابلايمەن. باشقىلارنى كەچۈرۈش بىلەن باشقىلاردىن كەچۈرۈم سوراش ئىنسانىي پەزىلەتنىڭ ئىككى گۈلتاجى دېگەن سۆزنى ئېغىزىمدىن چۈشۈرمەيمەن. لېكىن، شۇنىسى ئەلەم قىلىدۇ: مەن باشقىلارنىڭ ئۆزۈمدىن ئۈستۈن ئىكەنلىكىنى بىلسەم ھەرگىز ئۇ ئادەمنى ياخشى كۆرمەيمەن. ئىشقىلىپ، ئۇنىڭ بىر ئەيىبىنى تېپىپ ئۆزۈمنى ئۇنىڭدىن ئۈستۈن ھېسابلاپ ئاندىن خاتىرجەم بولىمەن. شۇنىڭ ئۈچۈن، مۇنۇ ئوپېراتور بارغانسېرى ماڭا يىرگىنچلىك بىلىنمەكتە. ئۇنىڭ ئەيىبلىرى ئۈستىگە ئەمدى ئۆزىنى كۆرسىتىشكە ئامراق، چاكىنا دېگەن يېڭى بىر ئەيىبنى ئەكلىپ قوشتۇم.

ئۇ يەنە سۆز باشلىۋىدى، مەن ياتقان يېرىمدىن پەسكە چۈشتۈم، ئۇ دەرھال مېنىڭ ئايىغىمنى پۇتۇمغا كىيدۈرمەكچى بولۇپ:

— ئۇستاز !... — دېيىشىگە مەن مەدەنىيەتلىك ئىكەنلىكىمنى ئۇنتۇپ:

— قويغىنا ئادىشىۋي ! — دېدىم، ئۇ ئاغزىنى سەت قىيسايتىپ:

— بىئارام بولۇۋاتامسىز؟ — دېۋىدى، مەن قوپاللىق بىلەن:

— بولمايچۇ ! — دېدىم. «سەن بار يەردە بىئارام بولماي نېمە بولاتتىم» دەۋېتىشكە تاسلا قالدىم.

دەلدۈگۈنۈپ يۈرۈپ پالۇبىغا چىقتىم: تاڭ سۈزۈلگەن، چەكسىز دېڭىز سانسىز دولقۇنلىرى بىلەن تولىمۇ گۈزەل، سېھىرلىك، ئۇلۇغ بىلىندى. ئەنە ئۇچار بېلىقلار پاراخوتنىڭ

تۇمشۇقىدا پەيدا بولغان دولقۇنلارنىڭ ئۈستىدە ئۈزمەكتە. ئۇلار يادىن ئاجرالغان ئۇققا ئوخشايدۇ. ئۇلارغا زوقۇم كەلدى، ئۇلار قەلبىمدە ئىلھام قوزغىدى. «مەنمۇ ئۇلارغا مىنىپ ئوكيان كەزسەم» دېگەن بىر شېرىن تۇيغۇ ئەمدىلا يېلىنجىۋىدى، پاراخوت قاتتىق سىلكىندى، مەن ئارانلا پولات تامنى تۇتۇۋېلىشقا ئۈلگۈردۇم. قەلبىمدە يەنە ئوكيان (دولقۇن) غا، ئۆزۈمگە بولغان نەپرەت تۇيغۇسى يېلىنجاپ يالقۇن پەيدا قىلدى. بۇ چاغدا ماڭا پاراخوتنىڭ تۇمشۇقىدىكى سۇپىغا چىقىۋېلىپ كۆننىڭ قىزىل سۇ ئۈستىگە سەكرەپ چىقىشىنى تاماشا قىلىۋاتقان ساياھەتچىلەرمۇ سەت كۆرۈنۈشكە باشلىدى. لېكىن، مېنىڭ يازغۇچىغا خاس پەزىلىتىم قەلبىمدىكى نەپرەت ئوتىنى ئۆچۈرۈشكە تەمشەلدى: مەن جىسمىمنىڭ قۇلى، روھىمنىڭ خوجايىنىمۇ ياكى ئەكسىمۇ؟ نېمىشقا روھىمنى جىسمىم ئۈستىگە قويالمايمەن، نېمىشقا بەدەن تەلىپىمنى پەزىلەت كۈچى بىلەن چەكلىيەلمەيمەن. كۆڭۈل ئاينىش، باش قېيىش، ئۈچەي - باغرىڭ تارتىشىش ئوخشاشلا بەدەن ھادىسىسى. مەن كىتابلاردا ئۆلۈمگە كۈلۈپ بارغانلارنى، ئۆز بەدىنىدىكى قىممەتلىك ئەزالار بىلەن خۇشال - خۇرام خوشلاشقانلارنى كۆرگەنمەن. باشقىلارغا: ئىنساب جىسمانىي تەلەپ بىلەن مەنىۋى تەلەپ ئوتتۇرىسىدىكى كۈرەشتە پىشىپ يېتىلىدۇ. بەدەن: يە، ئۇخلا، ئوينا، كۆڭۈل ئاچ دەپ تۇرىدۇ، روھىڭ بولسا: ياق، ئىشلە، ياخشىلىق قىل، ئازابلان، نەپسىڭنى يىغ دەپ چەك قويۇپ تۇرىدۇ. جىسمانىي تەلەپ بىلەن ياشىغانلار ھايۋانلارغا يېقىنلىشىدۇ، مەنىۋى تەلەپ بىلەن ياشىغانلار ئىنسان بولۇپ يېتىلىدۇ دېگەن سۆزنى دائىم سۆزلەيتتىم. بۇگۈن نېمىشقا ئەمەل قىلالمايۋاتىمەن. نېمىشقا «مەن» مۇشۇ تاپتا بەدەننىڭ قۇلى بولۇپ قالدىم...

قۇياش قىزىل شاردەك دېڭىز ئۇپۇقىدا پەيدا بولۇۋىدى، چەكسىز دۇنيا كۈلۈمسىرىدى، ئىمىر - چىمىر دولقۇنلارنىڭ

كۆمۈش رەڭ بۇژغۇنلىرى يالت - يۇلت نۇر چاچتى. قارامتۇل دېڭىز بېتىدە كۆمۈش قاتلام پەيدا بولۇپ، قاندەك قىزارغان يىراق ئۇپۇق سىزىقى ئاستا - ئاستا سۇزۇلۇپ، دېڭىز ئۆز گۈزەللىكىنى نامايان قىلدى: گويا بىر ئىلاھىي كۈچ دېڭىزغا مۇھەببەت نۇرى چاچقان، شۇنىڭ ئۇچۇن دېڭىز تارتىملىق، جىلۋىلىك، گۈزەل!

قەلبىمدە ئەمدى يازغۇچىغا خاس گۈزەللىك سېزىمى ئۇرغۇدى: ئىنسان گۈزەللىكنىڭ بايقىغۇچىسى، ھۇزۇرلانغۇچىسى، مەدھىيەلىگۈچىسى ۋە شاھىتى بولۇپلا قالماي، يەنە ئۇنىڭ ياراتقۇچىسى. چۈنكى، ئىنسان قەلبى سەزمىگەن بولسا، دۇنيادا گۈزەللىكنىڭ قىممىتى بولمىغان بولاتتى، ئۇ قەدىر - قىممەت پەيدا قىلغۇچى، ياراتقۇچى بولماي نېمە؟

ئوكيان ساياھىتىنىڭ بۇ يېڭى كۈنى كۆڭۈللۈك ئۆتسۇن ئىلاھىم!

لېكىن، خۇشاللىقنىڭ كۈشەندىسى بولغان كۆڭۈلسىزلىك يەنە قاراقۇش بولۇپ ئۇچۇپ كەلدى، تۇيۇقسىزدىن جەنۇب شامىلى پەيدا بولدى - دە، پاراخوت قاتتىق سىلكىنىپ، دولقۇنلار ئۆرىدەپ پولات پالۇبىغا بۇلۇت پارچىلىرىدەك ئۇچۇپ چۈشۈپ پاراكەندىچىلىك، ۋەھىمە، داد - پەرياد پەيدا قىلدى. ياش ماتروسلار ئۇستىگە چۈشكەن سۇدىن راھەتلەنسە كېرەك. كۈلۈشۈپ - چاقچاق قىلىشماقتا. لېكىن، بىز ۋەھىمە ئىچىدە داد - پەرياد قىلماقتىمىز.

بىز ياتاق قىلىۋالغان كىچىككىنە مەجلىسخانىنىڭ ئۈستىدە كۆزىتىش پونكىتى، كاپىتان بۆلۈمى ۋە تېخنىكا بۆلۈملىرى بار. مەن پولات شوتا بىلەن شۇ ياققا ياماشتىم. بۇ ئەلۋەتتە ۋەھىمە ئىچىدە قىلىنغان ئاڭسىز ھەرىكەت. ياش، قامەتلىك كاپىتان ئالدىمغا چىقتى، مۈرەمگە قولىنى قويۇپ كۈلۈپ تۇرۇپ:

— قورقمىسىلا، پاراخوت ئۆرۈلۈپ كەتمەيدۇ، مۇنۇ دورىنى پات - پات ئىچىپ تۇرسىلا، كۆڭۈل ئايىنىشىنىڭ ئالدىنى ئالىدۇ، — دېدى. بۇ ھۆرمەت، غەمخورلۇق بىلەن ئېيتىلغان سۆزلەرمۇ قۇلىقىمغا قوپال، سوئىي، سەت ئاڭلاندى.

— بۇ ئازابنىڭ چېكى بارمۇ، يوق! پاراخوتنى تىنچ ماڭىدىغان قىلالامسىلەر؟ — مەن كاپىتانغا غەزەپ بىلەن ئالايدىم.

— ئامالىمىز بار، بۇ ئامال — غەيرەت قىلىش. تېخنىكا جەھەتتە باشقا ئامالىمىز يوق!

شۇ چاغدا بىر پارچە سۇ بىز تۇرغان شوتىغىمۇ قوغلاپ چىقىپ ئۈستىمىزگە چۈشتى، پاراخوت قاتتىق سىلكىندى، غاچىلدىدى، راديو كانىيىدىن ئەنسىز ئاۋاز خىرىلداپ چىقتى.

دېڭىزغا قاراش مۇمكىن ئەمەس، چەكسىز، ساناقسىز دولقۇنلار دېڭىز بېتىدىن كۆتۈرۈلۈپ قاتتىق غەزەپلەنگەن يىرتقۇچتەك ھۆركىرەپ دېڭىز بېتىگە قايتىدۇ، ئاپپاق بۇژغۇنلار خۇددى ھەرىكەتچان ھەسەل ھەرىلىرىدەك يالتىراپ ئۇچۇپ يۈرىدۇ، گويا پاراخوت مىڭلىغان توپ ئوقلىرىنىڭ نىشانى، دېڭىز ئۇنى توپقا تۇتماقتا، بۇ يەردە ھايات - مامات جېڭى بولماقتا، بۇ جەڭنىڭ قوماندانى بولغان مۇنۇ قامەتلىك كاپىتان گويا ھېچ ئىش بولمىغاندەك كۈلۈپلا تۇرىدۇ. ئۇ مېنى كەينىمدىن قولتۇقلاپ شوتا بىلەن تۆۋەنگە ئەپچۈشتى. مەن دەلدۈگۈنۈپ، كۆڭلۈم ئايىنىپ، بېشىم قېيىپ ئۇنىڭغا تايىنىپ تۆۋەنگە چۈشتۈم. كاپىتان مېنى ئۆز ياتىقىغا ئەكىرىپ كارىۋىتىدا ياتقۇزۇپ قويدى ۋە ئايىغىمنى سالدۇرۇپ، خۇددى كىچىك بالىنى پەپىلىگەندەك ئەديال بىلەن پۈتلىرىمنى ئوراپ قويۇپ:

— كارىۋاتتىن چۈشمەڭ، خاتىرجەم يېتىڭ، كارىۋاتنىڭ ئىككى چېتىنى چىڭ تۇتۇۋېلىڭ، سىلكىنىسىمۇ ھېچ نەرسە بولمايسىز. مانا مۇنۇ چېلەككە... ھە، خوش ئەمدى، كەتتىم... —

دېدى.
ئۇنىڭ گەپلىرى قۇلىقىمغا كىرسۇنمۇ، مەن جان قايغۇسىدا، ئازاب، چەكسىز قىيىنىلىش، ياندۇرۇش، باش قېيىش، ماغدۇرسىزلىنىش...
ماڭا يادقا بولۇپ كەتكەن «ئىراده — كۈچ نەزەرىيەسى» نەگە كەتتى؟ مەن بۇ نەزەرىيە بىلەن تالاي ئادەملەرگە تەسەللى، مەدەت بەرگەن ئەمەسمىدىم. جىسمانىي ئازابنى روھىي ئۈمىدۋارلىق بىلەن يەڭگىلى بولاتتىغۇ؟ ئىنسان ئۆز - ئۆزىنى مانا مۇشۇنداق چاغدا، ئۆلۈشنى ئارزۇ قىلىشقا مەجبۇر بولغان چېغىدا راسا توغرا باھالىسا كېرەك. لېكىن، بۇ باھانىڭ نەتىجىسىنى خەلققە مەلۇم قىلىشقا بولمايدۇ - دە. ئاجىزلىق، زەئىپلىكنى ئېتىراپ قىلىش يۈرەكنىڭ ئىشى، ئېغىز بولسا ئۇنى رەت قىلغۇچى. چۈنكى، ئىنسان ئۆزىنىڭ نۇرغۇن ئەيىب ۋە گۇناھلىرىنى ئېغىزى بىلەن رەت قىلىپ ئۆزىنى ھىمايە قىلالايدۇ. مەن ئۆلۈشنى ئارزۇ قىلىمەن. مەن ئۈچۈن بۇ ئۆلۈشنىڭ ئاسان يولىلا يوق. دېڭىزغا سەكرەش، زەھەر ئىچىش، تىغ ئۇرۇش ياكى سىرتماققا ئېسىلىش... لېكىن بۇلارنىڭ ھېچقايسىسىغا ئىمكان يوق. بەدىنىم ئاخىرقى ھالاكەتنى تەلەپ قىلىدۇ، لېكىن روھىمدا يەنە ھايات رىشتىسى بار. زىلۋا ئايالىم كۈلۈپ تۇرۇپتۇ، قىزىمنىڭ چىرايلىق كۆزلىرىدە ياش، بەڭباش ئوغلۇم زاڭلىق قىلغاندەك كۈلمەكتە، ئۇلار ئۈچۈن ئازابنىڭ ئەۋجى — ئاخىرقى چېكى چۈشىنىكسىز - دە، ئۆپكە بىلەن يۈرەكنىڭ بوغۇزۇڭغا كېلىپ تىقىلىشى نېمىنى چۈشەندۈرىدۇ. قۇرۇق ھۆ بولغاندا ئۈچەي - ئاشقازاننىڭ خۇددى ھازىرلا ئۈزۈلۈپ پارە - پارە بولۇشىدىن دېرەك بېرىشى ھەرقانداق قىيىن ئوپېراتسىيەدىنمۇ ئازابلىق. بۇنى مېنىڭ گۈزەللىرىم نەدىن بىلسۇن؟... ئاھ، مانا ئاخىرقى ئىنجىق، بەلكى جاننىڭ چىقىشى بولسا كېرەك... مەن جەبرائىلدىن جان قاچۇرۇپ كارىۋاتتىن ئۆزۈمنى تاشلىدىم،

سىرتقا — پالوبىغا قاراپ ئۈمىلىدىم.

... يەنە شۇ كارىۋاتتا كۆزۈمنى ئاچتىم. ئوپېراتورنىڭ سەت چىرايى غۇۋا كۆرۈندى، ئۇ ئۇستىبېشى چىلىق - چىلىق سۇ، چاچلىرى پېشانىسىگە چاپلاشقان هالدا يوغان ئېغىزىنى ئېچىپ هېلىقى يىرگىنچلىك كۈلكىسى بىلەن ئالدىمدا تۇرماقتا:

— كالانپاي، مېنى نېمىشقا بۇ يەرگە سۆرەپ ئەكىردىڭ؟

— دېڭىزغا چۈشۈپ كېتەيلا دەپسىزكەن ئۇستاز.

— نېمىشقا چۈشكىلى قويمىدىڭ؟

— چاقچاق قىلمىسىلا.

— چاقچاق قىلىدىغانغا سەن مېنىڭ ئاغىنەممۇ؟

— دۈشمىنىڭىز ئەمەسمەن، ئۇستاز.

— مېنى ئۈمىلەپ يۈرگەن يەردە يەنە سۈرەتكە ئالغانسەن هەرقاچان؟

— شۇنداق، ئۇستاز. ئۇستىڭىزگە دولقۇن چۈشمەكتە، سىز پالوبىغا باغرىڭىزنى بېسىپ چىڭ چاپلاشقان. بۇ كۆرۈنۈش تولىمۇ تەسىرلىك!

— خەپ، توختا سېنى، سەن كالانپاينى جۇمۇ!

خۇددى ئۇستۇمگە چېقىلغان چۈشكەندەك قاتتىق سىلكىندىم. ئەمدى قۇلىقىم هېچنېمىنى: ئوكياننىڭ نېمىدەپ هۆركىرىگىنىنى، دولقۇنلارنىڭ غەزەپلىك شاۋقۇنلىرىنى، ئادەملەرنىڭ پىچىرلىغاندەك سۆزلەشلىرىنى، هەممىسىنى ئاڭلىيالمىدىم. ئەڭ بۇرۇن ئاڭلاش سېزىمىم ئۆلگەن ئوخشايدۇ. مەن نەدە، نېمە قىلىۋاتىمەن، هەممىسى قاراڭغۇ، بىرلا نەرسە ئېنىق — مەن تېخى هايات!

... پاراخوت چەكسىز دولقۇنلار ئارىسىدا تولىمۇ ئاستا، بىر كۆتۈرۈلۈپ، بىر چۆكۈپ، بىر سىڭار يان بولۇپ، بىر تۈزۈلۈپ كېتىۋاتىدۇ. چەكسىز دېڭىز، سانسىز دولقۇنلار ئۆزىنىڭ چەكسىز كۈچ - قۇدرىتىنى نامايان قىلماقتا. ئۇ هەممىنى يىمىرىشكە، ئاخىرىدا ئۆزىنىڭ هەم بالىسى، هەم

رەقىبى بولغان ئىنسانلارنى يۇتۇۋېلىشقا قادىر.

پالوبىغا دولقۇنلار كەينى - كەينىدىن ھۇجۇم قىلماقتا. ماتروسلار ياتىقىنىڭ پالوبا ئۈستىدىكى تۈڭلۈكلىرىنىڭ پولات قاپقىلىرى ھەم يېپىلغان. ئۇ بىچارىلەر تىنچىق ياتىقىدا قانداقمۇ چىداپ ياتقاندۇر... ھەي ئوپېراتور، دولقۇنلارنى سۈرەتكە ئېلىپ نېمىسىمۇ قىلارسەن. ئۇ، ئاپپاراتنى بىردە دېڭىزغا، بىردە ئۆز ئۈستىگە كېلىۋاتقان دولقۇنلارغا توغرىلىماقتا. مانا بىر پارچە سۇ ئۇنىڭ ئۈستىگە قۇيۇلدى. ئەنە، ئۇ يەنە ئاپپاراتى بىلەن پەيدا بولدى: زوڭزىيىپ ئولتۇرۇۋېلىپ زەمبىرەكلەر يېنىدا توم ئارقانلارنى تارتىشىپ يۈرگەن يالىڭاچ ماتروسلارنى سۈرەتكە ئالماقتا، ئۇ كەينىگە داجىدى، پولات سالاسۇنلار ئۇنى قوغدىيالامدىكىن. ئەنە دېڭىزدا تولىمۇ چوڭ، ئۈچ قەۋەتلىك بىنادەك بىر سۇ تۈۋرۈكى كۆتۈرۈلدى، پاراخوت چۆككەندەك بولدى، پۈتۈن پالوبا سۇ بىلەن تولدى، ئوپېراتور كۆرۈنمىدى، ئىسىت، ئۇ ئاپپاراتى بىلەنلا ئۇچار بېلىقلارغا قېتىلىپ كەتكەن بولمىغىيدى. ئىسىت، ئىسىت، مەن كەتسەم بولاتتى. چۈنكى، مەن جاندىن تويغان، ئۇ ھايات قالسا بولاتتى، ئۇ ھاياتنى تولىمۇ سۆيەتتى... لېكىن قانۇنىيەت رەھىمسىز ئىكەن، كىشىگە تىلىگىنىنى بەرمەيدىكەن، تەتۈرىچە ئىش قىلىدىكەن.

يۇقىرىقىلار چۈشۈممۇ، كۆرگەنلىرىممۇ، خىيالىممۇ ياكى مەن ئۆلۈمدىن قۇتۇلۇپ كۆزلىگەن ئارالغا يېتىپ بارغاندىن كېيىن ئاڭلىغان ھېكايىمۇ، بۇلارنى ئاڭقىرالمىدىم. بىرلا نەرسە ئېنىق: بىز ھاكتەك ئاق تۇپراقلىق ئارالغا كەلدۇق. بۇ گۈزەل ئارالدىكى مۆجىزىلەرنى سۈرەتكە ئالىدىغان ھېلىقى ئوپېراتور ئارىمىزدا يوق.

قەلبىم ئۇنى سېغىنماقتا، كۆز يېشىم ئۇنى ئىزدىمەكتە، بەلكى ئۇ ئۆلمىگەن بولسا، قەلبىمدە ئۇنىڭغا مۇھەببەت ئويغانمىغان بولاتتى. ئۇ راستلا ئۆلگەن ئوخشايدۇ.

مەن كۆن نۆرىدا يالتىراپ ئويناۋاتقان دولقۇنلارغا قارىدىم، دولقۇنلاردىن سادا كەلدى:

— ھەي ئىنسانلار، سىلەر تازا ئەخمەق، سىلەر تىرىكلەرگە دۈشمەن، ئۆلگەنلەرگە ئاشىق. سىلەر ھالاكەتنىڭ دوستى. تېزرەك ئوكيان قوينىغا كېلىشكە تەييارلىنىۋاتىسىلەر. يەر شارى سەككىز مىليارد ئادەمنى باقالايدۇ. سىلەر ئاز يىلدىن كېيىن بۇ ساننى تولدۇرىسىلەر، سىلەر بىلىمقلار بىلەن بەسلىشىپ كۆپەيگەن بىلەن، ئۇلار بىلەن بەسلىشىپ ياشىيالمايسىلەر!

بۇ گەپلەر ئوپېراتورنىڭ گەپلىرىغۇ؟ ئۇ ھايات بولسا كېرەك. دولقۇنلار ئۇنىڭ جىسمىنى ئەكەتكىنى بىلەن، ئۇنىڭ روھى دولقۇنلار ساداسىغا سىڭگەن، مەڭگۇ ھايات نۇرىدىغان ئوخشايدۇ.

1991 ـ يىلى 9 ـ سېنتەبىر، غۇلجا.

قۇياش ۋەھىمىسى

يوغان بۇرۇن، كىچىك كۆز، ساقىلى قىرىلغان، ئاپتاپتا كۆيۈپ قارايغان بۇ ئادەم كۈندىن قېچىپ يەنە كۈنگە قاقلاندى، بۇ ئۇنىڭ ئاشۇ ئۇنتۇغاقلىق كېسىلىنىڭ كاساپىتى. تۇغقانلىرىنىڭ، يېقىنلىرىنىڭ ھەتتا بالىلىرىنىڭ ئىسمىنىمۇ پات - پات ئۇنتۇپ قالىدىغان بۇ ئادەم تاللىۋالغان ئورنىنىڭ ماشىنا غەربكە ماڭغاندا كۈن چۈشۈۋالىدىغان يەر ئىكەنلىكىنى نەدىن بىلسۇن؟

كۈن نۇرى ئۇنىڭ كۆزەينىكىگە نەشتەردەك سانجىلىپ، كۆزلىرىنى ياشاڭغىرىتىشقا، ئاجىزلاشقا ئەسەبىي نېرۋىلىرىنى تىنىمسىز غىدىقلاپ ئازابلاشقا باشلىدى.

— دوزاخ! — دېدى ئۇ تەرىنى تۈرۈپ بىئارام بولۇپ، قۇياشنى تىللاپ ۋە: «بەلكى قۇياشنى تىللىغان بىرىنچى ئادەم مەندىمەن، بۇ مېنىڭ قەھرىمانلىقىممۇ ياكى رەزىللىكىممۇ؟» دېدى ئىچىدە غوتۇلداپ ۋە بۇ سۆزۈمنى بىرى ئاڭلاپ قالدىمىكىن دەپ ئەتراپىغا تەشۋىش بىلەن قاراپ قويدى.

... قۇياشسىز گۈزەللىك بولمايدۇ؛ يېشىللىق، يورۇقلۇق، ھارارەت، پارقىراق تاغلار، چەكسىز دالىلار ۋە مۇشۇ چاغنىڭ ئۆزىدە قۇياشتىن چەكسىز ھۇزۇر - ھالاۋەت كۆرۈۋاتقان سانسىز جانلىقلار ۋە جانسىزلار ئۇنىڭ بايىقى تىلىنى ئاڭلىسا چوقۇم ئۇنى «قەھرىمان» دېمەيدۇ، «رەزىل» دەيدۇ.

— بوپتۇ، مەن رەزىل! — دېدى ئۇ ئۈنلۈك سۆزلەپ، — رەزىللىك ئەيىبمۇ، ئارتۇقچىلىقمۇ؟

— كىمنى تىللاۋاتىسىز ئەپەندى؟ — دېدى ئۇنىڭغا ياندىش

ئولتۇرغان ۋە ئۆزىنى ئىككى سائەتتىن بېرى تۆت قېتىم تونۇشتۇرغان تاقىر باش ئادەم غاراڭ - غۇرۇڭ ئاۋاز بىلەن ئۇنىڭ ئوغىسىنى قايىنىتىپ، — ئۆيدىن رەنجىپ چىققان ئوخشايسىز - ھە؟ كەيپىڭىز ياخشىلىنىپ كېتىدۇ. كۈن ئولتۇرۇشقا يەنە ئون سائەت بار ئەمەسمۇ، قاراڭ، ئاۋۇ موللام توختىماي تەسۋى سىيرىۋاتىدۇ، ئۇ ھېچ بولمىسا يەتمىشتە بار، تەسۋىسى ھەرەمنىڭ ئىكەن، بەلكى ئۇ قىلغان ساۋابلىق ئىشلىرىنى ساناۋاتقاندۇر ياكى قىلمىش - ئەتمىشلىرىنى! ھەپچۇش!

«ئىلاھىم مۇشۇ چۇشكۇرۇك بىلەن زۇۋانىڭ تۇتۇلار!» دېدى بىزنىڭ «رەزىل» (ئۆز ئىقراسى) ئۇنىڭدىن بىزار بولۇپ.

— موللامغا يىگىرمە كويچەن بەرسەم ئورنىنى تېگىشىپ بېرەرمۇ؟

— نېمە دېدىڭىز ئەپەندى، — دېدى ئۇ رەنجىش بىلەن ئاچچىق كۈلۈپ قويۇپ، — ئاتمىش كويچەن خەجلەپ بۇ ئون ئالتە كىشىلىك مىنىبۇسقا ئولتۇردۇق، ئەمدى يەنە يىگىرمە سوم خەجلەپ ئورۇن تېگىشسىڭىز، ئويلاپ كۆرۈڭ. نېمىدىن بىزار بولغىنىڭىز، نېمىگە رەنجىگەنلىكىڭىزنى يا ئېيتمىسىڭىز، سىز بىلەن دوست بولماق تەس ئوخشايدۇ. بىلەمسىز، مەن سىزنى دەپ بۇ مىنىبۇسقا چۈشتۈم، سىز مېنى بىلمىگەن بىلەن مەن سىزنىڭ دوستىڭىز، غايىبانە دوست دەڭە. ھەر قېتىم دوستلىرىم يادىمغا كەلگەندە، تىزىملىكىنىڭ خېلىلا بېشىدا سىز بولىسىز.

— ئەستاغپۇرۇللا.

— ھە، مانا بىزار بولغىنىڭىزنى ئاشكارىلىدىڭىز. ئەپەندى، بەلكى سىز مۇناسىۋەتشۇناسلىققا دائىر كىتابلارنى جىق ئوقۇغانسىز، ئەمما مەن سىزدىن رازى، بىز يەنە يىگىرمە ئىككى سائەت بىللە ماڭىمىز تېخى.

«يەنە ئون سائەت كۈنگە قاقلىنىدىكەنمەن، يىگىرمە ئىككى

سائەت تېتىقسىز گەپ ئاڭلايدىكەنمەن، توۋا، قايسى شەيتان كۆزۈمنى تېڭىپ، قانداق ئېزىتقۇ ئەقلىمنى ئوغرىلاپ بۇنداق ماشىنىغا چىقىپ، مۇشۇنداق ئورۇندا ئولتۇرۇپ قالغاندىمەن.»

ئۇ ھەتتا ماشىنىنى توختىتىپ چۈشۈپ قېلىپ كەينىگە قايتماقچى بولدى، لېكىن ماشىنىغا چىقىپ بولغاندا قايتىمەن دېيىشمۇ قاملاشمايدۇ - دە.

ئۇ كۆز ياشلىرىنى ھېلىدىن - ھېلىغا سۈرتۈپ، كۆزىنى تىنىمسىز چېقىپ، يۈزىنى كۆيدۈرۈۋاتقان ئىيۇن قۇياشىنى تىللاپ، ھەمراھىنىڭ ھايات خاتىرىلىرىدىن قىلىۋاتقان تېتىقسىز ھېكايىلىرىدىن بىزار بولغىنىچە غەربكە قاراپ سەپىرىنى داۋاملاشتۇرىۋەردى.

... قۇياش بولمىسىمۇ يەر يۈزىدە ھاياتلىق بولىۋېرەرمۇ؟ بولىدۇ، ئىلىم - پەن تەرەققىي قىلغان بۈگۈنكى كۈندە قۇياشنىڭ ئورنىدا ئېلېكتىر نۇرىدا پايدىلانغىلى بولىدۇغۇ، مىسالى بالتىق بويلىرىدا، نورماندىيەدە قۇياش كەمدىن - كەم چىراي كۆرسىتىدىكەن، ئەمما ئىنسانلار ئۇ يەردىن كۆپرەك رازى...

— لەنەت !

— كىمنى تىللاۋاتىسىز ئەپەندى، مەشھۇر ئادەملەرنىڭ تىللاشلىرىنى ئاڭلاشمۇ نېسىپ بولدى. ئېيتىڭە كىمنى؟

— قۇياشنى !

— پاھ، پاھ، پاھ ! — دېدى ئۇ تەرىنى تۇرۇپ «رەزىل»گە ئالىيىپ قاراپ قويۇپ، — قۇياشقا لەنەت ئوقۇغان داڭلىق ئادەمنى كۆرۈشمۇ نېسىپ بولدى. قۇياش ھەقىقەتنىڭ، مېھىر - شەپقەتنىڭ، ئادالەتنىڭ سىمۋولى، ئەپەندى !

— خۇدانىڭ سىمۋولى بولسىمۇ ئىگەكىم !

— پاھ، پاھ، بەدىنىنى ھەقىقەتتىن ئۈستۈن بىلىدىغان مەشھۇر شەخسنىمۇ بۈگۈن كۆرۈپ تۇرۇپتىمەن. رەنجىمەڭ، سىزگە بولغان ھۆرمىتىم ئازىيىپ كېتىۋاتقاندەك قىلىدۇ

ئەپەندى. ياق، ئەمدى سىزنىڭ ئىسمىڭىزنى ئاتايدىغان بولدۇم ئۇكام رەھىمى!

— رەھىمى مېنىڭ تەخەللۇسۇم!

— ئىسمىڭىز ئىبراھىم جالالىددىن ئەمەسمىدى، راست، سىز مېنىڭ ئىسمىمنى بىلمىگەن بىلەن، مەن سىزنىڭكىنى بىلىمەن ئىبراھىم جالالىددىن، بىلىشنى خالىمىسىڭىزمۇ ئىسمىمنى دەپ قوياي: ئىسمىم چاۋار، يەنى ئەخلەت دېگەن سۆز، فامىلەم پاسار. ئىسىم - فامىلەم چاۋار پاسار. ئەخلەت - قوناق شېخى دېگەن بولىدۇ. ئىسىم ئەرەبچە ئەمەس دەڭە، سىزنىڭ ئەرەبچە، ئىبراھىم جالالىددىن.

— تەخەللۇسۇم رەھىمى، مېنى تەخەللۇسۇم بىلەن ئاتاڭ ئاكا!

رەھىمى بىزار بولۇپ كۈلۈپ قويدى: «جايىڭنى تاپماپسەن ئەخلەت، — دېدى ئۇ ئىچىدە، — بىراق سەن بولمىساڭ ھاياتنىڭ قىزىقى بولمايدۇ».

— مەن سىزنى ئازابتىن قۇتقۇزۇشقا تەييار، — دېدى چاۋار رەھىمىنىڭ تەرلىگەن، قىزارغان يۈزىگە قاراپ قويۇپ، — ئورۇن ئالماشتۇرايلى، سىز تىللىغان قۇياش نۇرىدىن مەن ھۇزۇرلىنىپ قۇياشنى مەدھىيەلىۋالاي.

— نېمە خىزمەت قىلىسىز ئاكا؟ — دەپ سورىدى رەھىمى نۇر چاقمايدىغان ئورۇندا راھەتلىنىپ ئولتۇرغاندىن كېيىن رازى بولۇپ، — تونۇشۇپ قويايلى.

— مەن تەرجىمان، قىرىق يىللىق تەرجىمان، ئەمما ئەدەبىيات ھەۋەسكارى. ئاتمىش ئىككى ياشلىق ھەۋەسكارمەن، پېنسىيەگە چىقتىم، ئەمما ھېسسىيات بايلىقىم ئون سەككىز ياشلىق قىزنىڭكىدەك! ھەۋەسنىڭ تۈرتكىسى بىلەن يۈز پارچىدىن كۆپ شېئىر، تۆت داستان، ئون يەتتە پارچە ھېكايە، تۆت پوۋېست، بىر رومان يازدىم. ئەمما ئېلان قىلىنغىنى بىر شېئىر، بىر ھېكايە!

— ھا - ھا - ھا... — رەھىمى قاقاقلاپ كۈلۈۋىدى، چاۋار پاسارمۇ ئەگىشىپ كۈلدى، مانا شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ «دوستلۇقى» باشلاندى. چاۋار ئەسىرى ئاز ئېلان قىلىنغىنى بىلەن ئېپى بار ئادەم ئىكەن، بىردەمدىلا شوپۇرنى «قول بالىسى» قىلىۋالدى - دە، خالىغان يېرىدە توختىتىپ، خالىغان ئىشىغا سالالايدىغان بولۇۋالدى.

— قېنى، شوپۇر بالام، ئاۋۇ تاۋۇزلارنىڭ تازا تەملىكىدىن بىرنى ئەكەلگىن. خوش، ئىچ پۇشۇقىنى چىقىرىشقا تۇزلانغان تۇخۇمدىن ئون دانە، ئىككى يۈز ئەللىك گىراملىق «ئىلى داچۇ» دىن ئىككىنى ئالغاچ كەلگىن، مانا پۇل!

جۇڭغار دالاسىنىڭ بۈك - باراقسان بوستانلىقلىرى، تېخى ئۆزلەشتۈرۈلمىگەن چۆللىرى ئەمدى بىزنىڭ «رەزىل» قەھرىمانىمىزغا زېرىكىشلىك تۇيۇلمايدىغان بولدى. ئۇ سۆھبەتدىشىنىڭ ئاخىرلاشمايدىغان «كەچمىش - كەچۈرمىشلەر ئىزاھاتى»دىنمۇ بىزار بولمايدىغان، ئەمدى ئورنىنى بىرى يىگىرمە سوم ئۇستەك بەرسىمۇ تېگىشمەيدىغان بولدى. ئۇنىڭغا ئون ئالتە كىشىلىك مىنىبۇس خۇددى دائىم دوستلىرى بىلەن جەم بولغاندا كاۋاپ - ھاراق، ئاخىرىدا نېرىن كەلتۈرۈلىدىغان «دىلئارامى» رېستوراندەك كۆڭۈللۈك تۇيۇلۇشقا باشلىدى. ئۇ ئەمدى ماشىنىدىكى ئون ئالتە ئادەمگە ئىجادكارنىڭ كۆزى بىلەن قاراشقا باشلىدى.

موللام توختىماي تەسۋى سىيرىماقتا، ئۇنىڭ كۆزلىرى يۇمۇلغان، لەۋلىرى رىتىملىق ھەرىكەتتە. ئۇزۇن، يارىشىملىق چارلاشقان ساقىلى لەۋلىرى بىلەن تەڭ تىترىمەكتە. ئۇ بىرلىرىنى مەدھىيىلەۋاتامدۇ ياكى تىللاۋاتامدۇ؟ ئۇنىڭ يېنىدىكى بومبا ساقال، كۆك كۆز چەت ئەللىك دەپتىرىگە نېمىلەرنى يېزىۋاتىدىكىن، «نېفىتتىنىڭ ئۈستىدە ئۈزۈپ كېتىۋاتىمىز دەپ يازغانمىدۇر ياكى كۆكەرگەن يېرىدىن قاقاس چۆللەر كۆپ ئىكەن، نېمانداق قەدىمى ئاستا دۆلەت بۇ؟» دەپ

يېزىۋاتامدىغاندۇر... ئەنە سۆيدى، قىز قىزىرىپمۇ قويمىدى، كۆزلىرىنى يۇمدى، ئۇيغۇرلىرىمىزمۇ جىنسىي ـ روھىي ئەركىنلىكتە چوڭ قەدەم تاشلىماقتا... ئاۋۇ ئۇخلاۋاتقان سېمىز ئاداش قانداق چۈش كۆرۈۋاتىدىكىن؟ مۇنۇ ھەممە چىشىغا ئالتۇن قاپلىغاننىڭ گېپى نېمانچە تولا: «غۇلجىدا ئىككى دۇكىنىم بار، ئايالىم بىلەن كىچىك ئوغلۇم ئاچىدۇ. چوڭ ئوغلۇم ئىككىمىز مال توشۇيمىز، قانچىلىك دەمسىز؟ ئەلۋەتتە بىزمۇ (تۈمەن) بىلەن ھېسابلىشىمىز ـ دە. (تىيىن) بىلەن ھېسابلىشىدىغان چاغلار كەلمەسكە كەتتى ئاداش. يۈك باسقان ماشىنىلىرىمىز ئۈرۈمچىدىن غۇلجىغا بارغۇچە (تۈمەن، تۈمەن، تۈمەن) دەپ سايراپ ماڭىدىغان گەپ»... پاھ، ئۇنىڭ گەپچىلىكىنى، ھەقىقىي «پوچى» دىن ئىكەن ـ دە! لېكىن، ھازىر زامان مۇشۇلارنىڭ. ئۇنىڭ يوغان گەپ قىلىشقا ھەققى بار. بىر سودىگەرنىڭ ئورنى ماڭا ئوخشاش ئۈمىدنى قەلەمگە بېغىشلىغان ھەرقانداق «كىچىك يازغۇچى»نىڭ ئورنىدىن يۇقىرى. ئەنە، ساقاللىق تەسۋىچى چېغىدا ئۇنىڭغا كۈلۈمسىرەپ قايرىلىپ قاراۋاتامدۇ؟ پۇلغا خوجايىنلىق قىلغۇچىلار بالدۇر ئېچىلىدىغان سەھرا گۈلىدەك تارتىملىق بولىدۇ. لېكىن، بىزدەك بارلىق شۆھرەت ۋە ئۈمىدنى كەلگۈسىگە تاپشۇرغان «غايە مەستانىلىرى»مۇ گۈلگە ئوخشايمىز، بىراق بىز گۈلنىڭ قەدرى ـ قىممىتى قالمىغان پەسىلدە ئېچىلىدىغانلاردىن... بومبا ساقال چەت ئەللىك ئۆچكە ساقال تەسۋىچىگە بىرنېمىلەرنى دېدى، تەسۋىچى قاقاقلاپ كۈلدى، پاھ، ئۇنىڭ چىشلىرىمۇ ساپلا ئالتۇنكىنە! مەيلى، چىشى ئالماس بولسىمۇ مەيلى. ئۇ نېمىگە كۈلدىكىن، چەت ئەللىك ئۇنىڭغا نېمىلەرنى دېدىكىن؟... ئاشۇ مۇز چىراي تەسۋىچى كۈلگەن بولغاندىكىن، چەت ئەللىك چوقۇم ئۇنىڭغا قىزىق گەپ قىلدى ـ دە، بولمىسا تەسۋىچى كۆز يېشىنى سۈرتۈپ بولۇپ يەنە كۈلەتتىمۇ؟

— سىزچە ئۇ تەسۋىچىگە نېمە دېگەندۇ، قىممەتلىك

هەۋەسكار، هۆرمەتلىك تەرجىمان، يولداش چاۋار پاسار؟

— يولداش دېمەڭ، ھازىر بۇ سۆز مودىدىن قېلىۋاتىدۇ. «ئەپەندى» دەڭ، بۇ سۆز «يولداش»نىڭ ئورنىنى ئىگىلەيدىغان ئوخشايدۇ. ئەپەندى، ھە، ئاۋۇ چەت ئەللىك ئاۋۇ تەسۋىچىگە نېمە دېدىكىن، ئۇ نېمىگە كۆلدىكىن، بىلگۈم كېلىۋاتىدۇ، دېمەكچىمۇ سىز ئەپەندى، ئۇنى بىلمەك نان يېمەكتىنمۇ ئاسان، مەنمۇ مانا مۇشۇنداق نەرسىلەرگە قىزىقىمەن. تۇرمۇشنىڭ قىزىقى مانا مۇشۇنداق باشقىلارنىڭ نازۇك سىرلىرىنى بىلىۋېلىشتا، مېنىڭ بىر دەپتىرىم بار، مەخسۇس مۇشۇنداق سىرلارنى خاتىرىلەشكە بېغىشلانغان. مەسىلەن، بىزنىڭ بىر باشقارما باشلىقى ئۆگەي قىزى بىلەن ئۆيدە يالغۇز قالدى. مەن بىزنىڭ بالكوندىن باشقارما باشلىقىنىڭ تېمىغا يامىشىپ ئۆتۈپ...

— پاھ، پاھ...

— شۇنداق ئۆتۈپ، بالكونىنىڭ دېرىزىسىدىن ئۆيگە كىرىپ، يان ئۆيدىكى رەزىللىكنى كۆزۈم بىلەن كۆرۈپ، قولۇم بىلەن ئاڭلاپ... ساق ـ سالامەت قايتىپ چىقتىم...

— سىزنىڭ قىلىقىڭىز ئۇلارنىڭكىدىنمۇ رەزىل...

— نېمە؟ بەلكى شۇنداقتۇر، لېكىن ئەپەندى، باشقىلارنىڭ ئۆزىلا بىلىدىغان سىرلىرىنى بىلىۋېلىش تولىمۇ قىزىق، تولىمۇ كۆڭۈللۈك ئىش. ھېلىقى باشقارما باشلىقى ئۆگەي قىزىنى: «جېنىم، بەختىم...» دەپ ئەركىلەتكەندە، قىز نېمىلەرنى دېدى دەڭە؟

— قويۇڭ، بۇنداق گەپلەرنى ئاڭلىسىمۇ باشقىلارغا دېيىشنىڭ ئۆزى رەزىللىك!

— بەلكى شۇنداقتۇر. لېكىن، قايسىبىر ئادەمنىڭ جىسمى بىلەن روھى گۈزەللىك بىلەن رەزىللىكنىڭ ئارىلاشمىسى ئەمەس ئىكەن، ئەپەندى. مەنمۇ، سىزمۇ، خېلى ـ خېلى كاتتىلارمۇ شۇنداق. ئۆزىلا بىلىدىغان، ئۆمۈر بويى يوشۇرىدىغان

رەزىل ئىشلىرى ھەرقانداق ئادەمنىڭ ۋۇجۇدىدا مەۋجۇت. گۈزەللىك بىلەن رەزىللىكنىڭ نىسبىتىلا ئوخشىمايدۇ، خالاس.

— بۇ سىزنىڭ ھاياتقا بولغان بىر تەرەپلىمە چۈشەنچىڭىز. بىلىپ قويۇڭ، ھاياتىدا بىرەر قېتىممۇ ۋىجدانسىزلىق قىلمىغان ياكى پۈتۈن ھاياتىنى گۈزەللىك ئۈچۈن كۈرەش قىلىشقا بېغىشلىغان ئادەملەر ھەقىقەتەن مەۋجۇت. بۇنى نەزەرىيە بىلەنمۇ، پاكىت بىلەنمۇ ئىسپاتلىغىلى بولىدۇ.

— نەزەرىيە ھېسسىيات ۋە سىياسەتنىڭ چەكلىمىسىگە ئۇچرايدۇ، ئەپەندى. پاكىت دېگىنىڭىز قوپال نەرسە، يەنى ئاشكارىلانغان ئىشلار. مېنىڭ دەۋاتقىنىم تىل بىلەن ئىپادىلىگىلى، كۆز بىلەن كۆرگىلى بولمايدىغان مەۋھۇم نەرسىلەر. بۇ مەۋھۇم نەرسىلەر توغرا ھۆكۈمگە ئاساس بولالايدىغان ئەقلىي قىياس، يەنى گۇمان ۋە پەرەزدىن پەيدا بولىدۇ.

— لېكىن، سىزنىڭ ھېلىقى باشقارما باشلىقى توغرىسىدىكى خۇلاسىڭىز يەنىلا پەرەز ئەمەس، رەزىل قىلمىش، ئوغرىلىقچە كىشىنىڭ ئۆيىگە كىرىش بىلەن پەيدا بولغان.

— سىز مېنى رەزىل دەپ ئۈچ قېتىم ھاقارەتلىدىڭىز، ئەمما ئۆزىڭىزنىمۇ ئۈچ قېتىم رەزىل دېدىڭىز، ئەمدى تەڭلەشتۇق، شۇنداق قىلىپ بىز نازۇك سىرلار توغرىسىدىكى مۇنازىرىمىزگە قايتىمىز ياكى سىزگە، چەت ئەللىكنىڭ نېمە دېگەنلىكىنى بىلىش قىزىقارلىقمۇ؟

— بىر قېتىم قاتنىسىڭىز ئېقىم - چىقىمدىن باشقا نەچچىلىك پايدا ئالالايسىز لاۋبەن؟ — كۆزلىرى ئويناپ تۇرىدىغان چىرايلىق يىگىت ئالتۇن چىشلىقتىن خۇشامەت كۈلكىسى بىلەن كۈلۈپ سورىدى.

ئالتۇن چىشلىق چىشلىرىنى كۆز - كۆز قىلىۋاتقاندەك قاقاقلاپ يالغان كۈلۈپ جاۋاب بەردى:

— تۇمەن! ھا - ھا - ھا، تۇمەن - دە!

— ئايدا قانچە قاتنايسىز؟
— ئايدا ئۈچ قېتىم، بەزىدە تۆت قېتىم ـ دە!
— پاھ، پاھ، پاھ!... ئايدا ئۈچ ـ تۆت تۈمەن تاپىسىزكەن ـ دە... ئەركەك، ئەركەك كۆردۈڭمۇ بەرنا، قانداق ئادەم بىلەن بىللە سەپەر قىلىۋاتىمىز ـ دە، ئايدا تۆت تۈمەن!

— مانا يېڭى بىر «رەزىل» پەيدا بولدى، — دەپ پىچىرلىدى چاۋار قورۇق باشقان چىرايىنى پۈرۈشتۈرۈپ رەھىمىنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلاپ، — چوقۇمكى، ئاۋۇ چىرايلىق يىگىت سودىگەرگە ئاۋۇ چىرايلىق ئايالىنى يېقىنلاشتۇرىدۇ، ئۇنىڭ قەلبىدىكى ئايالغا بولغان مۇھەببەتنىڭ ئورنىنى پۇلغا بولغان مۇھەببەت ئىگىلەپ بولدى. پۇلنىڭ قۇلى بولغان ئادەم ھەممىدىن رەزىل، ھەممىمىز بىردىن نەرسىنىڭ قۇلى، بىرلىرىمىز ھەۋەسنىڭ، بىرلىرىمىز مەنسەپ — تەمە، يەنە بىرلىرىمىز ئىشقىۋازلىق، يەنە بىرلىرىمىز پۇل ـ پۇچەكنىڭ! پۇلنىڭ قۇلى بولغان ھەممىدىن رەزىل، قانداق دېدىم ئەپەندى؟

— ئاۋۇ چەت ئەللىك يەنە بىر نېمىلەرنى دەپ تەسۋىچىنى كۇلدۇرۇۋاتىدۇ!

— قىزىقى، ئاۋۇ چىرايلىق يىگىت ئايالى بىلەن ئورۇن ئالماشتۇردى. مانا ئەمدى ئۇنىڭ بەرناسىنىڭ بەدىنى ئىككى ئەرنى تەرلىتىدىغان بولدى...

— بۇ بىر نورمال ئىش، ئۇنىڭ ئايالىمۇ كۆڭلىنىڭ چېقىشىدىن بىزار، شۇڭا ئۇ ئورۇن ئالماشتۇرۇپ ئايالىنى خۇشاللىققا ئېرىشتۈردى.

— شۇنداق، ئۆزىنىمۇ، ئاۋۇ ئالتۇن چىشلىق سودىگەرنىمۇ ئېرىشتۈردى، بۇ بىر خاتىرىگە يازغۇدەك يېڭىلىق. بىلەمسىز، چىخوفنىڭ خاتىرىلىرى مۇشۇنداق دېتاللار بىلەن تولۇپ كەتكەنىكەن. سىز بەلكى سوفىيەنىڭ كۈندىلىك خاتىرىلىرىنى ئوقۇغانسىز ـ ھە، شۇنداق، سېرىق ماۋزۇ، قوڭۇر تاشلىق كىتاب. مەن ئۇ كىتابنى قىزىقىپ ئوقۇدۇم. 1901 ـ يىلى 11 ـ

ئايىنىڭ 8 ـ كۈنىدىكى خاتىرىسىگە: «بىز مۇشۇنداق تەنھا، ئۈن ـ تىنسىز ياشاۋاتىمىز...» دەپ يازىدۇ. ئاڭلاۋاتامسىز، دۇنيا ئېتىراپ قىلغان ئۇلۇغ يازغۇچىنىڭ ئاياللىنىڭ نالىسى بۇ. مېنىڭ پاستىرناخ شېئىرىدىن قىلغان تەرجىمەمدىن مۇنداق بىر كۇپلېتنى ئوقۇپ بەرگۇم كېلىۋاتىدۇ.

قارايمەن ئىشىككە تەنھا، پەرىشان،
تونۇغۇم كەلمەيدۇ ئۆيۈمنى زادى.
ئۇ كەتتى غەم ـ غۇسسە يادىكار ماڭا،
ھەم قالدى ھەر جايدا توپلەينىڭ ئىزى...

«دوختۇر ژىۋاگو»دىن ئېلىنغان مىسرالار دەڭە ئەپەندى. مەن نېمىشقا ئۇلۇغلارنىڭ «تەنھالىقى» توغرىسىدا گەپ قىلىمەن، سەۋەب ئاددىي، سىزنى ئۇلۇغلاش، ھۆرمەتلىمەك رەھىمى! سىز ھاياتتىن خىيالنى ئەۋزەل كۆرىسىز. ھايات سىزگە زېرىكىشلىك، خىيال كۆڭۈللۈك. بۇ ھال ئەلۋەتتە داڭلىق يازغۇچىلارنىڭ كۆپچىلىكىدىكى ئورتاقلىق. ھاياتقا سوغۇق نەزەر بىلەن قاراش، خىيال دۇنياسىدىن شىپالىق روھىي دۇنيا ئىزدەش بەلكى بىر گۈزەل پەزىلەت بولسا كېرەك، يازغۇچىلار، ئالىملار شۇنىڭ ئۈچۈن ساددا خەلقلەرگە سىرلىق ۋە قىزىقارلىق تۇيۇلىدۇ. ماكسىم گوركىنىڭ ھاياتىدا ئىككىلا قېتىم قاقاقلاپ كۈلگىنى راستمۇ ئەپەندى؟

— ئەنە تەسۋىچى يەنە قاقاقلاپ كۈلدى. پاھ، پاھ، چەت ئەللىك ئۇنىڭغا نېمىلەرنى دېدىكىن؟

— مەن سىزگە ھازىر بىلىپ كېلىپ دەپ بېرەي، چەت ئەللىك گەپ ئەگىتىپ يۈرمەيدۇ، ئۇدۇللا گەپ قىلىدۇ. قېنى مەن ئورنۇمدىن تۇرۇپ ئۇنىڭدىن سوراپ كۆرەي: خەلۇ گودمورنىڭ سىر، ۋىدويۇكامپرۇم؟ كامپرۇم جىرمىنى، ھە، ئۇ گېرمانىيەلىك ئىكەن. ۋۇت ئىزيۇرنەيىم؟ ھە، ئۇنىڭ ئىسمى

ئېرك ئىكەن. ۋۆت بىرنىڭ يوقمۇ؟ ھە، ئۇ ئۇيغۇرشۇناس ئالىم ئىكەن. قالتىس ئادەملەر بىلەن سەپەرداش بوپتىمىز. ئاتاقلىق يازغۇچى رەھىمى، ئالىم ئېرك، مىليونېر ئۇكام، دىندار موللام، مەنمۇ بىر ئىلىم ئەھلى. ماشىنىدىكى ئون ئالتە كىشىنىڭ ئون ئالتە خىل ئالاھىدىلىكى بولسا كېرەك، ھا ـ ھا ـ ھا!

— ھا ـ ھا ـ ھا!

— ھا ـ ھا ـ ھا!

ماشىنا جۇڭغار دالاسىدا خۇددى بىر مۇزىكىغا ماس قەدەم تاشلاپ كېتىۋاتقاندەك رىتىملىق گۈركىرەپ ئۇچقاندەك كېتىپ باراتتى. چاۋار ئەپەندىمۇ گويا ئون ئالتە ئادەمنىڭ ئەڭ «ئۆزۈك سىرلىرى»نى بىلىپ بولغاندەك خۇشال، بىرلا رەھىمى خىيال ۋە سوئال ئىچىدە.

كەچكى تاماق ئۆتەيدە يېيىلگەندىلا، بۇ سەپەرداشلار ئىچىدە كۆڭۈلسىزلىك يۈز بەردى.

— نېمانداق پاسكىنا يەر بۇ، ياق، ئاچ قالسامۇ بۇ يەرنىڭ تامىقىنى يېمەيمەن! — دەپ نازلاندى ھېلىقى ماشىنىدا ئاشكارا سۆيۈشكەنلەرنىڭ بىرى، يەنى گىرىم بىلەن چىرايلىق كۆرۈنگەن چوكان.

— ئالمۇتادىنمۇ پاسكىنىمۇ؟ — دېدى بىزنىڭ پۇل بىلەن كېرىلىپ ھەممىگە يۇقىرىدىن قاراۋاتقان سودىگەر يىگىتىمىز ئالتۇن چىشلىرىنى يالت ـ يۇلت قىلىپ كۈلۈپ، — كولباسا، توڭگۇز گۆشى پاكىز ـ ھە؟

ئايالنىڭ ئېرى ئۇنىڭغا ئالايدى:

— بىز توڭگۇز گۆشى يېگىنىمىز يوق! سىز مۇنۇ پاسكىنىچىلىقنى كۆرۈپ تۇرۇپسىز، يەر، ئاشپەزلەر، قاچىلار!...

— توڭگۇز گۆشى بىلەن كالا گۆشىنى بىر پىچاقتا توغرايدۇ، بىر دۆشىدە، بىر پالتىدا چانايدۇ. ئۇنىڭغا كۆڭلۈك ئەجەب ئېلىشمايدىكىنە؟

— بۇ ئىش سىز بىلەن مۇناسىۋەتسىز، ئاكا!

— ئاناڭ بىلەن مۇناسىۋەتلىكمۇ؟ نېمىشقا بىزنىڭ يېرىمىزنى تىللايسەن مۇناپىق!

— مانا، سەن تىللىدىڭ، مەن تىللىغان يوق!

— توڭگۇز گۆشى يەيسەن، يۇندى ئىچىسەن، توڭگۇزنىڭ قېنى بىلەن خوتۇنلىرىڭ لەۋلىرىنى بويايدۇ، تېخى بىزنى كۆزگە ئىلماي ھەدەپ سۆيۈشىسىنا؟

— سەن نېمە قىلماقچى ئاكا!

— ئاناڭنى... ھېجىقىز!...

ئالتۇن چىش يۈگۈرۈپ كەلدى، ئالمۇتالىق بوكسيورچى ئوخشايدۇ، ئالتۇن چىش ئۆزىنى ئوڭشىغۇچە بىر مۇشت بىلەن ئۇنى ئوڭدا چۈشۈردى.

— پاھ، پاھ، تىلى گال، قولى چاققانكىنە!

چاۋار ئارىغا كىردى، شۇ ئارىلىقتا ھېلىقى چىرايلىق يىگىت ياندىن كېلىپ ئالمۇتالىقنى بىرنى ئۇردى.

— بىرگە بىر! — دەپ ۋارقىرىدى چاۋار چىرايلىق يىگىتنى قۇچاقلىۋېلىپ، — باشقىلارغا كۈلكە بولمايلى، ھەممىمىز بىر مىللەت، ئۇرۇشتۇرمايلى، ھەي ساقاللىق موللام، ھەي چەت ئەللىك دوست، ھەي رەھىمى، بۇلارنى ئۇرۇشتۇرمايلى!...

ئۇرۇشقانلار ئاسانلا جىمىپ قېلىشتى.

ماشىنا ئەينىكىدە يالت - يۇلت قىلىپ تۇرىدىغان ئاخىرقى قۇياش نۇرىمۇ ئۇلار بىلەن خوشلاشتى. شىمالنىڭ يازلىرى ئۆزىنىڭ كەچكى سالقىن شاماللىرى بىلەنمۇ مەشھۇر: بۇ سالقىن شامال — ئارام ۋە ھېسسىيات بەرگۈچى شامال ھارغىن تەنلەرگە قۇۋۋەت ۋە ھۇزۇر - ھالاۋەت ئاتا قىلدى.

— ئۇلار نېمىشقا مۇشتلاشتى، راستىنلا ئىككى دۆلەتنىڭ ئىززەت - ھۆرمىتى ئۈچۈن ئۇرۇشتى دەپ ئويلامسىزا! ياق، مەن زەڭ قويۇپ ئولتۇردۇم. ئالتۇن چىشلىق سودىگەر

چىرايلىق ئايالغا كۆز ئۈزمەستىن قاراپ ئولتۇردى. لېكىن بۇ ئالمۇتالىق جۇۋان ئۇنىڭغا بىرەر قېتىم قاراپمۇ قويمىدى. تۇرۇپ - تۇرۇپلا ئېرى بىلەن سۆيۈشتى. مانا مۇشۇ كۆزگە ئىلماسلىق ئالتۇن چىشلىقنىڭ ئوغىسىنى قايناتتى. ئۇ باھانە تېپىپ...

ماشىنىدا قىيقاس كۆتۈرۈلدى. ماشىنا يولىدىن بىر ياۋايى ھايۋان ئۆتكەنىدى. چاۋار گېپىنى داۋاملاشتۇرماقچى بولۇپ:

— شۇنداق قىلىپ... — دېۋىدى، رەھىمى ئۇنىڭ گېپىنىڭ بېلىگە تەپتى:

— يەنە ئورۇن ئالماشتۇرساق قانداق، دېرىزە تۈۋى ياخشىدەك قىلىدۇ.

— قۇياشنى تىللىغان ئادەم شامالنى تىللىماسمۇ؟ ھازىرلا سايرام بويىغا بارىمىز، سالقىن شامال سوغۇق شامالغا ئايلىنىدۇ، مەيلى ماقۇل، ئالماشتۇرايلى، ھە، ئەمدى بولدىمۇ، شۇنداق قىلىپ مۇشتىلىشىش ھەرگىزمۇ ئىككى دۆلەتنىڭ غۇرۇرىنى ھىمايە قىلىش سەۋەبىدىن ئەمەس، نەپسانىيەتنىڭ زەربە يېيىشىدىن بولدى، دەپ ھۆكۈم قىلساق بولىدۇ.

— سىز ئۇلارنىڭ ئاشۇ نازۇك ئىشلىرىغا زەن قويۇپ ئولتۇردىڭىزمۇ؟ ھا - ھا - ھا... سىزنىڭ كەسىپ ئالاھىدىلىكىڭىز مېنى قىزىقتۇرۇۋاتىدۇ!

— سىز يازغۇچى بولغاندىكىن شۇنداق بولىدۇ - دە. ئادەملەرنىڭ خاراكتېرى ئاساسەن ئۇلارنىڭ ھەۋەس ئالاھىدىلىكىدە ئىپادىلىنىدۇ، ئەپەندى. مەسىلەن، مەن سىر بىلىشكە قىزىقىمەن، سىز جىم تۇرۇپ ئويلاشقا. تەسۋىچى ئۆز سىرىنى ئۆزى ئاشكارىلىدى. مەن سىزنىڭ تەلپىڭىز بويىچە ئۇنىڭدىن ئابايا: قالتىس كۈلدىلىغۇ، چەت ئەللىك سىلىگە نېمە دېۋىدى، دەپ سورىدىم. ئۇ: ئۇ ئوغرى سىرىمنى بىلىۋاپتۇ، سېھىرگەر ئوخشايدۇ، دەپ كۈلدى. «قايسى سىرلىرىنى» دەپ سورىسام، ئۇ: «سىزنىڭ ئاشنىڭىز بار؟» دېمەمدا، دەپ يەنە كۈلدى. مەن: «بارمىدى» دەپ سورىسام، ئۇ: «گۈلئايشەمچۇ!»

دېدى. «قايسى گۈلئايشەم؟» دېسەم، تەسۋىچى قاقاقلاپ كۈلۈپ: «كىنوچى تۇدەكىنىڭ خوتۇنى كۈنىگە ئۈچ قېتىم ماگىزىنىمغا كىرىدۇ، شۇڭا بەل ئاغرىقى بولۇپ قالدىم. بايانداي ئارىشىڭغا ماڭغان گەپ» دېدى. قاراڭ ئەپەندى، ئۇنىڭ قولىدا تەسۋى، دىلىدا خوتۇن. دېدىمغۇ، ئادەملەرنىڭ ھەممىسىدىلا گۈزەللىك بىلەن رەزىللىك تېپىلىدۇ.

— سىزچە ئۇنىڭ تەسۋىسى بىلەن ئاشنىسىنىڭ قايسىسى گۈزەللىك، قايسىسى رەزىللىك؟

— ئەخلاق نۇقتىسىدىن تەسۋىسى گۈزەل، چىنلىق نۇقتىسىدىن ئاشنىسى گۈزەل !

— ھا - ھا - ھا... سىززە، — دېدى رەھىمى سەپەردىشىنىڭ گەپلىرىدىن رازى بولۇپ، — چىنلىق راستتىنلا گۈزەل، ئۇ گەرچە بەزىدە رەزىللىك بولۇپ كۆرۈنسىمۇ. مانا قاراڭ، جۇڭغارىيە دالاسىنى تۈن پەردىسى قاپلىدى. كېچە گۈزەللىكى باشلاندى. نۇرغۇن نەرسىلەر قاراڭغۇلۇقتا ئۆز گۈزەللىكىنى نامايان قىلالايدۇ. قاراڭ، ئاۋۇ چىراغلارنىڭ گۈزەللىكىنى ! كۈندۈزى سىز بۇ نۇرلاردىن ھۇزۇرلىنالمايسىز. ئادەملەرنىڭ نۇرغۇن ئىشلىرى قاراڭغۇدا چىنلىقنى ئىپادىلىيەلەيدۇ. بەزىدە يورۇقلۇق بېرەلمىگەن ھۇزۇر - ھالاۋەتنى قاراڭغۇلۇق سىزگە بېرەلەيدۇ !

— پەلسەپە، پەلسەپە ! — دېدى چاۋار پاسار ئۇنىڭ قاراشلىرىنى تەستىقلاپ، — مۇشۇ تۇرقىدا ماشىنىمىزدا نېمىلەر بولۇۋاتىدۇ؟ ھازىر كۆزنىڭ رولى قالمىدى، سەزگۈ ھەممىنى سېزەلەيدۇ، كۆرەلەيدۇ. بىرلىرى بەدىنىگە چاپلاشقان پۇللىرىنى تۇتۇپ بېقىۋاتىدۇ، ھازىر ئېغىدا يانچۇقى بار كىچىك ئىشتانلارمۇ بار ئىكەن. جىنسىي قۇۋۋەت بېرىدىغان تورسىكمۇ بار ئىكەن. يەنە بىرلىرى يېنىدىكى ئايال جىنسلىقنىڭ بەدىنىدىن ھۇزۇر ئېلىۋاتىدۇ، يەنە بىرلىرى قىچىشقان يەرلىرىنى قورۇنماي تاتىلاۋاتىدۇ، يەنە بىرلىرى ھەتتا... چەت

ئەللىكلەر ھەرنېمە قىلالايدۇ ـ دە ! قىسقىسى، چىنلىق بەزىدە قاراڭغۇدا ئۆز كۇچىنى كۆرسىتەلەيدۇ، ئەپەندى.

— سىز ھەرقانچە قىلغان بىلەنمۇ ئۇلارنىڭ سىرىنى بىلەلمەيسىز، — دەپ پىخىلداپ كۇلدى رەھىمى ھەمراھىنىڭ چىشىغا تەگمەك بولۇپ، — ھەرگىز بىلەلمەيسىز.

— قىياس ـ پەرەز مانا مۇشۇنداق يەرگە ئىشلىنىدۇ، ئەپەندى. مەن ئادەملەرنىڭ چىرايىنى قۇياش نۇرىدا ئوبدان كۆرۈۋالىمەن ـ دە، ئۇلارنىڭ تۇندە نېمىلەرنى قىلىشىنى توغرا پەرەز قىلالايمەن. مەسىلەن، ئالتۇن چىشنىڭ قوللىرى مۇشۇ تۇرقىدا چوقۇم يېنىدىكى چوكاننىڭ كۆكسىدە. ئالمۇتالىقلار گىرەلىشىپ ئۇخلىماقتا. تەسۋىچى سومكىسىدىن ناۋات ئېلىپ شۇمۇۋاتىدۇ. چەت ئەللىك غەرەزسىز ئۇيقۇدا. سىز خىيال بىلەن، مەن بولسام قىياس ـ ھۆكۇم بىلەن ئاۋارە !

— قىياس ـ ھۆكۇملىرىڭىز سىزنى ھۇزۇرلاندۇرامدۇ ياكى ئازابلامدۇ؟

— ھەر ئىككىسى بار. مەن قىرىق ـ ئەللىك يىلنى مۇشۇ كەسىپ بىلەن ئۆتكۇزدۇم. بۇ كەسىپنى دەپ تۆت قېتىم نىكاھتىن ئاجراشتىم. مېنى چۇشىنىدىغان بىرمۇ ئايال تېپىلمىدى، ھەممىسىلا مېنى گۇمانخور، كۇنچى، پىتنىخور دېيىشتى. بىر قېتىم بۆلۇم باشلىقىنىڭ خاتىرىسىنى ئوغرىلاپ قويۇپ رەسۋا بولدۇم. يەنە بىر قېتىم دوستۇمنىڭ ئايالىنىڭ كەينىگە كىرىپ ئۇنىڭ سىرىنى بىلىۋالاي دەپ مېڭىپتىمەن. ئۇ بىر مېھمانخانىغا كىرىپ كەتتى. مەنمۇ چاندۇرماي كىرىپ ئۇنىڭ كىرىپ كەتكەن ياتىقىنى تاپتىم. ئايال ئۇ ياتاقتا بىر ئەر كىشى بىلەن ئەمدىلا پاراڭغا چۇشكەنىكەن. مەن دەرھال ئۆيىنىڭ نومۇرىنى يېزىپ مېڭىشىمغا ئۇستۇمگە ئاغىنەم كېلىپ قالدى ـ دە، مېنى مازاق قىلىپ:

— ئايالىمدىن بىر ئىش تاپاي دەمسىنا؟ بۇ دېگەن ئىنىم چۇشكەن ياتاق ! — دېدى ئۇ. شۇنداق قىلىپ ئاخىرقى

ئاغىنەمدىنمۇ ئايرىلىپ قالدىم.

مېنىڭ باشقىلارنىڭ سىرىنى بىلىشكە قىزىقىشىم ماڭا نۇرغۇن ئاۋارىچىلىكلەرنى تېپىپ بەردى. نۇرغۇن كېچىلەرنى ئۇيقۇسىز ئۆتكۈزگەن چاغلىرىممۇ بولدى. لېكىن، خۇشاللىقمۇ ئاز بولمىدى. بىرى بىلەن هاراق ئىچىپ مۇڭدىشىپ ئولتۇرۇپ ئۇنىڭ تىتاڭ تومۇرىغا تېگىدىغان نازۇك بىر سىرىنىڭ ئۇچىنى چىقىرىپ قويساڭ، ئۇ ساڭا قانچىلىك يېلىنىدۇ، قانچىلىك چوقۇنىدۇ؟ بۇنى سىز هېس قىلالمايسىز، ئەپەندى. يەنىچۇ تېخى، بەزىلەرنىڭ سىياسىي هاياتىغا دائىر يوشۇرۇن سىرلارنى بىلىۋېلىشىنىڭ راهىتىچۇ؟ بىرى ئۆزىنى ئەللىك ئالتە ياش دېگىلى تۆت يىل بولدى. مەن مۇناسىۋەتلىك ئورۇنغا ئۇنىڭ تۇغۇلغان يىلىنى پاكىت بىلەن دەپ بېرىۋىدىم، ئۇ بىچارە ئەللىك ئالتە يېشىدىلا (ئەمەلىيەتتە ئاتمىش ئىككى ياش) پېنسىيەگە چىقتى دەڭە. يەنىچۇ تېخى، پازىل ماركس ئايالىنى قىز ئالدىم دەپ باشقىلارنى ئىشەندۇرۇپ يۈرەتتى. بىردىنلا ئۇنىڭ ئايالىنىڭ بۇرۇنقى ئېرىدىن بولغان قىزى پەيدا بولۇپ قېلىپ، بىچارە رەسۋالاشتى. بۇنىمۇ مەن قىلدىم دەڭە...

— باشقىلارغا ئازاب تېپىپ بېرىپ راهەتلىنەمسىز؟

— ها ـ ها ـ ها... چىنلىق گۈزەللىك ئەمەسمۇ، ئەپەندى. گۈزەللىك نېمىشقا كۆڭۈلنى غەش قىلسۇن؟ سىر دېمەك چىنلىق دېمەك. ئېيتىڭا، سىز بىلەن بىز بىلمەيدىغان قانچىلىغان يالغان ئىشلار، قانچىلىغان نىقاب، پەرداز، رەڭ ـ بوياقلار بار ـ هە؟ هازىر ئادەملەر ئاشۇ يالغان نەرسىلەردىنمۇ هوزۇرلىنىدىغان بولدى. كېچە بىلەن كۈندۈز ئالمىشىپ تۇرغاندەك، ئادەملەرنىڭ قەلبىدىمۇ گۈزەللىك بىلەن رەزىللىك دائىم ئورۇن ئالماشتۇرۇپ تۇرىدۇ.

تۇن ئۇلارنى تەبىئەت گۈزەللىكىدىن مەهرۇم قىلغاچقا، ئادەملەر بىر كۈنلۈك تەۋرىنىشنىڭ هارغىنلىقى بىلەن ئۇيقۇغا كېتىشتى. ماشىنىدا بىرلا چاۋار ئەپەندى ئويغاق. ئۇ شوپۇرنىڭ

يېنىغا بېرىۋالدى ـ دە، ئەمدى شوپۇرغا سۆزلەشكە باشلىدى:
— سەن بىر قاتنىساڭ مىڭ كويدەك پۇل تاپىدىكەنسەن،
ئاۋۇ ئالتۇن چىش بولسا تۆت مىڭنى تاپىدىكەن. بىراق ئۇ ئۇن
كۈندە شۇنچىلىك، بىر كۈندە تۆت يۈزنى تاپىدۇ دېگەن سۆز ـ
دە. مېنىڭ يېنىمدىكى داڭلىق يازغۇچىنى بىلەمسەن، ئۇ
يازغۇچى، ئەسەرلىرى ياخشى. لېكىن ئۇنىڭ مېڭىسى قاتمال.
سېنىڭ ماشىناڭغا ئوخشاش تۈز يولدىلا ماڭالايدۇ. مۇھىمى،
ئۇنىڭ ئايالىغا كۆڭلى يوق. ئەدىبلەر ھېسسىياتچان كېلىدۇ، ئۇ
چوقۇم ئوتتۇز ياشقا كىرمىگەن بىر قېرى قىز بىلەن
تېپىشىۋالغان. مەن بىر كۈنى ئۇنىڭ بىر قىزنى قولتۇقلاپ
ماڭغىنىنى كۆرگەن، ئۇلارنىڭ قوللىرى ئەرلەرنىڭ پەلتوسىنىڭ
يانچۇقىدا مۇرادىغا يېتىشكەن، مەيلى ئۇ بىر كىچىك ئىش. سەن
قول چىرىغىڭنى بەرگىنە، مەن بىر نەرسە ئىزدەيتتىم.
رەھىمى ئويغانغاندا ئۇنىڭ يېنىدا ھەمراھى يوق، ماشىنا
توختاپ قالغانىدى. ئۇ يەرگە چۈشتى. سۇ شارقىرايدۇ،
قارىغايلار گۈركىرەيدۇ، ئاچچىق شامال جانىدىن ئۆتىدۇ، تۈن
قاراڭغۇسىدا يىراقلاردا ماشىنا چىراغلىرى پارقىرايدۇ. ئۇ
تىترەپ تۇرۇپ سورىدى.
— بۇ قەيەر؟
— بۇ بىر سىرلىق دۇنيا، بىلەمسىز، ماشىنىنىڭ مېيى
تۈگىگەن، شوپۇرمۇ ئۇخلىماقتا. ھازىر كېچە سائەت ئىككى.
تاڭ يورۇغۇچە مۇشۇ يەردە تۇرغۇدەكمىز. توپتوغرا ئۈچ سائەت.
بۇ چاۋار ئەپەندىنىڭ ئاۋازى.
— بۇ قەيەر زادى؟
بۇ يەر كەڭسايىنىڭ بېرىسى، لوسگۇڭنىڭ نېرىسى. كەڭساي
ئېگىزىدىكى بىر گۈزەل دالا ! قاراڭ، يۇلتۇزلار خۇشال، تاغ،
دەل ـ دەرەخلەر شاد ـ خۇرام، يالغۇز بىزلا خاپا.
— سىز شېئىر ئوقۇۋاتامسىز نېمە؟
— مەن تەبىئەت بىلەن سۆزلىشىۋاتىمەن. ئازراق ئىچىۋال-

دىم. شۇڭا مەن ئۈچۈن ھەممە نەرسە گۈزەل.
— قولچىرىغى بىلەن قىلغان رازۋېدكىڭىز سىزنى خۇشال قىلغان ئوخشىمامدۇ؟
— ئەكسىچە، پاكىتلار قىياسلىرىمىزنى رەت قىلدى. چىرايلىق يىگىت ئايالىنى دېرىزە تەرەپكە ئېلىۋاپتۇ. ئالمۇتالىق ئايالىغا تىزىنى ياستۇق قىلىپ بېرىپ ئۆزى شوپۇردەك ئولتۇرۇپ ئۇخلاپتۇ، تەسۋىچى ناۋات شورىماپتۇ، قاراڭغۇدىمۇ تەسۋى سىيرىۋېتىپتۇ. بىزنىڭ ئالتۇن چىشلىق نوچىمىز ئەڭ ئارقىغا بېرىپ بەڭگە خوتۇننىڭ مۈرىسىگە بېشىنى قويۇپ ئۇخلىۋاپتۇ.
— پات - پات سىناق قىلىپ تۇرسىڭىز پاكىتنىڭ كۆچىگە قايىل بولاتتىڭىز.
— نېمە بوپتۇ بۇ شوپۇرغا؟ — ئالتۇن چىش ماشىنىدىن غەزەپ بىلەن ۋارقىراپ چۈشتى، — قېنى ئۇ ھېجىقىز !
— ھاي، ھاي !... — دېدى رەھىمى قاراڭغۇدا سودىگەرنىڭ يالت - يۇلت قىلغان ئالتۇن چىشلىرى ئارىسىدىن چىققان سەت گەپتىن نومۇس قىلىپ، ئۇيات، ئۇيات !
— ئاكا ھوي، ئۇ ھەزىلەك ئەتىگەن سائەت سەككىزدىن بۇرۇن غۇلجا شەھىرىگە يەتكۈزىمەن دېمىگەن بولسا، مەن يوك بىلەن بىللە ماڭاتتىم. يوك كەتتى، مەن قالدىم، ھۇ ئاناڭنى مىڭنى !... بىر كۈن كېچىكىش ماڭا قانچىلىك زىيان كەلتۈرىدۇ، بىلەمسىز؟
— بىزمۇ ئەتىگەن سائەت ئالتىگىچە قورغاس ئېغىزىدا بولۇشىمىز كېرەك ! — دېدى ئالمۇتالىق يىگىت، — بىزنى ئۇ يەردە ماشىنا ساقلاۋاتىدۇ !
— نەدىن بولسۇن ماي تاپقۇزىمەن ئۇ ھەزىلەككە ! — ئالتۇن چىش ۋارقىراپ كابىنكىدىن شوپۇرنى سۆرەپ چۈشتى. شوپۇر يىگىرمە تۆت - يىگىرمە بەش ياشلاردىكى مۇلايىم، ھارماس يىگىت كۈلۈپ تۇرۇپ دۇدۇقلىدى:

— كۆپچىلىك، ئەپۇ قىلىڭلار، داۋاندا ماي كۆپ كەتتى. يەنە ئىككى سائەتتىن كېيىن چوقۇم ماڭىمىز. شەخسىي ماي ساتىدىغانلارمۇ بار. مەن ھازىرلا ئادەم بار يەرگە بېرىپ ماي ئەكىلىمەن !

— بول، چاققان ماي تاپ ھەزىلەك ! — سودىگەر ئۇنى نوقۇشلىدى.

— ماشىنا توسۇيلى ! — دېدى رەھىمى خالىسلىق قىلىپ ۋە يولدا توغرا تۇرۇۋېلىپ قوللىرىنى كۆتۈرۈپ ماشىنا توستى. ماشىنىلار زادىلا توختىمىدى.

— بىزنى بۇلاڭچى دەپ توختىمايۋاتىدۇ ! — دېدى چاۋار كۈلۈپ.

— مانا مۇشۇ شوپۇرنىڭ ئۆزى بۇلاڭچى ! — دېدى ئالتۇن چىش شوپۇرنىڭ ياقىسىدىن تۇتۇپ سىلكىپ، — ئاتمىش كويچەندىن بېلەت ساتقان ھەزىلەك نېمىشقا بىزنى ئۆز قەرەلىدە جايىمىزغا يەتكۈزمەيسەن؟

— چوقۇم بىر سىر بار؟ — دېدى چاۋار ئۇنىڭغا دەرھال ماسلىشىپ، — بەلكى ئۇ مەقسەتلىك قوندۇرغان گەپ. مىسالى ياتاق پۇلى تېجەش ئۈچۈن...

— ھاي، ھاي !... بۇ گەپلەر بولمىدى، — دېدى رەھىمى ۋە ئالتۇن چىشنىڭ قوللىرىغا ئېسىلىپ، — قويۇۋېتىڭ ئۇكام، بۇ بىچارە قەيسەر يىگىت ئىكەن، ماشىنىدا رول تۇتۇپ ئولتۇرغىلى ئون يەتتە - ئون سەككىز سائەت بولدى، كۆز يۇمماستىن ئولتۇردى - دە ! ئۇمۇ ئادەم، قويۇۋېتىڭ، تەخىر قىلىڭ دەيمەن !

— ئەپەندى، سىز ئارىلاشماڭ، — دېدى چاۋار رەھىمىنى تارتىپ، — ئۇلار پۇل بىلەن ھەپىلىشىدىغانلار، بىر - بىرىنى چۈشىنىشىدۇ !

— شوپۇرنىڭ قەيسەرلىكى بىر پاكىت !

— قىياس قىلىشقا بولىدۇكى، قەيسەرلىكىمۇ سۇنئىي،

چۈنكى بۇ بىر ناپاك ئىدىيەنىڭ يىتەكچىلىكىدىكى ھەرىكەت! ئەپەندى، سىز ئارىلاشماڭ!

— كۆرۈنۈپ تۇرغان پاكىتنى نېمىشقا رەت قىلىسىز، چاۋار ئاكا؟ بۇ يەردە چىنلىق بىلەن سۈنئىيلىكنىڭ كۈچ ئېلىشىشى بار. رەزىللىككە زەربە بەرمىسەك بىز قانداق ئادەم بولالايمىز؟

— شوپۇرغا چېقىلماڭلار! — دېدى تەسۋىچىمۇ ئارىغا كىرىپ، — بىز ئۇخلىدۇق، ئۇ ئۇخلىمىدى.

— ئۇخلىغان بولسىڭىز ئۇنىڭ ئۇخلىمىغانلىقىنى نەدىن بىلىسىز؟ ئۇخلىمىغان مانا مەن. مەن بىلىمەنكى، ئۇ سايرام بويىدا ماشىنىسىنى توختىتىپ بىرى بىلەن تاماكا چېكىپ خېلى سۆزلەشتى. چوقۇمكى، ئۇ ماينى شۇنىڭغا ساتتى.

— سىز كۆردىڭىزمۇ ئەپەندى؟

— ھەممىنى كۆرۈش شەرتمىدى، كۆرمەيمۇ ھۆكۈم قىلىشقا بولىدۇ - دە، ئۇ ماينى ساتتى! مايدىن بىر پايدا، ياتاق پۇلىدىن بىر پايدا!

ئۇنىڭ گېپى تېخى تۈگىمەي تۇرۇپلا سودىگەر شوپۇرنىڭ كانىيىنى بوغۇپ ماشىنىغا ئۇستۇرۇشكە باشلىدى:

— راستمۇ ھەزىلەك، راستنى راست دېمىسەڭ، ئەمدى ئۆلۈپ كېتىسەن!

— بۇ بىر رەزىللىك! — دېدى رەھىمى ئالتۇن چىشنىڭ قوللىرىغا ئېسىلىپ، — ۋىجدان بىلەن ئىش قىلىڭ يىگىت!

— ئارىلاشما ئاكا! — دەپ ئۇنى سىلكىدى ئالتۇن چىش شوپۇرغا يامىشىپ، — بوغۇپ جېنىنى ئالىمەن!

— بىگۇناھ ئادەمنى بوغساڭ سېنىمۇ خۇدايىم بوغىدۇ! — دېدى غەزەپ بىلەن تەسۋىچى ئالتۇن چىشنىڭ قوللىرىنى سىلكىپ، — رەھمەتنىڭ ئورنىغا زەربە بېرەمسىنا؟ ئىنساب دېگەننى بىلەمسەن يا؟

— رەھمەت؟ پۇلۇمغا رەھمەت دەيمەن، مەن تارتىدىغان

زىياننى سەن تۆلەمسەن يا؟

— ھېسابلا، تۆلىسەم تۆلەي، ۋاي - ۋۇي ماۋۇنىڭ كۆرەڭلىكىنى، بىلىپ قوي، سەندەك ئۇننى سېتىۋالالايمىناۋا !

ئالتۇن چىشنىڭ قوللىرى بوشىدى. ئاۋازىمۇ پەسەيدى.

— ئىسمىلىرى نېمە ئاكا؟ — چىرايلىق يىگىت ئايالى بىلەن بىللە ئۇنىڭغا ئىنتىلدى، — تونۇشۇپ قويايلى، قانداق تىجارەت بىلەن سىلى؟

— تىجارەت دېگەن نېمە ئۇ، مەن ئىبادەت - ئىستىقامەت بىلەن !

— ئۇنداقتا، بۇنداق لاۋبەنلەرنى قانداق سېتىۋالالايسىز؟

— تۆت ئوغلۇم تۆت دۆلەتتە، — دېدى تەسۋىچى كۆرەڭلىك بىلەن ئەتراپىغا قاراپ قويۇپ، — تۆتىلىسى مىليونېر !

شۇ چاغدا بىرلا ئادەم چۈشكەن بىر تاكسى پەيدا بولدى. تەسۋىچى ئۇنى توستى:

— قورغاس ئېغىزىغا ئاپىرىپ قوي، قانچە ئالساڭ ئال !

— بىزنىمۇ ئالغاچ ! — دېدى ئالمۇتالىق دەرھال.

— مەيلى سېنىمۇ ئەكىتەي.

تەسۋىچى ھەممە ئادەم بىلەن بىرمۇبىر ئىككى قوللاپ كۆرۈشۈپ خوشلاشتى. ئالمۇتالىق بولسا باشقىلار بىلەن چالا - بۇلا كۆرۈشتى - دە، شوپۇرنىڭ مۈرىسىگە ئۇرۇپ قويدى. ئالتۇن چىشنىڭ ئالدىغا كېلىپ تىك تۇردى - دە، ئۆزىگە دۈشمەنلىك بىلەن قاراپ تۇرغان سودىگەرنى بىردىنلا قۇچاقلىدى ۋە يۈزىنى «دۈشمەن»نىڭ يۈزىگە يېقىپ:

— ئامان بول، ئالمۇتاغا بېرىپ قالساڭ ئۆيۈمگە كەل، كولباسا بىلەن مېھمان قىلىمەن ! — دېدى، يولۇچىلار پاراققىدە كۈلۈشتى.

تاكسى يۈرۈپ كەتكەندىن كېيىن ئالتۇن چىش:

— بولىدىغان ھەزىلەك ئىكەن ! — دەپ غودۇڭشىدى

قوشۇمىسىنى تۇرۇپ.

— چوقۇمكى، تەسۋىچى چوڭ ئىشپىيون ! — دېدى چاۋار ئەپەندى رەھىمگە پىچىرلاپ.

— دۇرۇس ئادەم ئۇ، — دېدى رەھىمى خاپا بولۇپ، — پاكىت شۇنداق، ئۇنىڭ ھەرىكەتلىرىدە سۇئىيلىك يوق.

— پاكىت؟ قىلىقلىرى، گەپلىرى سۇئىي ! — دېدى چاۋار ئەپەندى قوشۇمىسىنى تۇرۇپ، — ئۇنىڭ روھى رەزىللىك بىلەن بۇلغانغان. تەسۋى، پۇل، ئاشنا دېگەنلەر بىر - بىرىگە دۈشمەن نەرسىلەر، تەسۋى پاكلىقنى چۈشەندۈرىدۇ، پۇل ياۋۇزلۇقنى، ئاشنا بۇزۇقلۇقنى !

تەسۋى ئېتىقاد، پۇل ھەرىكەت ياكى ئۇنىڭ مەھسۇلى. ئاشنا — چىنلىق — ئۇنىڭ روھي تەشنالىقىغا بېرىلگەن جاۋاب. بۇلارنىڭ ئۈچىلىسى تۇرمۇش چىنلىقى. دۇرۇس ئادەممۇ بۇ چىنلىقنى قوبۇل قىلالايدۇ، رەزىل ئادەممۇ قوبۇل قىلالايدۇ؛ ياخشى بىلەن يامانىنىڭ پەرقى نىيەتنىڭ قانداقلىقىدا.

ئۇلارنىڭ مۇنازىرىسىنى ئالتۇن چىشلىق سودىگەر بۇزدى، ئۇ يىراقتىن چېلىكىنى پۇلاڭلىتىپ كېلىۋاتقان شوپۇرنى كۆرۈپ، ئوتقا چۈشكەن سولىياۋدەك قورۇلدى - دە:

— ھەزىلەك ! — دېدى سائەتكە قاراپ قويۇپ، — تۇرغىلى ئىككى سائەت بولدى، ماڭا قانچىلىك زىيان، بىلەمسىلەر؟ سىلەر ۋاقىتتىن زىيان تارتىسىلەر، مەن دېگەن پۇلدىن، پۇلدىن ! بىز ئۈچۈن بىر كۈن مىڭ سوم، بىر سائەت يۈز سوم پۇل !

— مانا بۇ چىنلىق ! — دېدى چاۋار ئەپەندى ئۆزىدىن نېرىغا بېرىۋالغان رەھىمنىڭ يېنىغا كېلىپ شىۋىرلاپ، — بىردە سەپرا، بىردە ساددا، بىردە مەست ئادەملەر راست گەپ قىلىدۇ، ئەپەندى. ئالتۇن چىشنىڭ گەپلىرى نەق پاكىت !

رەھىمى ئۇنىڭدىن ئۆزىنى قاچۇردى.

يەرگە غۇۋا يورۇق چۈشتى. قارا كۆرۈنگەن باغلار ئەمدى

يېشىل رەڭگە كىردى. لېكىن، تېخىچىلا مايدىن دېرەك يوق. كىشىلەردىكى جىددىيلىك، چەت ئەللىكنىڭ چىرايىدىكى خاتىرجەملىك ـ تەبەسسۇم رەھىمنىڭ كۆڭلىدە نۇرغۇن سوئاللارنى پەيدا قىلدى: شوپۇر راستىنلا پايدا ئېلىش ئۈچۈن يولۇچىلارنى ئازابلاۋاتامدۇ؟ رېئاللىقا ماسلىشىش، رېئاللىقنى خۇشاللىق بىلەن قوبۇل قىلىش ھېسسىي قاچانمۇ بىزنىڭ مىللىي پىسخىكا ئادىتىمىزگە ئايلىنار كىن؟ تەبىئىي ئاپەتلەر ئالدىدا ياكى ئىنسانىيەتنىڭ بېشىغا كېلىدىغان كۈتۈلمىگەن ئۆرۈشلار سادىر بولغاندا بىر دۆلەت، بىر مىللەت ئۈچۈن رېئاللىقا ماسلىشىش تۇيغۇسى ئۇزۇقلۇقا بولغان ئېھتىياج بىلەن بىر ئورۇندا تۇرالايدۇ. ماسلىشالىغانلار ئۇيۇل تاشتەك ئۇيۇشالايدۇ. ماسلىشىش ئادىتى يوقلار ئۇركۇگەن قويدەك پىتىراپ ھالاك بولىدۇ... ئاۋۇ ماشىنىسىنى توختىتىپ ئۇخلاۋاتقان شوپۇر ئۆزىدىن باشقىلارنىمۇ ئويلايدىغان يىگىت بولۇپ قالسا ئەجەب ئەمەس!

— ئۇكام، — دېدى رەھىمى مۇلايىم، سەمىمىي ئاۋاز بىلەن قارا ماشىنا كابىنكىسىدا ئۇخلاۋاتقان يىگىتكە، — بىزگە بىر ياخشىلىق قىلسىڭىز كەن.

— كۆرمىدىڭىزمۇ، مەن ئۇخلاۋاتىمەن.

— گېپىڭىزنى ئاڭلاۋاتىمەن. سىز ئويغاق، ئۇكام.

— نېمە دېمەكچى سىز؟

— بىزگە ئون كىلو، ھېچ بولمىسا تۆت ـ بەش كىلو ماي سېتىپ بەرسىڭىز، مەن بىر ھەسسە يۇقىرى باھادا پۇل تۆلىسەم.

— بىز بۇ يەردە سائەت ئىككىدىن تۆتكىچە ئىككى سائەت تۇردۇق، بىزغۇ مەيلى، ئالدىراش ئىشى بارلار رەللە بولۇپ غەلۋە قىلىۋاتىدۇ، سەن ياردەم قىلمىساڭ چوڭ ماجىرا چىقىدىغاندەك. ماقۇل دە، مەن چېلەك ئەكىلەي!

چاۋار ئەپەندى شوپۇرنىڭ جاۋابىنى كۈتمەيلا چېلەككە

ماڭدى. شوپۇر ئېرىنچەكلىك بىلەن ئەسنەپ رەھىمگە ئالىيىپ قاراپ قويدى.

— شوپۇرغا شوپۇر غەمخورلۇق قىلمىسا، بۇ جاھان چاتاق، — دېدى رەھىمى ئاددىي تىل بىلەن نىيىتىنى چۈشەندۈرۈپ، — بىز ئون نەچچە ئادەم سىزگە موھتاج، ئۇكام.

شوپۇر يەرگە چۈشتى، كېرىلىپ قويۇپ يەنە كابىنكىغا چىقتى. ئۇنىڭغا تەلمۈرگەن ئون نەچچە جۈپ ئۇيقۇسىرىغان، ھارغىن كۆزلەردە ئۈمىد ئۇچقۇنلىدى.

— ماي بېرىدىغان بولدى.

— مىڭ قاتلام شۈكۈر.

— ماڭىمىز، ماڭىدىغان بولدۇق.

ئادەملەر قارا ماشىنىغا قاراپ مېڭىشتى. ئۇلار خۇشاللىق بىلەن ماشىنىغا يېقىنلاشقاندا «گۈر» قىلدى - دە، تۇيۇقسىزلا قارا ماشىنا يۈرۈپ كەتتى. ئۇنىڭ شوپۇرى ئادەملەرگە مازاق قىلغاندەك ئاچچىق كۈلۈپ قاراپ قويۇپ ئادەملەر ئارىسىدىن ئۆتۈپ كەتتى.

ئادەملەر ھەيران بولۇشۇپ بىر - بىرىگە قاراشتى.

— مانا چىنلىق، مانا ئىنساننىڭ ھەقىقىي ماھىيىتى!

— ئاشۇ شوپۇرنىڭ! — دېدى رەھىمى چاۋارغا ئەلەم بىلەن كۈلۈمسىرەپ قاراپ قويۇپ، — ئاشۇ شوپۇرغىلا خاس چىنلىق بۇ!

ۋاراڭ - چۇرۇڭ، تىللاش - ۋارقىراش، يىلىنىش، نەسىھەت - كېلىشتۈرۈش... ئىنسانلارنىڭ ئالاقە قۇراللىرى بىر مىنۇت ئىچىدىلا ئىشقا چۈشتى. ئادەملەر ئالتۇن چىشقا ئېسىلىشقان، ئالتۇن چىش شوپۇرنىڭ ياقىسىدىن چىڭ تۇتۇۋالغان، شوپۇرنىڭ بۇرنى قانىغان، كىيىملىرى يىرتىلغان. ئالتۇن چىش ۋارقىرىماقتا.

— ئۆلتۈرۈۋېتىمەن، قويۇۋېتىش ھەزىلەكلەر!

ئون نەچچە ئادەم بىردىنلا ئىككىگە بۆلۈندى. بۇ بۆلەكنىڭ

بىرى، شوپۇرنى ئەيىبلىگۈچىلەر توپى، بۇلارنىڭ ئاتامانلىرى ئالتۇن چىش بىلەن چاۋار، يەنە بىرى، شوپۇرغا ھېسداشلىق قىلغۇچىلار توپى، بۇلارنىڭ ئاتامانى رەھىمى.

— بۇ شوپۇر ئۆز مەنپەئەتىنى كۆزلەپ بىزنى بۇ يەردە تۈنەتتى!

— ئۇنىڭ مەقسىتى يامان!

— بۇ بىر بۇزۇق ئادەم!

بۇلار ئەيىبلىگۈچىلەرنىڭ ساداسى.

— ئۇ بىزدىنمۇ بەك جاپا تارتتى. بىخەستەلىك قىلدى، لېكىن ئۇ ياخشى يىگىت!

بۇ رەھىمىنىڭ گېپى. ئەيىبلەش بىلەن ھىمايە قىلىش تىل، ھەرىكەت ۋە قەلبلەردىكى تىل ـ ھەرىكەتكە ئايلانمىغان چۈشەنچىلەر بىلەن ئىپادىلەندى. بۇ ئىككى بۆلەككە ھەممىلا ئادەم قاتناشتى. پەقەت ئاشۇ چەت ئەللىكلا بىر چەتتە قاراپ كۈلۈپ تۇردى. ئۇنىڭ كۈلكىسى سەمىمىي، قىزغىن بىلىنمىسىمۇ، بۇ كۈلكىنى كۆرۈپ رەھىمى بىلەن چاۋار ئەپەندى ئىككى خىل چۈشەنچىگە ئىگە بولۇشتى:

— نادانلىقىمىزدىن كۈلۈۋاتىدۇ، بىكۆيۈملۈكىمىزدىن ئەپسۇسلىنىۋاتىدۇ!

— ياق، يولداش رەھىمى، ئۇ بىزنى مازاق قىلىۋاتىدۇ. مازاق — ھاقارەت بىلەن تەڭ! مەن بۇ ئەجنەبىي ئەبلەخكە نارازىلىق بىلدۈرىمەن!

— ياق، مەن ئەكسىچە ئۇنىڭغا رەھمەت ئېيتىمەن. ئۇ بىزنىڭ ئاجىزلىقىمىزنى بىزدىن بۇرۇن كۆردى!

بۇ تالاش ـ تارتىشمۇ بايىقى ماجىراغا ئارىلىشىپ كەتتى. ئادەملەر ئىككى تەرەپكە ئايرىلىشتى، بىرلىرى چەت ئەللىكنى ئەيىبلىگۈچىلەر، بۇلار كۆپ سانلىق. يەنە بىرلىرى ئۇنىڭغا رەھمەت ئېيتقۇچىلار. بۇلار ئازراقلا.

— بىز بىر ئۆمۈر مانا مۇشۇنداق ياشايمىز! — دېدى

رەھىمى ئۆزىگە سۆزلىگەندەك ئاستا پىچىرلاپ، — گۈزەللىك بىلەن رەزىللىكنى ئايرىلاشتۇرۇپ ھەممىسىنى بىر خالتىغا قاچىلايمىز. چىنلىق بىلەن ساختىلىقنى پەرق ئېتىش ئىقتىدارىمىزنىڭ تۆۋەنلىكىنى ئەيىبىمىز دەپ قارىماي ئۇنى خاسلىقىمىز، مىللىي پىسخىكا دەپ ئەتىۋارلايمىز !

قۇياش سالام بىلەن تەبىئەتنى ئويغاتتى. شەرقتە ئوت شارى پەيدا بولدى، ئۇپۇقتا نۇر دولقۇنى كۆتۈرۈلدى. بۇ نۇرلار ئوتتىن شەپقەت، ھەقىقەت ۋە چەكسىز مەردلىك مەنبەسى — ھايات ھامىيسىغا ئايلاندى - دە، بىز ياشاۋاتقان بۇ يېرىم شاردىكى ھەممىلا نەرسە ئۆز رەڭگىگە ئىگە بولدى. لېكىن، بۇ قۇياش يەر شارىغا نۇر - ھارارەت ۋە مۇھەببەت سېماسىنى چېچىش بىلەن تەڭ كۆرۈنمەي ۋەھىمە ئۇرۇقىنىمۇ چاچتى.

— تېزرەك ماڭساق بولاتتى ! — دېدى رەھىمى كۆزەينىكىنى چېقىپ، كۆزىدىن ياش ئاقتۇرۇۋاتقان قۇياش نۇرىدىن نارازى بولۇپ.

— ماڭمىسۇن ئىلاھىم، — دېدى چاۋار ئەپەندى ھەمراھىنىڭ نالىسىدىن خۇش بولۇپ، — قۇياشنى تىللىغىنىڭىزنى يەنە بىر ئاڭلىۋالاي.

— ئاڭلىغان بىلەن ھېچنېمىنى چۈشەنمەيسىز ئاكا، — دېدى رەھىمى كۈلۈپ قويۇپ، — بىلىپ قويۇڭ: تىل - ئاھانەت ئىچىدىمۇ ساپ مۇھەببەت بولىدۇ. مىسالى ئانىلار باللىرىنى تىللىغىنىدەك. يەنە مەدھىيە - ھەشقاللا ساداسى ئىچىدىمۇ نەپرەت - ھاقارەت بولىدۇ، مىسالى لىن بياۋنىڭ شوئارلىرىدەك !

— ئەمما ئۇنتۇماڭ، قۇياش ھەقىقەت، مېھىر - شەپقەت ۋە مەردلىكنىڭ سىمۋولى.

— شۇنداق بولغاچقا، نۇرغۇن ئادەملەر ئۇنىڭدىن قورقىدۇ. بۇ ئادەملەر مەڭگۈلۈك تۈننى تىلەيدۇ. نېمىشقا دەمسىزا ! سۈنئىيلىك قاراڭغۇ بۇلۇڭلاردىلا چىنلىقنىڭ ئۈستىدىن غالىب كېلەلەيدۇ !

ماشىنا يۈرۈپ كەتتى. شوپۇر بىچارە كىيىملىرىدىكى

قانلارنىمۇ سۇرتۇۋېتىشكە ئۇلگۇرمىگەن. ئۇنىڭ تاتارغان، سولغۇن چىرايىنى ئەتىگەنلىك قۇياش ئۆز شەپقىتى بىلەن يورۇتماقتا. ئادەملەر ئۇنىڭ قۇياش نۇرىدىن ئەكسىنى تاپقان چىرايىنى ئۇدۇلىدىن كۆرگەن بولسا شۇنى بىلەتتى: ئۇ تېخى سەبىي بالا ئىكەن. هايات ئۇنىڭغا ساختىلىقنى ئەمەس، جاپاكەشلىكنى ئاۋۋال ئۆگەتكەن ئوخشايدۇ: كۆز قۇيرۇقلىرىدا ئىنچىكە سىزىقلار پەيدا بوپتۇ.

— پاھ، قاچان يېتەرمىز ئەمدى، — دېدى رەھىمى بىر كېچىلىك ئۇيقۇسىزلىق، مۇشەققەت بىلەن گەۋدىلەنگەن قېرىلىق بەلگىلىرى — چوڭقۇر قورۇقلار، ئاقارغان ساقال، خۇنۇكلەشكەن كۆزلىرىنى ئۆز نۇرلىرى بىلەن ئاشكارىلاۋاتقان قۇياشتىن نارازى بولۇپ، كۆزەينىكىنى سۇرتۇپ، — نېمىشقا قۇياش مېنىلا چاقىدۇ، ياۋاش، راستچىل بولغىنىم ئۇچۇنمۇ ياكى ئورۇن تاللاشقا ئەقىل ئىشلەتمىگىنىم ئۇچۇنمۇ؟

شۇنداق، قۇياش، ئادىل، مېھىر ـ شەپقەتلىك ۋە مەرد، لېكىن ئۇمۇ بەزىدە ئۆزىنى سۆيگۈچىلەرنى جازالاپ قويىدۇ. خۇددى ھەقىقەت ئۆز مۇرتلىرىنى جازالاپ قويغىنىدەك!

ماشىنا ئۇچقاندەك كېتىۋاتىدۇ، قۇياش ئۆرلەۋاتىدۇ. رەھىمى خاپا، لېكىن شېرىن خىيالغا ھەمراھ. ھەمراھى ئۇنىڭ مۇرىسىگە بېشىنى قويۇپ خورەك تارتماقتا. ئۇ چۈشىدە كىملەرگە قانداق سوئال بەلگىسى قويۇۋاتىدىكىن؟ قۇياش ئۇنى بىلمەيدۇ، بىلسىمۇ رەھىمىگە ئېيتىپ بەرمەيدۇ. لېكىن رەھىمى — يوغان بۇرۇن، كىچىك كۆز، قۇياشتىن قارايغان ئادەم ھېچكىم ئېيتىپ بەرمىسىمۇ شۇنى بىلىدۇ: بۇ دۇنيا قۇياشقا موھتاج، گەرچە ئۇ بەزىدە ۋەھىملىك بولسىمۇ. ۋەھىمە بولمىسا، شادلىقنىڭ مەززىسى بولمىغىنىدەك، كۈن چۈشمەس خىلۋەتلىك بولمىسا، قۇياش نۇرىنىڭ ھەم لەززىتى بولمايدۇ.

1993 ـ يىلى 10 ـ نويابىر، ئۈرۈمچى.

مەزكۇر كىتاب 2020-يىلى 3-ئايدا ئېلكتابقا تەييارلاندى
تەييارلىغۇچىلار: ئادىل ، يارقىن

قەرزدار
(ھېكايىلەر توپلىمى)

ئاپتورى: زوردۇن سابىر
مەسئۇل مۇھەررىرلىرى: ئابدۇراخمان ئەبەي، ئابدۇقەييۇم سايىم
مەسئۇل كوررېكتورى: زەمىرە پىدائىي
مۇقاۋىسىنى لايىھەلىگۈچى: ئەكبەر سالىھ
نەشر قىلىپ تارقاتقۇچى: شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى
ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى 348 - نومۇر
تېلېفون: 0991 - 2827472
پوچتا نومۇرى: 830001
باسقۇچى: سىچۇەن شىنخۇا رەڭلىك مەتبەئەچىلىك چەكلىك شىركىتى
ساتقۇچى: شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق شىنخۇا كىتابخانىسى
فورماتى: 1230 × 880 مىللىمېتىر 1/32
باسما تاۋىقى: 13
نەشرى: 2012 - يىلى 11 - ئاي 2 - نەشرى
باسمىسى: 2012 - يىلى 11 - ئاي 1 - بېسىلىشى
تىراژى: 1 — 3000
كىتاب نومۇرى: ISBN 978 - 7 - 228 - 16074 - 7
باھاسى: 36.00 يۈەن

زوردۇن سابىر ئەسەرلىرى

ئانا يۇرت (1)
ئانا يۇرت (2)
ئانا يۇرت (3)
ئىزدىنىش (1)
ئىزدىنىش (2)
يازغۇچى بولماق تەس
ئاۋرال شاماللىرى
گۈلەمخان
قەرزدار
ئانا

ISBN 978-7-228-16074-7
9 787228 160747 >
定价:36.00元